

ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԿԱՊԵՐԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊՐԻ
Տ. Շ. ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԻՒ ԱՎՐԻ
ՌԵՎՈՐ

Հարթական կամար

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՕՐԵԿԱՆ 1973

Ա լ ե ր ջ

0 31

Պատգամանուրյանը զերմաներենից՝
ԳԵՎՈՐԳ ՎԻՐԱՊՅԱՆԻ

ERICH MARIA REMARQUE

ARC DE TRIOMPHE

R o m a n

Welt im Buch

Verlag Kurt Desch

Wien, München, Basel

Эрих Мария Ремарк

ТРИУМФАЛЬНАЯ АРКА

(На армянском языке)

Издательство «Айастан»

Ереван 1973

7—3—4

Կինը շեղակի գալիս էր գեպի Ռավիկը։ Նա քայլում էր արագ, բայց տարօրինակ օրորվելով, Ռավիկը կնոջը նկատեց այն ժամանակ միայն, երբ արդեն համարյա իր կողքին էր։ Նա տեսավ ցցուն այտոսկրերով և աշքերն իրարից հեռու գտնվող գունաթափ մի գեմք։ Այդ գեմքը ընդարձացած էր և նմանվում էր զիմակի։ Հապտերի աղոտ լույսի տակ թվում էր անկենդան, իսկ աշքերում սառել էր ապակյա դատարկության մի այնպիսի արտահայտություն, որ Ռավիկը մի տեսակ ուշադրությունը լարեց։

Կինը այնքան մոտիկ անցավ նրա կողքով, որ գրեթե իրեն բսվեց։ Ռավիկը ձեռքը մեկնեց ու բռնեց նրա արմունկից։ Կինն օրորվեց և, ըստ երկույթին, կընկներ, եթե Ռավիկը բռնած լիներ։ Ռավիկը ամուր սեղմեց կնոջ թեր։

— Այդ ո՞ւր եք գնում, — հարցրեց նա փոքր-ինչ հապաղելով։ Կինը սեռուն նայեց նրան։

— Թողեք, — շշնչաց նա։

Ռավիկը ոշինչ շասաց։ Նա շարունակում էր ամուր բռնել կնոջ թեր։

— Բաց թողեք։ Սա ի՞նչ բան է։ — Կինը հազիվ էր շրթումքները շարժում։

Ռավիկին թվաց, թե կինը իրեն նույնիսկ չի էլ տեսնում։ Կնոջ հայացքը անցնում էր նրա միջով և թափանցում ինչ-որ տեղ գիշերային դատարկ խավարը։ Պարզապես մի բան պահում էր նրան, որին զիմելով, նա անընդհատ կրկնում էր։

— Բաց թողեք ինձ։

Ռավիկն իսկույն տեսավ, որ կինը պոռնիկ չէ: Եվ ոչ էլ հար-
բած, նա կնոջ թեր առաջվա նման չէր սեղմում այլես: Կինը այդ
չէր զգում և, եթե ուզենար, հեշտությամբ կարող էր ազատվել նրա
հեռքից:

Ռավիկը փոքր-ինչ սպասեց:

— Իսկապես, ո՞ւր եք զնում: Դիշեր, մենակ, Փարիզում, —
հանգիստ հարցրեց նա ևս մի անգամ ու բաց թողեց կնոջ ձեռքը:

Կինը լուս էր, Բայց մնաց անշարժ: Կարծես, մի անգամ
կանգ առնելուց հետո նա այլես չէր կարողանում տեղից շարժվել:

Ռավիկը հենվեց կամրջի ճաղաշարին: Նա ձեռքերի տակ զգաց
խռնավ, շեշոտ քարը:

— Չլինի՞ այնտեղ եք ուզում, — նա գլխով ցույց տվեց ղեպի
ցած, ուր գորշագույն մշուշում անհանգիստ փայլփելով հոսում էր
Սենան ղեպի Ալմա կամրջի ստվերները:

Կինը չէր պատասխանում:

— Գեռ շատ շուտ է, — ասաց Ռավիկը: — Շատ շուտ է, և շատ
էլ սառը. նոյեմբերն է:

Նա հանեց սիգարետի տուփը և գրպաններում փնտրեց լուց-
կին: Նեղլիկ ստվարաթղթի վրա ընդամենը երկու լուցկի էր մնա-
ցել, և նա, զգուշաբար կռանալով, գետից փշող թեթև քամուց ձեռ-
քերի ափերով պաշտպանեց լուցկու բոցը:

— Ինձ էլ մի սիգարետ տվեք, — հազիվ լսելի ձայնով ասաց
կինը:

Ռավիկն ուղղվեց և ցույց տվեց սիգարետի տուփը:

— Ալժիրական է, Սև թութուն: Օտարերկրյա լեգենդի զին-
վորներն են սա ծխում: Զեզ համար, թերես, շատ սարթ լինի:
Մոտա ուրիշը շկա:

Կինը գլուխն օրորեց ու մի սիգարետ վերցրեց: Ռավիկը նրան
մոտեցրեց վառվող լուցկին: Կինը ազահորեն ծխեց, ամբողջովին
ներս քաշելով ծուխը: Ռավիկը լուցկին կամրջի ճաղաշարի վրայով
ցած շպրտեց: Ընկնող փոքրիկ աստղի նման լուցկին թռավ խա-
վարի մեջ և հանգավ միայն այն ժամանակ, երբ հասավ զրին:

Կամրջի վրա դանդաղորեն հայտնվեց մի տաքսի: Վարորդը
մեքենան կանգնեցրեց, նայեց նրանց, մի պահ սպասեց, ապա
գագ տվեց ու շարունակեց ճանապարհը մթության մեջ շողջողա-
ցող Գեորգ Հինգերորդի խոնավ ավենյուով:

Հանկարծ Ռավիկն զգաց, որ հոգնել է: Նա ամբողջ օրը ժանր աշխատանք էր կատարել և չկարողացավ քննել: Այդ պատճառով էլ տեղի դուրս եկավ, որպեսզի մի բան խմբի Եվ այժմ ուշ գիշերվացուրտ խոնավության մեջ հոգնածությունը պարկի նման փլվեց նրա գլխին:

Ռավիկը նայեց կնոջը: Փաստորեն ինչի՞ համար ինքը նրան կանգնեցրեց: Պարզ էր, այդ կնոջը մի բան էր պատահել: Բայց իր ի՞նչ գործն էր: Քի՞ կանայք է տեսել, որոնց ինչ-որ բան է պատահած եղել, հատկապես գիշերը, հատկապես Փարիզում: Բայց այդ բոլորը նրա համար հիմա ոչ մի նշանակություն չուներ, նա միայն մի բան էր ուզում — մի քանի ժամ քննել:

— Տուն գնացեք, — ասաց Ռավիկը: — Ի՞նչ եք փետրում այս ժամին փողոցում: Դուք կարող եք լավագույն դեպքում տհաճ պատմությունների մեջ ընկնել:

Նա վեր քաշեց վերաբերի օձիքը և պատրաստվեց գնալու Կինն այնպես նայեց Ռավիկին, կարծես չէր հասկանում, թե նա ինչ է ուզում անել:

— Տո՞ւ, — կրկնեց կինը:

Ռավիկն ուսերը վեր քաշեց:

— Տուն, ձեր բնակարանը, հյուրանոց — անվանեք, ինչպես ուզում եք: Արեք տեղ: Մի՞թե ուզում եք ոստիկանության ձեռքն ընկնել:

— Հյուրանո՞ց, Աստված իմ, — վրա բերեց կինը:

Ռավիկը կանգ առավ: Դարձյալ մեկը, որ զդիտի, թե ուր գնա, մտածեց նա: Ինքը պետք է որ դա կուհած լիներ: Միշտ միևնույն բանը: Գիշերը զգիտեն ուր գնան, իսկ առավոտյան դեռ աշքդ շրացած արգեն անհետանում են: Առավոտյան զիտեն ուր: Սովորական հին և էժան գիշերային հուսահատություն է, որը խավարի հետ գալիս է և նրա հետ էլ անհետանում: Նա նետեց սիգարետի մնացորդը: Կարծես թե դա նորություն էր նրա համար:

— Եկեք գնանք որևէ տեղ, մի բաժակ օդի խմենք, — ասաց Ռավիկը:

Դա ամենահեշտն էր: Ինքը կարող էր վճարել ու հեռանալ, որից հետո թող կինը որոշեր իր անելիքը:

Կինը թույլ մի շարժում արեց ու սայթաքեց: Ռավիկը ձեռքը պցեց, բռնեց նրա թկից:

- Հսգնա՞ծ եք, — հարցրեց նա:
- Զգիտեմ: Երեխ այս:
- Այն աստիճան, որ քնել չե՞ք կարող:
- Կինը զլխով արեց:
- Պատահում է: Եկեք գնանք: Ես ձեզ ճանապարհ կդնեմ:
- Նրանք Մարսո ավենյուով գնացին ղեպի վեր: Ռավիկն գգում էր, թե կին ինչպես է հենվում իր վրա: Նա այնպես էր հենվում, կարծես ընկնելիս լիներ և մի կերպ իրեն պահում էր:
- Կարեցին անցան Սերբիայի Պետեր Առաջինի ավենյուն: Շայու փողոցի խաշմերուկի հետևում, անձրևու երկնքի ֆոնի վրա, հեռվում հայտնվեց Հաղթական կամարի աղոտ ու մթին տվող վիթխարի զանգվածը:
- Ռավիկը ցուց տվեց նկուղային գինետուն տանող մի նեղ-լիկ, լուսավորված մուտք:
- Դնանք... այստեղ պետք է որ մի բան գտնվի:

Դա շոփերական զարեշրամուն էր: Նստած էին տաքսու մի քանի վարորդ և մի քանի պոռնիկ: Վարորդները թղթախաղով էին զրադշած: Պոռնիկները արսենտ էին խմում: Նրանք վայրկենական հայացքով կեռող շափեցին: Հետո անտարբեր շրջեցին հայացքները: Պոռնիկներից տարիքով ամենամեծը բարձրաձայն հորանջեց, մյուսն սկսեց ծովորեն ներկել շրթունքները: Միջանցքի խորքում զագագած կրիսայի դեմքով կրտսեր քելները քարի սալիկներին թեփ էր ցանում ու սրբում հատակը: Ռավիկը կնոջ հետ նստեց մուտքից ոչ հեռու գտնվող մի սեղանի մոտ: Այդպես ավելի հարմար էր Յանկացած բուպեին կարող էր գնալ: Նա նույնիսկ վերաբերուն շնանեց:

- Ի՞նչ եք ուզում խմել, — հարցրեց նա:
- Զգիտեմ: Որեւէ բան:
- Երկու կալվադոս, — ասաց Ռավիկը քելներին, որի հազին ժիշտ էր և թեքերը քշտած վերնաշապիկ: — Եվ մի տուփ սիգարետ, «Գետերֆիլդ»:
- Չունինք, — ասաց քելները, — միայն ֆրանսիական է:
- Այդ գեպքում մի տուփ «Լորան», կանաչը:
- Կանաչ նույնպես չկա: Միայն կապույտ է:

Թավիկն ուշադիր նայում էր քելների թևին, որտեղ դաշված էր ամպերի վրայով քայլող մերկ մի կին։ Հետևելով նրա հայացքին, քելները բռունցքը սեղմեց և պրկելով խաղացրեց մկանները։ Կինն անպարկեցած փորը շարժեց։

— Լավ, կապույտ բերեք, — ասաց Թավիկը։

Քելները ժպտաց՝ մերկացնելով ատամները։

— Տեսնեմ, գուցի մի տուփ կանաչ մնացած լինի! — Եվ կու շիկները բստքստացնելով հեռացավ։

Թավիկը նայեց նրա հետևից։

— Կարմիր բստիկներ, — ասաց նա: — Եվ պորտապարուճի ինչպես երևում է, թուզքական նավատորմում է ծառայել։

Կինը ձեռքերը դրեց սեղանին, նա զա այնպես արեց, կարծես այլևս այնտեղից չէր վերցնելու ջեռքերը սառն էին, բայց զա ոչնչի մասին դեռ չէր խոսում։ Ասենք, ձեռքերն այնքան էլ սառը չէին։ Թավիկը նկատեց, որ նրա աշ ձեռքի միջին մատի եղունգը շարդզել է, ըստ երևույթին, ընկել և տեղը դեռ խարտոցված չէ։ Հարը տեղ-տեղ թափվել էր։

Քելները բերեց բաժակներն ու մի տուփ սիպարետ։

— «Հորան», կանաչը։ Մի տուփ գտնվեց այնուամենայնիվ։

— Ես այդպես էլ կարծում էի։ Գուք նավատորմիղո՞ւմ եք ծառայել։

— Ոչ, Կրկեսում։

— Ավելի լավ! — Թավիկը բաժակը դրեց կնոջ առաջ։ — Ահա, սա պետք է խմեք։ Այս ժամի համար կարչութուն ամենահարմար բանն է։ Թե՛ սուրճ եք ուզում։

— Ալ!

— Խմեք միանդամից։

Կինը զլխով արեց ու բաժակը խմեց մինչև վերջը։ Թավիկն ուշադիր նայում էր նրան, նա մի տեսակ հանգած, գունատ, գրեթե ոչինչ շարտահայտող գեմք ուներ։ Երթունքները լիթն էին, բայց դժգույն, որոնց ուրվագծերը ջնջվել էին կարծես, սքանչելի էին միայն բնականից շեկ ու շողշողուն մազերը։ Կնոջ զլխին բերետ էր դրված, իսկ անջրանցիկ վերարկուի տակից երկում էր անզիահան կապույտ գույնի կոստյումը, կարված լավագույն դերձակի ձեռքով։ Թայց մատանու կանաչ քարը նրա ձեռքի վրա այնքան էր մեծ, որ արհեստական շլինել չէր կարող։

- Ուզո՞ւմ եք մի բաժակ էլ, — Հարցրեց Ռավիկը:
 Կինը գլխով արեց:
 Ռավիկը կանչեց քելներին:
 — Երկու կալվադոս էլ բերեք, Բայց ավելի մեծ բաժակով,
 — Ավելի մեծ բաժակո՞վ, Եվ ավելի շա՞տ լցրած,
 — Այս:
 — Ուրեմն, կրկնակի:
 — Գտաք:

Ռավիկը որոշեց արագ խմել իր բաժակը և գնալու Զանձրույթը համակեց նրան, նա շատ հոգնած էր: Իսկ ընդհանրապես համբերությամբ էր վերաբերվում ճակատագրի անակնկալներին. նա իր ետևում թողել էր փոփոխություններով լեցուն ու անհանգիստ կյանքի քառասուն տարիներ: Իրերի այնպիսի դրություն, ինչպիսին այս էր, նա հաճախ էր տեսել: Մի քանի տարի էր արդեն, ինչ նա ապրում էր Փարիզում, տառապում էր անքնությամբ և զիշերները թափառում փողոցներով — ինչեր ասես չեր տեսել:

Քելները պատվիրած բաժակները բերեց, Ռավիկը վերցրեց թունդ և բուրումնավետ խնձորողություն բաժակը և զգուշորեն դրեց կնոջ առաջ:

— Սա էլ խմեք: Առանձնապես մեծ օգուտ չունի, բայց կտաքացնի: Եվ ինչ էլ որ պատահել է, կարեռություն մի ավեք: Կյանքում քիչ բան կա, որ իր կարեռությունը երկար է պահպանում: Կինը նայեց նրան: Բայց շխմեց:

— Դա այդպես է, — ասաց Ռավիկը: — Հատկապես զիշերները գիշերն ամեն ինչ չափազանց է թվում:

Կինը դեռ շարունակում էր նայել նրան:

— Դուք զուր եք ինձ մխիթարում, — վերջապես ասաց նա:

— Ավելի լավ:

Ռավիկն ալքերով փնտրեց քելներին: Բավական է: Զահլան գնաց: Նա լավ է ճանաչում այդ տիպերին: Ըստ երեսյթին, վտանգի ոռուներից է, — մտածեց նա:

— Դուք վտարանդի ոռ՞ւս եք:

— Աչ:

Ռավիկը վճարեց ու տեղից վեր կացավ՝ հրաժեշտ ուաշու համար: Նույն րոպեին տեղից կանգնեց նաև կինը: Նա այդ արեց լուս, ինչպես ինքնըստինքյան հասկանալի մի բան: Ռավիկն ան-

վճռական նայեց կնոջը: Հավ, մտածեց նա, և կարող էմ դրսւմ էլ հրաժեշտ տալ:

Սկսել էր անձրկ գալ: Ռավիկը դռան առաջ կանգ առավ:

— Գուգ ո՞ր կողմն եք գնալու:

Նա վճռել էր, որ ինքը գնա հակառակ ուղղությամբ:

— Զգիտեմ: Որևէ կողմ:

— Իսկ որտե՞ղ եք ապրում:

Կինն արագ մի շարժում արեց:

— Ես այստեղ գնալ չեմ կարող: Ոչ: Չեմ կարող: Միայն թե ոչ այստեղ:

Նրա աշքերը հանկարծ լթվեցին վայրի մի սարսափով: Գժվել է, մտածեց Ռավիկը: Կովկը է ամուսնու հետ և տնից հեռացել: Վազգը կփոշմանի և կվերադառնա:

— Մի՞թե մեկնումենկը չկա, որի մուտ կարողանաք գնալ: Որևէ ժանոթ կին: Կարող եք այստեղից զանգահարել:

— Ոչ: Ոչ մի ժարդ:

— Բայց զուք պետք է որևէ տեղ գիշերը մնաք, փող չունե՞ք հյուրանոցում որևէ սենյակ վարձելու համար:

— Կա:

— Աւրեմն, որևէ հյուրանոց դնացեք: Այստեղ լիքը հյուրանոցներ են:

Կինը ձայն լէր հանում:

— Զէ՞ որ որևէ տեղ զուք պետք է դիշերեք, — վրա թերեց Խավիկը, համբերությունը կորցրուծ: — Հո չե՞ք կարող փողոցում անձրկի տակ մնալ:

Կինը կոճկեց անշրանցիկ վերարկուն:

— Ճիշտ եք ասում, — ասաց նա, կարծես ինչ-որ որոշում կայացնելով: — Դուք միանդամայն իրավացի եք: Ծնորհակալ եմ: Այլևս մի անհանգստացեք ինձ համար: Մի տեղ կգնամ: Ծնորհակալ եմ: — Նա վերարկուի օծիքի ծայրերը միացրեց իրար ու մի ձեռքով բռնեց: — Ծնորհակալություն այս ամենի համար:

Հայացքը տառապանքով լեցուն կինը վերից վար նայեց Ռավիկին, ճգնելով ժպտալ: Ապա մշուշոտ անձրկի տակ անձայն քայլերով արագ հեռացավ:

Ռավիկը մի վայրկյան մնաց անշարժ կանգնած:

— Սատանին տանի, — շփոթա՞ւր ու անվճռական մրթմըր-թաց նա:

Ռավիկը շփտեր, ինչպես այդ պատահեց և ինչ էր այդ — անմխիթար ժպիտ, թե հայացք, ամայի փողոց, թե գիշեր — նա զիտեր միայն մի բան — որ այդ կնոջը, որը գիշերային անձրևու մշուշում հանկարծ նրան մոլորված մի երեխա թվաց, ինքն այդպես մենակ շպետք է բաց թողներ:

Ռավիկը հասավ նրա հետևից:

— Եկեք ինձ հետ, — ասաց նա շոր: — Մի բան կանենք:

Նրանք գուրս եկան էտուալ հրապարակը, որը դորշ մշուշով պարուրված փովել էր նրանց առաջ անծայր ու վեհատեսիլ: Մասսախուղը թանձրանում էր, և այս ու այն կողմ նյուղավորվող փողոցները այլևս չէին երևում: Երեսում էր միայն ընդարձակ հրապարակը՝ լապտերների ցաքուցրիվ, աղոտ լուսիններով և վիթխարի Հաղթական կամարի մառախուղում կորած քարե զանգվածով, որը կարծես հենարան էր դարձել տրաում երկնքի համար և պաշտպանում էր իր տակ գտնվող մենավոր ու գժույն լույսը, վառվող՝ Անհայտ զինվորի զերեզմանին, որը թվում է, թե մենության ու խավարի մեջ կորած մարդկության վերջին գերեզմանն է:

Նրանք կտրեցին, անցան ամբողջ հրապարակը: Ռավիկը քայլում էր արագ: Նա այնքան էր հոգնած, որ մտածել չէր կարողանում: Կողքին լսում էր կնոջ երերուն, փափուկ քայլերը, որը զլումիք կախ, ձեռքերը անշրանցիկ վերարկուի գրպանում թաղած, անխոս հետևում էր Ռավիկին — նա, ուրիշի կյանքի փոքրիկ այդ լույսը: Եվ հանկարծ հրապարակի գիշերային մենության մեջ, թեև ինքը ոչինչ նրա մասին չգիտեր, իսկ գուցե նաև հենց այդ պատճառով կինը Ռավիկին մի ակնթարթ տարօրինակորեն մոտիկ թվաց: Ռավիկի համար նա օտար էր, ինչպես ինքն էր օտար զգում իրեն ամենուրեք, և դա զարմանալի կերպով մոտիկացնում էր ավելի շատ, քան բոլոր բառերն ու զգացմունքները բթացնող երկարամյա սովորութը:

Ռավիկն ապրում էր Տերն հրապարակի հետևում ընկած Վագրամ ավենյուի նրբանցքներից մեկում գտնվող մի փոքրիկ հյուրանոցում: Դա բաժական խարխլված մի շենք էր, որտեղ նոր՝ միայն

մի բան կար. մուտքի վերևը փակցրած մի ցուցանակ՝ «Խնտերնաշ-
ցինալ Հյուրանոց» մակագրությամբ:

Ռավիկը սեղմեց զանգը:

— Դուք ազատ համար չունե՞ք արդյոք, — Հարցրեց նա դուռը
բացող երիտասարդին:

Երիտասարդը քնկու աշքերը շռեց:

— Դոնապանն այստեղ չէ, — կակազեց նա վերջապես:

— Դա ես ինքս էլ եմ տեսնում: Ես հարցնում եմ, թե արդյոք
ազատ սենյակ չկա՞:

Երիտասարդը տարակուանքով ուսերը վեր քաշեց: Նա տես-
նում էր, որ Ռավիկը կնոշ հետ է, բայց չէր հասկանում, թե երկ-
րորդ սենյակը նրա ինչին է պետք: Որքան իրեն հայտնի էր, դրա
կարիքը չկար:

— Տիկինը քնած է, եթե արթնացնեմ, նա ինձ աշխատանքից
կվոնդի, — ասաց երիտասարդը և ոտքով քորեց իրեն:

— Գեղեցիկ, Այդ դեպքում դուք ինքս տեսնեմ:

Ռավիկը երիտասարդին «թեյադրամ» տվեց, վերցրեց իր բա-
նալին և աստիճաններով վեր բարձրացավ: Կինը գնում էր նրա
հետեւց, Մինչև իր սենյակի դուռը բացելը, նա փորձեց հարեան
դուռը: Կոշիկներ նրա առջև չկար: Ռավիկը երկու անգամ բախեց:
Ոչ ոք չէր պատասխանում, նա զգուշորեն սեղմեց դռան բռնակը:
Դուռը փակված էր:

— Երեկ այս սենյակը դատարկ էր, — մըթմըթաց նա: — Փոր-
ձենք մյուս կողմից: Ըստ երեսույթին, տիրուհին փակել է, վախե-
նալով, Այնի թե փալտողիլները փախչեն:

Ռավիկը բացեց իր սենյակի դուռը:

— Մի բոպե նստեք: — նա ցույց տվեց կարմիր բազմոցը, —
ես այս բոպեիս կզամ: — նա բացեց ապակյա դուռը, որը տանում
էր գեպի երկաթյա նեղ մի պատշգամբ, մետաղյա ճաղաշարի վրա-
յով անցավ հարեան պատշգամբը և փորձեց բացել դուռը: Սակայն
այստեղ նույնպես փակ էր: Հուզար կտրած, նա վերադարձավ:

— Բան չի ստացվում, Զեմ կարողանում ձեզ համար այստեղ
սենյակ գտնել:

Կինը նստած էր բազմոցի ծայրին:

— Կարելի՞ է մի քիչ էլ մնալ այստեղ:

Ծավիկն ուշադիր նայեց նրան։ Հոգնածությունից կնոջ դեմքը մի տեսակ աղավաղվել էր, թվում էր, թե նստած տեղից ալևս չի կարող վեր կենալ։

— Մնացեք, — ասաց նա։

— Միայն մի վայրկյան։

— Դուք կարող եք այստեղ քեզ։ Ամենահեշտը դա է։

Կինը, թվում էր, չի լսում Ծավիկին։ Նա դանդաղ, գրեթե մեխանիկորեն տարութերեց գլուխը։

— Դուք պետք է ինձ փողոցում թողած լինեիք։ Իսկ հիմա... ինձ թվում է, ես հիմա ալևս չեմ կարող...

— Ինձ նույնպես թվում է։ Դուք կարող եք մնալ այստեղ և քնել։ Ամենալավն այդ է։ Իսկ վաղը մի բան կմտածենք։

Կինը նայեց նրան։

— Ես չեմ ուզում ձեզ...

— Աստված իմ, — ասաց Ծավիկը։ — Դուք ամեններն ինձ չեք խանգարում։ Սա առաջին անգամը չէ, որ այստեղ մարդ է զիշերում, չիմանալով ուր գնալ։ Այս հյուրանոցում փախստականներ են ապրում, Այսպիսի դեպքեր գրեթե ամեն օր լինում են։ Պառկեցնեք մահճակալին, Ես բազմոցին կքննեմ։ Դա սովորական բան է ինձ համար։

— Զէ, ինչ եք ասում, ես այսպես կնստեմ, եթե, իհարկե, կարելի է այստեղ մնալ։ Դա ինձ բավական է։

— Լավ, ինչպես ուզում եք։

Ծավիկը հանեց վերարկուն և կախեց։ Հետո անկողնոց մի վերմակ ու բարձ վերցրեց և աթոռը հրեց բազմոցի մոտ։ Ապա լողասենյակից բերելով խալաթը, զցեց աթոռի թիկնատեղին։

— Ահա, սրանք ձեզ համար են, -- ասաց նա։ — Եթե ուզում եք պիժամա էլ վերցնել, կոմոդում կա։ Ես ալևս անելիք չունեմ։ Կարող եք արգեն լողանալ։ Իսկ ինքս որոշ բաներ ունեմ անելու

Կինը գլուխն օրորեց։

Ծավիկը կանգ առաջ նրա առաջ։

— Բայց ձեր վերարկուն պետք է հանեք, — ասաց նա։ — Ամբողջապես թաց է։ Գլխարկը նույնպես տվիք։

Կինը երկուսն էլ տվեց նրան։ Ծավիկը բարձը դրեց բազմոցի ծայրին։

— Սա ձեր գլխատակի համար: Իսկ աթոռը — որպեսզի քնառ ժամանակ շնկները: — Նա աթոռը կպցրեց բազմոցին: — Հիմա էլ կոշիկները... զրի մեջ չփշփում է: Կմրսեր, կհիվանդանար: — Նա հանեց կնոջ կոշիկները, կոմոդից վերցրեց մի զույգ բրդե կարճ գուլպա և հազցրեց նրան: — Բայց, հիմա արդեն տանելի է: Նույնիսկ ամենածանր րոպեննրին էլ մարդ պետք է մի քիչ հարմարավետության մասին մտածի:

— Ենորհակալ եմ, — ասաց կինը, — Ենորհակալ եմ:

Ռավիկը զնաց լոգասենյակ և բացեց ծորակները: Զուրբ հոսեց վահնայի մեջ: Նա արձակեց փողկապը և հայելում մտացրիվ զննեց իրեն: Մութ ակնաբներում նստած խորաթափանց աշքեր, նեղիկ երես, որը մահուշափ հողնած տեսք կունենար, եթե այդ աշքերը լինեին, քթից գեպի բերանի անկյունները ակոսվող ցայտուն ծալքեր և այդ ծալքերի համեմատությամբ շափազանց փափուկ շրթունքներ, իսկ աշ աշքի վերևում մազերի միջով անցնող ատամնավոր երկար մի սպի:

Հեռախոսի զանգը ընկատեց նրա խօհեղի ընթացքը:

Սատանան տանի: Մի վայրկյան նա ամեն ինչ մոռացավ, կինում էին այնպիսի պահեր, երբ նա ամբողջովին սուզված էր լինում մտքերի մեջ: Իսկ այս կինն էլ մի կողմից:

— Գալի՞ս եմ, — ձայն տվեց Ռավիկը, — Վախեցա՞ք:

Նա վերցրեց լսափողը:

— Ի՞նչ: Այս: Շատ լավ: Այս, իհարկե, ամեն ինչ լավ կլինի... այս: Որտե՞զ, Շատ լավ, հենց հիմա գալիս եմ: Տաք սուրճ, շատ թունդ... այս...

Նա զգուշորեն լսափողը դրեց և, մտքերի մեջ ընկած, մի քանի րոպե մնաց բազմոցի եղբին նստած:

— Ես պետք է զնամ, — ասաց նա: — Շատ շտապ:

Կինը իսկույն տեղից կանգնեց: Նա փոքր-ինչ օրորվեց ու ձեռքը զցեց աթոռի թիկնատեղին:

— Աչ, ոչ... — Ռավիկին մի պահ հուզեց այս խոնարհ պատրաստակամությունը: — Մնացիք այստեղ: Դուք կարող եք քնելու մի երկու ժամով պետք է զնամ, ստույգ լզիտեմ՝ ինչքան ժամանակով: Դուք մնացեք այստեղ:

Ռավիկը հազար վերաբերուն: Մտքում մի կասկած ծագեց: Բայց նա իսկույն վանեց այն ու մոռացության մատնեց: Այս կինը

գողություն չի անի, Սա այն տիպերից չէ, Այսպիսիներին ինքը շատ լավ է ճանաշում։ Ասենք, ինչ կա, որ ինչ էլ գողանաւ։

Ռավիկն՝արդեն դռան մոտ էր, երբ կինը հարցրեց.

— Կարելի՞ է ձեզ հետ գալ!

— Ու, անհնարին է! Մնացեք այստեղ, Որևէ բանի պետք ունենաք, վերցրեք եթե ուզում եք, մտեք անկողին։ Կոնյակը պահարանում էր Քնեք...

Նա շրջվեց։

— Թող լույսը վառ մնա, — անսպասելի և արագ ասաց կինը, Ռավիկը բաց թողեց դռան բռնակը։

— Վախենո՞ւմ եք, — հարցրեց նա։

Կինը զվարվ արեց։

Ռավիկը ցույց տվեց բանալին։

— Դուքը հետևիցս փակեք, Բայց բանալին անցքի մեջ մի թողեք ներքենում երկրորդը կա, ևս նրանով կբացեմ։

Կինը գլուխն օրորեց։

— Դրա համար չէ։ Բայց, խնդրում եմ, լույսը վառ թողեք։

— Ահա թե ի՞նչ։ — Ռավիկը փորձող հայացքով նայեց կնոջը։ — Միևնույն է, ես չէի հանգնելու Թող վառ մնա, ինձ ծանոթ է այդ։ Ես էլ եմ այդպիսի պահեր ունեցել։

Ակացիաների փողոցի անկյունում նրան տաքսի պատահեց։

— Քշեք Լորիստոն փողոց՝ տասնչորս։ Արագ։

Վարորդը շրջվեց ու սլացավ Կառնո ավենյուով։ Երբ մեքենան կտրում անցնում էր Ավենյու դյու լա Գրանդ Արմեն, ազ կողմից դուրս թուավ մի փոքրիկ երկտեղանոց մեքենա, նրանք զարնվելու էին իրար, եթե ճանապարհը թաց ու սայթաքուն շլիներ։ Հանկարծակի արգելակումից երկտեղանոց մեքենան սահեց ու դուրս եկավ փողոցի կենտրոնը, այնպես որ քիչ մնաց տաքսին ուղղիատորով զարնվեր նրան։ Թեթև մեքենան կարուսելի նման պտույտներ էր տալիս։ Դա փոքրիկ ռունու էր, որի զեկի մոտ նստած էր սև կոտելուկով, ակնոցավոր մի մարդ։ Ճանապարհի յուրաքանչյուր շըրշաղարձին երկում և անհետանում էր նրա գունատ և զայրագին դեմքը։ Հետո մեքենան գաղարեց պտույտներ տալ և սկսեց ոլանալ Հաղթական կամարի ուղղությամբ, որը հեռվում դժոխքի գիրիարի գռների նման խոյանում էր գեպի վեր։ «Ռենոն» հիշեց-

նում էր փոքրիկ կանաչ մի միջատի, որի միջից մի գունատ բը-
ռանցք սպառնում էր գիշերային երկնքին:

Տաքսու վարորդը շրջվեց:

— Երբեք զուք այսպիսի բան տեսե՞լ եք;

— Այո, — պատասխանեց Ռավիկը,

— Այսպիսի գլխարկո՞վ: Որ կոտելոկը տնկացնի գլխին ու
խելազարի նման դիշերը սլանա՞:

— Նա իրավացի է: Զէ՞ որ նա գլխավոր մայրուղով է զնում:
Խնձո՞ւ եք հայճոյում:

— Իհարկե, իրավացի է: Հենց դրա համար էլ հայճոյում եմ:

— Իսկ ի՞նչ կանեիք, եթե նա իրավացի Ալիներ:

— Դարձյալ կհայճոյին:

— Խնձուն երևում է, որոք ուզում եք ձեր կյանքը հարմարա-
վետ դարձնել:

— Այն ժամանակ ուրիշ ձեռվ կհայճոյին: — բացատրեց տաք-
սու վարորդը և թեքվեց գեպի ֆու ավենյուն: — Ավելի համոզված:
Հասկանալի՞ է:

— Աչ, Խաչմերուկներում մի քիչ զանդաղ զնացեք:

— Չասեք էլ, զանդաղ եմ զնալու: Անիծյալ փողոցները կար-
ծես լուղած լինեն: Բայց ինչո՞ւ եք ինձ հարցնում, եթե ասածս շեք
լուսում:

— Արովհետեւ հոգնած եմ, — համբերսթյունը կորցրած վրա
բերեց Ռավիկը: — Արովհետեւ զիշեր էլ: Աչ, թերես, որովհետեւ մենք
բոլորս էլ անհայտ քամու բերանն ընկած կայժեր ենք: Արագաց-
րեք:

— Դա արդեն ուրիշ բան է, — ասաց վարորդը և մի տեսակ
հարգանքով մատները տարավ գեպի գլխարկի հովարը: — Հիմա
հասկանում եմ:

— Ապա լսեք, — ասաց Ռավիկը, որի մեջ հանկարծ կասկա-
ծանք ծագեց: — Դուք ուսւա վտարանդի՞ եք:

— Աչ, Բայց ուղեղորների սպասելիս, ինչ պատահի կար-
գում եմ:

Խուսների հետ այսօր բախտու լի բերում, մտածեց Ռավիկը:
Նա գլուխը ետ պցեց: Սուրճ լիներ, մտածեց նա: Թունդ, տաք սուրճ:

Հովսով եմ, պատրաստած կլինեն։ Զեռքերս պետք է անսահման հանգիստ լինեն։ Հակառակ դեպքում Վերերը ինձ պետք է սրսկի թայց ամեն ինչ լավ կլինի Նա պահին իշեցրեց և զանգաղ ու խոր շնչեց խոնավ օդը։

II

Փոքրիկ վիրահատարանը ցերեկվա պես լույս էր։ Նա նման էր հիգիենիկ սպանդանոցի։ Հատակին դրված էին արնաթաթախ բամբակներով զուլեր, ամենուրեք թափված բինտեր ու տամպոններ էին։ Կարմիրը բարձրագույն հանգիստավոր մարտահրավեր էր նետում անբառ ճեպ-ճերմակին, Վերերը նստած էր նախավիրահատարանում դրված պողպատն լաքած սեղանի առաջ և ինչ-որ բան էր գրում, Բուժքույրերից մեկը եռացնում էր գործիքները։ Զուրը խլթխլթում էր, էլեկտրական լույսը, թվում էր, թշշում է, և միայն սեղանին պառկած մարմինն էր, որ անտարբեր էր ամեն ինչի նկատմամբ։

Նրան ոչինչ այլևս չէր հուզում։

Իտավիկը ձեռքերին հեղուկ օճառ լցրեց և սկսեց լվանալ։ Նա լվանում էր այնպիսի մոայլ կատաղությամբ, կարծես ուզում էր մաշկը պոկել։

— Կեղու, — քթի տակ փնթինթաց նա, — անիծյալ, գարշելի թրիք։

Վիրաբուժական քույրը զզվանքով նայեց նրան։ Վերերը հայցքը բարձրացրեց։

— Հանգիստ, Էժենի, Բոլոր վիրաբույժներն էլ հայհոյում են։ Հատկապես եթե գործը թարսված է լինում, Դուք պետք է դրան վարժված լինեիք։

Բուժքույրը գործիքները զցեց եռացող ցրի մեջ։

— Պրոֆեսոր Պերին երբեք չէր հայհոյում, — վիրավորված հայտարարեց նա, — Եվ, չնայած դրան, քշերի կյանքը չի փրկել։

— Պրոֆեսոր Պերին ուղեղի վիրահատման մասնադիտ էր։ Նրբագույն, վիրաբույզ տեխնիկայի տեր, Էժենի, իսկ մենք փոք

Ապղներ ենք: Դա ուրիշ բան է! — Վերերը շպացնելով փակեց իր տեսրը և տեղից կանգնեց: — Պուք լավ աշխատեցիք, Թավիկ Քայլ ի՞նչ կարող ես անել, եթե քեզանից առաջ գործ անողը փե-նայի է եղել:

— Երբեմն շատ բան կարելի է անել:

Ապահով ձեռքերը սրբեց ու մի սիդարետ վասեց։ Բուժքույթը
լին հանդիմանանքով լուսամուտը բացեց։

— Կեցցե՞ս, էժինի, — գովաբանեց նրան Վերերը: — Դուք միշտ գործում եք բայց հրահանդի:

— Ինձ զրա որոշակի պարտականություններ են դրված: Ես ոգ թռչելու ցանկություն չունեմ:

— Սքանչելի է, էժենի, Եվ Հանգստացուցիչ:

— Իսկ որոշ մարդիկ այդպիսի պարտականություններ չունեն։
Եվ չեն էլ ուզում ունենալ,

— Այդ ձեզ է վերաբերվում, Թավիկ, — Վերերը ծիծաղեց: — Ավելի լավ է մենք չքվենք: Էժենին առավտները խստ ագրեսիվ տրամադրություն է ունենում: Միևնույն է, Տենք այստեղ այլև անելիք չունենք:

Ռավիկը նայեց շուրջը, նայեց որոշակի պարտականություններ ունեցող վիրաբուժական քրոջը, որը նրա հայացքը դիմավորեց միանգամայն անվախությունից և ակնոցը քրոջ դատարկ դեմքը օգտում էր ինչ-որ անմատչելիությամբ։ Նրանք երկուսն էլ մարդ էին, բայց այդ քույրը Ռավիկին ավելի օտար էր, քան ուզածդ ծառը։

— Ներեցեք, — ասաց Ռավիկը: — Դուք իրավացի եք:

— Յտեսություն, էժենի, — ասաց Վերեբը: — յանկանդմ հյ,
Հանգիստ և խոր քուն:

- Յտեսություն, բժիշկ Վերեր: Շատ շնորհակալ եմ, պարոն
բժիշկ:
- Յտեսություն,— ասաց Ռավիկը: — Ներեցեք Հայուանքին
համար:
- Բարի ճանապարհ, — սառը պատասխանեց էժենին:
- Վերերը թիթի տակ ծիծաղեց:
- Չուզունե բնավորություն է:

Դրսում գորշ առավոտ էր: Աղբի մեքենաները դղրդում էին
փողոցներով, Վերերը վերարկուի օձիքը վեր բարձրացրեց:

— Զզվելի եղանակ է, Զեզ մեքենայով տանե՞մ, Ռավիկ:

— Զէ, շնորհակալ եմ: Ուզում եմ ոտքով գնալ:

— Այս եղանակի՞ն: Ես ձեզ կարող եմ տանել, Մենք գրեթե
նույն ճանապարհով ենք գնում:

Ռավիկը գլուխն օրորեց:

— Ծնորհակալ եմ, Վերեր:

Վերերը փորձող հայացքով նայեց նրան:

— Տարօրինակ է, որ մինչև հիմա գուք դեռ հուզվում եք, եթե
որևէ մեկը մնում է ձեր դանակի տակ: Զէ որ արդեն տասնհինգ
տարի է, ինչ դուք այդ գործի մեջ եք, և այդ բոլորը ձեզ ծանոթ է:

— Այս, ծանոթ է: Եվ շեմ էլ հուզվում:

Վերերը լայն ու բարձր կանգնել էր Ռավիկի առաջ, նրա մեծ,
կլոր երեսը շողջողում էր նորմանդական խնձորի նման: Սև կարճ
խուզած թիղերի վրա փայլվում էին անձրնի կաթիլները, Մայթի
մոտ կանգնած էր մի «բրուիկ», որը նույնպես փայլվում էր: Հի-
մա Վերերը կնստի այդ մեքենայի մեջ և հանգիստ կրշի իր տուն —
բաղաքից գուրս գտնվող վարդագույն, տիկնիկային փոքրիկ այն
շինությունը, որն իր մեջ ամփոփում էր շողջողուն մի կին և երկու
մաքրամաքուր շողջողուն երեխա — մաքրամաքուր, շողջողուն մի
գոյություն: Մի՞թե նա կարող է հասկանալ մարդու շունչը կտրող
այն լարվածությունը, երբ դանակը պատրաստվում է առաջին
կարվածքն անելու, երբ դանակի թեթև սեղմումից անմիջապես հե-
տո ձգվում է արյան նեղվիկ, կարմիր զոլակը, երբ ասեղների ու
սեղմիչների տակ գտնվող մարմինը բարձածալ վարագույրի նման
բացվում է, և մերկանում է այն, ինչը երբեք լույսի երես չի տե-

սել, երբ ջունգլիներում գտնվող սրարդի նման հետքը բռնած առաջ ես ընթանում և հանկարծ քայրայված հյուսվածքների, ուսուցքների, հանգույցների և պատովածքների մեջ երես առ երես հանդիպում ես մեծ գիշատիչ գազանի՝ մահվան հետ և երա հետ կովի ես բռնվում զինված սոսկ ասեղով, բարալիկ լանցետով և անսահմանորեն վստահ ձեռքով... Մի՞թե նա կարող է հասկանալ, թե ինչ է նշանակում, երբ մտքի կենտրոնացումը հասնում է լար- վածության կորացուցիչ շիկացման և հանկարծ հիվանդի արյան մեջ է խուժում մի սև ստվեր, մեծագույն մի ծաղր, որից դանակը կարծես թթանում է, ասեղը դառնում է դյուրաբեկ, իսկ ձեռքը մի տեսակ ժանրանում է... երբ այս անտեսանելին, խորհրդավորը, տրոփողը — կյանքը — հանկարծակի ետ է նահանջում անզոր ձեռ- քերից և փշրզում, ընկած ինչ-որ տեսլային սև մրգի թերան, որին ոչ կարելի է հասնել, ոչ գուրս քշել... երբ դեմքը, որը հենց նոր դեռ շնչում էր, ինչ-որ «ես» էր և անուն ուներ, դառնում է անա- նուն, սառած մի դիմակ... Մի՞թե մարդ կարող է բացատրել այս մոլեգին, այս անիմաստ անզորությունը... և ինչ կա այդտեղ բա- ցատրելու:

Թափիկը նորից մի սիգարիտ վառեց:

— Ընդամենը քսանմեկ տարեկան աղջիկ էր, — ասաց նա:

Վերերը թաշկինակով բեղերից սրբնց անձրեկի փայլող կաթիլ- ները:

— Գուք հիանալի աշխատեցիք, Ես ալդպես չէի կարող, Բայց մի՞թե հնարավոր էր փրկել այն, ինչ մի փինացի արդեն փշացրել էր, Այստեղ գուք արդեն ոչ մի մեղք չունեիք, Մենք ո՞ւր կհաս- նեինք, Եթե դատեինք ուրիշ կերպ:

— Այո, — ասաց Թափիկը, — ո՞ւր կհասնեինք:

Վերերը թաշկինակը դրեց գրպանը:

— Այն ամենը, ինչ գուք տարել եք, պետք է որ ձեզ անա- սելի կոփած լիներ:

Թափիկը թիթևակի հեգնանքով նայեց նրան:

— Մարդը երբեք չի կարող կոփիվել նա կարող է շատ բանե- րի միայն ընտելանալ:

— Ես հենց այդ էլ նկատի ունեմ:

— Այո, բայց կան բաներ, որոնց մարդ երբեք չի կարողա- նում ընտելանալ, Եվ դժվար է դրանց պատճառները գտնել: Շատ

Հնարավոր է, որ պատճառը սուրճն է: Գուցե հենց դրա հետեանքով էր, որ ևս այնքան գրգռված էի: Իսկ մենք դա հուզմունքի հետ ենք խառնում:

— Սուրճը լավն էր, ճիշտ է:

— Շատ:

— Սուրճ եփելը ես լավ գիտեմ: Ես զգում էի, որ դուք նրա կարիքը կունենաք, այդ պատճառով էլ ինքս պատրաստեցի: Դա արդեն իսկական սուրճ էր, և ոչ թե այն ծողանքի նման, որ էժենին է պատրաստում, ի՞նչ կասեք:

— Ոչ մի համեմատություն: Սուրճ եփելու մեջ դուք վարպետ եք:

Վերեբը նստեց մեքենան, մոտորը գործի ցցեց և, թերվելով, զլումը դուրս հանեց լուսամուտից:

— Հիմա ի՞նչ եք ասում, չե՞ք ուզում, որ ևս ձեզ արակ տեղ հասցնեմ: Դուք պետք է որ սոսկալի հոգնած լինեք:

Կարծես ծովաշուն լինի, մտածեց Խավիկը մի տեսակ վերացած: Առողջ, տուող ծովաշուն: Հետո՝ ինչ: Դա իմ ի՞նչ գործն է: Ի՞նչի համար է մտածելու այս մշտական երկտեսակությունը:

— Ես հոգնած չեմ, — ասաց նա: — Սուրճը վերականգնեց ուժերս: Իսկ ձեզ ավ քնել է պետք, Վերեբը:

Վերեբը ծիծաղեց, Սև բօղերի տակ փայլվեցին նրա ատամները:

— Ես չեմ քնելու: Կնալու եմ պարտեզում աշխատեմ: Վարդակակաչ ու նարգիզ եմ տնկելու:

Վարդակակաչ ու նարգիզ, մտածեց Խավիկը: Կլոր շրջապատճեակաթմբեր, մաքուր խճաքար ցանած ուղիներ: Վարդակակաչ ու նարգիզ — գարնան գեղձառուկեգույն փոփորիկ:

— Ցուերւթյուն, Վերեբ, — ասաց նա: — Մնացածի մասին, կարծում եմ, դուք կհոգաք:

— Ինչ խոսք: Երեկոյան ես ձեռ կղանգեմ: Հոնորարը, գմբախտաբար, ցածր կլինի: Ընդամենք կոպեկներ: Աղջիկը աղքատ էր և, ինչպես երեսում է, հարազատներ լուներ: Մենք դեռ հոնորարի մասին կմտածենք:

Խավիկը արհամարհական շարժում արեց:

— Նա էժենիին հարյուր ֆրանկ է հանձնել: Բայտ երկույթին,

գա այն ամենն է, ինչ ունեցել է: Դրանից քսանչինդը ձեզ է հաւ-
նում:

- Լավ, լավ,— համբերությունը կորցրած վրա բերեց Ռավի-
կը: — Ճտեսություն, Վերեր: — Ճտեսություն: Մինչև առավոտյան ժամի ութը:

Ռավիկը դանդաղ քայլում էր Լորիստոն փողոցով, Եթե ամառ
լիներ, նա հիմա առավոտյան այս արեխն կնոտեր Բուլոնյան անտա-
ռում որեւէ տեղ նստարանի վրա և, առանց որեւէ բանի մասին
մտածելու, հայացքը կցցեր զրին ու կանաչ անտառին, մինչև որ
լարվածությունը անցներ: Այնուհետև կմեկներ Հյուրանոց և կպառ-
կեր քնելու:

Նա ժտավ Թուասիեր փողոցի անկյունում գտնվող բիստրոն: Կանքնակեներից մեկի շուրջը մի քանի բանվոր ու բեռնատար մե-
քենայի վարորդներ կային: Նրանք ու տաք սուրճ էին խմում, նրա
մեջ թաթախելով բրիոշ: Ռավիկը մի պահ նայեց նրանց: Դա մի
պարզ, ամուր կյանք էր, գոյության կատաղի պայքար, լարված
աշխատանք, երեկոները հոգնածություն, ուսեւ, կին և ծանր, անե-
րազ քուն:

— Մի բաժակ բալօղի, — ասաց նա:

Մահացած աղջկա աշ ոտքին մի էժանագին, նեղիկ, ոսկեցրած
շղթա կար, մեկը այն զիգիպիզիներից, որին մարդիկ սիրահար են
լինում երիտասարդության տարիներին, երբ սենտիմենտալ են և
անձաշակ: Շղթայի վրա կար մի փոքրիկ թիթեղիկ՝ «Toujours
Charles»¹ մակագրությամբ և այնպիս էր կպցրած, որ հնարավոր
շեր ոտքից հանել, գա մի շղթա էր, որ պատմում էր Սենայի ափին
գտնվող անտառներում անցկացրած կիրակի օրերի մասին, սի-
րահարվածության և երիտասարդական հիմարությունների մասին:
Նայիում ինչ-որ տեղ ծվարած փոքրիկ ոսկերչական կրպակի մա-
սին, ձեղնահարկի սեպտեմբերյան գիշերների մասին — և հան-
կարծ՝ ուշացում, սպասումներ, սարսափ — հավիտյան Շարլի իզու-
թողը կորել է... հետո՝ հասցե տվող ընկերունի... մանկաբարձ մի
կին, մոմլաթապատ սեղան, կտրտող ցավ և արյուն... Հե-

¹ Հավիտյան քո Շարլ (ֆրանս.):

տո՞ւ պառավի շփոթահար մի դեմք, ինչ-որ մարդկանց ձեռքեր, որ արագ-արագ տաքսի են նստեցնում՝ գլուխներն ազատելու համար... տառապանքների օրեր, երբ զալար-զալար գալով պառկած ես քո ընում... և, վերջապես, մեքենայով փոխադրում, հիվանդանց, վերջին հարյուր ֆրանկ, որ սեղմված է տաք, քրտեքոտ ափում և... արդեն ուշ է:

Ռադիոն սկսեց ոռնալ: Տանզո է, քթի մեջ խոսող մի ձայն դատարկամիտ ոտանավորներ է երգում: Ռավիկն իրեն բռնեց, թե ինչպես է ինքը մտովի կրկնում վիրահատության ամբողջ ընթացքը: Նա ստուգում էր իր ձեռքի յուրաքանչյուր շարժումը: Եթե նրան մի երկու ժամ առաջ կանչած լինեին, գուցե հնարավոր լիներ որեւ բան անել: Վերերը զանգահարել էր նրան: Բայց նա հյուրանցում չէր եղել, եվ որովհետև ինքը երկար մնաց Ալմա կամուրջի վրա, այդ պատճառով աղջիկը մահացավ: Այդպիսի վիրահատումներ Վերերն ինքը չէր կարողանում անել: Պատահականության խելացնորություն: Ուկե շղթայով ոտքի թաթը թուլությունից ոլորվել է դեպի ներս:

Եվ նավակիս մեջ լուսինն է փայլում,—

Ցալցետաձայն մորմոքում էր տեսնորը:

Ռավիկը վճարեց ու դուրս եկավ: Դրսում նա մի տաքսի կանգնեցրեց.

— Քշեք «Օզիրիս»:

«Օզիրիս» մի հսկայական պոռնկատուն էր՝ եզիպտական ոճով կահավորված իր վիթխարի բարով:

— Արդեն փակում ենք,— ասաց դռնապանը: — Ներսը ոչ ոք չկա:

— Ոչ ոք չկա:

— Միայն մադամ Ռուլանդին է, Կանայք բոլորն արդեն գնացել են:

— Դե լավ:

Երկնակոշիկներով դռնապանը, սալարկին կանգնած, դժգոհ անսքով մի ոտքից մյուսին էր փոխվում:

— Տաքսին ուզում եք բա՞ց թողնել: Խմացեք, որ հետո գտնելը շատ զժվար կլինի: Մեզ մոտ արդին փակէ:

— Դուք մի անգամ արդեն դա ինձ ասել եք: Տաքսի ես նորից կգտնեմ:

Իմավիկը գոնապանի ծոցագրպանը մի տուփ սիգարետ խրեց և հանգերծարանի կողքի նեղ դռնով գնաց դեպի մեծ սրահը: Բարը դատարկ էր, և իրենից ներկայացնում էր նոր վերջացած գիշերային կերուխումի սովորական տեսարան — թափված գինուց գոյացած լճակներ, շուր եկած աթոռներ, հատակին զցած սիգարետի մնացորդներ և ծխախոտի, քաղցրավուն զուխիների և մաշկի հոտ:

— Խոլանդի, — ձայն տվեց Խավիկը:

Խոլանդնեն կանգնած էր մի սեղանի առաջ, որի վրա վարդագույն մետաքսե սպիտակեղենի կույտ էր գրված:

— Խավիկ, — ասաց նա առանց զարմանալու — Ուշ է: Ի՞նչ ես ուզում: Ազգի՞կ թե որնէ խմելու բան, թե՞ երկուսն էլ:

— Օդի: Լեհական:

Խոլանդնեն բերեց օղու շիշը բաժակի հետ:

— Ինքդ լցրու ծս պետք է գեռ այս ամբողջ սպիտակեղենը տեսակավորեմ ու ցուցակ կազմեմ: Լվացքատան մեքենան հիմա ուր որ է կգա: Եթե մարդ բոլորը մեկ առ մեկ չզրի, այդ բանդան կաշաղակների երամի նման ինչ կա չկա տակով կանի: Շոֆեր շուֆուր են, հասկանո՞ւմ ես: Կտանեն, որ իրենց քածուքուծերին նվեր տան:

Խավիկը գլխով արեց:

— Երաժշտությունը միացրու թող նվագի, Խոլանդի: Բարձր:

— Լավ:

Խոլանդնեն ընգունիշը միացրեց: Բարձր առաստաղով դատարկ սրահում փոթորկվեց թմբուկների ու բախիչ գործիքների որոտի հետ միախառնված երաժշտությունը:

— Եատ է բա՞րձր, Խավիկ:

— Չէ:

Բա՞րձր: Ի՞նչը կարող էր հիմա շատ բարձր լինել: Միայն լրությունը: Լուսթյունը, որի մեջ մարդ կտոր-կտոր է լինում, ինչպես անօդ տարածության մեջ:

— Վերջացրի, — ասաց Խոլանդնեն ու մոտեցավ Խավիկի սեղանին:

Նա ամուր կազմվածք ուներ, պայծառ գեմք և գանգիստ աշքեր, նրա հազի սկ պուրիտանական շորը իսկույն առանձնացնում էր նրան որպես վերակացուու գրեթե մերկ պոռնկուհիների միջև:

— Արի մի քիչ էլ դու խմիր հետս, Ռոլանդի:

— Որ ասում ես, բեր:

— Խավիկը բարից մի բաժակ բերեց ու լցրեց, Ռոլանդին ձեռքը գցեց շշին ու ետ տարավ, երբ բաժակը կիսով չափ արգեն լցված էր:

— Բավական է: Ավելին չեմ կարող:

— Կիսով լցրած բաժակները զզվելի բան են: Ավելի լավ է, ինչ չես կարող խմել, թող տակին մնա:

— Ինչի՞ համար, ինչո՞ւ զուր տեղը վատնել:

Ռավիկն աշքերը բարձրացրեց, նայեց նրա վստահելի, խելացի դեմքին ու ժպտաց:

— Վատնել, ֆրանսիացիները միշտ դրանից սարսափում են: Իսկ ինայողությունը ինչի համար է: Զէ՞ որ քեզ նույնպես չեն խնայում:

— Այստեղինը առևտուր է: Դա բոլորովին ուրիշ բան է:

Ռավիկը ծիծաղեց:

— Արի մեկական բաժակ խմենք այդ առևտորի կենացը՝ ի՞նչ կարող էր աշխարհը լինել առանց առևտրականների բարոյականության: Հանցագործների, իդեալիստների և անբանների մի խառնամբոխարան:

— Քեզ մի աղջիկ է պետք, — ասաց Ռոլանդին: — Ես կարող եմ զանգել Կիկիին: Նա շատ լավն է: Քսանմեկ տարեկան:

— Ահա թե ինչ: Նույնիսկ քահմեկ տարեկան էլ կա: Գրանք արդեն ինձ համար չեն: — Ռավիկը նորից իր բաժակը լցրեց: — Հետաքրքիր է, քնելուց առաջ ի՞նչ ես մտածում, Ռոլանդի:

— Մեծ մասամբ ոչ մի բան: Չափանց հոգնած եմ լինում:

— Իսկ եթե չափականց հոգնած չես լինում:

— Տուրի մասին:

— Ինչո՞ւ:

— Մորաքուրու այնտեղ է: Նա խանութով մի տուն ունի: Երկու անգամ ես գրավադրման միջոցով վճարել եմ դրա դիմաց: Եթե նա մեռնի — հիմա ինքը յոթանատունից տարեկան է — ուրեմն, այդ տունը ինձ է մնալու: Այն ժամանակ ուզում եմ նրա խանութը սըր-

ճարան դարձնեմ: Պատերի ծաղիկներով բաց զույնի պաստառներ, երեք հոգուց բաղկացած երաժիշտների մի խումբ: դաշնամուր, զութակ, թափութակ, խորքում բար: Փոքրիկ ու հաճելի: Այդ տունի գտնվում է մի շատ լավ թաղամասում: Ես կարծում եմ, ինը հազար հինգ հարյուր ֆրանկով կարող եմ լավ կահավորել, հաշված նույնիսկ վարագույրներն ու ջահերը: Դրանից բացի, սկզբնական շրջանում ուզում եմ մի հինգ հազար ֆրանկ էլ առանձին ունենալ: Եվ, իհարկե, երկրորդ և երրորդ հարկերի բնակարանային վարձը: Ահա թե ինչի մասին եմ մտածում:

— Դու Տուրո՞ւմ ես ծնվել:

— Այո, Բայց ոչ ոք շգիտի, թե դրանից հետո որտեղ եմ եղել իսկ եթե գործերս հաջող գնան, ոչ ոք դրանով չի էլ հետաքրքրվի: Փողը ամեն ինչ ծածկում է:

— Աչ ամեն ինչ, բայց շատ բան: — Ծագիկի աշքերը մի տեսակ ծանրացան, նա սկսեց խոսել ավելի գանգազ: — Կարծում եմ, բավական է, ինչքան խմեցի, — ասաց նա, գրպանից դուրս բաշելով մի բանի թղթադրամ: — Դու Տուրում ամսունանալո՞ւ ես, Ըուլանդի:

— Անմիջապես չէ: Մի երկու տարուց հետո: Ես այնուեղ մի ընկեր ունեմ:

— Գնում, գալի՞ս ես մոտել:

— Մեկ-մեկ: Երբեմն նա ինձ զրում է: Բայց, իհարկե, ուրիշ հասցեով: Ամուսնացած է, բայց կինը հիվանդանոցում պառկած է, Թոքախտ է, Բժիշկների ասելով դեռ մի երկու տարի կապրի: Դրանից հետո նա արդեն ազատ կլինի:

Ծագիկը տեղից կանգնեց:

— Ասուծո օրհնությունը քեզ, Ըոլանդե: Դու մարդկային առողջ զատողություն ունես:

Խողանդեն անկեղծորեն ժպտաց, համարելով, որ Ծագիկը ճշմարտությունն է ասել: Նրա պայծառ դեմքին հոգնածոթյան հետք անգամ չկար: Այնքան էր թարմ, կարծես հենց նոր էր արթնացել: Խոլանդեն դիտեր, ինքն ինչ ուզում: Կյանքը նրա համար ոչ մի գաղտնիք չուներ:

Դրսում պարզ օր էր արդեն: Անձրևը գաղարել էր: Փողոցների անկյուններում զրահապատ աշտարակների նման կանգնած էին զուգարանները: Դռնապանն անհետացել էր, գիշերը ցնդել էր ար-

գեն, բացվել էր օրը, և փարիզեցինների բազմությունները ձգտում էին գեպի մետրոյի մուտքերը, որոնք կարծես անտակ վիճեր լինեին, ուր մարդիկ նետում էին իրենց՝ զոհ դառնալու ինչ-որ մթին մի աստվածության համար:

Կինը թափով վեր թռավ բազմոցին Նա լճաց, տեղում նըստեց, մի թևթե, խեղդված ձայն արծակեց և, արմունկներին հենվելով, քարացավ:

— Հանգիստ, հանգիստ կացեք, — ասաց Ռավիկը: — Ես եմ: Նույն այն մարդը, որը ձեզ մի քանի ժամ առաջ այստեղ բերեց:

Կինը հանգստացած շունչ քաշեց: Ռավիկը նրան տեսնում էր մի տեսակ մշուշապատ: Վառվող էլեկտրական լապտերները, խառնվելով լուսամուտից ներս թափանցած լույսի հետ, սենյակը լցրել էին գեղնավուն-գունատ հիվանդագին մի լույսով:

— Ես կարծում եմ, հիմա արդեն կարող եք հանգնել, — ասաց Ռավիկը և պտտեց լույսի անշատիլը:

Նա նորից իր գլխում զգաց հարբածության փափուկ հարվածները:

— Նախաճաշել ուզո՞ւմ եք, — հարցրեց Ռավիկը:

Նա այդ կնոջն արդեն մոռացել էր, իսկ երբ ներքեում վերցնում էր իր բանալին, մտածեց, որ նա արդեն զնացած կլինի: Ինքը հաճույքով կուզեր գլուխն ազատել նրանից: Ռավիկը բավական խմած էր, նրա գիտակցության սահմանները ետ էին շարժվել, ժամանակի շաշող շղթան փլրվել էր, տիրական ու անսարսափ հիշողություններն ու երազանքները շրջապատել էին նրան: Նա ուզում էր մենակ մնալ:

— Սուրճ կուզեի՞ք, — հարցրեց նա: — Դա միակ բանն է, որ այստեղ պատրաստում են, ինչպես պետքն է:

Կինը գլուխն օրորեց, Ռավիկը ուշադրությամբ նայեց նրան:

— Բա՞ն է պատահել: Հո մարդ չի եկել այստեղ:

— Ոչ:

— Բա եթե բան չի պատահել, ինչո՞ւ եք այդպես զարմացած նայում ինձ, կարծես ուրվականի:

Կնոք շրթունքները շարժվեցին:

— Հոտք, — ասաց նա:

— Հոտք, — առանց ըմբռնելու կրկնեց Ռավիկը: — Զէ՞ ոք օղուց հոտ չի գալիս, բարդուց ու բրենդից նույնպես իսկ սիզուրեա դուք էլ եք ծխում: Աւրեմն ի՞նչը ձեզ վախեցրեց:

— Խոսքս դրա մասին չէ...

— Թա ինչի մասին է:

— Դա նույն այն հոտն է...

— Տեր իմ աստված, երեխ Էֆիրը նկատի ունեք, — ասաց Ռավիկը, որը հանկարծ ճիշեց այդ մասին: — Եֆիր,

Կինը պլխով արեց:

— Զեզ երբեք վիրահատե՞լ են:

— Ոչ... բայց...

Ռավիկն այլևս չէր լուսմ: Նա բացեց լուսամհատը:

— Հիմա կանցի, իսկ դուք առայժմ մի սիզարիտ ծիւեք:

Ռավիկը մտավ լոգաստենյակ և զրի ծորակը բացեց: Հայելու մեջ նա տեսավ իր դեմքը: Մի քանի ժամ առաջ ինքը գարձյալ նույն ձեռվ կանգնած էր այստեղ: Այդ ընթացքում մի մարդ էր մեռել: Բայց դրա մեջ առանձնապես ոչինչ չկար: Յուրաքանչյուր ակնթարթ հազարավոր մարդիկ են մեռնում: Այդպիս է վկայում ստատիստիկան: Դրա մեջ էլ առանձնապես ոչինչ չկա: Բայց այն մեզի համար, որ մեռնում էր, իր մահը ամենակարևորն էր, ավելի կարեռ, քան ամբողջ աշխարհը, որը շարունակում էր պտտվել:

Ռավիկը նստեց վանեայի պոնկին և կոշիկները հանեց: Միշտ միևնույն բանը, իրերը և նրանց համը իշխանությունը: Կյանքը սահում է, հայտնվում ու անհետանում են թափառող լույսերը, սակայն սովորութի ժամժմված, գորշ տափակությունը նրանց հանգնում է: Միրո շրերի մոտ գտնվող սրտի ծաղկող ափեր... Բայց մարդ ով էլ ուզում է լինի — բանաստեղծ, կիսաստված թե ապուզ — մի քանի ժամը մի անգամ պետք է իջնի իր երկնքից, որպեսզի միզի: Դրանից արդեն չի կարող խուսափել: Բնության ժաղը, մոմանտիկ այն ծիածանը, որը անցնում է գեղձերի ոեֆլերսների և մարսողական օրգանների վրայով: Օրգաններ, որոնք սատանայորեն միաժամանակ և կարող են երանություն պատճառել և արտադրել, Ռավիկը կոշիկները շպրտեց անկյունը: Հանվեյու զրգվելի սովորությունը նույնիսկ դրանից էլ չի լինում խուսափել: Դա

Հասկանալի է միայն նրան, ով մենակ է ապրում։ Խշոր անիծյալ հնագանդություն, որ լսիում է մարզու հոգին։ Նա հաճախ էր շորերով քնում՝ այդ սովորութից խուսափելու համար, բայց ամեն անգամ դա ընդամենը մի հետաձում էր։ Ոչ մի կերպ հնարավոր չէր զանց առնել այդ։

Իտավիկը բացեց դուշը։ Սառը ջուրը ողովեց նրա մարմինը։ Նա խոր շունչ քաշեց ու սկսեց սրբվել։ Մանր-մուսեր բաների սիստանք։ Զուր, շնչառություն, իրիկնային անձրև։ Միայնակ մարդի է միայն, որ հասկանում է այդ։ Մարմնի շնորհակալ մաշկի Մոռթերակների միջով հոսող թեթև արյուն։ Պառկել, հանգստանալ մարդագետնում։ Կեշիներ, Ամառային սպիտակ ամպեր, Պատանեկության երկինք։ ԱՌ են մնացել սրտի բոլոր տագնապները։ Փշրվել են, զարնվելով կյանքի մռայլ, անուրախ արկածներին։

Իտավիկը վերադարձ սենյակ, Կինը կուշ էր եկել բազմոցի անկյունում, վերմակը քաշած մինչև կզակը։

— Յո՞ւրա է, — հարցրեց նա։

Կինը գլուխն օրորեց։

— Վախենո՞ւմ եք։

Նա գլխով արեց։

— Ինձանի՞ց։

— Ոչ։

— Դրսի՞ց։

— Այո։

Իտավիկը լուսամուտը փակեց։

— Ծնորհակալություն, — ասաց կինը։

Իտավիկը նայեց իր առջեռում գտնվող կնոջ ժոժրակին, ուսերին։ Ինչոր բան, որ շնչում է Օտար կյանքի մի փոքրիկ կտոր... բայց կյանքի կտոր։ Տաք կյանքի։ Ոչ թե ընդարմացած մարմին։ Ուրիշ ի՞նչ կարող է մարզը մյուսին տալ, բացի մի քիչ շերմությունից։ Եվ ի՞նչը կարող է դրանից ավելին լինել։

Կինը շարժվեց։ Նա մի տեսակ ցնցվեց ու նայեց Իտավիկին։ Իտավիկն զգաց, թե ինչպես զգացումների փոթորկվող ալիքը ետ հորդեց։ Եկավ խոր, անկշիռ մի զովություն։ Լարվածությունն անցավ։ Հայտնվեց հեռուն, թվում էր, թե նա գիշերն անց է կացրել մի ուրիշ մոլորակի վրա և նոր միայն վերադարձավ։ Ամեն ինչ

վայրկենապես դարձավ պարզ, Հասարակ — առավոտ, կի՞ն...
Մտածելու ողինչ այլևս չկար:
— Արի այստեղ, — ասաց Ռավիկը:
Կինը կարկամած նրան նայեց:
— Դե արի, — ասաց նա Համբերությունը կորցրած:

III

Ռավիկն արթնացավ, Արթնացավ, գգալով, որ մի հայացք զննում է իրեն:

Կինը արդեն հագնվել էր և նստել բազմոցին: Բայց նայում էր ոչ թե Ռավիկին, այլ պատուհանից դուրս: Ռավիկը կարծում էր, թե նա վաղուց արդեն գնացած կլինի: Նրա համար շատ տհաճ էր, որ կինը դեռ այցուղ է: Առավոտները Ռավիկը ոչ ոքի ներկայության տանել չէր կարողանում:

Նա մտածեց, թե շփորձի՝ արդյոք նորից քնել: Բայց դգաց, որ կինը միևնույն է զննելու է իրեն, իսկ դա խանգարում էր նրան: Ռավիկը որոշեց, որքան կարելի է շուտ գլուխն ազատել նրանից: Եթե նա փողի է սպասում, ուրեմն, դա շատ հեշտ է: Ասենք, ոնց էլ ուզում է լինի, ոժվար չէ: Ռավիկը տեղից բարձրացավ:

— Դուք շուտ եք վեր կացել
Կինը վախեցած շրջվեց:
— Ես այլևս չէի կարողանում քնել: Ցավում եմ, եթե ձեզ արթնացրի:

— Դուք ինձ շեք արթնացրել:
Կինը վեր կացավ:
— Ես ուզում էի գնալ: Ինքս էլ չգիտամ, թե ինչու եմ մինչև հիմա մնացել նստած:
— Սպասեք: Ես հիմա կհագնվեմ: Դուք պետք է դեռ նախաճաշեք: Խենք հյուրանոցի նշանավոր սուրճը: Մենք ժամանակ ունենք:

Ռավիկը հագնվեց ու սեղմեց զանդի կոճակը: Հետո գնաց լոգասենյակի, նա տեսավ, որ կինը արդեն եղել է այստեղ: Բայց ամեն ինչ տեղը տեղին հավաքած էր, նույնիսկ գործածած խավազոր սրբիչները: Ռավիկը մաքրում էր ատամները, երբ լսեց, թե

ինչպես սպասավորուհին նախաճաշը ձեռքին ներս մտավ, նա շտապեց վերջացնել:

— Ջեզ համար դա ահա՞ճ էր, — Հարցրեց Ռավիկը, դուրս գալով լողասենյակից:

— Ի՞նչը:

— Որ սպասուհին ձեզ այստեղ տեսավ, ես այդ մասին չեի մտածել:

— Ոչ, նա ինքն էլ ամենաին չզարմացավ:

Կինը նայեց մատուցարանին, նախաճաշը երկու հոգու համար էր, թեև Ռավիկը այդ մասին ոչինչ չէր տսել:

— Իհարկե, չէր զարմանաւ Գրահամար էլ սա Փարիզ է կոչվում: Ահա և սուրճը, Գլխացավ չունե՞ք:

— Ոչ:

— Դա լավ է: Իմը քիչ ցավում է: Բայց շուտով կանցնի: Բրիոշ էլ վերցրեք:

— Ես առհասարակ ուտել չեմ ուզում:

— Ոչ, ուզում եք: Պարզապես ձեզ թվում է, թե չեք ուզում: Ապա փորձեք:

Կինը մի բրիոշ վերցրեց: Բայց մի փոքր հետո նորից ետ գրեց:

— Իսկապես, ախորժակ չունեմ:

— Այդ դեպքում սուրճ խմեք և մի սիրաբետ ծխեք: Զինվորներն այգակես են նախաճաշում:

— Այդ կարելի է:

Ռավիկն սկսեց ուտել:

— Դեռ չսովածացա՞ք, — Հարցրեց նա փոքրինչ հետո:

— Ոչ:

Կինը հանգցրեց սիրաբետը:

— Ես կարծում եմ, — սկսեց կինն ու լոեց:

— Ի՞նչ եք կարծում, — Հարցրեց Ռավիկը առանց հետաքրքրության:

— Որ ես պետք է զնամ:

— Ճանապարհը՝ գիտե՞ք, Դուք հիմա ավենյու Վագրամի մոտերքն եք:

— Ոչ, Զգիտեմ:

— Դուք որտե՞ղ եք ապրում:

— «Վերդին» հյուրանոցում:

— Դա այստեղից ընդամենք մի քանի րոպեի ճանապարհ է, Հիմա զուրս գանք, ևս ձեզ ցույց կտամ, ինչպես զնաք: Մինույն է, գոնապանի մոտով ես պետք է ձեզ ճանապարհ դնեմ:

— Այո... բայց բանն այդ չէ:

Նա նորից լոեց: Երկի փող է ուզում, մտածեց Ռավիկը, Փող, ինչպես միշտ:

— Եթե նեղության մեջ եք, ես կարող եմ ձեզ հեշտությամբ օգնել, Ռավիկը դուրս քաշեց գրամապանակը:

— Տեղը դրեք, դա ի՞նչ է նշանակում, — խստորեն ասաց կինը:

— Ոչինչ:

Ռավիկը գրամապանակը նորից դրեց տեղը:

— Խնդրում եմ, ներեք, — ասաց կինը, տեղից վեր կենալով: — Դուք... ես պետք է ձեզ շնորհակալում յան հայտնեմ... Եթե դուք պինակիք... ես չեմ իմանա, թե այս գրշերը...

Ռավիկը հիշեց այն, ինչ տեղի էր ունեցել: Միծաղելի կլիներ, եթե ինքը զբան որևէ կարևորություն տար: Բայց որ նա շնորհակալություն հայտնեց, դա բոլորովին իր համար անսպասելի էր և շատ տհաճ:

— Ես իսկապես չեմ իմանա, թե... — ասաց կինը:

Նա դեռ շարժենակում էր անվճռական կանգնել Ռավիկի առաջ, Հետաքրքիր է, թե ինչո՞ւ լի դուռմ, մտածեց Ռավիկը:

— Բայց հիմա զիտեք. . . — մտածեց նա, կնոշը որևէ բան ասած լինելու համար:

— Ալ, — կինը ուղիղ նայեց նրան: — Դեռ շգիտեմ: Միայն զիտեմ, որ ինչ-որ բան պետք է անեմ, Գիտեմ, որ փախչել չեմ կարող...

— Դա արդեն շատ է: — Ռավիկը վերցրեց իր վերարկուի: — Հիմա ես ձեղ կուղեկցեմ ցած:

— Կարիք չկա: Միայն ինձ ասացեք... — նա դեմ առավ ու սկսեց խոսք փնտրել: — Դուցե, դուք զիտեք, թե մարդ ինչ պետք է անի, եթե...

— Եթե ի՞նչ, — Հարցրեց Ռավիկը փոքր-ինչ հսկաղելով:

— Եթե մեկը մահացել է, — զուրս թռագ կեռջ շուրթերից, և նա սկսեց լաց լինել: Լալիս էր առանց հեծկլոցների, լալիս էր լուս, անձայն:

Ռավիկն սպասեց, մինչև կինը հանգստանաւ:
— Մա՞րդ է մահացել?
Կինը գլխով արեց:
— Երեկ երեկոյա՞ն:
Կինը նորից գլխով արեց:
— Դո՞ւք եք սպանել?
Կինը ապուշ կտրած նրան նայեց:
— Ի՞նչ ինչ եք ասո՞ւմ:
Ասում եմ, դո՞ւք եք սպանելք Եթե դուք ինձ հարցնում եք
ինչ անել, ուրեմն, ասեք նաև այն, ինչ եղել է:
— Նա ինքը մահացավ, — ճշաց կինը: — Հանկարծ:
Կինը ձեռքերով ծածկեց երեսը:
— Նա հիվա՞նդ էր, — հարցրեց Ռավիկը:
— Այու:
— Բժիշկ ունե՞իք:
— Այո... Բայց նա հիվանդանոց գնալ չէր ուզում:
— Բժիշկը երեկ եկե՞լ էր:
— Ոչ, Երեք օր առաջ էր եկել: Բժշկին... նա հայոցեց բժշկին
և հրաժարվեց նրանից:
— Իսկ նրանից հետո ուրիշ բժիշկ չե՞ք կանչել?
— Մենք ուրիշի չեինք ճանաչում: Ընդամենք երեք շաբաթ է,
ինչ այստեղ ենք: Այդ բժշկին էլ քելները բերեց... Բայց ինքը չու-
զեց դրան... ասում էր... իրեն թվում էր, թե առանց բժշկի ավելի
լավ կինի:
— Ի՞նչ հիվանդ էր:
— Ես չգիտեմ: Բժիշկն ասաց թոքերի բորբոքում... Բայց ին-
քը չէր հավատում... ասում էր, բժիշկները բոլորն էլ խաբերաներ
են, Խսկապես էլ, երեկ իրեն լավ էր զգում: Հետո հանկարծ...
— Ինչո՞ւ որևէ հիվանդանոց շտարաք:
— Չուզեց, — ասում էր... նա ասում էր, որ եթե ինքը կողքիս
Ախի, ես կդափաճանեմ իրեն... նա... դուք նրան չզիտեք... ոչինչ
հնարավոր չեղավ անել:
— Նա դեռ հյուրանոցո՞ւմ է պառկած:
— Այու:
— Հյուրանոցատիրոջն ասե՞լ եք պատահածի մասին:
— Ոչ, Երբ նա հանկարծ լոեց... և շուրջը նույնպես լուսթյուն

տիրեց... Ու նրա աչքերը... Ես այլևս չկարողացա դիմանալ ու իհձ
դուրս գցեցի:

Ռավիկը հիշեց անցած գիշերը: Մի պահ նա իրեն վատ զգաց,
Բայց եղածն արդեն եղած էր, և Ֆիմա բոլորովին միևնույն էր իր
համար, և այդ կնոջ: Հատկապես կնոջ: Այս գիշեր նրա համար
ամեն ինչ մեկ էր, կարենոր էր միայն մի բան — դիմանալ: Կյանքը
շատ ավելին է, քան սենտիմենտալ համեմատությունները: Երբ
Լավինը լսեց, որ կինը մահացավ, գիշերը անցկացրեց սլոռնկա-
տանք, Պոռնիկները նրան փրկեցին, իսկ քահանաները հազիվ թի-
կարողանային փրկել: Հասկացողը կհասկանա: Դրա համար բա-
ցարություններ չկան: Մինչեւ կան պարտավորություններ, որոնք
դրանից են բխում:

Ռավիկը վերցրեց իր վերարկուն:

— Եհեք! Զեզ հետ ես էլ եմ գալիս: Մեռուժը ձեր ամու-
սի՞նն էր:

— Ո՞չ, — պատասխանեց կինը:

«Վերդեն» հյուրանոցի տերը մի հաստ մարդ էր: Նրա գանգին
ոչ մի մազ այլևս չկար, բայց դրա փոխարեն ներկած ուն բեղեր
ուներ և սև հաստ հոնքեր: Նա կանգնել էր հյուրանոցի շքամուտքի
սրահում, իսկ նրա հետեւց քեններն էր, սպասավորունին և տա-
փակ կրծքով գանձապահումին: Աչ մի կասկած չկար, որ նա ամեն
ինչ արդեն գիտե և Ռավիկի հետ եկած կնոջը տեսնելուն պես իս-
կույն նետվեց ընդառաջ: Հյուրանոցատիրոջ երեսն ամբողջովին
շինել էր, նա թափահարում էր իր փոքրիկ շաղ ձեռքերը և զայ-
րույթով ու կատաղությամբ զլղլացնում: Բայց Ռավիկը նկատեց,
որ իրենց հայտնվելը հյուրանոցի տիրոջը թեթևություն բերեց: Երբ
նա սկսեց համարտակել ոստիկանության, օտարերկրացիների,
կասկածելի մարդկանց և բանտի մասին, Ռավիկը ընդհատեց
նրան:

— Դուք պրովանսացի՞՝ եք, — հարցրեց նա հանգիստ:

Հյուրանոցատիրոջ լեզուն մի տեսակ կապ ընկավ:

— Զէ, իսկ ինչո՞ւ, — շփոթահար հարցրեց նա:

— Հենց այնպես, — ասաց Ռավիկը, — ես ուզում էի ձեզ միայն

— 33 —

ընդհատել: Իսկ դա ամենից լավ հաշողվում է որևէ անմիտ հարցի միջոցով: Այլապես գուք դեռ մի ամբողջ ժամ պետք է խոսեիք:

— Մեսոյ, դուք ո՞վ եք: Ի՞նչ եք ուզում:

— Ահա, վերջապես սա միակ խելացի հարցն է, որ դուք մինչև հիմա տվել եք:

Հյուրանոցատերը սթափվեց ինչպես պետքն է:

— Դուք ո՞վ եք, — հարցրեց նա միանզամայն հանդիստ այն մարդու զգուշափրությամբ, որը ոչ մի գեպքում չի ուզում վիրավորանք հասցնել որևէ ազդեցիկ մարդու:

— Ես բժիշկ եմ:

Հյուրանոցատիրոջ համար վտանգն իսկույն վերացավ:

— Մենք այլևս բժշկի կարիք չունենք, — բորբոքվեց նա կըրկին: — Մեզ ոստիկան է պետք:

Եվ հայացքը սենոած նայեց Ռավիկին ու նրա հետ եկած կնոջը, բողոքի, վախի և աղաշանքների սպասելով:

— Հիանալի միտք է: Ինչո՞ւ, իսկապես, ոստիկանությունը մինչև հիմա չի հայտնվել: Չէ՞ որ, ինչպես ձեզ հայտնի է, արդեն մի քանի ժամ է, ինչ այդ մարդը մահացած է:

Հյուրանոցատերը ոչինչ չպատասխանեց: Նա զայրույթով լրցված շարունակում էր նայել Ռավիկին:

— Ես ձեզ կարող եմ տանի ինչու: — Ռավիկը մոտ գնաց նրան: — Որովհետեւ դուք վախենում եք ձեր հյուրանոցում իջևանածների աղմուկ-աղաղակ բարձրացնելուց: Որովհետեւ նրանցից շատերը կթողնեն-կգնան, եթե իմանան, թե ինչ է տեղի ունեցել: Բայց ոստիկանությունը, միևնույն է, կզա, օրենքն այդ է պահանջում: Անազմուկ անցնելը ձեզանից է կախված: Թեև ամենեին էլ դա՝ չէր մտահոգողը: Զեզ սարսափեցնողը այն էր, որ ձեր հյուրանոցից մարդ է փախել ու ձեզ գցել կրակը: Բայց դա էլ այնքան կարևոր չէր: Դուք ամենից շատ վախենում էիք, որ ձեր հաշիվներն անվճար կմնան: Բայց դուք անվճար չեք մնա: Իսկ հիմա ես կցանկանայի դիակը տեսնել: Արից հետո մնացածի մասին կհոգամ:

Ռավիկն անցավ հյուրանոցատիրոջ կողքով:

— Բ՞ր համարում է, — հարցրեց նա հետի կնոջը:

— Տասնշորսերորդ:

— Դուք կարող եք զգալ: Ես մենակ էլ կարող եմ:

- Թը Ես չեի ուզի այստեղ մնալ:
- Ավելի լավ է, այլևս ոչինչ չտեսնեք:
- Թը Ես չեմ ուզում այստեղ մնալ:
- Լավ, ինչպես ուզում եք:

Սենյակը ցածր առաստաղ ուներ և լուսամուտներով նայում էր փողոցին: Գուան մոտ խմբված կանգնել էին մի քանի ազամիններ, միջանցքային սպասավորներ, քելներներ: Ռավիկը նրանց մի կողմ տվեց: Ներսում երկու մահճակալ էր դրված, նրանցից մեկի վրա, որը պատի կողմն էր, պառկած էր հանգուցյալը: Պառկած էր անշարժ, դեղին՝ ինչպես մոմե ֆիզուրը, սև գանգուր մտցերով, կարմիր մետաքսե պիթաման հազին: Նրա ձեռքերը ծալած դրած էին կրծքին: Հանգուցյալի կողքին, գիշերային սեղանի վրա զբրված էր մի էժանագին փոքրիկ փայտի մաղոննա, որի դեմքին շրթնաներկի հետքեր էին երեսում: Ռավիկը վերցրեց մաղոննայի փոքրիկ փիզուրան և կարդաց մակագրությունը. «Made in Germany»: Հետո նայեց հանգուցյալի դեմքին, նրա շուրթերին կարմիր ներկ չկար, ասենք, տեսքով էլ այդպիսին չէր: Ալքերը կիսարաց էին, մեկն ավելի շատ, մյուսը՝ քիչ, և դա նրա գիմքին լիակատար անտարբերություն այնպիսի մի արտահայտություն էր տալիս, կարծես այնտեղ դրոշմված հավիտենական մի ձանձրույթ էր մնացել:

Ռավիկը խոնարհվեց հանգուցյալի վրա: Ալքի անցկացնելով մահճակալի կողքին գտնվող սեղանի վրա դրված դեղասրվակները, նա սկսեց զննել հանգուցյալի մարմինը: Ֆիզիկական ուժի գործադրման ոչ մի հետք: Ռավիկն ուղղվեց:

— Ի՞նչ էր հանգուցյալին բուժող բժշկի անունը, — հարցրեց նա կնոջը, — Հե՞ք հիշում:

— Թը

Ռավիկը նայեց կնոջը: Կինն ամբողջովին գունատված էր:

— Նստեցեք, Այստեղ, անկյունում դրված աթուին: Եվ վեր լկենաք: Բժիշկ կանչող քելները այստեղ չեն:

Նա հայացքը գցեց դոան մոտ խմբվածների երեսներին: Բոլորի դեմքերին միևնույն արտահայտությունն էր — սարսափի և ընլաքաղցության արտահայտությունը:

- Էս Հարկը Ֆրանսուայինն է, — ասաց Հավաքարարուհին,
որը հատակի խողանակը նիզակի նման բնել էր ձեռքին:
- Ո՞ւր է Ֆրանսուան:
- Քելներներից մեկը խցկվեց առաջ:
- Ի՞նչ էր այստեղ եկող բժշկի անունը:
- Բոննե, Շառլ Բոննե:
- Նրա հեռախոսի համարը դուք շունե՞ք:
- Քելները շուտումուռ տվեց ծոցազրքույշի թերթերը:
- Պասսի 2743:
- Եղագի: — Մավիկը դուան մոտ նկատեց Հյուրանոցատիրոջ կերպարանը: Եկեք դուռը փակենք: Թն՝ ուզում եք, որ փողոցի բոլոր գնացող-եկողները լցվեն այստեղ:
- Զէ՛, Դո՞ւրս Բոլորդ դուրս եկեք: Ի՞նչ եք քան ու զործ թողած լցվել այստեղ: Դուք պարագ-սարագ հավաքվել եք, կանգնել, իսկ ես ձեզ փող պետք է վճարեմ:
- Հյուրանոցատերը բոլոր ծառայողներին դուրս քշեց ու փակեց դուրս: Մավիկը վերցրեց հեռախոսափողը և, կանելով Վերերին, ահագին ժամանակ հետք խոսեց: Հետո զանգահարեց Պասսի համարով: Բոննեն գտնվում էր իր ընդունարանում: Բժիշկը հաստատեց այն ամենը, ինչ կինն ասել էր:
- Նա մահացել է, — ասաց Մավիկը: — Դուք չէի՞ք կարող գալ այստեղ, մահվան տեղեկանք գրեիք:
- Նա ինձ դուրս շպրտեց այդտեղից: Ամենավիրավորական ձեռք:
- Նա այլևս ձեզ չի վիրավորի:
- Ինձ հոնորար լվնարեց և, բացի զրանից էլ, շահամոլ հերիմ անվանեց:
- Դուք կարո՞ղ էիք գալ հոնորար ստանալու:
- Ես կարող եմ որևէ մեկին ուղարկել:
- Լավ կլինի, եթե դուք գաք: Այլապես ձեր փողը չեք ստանա:
- Լավ, — ասաց Բոննեն որոշ ստատանումից հետո: — Բայց լավ իմացեք, որ մինչև փողը շտանամ, ես ոչ մի տեղ ստորագրություն չեմ թողնի: Ինձ պետք է վճարեն երեք հարյուր ֆրանկ:
- Շատ լավ, Երեք հարյուր ֆրանկ: Զեր գալուն պես կըստանաք:

Թավիկը լսափողը կախեց:

- Ցավում եմ, որ դուք լսեցիք այս խոսակցությունը, — ասաց նա կնոջը, — Ռորիշ եքք չկարէ Այդ մարդը մեզ պետք է:
- Կինը պրատեց պայուսակը և մի քանի թղթագրամ հանեց:
- Աչինչ, — ասաց նա, — դա ինձ համար նորություն չի: Ահա փողը:
- Փողն առաջմմ տեղը դրեք: Հիմա նա ուր որ է կդա, այն ժամանակ էլ կտաք:
- Իսկ դուք չէի՞ք կարսղ մահվան տեղեկանքը ինքներդ գրելը
- Աչ, — ասաց Թավիկը: — Այդ կարող է տալ միայն ֆրանսիացի բժիշկը: Հատկապես նա, ով բուժել է:

Երբ Բոննեն իր հետեւց գուող փակեց, սենյակը հանկարծ լցվեց լուսթյամբ ու դարձավ խաղաղ: Շատ ավելի խաղաղ, քան այն ժամանակ, երբ դուրս գնացողն ընդամենը մի հոգի է լինում: Մեքենաների աղմուկը փողոցում մի տեսակ խլացավ, կարծես զարնկելով ողի մի ծանրանիստ ու խիտ պատի, որի միջով հազիվհազ ներս էր թափանցում: Անցած ժամի իրարանցումից հետո նոր էր միայն, որ սկսեց զգացվել դիակի գոյությունը: Նրա տիրական լուսթյունը լցրել էր հյուրանոցի էժան համարը, և ոչ մի նշանակություն չուներ, որ նրա հագինը կարմիր փալլիլոն մետաքսի պիժամա է, ինչպես ծաղրածուինը: Մեռած լինելով հանդերձ, նա թագավորում էր այստեղ: Միայն այն տարրերությամբ, որ ինքը անշարժ էր: Այն ամենը, ինչ կենդանի է, շարժվում է, իսկ ինչ շարժվում է, կարող է լինել ուժեղ, վայելուշ կամ ծիծաղելի, նրա համար անմատչելի է միայն մի քան — անշարժի և քարացածի շրջապատին խորթ վեճությունը: Մահ — ահա թե ինչի մեջ էր իսկական վեճությունը, մահվան մեջ էր, որ մարդը հասնում էր կատարելության, և այն էլ կարճ ժամանակով:

- Դուք ամուսնացա՞ծ էիք նրա հետ, — հարցրեց Թավիկը:
- Աչ, իսկ ինչո՞ւ:
- Օրենք է: Ժառանգության հարց կա: Աստիկանությունը պետք է պարզի, ինչն է ձեզ պատկանում, ինչ՝ նրան: Այն, ինչ ձերն է, կմնա ձեզ: իսկ ինչ նրան է պատկանում, կրոնագրավվի:

Հարազատների համար, եթե այդպիսիները հայտնվեն: Նա հարազատներ ունի՞ :

— Ֆրանսիայում շուներ:

— Գուրք նրա հետ էիք ապրում:

Կինը չպատասխանեց:

— Երկա՞ր:

— Երկու տարի:

Ռավիկը նայեց շուրջը:

— Գուրք ճամպրուկներ ունե՞ք:

— Այո... այստեղ էին... գրված էին այ այնտեղ... պատի մոտ: Դեռ երեկ երեկոյան այստեղ էին:

— Ահա հյուրանոցատերը...

Ռավիկը դուռը բացեց: Հավաքարարուհին խոզանակը ձեռքին ետ ցատկեց:

— Մայրիկ, — ասաց Ռավիկը, — ձեր տարիքի համեմատ դուք չափազանց հետաքրքրասիրությունից բացի էլ ուրիշ ոչինչ չի մնում: Այնուամենայնիվ հյուրանոցատիրոջն այստեղ կանչեք:

Հավաքարարուհին ուզեց արդարանալ:

— Գուրք իրավացի եք, — ընդհատեց նրան Ռավիկը: — Ձեր տարիքում հետաքրքրասիրությունից բացի էլ ուրիշ ոչինչ չի մնում: Այնուամենայնիվ հյուրանոցատիրոջն այստեղ կանչեք:

Պառավը ինչ-որ բան փնտինթաց և, խոզանակը առջնում պահած, հեռացավ:

— Ես ցավում եմ, — ասաց Ռավիկը, — բայց ուրիշ ելք չկա: Գուցե ես անտակու թվամ, բայց ավելի լավ է մենք դա հիմա անենք: Այդպես ավելի հեշտ է, եթե անգամ դուք հիմա դա չեք էլ հասկանում:

— Հասկանում եմ, — ասաց կինը:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Հասկանո՞ւմ եք:

— Այո:

Հյուրանոցատերը մի թուղթ ձեռքին ներս մտավ: Եվ ներս մտավ առանց դուռը բախւելու:

— Ո՞ւրք են ճամպրուկները, — հարցրեց Ռավիկը:

— Նախ եկեք հաշվից սկսենք: Համեցեք: Ամենից առաջ այս Գաշիկը պետք է վճարվի:

— Նախ եկեք ճամպրուկներից սկսենք, Մինչև հիմա դեռ ոչ
ոք չե համարվել հաշիվը վճարելուց, Սենյակը գեռ վարձված է
համարվում, Հաջորդ անգամ ներս մտնելիս դուռը ժեծեք, Հաշիվը
տվեք ինձ և կարգադրեք, ճամպրուկները բերեն:

Հյուրանոցատերը զայրույթով նրան նայեց:

— Դուք ձեր փողը կստանաք, — ասաց Ռավիկը:

Հյուրանոցատերը դուրս եկավ սենյակից, դուռը ետևից շրջմ-
փացնելով:

— Ճամպրուկներում փո՞ղ կա, — հարցրեց կնոշն Ռավիկը:

— Ինձ... ոչ, ինձ թվում է ոչ:

— Իսկ զիսե՞ք, փողը որտեղ է: Դուցե կոստյումի գրպա-
նո՞ւմ է: Թե՞ փող շկար:

— Փողը նա դրամապանակում էր պահում:

— Ուր է դրամապանակը:

— Բարձի... — կինը կմկմաց, — դրամապանակը նա սովո-
րաբար իր բարձի տակն էր դնում:

Ռավիկը տեղից կանգնեց: Նա զգուշորեն բարձր հանդուցյալի
գլխի հետ բարձրացրեց և նրա տակից հանեց սև կաշվե մի դրա-
մապանակ ու տվեց կնողը:

— Վերցրեք փողը և այն ամենը, ինչ կարեոր է ձեզ համար:
Եռուս, Հիմա սենտիմենտալության ժամանակ չէ: Դուք պետք է
ապրեք: Որի համար և փողը նախատեսված է: Ուզում եք, որ ոս-
տիկանատա՞նը կորչի:

Ռավիկը մի րոպե լուսամուտից դուրս նայեց: Թեռնատար մե-
քենայի մի վարսրդ փողոցում հայնոյում էր երկու ձի լծած բան-
շարեղեն տանող ֆուրզոնի կառապանին: Հայնոյում էր, լցված
կառապանի նկատմամբ զերազանցության գիտակցության այն
զգացումով, ինչպիսին ներշնչում էր նրան ծանր մեքենայի հզոր
մոտորը:

Ռավիկը շրջվեց լուսամուտից:

— Վերջացրի՞ք:

— Այո:

— Դե հիմա դրամապանակը ինձ տվեք:

Եղ Ռավիկը նորից խրեց բարձի տակը, զգալով, որ այն հիմա
ավելի բարակ է, քան առաջ էր:

— Վերցրածը դրեք ձեր պայուսակի մեջ — ասաց Ռավիկը:
Կինք հնազանգորեն կատարեց: Ռավիկը վերցրեց հաշիվը և
աշքի անցկացրեց:

— Դուք երեսէ այս սենյակի համար վճարե՞լ եք:
— Չգիտեմ: Ինձ թվում է, այս:

— Այս հաշիվը երկու շաբաթվա համար է: Վճարել է... —
Ռավիկը մի պահ հապաղեց: Նրան տարօրինակ թվաց հանգուց-
յալին պարոն Ռաշինսկի անվանելու — Հաշիվները միշտ են ժա-
մանակին վճարվել:

— Այս, միշտ, նա հաճախ ասում էր, որ իր վիճակում գրտ-
նելող մարդու համար շատ կարեոր է բոլոր վճարումները ճիշտ
ժամանակին կատարել:

— Լավ սրիկան է այս հյուրանոցատերը: Զդիտե՞ք որտեղ
կարող է լինել վճարումների վերջին հաշիվը:

Թուոք ծեծեցին: Ռավիկը չկարողացավ զսպել ժպիտը: Սպա-
սավորը ներս բերեց ճամպրուկները: Հյուրանոցատերը գալիս էր
նրա հետեւից:

— Էլ չկա՞ —, հարցրեց Ռավիկը, դիմելով կնոջը:
— Ոչ:

— Իհարկե, չկա, — քթի տակ փնթփնթաց հյուրանոցատե-
րը: — Իսկ դուք ի՞նչ եք կարծում:

Ռավիկը վերցրեց մի փոքրիկ ճամպրուկ:

— Սրա բանալին չկա՞ Զէ՞: Որտե՞ղ կարող են բանալիները
լինել:

— Պահարանում: Կոստյումի գրաններում:

Ռավիկը պահարանը բացեց: Դատարկ էր:

— Սա ի՞նչ է նշանակում, — հարցրեց Ռավիկը հյուրանոցա-
տիրոջը:

Հյուրանոցատերը շրջվեց միշտանցքային սպասավորի կողմը:

— Ո՞ւր է կոստյումը, — ֆշշացրեց նա:

— Կոստյումը ես դուրս եմ տարել: — կմկմացնելով ասաց
միշտանցքային սպասավորը:

— Ինչո՞ւ:

— Մաքրելու:

— Ես կարծում եմ, որ հանգուցյալը այլևս դրա կարիքը չի
գումար, — ասաց Ռավիկը:

— Այս բոպեիս ներս թեր, գող սրիկա, — բղավեց Հյուրանո-
ցատերը:

Սպասավորը վախվորած աշքերը թարթելով նայեց նրան ու
դուրս գնաց: Մակայն հենց նույն այդ բոպեին վերադարձավ, ձեռ-
քին բերելով կոստյումը: Ռավիկը թափ տվեց պիշտակը, ապա շալ-
վարը: Շալվարի գրաբանից զրնդոցի ձայն եկավ, Ռավիկը մի պահ
տատանվեց, սիրոտ շանելով ձեռքը տանել հանգուցյալի շալվարի
գրաբանը, կարծես տիրոջ հետ մահացել էր նաև նրա կոստյումը:
Այս քեզ հիմարություն: Կոստյումը կոստյում է, նրա մեռնելը
ո՞րն է:

Նա շալվարի գրաբանից հանեց բանալին և բացեց ճամպրուկ-
ները: Վերեռում դրված էր պարուսինե մի պորտֆել:

— Այստեղ է, — հարցրեց նա կնոջը:

Կինը գլխով արեց:

Ռավիկը վճարված հաշիվը իսկույն դուռ և մեկնեց Հյուրա-
նոցատիրոջը:

— Դուք մի շաբաթ ավելի եք հաշվել:

— Հա՞մ, — կրկին ֆրակացրեց Հյուրանոցատերը: — Իսկ այս
բոլոր տհաճությունները, Դիակը՝ Այս հուզմունքները: Այս բո-
լորը ոչինչ չարժի, հը: Իսկ այն, որ արյունո այսպիս պղտորվեց:
Դա հաշիվ չէ: Դուք ինքներդ ասացիք, որ Հյուրանոցի բոլոր
Հյուրերը կթողնեն, կգնան: Իմ վնասները ավելի շատ են: Իսկ ան-
կողինը: Իսկ սենյաշ՝ կը, որ պետք է դեպինֆեկցիայի ենթարկեմ:
Իսկ ապահանված սավանները:

— Սավանները մտնում են հաշվի մեջ: Բացի դրանից, դուք
հաշվել եք նաև քանինդ ֆրանկի մի ընթրիք, որը նա կերել է
իրեկ երեկ երեկոյան: Դուք երեկ որևէ բան կերել եք, — հարցրեց
Ռավիկը կնոջը:

— Ոչ, Բայց գուցե դա՝ պարզապես ես ի՞նքս հիմա վճարեմ:
Ես... ես կուզեի որքան կարելի է շուտ վերջացնել այս բոլորը:

— Որքան կարելի է շուտ վերջացնել, մտածեց Ռավիկը: Մենք
գիտենք այդ, իսկ հետո կմնան անդորրն ու հանգուցյալը: Լու-
թյան խլացնող հարվածները: Ավելի լավ է այդպես... թեև դա

նողկալի է: Նա սեղանից մի մատիտ վերցրեց և սկսեց հաշվել:
Հետո այդ հաշիվը մեկնեց հյուրանոցատիրոջը:

— Համաձա՞յն եք:

Հյուրանոցատերը աշքը զցեց տրվելիք գումարին:

— Դուք ինձ խելագարի տե՞ղ եք գնում:

— Համաձա՞յն եք, — նորից հարցրեց Ռավիկը:

— Առասարակ դուք ո՞վ եք: Ինչո՞ւ եք եկել, խառնվել այս
գործին:

— Ես նրա եղբայրն եմ, — ասաց Ռավիկը: — Համաձա՞յն եք:

— Տաս տոկոս ավելացրեք սպասարկման ու հարկերի հա-
մար: Ուրիշ կերպ չեմ համաձայնի:

— Լավ, — ասաց Ռավիկը: — Դուք պետք է երկու հարյուր ին-
ինեսուներկու ֆրանկ վճարեք, — ասաց նա կնոջը:

Կինը պայտուսակից հանեց երեք հատ հարյուրանոց ֆրանկ և
մեկնեց հյուրանոցատիրոջը: Վերջինս դրամը վերցնելով, ուզեց
զնալ:

— Ժամը վեցին սենյակը պետք է ազատված լինի: Այլապես
հաջորդ օրվա համար էլ ստիպված կլինեք վճարել:

— Ութ ֆրանկ դուք պետք է վերադարձնեք: — ասաց Ռավիկը:

— Իսկ դռնապանի՞ն:

— Նրան մենք ինքներս կվճարենք: Թեյադրամը նույնպես:

Հյուրանոցատերը մոայլված հաշվեց ութ ֆրանկ և դրեց սե-
ղանին:

— Sales étrangers¹, — մոթմոթաց նա և դուրս գնաց սե-
ղակից:

— Ֆրանսիական հյուրանոցատերերից ոմանց հպարտությու-
նը օտարերկրացիների հանդեպ սմբցած ատելության մեջ է, թեև
իրենք նրանց հաշվին են ապրում:

Ռավիկը նկատեց դրան շեմին կանգնած, թեյադրամի սպասող
ժառանին:

— Վերցրեք:

Մառան աշքը զցեց թղթադրամին:

— Merci, monsieur², — ասաց նա և հեռացավ.

¹ Կեղտուոտ օտարերկրացիներ (ֆրանս.):

² Ծնարհակալ եմ, մեսլու (ֆրանս.):

— Հիմա ոստիկանությունից մարդ կզա, որից հետո արդեն կարելի է տանել, — ասաց Ռավիկը և նայեց կնողը:

Եինը անազմուկ իշխող աղջամուղջում անշարժ նստել էր անկյունում դրված ճամպրուկների միջև:

— Երբ մարդ մենում է, մի տեսակ կարելոր է դառնում, իսկ երբ կենդանի է, ոչ ոք նրանով չի հետաքրքրվում:

Ռավիկը նորից աշբը դցեց կնոջ երեսին:

— Չե՞ք ուզում ներքն իշխել, Յածում, կարծեմ, պետք է ինչոր սրահ լինի:

Կինը զլուխն օրորեց:

— Ե՞ս էլ ձեզ հետ կիշնեմ, իմ ընկերներից մեկը գալու է այսուղի ինձ մոտ՝ ոստիկանության հետ այս հարցը հարթելու համար, Դոկտոր Վերերը, Մենք կարող ենք նրան ներքենում սպասել:

— Ոչ, ես կուզեի այստեղ մնալ:

— Միենույն է, ոչինչ անել չեք կարող: Ինչո՞ւ եք ուզում այստեղ մնալ:

— Չգիտեմ, նա... այլևս երկար չի մնալու այստեղ... Իսկ ես հաճախ... նա ինձ հետ երջանիկ չէր: Ես հաճախ էի թողնում նրան: Հիմա ուզում եմ մոտը մնալ:

Կինը այդ ասաց հանդիսատ, առանց որևէ սեհտիմենտալության:

— Հիմա նա արդեն միենույն է դա չի զգա, — ասաց Ռավիկը:

— Բանը զրանում չէ:

— Դե լավ: Այն գեպքում այստեղ մի բան խմենք: Դա անհրաժեշտ է ձեզ:

Ռավիկն առանց պատասխանի սպասելու, զանգ տվեց: Քելները զարմանալի արագ հայտնվեց:

— Երկու կոնյակ բերեք, մեծ բաժակներով:

— Այսո՞ւ:

— Իհարկե, թա ո՞ւրի

— Այս բռնկիս, մեսու:

Քելները երկու բաժակ բերեց և մի շիշ «կուրվուազյե»: Նա աշբը դցեց գեպի անկյունը, որտեղ աղջամուղջում սպիտակին էր տալիս մահճակալը:

— Լույսը վառե՞մ, — հարցրեց նա:

— Ոչ, թայց շիշը կարող եք այստեղ թողնել:

Քելները մատուցարանը զրեց սեղանին և, հայացքը նորից պցելով մահճակալի կողմը, խսկույն ևեթ անհետացավ սենյակից:

Ռավիկը վերցրեց շիշը և բաժակները լցրեց:

— Խմենք, Սա ձեզ կօգնի:

Նա կարծում էր, թե առարկության հանդիպելով, ինքը ստիպված կլինի համոզել նրան, թայց կինն առանց աւատանվելու կոնյակը խմեց:

— Նրա ճամպրուկներում կա՞ն այնպիսի բաներ, որոնք կարեոր են ձեզ համար:

— Աչ:

— Իրեր, որոնք դուք կուղեիք ձեզ թողնել: Որոնք ձեզ պետք կգան: Չէի՞ք ուզի տեսնել:

— Աչ! Ճամպրուկներում ոչինչ չկա: Ես գիտեմ:

— Փոքրիկ ճամպրուկում նույնպե՞ս:

— Դուցի: Ես չգիտեմ նրա մեջ ինչ կար:

Ռավիկը վերցրեց փոքրիկ ճամպրուկը, դրեց լուսամուտի կողքի սեղանին և բացեց: Մի քանի շիշ, սպիտակեղեն, մի երկու ծոցատեր, ջանեների մի տուփ, մի քանի վրձին, մի գիրք, պարուսինե պորտֆելի կողարածնում երկու թղթադրամ, որոնք փաթթված էին ծխախոտի թղթի մեջ:

Ռավիկը թղթադրամները բանեց լույսի դեմ, նայեց:

— Հարցուր դուլար է,— ասաց նա,— վերցրեք: Որոշ ժամանակ յուա կգնաք: Ճամպրուկը դնենք ձեր իրերի կողքը: Նա կարող է նույն հաջողությամբ նաև ձեզ պատկանել:

— Ծնորհակալություն, — ասաց կինը:

— Ծնարավոր է, որ դուք հիմա այս բոլորը շատ գարշելի բան եք համարում: Թայց դա պետք է արվի: Դա շատ կարեոր է ձեզ համար: Ընդամենը մի քիչ ժամանակ է մնացել:

— Ամենեին էլ գարշելի չեմ համարում: Թայց ես ինքս այդ անել չեմ կարող:

Ռավիկը բաժակները լցրեց:

— Սա էլ խմենք:

Կինը դանդաղորեն դա տարկեց բաժակը:

— Հը, ինչպե՞ս է, լա՞վ է: — Հարցրեց Ռավիկը,

Կինը նրան նայեց:

— Աչ լավ է, ոչ վատ: Հենց այնաեւ:

Կինք հազիվ նշմարելի նոտել էր աղջամուղջում: Երբեմն-երբեմն նրա դեմքի և ձեռքերի վրայով սահում էր լուսային ունկամի կարմիր ցոլքը:

— Ես ոչինչ մտածել չեմ կարող, քանի դեռ նա այստեղ է, — ասաց կինք:

Սանիտարները, որ երկու հոգի էին, ես զցեցին աղյալը, պատգարակը հրեցին դեպի մահճակալը և դիակը դրին վրան: Նրանք այդ անում էին արագ և գրոծիմացորեն: Ռավիկը կանգնել էր կնոջ կողքին, մտածելով, վիճի թե հանկարծ նա վատ զգա իրեն: Մինչ սանիտարները պիակը կծածկնին, նա կռացավ ու գիշերային սեղանի վրայից վերցրեց փայտե մադոննան:

— Ինձ թվում է, սա ձերի է, — ասաց Ռավիկը: — Չե՞ք ուզում վերցնել:

— Ոչ:

Ռավիկը մադոննան մեկնեց նորան: Կինք շվերցրեց: Ռավիկը բացեց փոքրիկ ճամպրուկը և մադոննային դրեց մեջը:

Սանիտարները սավանով ծածկեցին դիակը: Հետո պատգարակը բարձրացրին աւեղից: Դուռը նեղ էր, բայն շէին նաև միջանցքերը: Նրանք փորձեցին մի կերպ դուրս դալ դռնից, բայց պարզվեց, որ դա հնարավոր չէ: Պատգարակը լովեց ու դուրս չեկավ:

— Ուզենք-շուզենք սրան պետք է ցած զնենք, — ասաց ավագ սանիտարը: — Պատգարակի վրա սրան չենք կարող տնցկացնել: Նա աչքը զցեց Ռավիկի երեսին:

— Կնանք, — ասաց Ռավիկը կնոշը: — Մենք կարող ենք կերպում սպասել:

Կինք զլուխն օրորեց:

— Լավ, — ասաց նա սանիտարներին: — Արեք, ինչ որ պետք է:

Սանիտարները բռնելով դիակի ստքերից և ուսերից, բարձրացրին նրան ու դրին հատակին: Ռավիկն ուզեց ինչ-որ բան ասել: Նա նայեց կնոշը: Կինն անշտրժ կանգնել էր իր տեղում: Ռավիկը լուս էր: Սանիտարները պատգարակը դուրս տարան: Հետո ներս եկան և խավար միջանցքը դուրս բերին նաև դիակը: Ռավիկը զնաց նբանց հետեից: Աստիճաններով իշնելիս նրանք ստիպված էին դիակը բարձր պահել, որպեսզի կարողանան անցնել:

Նրանց գլուխները լցվել էին արյունով ու մի տևակ ուռել, զոսից երեսները կարմրել էր, ծածկվել քրտինքով, և հանգուցյալը ծանրորեն սավառնում էր նրանց գլխավերենում: Ռավիկը հետեւում էր նրանց՝ մինչև ցած իշնելը, իսկ երբ արդեն ներքենում էին, ինը նորից վերադարձավ սենյակ:

Կինը լուսամուտից կպած դուրս էր նայում փողոցում կանգնած մեքենային: Սանիտարները պատգարակը ներս հրեցին մեքենայի մեջ, ինչպես հացթուղն է հացը փոփ մեջ հրում: Հետո բարձրացան խցիկը: Մոտորի այնպես սկսեց ոռնալ, կարծես գետեի տակից դուրս եկող ողբի ճայն լիներ: Մեքենան միանգամից դուրս պրծավ ու ծովեց գետի փողոցի անկյունը:

Կինը շրջվեց:

— Դուք պետք է այստեղից ավելի շուտ գնացած լինեիք, — ասաց Խավիկը: — Ի՞նչ պետք էր, որ մնայիք և մինչև վերջը տեսնեիք այս բոլորը:

— Աւրիշ կերպ չէի կարող: Չէի կարող հեռանալ, քանի դեռ նա այստեղ էր: Մի՞նչ դուք չեք հասկանում:

— Այո, հասկանում եմ: Եկեք այստեղ: Մի բաժակ էլ խմենք:

— Էւ չեմ ուզում:

Երբ ոստիկաններն ու սանիտարներն այստեղ էին, վերերը լույսը վառեց: Գիտակը ատանելուց հետո սենյակը թվում էր ավելի մեծացած: Մեծացած ու մի տեսակ տարօրինակ կերպով մեռյալ, կարծես մարմինը դուրս էին տարել, իսկ մահը դեռ շարունակում էր մնալ ներսում:

— Հո չե՞ք ուզում այստեղ՝ հյուրանոցում մնալ: Թեև չեմ կարծում:

— Ոչ:

— Սանոթներ այստեղ՝ Փարիզում, ունե՞ք:

— Ոչ: Ոչ ոք:

— Գիտե՞ք որևէ հյուրանոց, ուր կուզեիք փոխադրվել:

— Ոչ:

— Այստեղ ոչ հեռու մի փոքրիկ հյուրանոց կա, մոտավորա-

պէս սրա նման: «Միլան» հյուրանոցն է: Մաքոր է և շատ կարգին: Մենք կարող ենք այսաեղ սենյակ գտնել ձեզ համար:

— Իսկ ես չեմ կարող այն հյուրանոցում տեղավորվել, որտեղ... ձեր հյուրանոցում... որտեղ դուք եք տեղավորված:

— «Ինտերնացիոնալը» մ»:

— Այու ես... բանն այն է, որ ես ձեր հյուրանոցին մի քիչ ծանոթ եմ... Դա ավելի լավ է, քան թե բոլորովին անծանոթ հյուրանոցում:

— «Ինտերնացիոնալը» այնքան էլ լավ հյուրանոց չէ կանաց համար,— ասաց Ռավիկը:

Միայն դա էր պակաս, մտածեց նա: Միևնույն հյուրանոցում: Ես հիվանդ պահող չեմ: Եվ բացի դրանից... սա, երեխ, կարծում է, թե ես արդեն ինչ-որ պարտավորություններ ունեմ իր հանդեպ: Զէ որ այդպես էլ է լինում:

— Ոչ, ես խորհուրդ չեմ տալիս,— ասաց Ռավիկը ավելի խիստ, քան ցանկանում էր:— Մեր հյուրանոցը միշտ լցված է լինում: Փախստականներով: Ավելի լավ կլինի գնաք «Միլան» հյուրանոցը: Եթե դուք զգա, միշտ էլ կարող եք փոխել:

Կինը նայեց Ռավիկին: Ռավիկն զգաց, որ նա իր մտքերը կարգաց, և մի տեսակ ամաչեց: Բայց ավելի լավ էր մի րոպե ամաչել, քան կորցնել հետագայի հանդստությունը:

— Լավ,— ասաց կինը:— Դուք ճիշտ եք: Ռավիկը կարգադրեց ճամպրուկներն իշխնեն, զնեն տաքսի: Մինչև «Միլան» ընդամենը մի քանի րոպեի ճանապարհ էր: Նա մի համար վարձեց և կնոշ հետ բարձրացավ վերև: Դա երկրորդ հարկում գտնվող, պատերը վարդանկար պաստառներով ծածկված մի սենյակ էր, որտեղ մի մահճակալ կար, մի պահարան և մի սեղան՝ երկու աթոռի հետ:

— Ինչպե՞ս է, լավ է:— Հարցրեց Ռավիկը:

— Այս Շատ լավ է:

Ռավիկը նայեց պատերի պաստառներին: Դրանք գարշելի տպավորություն էին թողնում:

— Համենայն դեպս լուսավոր է, — ասաց Ռավիկը:— Էռուավոր և մաքոր.

— Այս, Ճիշտ է:

Ճամպրուկները ներս բերին:

— Ահա, ամեն ինչ արգեն քերված է:

— Այս Շնորհակալ եմ: Անսահման շնորհակալ եմ:

Կինը նստեց մահմակալին, Նրա դիմքը սոսկալի գունատ էր ու հոգնած:

— Դե հիմա պառկեք, Հանգստացեք: Կարո՞ղ եք քննել

— Կփորձեմ:

Խավիկը գրպանից հանեց ալյումինե մի խոզովակ ու միջից մի քանի հար թափեց:

— Սրանք քննաբեր դեղ են. Մի բաժակ ջրով կխմեք: Աւզո՞ւմ եք հենց հիմա խմեք:

— Ու, քիչ հետո:

— Դե լավ, ես արգեն գնամ: Բայց այս մի երկու օրը կհայտնըվեմ: Աշխատեք որքան կարելի է շուտ քննել: Ահա ձեզ թաղման բյուրոյի հասցեն, ո՞վ է իմանաւմ, Հանկարծ կարող է պետք դալ: Բայց շգնաք այնտեղ: Զեր մասին մտածեք: Ես շուտով կերկամ:

Խավիկը մի վայրկյան ոտքը կախ գցեց:

— Զեր անունն ի՞նչ է, — հարցրեց նա:

— Մադու: Ժուն Մադու:

— Ժուն Մադու: Շատ լավ: Կհիշեմ:

Նա գիտեր, որ ինքը չի հիշի և այցելության չի գա: Եվ քանի որ դա գիտեր, չէր ուզում խախտել քաղաքավարության կանոնները:

— Բայց ավելի լավ է գրեմ, — ասաց Խավիկը և գրպանից հանեց ուեցեպաների մի բլոկնոտ: — Ահա, Համեցեք, ավելի լավ է դուք ինքներդ գրեք:

Ժունը վերցրեց բլոկնոտը և իր անունը գրեց: Խավիկը նայեց գրածին, ապա թուղթը պահեց ու խրեց վերարկուի գրպանը:

— Հենց հիմա պառկեք քննելու, — ասաց Խավիկը: — Վազը այդ բոլորին ուրիշ կերպ կնայեք: Գուցե հիմար ու կրկնված բան եմ ասում, բայց ճշմարիտ է: Այն, ինչը հիմա ձեզ համար անհրաժեշտ է, դա քունն է և ժամանակը: Մի որոշակի ժամանակ, որպեսզի դուք կարողանաք մոռանալ այդ ամենը: Հասկանո՞ւմ եք:

— Այո, Հասկանում եմ:

— Ուրեմն, այս հաբերը խմեք և պառկեք քննելու:

— Շատ լավ, Շնորհակալություն: Շատ շնորհակալ եմ այս ամենի համար, ծառ չգիտեմ, թե ինչ պետք է անեի առանց ձեզ: Եզ իսկապես, չգիտեմ:

Ժողովը ձեռքը մեկնեց Ռավիկին: Ձեռքը սառն էր, բայց սնդումը՝ ամուր, լավ է, մտածեց Ռավիկը: Արգեն ինչ-որ վճռակառություն է զգացվում:

Ռավիկը գուրս եկավ փողոց: Խոնավ ու մեղմ քամին լցվեց նրա կուրծքը: Ավտոմոբիլներ, մարդիկ, անկյուններում կանգնած մի քանի անծանոթ պոռնկուհիներ, գարեջրատներ, բիստրոներ, ապերատատիվների և բենզինի հոտ — երեր, արագքնթաց կյանք: Ռավիկի հայացքը սահեց փողոցի վրա գտնվող տների ճակատերով: Այդ տներում մի քանի լուսավորված պատուհաններ կային: Նրանցից մեկի հետեւում մի կին է նստել ու նայում առջևում ինչ-որ կետի: Ռավիկը գրուանից հանեց այն թուղթը, որի վրա գրված էր կնոջ անունը, պատռեց և մի կողմ նետեց: Մոռանալ Մի տես, թե ինչ խոսք է: Գրա մեզ և սարսափ կա, և ափսոսանք, և խաբեթյուն: Ո՞վ կարող է ապրել, առանց մոռացության: Սակայն ո՞վ կարող է մոռանալ այն տեսնը, ինչ ինքը չի ուզում հիշել Սիրտը պատառուող հիշողությունների այդ խարամը: Մարդն ազատ է զգում իրեն միայն այն ժամանակ, եթե այլևս չկա այն, ինչի համար ինքն ապրում էր:

Նա գնաց դեպի «Էտուալ» հրապարակը, որտեղ մարդկային մի հոծ զանգված էր կուտակված: Հաղթական կամարի հետեւում գրված լուսարձակները իրենց լույսերով ողողում էին Անհայտինվորի գերեզմանը: Վիթխարի կապտաճերմակ մի դրոշ քամուց ծածանվում էր նրա վրա: Նշվում էր 1918 թվի հաշտության քաներորդ առարեղարձը:

Երկինքը մինդած էր, և լուսարձակների շողերը սահող ամպերի վրա էին ցցում գունաթափ, մաշված և ծղողված դրոշի սուվերը, թվում էր, թե այնուզ, զանգաղորեն թանձրացող խավարի շեշ է սուզվում պատառությած այդ դրոշը: Ինչ-որ տեղից լսվում էր զինվորական նվազախմբի ձայնը: Դա թույլ, հազիվ լսելի մի երաժշտություն էր: Աշ ոք չէր երգում: Մարդկային բազմությունը կանգնած էր լուսու

— Հաշտություն, — ասաց Ռավիկի կողքին կանգնած ինչոր կին: — Իմ ամուսինը վերջին ողառերազմի ժամանակ է սպանելու Հիմա հերթը տղայինս է: Հաշտություն: Իսկ ո՞վ գիտի, թե վաղը ինչ է գալու գլուխներս:

IV

Մահակալի վերեկց կախված շերմության թերթիկը նոր էր և դատարկ, Գրված էր միայն անոնք, ազգանոնք և հասցեն: Լուսիննա Մարտինի: Բյուտու Շոմոնի Փողոց Կլավիլը

Սղցկա մի տեսակ գորշադույն զեմքը հանդում էր սպիտակ բարձի վրա: Անցած երեկո նրան վիրահատել էին: Ռավիկը զգուշորեն լսեց նրա սիրաց: Հետո ուղավեց:

— Հիմա ավելի լավ է: — Արյան ներարկումը մի փոքր հրաշք է գործելու նթե մինչև վաղը դիմանա, կնշանակի ապրելու շանս կա:

— Լավ է, — ասաց Վերերը: — Ենորհավորում եմ: Ես ավելի վատ էի կարծում: Զարկերակը՝ հարյուր քառասուն, արյան ճնշումը՝ ութսուն, Կոֆեին, կորամին — համարյա բանը բանից անցել էր:

Ռավիկը ուսերը թոթվեց:

— Ենորհավորելու բան չկա: Պարզապես սա ավելի շուտ է և կել, քան մյուսը: Այն, որի ոտքին ոսկյա շղթա կար: Ուրիշ ոչինչ: Նա ծածկեց աղջկան:

— Սա երկրորդ դեպքն է այս շաբաթվա ընթացքում: Եթե այսպես շարունակվի, կլինիկան Բյուտու Շոմոնում անհաջող աբորտ արված աղջիկների փրկության կլինիկա կղառնաւ: Կարծեմ, մյուսն էլ էր այնուեղից, Ֆիշտ է:

Վերերը զիխով արեց:

— Այո, միենույն Կլավել փողոցից: Ըստ երեսութին, նաև իրար ճանաշում էին և եղել են նույն մանկաբարձունու մոտ: Նույնիսկ միենույն ժամանակ են եկել, երեկոյան: Դեռ լավ է, որ ես ձեզ հյուրանոցում քոնացրի: Կարծում էի, արդեն զնացած կլինիքը:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Հյուրանոցում ապրող մարդը, Վերիք, մեծ մասամբ երեկոները որևէ տեղ է գնում: Համարում մենակ նստելը, մանավանդ նոյեմբերին, այնքան էլ հաճելի չէ:

— Պատկերացնում եմ: Բայց ձեզ ո՞վ է ասում անընդհատ հյուրանոցում ապրեք:

— Ապրում եմ, որովհետեւ հարմար է և ոչ մի բանի լի պարտավորեցնում:

— Իսկ դա ձեզ դո՞ւր է զալիս:

— Այո:

— Բայց չէ՞ որ այդ նույնը կարելի է նաև ուրիշ տեղում: Եթե փոքրիկ մի բնակարան վարձեք, մի՞թե նույնը չի լինելու:

— Երկի:

Թափիկը նորից խոնարհվեց աղջկա վրա:

— Չեր կարծիքով այդպես չէ, էժենի, — հարցրեց Վերերը: Վիշարժ Էական քույրը նրան նոյեց:

— Մեսյո Թափիկը երբեք դա չի անի, — ասաց նա սառնորեն:

— Բժիշկ Թափիկը, էժենի, — ուղղեց նրան Վերերը: — Գերմանիայում նա շատ մեծ հիվանդանոցի գլխավոր վիրաբույժ է եղեւ: Դիրքով ինձանից շատ ավելի բարձր:

— Այսուղ... — սկսեց քույրը, ուղղելով ակնոցը:

— Վերերը ծեռքով ընդհատեց նրան:

— Լավ, լավ: Մենք դա զիտենք: Մեզ մոտ հաշվի չեն առնում օտարերկրյա զիվլումները: Բավական մեծ հիմարություն է, իհարկե: Բայց զուք ի՞նչ զիտեք, որ նա բնակարան լի վարձի:

— Մեսյո Թափիկը կորած մարդ է, նա երբեք ծածկ չի ունենա իր զիվին:

— Ի՞նչ, — զարմացած հարցրեց Վերերը: — Ի՞նչ եք ասում:

— Մեսյո Թափիկի համար այլևս սրբազան ոչինչ չկա: Բանն այդ է:

— Բռավու, — ասաց Թափիկը, զեռ աղջկա վրա խոնարհված:

— Երբեկ լսե՞լ էիք նման բան, Թափիկ: — Վերերը ակնապիշ նայեց էժենիին:

— Մեսյո Թափիկին հարցրեք, բժիշկ Վերեր:

Թափիկը ուղղվեց:

— Դուք ճիշտ նշանին եք խփել, էժենի: Բայց եթե մեզի համար այլևս սրբազան ոչինչ չի մնում, նրա համար ամեն ինչ նո-

թից և շատ ավելի ժարդկայնորեն է դառնում սրբազնի, նա սկը-
սում է հարգել նույնիսկ կայծը, որը նշողվում է անձ-
րեառդի մեջ, հարկադրելով նրան ժամանակ առ ժամանակ դուրս
գալ լույս աշխարհ։ Զրնդունեք այս որպես համեմատություն։

— Դուք չեք կարող ինձ խոցել։ Զեր մեջ ոչ մի հավատ շը-
կաւ։ — Էժենին եռանդով խալաթը ուղղեց կրծքին։ — Իսկ ես, փառք
ասոծո, հավատ ունեմ։

Ռավիկը վերցրեց իր վերարկուն։

— Հավատը հեշտությամբ մարդուն ֆանատիկու է դարձ-
ելում։ Այս թի ինչու է կրոնների համար այդքան աշխատ հեղվել։ —
Նա առանց թաքցնելու քմծիծաղեց։ — Հանդուրժովալիթյունը կաս-
կածի դուստրն է, Էժենի։ Մի՛ թի դուք ձեր այդ ամբողջ հավատով
ավելի ագրեսիվ չեք տրամադրված իմ հանդիպ, քան ես՝ կործան-
ված անհավատու, ձեր նկատմամբ։

Վերերը ծիծաղեց։ —

— Եօ, Էժենի, նե՞ղն է դցել։ Ավելի լավ է, շպատասխանեք։
Կործն ավելի կվատացնեք։

— Իմ արժանապատվությունը, որպես կնոջ...

— Ին լավ, լավ, — ընդհատեց նրան Վերերը։ — Զեր արժա-
նապատվությունը թող մնա ձեզ։ Աչ ոք ձեր ձեռքից չի խլում։ Իսկ
ես հիմա գնում եմ։ Ընդունարանում գործ ունիմ։ Եկեք, Ռավիկ։
Յտեսություն, Էժենի։

— Յտեսություն, բժիշկ Վերեր։

— Յտեսություն, բուժքույր Էժենի, — ասաց Ռավիկը։

— Յտեսություն, — կրկնեց Էժենին մեծ գժվարությամբ և այն
ժամանակ միայն, երբ Վերերը շրջվեց ու նայեց նրան։

Վերերի ընդունարանը լցված էր ամպիր ոճի կահույքով —
սպիտակ, ոսկեգույն և նուրբ։ Գրասեղանի վերեսում կախված էին
նրա տան և պարտեզի լուսանկարները։ Պատի երկարությամբ դր-
ված էր մի լայն, մողայիկ շեզլոնդ։ Վերերը զիշերները կլինիկա-
յում մնալիս դրա վրա վրա էր քում։ Կլինիկան ողատկանում էր նրան։

— Ի՞նչ եք ուզում խմել, Ռավիկ։ Կոնյա՞կ թե «դյուքսնե»։

— Սուրճ, իթե ունեք։

— Իհարկե, ունիմ։

Վերերը գոասեղանին դրեց էլեկտրական սրմամանք և միաց-
րեց հոսանքին։ Հետո շրջվեց Ռավիկի կողմը։

— Դուք չէի՞ք կարող այսօր ճաշից հետո իմ փոխարեն
թժշկական ստուգում անցկացնել «Ծզիրիսում»։

— Ինքնըստինքյան հասկանալի է։

— Չե՞ք դժվարանա։

— Ամենենին։ Ես ոչ մի անելիք չունեմ։

— Եատ լավ։ Այդ դեպքում ես ստիպված չեմ լինի ավելորդ
անգամ քաղաք վիրադառնալու Պարտեզում մի քիչ կաշխատեմ։ Ես
Ֆոշոնին կխնդրեի, բայց նա արձակուրդում է։

— Դատարկ բան է, — ասաց Ռավիկը։ — Առաջին անգամ մն
է, ինչ է, ես հաճախ եմ այնտեղ աշխատել։

— Ճիշտ է։ Բայց և այնպես...

— Մեր օրերում «բայց և այնպես» գոյություն լունի։ Գոնք
ինձ համար։

— Այու Մի տիսեիք, թի ինչ հիմարություն է։ Ձեզ նման մար-
դը իրավունք լունի պաշտոնապես ազատ աշխատելու ծվ նա
ստիպված պիոք է թաքնվի ու վիրահատությունները գաղտնի
անի։

— Էհ, Վերեր, դա արդեն հին պատմություն է։ Գերմանիայից
փախած բոլոր բժիշկներն էլ իմ օրին են։

— Մինույն է։ Մի՞թե զա ծիծաղիի չէ։ Դյուրանի ամենա-
դժվարին ու բարդ վիրահատությունները դուք եք անում, իսկ ինքը
ձեր շնորհիվ իր համար անուն է հանում։

— Դա ավօլի չափ է, քան եթե ինքը աներ։

Վերերը ծիծաղեց։

— Ով-ով, գոնք ես չպիտօք է խոսեի։ Չէ՞ որ իմ վիրահատու-
թյուններն էլ եք դուք անում։ Բայց դե վիրզին հաշվով ես հիմնա-
կանում կանացի բժիշկ եմ և ոչ թե վիրաբույժ։

Սրճարանն սկսեց սուլել։ Վերերը անշատեց, պահարանից
վերցրեց բաժակները և սկսեց լցնել։

— Միայն մի բան չիմ հասկանում, Ռավիկ, — ասաց նաւ։ —
Խսկապիս ինչո՞ւ եք դուք մինչև հիմա այդ բնում, «Ինտերնացիո-
նալում» ապրում։ Ինչո՞ւ չեք որեւէ բնակարան վարձում Բուլոնյան
անտառի մոտերքը գտնվող այդ նոր շենքերից մեկում։ Մի երկու-
երեք կտոր անհրաժեշտ ու էժանագին կահույք դուք միշտ էլ կա-

րող եք զնելու Գոնեա այդ դեպքում կիմանաք, որ մի բան ոմնեք:
— Ի՞սորէն, — ասաց Ռավիկը: — Ծյն ժամանակ ես կիմանա-
ցի որ մի բան ունեմ:

— Տեսնո՞ւմ եք: Աւրեմն, ինչո՞ւ չեք այդպիս անում:

Ռավիկը մի կում սուրճ խմեց, որը շատ թունդ էր և դառը:
— Վերեր, — ասաց նա, — մեր ժամանակի հիվանդության
համար դուք սքանչելի օրինակ եք: Այդ հիվանդությունը մտածո-
ղության անհոգությունն է: Դուք անկեղծորին վշտացած եք, որ ես
հարկադրված եմ անկեզալ աշխատել, սակայն նույն այդ վայր-
կյանին էլ հարցնում եք, թի ես ինչո՞ւ բնակարան չեմ վարձում:

— Ի՞նչ կապ կա դրանց միջև:

Ռավիկը ներողամտորեն ծիծաղեց:

— Եթե ես բնակարան վարձեմ, ուրեմն, պետք է նաև սատի-
կանությունում գրանցվեմ: Իսկ դրա համար ինձ անհրաժեշտ է
անձնագիր և վիզա:

— Ճիշտ է: Ես այդ մասին չեի մտածել: Իսկ Հյուրանոցո՞ւմ:

— Հյուրանոցում դրանք նույնպիս պետք են: Թայց, բարե-
բախտությունն այն է, որ Փարիզում դու պահպանվում են մի քա-
նի Հյուրանոցներ, որտեղ գրանցման վրա առանձին ուշադրու-
թյուն լին դարձնում, — Ռավիկը իր սուրճի մեջ մի քիչ կոնյակ
լցրեց: — Այսպիսի Հյուրանոցներից մեկն էլ հինց «Խնտերնացիո-
նալն» է: Անա թե ինչի համար եմ ես այնտեղ ապրում: Թի ինչ-
պես է Հյուրանոցի տիրութիւն գլուխին ազատել դրանից, դա արգեն
ես լցիտեմ: Ըստ երեսություն, ինչոր կապեր ունի: Իսկ սատիկանու-
թյունը այդ մասին կամ իսկապես ոչինչ լցիտի, և կամ էլ բերան-
ները մի բան են գցել: Բոլոր գեպերում, արդեն երկար ժամանակ
է ինչ ես առանց գլխացավանքի ապրում եմ այնտեղ:

Վերերը հենվեց աթոռի թիկնատեղին:

— Ռավիկ, — ասաց նա, — ես այդ լզիտիի: Ինձ թվում էր, թի
ձեզ այստեղ միայն աշխատելն է արգելվում: Իսկապես որ շատ
հիմար դրության մեջ եք:

— Կերմանական համակենտրոնացման ճամբարի համեմա-
տությամբ սա արքայությունն է:

— Իսկ սատիկանությունը: Հանկարծ ու հայտնվեցին:

— Եթե ճանկները գցեն, մի քանի շաբաթ բանտ կնստեցնեն

և կարտաքսեն։ Սովորաբար քշում են Շվեյցարիա։ Կրկնվելու գեղա-
քում վեց ամիս բանտ են նստեցնում։

— Ի՞նչ։

— Վեց ամիս բանտ, — կրկնեց Ռավիկը։

Վերերը զարմացած նրան նայեց։

— Չի կառող պատահել։ Դա ուղղակի անմարդկային է։

— Ես էլ էի այդպիս կարծում, մինչև որ սովորեցի։

— Ինչպես թե սովորեցի։ Մի՞թե ձեզ հետ այդպիսի բան է
տեղի ունեցել։

— Ի՞նարկե, և այն էլ ոչ թի մեկ անգամ։ Երեք անգամ։ Ճիշտ
այնպիս, ինչպիս հարյուրավորների հետ։ Նկրնական շրջանում,
երբ ես զեռ գաղափար շունեի այդ ամենից և հավատում էի այս-
պիս կոչված մարդասիրությանը։ Դա իմ նսպանիա գնալուց առաջ
էր, որտեղ ես անձնագրի կարիք չունեի և երկրորդ անգամ մարդա-
սիրության գործնական գառ ստացաւ։ Այդ գառ տվազները գերմա-
նական և իտալական օդաչուներն էին։ Հետագայում, երբ ես վե-
րադարձա, արդեն շատ բան հասկացաւ։

Վերերը տեղից կանգնեց։

— Տե՛ր իմ աստված... — մտքում հաշվեց նա, — ուրիմն
դուրս է զալիս, որ դուք զուր տեղը մի տարուց ավելի բանտ եք
նստել։

— Այդքան երկար չէ։ Ընդամենը երկու ամիս։

— Ինչպես թե երկու ամիս։ Դուք ասացիք, որ կրկին բան-
տարկվելու դեպքում վեց ամիս են նստեցնում։

Ռավիկը ժառանգ։

— Փորձ ունենալու դեպքում, բանք չի հասնում մինչև երկ-
րորդ բանտարկության։ Մարդու արտաքսում են մի անվան տակ,
վերադառնում է մի ուրիշ անվամբ։ Եվ սահմանն էլ աշխատում է
անցնել հնարավորին շափ ուրիշ տեղով։ Այդ ձեռվ է մարդ խուսա-
փում երկրորդ բանտարկությունից։ Թանի որ մեր ձեռքին ոչ մի
փաստաթուղթ չկա, ոչինչ ապացուցել չի կարելի։ Միակ վտանգն
այն է, որ դեմքից կարող են ճանաչել։ Իսկ զա էլ շատ հազվադեպ
է պատահում, Ռավիկն արդեն իմ երրորդ անունն է։ Մոտ երկու
տարի է, ինչ ես այդ անվան տերն եմ։ Եվ այդ ընթացքում զեռ
ուժն չի պատահել։ Ինչպիս երկում է, զա ինձ բախտավորություն
է բերում։ Օրբատօրն այդ անունն ինձ համար ավելի ու ավելի սի-

բելի է դասնում: Իսկ իմ իսկական անունը ես Համարյա թե արդեն մոռացել եմ:

Վերերը զլուխն օրորեց:

— Եվ այս բոլորի պատճառը լոկ այն է, որ դուք նացիստ շեք:

— Ինքնըստինքյան հասկանալի է: Նացիստները առաջին կարգի փաստաթղթերով են ապահովված: Եվ ուզածդ վիզայով, չի խոսքով, այն ամենով, ինչ կարող է նրանց մտքով անցնել:

— Հիանալի աշխարհում ենք ապրում: Իսկ կառավարությունն ի՞նչ է անում: Գոնե նա մի բան աներ:

— Կառավարությունը մի քանի միլիոն գործազուրկ ունի, որոնց մասին առաջին հերթին պետք է մտածի: Եվ այդպիսի վիճակում է ոչ միայն Ֆրանսիան: Ամենուրեք նույն պատմությունն է:— Խավիկը տեղից ելավ:— Ցտեսություն, Վերեր: Երկու ժամից հետո ես նորից պետք է նայեմ աղջկան: Մի անգամ էլ գիշերը:

Վերերը նրան ուղեկցեց մինչև գուսար:

— Լսեք, Ռավիկ, — ասաց նա, — զոնե մի անգամ ինձ մոտ եկեք երեկոյան կողմը: Միասին կընթրենք:

— Անպայման կպամ:— Ռավիկը դիտեր, որ չի զնա:— Հենց որ մի քիչ ժամանակ լինի: Թե լավ, ցտեսություն, Վերեր:

— Ցտեսություն, Ռավիկ: Իսկապես, անպայման եկեք:

Խավիկը մտավ մոտակա բիստրոն: Նստեց լուսամուտներից մեկի մոտ, որպեսզի կարողանա փողոց նայել: Նա խելացարի պես սիրում էր այզպիս նստել ու նայել փողոցի անցորդներին: Փարիզն այն միակ քաղաքն էր, որտեղ մարդ կարող էր, առանց որևէ լուրջ բանով զբաղվելու, հիանալի անցկացնել իր ժամանակը:

Քեները սրբեց սեղանը և սպասողական կանգնեց նրա մոտ:

— Մի բաժակ «պերնո», — ասաց Ռավիկը:

— Զրո՞վ, միսյո:

— Ոչ: Սպասեր:— Ռավիկը մի պահ մտածեց:— «Պերնո»: մի բերեք:

Ներսը մի բան կար, որ նա պետք է մաքրեր կորչի: Դա մի դառը համ էր: Իսկ դրա համար անխոռնի քաղցրավուն հեղուկը պիտանի չէր, թունդ բան էր պետք:

— Կալվագոս բերեք, — ասաց նա քելներին, — երկու բաժին
միանգամից:

— Այս ըստեիս, մեսյու:

Հանկարծ նա զգաց, թե ինչը իր տրամադրությունը փշացրեց:
Դա Վերերի հրավիրքն էր, որի մեջ կարեկցանքի ինչոր երանդ
կար: Հնարավորություն տալ իրեն գոնե մի անգամ երեկոյան անց-
կացնել ընտանեկան մինուղղաւում: Ֆրանսիացիները շատ հազվա-
դեպ են իրենց բարեկամներին տուն հրավիրում: Նրանք դրա հա-
մար նախընտրում են ռեստորանը: Խավիկը երեք Վերերի տանը
չէր եղել: Եվ այդ հրավիրը թեև արգած էր անկեղծորեն, այնուա-
նայնիվ, մի տեսակ խոցել էր նրան: Մարդ կարող է վիրավորան-
քից պաշտպանվել, բայց կարեկցանքից հնարավոր չէ պաշտպան-
վել:

Խավիկը խնձորի օղուց մի կում բերանն առավ: Ինչո՞ւ Վերե-
րին բացատրեց, թե ինքն ինչ պատճառով է «հնտերնացիոնա-
լում» ապրում: Դրա անհրաժեշտությունն ամեննին էլ չկար: Վե-
րերը դիտեր այն, ինչ պետք է իմանար: Նա գիտեր, որ Խավիկն
իրավունք չունի վիրահատություններ կատարելու, ուրեմն, դրա-
նով էլ պետք է գործը վերջանար: Բայ որ այդ իմանալով հանդերձ,
նա, այնուամենայնիվ, աշխատում էր իր հետ, դա արդեն իր գոր-
ծըն է: Վերերը քիչ փող չի վաստակում իր շնորհիվ, և իր օգնու-
թյամբ նա կարող է այնպիսի վիրահատություններ հանձն առնել,
որոնց ինքը Վերերը երբեք չէր էլ համարձակվի ձեռք մեկնել: Այ-
սք այդ լգիտեր — իմացողը ինքն էր և վիրաբուժական քույրը՝ Էֆե-
նին, իսկ էժննին գաղտնիք պահել գիտեր: Նույն պատմությունը
նաև Դյուրանի հետ էր: Այն տարբերությամբ, որ այնտեղ ամեն
ինչ ուղիկցվում էր արարողություններով, Վիրահատությունից
առաջ Դյուրանը պացինտի հետ մնում էր այնքան ժամանակ,
մինչև որ վերջինս քնում էր նարկողի տակ: Եվ դրանից հետո էր
միայն, որ գալիս էր Խավիկը և սկսում վիրահատությունը, որի
համար Դյուրանը շափականց ծեր էր և անքնդունակ: Երբ պա-
ցինտը կրկին արթնանում էր, Դյուրանը հայտնվում էր նորից
նրա մահճակալի մոտ՝ որպես հպարտ վիրաբույժ: Խավիկը պա-
ցինտին տեսնում էր միայն ծածկած վիճակում, տեսնում էր սոսկ
նրա մարմնի նեղլիկ այն շերտը, որը բաց էր ու յոդով մշակված
վիրահատության համար: Խավիկը հաճախ լցիտեր էլ, թե ինքը

ում է վիրահատում: Դյուրանը հայտնում էր նրան գիտնովը, և սա էլ սկսում էր վիրահատել: Նա Ռավիկին վճարում էր վիրահատության համար իր ստացածի մեկ տասներորդից ավելի պակաս Ռավիկը ոչ մի առարկություն չէր ունենում, ավելի լավ էր այդպես, քան բոլորովին զործ չունենալ: Վերերի հետ նա աշխատում էր ընկերաբար: Վերերը նրան վճարում էր իր ստացածի մեկ քառորդը: Դա արդեն ազնիվ քայլ է:

Ռավիկը լուսամուտից գուրս էր նայում: Էլ ինչ մտածի: Նրան հրմա շատ քիչ բան էր մնացել: Ապրում էր, էլ ինչ էր պետք, այդքանն էլ բավական էր նրան: Ապրում էր հեղհեղուկ մի ժամանակաշրջանում: Աւրեմն, էլ ինչո՞ւ փորձ անել ինչ-որ բան կառոցելու, երբ շուտով ամեն ինչ նորից կկործանվի: Ավելի լավ է հոսանքի հետ լողալ, քան թե գուր տեղը ուժեր վատնել, չե որ այդ ուժերը միակ այն բանն է, որը վատնելուց հետո այլևս չի վերականգնվում: Դիմանաշը այնքան ժամանակ, մինչև որ նորից մի նպատակ հայտնվի: Եվ մարդ որքան քիչ ուժեր վատնի, այնքան ավելի լավ էր համար, որովհետեւ այդ ուժերը կմնան, կմնան իր մեջ հետագայի համար: Մի դարաշրջանում, երբ ամեն ինչ կործանվում է, մրջնային համառությամբ նըրից կանոնավոր կյանք ստեղծել: Նա գիտեր, թե քանի-քանիսներն են անհաջողության մատնվել այդ ճանապարհին: Դա սրտաշարժ էր, հերոսական, ծիծաղելի... և անօգուտ: Դա միայն ուժ էր չլատում: Անհնար է կանգնեցնել լիռն ի վար գլորվող ձյան հյուսը, եվ նա, ով փորձի կանգնեցնել այն, ինքը կմնա նրա տակ: Ավելի լավ է սպասել մինչև վերջանա, տպա նոր միայն գուրս հանել կենդանի թաղվածներին: Հեռավոր արշավի գնալիս մարդ պետք է թեթն բռն վերցնի: Փախուստի դիմելիս նույնապես: .

Ռավիկը նայեց ժամացույցին: Լուսիեննա Մարտինեի մոտ գնալու ժամանակն էր: Որից հետո արդեն կգնա «Օգիրիս»:

«Օգիրիսում» պոռնիկներն արդեն սպասում էին: Թեև այդ հաստատության բժիշկը պաշտոնական կերպով կանոնավոր ըստուգում էր նրանց, այնուամենայնիվ, տիրուհին դրանով չէր բավարարվում: Նա չէր կարող հանդուրժել, որ մեկնումեկը իր հաստատությունում վարակվի, այդ պատճառով էլ Վերերի հետ պայման էր կապել, որպեսզի աղջկները յուրաքանչյուր հինգշարթի մի

անգամ ևս մասնավոր կերպով ստուգվեին։ Իտավիկը երբեմն այդ օրերին փոխարինում էր Վերերին։

Տիրուհին առաջին հարկում բժշկական ստուգումների համար կահավորված մի սենյակ էր առանձնացրել։ Նա անսահման հպարտ էր, որ ավելի քան մի տարի իր հաճախորդներից և ոչ մեկը ունեէ վարակ այդ հաստատությունից դուրս չէր բերել։ Բայց դրա փոխարեն, հակառակ աղջիկների ամեն տեսակի զգուշություններին, հաճախորդներից տասնյաթ հոգի իրենց էին վեներական հիվանդություններով վարակել աղջիկներին։

Խորսիդեն՝ վերակացուն, Իտավիկի համար մի շիշ բնենդի բերեց և մի բաժակ։

— Իմ կարծիքով, Մարթան վարակվել է, — ասաց նա։

— Շատ լավ! Ես կսուզեմ։

— Երեկ ևս նրան թույլ չտվի, որ աշխատի։ Իհարկե, նա չի խոսառվանում։ Բայց սպիտակեղենը...

— Լավ, Խորսիդե։

Աղջիկները հերթով մեկը մյուսի հետեւից շատկանց ներս էին մտնում, Իտավիկը համարյա բոլորին էլ ճանաչում էր։ Անծանոթ էին միայն երկուսը, դրանք նոր աղջիկներ էին։

— Ինձ կարող եք չստուգել, բժիշկ, — ասաց Լեռնին, շիկացեր գասկոնուհին։

— Ինչո՞ւ։

— Հաճախորդներ չեն եղել, ամբողջ շաբաթը։

— Իսկ տիրուհին ինչպե՞ս է վերաբերվում դրան։

— Ինչպե՞ս պետք է վերաբերվի։ Ես բավական շամպայն եմ սաղացրել։ Ամեն երեկո՝ յոթ շիշ, Տուկուզցի երեք առետրականներ էին։ Ամուսնացած։ Երեքն էլ ուզում էին, բայց քաշվում էին իրարից։ Ամեն մեկն իր հերթին վախենում էր, որ եթե ինքն ինձ հետ լինի, մյուսները տանը կսկսեն այդ մասին խոսել։ Դրա համար էլ իրենց լակելու էին տալիս։ Ամեն մեկը կարծում էր, թե ինքը չի հարթի։ — Լեռնինն ծիծաղեց ու ծուլորեն քորից իրեն։

— Իսկ նա, ով չէր հարբում, չէր կարողանում այլևս տեղից կանգներ։

— Շատ լավ! Բայց միևնույն է, ես քեզ պետք է ստուգեմ։

— Ինց ուզում եք։ Դուք սիզարետ լունե՞ք, բժիշկ։

— Ունեմ, ահա, վերցրու

Ինավիկը վերցրեց քսուքը և ներկից։ Հետո առարկայական ապակին դրեց միկրոսկոպի տակ։

— Գիտե՞ք ինձ համար ինչն է անհասկանալի, — ասաց Լեռնին, երբ Ծավիկը ստուգում էր նրան։

— Ի՞նչը։

— Այն, որ այս բոլորն անելուց հետո շեք զզվում կանանցից։

— Ճիշտն ասած, դա ինձ համար էլ է անհասկանալի։ Դու ազատ ես, բան չկատ Ռում հերթն է։

— Մարթայի։

Մարթան գունատ, բարալիկ և խարտյաշ մի աղջիկ էր։ Նա նման էր բոտտիչելյան հրեշտակներին, սակայն խոսում էր Թյու Բլոնդելի բարբառով։

— Ես վարակված չեմ, բժիշկ։

— Հիանալի է։ Հիմա կտեսնենք։

— Իսկապես ես ոչ մի վարակ չունեմ։

— Ավելի լավ։

Իուլանդեն հանկարծ կանգնեց սենյակի մեջտեղում, նա հայցը գցեց Մարթայի վրա։ Աղջիկը լոկց և անհանգիստ նայեց Խավիկին, Ծավիկն սկսեց ստուգել նրան ինչպես պետքն է։

— Զեզ ասում եմ, որ վարակված չեմ, բժիշկ։ Դուք զիտեք, որ ես զգույշ եմ։

Խավիկը ոչինչ շասաց։ Աղջիկը շարունակում էր խոսել, հետո կմկմաց, մի պահ կանգ առավ ու նորից շարունակեց։

Խավիկը վերցրեց բսուքը և ստուգեց։

— Դու վարակված ես, Մարթա, — ասաց նա։

— Ի-ի՞նչ, — նա տեղից վեր ցատկեց։ — Դա ճիշտ չէ։

— Ճիշտ է։

Նա նայեց Խավիկին։ Հետո հանկարծ պոռթկաց ու սկսեց անհեքների ու հայնոյանքների հեղեղ տեղալու։

— Այդ անասունը։ Այդ կեղտուտ խոզը։ Ախր ես չեմ ուզում հավատալ այդ կեղտուտ անասունին։ Ասում էր ուսանող է, այն էլ բժշկական ինստիտուտի ուսանող, այդ տիմաբրը։

— Քեզ ո՞վ էր ասում անզգույշ լինես։

— Ես զգույշ էի, բայց ամեն ինչ շատ արագ կատարվեց, մանավանդ, որ ինքն էլ իրեն բժշկական ինստիտուտի ուսանողի պես էր պահում։

Թավիկը գլուխը տմբտմբացրեց: Առվորական հին պատմությունն է: Բժշկական ինստիտուտի ուսանող է եղել, որը վարակվել է տրիպերով և որոշել ինքն իրեն բուժելու Ապա երկու շաբաթից հետո, առանց ստուգվելու, իրեն արդեն առողջացած է համարել:

— Սա ինչքա՞ն է տեսելու, բժիշկ:

— Վեց շաբաթ, — ասաց Թավիկը, թեև դիտեր, որ ավելի երկար է տեսելու:

— Վեց շաբաթ: Վեց շաբաթ առանց վաստակի: Հիվանդանոցում պետք է բուժվեմ:

— Տեսնենք: Գուցե հնարավոր լինի բուժման մի մասն էլ հետագայում տանը անցկացնել, եթե դու խոսք տաս, որ...

— Ես խոստանում եմ ամեն ինչ, միայն թե ոչ հիվանդանոցում:

— Ակզրում դու պետք է այնտեղ պառկես: Ուրիշ կերպ լինել չի կարող:

Ազգիկը՝ նայեց Թավիկին: Հիվանդանոցից բոլոր պոռնկուճիները սարսափում էին: Հսկողությունն այնտեղ շատ խիստ էր: Բայց այլ կերպ հնարավոր չէր: Տանը բուժվելիս, հակառակ տված ամեն տեսակի խոստումներին, նրանք մի երկու օրից հետո, ինչպես էլ ուզում է լինի, թաքուն դուրս էին գալիս իրենց համար հաճախորդներ փնտրելու և հրապուրելու նրանց, որպեսզի կարողանան մի բան վաստակել:

— Հիվանդանոցի համար տիրուճին կվճարի, — ասաց Թավիկը:

— Բայց ես, ես: Վեց շաբաթ ես ո՞նց մնամ առանց վաստակի: Մանավանդ որ ապառիկ մի սկագործ աղվեսի մորթի եմ գնել: Եթե ես ճիշտ ժամանակին ամսական հասանելիք վճարը շտամ, ուրեմն մուծումներս իրենց ուժը կկորցնեն:

Նա սկսեց լաց լինել:

— Արի, Մարթա, — ասաց Ռոլանդին:

— Դուք այլևս ինձ ետ չեք ընդունի: Ես դա գիտեմ: — Մարթան սկսեց ավելի ուժեղ հեկեկալ: — Գրանից հետո դուք ինձ այլևս չեք վերցնի: Դուք երբեք այդ բանը չեք անի: Ուրեմն, ես պետք է փողոցներում քարշ գամ: Եվ այս բոլորը այդ քոսու շան պատճառով:

— Մենք էլի քեզ կվերցնենք։ Դու լավ աշխատող ես։ Հաճառ
խորդները քեզ սիրում են։

— Ճիշտ եք ասում, — Մարթան վեր բարձրացրեց ալքերը։
— Իւարկե, Դե արի, արի։

Մարթան Ռոլանդիի հետ գուրս եկավ։ Ռավիկը նայեց նրա
հետեւից։ Նա գիտեր, որ Մարթային այլևս ետ չեն ընդունի։ Տիրուհին
շափազանց զգույշ կին էր՝ դրա համար։ Մարթայի հետագա կյան-
քը անցնելու էր կամ Խյու Բլոնդելի վրա գտնվող էժանագին պռո-
նը կատաներում կամ փողոցներում։ Իսկ հետո կոկաին, Հիվանդա-
նոց, Սաղիկ կամ սիկարետ վաճառել։ Եվ կամ Էլ, եթե բախտը
բերի, մի սուտենյոր, որը նրան կծեծեր, կօգտագործեր և վերջին
վերջո մի օր գուրս կշպրտեր։

«Ինտերնացիոնալ» հյուրանոցի ճաշարանը գտնվում էր գետ-
նի տակ։ Այդ պատճառով էլ հյուրանոցում ընակվողները զա ան-
վանում էին «կատակոմբա»։ Ցերեկը կաթնագույն ապակու մի քա-
նի հաստ սալերի միջով, որոնցով սալարկված էր բակի կեսը, ճա-
շարան էր թափանցում խավար մի լույս։ Զմեռը զրկված լինելով
նույնիսկ դրանից, ամբողջ օրը լուսավորվում էր էլեկտրականու-
թամբ։ Ճաշարանը միաժամանակ ծխարան էր, գրելու սենյակ,
հյուրասրահ, ժողովարան և փրկարար ապաստարան՝ անձնագիր
շունեցող էմիգրանտների համար։ Աստիկանական ստուգումների
ժամանակ նրանք կարող էին այդտեղից դուրս գալ բակ, բակից՝
գարաժ, իսկ զարաժից՝ հարկան փողոցը։

Ռավիկն ու գիշերային «Ենէներազադե» ակումբի ղոնապան
Բորիս Մորոզովը նստել էին «կատակոմբայի» այն անկյունում,
որը տիրուհին կոչում էր «Արմավենու սրահ»։ Այդտեղ մայոլիկա-
յի մի մեծ թաղարի մեջ, որը դրված էր բարալիկ ոտքերով սեղանի
վրա, նվազ մի արմավենի քարշ էր տալիս իր միապաղապ կյանքը։
Մորոզովն արդեն տասնհինգ տարի էր, ինչ ապրում էր Փարիզում։
Նա առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանականից մնա-
ցած այն սակավաթիվ որւս էմիգրանտներից էր, որոնք իրենց չէին
ներկայացնում որպես գլարդիական սպաներ և չէին պարծենում
իրենց աղնվական ժագումով։

Նրանք շախմատ էին խաղում։ «Կատակոմբան» դատարկ էր։

Միայն սեղաններից մեկի շուրջն էր, որ մի քանի հոգի նստել էին և, բարձր-բարձր խոսելով, բռպեն մի անդամ կենացներ էին խմում:

Մորոզովը գրգռված նայեց նրանց կողմբու

— Դու կարո՞ղ ես ինձ բացատրել, թավիկ, թե ինչու է հատկապես այս երեկո այստեղ այսպիսի աղմուկ: Ինչո՞ւ այդ էմիգրանտները չեն գնում քնիլու:

Թավիկը ծիծաղեց:

— Իմ ի՞նչ գործն է, թե էմիգրանտները ինչ են անում, Դա Հյուրանոցի ֆաշիստական ֆրակցիան է:

— Բապանի՞ւ: Չէ՞ որ զու այնտեղ էլ ես եղել:

— Այո, բայց մյուս կողմում: Ընդ որում՝ որպես բժիշկ: Իսկ դրանք, այդ խոսողները, խսպանական մոնարխիստներն են, թունդ ֆաշիստները, Նրանց ողորմելի մնացորդները, մյուսները վաղուց արդեն վերագրածել են: Բոկ գրանք ոչ մի կերպ դեռ սիրտ չեն անում: Ֆրանկոն նրանց համար պահանջվածին չափ քնքուշ չէ: Իսկ ինչ խսպանացիներին կոտորող մարսկացիներին է վերաբերում, ապա դա սրանց, իհարկե, չի հետաքրքրում:

Մորոզովը իր ֆիգուրանները շարեց:

— Բայտ երեսովթին, զրանք հանդիսավորությամբ նշում են Գերնիկոյի դաշնային ամբակոծությունը: Կամ էլ իտալական ու գերմանական գնդացրորդների տարած հաղթանակը խսպանական հանքափորների և վյուղացիների հանդեպ: Ես զեռ գրանց այսուղ ոչ մի անգամ շեի տեսել:

— Մի քանի տարի է, ինչ դրանք այստեղ են: Դու չես տեսել, որովհետև այստեղ չես ճաշում:

— Իսկ զու, ինչ է, այսու՞ղ ես ճաշում:

— Ոչ:

Մորոզովը քմծիծաղեց:

— Լավ, — ասաց նա, — էլ չեմ ուզում հարցեր տալ: Թէ չէ նորից կասեկ, որ ես իմ շուրջը ոչինչ չեմ նկատում: Ինձ համար է, թող դրանք այս հորում ծնված լինեն: Միայն թե մի քիչ կամաց խոսեին: Ահա քեզ... Հին, բարի թւզուհու գամբիտ:

Թավիկն իր քայլն սկսեց զինվորով: Առաջին մի քանի քայլեր նրանք արագ խաղացին, Հետո Մորոզովն սկսեց մտածել:

— Այստեղ Ալյոսինի վարիանտներից մի լավը կա:

Իսպանացիներից մեկը մոտեցավ նրանց: Դա իրար մռափի գունզող աշքերով մի մարդ էր, նա եկավ ու կանգնեց սեղանի կողքին: Մորոզով դժկամորեն նայեց իսպանացուն, որը հաղիկ էր կոնգնում ոտքերի վրա:

— Պարոնայք, — ասաց նա քաղաքավարությամբ, — գնդապետ Գոմեսը խնդրում է ձեզ, մի բաժակ գինի խմեք նրա հետ:

— Պարոն, — նրան զիմելով, նույնքան քաղաքավարի ասաց Մորոզովը, — մենք խաղում ենք Փարիզի XVII օկրուգի շախմատային չեմպիոնատի առաջնության պարտիան: Խորապես զգացված ենք, սակայն ձեզ միանալ չենք կարող:

Իսպանացու գեմքին ոչ մի մկան շշարժվեց: Նա Բավկիին գիմեց այնպիսի ձեւական հանդիսավորությամբ, կարծես Ֆիլիպպ Ա-ի արքունիքում (իներ:

— Վերջապես դուք գնդապետ Գոմեսին մի ժառայություն եք մատուցել: Այդ պատճառով էլ իր մեկնելուց առաջ նա ցանկանում է ձեզ հետ մի բաժակ գինի խմել:

— Իմ խաղընկերը, — կրկնեց Բավկիկը նույն ձեւական հանդիսավորությամբ, — ձեզ արդեն բացատրեց, որ մենք պետք է այս պարտիան վերջացնենք: Հայտներ իմ խորին շնորհակալությունը գնդապետ Գոմեսին: Ես շատ ցավում եմ:

Իսպանացին խոնարհվեց և վերադարձավ: Մորոզովը բեղի տակ ծիծաղեց:

— Ճիշտ այդպես, ինչպես ուսւաներն էին անում էմիգրացիայի առաջին տարիներին: Այնպես էին կակել իրենց տիտղոսներից և շարժումներից, կարծես զրանք փրկարար օղակ լինեին: Ի՞նչ ժառայություն ես դու մատուցել այդ հոտունոտունի:

— Մի օր ես նրան լուծողականի գեղատումս եմ տվել: Լատինական ժողովուրդները շատ բարձր են զնահատում անխափան մարտությունը:

— Վաստ չեմ: — Մորոզովը աշքերը կոցեց: — Դեմոկրատների հին թուլությունն է: Թաշխտը մինույն վիճակում գտնվելիս դեմոկրատին մկնդեղ կտար:

Իսպանացին ետ եկավ:

— Իմ անունը օքեր-լիյտենանտ Նավառո է, — ներկայացավ նա ծանր լրջությամբ այն մարդու, որը շատ է խմել, բայց ինքը չգիտի այդ: — Ես զնդապետ Գոմեսի համհարզն եմ, Գնդապետն

այս գիշեր դուրս է գալիս Փարիզից: Նա մեկնում է Խապանիա, որպեսզի միանա գեներալիստուս Ֆրանկոյի վառապանծ բանակին: Այդ պատճառով նա կցանկանար, որպեսզի ձեզ հետ մի բաժակ խմեր հանուն Խապանիայի ազատության և խապանական բանակի:

— Օքեր-լեյտենանտ նավառո, — կարծ ասաց Խավիկը: — Ես խապանացի չեմ:

— Մենք այդ դիտենք: Դուք գերմանացի եք: — Նավառոնց ցույց տվեց կոնսուլիտատիվ ժպիտի մի ստվեր: — Դա հենց այն հիմքն է, որով պայմանավորված է գնդապետ Գոմեսի ցանկությունը: Գերմանիան և Խապանիան բարեկամներ են:

Խավիկը նայեց Մորոզովին: Իրադրության ծաղրը շատ ուժեղ էր: Մորոզովի շրթնանկյունները ցնցվեցին:

— Օքեր-լեյտենանտ նավառո, — ասաց նա: — Ես ցտվում եմ, բայց և այնպես հարկադրված եմ համառելու, որ այս պարտիան բժիշկ Խավիկի հետ խաղացվի մինչև վերջը: Արդյունքը հենց այս գիշեր հեռագրով պետք է հաղորդվի նյու-Յորք և Կալկուտա:

— Պարոն, — սառնորեն ասաց նավառոն: — Մենք սպասում էինք, որ դուք կմերժեք: Ռուսաստանը Խապանիայի թշնամին է: Հրավիրը վերաբերվում էր միայն քժիշկ Խավիկին: Մենք հարկադրված էինք նաև ձեզ հրավիրել լոկ այն պատճառով, որ դուք միասին էիք նստած:

Մորոզովը իր հսկայական ափի մեջ դրեց տարած ձին ու նայեց Խավիկին:

— Քեզ չի՞ թվում, որ այս կապեկային խեղկատակությունը վերցացնելու ժամանակն է:

— Այու: Խավիկը շրջվեց գեպի խապանացին: — Երիտասարդ, ինձ թվում է, ավելի լավ է դուք վերադառնաք ձեր ընկերների մոտ: Դուք գուր տեղն եք վիրավորում զնդապետ Մորոզովին, որն այսօրվա Ռուսաստանի հետ ոչ մի կապ չունի:

Առանց պատասխան ստանալու, նա խոնարհվեց շախմատի տախտակի վրա: Նավառոն մի պահ անվճռականորեն մնաց տեղում կանգնած և ապա հեռացավ:

— Նա հարբած է և լատինացիներից շատերի նման զուրկ է հումորի զգացումից, — ասաց Խավիկը: — Բայց դա չի նշանակում, որ այդ զգացումը մենք նույնպես չպետք է ունենանք: Ահա թե ինչու ես քեզ գնդապետ դարձրի: Խնչքան ես գիտեմ, դու ընդամենը

մի խեղճ փոխպնդապետ ես եղել: Ինձ համար անտանելի թվաց, որ զու քո զինվորական աստիճանով այդ Գոմեսից ցած լինես:

— Քիչ խոսիր, տղաս: Այդ խոսակցությունների պատճառով ես բաց թողի Ալյոսինի վարիանտը: Ինչպես երևում է, փիղը կորավ: — Մորոզովը գլուխը բարձրացրեց: — Աստված իմ, մեկն էլ է դալիս: Սա էլ, երեխ, մյուս համհարզն է: Ի՞նչ ժողովորդ է:

Գա արդեն գնդապետ Գոմեսն ինքն էր: Ռավիկը հարմարորեն ետ ընկավ աթոռի թիկնակին:

— Հիմա երկու գնդապետների միջև դիսկուսիա տեղի կունենա:

— Եվ շատ կարճ, տղաս:

Գնդապետն ավելի ձեակտն ու հանդիսավոր դուրս եկավ, քան նավառոն: Նա ներոզություն խնդրեց Մորոզովից այն սխալի համար, որը թույլ էր տվել իր համհարզը: Ներոզությունը ընդունվեց: Այժմ, երբ թյուրիմացությունն արդեն հարթված էր, Գոմեսը ինչոր ֆանտասիկ մի հանդիսավորությամբ առաջարկեց ի նշանավորումն հաշտության մեկական բաժակ խմել ֆրանկոյի կենացը: Այս անգամ արգեն Ռավիկն ինքը հրաժարվեց:

— Գոնե որպես զաշնակից զերմանացի: — Գնդապետը բոլորովին շփոթվել էր:

— Գնդապետ Գոմես, — ասաց Ռավիկը, որը կամաց կամաց համբերությունը կորցնում էր: — Եկեք ամեն ինչ թողնենք այն ձեւ վով, ինչպես որ կա: Խմեք ում կենացը որ ուզում եք, իսկ ես շախմատ եմ խաղում:

Գնդապետը փորձեց հասկանալ՝ ասած:

— Ուրեմն, դուք...

— Ավելի լավ է, եկեք շիորանանք, — ընդհատեց նրան Մորոզովը: — Գա կհանգեցնի ավելորդ վեճերի:

Գոմեսն իրեն ավելի կորցրեց:

— Բայց չէ՞ որ դուք, որպես սպիտակզվարդիական ե ցարական սպա, պարտավոր եք գեմ լինել...

— Մենք ոչինչ պարտավոր չենք: Մենք շատ հնացած արարածներ ենք: Մեր քաղաքական հայացքները իրար չեն բռնում, բայց, չնայած դրան, մենք իրար գանգ չենք զարգում:

Հստ երևոյթին, Գոմեսը վերջապես հասկացավ: Նա մի տեսակ ձգվեց:

— Հասկանալի է, — ասաց նա: — Կակող դեմոկրատիա...»

— Սիրելիս, — վրա բերեց Մորոզովը, հանկարծական սպառնագին ձախով, — կորեք այստեղից: Դուք կորած պետք է լինեք դեռ մի քանի տարի առաջ: Իսպանիա: Կովելու Մինչդեռ ձեր փոխարեն այստեղ կովում են գերմանացիներն ու իտալացիները: Աղյու:

Նա տեղից կանգնեց, Գոմեսը, հայացքն առանց Մորոզովից հեռացնելու, բայց ետ զցեց: Հետո միսնկամից շուր եկավ և գնաց գեղի իր սեղանը: Մորոզովը նորից նստեց: Նա հառաշեց ու զանգեց մատուցողին:

— Կլարիսսե, մեզ համար երկու կրկնակի կալվադոս բերեք: Կլարիսսեն զլիսով արեց ու անհետացավ:

— Քա՞զ զինվորներ են, — Ռավիկը ծիծաղեց: — Պրիմիտիվ մտածողություն և սպատվի բարդ հասկացողություն: Երկուան էլ իիխտ բարդացնում են կյանքը, երբ մարդ հարբած է լինում:

— Տեսնում եմ... Ահա հիմա էլ հաջորդն է գալիս, իսկական շքերթ է: Այս մեկն ո՞վ է: Զիլինի՝ Ֆրանկոն ինքն է:

Դա նորից նավառուն էր: Նա սեղանին շհասած, երկու բայլի վրա կանգ առավ և զիմեց Մորոզովին:

— Գնդապետ Գոմեսը ափսոսում է, որ ձեզ լի կարող մենամարտի կանչել: Նա այս զիշեր մեկնում է Փարիզից: Բացի այդ, նրա միսիան այնքան է կարեոր, որ հազիվ թե ցանկանա բարդություններ ստեղծել ոստիկանության հետ: — Նա շրջվեց գեպի Ռավիկը: — Գնդապետ Գոմեսը պարտք էր մնացել ձեր կոնսուլտացիայի հոնորարր:

Նա սեղանին շպրտեց ճմրթված մի հինգֆրանկոնոց և ուզեց գնալ:

— Մի բոպե, — ասաց Մորոզովը:

Կլարիսսեն մատուցարանով արդեն կանգնած էր սեղանի կողքին: Մորոզովը վերցրեց կալվադոսով բաժակը, նայեց, զլուխն օրորեց և նորից դրեց տեղը: Հետո մատուցարանից վերցրեց զրով լի բաժակը և շփեց նավառոյի երեսին:

— Սա, երեխ, ձեզ կսթափեցնի, — հանգիստ բացատրեց նա: — Հետագայում շմոռանաք, որ փողը լեն շպրտում: Իսկ հիմա կորեք այստեղից, միշնաղարյան ապուշ:

Նավառոն շփոթահար սկսեց երեսը սրբել: Մոտեցան մյուս բապանացիները, նրանք շորս հողի էին: Մորոզով զանդաղ տեղից վեր կացավ: Նա իսպանացիներից մի գլխով բարձր էր, թափիկն առանց տեղից շարժվելու նայեց զնդապետ Գոմեսին:

— Զեզ ծիծաղելի դրոթյան մեջ մի՛ դրեք,— ասաց նա: — Դուք բոլորդ հարբած եք: Ամենաշնչին հեռանկար անդամ չունեք: Երկու բուպե էլ չի քաշի մենք ձեր ոսկորները կփշրենք: Եթե հարբած էլ չկինեիք, մինչույն է, ոչնչի չեիք հասնի:

Նա տեղից վեր թռավ, վայրկենապես բռնեց նավառոյի արմաններից, պտանց և, վեր բարձրացնելով, այնպես զցեց գետնին, որ զնդապետ Գոմեսը նույնիսկ ետք ետ զնաց:

— Իսկ հիմա մեզ հանդիստ թողեք: Մենք ձեզանից չենք պահանջել մեր օճիքից կալչել: — Նա սեղանից վերցրեց հինգիրանկանոց դրամը և դրեց մատուցարանի վրա: — Սա ձեզ համար է, Կլարիսսե: Այս պարոնայք են տվել:

— Առաջին անգամն է, որ սրանք ինձ փող են տալիս, — ասաց Կլարիսսան: — Ծնորհակալ եմ:

Գոմեսը իսպաներեն ինչ-որ բան ասաց: Մյուս հինգ իսպանացիները շրջվեցին ու ետ զնացին դեպի իրենց սեղանը:

— Ափոսու, — ասաց Մորոզովը: — Ես հաճույքով դրանց քիթ ու բերանը կցարդեի: Բայց, դժբախտաբար, չի կարելի: Եվ դա միայն քո պատճառով, քո, անօրինական ընկեցիկ: Դու չե՞ս ափսոսում, որ հնարավորոթյուն չունես երեմն կորիզներ սարքելու:

— Ոչ սրանց հետ: Բայց կան այնպիսիները, որոնց կուզեի ձեռքս գցել:

Նորից լսվեց անկյունում նստած իսպանացիների ձախը: Նրանք հինգով էլ տեղներից կանգնեցին: Լսվեց երեք անդամ իրար հետեւից կրկնվող «ՎԻՎԱ»-ն: Իսպանացիները զրնգոցով գավաթները դրին սեղանին, և ամբողջ խումբը մարտնչող տեսքով դուրս եկավ դաշլիճից:

— Քիչ էր մնացել այս սքանչելի կալվադոսը շփեի երեսին, — Մորոզովը վերցրեց բաժակը և խմեց: — Ահա թե հիմա ով է դեկավարում եվրոպայում: Մի՛թե մի ժամանակ մենք էլ ենք այդպիսի ապուշներ եղել:

— Այո, — ասաց Ռավիկը:

Նրանք մոտ մի ժամ խաղում էին, վերջապես Մորոզովը գլուխը բարձրացրեց:

— Ահա Շառլը, — ասաց նա: — Ինչպես երևում է, նա քեզանից ինչոր բան է ուզում:

Իտավիկը վեր նայեց: Մի երիտասարդ տղա, որը դռնապանի օդնականն էր, ճեռքին մի փոքրիկ փաթեթ, մոտեցավ նրանց:

— Սա ձեզ են ուղարկել:

— Ի՞նձ:

Իտավիկը զննեց փաթեթը: Դա մի փոքրիկ, ծխախոտի սպիտակ թղթի մեջ փաթաթած և ժապավենով կապած փաթեթ էր: Վրան ոչ մի հասցե չկար:

— Ես ոչ ոքից փաթեթ չեմ սպասում: Ինչպես երևում է, սա թյուրիմացություն պետք է լինի: Ո՞վ է բերել:

— Ինչոր կին... դամա... — կմկմաց երիտասարդը:

— Ինչոր կի՞ն, թե՝ ինչոր դամա, — հարցրեց Մորոզովը:

— Դրանց միշտնի պես մեկը...

Մորոզովը բեղի տակ ծիծաղեց:

— Բավական սրամիտ է:

— Այստեղ անոն չկա գրած: Նա ասաց, որ սա ինձ համար է:

— Աչ թե ուղղակի այդպես: Զեր անոնք շտվեց: Ասաց այստեղ ապրող բժշկի համար: Եվ... դուք այդ դամային ճանաշում եք:

— Դա ի՞նքը ասաց:

— Աչ, — վրա բերեց երիտասարդը: — Բայց վերջերս նա այստեղ էր: Դիշերը, ձեզ հետ եկավ:

— Երբեմն ինձ մոտ իսկապես որ դամաներ են դալիս ու գնում, Շառլ: Բայց դու պետք է գիտենաս, որ դադտնապահությունը հյուրանոցային ծառայողի առաջին առաքին առաքինությունը պետք է լինի: Անգաղտնապահությունը բարձրաշխարհիկ ասպետների համար է:

— Փաթեթը բաց արա տեսնենք, Իտավիկ, — ասաց Մորոզովը: — Օթե անգամ դա բեզ համար չէ: Մենք կարեկցանքի արժանի մեր կյանքում թիրևս ավելի շատ բաներ ենք թույլ տվել մեզ:

Իտավիկը ծիծաղեց ու բացեց փաթեթը: Նրա մեջ մի փոքրիկ փայտե մաղոննա կար, որն ինքը տեսել էր այն կնոջ սենյակում:

Նա փորձեց հիշել կնոջ անունը: Անունն ի՞նչ էր: Մադելայնե... Մադ... Մոստցել է: Մոստավորապես այգովիսի մի անուն էր: Նա ուշադիր նայեց ծխախոտի թուղթը: Աշ մի գրություն:

— Հավ,— ասաց նա երիտասարդին:— Ամեն ինչ ճիշտ է:

Թափիկը մադոննան դրեց սեղանին: Եախմատային ֆիգուրաների կողքին նա մի տեսակ ամրօրինակ օսար տեսք ուներ:

— Թո՞ւս կին է,— հարցրեց Մորոզովը:

— Աշ, Սկզբում ես էլ էի այդպես կարծում: Թափիկը նկատեց, որ մադոննայի վրայի շրթաներկը այլևս չկա:

— Ես սա ի՞նչ եմ անելու:

— Որեէ տեղ դիր, թող մնա: Ամեն ինչի համար էլ կարելի է տեղ գտնել: Սշխարհում շատ տեղ կա այդ բոլորի համար: Միւսին մարդկանց համար է, որ տեղ չկա:

— Հանգուցյալին, երեխ, արդեն թաղել են:

— Դա այն կի՞նն է:

— Այո:

— Դու նրա համար որեէ բան արի՞ր:

— Աշ:

— Տարօրինակ է,— ասաց Մորոզովը:— Մեզ միշտ թվում է, թե մենք օգնեցինք մարդուն, մինչդեռ նրանից հեռանում ենք հենց այն ժամանակ, երբ նրա համար ամենածանր պահն է:

— Ես բարեկործական ընկերություն չեմ, Բորիս: Սրանից ավելի սարսափելի բաներ եմ տեսել և, այնուամենայնիվ, ոչինչ չեմ արել: Ինչո՞ւ ես կարծում, որ նրա համար հիմա ամենածանր պահն է:

— Որովհետև Հենց հիմա է, որ նա բոլորովին միայնակ է: Մինչեւ հիմա նրա կողքին տղամարդ կար, թեկուզ և մեռած: Այդ մարդը երկրի երեսին էր: Իսկ հիմա նա դեռնի տակ է... Հեռացել է... այլևս չկա: Իսկ զա, — Մորոզովը ցույց տվեց մադոննային, — շնորհակալություն չէ: Դա օգնություն աղերսող ճիշ է:

— Ես նրա հետ անկողին եմ մտել, — ասաց Թափիկը, — առանց իմանալու, թե նրան ինչ է պատահել: Ես ուզում եմ այդ մոռանալ:

— Անմտություն է: Դա աշխարհում ամենադատարկ բանն է, եթե սեր չի եղել: Ես մի ծանոթ կին ունեի, որն ինձ ասում էր, թե ավելի հեշտ է տղամարդու հետ անկողին մտնել, քան անսանով

կանչել նրան։ — Մորոզովը թերվեց առաջ և առաջողութ էր նրա խոշոր, մերկ գանգի վրա։ — Ահա թե ես քեզ ինչ կանչ, Խավիկ։ Մենք պետք է լինենք բարի, եթե միայն կարող ենք և քանի զեր կարող ենք, քանի որ մեր կյանքում մենք պետք է զեր մի քանի այսպիս կոչված հանցագործություններ կատարենք։ Գոնք ես պետք է կատարեմ։ Կարծում եմ, որ զու նույն պես։

— Դա այդպիս է։

Մորոզովը ձեռքը զրեց նվազուն արժավենու թաղարին։ Մասը թեթևակի շարժվեց։

— Ապրել, նշանակում է ապրել ուրիշենքի համար։ Մենք բռնորս շափում ենք մեկս մյուսիս։ Թող որ գոնք երբեմն բարության մի կրակ առկայօթի... մարդ շպետք է հրաժարվի զրանից։ Բարությունը մարդուն ուժ է տալիս, երբ նա դժվար է ապրում։

— Ինչ լավ։ Ես վաղը մի հատ կանցնեմ նրա մոտ։

— Հիանալի է, — ասաց Մորոզովը։ — Ես հենց այդ էի ուզում, իսկ հիմա բավական է, ինչքան խոսեցինք։ Ո՞վ է սպիտակներով խաղում։

V

Հյուրանոցի տերը Խավիկին իսկույն ճանաչեց։

— Դաման իր համարում է, — ասաց նա։

— Գուք չե՞ք կարող հեռախոսով հայտնել նրան, որ ես այս-տեղ եմ։

— Նրա համարում հեռախոս չկա։ Գուք կարող եք հանգիստ վերև բարձրանալ։

— Ո՞ր համարն էր։

— Քսանելոթ։

— Ես նրա անունը, դժբախտաբար, ճոռացել եմ։ Զէի՞ք ասի ինչպես էր։

Հյուրանոցի տերը ոչ մի զարմանք չցուցաբերեց։

— Մազու, Ժոան Մազու, — ավելացրեց նա։ — Ես չեմ կածում, թե զա նրա իսկական անունն է։ Ըստ երեսութին, կեղծանուն է։

- Իսկ ինչո՞ւ կեղծանունը
 — Արովհետե նա այստեղ գալու ժամանակ գրանցվել է որպես դերասանուհի, Եվ սազում էլ է, ճիշտ է:
- Չգիտեմ, օս մի դերասանի էի ճանաշում, որն իրեն անգանում էր Գուստավ Շմիդտ, իսկ իրականում անունը Կոմս Ալեքսանդր Մարիա Ֆոն Զամբոնա էր, Գուստավ Շմիդտը նրա կեղծանունն էր և, ինչպես տեսնում եք, այնքան էլ դերասանական լինըում, ճիշտ է:
- Հյուրանոցի տերը չէր հանձնվում,
- Հիմա այդպիսի բաներ շատ է պատահում, — բացառեց նա:
- Ամեննեին էլ ոչ, Եթի գուք պատմությունը ուսումնասիրեք, կտեսնեք, որ մենք համեմատաբար ավելի հանգիստ ժամանակներ ենք ապրում:
- Շատ շնորհակալ եմ: Ինձ այսքանն էլ բավական է:
- Ինձ նույնպես Բայց մարդ պետք է սփոփանք փնտրի ինչում հնարավոր է:
- Ասացիք, բանյոթ համարն է:
- Այո, մեսյո:

Թավիկը դուռը բախեց: Ոչ մի պատասխան չեղավ: Նա նորից ծեծեց և լսեց անորոշ մի ձայն: Գուող բացելով, Թավիկը տեսավ դիմացի պատի մոտ դրված մահճակալի վրայի կնոջը, որը, գանդաղորեն բարձրացնելով հայացքը, նայեց իրեն: Կնոջ հագին անգիտական կապույտ կոստյում էր, հենց այն, որով ինքը առաջին անգամ տեսել էր նրան: Կինը կարող էր թվալ պահաս միայնակ, եթե պառկած լիներ մահճակալին առանց սանրվելու և խալաթով: Սակայն նա հաղնվել էր հայտնի չէ ում և ինչի համար, ըստ երեսութին այն սովորույթի համաձայն, որն արդեն կորցրել էր իր իմաստը, և Թավիկի սիրոտը մի տեսակ մղկտաց: Դա ծանոթ էր նրան, նա տեսել էր հարյուրավոր այդպիսի մարդկանց՝ էմիգրանտների, որոնց ճակատագիրը նետել էր օտարության մեջ, նրանք ևս այդպես էին նստում: Անորոշ գոյության փոքրիկ այդ կղզյակները նստում էին այդպես, իրենք էլ շիմանալով, ինչ անեն, և միայն սովորույթի ուժն էր, որ պահպանում էր նրանց կյանքը:

Ռավիկը իր հետեւից ժամկեց դուռը:

— Հույսով եմ, որ խօսնդարեցի ձեզ, — ասաց նա և իսկույն զգաց իր ասածի անմտությունը: Էլ ի՞նչը կարող էր խանդարել այդ կեղզը: Ոչինչ այլես նրան խանդարել չէր կարող:

Ռավիկը շլյապան դրեց աթոռի վրա:

— Կարողացա՞ք ամեն ինչ կարգավորել, — հարցրեց նա:

— Այո! Առանձնապես շատ բան շկար կարգավորելու:

— Դժվարություններ չեղա՞ն:

— Ոչ:

Ռավիկը նստեց սենյակում գտնվող միակ բազկաթոռին: Զբա-
պանակները ճռճռացին, և նա զգաց, որ մեկը շարդկած է:

— Դուք ուզում էիք որեւէ տեղ՝ գնալ, — հարցրեց Ռավիկը:

— Այո! Բայց ոչ հիմա: Ավելի ուշ... Ոչ մի տեղ... Հենց այն-
պես: Բա ի՞նչ անեմ:

— Ոչ մի բան: Մի բանի օր այդպես էլ պետք է: Դուք ժանոթ-
ներ չունե՞ք Փարիզում:

— Ոչ:

— Ոչ մի մա՞րդ:

Կինը հոգնածորեն բարձրացրեց գլուխը:

— Ոչ մեկին... բացի ձեզանից, հյուրանոցի տիրոջից, քելնե-
րից և աղախնից: — Նա տիսուր ժպտաց: — Ինչպես տեսնում եք,
շատ չեն, ճիշտ է:

— Այո, քիչ են: Իսկ մեսյո... — Ռավիկը աշխատում էր հիշել
հանդուցյալի անունը: Բայց չէր կարողանում, մոռացել էր:

— Ոչ, — ասաց կինը: — Ռաշինսկին Փարիզում ժանոթներ չու-
ներ, համենայն դեպս, ես այդպիսիներին չեմ տիսել: Մեր այստեղ
գալն ու նրա հիվանդանալը մեկ եղավ:

Ռավիկը այդ կնոր մոտ երկար նստելու մտադրություն շուներ:
Բայց տեսնելով նրա վիճակը, որպատմը փոխեց:

— Դուք արդեն ընթրե՞լ եք:

— Ոչ, Բայց ուտել չեմ ուզում:

— Իսկ ընդհանրապես այսօր որեւէ բան կերե՞լ եք:

— Այո! Ճաշին: Ցերեկը զա շատ հեշտ է: Իսկ երեկոյան...

Ռավիկը նայեց շուրջը: Այս փոքրիկ դատարկ սենյակից ան-
հուսության և նոյնմբերի հոտ էր գտիս:

— Զեզ անհրաժեշտ է մի քիչ դուրս գալ — Եկեղ գնանք
Միասին էլ կընթեռնք:

Նա սպասում էր, թե կինը կառարկի, որը ամեն ինչի նկատ-
մամբ բոլորովին անտարբեր էր դարձել Թվում էր, թե ոյինչ
այս նրան շարժել չի կարող: Բայց նա խսկույն տեղից վեր կա-
ցավ ու վերցրեց պլաշչը:

— Դա բավական չէ, — ասաց Թավիկը — Բարակ է: Ավելի
տաք որևէ բան չունե՞ք: Դրսում ցուրտ է:

— Ցերեկն անձրեւ է եկել...

— Անձրեց դեռ հիմա էլ չի կտրվել: Բայց ցուրտ է: Պլաշչի
տակից որևէ բան հազեք: Որևէ բարակ վերարկու, կամ գոնե
սպիտեր:

— Սվիտեր ունեմ:

Նա մոտեցավ մեծ ճամպրուկին: Թավիկին թվաց, թե այդ
ճամպրուկը մինչև հիմա դեռ ոչ ոք չի բացել: Կինը այնտեղից մի
սկսվեր վերցրեց, հանեց հազի ժակետը և հագավ այդ սվիտե-
րը: Նա ուղիղ գեղեցիկ ուսեր ուներ: Հետո վերցրեց բերետը, սվի-
տերի վրայից նորից հագուվ ժակետն ու պլաշչը:

— Այսպես ավելի՞ լավ է:

— Շատ ավելի լավ:

Նրանք աստիճաններով ցած իջան: Հյուրանոցի տերը ներքեում
էր: Բանալիների տախտակի առաջ նստել էր դոնապանը և նա-
մակներն էր զոկում: Նրանից սխտորի հոտ էր գալիս: Դռնապանի
կողքին անշարժ նստել էր մի խայտարզետ կատու, նրան էր նա-
յում:

— Դեռ ուսելու ախորժակ շունե՞ք: — Հարցրեց նրան դրսում
Թավիկը:

— Չգիտեմ: Կարծում եմ, այնքան էլ չէ:

Թավիկը մի տաքսի կանգնեցրեց:

— Լավ: Այդ դեպքում գնանք «Բել օրոր»: Այնտեղ կարելի է
նաև հիմնավոր ընթրիք շանել: Մի թեթև բան կվերցնենք և ուրիշ
սպինչ:

«Բել-օրոր»-ում առանձնապես շատ մարդ չկար: Ժամանակը
բավական ուշ էր: Նրանք երկրորդ հարկի ցածր առաստաղով նեղ-

իիկ սրահում նստեցին մի սեղանի մոտ. Բացի իրենցից, այնտեղ լուսամուտի մոտ նստած էր մի ուրիշ զույգ: Նրանք պանիր էին ուտում: Կար նաև միայնակ ու նիհար մի մարդ: Որի առջևում՝ սեղանի վրա ստրեների մի լիո էր բարձրանում: Մոտեցավ քելները, քննադատորին նայեց վանդակավոր սփոռցին և որոշեց փոխել:

— Երկու բաժակ օդի, — պատվիրեց Ռավիկը: — Սառց: Մենք
մի թիւ կիսմենք, հետք թեթև մի բան կուտենք, — ասաց նա, դի-
մելով կնոշր: — Կարծում եմ, որ ամենահարմար բանը դա կրինի
ձեզ համար: «ԲԵԼ-օՐՈՐԸ» մի ուստորան է, որը հայտնի է իր
հօր Ժ'ՅԱՆՏՐԵ:¹ Ասենք, այստեղ ուրիշ բան չի էլ լինում: Համե-
նայն գեպս, այստեղի ակրատներն ուստեղուց հետո մարդ ուրիշ
բան ուտելու ցանկություն չի էլ ունենում: Այստեղ տասնյակներով
տաք ու սառը ուտեստներ կան, մեկը մյուսից հիանալի: Եկեք
փորձենք:

Քելները օդին բերեց ու հանեց բլոկնոտը:

— Սի զբաժին այս թօսէ, — ասաց Ռավիկը՝ «Անժո» ունեց:

— «Անժու» լցովի վարդագույն։ Հնդունված է, մեսու

— Մի մեծ զրաֆին՝ սառուցով։ Եվ ուտեսաներ։

Քելները զնաց: Դռների միջև քիչ մնաց նա կպլեր փետուրը վրան կարմիր գլխարկով մի կնոշ, որը, վազելով աստիճաններն ի վեր, թափով ներս մտավ: Կինը մի կողմ հրեց քելներին և զնաց դեպի առջևում ոստրեներ կիտած նիշար մարդը:

— Ալբեր, — ասաց կինը: — Դու պարզապես խոզ ես:

— Սարքավորությունը պատճենահանձնում է առաջարկ՝

θ_2 diff us- $g_{\mu\nu}$

Կինը իր թաց հովանոցը դրեց սեղանին և վճռական նստեց։
Ալբերտ վրա դա առանձին տպավորություն լցործեց։

— Cherie³, — ասաց նա և սկսեց փոփոքը:

Թավթիկը ժպտաց և բարձրացրեց բաժակը:

— Եկեք մի ուժագով կու տանք։ Սալլամա։

— Սալյուտ, — ասաց ֆռան Մադուն և խմեց:

¹ *սւտեստներ (ֆրանս.)*,

2 վարդագույն գինի (ֆրանս.)

3 Упражнение (Фразы):

Նախուատեսատները փոքրիկ սալլակի վրա քելները ներս բերեց
ու մոտեցավ նրանց:

— Ի՞նչ կցանկանայիք, — Ռավիկը նայեց ժոանին: — Ինձ
թվում է, ավելի լավ է, ամեն բանից մի քիչ:

Նա ափսեներից մեկը լցրեց ու դրեց ժոանի առաջ:

— Աչինչ, եթե Հավանեք: Հիմա ուտեսատներով ուրիշ սալլակ-
ներ էլ կրեցին: Սա դեռ սկիզբն է:

Հետո իր ափսեն լցնելով, սկսեց արագ-արագ ուտել, առանց
ժոանի վրա այլևս ուշազրություն դարձնելու: Հանկարծ նկատեց,
որ ժոանը նույնպես ուտում է: Նա վերցրեց մի օձար, կտրտեց և
մեկնեց ժոանին:

— Ապա փորձեք: Սա ավելի համեղ է, քան լանգուիստը: Իսկ
հիմա էլ թատե տասոն¹: Սպիտակ հացի չոր կտորի հետ Ծճը, տես-
նո՞ւմ եք ինչքան է լավը: Իսկ հիմա էլ վրայից մի քիչ գինի: Բայց
թույլ, տափակ և սառը:

— Ես շատ հոգսեր եմ պատճառում ձեզ, — ասաց կինը:

— Այս, ես ձեր օքեր-քելներն եմ, — ծիծաղեց Ռավիկը:

— Բանն այդ չէ: Բանն այն է, որ դուք մեծ հոգսերի տակ եք
մտնում իմ պատճառով:

— Ես մենակ ուտել չեմ սիրում: Դա է պատճառը: Ճիշտ այն-
պես, ինչպես և դուք:

— Ես լավ պարտնյոր չեմ:

— Ընդհակառակը, շատ լավ պարտնյոր եք, — ասաց Ռավի-
կը: — Հատկապես սեղան նստած ժամանակ: Մեղանի շուրջը դուք
պարզապես առաջին կարգի պարտնյոր եք: Ես շատախոս մարդ-
կանց տանել չեմ կարողանում: Նաև նրանց, ովքեր բարձր են խո-
սում:

Նա հայացքը շրջեց Ալբերի կողմը: Փետուրով կարմիր գլխար-
կը, հովանոցով ոիթմիկորեն խփելով սեղանին, հանդամանորեն
բացատրում էր, թե նա ինչու է խոզ: Ալբերը համբերությամբ և
անտարբեր լսում էր նրան:

Ժոան Մադուն հազիվ նկատելի ժպտաց:

— Ես այդպես չեմ կարողանում:

¹ պաշտեախ տեսակ (ֆրանս.):

- Ահա և ուտեսաների երկրորդ սայլակը: Հիմա ինչպէ՞ս եք ուզում, — շարունակե՞նք, թե ուզում եք առայժմ ծխել՝ հետո:
- Ավելի լավ է ծխեմ:
- Ռւրախությամբ, համեցեք: Սա ուրիշ սիդարետ է, թութունը սև չէ:

Մավիկը վառեց նրա սիդարետը: Ժոանը ետ ընկավ աթոռի թիկնատեղին և ծուխը ագաճորեն ներս ծծեց: Հետո ուղիղ նայեց Մավիկի աշքերին:

- Լավ է այսպես նստել, — ասաց Ժոանը, և Մավիկին թվաց, թե հիմա ուր որ է նրա աշքերից արցունքները կթափվեն:

Սուրճը նրանք խմեցին «Կոլիզեյում»: Մեծ դահլիճը, որը լուսամուտներով նայում էր դեպի Ելիսեյան դաշտերը, լեփ-լեցուն էր հաճախորդներով, բայց իրենք սեղան գտան ներքեմի բարում, որտեղ պատերի վերևի մասը երեսպատված էր ապակյա սալիկներով, իսկ դրանց հետևում թութակներ էին նստած, և ճախրում էին տրոպիկական խայտաբղետ թոշուններ:

- Դուք արդեն մտածում էիք, թե ի՞նչ անեք, — հարցրեց Մավիկը:

- Ու, դեռ չեի մտածում:
- Դուք որոշակի նպատակո՞վ եք եկել այստեղ:
- Կինը փոքր-ինչ հապաղեց:
- Ու, որոշակի մտադրություն չունեի:
- Ես սա հարցնում եմ ոչ թե հետաքրքրությունից մղված:
- Ես գիտեմ: Զեր կարծիքով, ես պետք է որևէ բանով զբաղվեմ: Ինքս էլ եմ այդ ուզում: Եվ ամեն օր նույն բանն եմ կրկնում: Բայց արի ու տես, որ...

— Հյուրանցի տերն ինձ ասաց, որ դուք գերասանու՞ի եք: Կնող որում ոչ թե ես հարցրի, այլ ինքն ասաց, երբ ես ուզում էի ձեր անունն իմանալ:

- Չգիտեի՞ք:
- Մավիկը հայացքը բարձրացրեց նրա կողմը: Կինը հանգիստ նրան նայեց:
- Ու, — ասաց Մավիկը: — Ես գրած թուղթը թողել էի հյուրանցում և ոչ մի կերպ չեի կարողանում վերհիշել:

- Իսկ հիմա հիշո՞ւմ եք:
- Այո, ժողով Մագու:
- Ես առանձնապես մեծ դերասան չեմ, — ասաց Կինը, — Խաղացել եմ միայն փոքր դերերում: Իսկ վերջին ժամանակներու բոլորովին չեմ խաղացել: Ես ֆրանսերենը այնքան էլ լավ չդիմ՝ դերեր կատարելու համար:
- Իսկ ո՞րն է ձեր լեզուն:
- Խտալերենը: Ես Խտալիքայում եմ մեծացել: Մի քիչ էլ անգլերեն ու ռումիներեն գիտեմ: Հայրս ուսւմին էր: Նա մահացել է, իսկ մայրս՝ անգլիացի: Գեռ կենդանի է, Խտալիքայում է գտնվում, բայց որտեղ — չգիտեմ:
- Խավիկը ժողովին լսում էր անուշադիր: Նա ձանձրանում էր և այլիս շղիտեր ինչի մասին խոսի:
- Իսկ, դրանից բացի, որևէ ուրիշ գործով չե՞ք զբաղվել: Հարցրեց նա՝ որևէ բան ասած լինելու համար: — Բացի այդ փոքրիկ նկարերից, որ խաղացել եք:
- Զբաղվել եմ, բայց դարձյալ դրա նման մանր-մունք բաներով: Մի քիչ երգել եմ, մի քիչ՝ պարել:
- Խավիկը կասկածանքով նայեց նրան: Կինը այդ տպավորությունը չէր թողնում: Նրանում ինչ-որ գունաթափ, մաշված, մի տեսակ շճաբարուղ բան կարտ Դերասանուհու նա բոլորովին նման չէր, թեև այդ բառը կարող է ունենալ շատ լայն հասկացություն:
- Այդպիսի բաներով դուք կարող եք զբաղվել նաև այստեղ, — ասաց Խավիկը: — Երգելու և պարելու համար պարտադիր չէ, որ մարդ փայլուն ֆրանսերեն իմանաւ:
- Այո, դա այսպիս է, բայց նախ և առաջ մարդ պետք է տեղ գտնի: Իսկ դա շատ դժվար է, եթե ոչի չես ճանալում:
- Մորոզով, հանկարծ հիշեց Խավիկը: «Շեհերազավենու իհարկեւ: Մորոզովը պետք է որ այսպիսի բաների մասին զաղափար ունենաւ: Այդ միտքը Խավիկին կենդանություն ավեց: Չէ՝ որ այսօրվա այս ձանձրալի իրիկվա պատճառը հենց ինքը Մորոզովն է: Աւրեմն, թող ինքն էլ ազատի ինձ այս կնոշից, թող ցույց տա, թե ինքն ինչի է ընդունակ:
- → Դուք ուսւերեն գիտե՞ք, — հարցրեց Խավիկը:

— Մի քիչ! Մի քանի երգ միայն: Գնչուական երգեր: Դրանք նման են ոռումինտկան երգերին: Իսկ ինչո՞ւ:

— Ես մի ծանօթ ունեմ, որը այցպիսի բաներից պուիս է հանում: Գուցե նա կարողանա ձեզ օգնել: Ուզում եմ նրա հասցեն տալ ձեզ:

— Ես վախենում եմ, դրանից ոչինչ գուրս չփառ: Անտրեպրենյորներ հիմա ինչքան ասեց կան, բայց օգուտը քիչ է: Այնպես որ հանձնարարականները շեն օգնի:

Խավիկը նկատեց, որ Ժոանն զգաց իրենից պատշաճ պատըրվակով զլուխ ազատելու իր ցանկությունը, և քանի որ դա ճիշտ էր, սկսեց բողոքել:

— Այն մարդը, որին ես նկատի ունեմ, անտրեպրենյոր չէ: «Ծեհերազդեում» զունապան է: Դա Մոնմարտրում դտնվող ոռուական գիշերային ակումբ է:

— Պոնավա՞ն, — Ժոան Մադուն զլուխը բարձրացրեց: — Դա ուրիշ բան: Պոնավաններն ավելին զիտեն, բան անտրեպրենյորներները: Այդաեզից կարող է մի բան դուրս զար: Դուք լա՞վ եք ճանաշում նրան:

— Այո:

Խավիկը զարմացավ: Հանկարծ Ժոանը խոսեց գործարար տոնված: Արագ է ստացվում, մտածեց նա:

— Նա իմ բարեկամներից է: Անունը Բորիս է, ազգանունը՝ Մորոզով, — ասաց նա: — Արգեն տասը տարի է, ինչ «Ծեհերազդեում» է: Նրանց մոտ ներկայացումները միշտ բավական շատ են և երկար են տևեմ: Եվ համարները շուտ-շուտ են փոխվում: Մորոզովն այնտեղի անօրենի հետ շատ մոտիկ է: Եթե «Ծեհերազդեում» ազատ տեղ չկինի, գուցե նա մի ուրիշ բան առաջարկի: Ուզո՞ւմ եք լիորձել:

— Այու Ե՞րբ:

— Լավ կլինի երեկոյան ժամը իննին: Այդ ժամերին նա ազատ է լինում և կարող է ձեզնով զբաղվել: Ես նրան կնախազգուշացնեմ:

Խավիկն արդեն պատկերացրեց, թե ինչ դեմք կընդունի Մորոզովը: Նա հանկարծ իրեն մի տեսակ թեթեացած զգաց: Պատասխանատվության այն թույլ զգացումը, որը նա, այնուամենայնիվ,

դեռ զգում էր, միանգամից անհետացավ: Նա արել էր այն ամենը, ինչ կարողացել էր, հիմա էլ թող ինքը՝ ժողովը գործի:

— Դուք հոգնե՞լ եք, — հարցրեց Ռավիկը: Ժողովն նաև յեց ուղիղ նրա աշքերին:

— Ոչ, չեմ հոգնել, — պատոսիսանեց նա: — Բայց ես գիտեմ, որ ինձ հետ այստեղ նստելը այնքան էլ մեծ հաճույք չէ: Դուք կարեկից եղաք ինձ, և ես շնորհակալ եմ դրա համար: Դուք ինձ դուրս բերիք հյուրանոցային իմ սենյակից, ցրեցիք ձեր զրաւյցներով: Դա մեծ բան էր ինձ համար, որովհետև արդեն քանի օր է, ինչ ես ոչ ոքի հետ խոսք չեի փոխանակել: Ես հիմա կդնամ: Դուք, ինձ համար արեցիք ավելին, քան պետք էր: Եվ շարունակում եք անել ես շգիտեմ, ինչ կարող էր պատահել ինձ, եթե դուք չինեիք:

Տեր իմ աստված, մտածեց Ռավիկը, արդեն սկսվում է: Մի տեսակ նեղորշած, նա հայացքը զցեց դեպի իր դիմացի ապակե պատը: Այնտեղ մի աղավնի ուզում էր բռնաբարել կակադուն: Կակադուն այնքան էր ծանձրացել, որ այլևս ոչ մի փորձ չէր անում աղավնուն ցած զցելու, և շարունակում էր ուտել, առանց ուշադրություն դարձնելու աղավնու վրա:

— Դա կարեկցանք չէր, — ասաց Ռավիկը:

— Բա ի՞նչ էր:

Աղավնին գործը վերջացրեց, ցած թուավ կակադուի լայն մեջքից և սկսեց իր փետուրները մաքրել: Կակադուն անտարբերությամբ բարձրացրեց պոլը և ծրտեց:

— Եկեք հիմա էլ մի լավ, հին «արմանյակ» խմենք, — ասաց Ռավիկը: — Դա ամենալավ պատասխանն է: Հավատացեք, որ ես այնքան էլ մարդասեր չեմ: Ծատ երեկոներ ես որևէ տեղ մենակության մեջ եմ անցկացնում: Զեր կարծիքով դա հետաքրքի՞ր է:

— Ոչ, բայց ես վատ պարտնյոր եմ: Դա ավելի վատ է:

— Ես մոռացել եմ պարտնյոր փնտրելը: Ահա և ձեր «արմանյակը»: Սալլո՞ւստ:

— Սալլո՞ւստ:

Ռավիկը բաժակը ցած դրեց:

— Դե լավ, իսկ հիմա Ֆլկենք այս զաղանանոցից: Դուք, ըստ երկույթին, շեք ուզում հյուրանոց գնալ, ճիշտ է:

Ժողովն Մագուն գլուխն օրորեց:

— Ար այդպես է, գնանք առաջ: Դեպի «Ծեհերազադե»-ն: Այստեղ կխմբնք: Դա, ինչպես երևում է, մեր երկուսին էլ պետք է իսկ գուք էլ միենույն ժամանակ կտեսնեք, թե ինչ են անում այնտեղ:

Մոտավորապես զիշերված ժամը երեքն էր: Նրանք կանգնած էին «Միլան» հյուրանոցի առաջ:

— Խմեցի՞ք, ինչքան որ պետք էր, — Հարցրեց Ռավիկը:
Ժոանը փոքր-ինչ հապաղեց:

— «Ծեհերազադե»-ում ինձ թվաց, թե ինչքան պետք էր խմեցի: Իսկ հիմա, երբ ես նայում եմ այս դռանը, զգում եմ, որ բավական չի:

— Աչինչ, գործը կարելի է շտկել: Գուցե այստեղ հյուրանոցում հնարավոր լինի որևէ բան գտնելու: Իսկ հակառակ դեպքում կգնանք գինետներից մեկը և կգտնենք մի շիշ:

Ժոանը նայեց Ռավիկին: Հետո՝ դռանը:

— Լավ, — ասաց նա վճռական, բայց տեղից լլարժվեց: — Բարձրանալ վերի... դատարկ սենյակը...

— Ես ձեզ կուղեկցեմ վերի, և հետներս էլ մի-մի շիշ կվերց-նենք:

Դոնապանն արթնացավ:

— Դուք խմելու որևէ բան ունե՞ք, — Հարցրեց Ռավիկը:
— Շամպայնով կոկտեյլ, — ասաց գոնապանը, քնաթաթախ Գորանշելով:

— Կրանից շնորհակալ ենք: Մի կարգին բան տվեք: Կոնյակ, մի շիշ:

— Որի՞ց — «կուրվուազյե», «մարտել», «էննեսսի», թե «բիսկյուի դյուքսը»:

— «Կուրվուազյե»:

— Շատ լավ, մեսյու ես կրացեմ ու կրերեմ ձեր համարը: Նրանք աստիճաններով բարձրացան վերև:

— Դուք բանալի ունե՞ք, — Հարցրեց Ռավիկը Ժոանին:

— Սենյակի դռնը փակ չէ:

— Կարող են ձեր փողերն ու փաստաթղթերը գողանալ, եթե դուռը փակած չպահեք:

— Գողացողը կարող է փակած ժամանակ էլ զողանար
— Ասենք, դա եւ է ճիշտ... այդպիսի կողպէքների դեղբում,
Այսուամենայնիվ, փակած ժամանակ այնքան էլ հեշտ չէ:

— Թուցե: Բայց ես չի ուզենա մենակ վերադառնալ, վերցնել
բանալին ու բացել գատարկ սենյակի դուռը... այլապես թվում է,
թէ մարդ դագաղ է բացում, Բավական է և այն, որ մարդ ներս է
ժամանում այդ սենյակը .. որտեղ բացի մի երկու ճամպրուկից, քեզ
ոչինչ չի սպասում:

— Աչ մի տեղ մարդու ոչինչ չի սպասում,— ասաց Խավիկը:—
Մարդը պետք է ինքը ամեն ինչ իր հետ բերի:

— Հնարավոր է: Բայց դա գոնք ինքնահանգստացման պատ-
րանք է, իսկ այս գեպքում դա էլ չկա...

Ժոան Մադոն վերարկուն ու բերետը դցեց մահճակալի վրա
և նայեց Խավիկին, Նրա պայծառ ու մեծ-մեծ աշքերը թվում էր,
թէ գայրազին հուսահատության մեջ սառել են գունատ դեմքին:
Նա մի ակնթարթ մնաց տեղում անշարժ կանգնած: Հետո, ձեռքե-
րր ժակետի զրպանը դնելով, սկսեց փորքիկ սենյակում մեծ-մեծ
քայլերով այս ու այն կողմ գնալ, շրջվելիս պտտելով իր ճկուն
մարմինը, Խավիկը ուշազիր նայում էր նրան: Նրա մեջ հանկարծ
փոթորկուն մի ուժ և անզուսպ մի նրբագեղություն հայտնվեց, և
թվաց, թէ սենյակն արդեն շափականց նեղ է նրա համար:

Դուրք ծեծեցին, Բարապանը կոնյակը բերեց:

— Պարոնայք չե՞ն ուզում արդյոք որևէ բան ուտել: Եփած
հավի սառը միս, սանդպիշներ:

— Դա ժամանակի կորուստ է, ելքայրս,— Խավիկը վճարեց
նրան ու ճամփու զրեց: Հետո երկու բաժակ լցրեց:— Ահա, ճիշտ
է, սա հասարակ ձևով է և բարբարոսաբար, բայց դժվարին իրա-
դրություններում այս հասարակ ձևերը ամենալավն են: Նրբաճա-
շակությունը լավ է հանդիսատ ժամանակների համար: Խմենք:

— Իսկ հետո?

— Հետո էլ երկրորդը կխմեք:

— Ես գա փորձել եմ: Զի օգնում: Վաս է, երբ մարդ հար-
բում է մենակության մեջ:

— Մարդ պետք է խմի, ինչպես պետքն է: Այն ժամանակ
կօգնի:

Թավիկը նստեց մի նեղ, երերուն շեզլոնդի վրա, որը դրված էր պատի մոտ՝ մահմակալի դիմաց։ Մինչ այդ նու շեզլոնդը էլք եկաւ տեղ։

— Մի՞թե այս շեզլոնդը այստեղ էր դրված, երբ Եկար, — Հարցրեց Ռավիկը։

Ժոանը գլուխն օրորեց։

— Իմ խնդրանքով են բերելու ես չի ուզում մահմակալի վրա քնել։ Դա ինձ համար անմտություն էր թվում. անկողին, հանգել և նման բաներ։ Ինչի՞ համար Առավոտն ու ցերեկը գեռ կարելի էր մի կերպ դիմանալու իսկ զիշերը…

— Դուք պետք է մի բանով զբաղվեք։ — Ռավիկը մի ժխախոս վառեց։ — Ափսոս, որ Սորոգովին մենք չանդիպեցինք։ Ես չգիտեի, որ այսօր նրա ազատ օրն է։ Վաղը երեկոյան գնացեք նրա մոտ։ Ժամը իննի մոտերքը։ Նա որևէ բան ձեզ համար անպայման կտանի։ Թեկուզի խոհանոցային աշխատանք։ Այն ժամանակ գիշերները զբաղված կլինեք։ Չէ որ հենց դա էլ դուք ուզում եք։

— Այու։

Ժոանը դադարեց այս ու այն կողմ քայլելուց։ Նա խմեց կոնյակի բաժակը և նստեց մահմակալին։

— Ես ամեն գիշեր դուրս էի գալիս ու շրջում փողոցներում։ Քանի դեռ մարդ շրջում է, մի քիչ թեթևացած է զգում իրեն, իսկ երբ նստում ես, և առաստազն ընկնում է զիսիդ…

— Այդ զբոսանքների ժամանակ ձեզ ոչինչ չի՝ պատահել։ Ոչ մի անգամ չե՞ն թալանելու։

— Ոչ, Հստ երեւութին, ես այնպիսի տեսք չունեմ, որ մարդիկ մտածեն, թե ինձանից շատ բան կարող են տանելու։ — Նա Ռավիկին պարզեց իր զատարկ բաժակը։ — Իսկ ինչ ուրիշ բաներին է վերաբերում, ապա ես հաճախ այնպես եմ ուզել, որ մեկնումեկը խոսակցության բանվի ինձ հետ։ Միայն թե մարդ չզգա, որ իրեն ոչնչի տեղ են գնում, քայլող ոչնչի։ Գոնե մեկնումեկի աշքերին նայեա, աշքերին, և ոչ թե քարերին։ Միայն թե մարդ թշվառականի նման այս ու այն կողմ չնետվի, ինչպես ուրիշ մոլորակից ընկած մի արարած։

Նա մազերը ետ գցեց ու Ռավիկի ձեռքից վերցրեց կոնյակի մեջ բաժակը։

— Ես զգիտեմ, թե ինչո՞ւ եմ այս մասին խոսում: Ես ամենեւ պին այդ շեմ ուզում: Գուցե դա նրանից է, որ վերջին ժամանակ. Ներս ես համր եմ եղել: Գուցե դա նրանից է, որ ես այս երեկո տուաշին անգամ...— Նրա լեզուն մի տեսակ կապ ընկավ:— Մի՛ լսեք ինձ...

— Ես խմում եմ,— ասաց Թավիկը,— ասացեք, ինչ ուզում եք: Հիմա զիշեք է: Ոչ ոք ձեզ չի լսում, ես լսում եմ ինքս ինձ: Առավոտյան ամեն ինչ կմոռացվի:

Նա ետ ընկավ շեզոնդի թիկնատեղին: Շենքում ինչ-որ տեղ խողովակների մեջ քլոշում էր ջուրը: Ջեռուցման մարտկոցներում երբեմն տկտկոցներ էին լսվում: Իսկ անձրեք իր փափուկ մատներով դեռ շարունակում էր թակել լուսամուտը:

— Երբ մարդ վերագանում է ու հանգնում լույսը... և խագարը իլացնում է նրան ինչպես քլորոֆորմի դիմակ... Ծեսու նա նորից է վառում լույսը ու նայում, նայում միննույն կետին...

Ես արգեն սետք է որ հարբած լինեմ, մտածեց Թավիկը: Այս-օր, զգիտես ինչու, սովորականից ավելի շուտ: Ինչո՞վ բացատրելու Սա կիսամո՞ւթ է: Թի՞ և այս և այն: Սակայն սա այլիս մինչայժմ յանձնան, խուսացած կինը չէ: Սա հիմա բոլորովին ալլ է: Հանկարծ աշքեր հայտնվեցին նրա վրա: Եվ զեմք: Ինչ-որ բան ինձ է նայում: Դա պետք է որ ստվեր լինի... Դա իմ ճակատի հետեւմ այրվող մեղմ մի կրակ է, որը լուսավորում է նրան: Հարբածության տուաշին ցոլքն է զա:

Թավիկը լէր լսում, թե ինչ է ասում Ժոռան Մաղուն: Նա զիտեր այդ ամենը և ավելին իմանալ լէր ուզում: Միայնակ լինել — ահա կյանքի հավիտենական ռեֆրենք: Միայնակությունը ոչ ավելի վատ է և ոչ էլ ավելի լավ, քան շատ ու շատ բաներ: Նրա մասին անսահման շատ է խոսվում: Մարդը միայնակ է միշտ և երբեք: Հանկարծ ինչ-որ տեղ կիսախավարում ջութակի մի ձայն լսվեց: Մերձքաղաքային ռեստորանը Բուղակեշտի կանաչ բլուրներում: Շագանակների ծանրավուն հոտ, Քամի, Եվ երիտասարդ բվերի նման ռւսերին թառած երազանքները՝ իրենց աշքերով, որոնք լույսին են տալիս աղջամուղի մեջ: Դիշեր, որ ոչ մի կերպ չի կարողանում դառնալ զիշեր: Ժամ, որի ընթացքում բոլոր կանայք գեղեցիկ են: Թիթեռի բացված վիթխարի դարչնագույն թեռի նման երեկո:

Թավիկը հայացքը բարձրացրեց:

— Ենորհակալ եմ, — ասաց Ժոան Մադուն:

— Ինչի՞ համար:

— Այն բանի, որ դուք ինձ թույլ տվիք խռուել, առանց ինձ լսելու: Դա շատ լավ էք: Ես զգում էի զրա կարիքը:

Թավիկը գլխով արեց: Նա նկատեց, որ Ժոանի բաժակը նորից է դատարկվել:

— Եատ լավ, — ասաց նա, — ես այս շիշը կթողնեմ այսաեղ ձեզ համար:

Նա տեղից կանգնեց: Սենյակը կին: Ռուբիշ ոչինչ: Գունատված մի դեմք, որտեղ այլևս ոչինչ չէր լուսավորվում:

— Ռուգում եք զնա՞լ, — հարցրեց Ժոան Մադուն: Նա այնպես նայեց իր շուրջը, կարծես սենյակում ինչ-որ մեկը թաքնված լիներ:

— Ահա Մորողովի հասցեն: Եվ նրա անունը, որպեսզի շմոռանաք: Վաղը երեկոյան ժամը իննին: — Թավիկը այդ բոլորը գրեց դեղատումայի բլանկում, պոկեց բլոկնոտից գրած թուղթը և դրեց ճամպրուկի վրա:

Ժոանը տեղից կանգնեց, վերցրեց վերարկուն ու գլխարկը Թավիկը նայեց նրան:

— Դուք կարող եք ինձ շուղեկցել ներքեւ:

— Ես ձեզ շեմ ուղեկցում: Պարզապես չեմ ուզում մնալ այսուտեղ: Ոչ թե հիմա: Ես ուզում եմ զնալ որևէ տեղ թափառելու:

— Բայց չէ՞ որ, մինույն է, նորից պետք է այստեղ գաք: Ուրեմն, էլ ինչո՞ւ զնաք: Ինչո՞ւ չեք ուզում այստեղ մնալ: Դժվարություններն արդեն անցել-զնացել են:

— Եռտով լույսը կբացվի: Մինչև իմ վերադառնալն արդեն առավոտ կլինի: Այն ժամանակ արդեն հեղտ է:

Թավիկը մոտեցավ լուսամուտին: Անձրկը անընդմեջ շարունակում էր թափվել: Լապտերների դեղին լույսի տակ քամին ժամանում էր նրա գորշ ու թաց թելիկները:

— Կիտե՞ք ինչ, — ասաց Թավիկը, — եկեք մեկական բաժակ էլ խմենք, և դուք պառկեք քննելու: Սա զբոսանքի դուրս գալու եղանակ չէ:

Նա ձեռքը ցցեց շշին, Ժոանը հանկարծ ընդհուպ մոտեցավ նրան:

— Մի՛ թող ինձ այստեղ, — արագ ու թախանձալից ասաց նա,
և Խավիկը զգաց նրա շնչառությունը: — Մի՛ թող ինձ մենակ այս-
տեղ, զոնե այսօր մի՛ թող ես շպիտեմ, ինչ է կատարվում ինձ
հետ, բայց, խնդրում եմ, այսօր ինձ մենակ մի՛ թող Վաղը ես
ինձ քուս կհավաքեմ, այսօր դա չեմ կարող, ես ամբողջովին հա-
րից ընկել եմ, հյուծվել, իմ մեջ այլիս ուժ չկա... Դուք ինձ այսօր
այստեղից լպետք է գորս տանեիք, զոնե այսօր... ես այնու չեմ
կարող այստեղ մենակ մնալ...

Խավիկը զգուշորեն շիշը սեղանին դրեց և թևերն ազատեց
ժողովը ձեռքերից:

— Մանկիկ, — ասաց նա, — միենույն է, մի օր մենք պետք է
ընտելանանք այս ամենին: — Նա հայացքը դցեց դեպի շեզլոնդը: —
Ես կարող եմ նաև այստեղ քնել: Միտք շունի այլս վեր կենայ,
զնալ մի որիշ տեղ: Ընդամենը մի երկու ժամ է մնացել քենու
համար: Ես առավոտյան ժամը իննին վիրահատության պետք է
զնամ: Այստեղ կարող եմ քնել նույնքան լավ, որքան և իմ ան-
կողությունը: Առաջին անգամը չէ, որ ինձ վիճակում է գիշերը հեր-
թապահել: Սա ձեզ համար բավակա՞ն է:

Ժողովը գլխով արեց: Նա մինչև հիմտ առաջվա դիրքով կանգ-
նած էր Խավիկի կողքին:

— Ես յոթն անց կես պետք է այստեղից գուրս գամ: Զգվելիո-
րեն շուտ է: Դուք էլ իմ պտտճառով արթնանալու եք:

— Դա կարեոր չէ: Ես վեր կենամ և ձեզ համար նախաճաշ
կպատրաստեմ, ուրիշ ոչինչ...

— Դուք ոչ մի բան էլ ինձ համար չեք անի, — ասաց Խավի-
կը: — Ես իմ նախաճաշը կանեմ մոտակա սրճարանում՝ ինչպես
գիտակից և համեստ բանվոր: Կվերցնեմ ոռովով մի սուրճ և մի
բուլիկ: Խակ մնացածը կանեմ կիխնիկալում: Վատ չի լինի, եթե
խնդրեմ, որ էծենին չուր պատրաստի՝ լոգանք ընդունելու համար:
Դե լավ, ուրեմն, մեռմ ենք այստեղ: Մենք, նոյնմբերին մոլորված
երկու հոգիներս: Դուք քնեք մահճակալին, եթե ուզում եք, ես կա-
րող եմ ծերունի դռնապանի մոտ մնալ, մինչև հանվեք, վերշաց-
նեք:

— Դրա կարիքը չկա, — ասաց Ժողովն:

— Ես չեմ փախչի, Մանավանդ որ մեզ մի երկու բան էլ է
պետք — բարձ, վերմակ և նման բաներ:

— Դրա համար ես կարող եմ զանգել։
— Զանդել ես նույնպես կարող եմ։ — Ռավիկը ձեռքը մեկնեց
դեպի զանգի կոճակը։ — Ավելի լավ է, եթե դա տղամարդն է
անում։

Դռնապանն իսկույն հայտնվեց։ Նա ձեռքին բռնել էր ևս մի
շիլ կոնյակ։

— Դուք գերազնահատում եք մեղ, — ասաց Ռավիկը, — խորա-
պես չնորհակալ ենք։ Մենք հետպատերազմյան սերնդին պատկա-
նող մարդիկ ենք։ Մի վերժակ, մի բարձ և մի երկու սական բերեք
մեղ, Ես քննելու եմ այստեղ։ Դրում սոսկալի ցուրտ է և անձրեւ
Ընդամենը երկու օր է, ինչ ես թոքերի ծանր կրուպող բորբո-
րումից հետո վեր եմ կացել անկողնուց։ Կարո՞ղ եք, ինչ ասացի,
անել։

— Ինչ խոսք, մեսյո։ Ես ինքս էի ուզում այդպիսի մի բան
առաջարկել ձեզ։

— Լավ է, որ այդպես է։ — Ռավիկը մի սիգարետ վառեց։ —
Ես դուքս եմ գալիս միջանցք։ Ուզում եմ նայել դռների առաջ զըր-
ված կոշիկներին։ Դա իմ սիրած սպորտի ձևերից մեկն է։ Չեմ
փախի, — ասաց նա, իր վրա բռնելով ֆուն Մադուի հայացքը։ —
Ես Հովսեփ Գեղեցիկը չեմ, Վերարկուս չեմ թողնի ճակատագրի
քմահաճույքին։

Դռնապանը վերադարձավ, հետը բերելով պահանջած անկող-
նալին պարագաները։ Միշտնցքում Ռավիկին տեսնելով, կանգ
առագ։ Նրա գեմքը շողշողաց։

— Այսպիսի բան մարդ հազվադեպ կարող է զտնել, — ասաց
նա։

— Այսպիսի բան ես նույնպես հազվադեպ եմ անում։ Միայն
իմ ծննդյան օրերին և մեկ էլ՝ Քրիստոսի ծննդյան տոներին։ Տվեր
ինձ, տեսնեմ։ Ես ինքս կտանեմ։ Իսկ սա ի՞նչ է։

— Տաքացուցիլ է, Զէ՞ որ դուք նոր եք թոքերի բորբորում
տարել։

— Հիանալի է, Բայց ես իմ թոքերը կոնյակով եմ տաքաց-
նում։ — Ռավիկը գրպանից մի երկու թղթադրամ հանեց։

— Մեսյո, դուք, իհարկե, ոլիժամամա այստեղ շեք ունենաւ: Ես կարող եմ ձեզ համար բերել:

— Ենորհակալ եմ, եղբայրու: — Թափիկը նայեց ծերուկին: — Ձեր բերածը, երկի, ինձ վրա փոքր լինի:

— Ընդհակառակը: Ուզիղ ձեր վրայով է: Բոլորովին նոր է, Գեռ ոչ թեր չի քաշել: Ար խոստովանեմ, մի ամերիկացի է ինձ նվեր տվել: Իսկ նրան էլ մի կնիկ էր նվիրել: Ես էղ տեսակ բաներ չեմ հագնում: Իմ հագածը զիշերային շաղիկ է: Բայց պիժաման նոր է, զեռ ձեռք չի կպել, մեսյո:

— Թե լավ, որ ասում եք, բերեք, տհոնենք:

Թափիկը սպասում էր միջանցրում: Դոների առաջ երկը զույգ կոշիկներ էին դրված: Կար նաև մի զույգ կիսաճտքավոր կոշիկ՝ ուստինե լայնացող երեսով: Գոան հետեւից փոթորկալից խոռոշի ձայն էր լսվում: Սյուս դռան առաջ զրված էին տղամարդու մի զույգ շագանակագույն տուֆի և մի զուլգ էլ կանացի ճարմանդավոր բարձրակրունկ լաքե ցածրաճիտք կոշիկ: Ու թե՛ն զրված էին իրար կողքի, բայց մի տեսակ լրյալ ու մենավոր տեսք ունեին:

Դոնապանը պիժաման բերեց: Դա սքանչելի մի բան էր, կարգած ոսկեգույն աստղերով արհեստական կապույտ մետաքսից: Թափիկը բավական ժամանակ լուս զննում էր: Նա լավ էր հասկանում ամերիկացուն:

— Հը, ո՞նց է: Սքանչելի բան է, ճիշտ է: — Հպարտորեն հարցրեց դոնապանը:

Պիժաման իսկապես որ նոր էր, և պահպանում էր «Մագագեն դյու էուվր»-ի ծրարումը, որտեղ գնվել էր:

— Ափսոս — ասաց Թափիկը: — Ես հաճույքով կուզեի տեսնել այն տիկնոջը, ով այս ընտրել է:

— Պիժաման դուք կարող եք օգտագործել միայն էս զիշեր: Անպայման չի, որ գնեք, մեսյո:

— Ի՞նչ արժի մի զիշերը:

— Ինչքան որ տաք:

— Դուք ֆրանսիացի լե՞ք:

— Իհարկե, ֆրանսիացի եմ: Սեն-Նազերցի:

— Ուրեմն, ամերիկացիների հետ շփվելը ձեզ փշացրել է: Քայի դրանից, այսպիսի պիժամայի համար ինչքան էլ վճարես, քիչ է:

— Ես շատ ուրախ եմ, որ ձեզ այդքան դուր է գալիս, թարի գիշեր, մեսյո: Ես վաղը տիկնոց մոտից կվերցնեմ:

— Վաղն առավոտախն ես ինքս կվերագարձնեմ ձեզ: Ժամը յոթն անց կեսին ինձ արթնացրեք: Միայն թե դուրը կամաց ծեծքը ծակսեմ... Թարի գիշեր:

— Ապա մի տեսեք,— ասաց Թավիկը Ժոան Մադուին, ցոյց տալով պիժաման: — Ձմեռ պապի համար կոստյում, Մեր զնապանը կախարդ է: Ես հիմա հագնելու եմ սրանք: Մարդ պետք է ոչ միայն խիզախություն, այլև անբռնազբոսիկ ծիծաղելի լինելու հատկություն ունենաւ:

Թավիկը շեզլոնգի վրա քնելու տեղ պատրաստեց իրեն: Նրա համար միենույն էր, թե որտեղ է ինքը քնելու — իր հյուրանոցում, թե՝ այստեղ: Հետո միջանցքում գտավ մի տանելի լոգասենյակ, իսկ դռնապանից վերցրեց ատամի մի նոր խոզանակ: Մնացածը կարեռ չէր: Իսկ Ժոան Մադուն նրա համար մոտավորապես պացիենտ էր:

Նա մի զրի բաժակ լիքը կոնյակ լցրեց և մի փոքրիկ գավաթի հետ, որը դոնապանն էր բերել, դրեց մահմակալի կողքը:

— Ես կարծում եմ, որ սա բավական է ձեզ, — ասաց Թավիկը: — Այսպես ավելի հարմար է: Այլես ես հարկադրված չեմ լինի ամեն անգամ տեղից վեր կենալու, որպեսզի ձեր բաժակը լցնեմ: Եիշը և մյուս բաժակը ես կդնեմ իմ կողքը:

— Փոքրիկ գավաթն ինձ պետք չէ: Ես կարող եմ ուղղակի մեծ բաժակով էլ խմել:

— Ավելի լավ:

Թավիկը պառկեց շեզլոնգի մեջ: Նրան դուր եկավ, որ Ժոանը գաղարեց անհանգստանալ՝ ինքը հարմար է պառկած թե ոչ Ժոան հասել էր իր ցանկացածին և այժմ արդեն, փառք աստծո, տանտիրուհու ավելորդ հոգատարություններ չեր դրսելորում:

Նա մի լիքը բաժակ լցրեց իրեն և շիշը դրեց հատակին:

— Սալյուտ:

— Սալյուտ և շնորհակալություն:

— Ամեն ինչ կարգին է: Ես առանց այն էլ անձրեկի տակ գնալու մեծ ցանկություն չունեի:

- Մի՞թե անձրես դեռ չի կտրվել:
— Աչ,

Լուսիյան միջով դրսից սենյակ էր հասնում անձրեի մեղմ տկառցների ձայնը, թվում էր, թե ներս է ուզում թափանցել ինչոր գորշ, անսպոփ, անձեւ մի բան, մի բան, որ ավելի թախծալի է, քան ինքը թախիծը... ինչ-որ մի հեռավոր, անանուն հիշողություն, անվերջանալի մի ալիքը, որը, խուժելով ներս, ուզում է ետ խլել և թաղել այն, ինչ մի ժամանակ կղզի էր նետել ու մոռացել այնտեղ մարդու, լույսի և մտքի մի փոքր մասնիկ:

- Էավ գիշեր է՝ խմելու համար:
- Այո... Եվ վատ՝ մենակության:

Ռավիկը փոքր-ինչ լուեց:

— Դրան մենք արդեն սովորել ենք, — ասաց Ռավիկը: — Այն, ինչ մի ժամանակ մեզ միավորում էր, այժմ արդեն ավերված է: Մենք ցրիվ ենք եկել, ինչպես թելը կտրված ապակյա հուզունքները: Ռլինչ հաստատուն այլևս չկա: — Ռավիկը նորից լցրեց բաժակը:

— Փոքր ժամանակ ես մի անգամ գիշերը քնել եմ մարգագետնում: Ամառ էր, և երկինքը անասելի պարզ: Մինչև քունս տանելը ես նայում էի Օրիոնին¹, որը հորիզոնում կախվել էր անտառների վրա: Հետո գիշերվա կեսին ես արթնացա, և տեսնեմ, Օրիոնը հիմա արդեն կախված է իմ զլխավերեւում: Դա երբեք իմ հիշողության միջից չի անցնում: Գպրոցում ես սովորել էի, որ երկիրը պտտվող մի աստղ է: Մակայն դա սովորել էի, ինչպես մարդ զրբերում գրված շատ բան է սովորում, առանց իրեն հաշիվ տալու և այդ մասին մտածելու: Այդտեղ ես առաջին անգամ զգացի, որ դա իսկապես էլ այդպես է: Զգացի, թե ինչպես է երկրագունդը անձայն սլանում վիթխարի տարածության մեջ, Ես դա զգացի այնքան ուժեղ, որ ձեռքերով կառչեցի խոտերին, մտածելով. Աինչ թե նրա պտույտի արագությունից ցած սահեմ: Դա տեղի ունեցավ, թերեւ, այն պատճառով, որ ես, արթնանալով խոր քնից և մի վայրկյան լքվելով հիշողությունից ու սովորույթից, իմ առքելում տեսա վիթխարի, մի կողմ ըրված երկինքը: Հանկարծ երկի-

¹ Հայկ համաստեղություն:

բր ինձ թվաց այլես ոչ այնքան ամուր ու ապահով... եվ այն սղա-
հից ի վեր նա այդպիսին էլ շարունակում է մնալ:

Ռավիկը խմեց իր բաժակը:

— Դա որոշ բաներ գարձնում է ավելի ծանր, բայց որոշ բա-
ներ էլ թեթևացնում է: — Նա հայտցը շրջեց Ժոան Մադոի կող-
մը: — Ես չգիտեմ, ինչպես եք զուք ձեզ զգում, — ասաց նա, — եթե
հոգնած եք, պարզապես այլես մի պատասխանեք:

— Եեու բունս չի տարել: Բայց շուտով կքննեմ: Իմ մեջ ինչ-որ
մի մաս գեռ արթուն է և սառը:

Ռավիկը շիշր գրեց հատակին իր կողքը: Սենյակի շերմոթյան
միջից դանզաղորեն նրա մեջ էր լցվում գորշազույն մի հողնածու-
թյուն: Ստվերներ եկան, թեերի թափահարում: Օտար սենյակ...
իսկ դրսում, ինչպես թմբուկի հեռավոր զարկեր, լսվում էր անձրնի
միապաղաղ տկանցների ձայնը: Քառսի եղբին գտնվող աղոտ լու-
սավորված մի հյուղ, փոքրիկ մի կրակ, որն անմտորեն առկայ-
ծում է ամայության մեջ, ինչ-որ մեկի գեմքը, որին մարդ նայում
ու խոսում է անընդմեջ...

— Իսկ զուք երբեք այդ զգացե՞լ եք, — հարցրեց նա:
Ժոանը մի պահ լոեց:

— Այսու Բայց ոչ այդպես: Արդիշ ձեռք ես օրեր շարունակ
ոչ ոքի հետ շի խոսում և ամբողջ գիշերները թափառում էի, երբ
տեսնում էի շուրջս զտնվող մարդկանց, որոնք զբաղված էին ինչ-
որ գործերով, ինչ-որ տեղ էին գնում, որոնք ինչ-որ տեղ տուն
ունեին... Եվ միայն ես էի, որ շունեի... Այն ժամանակ ամեն ինչ
կամաց-կամաց զառնում էր անիրական... Թվում էր, թե ես սուզ-
վել եմ, և զրի տակ թափառում եմ ուրիշ մի քաղաքում:

Դրսում մեկը աստիճաններով վեր բարձրացավ: Բանալին
ճոնչաց, բացվեց մի դուռ ու նորից շրիկալով փակվեց: Դրանից
անմիջապես հետո լսվեց խողովակներով հոսող ջրի ձայնը:

— Ինչո՞ւ եք մնում Փարիզում, եթե այստեղ ոչ մի ծանոթ
չունեք, — հարցրեց Ռավիկը, համարյա քնից փակված աշխերով:

— Չգիտեմ: Բա ո՞ւր գնամ:

— Դուք մեկնումեկը լունե՞ք, որի մոտ կարող եք վերադառ-
նալ:

— Ոչ, Վերադարձի ոչ մի տեղ չկա:

Քամին լուսամուտին շիեց հորդ անձրենի տուատ շիթերը:

— Դուք ինչո՞ւ եք եկել Փարիզ, — հարցրեց Ռավիկը:

Ժոան Մաղուն շպատասխանեց: Ռավիկին թվաց, թե նա արդեն քննել է:

— Ռաշինսկին ինձ հետ Փարիզ եկավ, որովհետև մենք այստեղ պետք է բաժանվեինք, — պատասխանեց վերջապես Ժոանը:

Ռավիկը լսեց, առանց զարմանալու: Այնպիսի ժամեր կան, երբ ոչինչ մարդու չի զարմացնում: Դիմացի սենյակի մարդը, որ քիչ առաջ էր վերադարձել, սկսեց որձկալ: Դուն հետեւց լսվում էին նրա խուլ տնքոցները:

— Իսկ ինչո՞ւ եք այդպես հուսահատվել, — հարցրեց Ռավիկը:

— Որովհետև նա մահացել էր: Մահացե՞լ: Հանկարծ զադարե՞լ էր գոյություն ունենալուց: Զկա՞ր: Եվ անվերադա՞րձ: Մեռել էր: Այլևս ոչինչ հնարավոր չէր անել: Դուք այդ չե՞ք հասկանում: — Ժոան Մաղուն անկողնու մեջ փոքր-ինչ վեր բարձրացավ և նայեց Ռավիկին:

«Որովհետև նա հեռացավ քեզանից շուտ, մտածեց Ռավիկը, որովհետև նա քեզ մենակ էր թողել ավելի շուտ, քան դու նախապատրաստվել էիր դրանք»:

— Ես... ես պետք է նրան ուրիշ կերպ վերաբերվեի... ես...

— Դա մոռացեք արդեն: Ձզչումը աշխարհում ամենաանօգուտ բանն է: Մարդ ոչինչ չի կարող վերադարձնել, դա անհնար է: Այլինչ առհասարակ հնարավոր չէ շտկել: Այլապես մենք բոլորս սրբեր կլինեինք: Կյանքը նկատի չի ունեցել մեզ կատարյալ զարձնել: Ավ կատարյալ է, նա պատկանում է թանգարանին:

Ժոան Մաղուն շպատասխանեց: Ռավիկը տեսավ, թե նա ինչպես մի ումակ խմեց իր բաժակից ու ետ ընկավ բարձին: Էլի ինչոր բան կար... բայց Ռավիկը սոսկալի հոգնած էր՝ այդ մասին մտածելու համար: Ասենք, նրա համար հիմա ամեն ինչ մեկ էր: Նա միայն քննել էր ուզում: Վաղը վերահատության պետք է զնար: Մեացածը նրան այլևս չէր վերաբերում: Նա դատարկ բաժակը դրեց հատակին՝ շշի կողքը: Տարօրինակ է, թե մարդ երեւմն որտեղ կտրող է վայրէջք կատարել, մտածեց նա:

Երբ Ռավիկը ներս մտավ, Հյուսիեննա Մարտինեն նստած էր լուսամուտին:

— Հը, ինչպե՞ս է,— հարցրեց նա: — Ինչողե՞ս է առաջին անգամ անկողնուց վեր կենալը:

Աղջիկը նայեց Ռավիկին և ապա դեպի դուրս, որտեղ մույլ ու գորշ օր էր: Հետո նորից նայեց նրան:

— Լավ եղանակ շէ այսօր,— ասաց Ռավիկը:

— Բոլորովին էլ ոչ, — ասաց աղջիկը, — ինձ համար շատ լավ է:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ ես դուրս չեմ գալու:

Նա կուշ եկած նստել էր բազկաթոռին, ուսերին զցած էժանագին շթե մի կիմոնու: Դա նիշար, անբարետես արտաքինով մի էակ էր՝ շատ վատ ատամներով, թեև այդ վայրկյանին նա Ռավիկին թվում էր ավելի քեզեցիկ, քան Տրոյացի Հելենան: Այդ աղջիկը կյանքի մի փոքրիկ կտոր էր, որին նա իր ձեռքերով էր ազատելու ծիչտ է, հպարտանալու առանձնապես ոչինչ չկար, չէ՞ որ դրանից քիչ առաջ նա մյուսին կորցրել էր: Դուցե հաշորդին նույնպես կորցնի, Վերշիվերց նա կկորցնի բոլորին և իրեն նույնպես: Բայց այս մեկը տվյալ դեպքում փրկված էր:

— Քիչ հաճույք կա այսպիսի եղանակին սրա-նրա տուն կանացի գլխարկներ տանել:

— Դուք կանացի գլխարկնե՞ր էիք սրա-նրա տուն տանում:

— Այու Մադամ Հանվերի համար, որի ատելյեն ավենյու Մատինյոնի վրա է զանգում: Ես այնտեղ էի աշխատում: Մինչկ ժամի հինգը մենք աշխատում էինք: Խսկ հինգից հետո կարտոնատուփերը ես պետք է հասցնեի պատվիրատուներին: Հիմա ժամը հինգն անց կես է: Այս ժամանակ ես գլխարկներն առած սրա-նրա մոտ էի վազում: — Նա լուսամուտից դուրս նայեց: — Ափսոս անձրեք կտրվեց: Երեկ ավելի լավ էր: Ամբողջ օրը հեղեղի նման անձրեք թափվում էր: Հիմա իմ տեղակ, երեկ, մի ուրիշն է գնում:

Ռավիկը նստեց նրա դիմաց, լուսամուտի դոգին: Տարօրինակ է, մտածեց նա: Մարդ միշտ կարծում է, որ եթե մարդիկ խուսափում են մահից, ուրեմն անսահման երջանիկ են: Մինչդեռ նրանք

զրեթե երբեք ալղպիսին չեն: Ահա սա, որ այստեղ է, Լյուսիեննան, նույնպես ալղպիսին չէ: Պարզապես մի փոքրիկ հրաշք է կատարվել, ուրիշ ոչինչ, և միակ բանը, որ նրան հետաքրքրում է հիմա, դա այն է, որ նա չի վագվզում անձրեի տակ:

— Այդ ինչպե՞ս է եղել, որ դուք հատկապես այս կլինիկան եք եկել, Լյուսիեննա,— Հարցրեց Ռավիկը:

Լյուսիեննան զգուշանալով նայեց նրան:

— Ինձ մեկն ասել էր այդ մասին:

— Ա՞վ:

— Մի ժանոթ աղջիկ:

— Ի՞նչ ժանոթ աղջիկ:

Լյուսիեննան իսկույն շպատասխանեց:

— Մի աղջիկ, որը նույնպես եղել է այստեղ, Ես ինքս եմ նրան այստեղ բերել, ուղղակի մինչև դուսը: Դրա համար էլ տեղը զիտեի:

— Այդ ե՞րբ է եղել:

— Իմ այստեղ գալուց մի շաբաթ առաջ:

— Չինի՞ նա էր, որը վիրահատման ժամանակ մահացավ:

— Այո:

— Եվ չնայած դրան, դուք այստե՞ղ եկաք:

— Այո, — անտարբերությամբ ասաց Լյուսիեննան: — Իսկ ինչո՞ւ շպետք է գայի:

Թավիկը շասաց այն, ինչ ուզում էր, նա նայեց նրա փոքրիկ, պաղ երեսին, որը մի ժամանակ մեղմ էր ու քնքուշ, սակայն կյանքը այնքան արագ կոպտացրել էր:

— Դո՞ւք էլ եք այն ժանկաբարձուհու մոտ եղել, — Հարցրեց Ռավիկը:

Լյուսիեննան շպատասխանեց:

— Կամ նույն քծկի: Դուք հանդիսաւ կարող եք այդ ինձ ասել: Զէ՞ որ ես չզիտեմ, թե ով է նա:

— Սկզբում Մարին էր եղել նրա մոտ: Մի շաբաթ ինձանքց առաջ: Տասն օր առաջ:

— Իսկ նրանից հետո էլ դո՞ւք գնացիք: Թեհ զիտեիք, ինչ պատահել Մարին:

Լյուսիեննան ուսերը վեր քաշեց:

— Բա ի՞նչ անեի: Ուզեի-չուզեի պետք է ոխսկ անեի: Ես ուրիշ

ոչ ոքի շղիտեի, ծրեխա էր լինելու... ևս երեխային ի՞նչ պետք է անել:

Լյուսիեննան նայում էր գեղի պատուհանը: Դիմացի պատրզ-գամրում կանգնած էր շալվարակալերով մի տղամարդ, որը բա-ցած հոգանոց էր բանել ձեռքին:

- Ես դեռ ինչքա՞ն պետք է մնամ այստեղ, բժիշկ:
- Մոտավորապես երկու շաբաթ:
- Դեռ երկու շաբա՞թ էլ պետք է մնամ:
- Դա այնքան էլ շատ չէ: Խսկ ինչո՞ւ:
- Ես որտեղից պետք է այդքան փող վճարեմ...
- Գուցեց համարավոր լինի մի քանի օր շուտ զուրս գրել:
- Կարծում եք, ես կարո՞ղ եմ այդքանը վճարել: Որտեղից ինձ այդքան փող: Շատ թանկ է, որը երեսուն ֆրանկ:
- Զեզ ո՞վ է ասել:
- Բուժքույրը:
- Ո՞ր բուժքույրը: Իհարկե, էժենին...
- Այու նա ասաց, որ վիրահատման ու բինտերի համար առանձին է վճարվում: Դրանք շատ շղիտե, թե ինչը ինչքան արժի: Ավելի լավ է դա բժիշկ Վերերին հարցնել:
- Ես կուզեի որքան կարելի է շուտ դա իմանալ:
- Ինչո՞ւ:
- Այդ գեպում ես կարող եմ ավելի ստույգ հաշվել, թե դրա համար ինչքան պետք է աշխատեմ: — Լյուսիեննան նայեց իր ձեռքերին: Նրա մատերը բարակ էին և ասեղներից ծակծկված: — Ես դեռ մի ամսվա սենյակի վարձ էլ պետք է վճարեմ, — ասաց նա: — Ես այստեղ եմ եկել ամսի տասներեքին: Տասնհինգին պետք է տանտիրութուն զգուշացնեի, որ գնալու եմ: Խսկ հիմա մի ամբողջ ամսվա համար պետք է վճարեմ: Եվ բոլորովին զուր տեղը:

— Դուք ոչ ոք չունե՞ք, որ ձեզ օգնի:

Լյուսիեննան նայեց նրան, Հանկարծ նրա դեմքը մի տասը տարով ժերացավ:

— Ինքներդ եք հասկանում, բժիշկ: Նա միայն քղայնանում

Էր, «Ես չգիտեի, ասում էր, որ դու այդքան հիմար ես, թե չէ, ասում էր, ես բնզ հետ գործ լիի բռնիք»:

— Իտավիկը գլխով արեց: Դա բոլորովին նորություն լիր:

— Լյուսիեննա, — ասաց Իտավիկը, — մենք կիրածենք ձեղ արորտ անող կնոշից որևէ բան ստուծալ: Մեզը նրանն է: Միայն թե դուք պետք է նրա անունն ասեք:

Աղջիկը ցնցվեց: Նա վայրկենապես պատրաստվեց դիմագրության:

— Ոստիկանություն: Երբեք, եթե բանը նրանց հասավ, ես իմ հացը կուտեմ:

— Հարցը կլուծենք՝ առանց ոստիկանության: Մենք միայն նրան կսպառնանք:

Նա գառնորին ժպտաց:

— Սպառնալիքներով նրանից ոչինչ չեք ստանա: Նա երկաթից է, ես նրան երեք հարյուր ֆրանկ փող տվի: Իսկ դիմացը ի՞նչ ըստացա... — Լյուսիեննան՝ ուղղեց իր հազի կիմոնոն: — Մարդիկ կան, որոնք բախտ չեն ունենում, — հուսահատորին այնպես ասաց նա, կարծես խոսքը ոչ թե իր, այլ մի կողմնակի մարդու մասին լիներ:

— Ամենաին էլ ոչ, — պատասխանեց Իտավիկը: — Դուք շատ բախտավոր եք:

Իտավիկը էժենիին տեսավ վիրահատարանում: Նա փայլեց-առւմ էր նիկելապատ գործիքները: Դա էժենիի ամենասիրած գործերից էր: Նա այնպես էր խորասուզվել իր աշխատանքի մեջ, որ նույնիսկ լսեց էլ, թե Իտավիկն ինչպես ներս մտավ:

— Էժենի, — ասաց նա:

Բուժքույրը ցնցվեց ու շուռ եկավ:

— Ախ, այդ դուք եք: Դուք պետք է միշտ ինձ վախեցնե՞ք:

— Ես չեի կարծում, թե այդքան կարևոր անձնավորություն եմ: Իսկ դուք զվետք է վախեցնեք պացիենտներին հոնորարի և բուժման վարձերին վերաբերվող ձեր խոսակցություններով:

Էժենին ուղղվեց և, ջնջոցը ձեռքին քարացավ տեղում:

— Հասկանալի է, այդ պոռնիկն է իսկույն տեղ հասցըել:

— Էժենի, — ասաց Իտավիկը: — Այն կանանց մեջ, որոնք եր-

թոք որևէ տղամարդու հետ չեն պառկել, ավելի շատ պոռնիկներ կան, քան նրանց մեջ, ովքեր զրանով մի կտոր հաց են վաստակում, ել չեմ ասում ամուսնացածների մասին: Իսկ ինչ այդ աղջեկան է վերաբերում, ապա նա ամեննեին էլ ոչինչ տեղ չի հասցրել Դուք պարզապես նրա օրը փշացրել եք, ուրիշ ոչինչ:

— Թեկուզե այդպես: Մի տեսեք, թե ինչպիսի՞ նրբազգացություն... և այն էլ այսպիսի պայմաններում:

Դու, բարոյականության շրջիկ կատեխիզիս, մտածեց Ռավիկը: Դու, գարշելի և ամբարտավան կեղծ բարեպաշտ, դու ի՞նչ գիտես այս գլխարկ կարող փոքրիկ աղջկա լրվածության ու միայնակության մասին, աղջիկ, որ հերոսաբար զնացել է այն մանկաբարձուհու մոտ, ով կործանել է իր ընկերուհուն, մեկը, որ սիրու է արել պառկել այն հիվանդանոցում, որտեղ մահացել է իր ընկերուհին և որը ընդամենը միայն մի բան է կրկնում — «բա ի՞նչ անեի», «ես որտեղից պետք է վճարեմ այդբան փողը»...

— Դուք պետք է ամուսնաք, էժենի, — ասաց Ռավիկը: — Կամ երեխաներ ունեցող մի այրիացած տղամարդու հետ և կամ էլ՝ թաղման բյուրոյի սեփականատիրոջ:

— Մեսյո Ռավիկի, — արժանապատվությամբ ասաց բուժքույրը, — դուք կարող եք շանհանգստանալ իմ անձնական գործերի համար: Այլապես ես հարկադրված կլինեմ բողոքել բժիշկ Վերերին:

— Դուք առանց այդ ել ամբողջ օրը զրանով եք զրազված: — Ռավիկը ուրախությամբ նկատեց, թե ինչպես նրա այտերին երկու կարմիր բիծ հայտնվեցին: — Էժենի, ինչո՞ւ են աստվածավախ մարդիկ այդքան հազվադեպ հանդուրժող լինում: Ամենաթեթև քնավորությունը ցինիկներինն է: Իսկ ամենաանտանելին՝ իդեալիստներինը: Արգյո՞ք սա ձեզ մտածելու հիմք չի տալիս:

— Փառք աստծո, ոչ:

— Այդպես էլ գիտեի: Իսկ հիմա ես գնում եմ մեղքի որդիների մոտ: «Յզիրիս», Սա ես ձեզ ասում եմ առ ի գեպ, որպեսզի եթե հանկարծ պետք լինեմ բժիշկ Վերերին, տեղու իմանաք:

— Ես կարծում եմ, որ հազիվ թե բժիշկ Վերերը ձեր կարիքն ունենաւ:

— Կույս լինելը գեռ չի նշանակում եակ հեռատես լինել: Մեկ

Էլ տեսաք, պետք էկաւ Ես մոտավորապես մինչև ժամը հինգը այս-
տեղ եմ լինելու, Արդի հետո կզնամ Հյուրանոց։

— Էլ ոնց կլինի, Հյուրանոց, փոխանակ ասեք Հրեական բա-
լագան,

Ռավիկը շրջվեց։

— Էժենի, ոչ բոլոր ժախսուականներն են Հրեաւ Եվ ոչ էլ
բոլոր Հրեաները՝ Հրեաւ Խսկ երբեմն էլ Հրեա է դուրս գալիս նա,
ով մտքովդ անգամ չի անցնի, թե Հրեա է։ Ես նույնիսկ մի նեղը
Հրեայի զիտեի, Դա մի սոսկալի միայնակ մարդ էր։ Միակ բանը,
որ նա սիրում էր, շինական ճաշերն էին։ Ահա թե աշխարհում ին-
չեր են լինում։

Բուժքույրը ոչինչ շպատասիւանեց, Նա շարունակում էր մաք-
րել նիկելապատ մի մատուցարան, որն առանց այն էլ մաքրու-
թյունից շողշողում էր։

Ռավիկը նստել էր Բուժքիեր փողոցի վրա գտնվող բիստրո-
յում և անձրեկից թրջված ապակիների միջով զուրս էր նայում, երբ
փողոցում մի մարդ նկատեց։ Դա կարծես ստամոքսին հասցրած
ուժեղ հարված լիներ։ Առաջին ակնթարթին նա շոկի մի զգացում
ունեցավ, առանց զիտակցելու, թե ինչ կատարվեց… Խսկ հա-
շորդ վայրկյանին, սեղանը մի կողմ հրելով, նա տեղից վեր ցատ-
կեց ու, առանց ետ նայելու, մարդաշատ դահլիճի միջով նետվեց
գեղի գուրգի։ Մեկը բռնեց նրա թերից։ Ռավիկը արագ շրջվեց։

— Ի՞նչ է, — առանց հասկանալու հարցրեց նաւ։ — Ի՞նչ է։

Դա քելներն էր։

— Դուք շեք վճարել, մեսյու։

— Ի՞նչ… հա-ա… Ես ետ եմ գալու… — Ես ազատեց ձեռքր,
Քելները կարմրատակեց։

— Մեզ մոտ այդպիսի բաներ շեն անում… Դուք…

— Վերցրեք…

Ռավիկը զրպանից դուրս քաշեց մի թղթագրամ, նետեց քելնե-
րին և դուռը թափով բացեց։ Դուրս պրծնելով մի խումբ մարդկանց
միջից, նա խսկույն շենքի անկյունից թեքվեց զեայի ազ և սկսեց վա-
գել Բուժքիեր փողոցի երկարությամբ։

Ինչոր մեկը նրա հետեւից հայհոյեց։ Նա մի տեսակ սթափ-

զեց, պաղարեց վազելուց և, աշխատելով այնպես անել, որ ոչ ոքի ուղագրություն չգրավի, բայց եց արագ-արագ, որքան ոտքերում ուժ կար: Անհնարին բան է, մտածում էր նա, միաեղամայն անհնարին, եց խելացարվել եմ, դա անհնարին է: Այդ դեմքը, նրա դեմքը... ըստ երեսութին, ինչ-որ նմանություն էր, ինչ-որ շուն-շանորդու անիմյալ նմանություն... անհեթեթ մի տեսիլք... ներվերի հիմար մի խաղ... նա չի կարող Փարիզում լինելու Այդ դեմքը... նա Գերմանիայում էր, Բեռլինում: Լուսամուտի ապակիները շղարշվել էին անձրեկ շիթերով, մարդ չէր կարողանում տեսնել, ինչպես պետքն է... Ես, երկի, սխալվել եմ... ինձ պարզապես թվացել է:

Նա արագ-արագ քայլում էր առաջ, հրում-անցնում էր կինոյից գուրս ժայթքող մարդկային բազմության միջով, ուշագիր զբնենում էր յուրաքանչյուր տղամարդու գեմք, նայում էր շլյապաների տակը: Ամանք նրան նայում էին տարակուսանքով, ոմանք՝ վրդովված... Առաջ... առաջ... Արդիշ դեմքեր, ուրդիշ շլյապաներ մոխրագույն, սև, կապույտ... նա հասնում էր նրանց հետեւից, շրջվում ու նայում էր նրանց, ուշագիր զննում...

Ավենյու Կյերերի խաչմերուկում Ռավիկը կանգ առավ: Մի կին... պուգելի հետ մի կին... հանկարծ հիշեց նա: Իսկ նա գնում էր այդ կնոջ հետեւից:

Պուգելի հետ զնացող կնոշից նա վաղուց անցել էր արդեն Հետո շրջվեց և արագ-արագ ետ դառավ: Հեռվում նկատելով շանն ու կնողը, նա կանգ առավ մայթի եզրին ու մնաց կանգնած: Բառնեցքները գրպաններում սեղմած, նա լարված նայում էր յուրաքանչյուր անցորդի: Պուգելը լույսի սյան մոտ կանգ առավ, հոտոտեց և անսահման զանդաղ բարձրացրեց հետեւի ոտքը: Հետո հանգամանորեն ճանկուտեց սալարկը և վազեց առաջ: Ռավիկը հանկարծ զգաց, որ ծոծրակը քրտինքից թրցվեց: Նա մի քանի րոպե ես սպասեց: Դեմքը չէր գալիս: Նա զնեց կանգնած մեքենաների մեջը: Նրանց ներսում ոլ ոք չկար: Ետ դառավ ու գնաց ավենյու Կյերերի վրա գտնվող մետրոն: Աստիճաններն ի վար ցած վազելով, նա տօմս վերցրեց ու քայլեց կառամատույցի երկարությամբ, որտեղ ուղևորների ձեռքից ասեղ ցցելու տեղ չկար: Մինչև կառամատույցի վերջը հասնելը, հայտնվեց զնացքը, մի պահ կանգ առավ և ապա նորից անհետացավ թունելի մեջ: Կառամատույցը դատարկվեց:

Ռավիկը անշտապ քայլերով նորից վերադարձավ բիստրո և նստեց իր սեղանի մոտ, որի վրա զեռ դրված էր կալվադոսի կի-սով լցված բաժակը, նրան տարօրինակ թվաց, որ բաժակը մինչև հիմա տեղից ոչ ոք չէր շարժել...

Ներս մտավ քելները:

— Ներեցիք, մեսյու, Ես չգիտեի...

— Աշխնչ, ոչինչ, — ասաց Ռավիկը: — Մի բաժակ էլ կալվադոս բերեք:

— Մի բաժակ էլ: — Քելները աշքը զցեց սեղանի վրայի կի-սատ բաժակին: — Դուք չե՞ք ուզում դա խմել վերջացնել հետո:

— Ոչ, նորը բերեք:

Քելները վերցրեց բաժակը և հոտ քաշեց:

— Ինչ է, լա՞վը չէ:

— Ես այդպիսի բան չասացի: Պարզապես ուզում եմ, որ մի նոր բաժակ բերեք:

— Այս բոսեխս, մեսյու:

Ես սխալվեցի, մտածեց Ռավիկը: Անձրեով ողողված ու քըրտ-նած ապակի — մի՞թե մարդ կարող է որևէ բան տեսնել: Նա մո-տեցավ լուսամուտին և սկսեց դարան մտած որսորդի նման ուշա-ղիր ու լարված նայել փողոցի ամեն մի անցորդին, իսկ հիշողու-թյան մեջ գորշ և մուգ ստվերների պես անտարբեր անցնում էին ֆիլմի կաղըերը՝ հիշողությունների անվերջանալի պատառիկե-րը...

Բեռլին: Ամառային մի երեկո, 1934 թիվ: Գեստապոյի շենքը: Արյուն, Մերկ պատերով անլուսամուտ սենյակ: Սուանց լուսամփո-փի էլեկտրական լապտերի վառ լույս: Կարմիր բծերով ծածկված սեղան, որի վրա կապելու գոտիներ էին հարմարեցված: Գրգռված ուղեղի դիշերային պայծառություն, ուղեղ, որի մթագնումը տաս-նյակ անգամ սթափեցվել է կիսախեղղող բնկղմումներով շրով լի գույլի մեջ: Երիկամներ, զարդումված այն աստիճանի, որ այլև ցավ չէին զգում: Սիրիլայի աղավաղված, հուսահատ դեմքը: Մի քանի համազգեստով դաշիճներ, որոնք բռնել էին նրան: Եվ մի ուրիշ գեմք ևս, ու մի ձայն, որ իրեն բարեկամաբար բացատրում է, թե ինչ կարող է լինել, եթե ինքը շխոստովանի... Երեք օրից հե-տո Սիրիլային գտել էին կախված... իբրև թե ինքնասպան է եղել:

Հայտնվեց քելները և սեղանին դրեց կալվադոսով լի բաժակը:

— Սա ուրիշ տեսակի է, մեսյու Կանի Դիդիեից է, եվ հին:

— Եատ լավ, չնորհակալ եմ:

Իտավիկը բերած բաժակը խմեց, գրպանից հանեց սիզարետի տուփը, վերցրեց մի հատ ու վառեց: Ձեռքերը դեռ շարունակում էին դողդողալ: Լուցիին հատակին շպրտելով, նա նորից կալվադոս պատվիրեց:

Այդ դեմքը... ժպտացող այդ դեմքը, որը նրան թվում էր, թե հենց նոր տեսավ, մի՞թե մոլորություն չէր: Փա անհնարին էր... Հաակեն չէր կարող Փարիզում լինել: Անհնարին բան է: Իտավիկն իրենից հեռացրեց հիշողությունները: Ի՞նչ նպատակ ունի տանջվել, եթե ոչինչ անել չի կարող: Նրա օրը կհամի այն ժամանակ, երբ այնտեղ ամեն ինչ կործանվի և հնարավոր լինի վերադառնալ: Իսկ հիմա...

Նա իր մոտ կանչեց քեներին և վճարեց: Սակայն դուրս գալով փողոց, չէր կարողանում իրեն զսպել, որպեսզի անցորդների դեմքերին չնայի:

Իտավիկը Մորոզովի հետ նստած էր «Կատակոմբայում»:

— Քո կարծիքով դա նա՞ չի եղել, — հարցրեց Մորոզովը:

— Ոչ, բայց շատ նման էր... դա մի անիծյալ նմանություն էր: Եվ կամ էլ հիշողությունս է դավաճանում:

— Ափսոս բիստրոյում նստած ես եղել:

— Էլ մի ասի:

Մորոզովը լոեց:

— Շատ անհանգստացնող բան է, ճիշտ է, — ավելացրեց նա:

— Զի: Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ մարդ որոշակի լգիտի:

— Ես գիտեմ:

Մորոզովը ոչինչ շպատասխանեց:

— Հալլուցինացիա է, — ասաց Իտավիկը: — Ես կարծում էի գրանից ազատվել եմ:

Որոշ ժամանակ նրանք լուր էին:

— Մի պարտիա շախմատ շխաղա՞նք, — հարցրեց Մորոզովը:

— Խաղալը խաղանք: Բայց ես ազատ տախտակ չեմ տեսնում:

— Այ այնտեղ պրոֆեսորը վերջացրեց: Եկի՞ հետ էր խաղում: Տարավ, ինչպես միշտ:

Իտավիկը գնաց շախմատի տախտակն ու ֆիզուրաները բերելու:

— Երկար խաղացիք, պրոֆեսոր,— ասաց նա: — Համարյաօրվա երկրորդ կեսը:

Սերունին գլխով արեց:

— Ծրում է: Շախմատի ավելի կատարյալ է, քան թղթախաղը: Թղթախաղում ամեն ինչ բախտը բերելուց ու չբերելուց է կախված: Եվ մարդու չի ցրում ինչպես պետքն է: Շախմատը ինքն իր մեջ մի ամբողջ աշխարհ է: Քանի դեռ մարդ խաղում է, մեսոյ, զրսի աշխարհը մոռացության է մատնվում: — Պրոֆեսորը բարձրացրեց իր բոցավառված աշբերը: — Իսկ զրսի աշխարհը այնքան էլ կատարյալ չէ:

Լին, նրա խաղընկերը, հանկարծ ինչ-որ բան մրժմրթաց: Հետո լրեց և, վախեցած շուրջը նայելով, հետեւ պրոֆեսորին:

Նրանք խաղացին երկու պարտիա: Որից հետո Մորոզովը տեղից կանգնեց:

— Ես պետք է գնամ, որպեսզի դոները բացեմ մարդկության ծաղիկների առաջ: Ինչո՞ւ այլիս չես երկում մեր կողմերում:

— Չգիտեմ, Պարզապես պատահականություն է,

— Վաղը երեկոյան կերեա՞ս:

— Վաղը երեկոյան չեմ կարող: Ընթրիքի եմ գնաքու «Մաքսիմում»:

Մորոզովը քմծիծաղեց:

— Անանձնազիր փախստական լինելով հանդերձ, դու քեզ բավական հանդուզն ես պահում — հաճախում ևս Փարիզի ամենաբարձրաճաշակ ուսուորանները:

— Դրանք միակ տեղերն են, որտեղ մարդ իրեն լրիչ ապահով է զգում, Բորիս, Եթե մարդ իրեն փախստականի պես պահի, իսկույն կճանկեն: Դու ինքդ դա պետք է իմանաս, դու նանսճնյան անձնագրի տեր:

— Ճիշտ է: Իսկ ո՞ւմ հետ ես գնալու: Զլինի՝ գերմանական դեսպանի: Թրպես նրա հավանակորյաց:

— Կետ Հեղստրեմի հետ:

Մորոզովը սուլեց:

— Կետ Հեգստրեմի, — ասաց նա, — Մի՞թե նա վերադար-

ձել է:

— Վաղն առավոտյան է գալիս, Վիեննայից:

— Շատ լավ! Արեմն, ես քեզ անպայման կտեսնեմ մեզ մոտ, ավելի ուշ:

— Գուցե և շտեսնես:

Մորոզովը գլուխն օրորեց:

— Իմ անհնարին է, երբ Կետ Հեգստրեմը Փարիզ է գալիս, նրա շտաբ-կվարտիրան «Եեներազադեն» է:

— Այս անզամ բանն ուրիշ է, նա գալիս է, որպեսզի հիվանդանոցում պառկի: Մոտ օրերս նրան վիրահատելու են:

— Այդ գեպքում առավել ևս: Դու կանանց լավ չգիտես: — *Մորոզովը աշխարհ կկոցցեց:* — Թե՞ դու չես ուզում, որ նա գա:

— Ինչո՞ւ չպետք է ուզեմ:

— Ես նոր միայն հիշեցի, որ դու մեզ մոտ չես եղել այն օրից ի վեր, ինչ այն կնոջը ուղարկել էիր ժողովադատին: Այնպես որ, քո շզալը ամենակին էլ պատահականություն չէ:

— Դատարկ բաներ ես ասում: Ես նոյնիսկ չգիտեմ էլ, նա ձեզ մոտ տեղափորկեց թե՞ չէ: Պետք չեկա՞վ:

— Եկավ, Մասնակցում էր մեր երգչախմբին: Հիմա էլ մեներդի մի քանի առանձին համարներ ունի, երգում է: Երկու թե երեք երգ:

— Հիմա ինչպե՞ս է, արդեն ընտելացե՞լ է:

— Ի՞նչարկե: Ինչո՞ւ չպետք է ընտելանար:

— Ինզճը սոսկալի հուսահատված էր:

— Ի՞նչ, — հարցրեց *Մորոզովը*: — Ինչ ասացի՞ր:

— Ինզճը, ասացի:

Մորոզովը ժպտաց:

— Ինչիկ, — վրա բերեց նա հայրական տոնով և գնմքի մի այնպիսի արտահայտությամբ, որտեղ հանկարծակի ստեպներ, հեռաստան, մարդագետին և աշխարհի ամբողջ իմաստությունը արտացոլվեց: — Հիմար բաներ մի ասիր: Նա ուղղակի սրիկայի մեկն է:

— Ի՞նչ, — կարծես չհասկանալով հարցրեց Ռավիկը:

— Արիկայի մեկը, Ու թե բող, այլ սրիկաւ, եթե դու ուստ լինեիր, կհասկանայիր դա:

Թավիկը ծիծաղեց:

— Նշանակում է, նա ամբողջովին փոխվել է, Յտեսություն, Բորիս, Թող աստծո օրհնանքը քեզ վրա լինի:

VII

— Ես ե՞րբ եմ պառկելու վիրահատության, Թավիկ, — Հարց-րեց Կետ Հեգստրեմը:

— Երբ ուզեք: Վաղը, վաղը չէ մյուս օրը, ցանկացած ժամանակ: Մի օր շուտ, մի օր ուշ — ոչ մի նշանակություն չունի:

Կետ Հեգստրեմը կանգնել էր նրա առաջ վայելլակազմ, մի տեսակ երեխավարի, ինքնավստահ, գեղեցիկ և արդեն ոչ այնքան երիտասարդ:

Թավիկը երկու տարի առաջ հեռացրել էր նրա ապենդիքսը: Դա Փարիզում Թավիկի կատարած առաջին վիրահատությունն էր, որը նրան երջանկությունն էր բերել: Այդ ժամանակից ի վեր Թավիկը միշտ աշխատանք էր ունեցել և ոչ մի անգամ չէր հանդիպել ուստիկանության հարուցած գժվարություններին: Կետ Հեգստրեմին Թավիկն իր համար թալիսման էր համարում:

— Այս անգամ ես վախենում եմ, — ասաց Հեգստրեմը: — Զեմ կարող ասել ինչու Բայց վախենում եմ:

— Վախենալու ոչինչ չկա: Սովորական վիրահատությունն է:

Նա մոտեցավ լուսամուտին և գուրս նայեց: Հայացքի առաջ տարածվում էր «Հանկաստեր» հյուրանոցի բակը: Դարավոր հզոր մի շագանակենի իր ծեր ձեռքերը պարզել էր գեղի թաց երկինքը:

— Այս անձինն էլ, — ասաց Կետ Հեգստրեմը: — Ես Վիեննայից գուրս եկա գալիս էր: Ցյուրիխում արթնացա շարունակվում էր, հիմա էլ այստեղ եմ, զեռ չի կտրվել: — Նա վարագույրները ետքաշեց: — Չպիտեմ, ինչ է պատահել ինձ: Ըստ երեսութին, ծերանում եմ:

— Մարդ միշտ այդպես է կարծում, քանի դեռ ծեր չի:

— Ես բոլորովին ուրիշ պետք է լինեի: Երկու շաբաթ է, ինչ

բաժանվել եմ: Պետք է, որ ուրախ լինեի: Իսկ ես սոսկալի հոգեած եմ զգում ինձ: Ամեն ինչ կրկնվում է, նավիկ: Ինչո՞ւ է այդպես:

— Ոչ մի բան չի կրկնվում: Մենք ինքներս ենք կրկնվում, մորիշ ոչինչ:

Կետ Հեզստրեմը ժամաց ու նստեց արհեստական բուխարու մոտ դրված բազմոցին:

— Լավ է, որ ես վերադարձա, — ասաց նա: — Վիեննան ուղղակի զորանոց է դարձել: Ոչ մի մխիթարություն չկա: Գերմանացիները ամբողջովին ոտքի տակ են տվել: Ավստրիացիներն էլ մյուս կողմից են օգնում նրանց: Ավստրիացիները, Բավիկ: Ավստրիական նացիստը ինձ մի տեսակ անբնական էր թվում, թվում էր, թե զա բնության հակասություն է: Բայց ես նրանց իմ աշքով տեսա:

— Զարմանալու ոչինչ չկա: Իշխանությունը աշխարհի երեսի ամենավարակիլ հիվանդությունն է:

— Այո, և մարդկանց ամենից շատ այլանդակողը: Հենց այդ պատճառով էլ ես բաժանվեցի: Այն սքանչելի պորտարույժը, որի հետ երկու տարի առաջ ամուսնացել էի, հանկարծ մռնչող շտուրմֆյուրեր դարձավ, որը ծերունի պրոֆեսոր Բեռնշտայնին փողոցները լվանալ էր տալիս ու ինքն էլ կանգնած հոհում նրա վրա: Այն Բեռնշտայնին, որն ընդամենը մի տարի առաջ նրան փրկել էր երիկամների բորբոքումից: Եվ զա սոսկ այն պատճառով, որ հոնորաբը իբրև թե շափազանց բարձր էր եղել: — Կետը տիսուր ժըպտաց: — Հոնորար, որը վճարել էի ես և ոչ թե ինքը:

— Այրեմն, փառք տվեք աստծուն, որ ալդուիսի մարդուց հեռացել եք:

— Նա երկու հարյուր հիսուն հազար շիլլինդ էր պահանջում ինձանից՝ ապահարզանի համար:

— Թանկ չէ, — ասաց Բավիկը: — Այն, ինչ մարդ փողով կարող է գլուխ բերել, շատ էժան է:

— Նա ոչինչ չստացավ: — Կետ Հեզստրեմը բարձրացրեց Գեմմայի նման քանդակված նուրբ, անթերի գիմագծերով զլուխը: — Ես նրան ասացի այն ամենը, ինչ մտածում եմ նրա, նրա կուսակցության, նրա ֆյուրերի մասին և հայտնեցի, որ հետ այսու բացեիքաց խոսելու եմ այդ մասին: Նա սպառնաց ինձ գեստապոյրվու համակենտրոնացման ճամբարով: Ես ծաղրի ենթարկեցի նրան:

Չէ^{*} որ մինչև հիմա ես գեռ ամերիկուհի եմ և գտնվում եմ դեսպանության պաշտպանության տակ։ Ասացի, որ ինձ ոչինչ էլ չի պատահի, թող այդ մասին ինքը մտածի, քանի որ ամուսնացած է ինձ հետ։ Կետը ծիծաղեց։ — Այդ մասին նա չէր մտածել։ Իսկ երբ ասացի, իսկույն վախեցավ և դադարեց ինձ խոշընդոտներ հարուցելուց։

Դեսպանություն, պաշտպանություն, հոգանավորություն, մրատածեց Ռավիկը։ Թվում էր, թե խոսքը ինչ-որ մի այլ մոլորակի մասին է։

— Ինձ զարմացնում է, որ Բեռնշտայնին մինչև հիմա թույլ են տալիս պրակտիկայով զբաղվել։ — ասաց նա։

— Այլևս թույլ չեն տալիս։ Նա ինձ թաքուն ընդունեց, առաջին արյունահոսությունից հետո։ Փառք աստծո, որ ես ծննդաբերելու իրավունք չունեմ։ Երեխա ունենալ նացի՞ստից… — նա մի տեսակ ցնցվեց։

Ռավիկը տեղից կանգնեց։

— Ես հիմա պետք է զնամ։ Վերերը ճաշից հետո ձեզ մի անգամ էլ կեալի։ Բայց ձեականորեն։

— Գիտեմ։ Այնուամենայնիվ, այս անգամ ես սարսափում եմ։

— Կետ, բայց չէ^{*} որ սա առաջին անգամը չէ։ Եվ բացի դրանից, սա ավելի հասարակ վիրահատություն է, քան ապենդեկտոմիան, որը ես կատարեցի երկու տարի առաջ։ — Ռավիկը թեթևակիորեն զրկեց նրա ուսըր։ — Դուք առաջին մարդն էիք, որին ես Փարիզում վիրահատեցի։ Դա մոտավորապես առաջին սիրո նման մի բան էր։ Սա պետք է շատ զգույշ լինեմ։ Մանավանդ, որ դուք իժ թալիսմանն եք։ Դուք ինձ երշանկություն բերիք։ Եվ այդ երշանկությունը բերելու եք նաև հետագայում։

— Այո, — ասաց Կետը և նայեց Ռավիկին։

— Դե լավ, Կետ, adieu¹, երեկոյան ժամը ութին ես կզամ ձեզ տեսնելու։

— Adieu, Ռավիկ, ես հիմա գնում եմ Մենքոշի մոտ՝ Կրեկոյան հագնելու որեւէ շոր գնելու համար։ Պետք է այս հոգնածությունից գլուխս ազատեմ։ Եվ սարդոստայնի մեջ ընկած լինելու

¹ ցանկացած (ֆրան.)։

այս գգացումից, Վիեննան,— ասաց նա զառի մի ժողիտով, — ուղարկի երազանքների քաղաք է...»

Ռավիկը վերելակով իջավ ներքեւ և բարի կողքով անցավ սրահի միջով. որտեղ մի քանի ամերիկացիներ էին նստած. Սրահի կենտրոնում զրված էր մի սեղան, սեղանի վրա կարմիր թրաշուշանների մի հսկայական փունչ: Ծուրզը սփոված գորշ լույսի տակ նրանք հին, մակարդված արյան զույն էին հիշեցնում, և միայն այն ժամանակ, երբ ինքը մոտեցավ նրանց, զդաց, որ դրանք թարմ թրաշուշաններ են: Այդ գույնը նրանք ստունում էին դրսից ընկած լույսի հետևանքով:

«Ինտերնացիոնալ» հյուրանոցի երկրորդ հարկում մեծ իրանցում էր, Բազմաթիվ համարների գոներ կրնկի վրա բացված էին, սպասավորներն ու միջանցքային ազախինները այս ու այն կողմ էին վազվում, իսկ տիրուհին, միջանցքում կանգնած, հրաժաններ էր արձակում:

Ռավիկը աստիճաններով բարձրացավ վերև:

— Այս ի՞նչ է պատահել, — հարցրեց նա:

Հյուրանոցի տիրուհին մի ուժեղ, հզոր կրծքով, գլուխը շափականց փոքր՝ կարճ սև խոպոպներով կին էր:

— Իսպանացիները գնացին, — ասաց նա:

— Գիտեմ: Խսկ ինչո՞ւ եք այս ուշ ժամին սենյակները մաքրում:

— Վաղի առավոտյան դրանք պետք են:

— Գերմանական նոր էմիգրանտնե՞ր են գալու:

— Զէ, իսպանական:

— Իսպանակա՞ն, — Հարցրեց Ռավիկը, որը մի վայրկյան շնասկացավ, թէ տիրուհին ինչ նկատի ունի: — Ինչպէ՞ս թե... Զէ՞ որ նրանք հենց նոր են գնացել:

Հյուրանոցի տիրուհին նրան նայեց իր սև, շողջողուն ալքերով և ժպտաց: Դա գործին լավատեղյակ լինելու և պարզ ու հեղինական մի ժպիտ էր:

— Արիշներն են գալիս, — ասաց տիրուհին:

— Ի՞նչ ուրիշներ:

— Արոնը հակառակ կողմից էն, իհարկե: Զէ՞ որ միշտ այդպէս է լինում: — Տիրուհին ինչ-որ քան ասաց սենյակները մաքրող

աղախիններին, Մեր հյուրանոցը հին հյուրանոց է, — ասաց նա
որոշակի հպարտությամբ: — Մեր հյուրերը հաճույքով են վերա-
դառնում մեզ մոտ: Նրանք արդեն սպասում են իրենց նախկին
համարներին:

— Նրանք արդեն սպասում են, — հարցրեց Ռավիկը զարմա-
ցած: — Այդ ո՞վ է արդեն սպասում:

— Հակառակ կողմի պարոնայք: Նրանցից շատերն արդեն
ապրել են այստեղ: Ոմանք, իհարկե, այդ ընթացքում սպանվել են,
Բայց մյուսները սպասում էին թիարիցում և Սեն-Ժան դե Լու-
զում, մինչև որ մեզ մոտ սենյակներն ազատվեն:

— Նրանք արդեն եղել են այստեղ:

— Մեսյո Ռավիկ, — տիրուհին զարմացավ, որ նա այգբան
դժվար է հասկանում: — Իհարկե, եղել են: Այն ժամանակ, երբ
Պրիմո գե Ռիվերան զիկոտատոր էր Խապանիայում: Նրանք հար-
կադրված էին փախչել Խապանիայից, և այստեղ՝ մեզ մոտ էին տպ-
րում: Իսկ երբ Խապանիան հանրապետական դարձավ, նրանք վե-
րադարձան, և հիմա էլ նրանց տեղը եկան մոնարխիստներն ու
ֆաշիստները: Հիմա նրանցից համարյա էլ ոչ ոք չկա, բոլորը
գնացել են, Բայց հիմա էլ հանրապետականներն են նորից վերա-
դառնում: Իհարկե, նրանք, ովքեր գլուխները պրծացրել են:

— Ճիշտ եք ասում, ես այդ մասին չմտածեցի:

Տիրուհին աշք ածեց սենյակներից մեկը: Մահճակալի վերնից
կախված էր նախկին թագավոր Ալֆոնսի լիտոգրաֆիական դումա-
վոր նկարը:

— Դա պատից վերցրու, ժաննա, — ձայն տվեց տիրուհին:
Սպասուհին նկարը բերեց:

— Բեր, դիր այստեղ:

Տիրուհին նկարը հենեց աշ կողմի պատին ու շարունակեց իր
գործը: Հաջորդ սենյակում կախված էր գեներալ Ֆրանկոյի նկարը:

— Դա էլ վերցրու Տար դիր մյուս կողքը:

— Հետաքրքիր է, թե ինչո՞ւ այդ խապանացիները դնալիս
նկարները չեն վերցրել իրենց հետ, — հարցրեց Ռավիկը:

— Էմիգրանտները վերադառնալիս հազվագեց են իրենց հետ
նկարնեց տանում, — բացատրեց տիրուհին: — Օտարության մեջ
այդ նկարները նրանց համար սփոփանք է: Իսկ երբ հայրենիք են
վերադառնում, դրանց կարիքն արդեն չկա: Մի կողմից նրանց շըր-

շանակներն են շատ անհարմար՝ տեղից տեղ տանելու համար, մյուս կողմից էլ ապակիներն են ջարդվում, Այդպիսի նկարները մեծ մասամբ հյուրանոցներում են մնում:

Տիրուհին միշանցքի պատին հնեսց լազլիկ գեներալիստիմուսի և երկու զիմանկար, Ալֆոնսի մի ուրիշ նկար և մի փոքրիկ դիմանկար էլ գեներալ Կելպո դե Լիանոյից:

— Սրբապատկերներին ձեռք տալու կարիք չկա, թող կախված մնան, — որոշեց տիրուհին, Նկատելով պատից կախած մադոննայի գունեղ պատկերը: — Սրբերը չեզոք են:

— Ոչ միշտ, — ասաց Ռավիկը:

— Ծանր ժամանակները աստված միշտ էլ որևէ շանս ունի: Ես հաճախ եմ այստեղ տեսել, թե աթերատներն ինչպես են ազութում: — Տիրուհին եռանդուն մի շարժումով ուղղեց իր ձախ կուրծքը: — Դուք երբեք աղօթած չկա՞ք, երբ զգացնել եք, որ արդեն խեղդվելու վրա եք:

— Իհարկե, աղօթել եմ, Բայց ես նաև աթերստ չեմ: Ես պարզապես զժվարահավատ եմ:

Աստիճանների վրա Հայտնվեց միշանցքի սպասավորը, թեկ տակ բերելով դիմանկարների մի ամբողջ դաս:

— Չե՞ք ուզում զեկորացիան փոխել, — հարցրեց Ռավիկը:

— Ինչ խոսք: Մեր գործում հազար ու մի տեսակ տակու է պահանջվում, Դրանով է, որ մարդ անուն է հանում: Հատկապես եթե այնպիսի հաճախորդների հետ զործ ունեք, ինչպիսին մերոնք են, Ես ձեզ պետք է ասեմ, որ նրանք այս հարցերում շատ նրբանկատ են: Չեմ կարծում, թե մենքումնեկին զուր կգա, եթե տեսնի, որ իր սենյակի պատից գունեղ ներկով ներկված որևէ եղովզալ թշնամի հոգարտությամբ իրեն է նայում, և այն էլ հաճախ ոսկեզօծ շրջանառի միշից: Ճիշտ չեմ ասում:

— Հարյուր տոկոսով:

Տիրուհին, զիմելով միշանցքային սպասավորին, ասաց.

— Այդ նկարները բեր դիր այստեղ, Ազոլֆ: Ասենք, չէ, ավելի լավ է դիր այն լույս տեղը՝ պատի մոտ, իրար կողքի, որպեսզի երեան:

Միշանցքային սպասավորը վնթինթալով կոացավ, որպեսզի նկարները դասավորի տիրուհու ցանկության համաձայն:

— Հիմա ի՞նչ եք կախելու այդտեղ, — հետաքրքրված հարց-

բեց Ռավիկը — Եղբերուների նկարներ, լանդշաֆտ թե՝ Վեզուվի ժայթքումն ու նման բաներ:

— Դրանք կկախենք այն ժամանակ միայն, եթե սրանք չհերթեն, թե չէ ստիպված կլինեմ Հին նկարները ետ տար:

— Ի՞նչ հին նկարներ:

— Նախկին բերվածները: Որոնք պարոն էմիգրանտները թողել-գնացել են՝ իշխանությունն իրենց ձեռքն անցնելուց հետո: Սրանք: — Տիրուհին ձեռքը պարզեց զեպի միջանցքի ձախ պատը, որտեղ նեղրինիի և Խապանիայի մյուս հանրապետական առաջնորդների փոքրիկ շրջանակի մեջ գրած սկ լիտոգրաֆիական նկարներն էին: Դրանք մի տեսակ անշուր էին և չունեին գույների այն շողշողանքը՝ իրենց շքանշաններով ու էմբլեմաներով հանդերձ, ինչպիսին ուներ նրանց աշ կողմում գտնվող Ալֆոնսների, Պրիմոների և Ֆրանկոների պերճաշուր շարքը: Աշխարհայացքների այդ երկու շարքերը աղոտ լուսավորված միջանցքում լուս նայում էին միմյանց, իսկ նրանց միջև կանգնած էր ֆրանսիացի տիրուհին՝ տակտով, փորձառու և իր ուսայի ծագրական իմաստությամբ:

— Այս բոլորը նրանք թողին, գնացին, — ասաց տիրուհին, — իսկ ես պահպանեցի: Հիմա կառավարություններն առանձնապես երկար չեն գիմանում: Ինչպես տեսնում եք, ես իրավացի եմ եղել — սրանք արդեն կմնան մեզ: Հյուրանոցային գործերում մարդ պետք է մի քիչ հեռատես լինի:

— Դա ճիշտ է: Իսկ գերմանացիներից չունե՞ք:

— Ոնց չէ: Մի Հինդկներուդ ունենք, մի Վիէնելը կայսր, մի Իիսմարկ և... — Հյուրանոցի տիրուհին ժպտաց, — և նոյնիսկ անշըրանցքի վերարկուվ մի Հիտլեր: Այնպես որ լրիվ կոմպլեկտը կա:

— Ի՞նչ, — հարցրեց Ռավիկը: — Հիտլե՞ր: Դրա՞ն որտեղից էք գտել:

— Մի հոմուեքսուալիստից: 1934 թվին էր եկել, երբ Ռումինի և մյուսներին գնդակահարեցին: Սոսկալի վախենում էր և անքնդհատ աղոթում: Հետազայում նրան արգենտինացի մի հարուստ մարդ վերցրեց իր հետ: Պատցի ազգանունով: Ուզո՞ւմ եք նկարը տեսնել: Նկուղում է:

— Առայժմ՝ ոչ եկ ոչ էլ նկուղում եմ ուզում տեսնել: Ավելի

լավ է տեսնեմ այն ժամանակ, երբ Հյուրանոցի բռլոր համարները
կախված լինեն այդ կարգի մարդկանցով:

Հյուրանոցի տիրուհին մի վայրկյան սուր Հայացքով նայեց
Ռավիկին:

— Ախ այդպես, — փորր-ինչ լուելուց հետո ասաց տիրուհին: —
Ակում եք ասել, երբ նրանք սրպես էմիզրանտ դան այստեղ:

Ասկեկար լիվրե հազած, Մորոզովը կանգնել եր ոՇեհերազա-
դեա-ի առաջ Նա րացեց տաքսու զուոր: Մեքենայից դուրս եկավ
Ռավիկը: Մորոզովը քմծիծաղկց:

— Ինձ թվում էր, զու այլևս չես զա:

— Ես չի էլ ուզում զար:

— Նրան ես ևմ թերել, Բորիս, — Կետ Հեզստրեմը փաթաթ-
վեց Մորոզովին: — Փառք աստծո, ես նորից ձեզ հետ եմ:

— Դուք ուստական հոգի ունեք, Կատյա, Երկնքին է միայն
Հայտնի, թե զուք ինչո՞ւ պետք է Բոստոնում ծնվեիր: Արի, Ռա-
վիկ: — Մորոզովը հրեց մուտքի դուռը: — Մարդը մեծ է իր մտա-
հզացումներով, սակայն թույլ է դրանք իրականացնելու մեջ: Դրա-
նում է և մեր դժբախտությունը, և հմայքը:

«Շեհերազադեին» կովկասյան վրանի տեսք էր տրված: Քել-
ներները կարմիր շերկեսներ հազած ուսւներ էին, նվազախումբը
րազկացած էր ուստական ու ուսմինական զնշուներից: Հաճա-
խորդները նստել էին փոքրիկ սեղանների հետեւմ պատի երկա-
ռությամբ դրված փափուկ նստարանի վրա: Դահլիճը բավական
մուխն էր, զրեթե ոչ մի ազատ տեղ չկար:

— Ի՞նչ կուզեիր խմել, Կետ, — Հարցրեց Ռավիկը:

— Օդի, իսկ զնշուները թող նվազեն, Բավական է, ինչքան
լսել եմ զինվորական քայլերգի ոիթմով կատարած «Վիեննական
անտառի Հերիաթիները»: — Նա կոշիկները հանեց ու ծալապատիկ
նստեց նստարանին: — Ես այլևս հողնածություն չեմ զգում, Ռա-
վիկ, — ասաց Կետը: — Փարիզի մի քանի ժամը իսկույն ինձ փո-
խեց, Բայց իմ մեջ զեռ այն զգացումն է, կարծես Համակենտրո-
նացման ճամբարից փախած լինեմ: Կարո՞ղ եք դա պատկերաց-
նել:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Այս, մոտավորապես,— պատասխանեց նա:

Չերքեզի զգեստով թեկները մի փոքրիկ գրաֆին օդի թերեց՝ բաժակների հետ, Ռավիկը իսկույն լցրեց ու բաժակներից մեկը մեկնեց Կետ Հեգուտրեմին։ Կետը ժարավածի նման անմիջապես խմեց և, դատարկ բաժակը դնելով սեղանին, նայեց շուրջը։

— «ԵհՇերազադեն» կարծես ցեցի բուն լինի, — Ժպտալով ասաց Կետը։ — Բայց գիշերները փոխվում, դառնում է երազանքների և ապաստանության Ծերիաթային քարանձավ։

Կետը ետ ընկավ նստարանի թիկնակին։ Մեղանի տակից ընկնող մեղմ լույսը լուսավորում էր նրա գեմքը։

— Ռավիկ, ինչո՞ւ է գիշերն ամեն ինչ գունեղ դառնում։ Ամեն ինչ մարդու թվում է թեթև, մատշելի, իսկ այն, ինչ անհասանելի է, նվաճելի է դառնում երազանքով։ Ինչո՞ւ է այդպես։

Ռավիկը Ժպտաց։

— Իրովհետև առանց մեր այդ երազանքների իրականությունը անտանելի կլիներ մեզ համար։

Ծրաժիշտներն սկսեցին լարել գործիքները։ Վեր ճախրեցին քվինտաներն ու ջութակային ելեկչները։

— Դուք նման չեք իրեն երազանքներով խաբող մարդու, — ասաց Կետ Հեգուտրեմը։

— Մարդ կարող է նաև իրականությամբ խաբել իրեն։ Դա պեսի վտանգավոր է։

Ծրաժիշտներն սկսեցին նվազել։ Սկզբում հնչեցին միայն ցիմբալները։ Փափուկ թավշապատ մուղճիկները կամացուկ, համարյա անլսելի բռնեցին աղջամուղչի միջից մեղեղին, քնքուշ գլխանդոյով վեր նետեցին և, դանդաղեցնելով, հանձնեցին շութակներին։

Գնչուն դանդաղ քայլերով անցավ պարագահինքի միջով և մոտեցավ Ռավիկենց սեղանին։ Նա Ժպտալով կանգնել էր նրանց կողքին, ջութակը կամակին սեղմած։ Աշքերում լսիրշավուն հայացը կար, գեմքին՝ գիշատիչ ու ցրված արտահայտություն։ Առանց ջութակի նա թերևս նմանվեր անասնավաճառի, իսկ ջութակը ձեռքին թվում էր, թե անձայրածիր տափաստանների, կախարդանքով լի երեկոների և անափ հորիզոնների պատգամարեր է, պատգամաբերն այն ամենի, ինչը երբեք իրականություն չի դառնա։

Կետ Հեգուտրեմը մեղեղին զգում էր ամրող մաշկով, նրան թվում էր, թե ասլրիլյան աղբյուրի ջուրը ողողել է իրեն։ Հանկարծ

Նա իր մեջ որևէ կանչի և այդ կանչին արձագանքելու ցանկություն զգաց: Բայց ոչ ոք չէր կանչում նրան: Խսվում էին ինչ-որ մարդ-կանց անպարզ ձայների քշփշոցներ, անորոշ հիշողությունների ինչ-որ բեկորներ էին հայտնվում ու նորից կորչում, աշքերին երե-վում էին երփենքանգող դիպակի շողշողանքներ, սակայն ամեն ինչ ցնդում էր վայրկենապես: Եվ կանչող ոչ ոք չկար, ոչ ոք չէր կանչում նրան:

Գնչուն խոնարհվելով գլուխ տվեց: Ծավիկը սեղանի տակից նրա բուռը խրեց մի թղթադրամ: Կետ Հեգստրեմը իր անկյունում սթափվեց:

— Դուք երջանիկ երբեք եղե՞լ եք, Ծավիկ:

— Հաճախ:

— Ես դա նկատի շունեմ: Ես ուզում եմ ասել իսկական եր-ջանիկ, շնչահեղձ լինելու շափ, ինքնամոռաց, ամբողջ էությամբ:

Ծավիկը նայում էր իր դեմ գտնվող այդ կնոջ նուրբ, հուզված դեմքին, որը գիտեր երջանկության տեսակներից ամենաերերունը՝ սերբ:

— Հաճախ, Կետ, — ասաց նա, նկատի ունենալով ամեններն ուրիշ ինչ-որ մի բան, թեև գիտեր, որ դա նույնպես երջանկություն չի եղել:

— Դուք չեք ուզում ինձ հասկանալ: Կամ էլ չեք ուզում այդ մասին խոսել: Այն ո՞վ է երգում նվազախմբի հետ:

— Չգիտեմ, Երկար ժամանակ է, ինչ ես այստեղ չեմ եղել:

— Այստեղից չի երևում, ով է այդ կինը: Նա գնչուների հետ չի նստած: Ըստ երեսույթին, որևէ սեղանի մոտից է վեր կացել:

— Աւրեմն, հաճախորդներից է: Այդպիսի բաներն այստեղ հազվագեց չեն լինում:

— Շատ տարօրինակ ձայն է, — ասաց Կետ Հեգստրեմը: — Միևնույն ժամանակ և տիսուր է և խոռվահույզ:

— Երգն է այդպիսին:

— Թե ես ինքս եմ... Դուք խոսքերը հասկանո՞ւմ եք:

— «Ես ձեզ սիրում էի»... — Պուշկինի բանաստեղծության խոսքերի վրա գրած ռոմանս է:

— Ռուսերեն գիտե՞ք:

— Մի բանի բառ... ինչքան որ Մորոզովն է սովորեցրել:

Որոշ դիպուկ հայոցանքները Ռուսերենն այդ տեսակետից բացառիկ դիպուկություն ունի:

— Դուք չեք սիրում ձեր մասին խոսել, ճիշտ է:

— Ես նույնիսկ իմ մասին մտածել էլ չեմ սիրում:

Կետը որոշ ժամանակ լուս նստած էր:

— Երբեմն ինձ թվում է, թե նախկին կյանքը վերջացել է, — վրա բերեց Կետը: — Անհոգություն, սպասումներ — ամեն ինչ արդեն անցել, զնացել է:

Իմավեկը Ժպտաց:

— Դրանք երբեք չեն վերջանում, Կետ, Կյանքը շափազանց մեծ բան է, և նա չի կարող վերջանալ ավելի շուտ, քանի դեռ մենք չենք դադարել շնչելուց:

Կետը չէր լսում նրան:

— Ինձ հաճախ մի սարսափ է պատում, — ասաց Կետը: — Մի հանկարծական և անբացատրելի սարսափ: Թվում է, թե ահա այստեղից դուքս կգանք ու կտեսնենք, որ ամբողջ աշխարհը հիմնահատակ է եղել: Դուք այդպիսի զգացում չե՞ք ունենում:

— Այնենում եմ, Կետ, Այդպիսի զգացում յուրաքանչյոր մարդ է ունենում: Դա եվրոպական հիվանդություն է: Քսան տարի է, ինչ Եվրոպան այդ հիվանդությամբ է տառապում:

Կետը լսում էր, ականջը պահած երաժշտության ձայնին:

— Բայց երգն արդեն ուսւերեն չի, — ասաց նա, լսողությունն ավելի սրելով:

— Այու Խտալերեն է: «Սանտա Լուչիա»-ն է:

Լուսարձակի լույսը շութակահարի վրայից տեղափոխվեց դեպի նվազախմբի մոտ զրված սեղանը, Ռավիկը տեսավ երգող կնոջը: Դա ժողով Մադուն էր: Նա նստել էր սեղանի մոտ և, արմնկով հնաված նրան, մի տեսակ մտասույզ այնպես էր նայում առաջ, կարծես բոլորսին միայնակ լիներ այդ դահլիճում: Սպիտակ լույսերի տակ նրա դեմքը թվում էր անսահմանորեն գունատ: Այդ դեմքի վրայից չնքվել էր արդեն անկույն ու տափակ այն արտահայտությունը, որն այնքան ժանոթ էր Ռավիկին: Նա հանկարծ ողողվել էր ալեկոնող ու կորստարեր մի զեղեցկությամբ: Ռավիկը հիշեց, որ մի անգամ ինքն արդեն տեսել է ժողովի գեմքը նույն այս արտահայտությամբ: — Պիշերը, նրա սենյակում, — բայց այն ժամանակ իրեն թվաց, թե զա լնդամենք թեթև գինովցածության

մի թմրիր է, և ամեն ինչ խսկույթ հանգավ ու շքացավ, թայց ահա կրկին դեմքի նույն արտահայտությունը, որն այժմ ավելի է ընդ-գծված ու սբանչելի:

— Զեզ ի՞նչ պատահեց, Ռավիկ, — Հարցրեց Կետ Հեղստրեմը:
Ռավիկը շրջվեց:

— Աչինչ, Պարզապես ծանոթ երգ է, Նեապոլիտանական հո-գեմաշ ոռման:

— Հիշողություններ արթնացան:

— Ոչ, Յս Հիշողություններ չունեմ:

Ռավիկն այդ ասաց ավելի խիստ, քան ուզում էր: Կետ Հեղս-տրեմը նայեց նրան:

— Երբեմն ես այնպես կուզեի իմանալ, Ռավիկ, թե ինչ է կատարվում ձեզ հետ...

Ռավիկը մերժող մի շարժում արեց:

— Ինձ հետ կատարվում է նույնը, ինչ որ ամեն մեկի հետ Հիմա աշխարհը լիքն է ակամա արկածախնդիր մարդկանցով: Նրանց կարելի է հանդիպել ուզածդ հյուրանոցում փախստական « ների համար: Եվ յուրաքանչյուրն այնպիսի մի պատմություն ունի, որ Ալեքսանդր Դյումայի և Վիկտոր Հյուզոյի համար սենացիա կարող էր լինել: Իսկ Հիմա բավական է մարդ սկսի պատմել, իս-կույն բոլորը հորանջում են: Այստեղ նոր օդի է լցված ձեզ համար, Կետ, խմնեցք... Ամենամեծ ու անհավատալի արկածը մեր օրեւ-րում խաղաղ ու պարզ ապրելն է:

Նվազախումբը սկսեց բլյուզ նվագել: Դա աղքատ ու ոչինչ շարտահայտող պարի մի եղանակ էր: Մի քանի զույգ զեր կացան պարելու, ժողով Մազուն տեղից զեր կացավ ու շարժվեց դեսպի ելքը: Նա այնպես էր քայլում, կարծես դահլիճը դատարկ լիներ: Հանկարծ Ռավիկը հիշեց Մորոզովի ասածը նրա վերաբերյալ: Ժողովն անցավ նրանց սեղանի կողքով: Ռավիկին թվաց, թե նա իրեն նկատեց, սակայն ժողովի հայացքը անտարբերությամբ սա-հեց նրա վրայով դեպի վերև, ինչ-որ տեղ, և նա դահլիճից դուրս եկավ:

— Դուք ծանո՞թ եք այդ կնոջը, — Հարցրեց Կետ Հեղստրեմը, որը հայացքով հետևում էր Ռավիկին:

— Ոչ:

— Տեսնո՞ւմ եք սա, Վերեր, — Հարցրեց Ռավիկը: — Այստեղ...
այստեղ... և այստեղ...

Վերերը կռացավ բացած վերքի վրա:

— Այս...

* ← Փոքրիկ այս հանգույցները... ահա սա... և սա... Հասարակ
ուսուցքը չէ... և ոչ էլ որևէ հյուսվածքի գերաճ:

— Ոչ...

Ռավիկն ուղղվեց:

— Կաղցկեղ է, — ասաց նա: — Պարզ և որևէ կասկած շպա-
րունակող բաղցկեղ, վազուց է, ինչ ես այսպիսի բարդ վիրահա-
տություն շիմ արել: Հետազոտությունը հայելու միջոցով ոչինչ
ցույց շտվեց, կոնքի շրջանում մի կողմի վրա թեթև փափկություն
է շոշափված, փոքր-ինչ ուսուցվածություն, հեարավոր է, կիստա
է կամ միումա, լուրջ ոչինչ շկա, բայց սովորական ձևով գործե,
չը կարելի: Ստիպված էինք բացել որովայնի խոռոշը, և հանկարծ
քաղցկեղ:

Վերերը նայեց Ռավիկին:

— Հիմա ի՞նչ եք ուզում անել:

— Կարող ենք վերցնել հյուսվածքի կտրվածքը և հետազոտել
միկրոսկոպով, Բուասոն դեռ լարորատորիայո՞ւմ է:

— Իհարկե:

Վերերը կարգադրեց, որ քույրը զանգահարի լարորատորիա:
Քույրը իր ուետինն ներբաններ ունեցող կոշիկներով իսկույն ան-
աղմուկ հեռացավ:

— Մենք պետք է վիրահատությունը շարունակենք: Անհրա-
ժեշտ է արգանդը հեռացնել, — ասաց Ռավիկը: — Աւրիշ բան անե-
լլը միտք չունի: Ամենասարսափելին այն է, որ նա ինքը ոչինչ շպի-
տի, Զարկերակն ինչպե՞ս է: — Հարցրեց նա նարկող տվող քրոջը:

— Կանոնավոր է: Իննասուն:

— Արյան ձնշո՞ւմը:

— Հարյուր քսան:

— Հավի:

Ռավիկը նայեց Կետ Հեզմարեմի մարմնին, որը զլուխը ետ
զցած պառկած էր վիրահատության սեղանի վրա:

— Մենք պետք է նրան նախազգուշացնեինք: Ստանայինք իր համաձայնությունը: Չեր կարելի այսպես վերցնել ու կտրատել... ծիշտ չե՞:

— Օրենքով չեր կարելի: Իսկ առանց օրենքի... Մենք, միևնույն է, արդեն սկսել ենք:

— Մենք ստիպված էինք: Սովորական եղանակով վիրահատելը անհնարին էր: Իսկ հիմա ստացվում է բոլորովին ուրիշ վիրահատություն: Արգանդի հեռացումն ու արդրտը տարրեղ բաներ են:

— Ես կարծում եմ, որ նա ձեզ վստահում է, Ռավիկ:

— Ես դա չգիտեմ: Գուցե: Բայց հհամաձայնե՞ր արդյոքր: Նա արմունկով ուղղեց խալաթի վրայից հագած ուստինե դոզնոցը: — Ինչեցից... առայժմ փորձենք առաջ շարժվել: Դեռ կարող ենք որոշել հիստերեկումիա անել թե չէ: Էժենի, դանակ:

Նա կորվածքը շարունակեց մինչև պորտը, փոքր անոթներին սեղմիշներ դրեց, խոշորների վրա՝ կրկնակի կապեր, վերցրեց մի ուրիշ դանակ և նրանով կտրեց զեղնավուն փակեղը, որի տակ զանակի բութ կողմով մկանները հեռացրեց իրարից: Հետո բարձրացրեց որովայնամիզը, կորվածք արեց վրան և եղրերը ֆիքսեց սեղմիշներով:

— Լայնիչ:

Կրտսեր վիրաբուժական քույրը լայնիլը արդեն ձեռքին պատրաստ կանգնած էր: Նա ծանրությունով շղթան զցեց Կետ Հեզատրումի ոտքերի արանքը և վրան ամրացրեց թիթեղը:

— Անձեռոցիկ:

Ռավիկը խոնավ տաք անձեռոցիկներով պատեց վերքը և ըգուշորին կորնցանդը ներտ տարավ: Հետո, հայացքը վեր բարձրացնելով, առաց:

— Ապա այստեղ նայեք, Վերեր... և այստեղ... այս ընդլայնված հանգույցին: Սա հոծ, բարացած զանգված է: Այստեղ արդեն ոչինչ անել չի կարելի: Բանը բանից անցած է:

Վերերը ուշադիր նայեց Ռավիկի ցույց տված տեղը:

— Տեսնո՞ւմ եք, — ասաց Ռավիկը, — այս զարկերակների վրա արդեն չի կարելի սեղմիշներ դնել: Հյուսվածքը գրեթե քայլաված է: Եվ հենց այստեղ մնաւաստագներն են: Անհուսալի է...

Նա զգուշորեն կտրեց հյուսվածքի մի նեղլիկ շերտ:

— Բուասսոնը լաբորատորիայում է:
— Այո, — ասաց քույրը: — Ես զանգահարել եմ, նա արդեն
սպասում է:

— Էավ, Այս կտրվածքն ուղարկեք նրան: Մենք կարող ենք
սպասախանինին: Դա ընդամենը մի տաս բոպե կարող է
տեկի:

— Ասացեք, թող հեռախոսով հայտնի, — ասաց Վերեբը: —
Անժիշտապես: Վիրահատությունը առայժմ կդադարեցնենք:

— Ռավիկն ուղղվեց:

— Թարկերակն ինչպե՞ս է:

— Իննսունհինդ:

— Արյան ճնշումը:

— Հարյուր տասնհինգ:

— Էավ! Ես կարծում եմ, Վերեբ, այլևս կարիք չկա մտածե-
լու, հիվանդի համաձայնությունը կա, թե ոչ! Այստեղ ոչինչ անել
արդեն չի կարելի:

Վերեբը զլխով արեց:

— Կարել, — ասաց Ռավիկը: — Պտուղը հեռացնել, ուրիշ
ոչինչ կարել ե ոչ մի բան չասել:

Նա մի պահ կանգ առավ ու կտրվածքի միջով նայեց հիվան-
դի որովայնի խոռոչին, որը պատված էր սպիտակ անձեռոցիկնե-
րով: Էլեկտրական պայծառ լույսի տակ այդ անձեռոցիկները երե-
փում էին ավելի սպիտակ, թվում էր, թե դա վերքի կարմիր բաց-
վածք ունեցող խասնարանի վրա նստած նոր եկած թարմ ձյուն է:
Կետ շեղստրեմը, որն ընդամենը երեսունչորս տարեկան քմահամ,
նրբիրան, թիամաշկ, մարզված մարմնով և ապրելու բուռն ցան-
կությամբ լեցուն մի կին էր, այժմ մահվան էր գատապարտված
ինչոր մութ և անտևասնելի մի բանի հետևանքով, որն աննկատե-
լիորեն քայլայում էր նրա օրգանիզմը:

Ռավիկը նորից խոնարհվեց հիվանդի մարմնի վրա:

— Չէ որ մենք պետք է զեռ...

Երեխան: Այս քայլայվող մարմնի մեջ կույր խարխափումներով
աճում ու զեափի լույսն է ձգտում մի նոր կյանք: Նույնպես դատա-
պարտված մահվան, Բնագղով աճող մի ծիլ, անկշտում, ագահա-
բար ծծող ինչոր մի բան, որը կարող էր մի օր խաղալ զբոսայ-
գիներում, զանեալ ինժեներ, քահանա, զինվոր, մարդասպան,

մարդ... Մի բան, որը կարող էր ապրել, տառապել, երջանիկ լինել և... ավերել... Անտեսանելի պատի երկարությամբ վստահորեն շարժվող կործիքը զիմ առավ խոշընդոտի, զգուշորեն շարգեց այն ու գուրս թերեց... Վերջ, Վերջ այն ամենին, ինչը ձեռք լբերեց գիտակցություն, ինչը չունեցավ կյանք, շունչ, խանդավառություն, տրուռնչ, աճ, լինելություն: Ինչից ոչինչ չմնաց, բացի մի կտոր մեռած, արնաքամ մսից և մի փոքր մակարդված արյունից:

— Բուասսոնից դեռ տեղեկություն չկա՞:

— Դեռ ոչ: Բայց ուր որ է պետք է լինի:

— Մենք կարող ենք դեռ մի քանի բոպե էլ սպասել Ռավիկը ետ զնաց սեղանից:

— Զարկերա՞կը:

Եկրանի հետեւմ նա տեսավ Կետ Հեգստրեմի աշքերը: Կետը նայում էր Ռավիկին, բայց ոչ սկսում հայացքով, այլ հենց այնպես, կարծես, ամեն ինչ տեսնում էր և հասկանում: Մի վայրկյան Ռավիկին թվաց, թե Կետն արթնացավ: Նա քայլն առաջ գցեց ու կանգ առագ: Ոչ, գա անհնար է, Պարզապես թվաց: Լուսից է:

— Զարկերակի ինչպե՞ս է:

— Հարյուր: Արյան ճնշումը՝ հարյուր քսան: Ընկնում է:

— Ժամանակն է,— ասաց Ռավիկը: — Բուասսոն կարող էր արդեն վերջացրած լինել:

Ներքեմից լսվեց հեռախոսի խուզ ձայնը: Վերերը նայեց դռան կողմը: Ռավիկը հայացքը լբարձրացրեց: Նա սպասում էր: Վերցապես հայտնվեց քույրը:

— Այո,— ասաց Վերերը: — Քաղցկեղ է:

Ռավիկը զիմով արեց ու նորից սկսեց աշխատանքը: Հանեց ունելիքը, սեղմիշները, անձեռոցիկները: Էժենին նրա կողքին կանգնած, հաշվում էր գործիքները:

Ռավիկն սկսեց կարել: Կարում էր վարպետորեն, արագ, մերոդիկ, ստույգ, ամբողջովին կենտրոնացած և առանց կողմնակի բաների մասին մտածելու: Գերեզմանը փակվում էր, հյուսվածքույին շերտերը միանում էին իրար, ընդհուպ մինչև վերջինը, ամենավիրին մաշկը: Սեղմիշներ դնելուց հետո նա ուղղվեց:

— Վերջացավ:

Մտնակին սեղմելով, էժենին վիրահատական սեղանին հորիզոնական դիրք տվեց և սավանով ծածկեց Կետ Հեգստրեմին: «Ե-

հերազադեց, մտածեց Ռավիկը: Երեկ չէ մյուս օրը... Մենքաշին շորք... Իուք երբեք եղել եք երջանիկ... հաճախ... ևս սարսափում եմ... դատարկ բան է... Նվազում էին զնշուները... Ռավիկը նայեց դուն վերեկ ժամացույցին: Տասներկուսը: Կեսօրյա ընդմիջում: Դրում ամենուրեք Հիմա բացվում են գրասենյակների և ֆաբրիկաների դռները, և առողջ մարդկանց հոսանքը լցվում է փողոց: Խօթքույրերը վիրաբուժական սենյակից դուրս հրեցին սայլակը: Խավիկը ձեռքերից հանեց ուստինե ձեռնոցները և գնաց լվացվելու:

— Միսախոտի մնացորդը հանեք ձեր բերանից, — ասաց Վերերը, որը լվացվում էր երկրորդ լվացարանի մոտ: — Ձեր շուրթերը կայրեք:

— Հա, շնորհակալություն... Հիմա ո՞վ է նրան այդ ասելու, Վերեր:

— Իուք, — առանց հապաղելու վրա բերեց Վերերը:

— Անհրաժեշտ է նրան բացատրել, թե ինչու մենք իրեն վիրահատեցինք: Նա սպասում էր, որ մենք դա սովորական եղանակով ենք անելու Ծշմարտությունը մենք նրան ասել չենք կարող:

— Որևէ բան կմտածենք, — վստահորեն ասաց Վերերը:

— Զեզ թվո՞ւմ է:

— Իհարկե: Մինչև երեկո դուք գեռ ահազին ժամանակ ունեք:

— Իսկ դո՞ւք:

— Կետ Հեգստրեմը ինձ չի հավատա: Նա դիտի, որ իրեն դուք եք վիրահատել: Եվ կցանկանա ամեն ինչ ձեզնից իմանալ: Իմ այցելությունը նրան միայն կասկածանքի մեջ կարող է գցել:

— Դա ճիշտ է:

— Ես չեմ հասկանում, թե ինչպես այդ ամենը այսքան կարծ ժամանակում կարող էր զարդանալ:

— Դա կարող է լինել: Ես կուզեի իմանալ, թե ի՞նչ եմ նրան ասելու:

— Մի բան կհնարեք, Խավիկ: Որևէ կիստա կամ միումա:

— Այո, — ասաց Խավիկը: — Որևէ կիստա կամ միումա:

Գիշերը նա մի անգամ էլ եկավ կլինիկա: Կետ Հեգստրեմը քնած էր: Երեկոյան նա արթնացել էր, սիրտ էր թափել, մոտ մի ժամ անհանդիս տանջվել էր և առա նորից քնել:

- Որևէ բան հարցը՞ց:
- Աչ, — պատասխանեց կարմրաթուշ քույրը: — Նրա ուշքը դեռ լրիվ գլուխը չի եկել և ոչինչ չի հարցնում:
- Ես կարծում եմ, որ նա մինչեւ լույս կքնի: Բայց եթե արթնանա ու հարցնի, ասացեք, որ ամեն ինչ բարեհաջող է անցել: Եվ ինքը պետք է քնի: Անհրաժեշտության դեպքում որևէ քնարեր դեղ տվեր: Իսկ եթե անհանգիստ լինի, զանգահարեք բժիշկ Վերերին, կամ ինձ: Հյուրանոցում ձեզ կասեն, ինչպես կարիլի է ինձ գտնել:

Նա կանգնել էր փողոցում ինչպես մի մարդ, որին դարձյալ հաջողվել էր վրկվել: Ես մի քանի ժամ, և նա ստիպված կլինի ստել, նայելով Հեղատրեմի վստահությամբ համակված դեմքին: Գիշերը հանկարծ նրան թվաց տաք ու պայծառ նորից կյանքի գորշ սորկությունը կզարդարեն ճակատագրի նվիրած մի քանի ժամերը, կզարդարեն ու կիռչեն աղավնիների նման: Այդ ժամերը նույնպես կեղծիք են (ոչինչ ձրիաբար չի տրվում), բնդամենը հետաձգում: Իսկ ի՞նչն է, որ հետաձգում չէ: Մի՞թե կյանքում ամեն ինչ ընդամենը հետաձգում չէ, գթասիրու մի հետաձգում, խալտարդետ մի դրոշ, որը ծածկում է հեռավոր, սև և անողոքորեն մոտեցող գարսպար:

Իտավիկը մտավ բիստրո և նստեց պատուհանի մոտ դունվող մարմարե սեղաններից մեկի մոտ: Սրահը լցված էր ծխախոտի ծխով, ամենուրեք աղմկում էին: Մոտեցավ քելները:

— Մի բաժակ «դյուրոննե» և մի տուի սիգարետ, «կոլոնիալ»:

Նա բացեց տուիը և վառեց ան թութունով լցված մի սիգարետու նրա կողքին մի քանի ֆրանսիացի վիճում էին իրենց վաճառված կառավարության և Մյունխենի դավադրության մասին: Իտավիկը համարյա նրանց լեր լսում: Բոլորին արդեն հայտնի էր, որ ապատիան տիրել է աշխարհին և որ աշխարհը արդեն գլորվում է նոր պատերազմի անդունդը: Դրա դեմ ոչ ոք չէր առարկում... Հետաձգել, ևս մի տարի հետաձգել, ահա այն միակ բանը, ինչի համար մարդիկ գեռ ուժ էին գտնում կովելու: Այստեղ նույնպես հետաձգում — ամենուրեք նույնը:

Իտավիկը խմեց «դյուրոննեի» բաժակը: Ապերիտիվի քաղցրավուն հոտած համը նրա բերանը լցրեց զգացումով: Թե

ինչի՞ համար պատվիրեց զա, Նա գլխի շարժումով քելներին իր մոտ կանչեց,

— Մի բաժակ կռնյակ:

Իտավիկը լուսամուտից դուրս նայեց, աշխատելով քշել իրենից մոայլ մտքերը, օթե մարդ, միննույն է, ոչինչ անել չի կարող, ի՞նչ միտք ունի խելագարության հասցնել իրեն, Նա հիշեց, թե երբ է յուրացրել այդ ուսմոնքը, իր կյանքի ամենամեծ ուսմոնք երից մեկը...

Դա 1916 թվականի օգոստոսին էր, Իպրի մատերքը: Վաշտը մի օր առաջ ճակատից թիկունք էր վերադարձել, ճակատային գծում գտնվելու ամբողջ ժամանակի ընթացքում նրանք առաջին անգամ էր, ինչ այդպիսի խաղաղ տեղ էին ընկել, նրանք պառկել էին օգոստոսյան ջրմամբ արեի տակ մի փոքրիկ կրակի շուրջ և զաշտից նոր հավաքած կարառֆիլ էին խորովում: Ընդամենք մի րոպէ հետո դրանից ոչինչ չմնաց: Հանկարծ հրետանային մի հարձակում սկսվեց, և արկերից մեկն ընկավ ուղիղ կրակի վրա... ինքը, որ ոչ մի վնասվածք չէր ստացել, սթափվելով, տեսավ, որ ընկերներից երկուսը սպանված են... փոքր-ինչ հեռու ընկած էր նրա մտերիմ ընկերը՝ Պառկ Մեսսմանը, որի հետ նա անց էր կացրել իր մանկությունը, խաղացել այն տարիներին, հաճախել դպրոց և որից միշտ անբաժան էր եղեւ: Պառկն ընկած էր փորք պատառութած, ամբողջ ընդերքը խառնիխոշտոր թափված կողքին...

Զինվորները Մեսսմանին բրեզենտի վրա դնելով, տարան դաշտային լազարեթ, նրանք քայլում էին ամենակարճ ճանապարհով, կորելով ու անցնելով ցորենի արտերը, որոնք թերությամբ վեր էին բարձրանում: Նրան տանում էին շորս հոգով, յուրաքանչյուրը դարչնագույն բրեզենտի մի ծայրից բռնած: Զեռքերով սեղմած սպիտակ, ճարպոտ ու արնաշաղախ ընդերքը, Մեսսմանը պառկել էր բերանը բաց, շոված աշքերով, որոնց մեջ ոչ մի իմաստ չկար:

Մի ամերող ժամ նա բդավում էր, իսկ հաշորդ ժամին մահացած:

Իտավիկը վերհիշեց, թե ինչպես իրենք վերադարձան: Բթացած և ամբողջովին իրեն կորցրած, նա նստել էր բարաքում: Իր կյանքում դեռ երբեք նավիկը նման բան չէր տեսել: Հենց այստեղ էլ նրան գտավ բոկի հրամանատար Կատլինսկին, որը պատերազմից առաջ կոշկակար էր եղեւ:

— Վեր կաց, գնանք, — ասաց Կատչինսկին, — Բավարացիների դաշտային բուժեռում էսօր գարեջուր ու օլի կա: Երշիկ նույնպիս:

Իտավիկը սկսում նայեց Կատչինսկուն: Այդ կոպտությունը նրան հասկանալի չէր: Կատչինսկին մի պահ ուշաղիր զննեց նրան ու ավելացրեց:

— Վեր կաց, մեկ է, պետք է զաս: Չգաս, ջարդելով կտանեմ: Էսօր մի լավ կլափես, կլակես ու բողանոց կգնաս:

Իտավիկը ոչինչ լպատասխանեց: Կատչինսկին նստեց նրա կողքին:

— Ես գիտեմ ինչ է պատահել: Գիտեմ նաև, թե դու ինչ ես մտածում իմ մասին: Բայց ես արդեն երկու տարի է, ինչ էստեղ եմ, իսկ դու ընդամենը երկու շաբաթ: Բան եմ ասում, լսիր: Հիմա մենք որևէ բանով կարո՞ղ ենք Մեսսմանին օդնել: Չէ: Դու ինքդ էլ լավ զիտես, որ մենք ոչ մի բանի առաջ կանգ չէինք առնի, եթե իմանայինք, որ նրան փրկելու գոնե մի շնչին հույս կա:

Իտավիկը նայեց Կատչինսկուն, Այդ նա գիտեր: Գիտեր, որ Կատչինսկին հենց այդպես էլ կվարվեր:

— Դե լավ: Նա մեռել է: Էլ ոչ մի բանով նրան շենք կարող օդնել: Իսկ երկու օրից հետո մեզ նորից ճակատ են ուղարկելու: Էս անգամ արդեն գործը էպակս խաղաղ չի անցնի: Եթե էստեղ նստես ու անընդհատ Մեսսմանի մասին մտածես, ավելի շուտ ինքդ քո զլուխը կուտես: Զղերդ էն տեսակ կրայքայես, որ շարքից լրիվ զուրս կգաս: Բավական է հենց առաջին հրետանային կրակի ժամանակ մի քիչ դանդաղ շարժվես: Կես վայրկյան ուղանաս: Ուրեմն, իմացիր, որ քեզ էլ մենք Մեսսմանի նման թիկունք կտանենք: Գրանից ի՞նչ օգուտ ես ունենալու: Մեսսմանին դրանով կօգնե՞ս: Չէ: Իսկ մի ուրիշի՞ն: Չէ: Ուրեմն, խելքդ զլուխդ հավաքիր:

— Հասկացա՞ր:

— Օրբշի բաներ մի ասի, կարող ես: Շատերն են կարողացելի թու առաջինը չես:

Այդ զիշերից հետո նա իրեն լավ էր զգում: Կատչինսկու հետ գնաց և յուրացրեց նրա տված առաջին դասը: Օգնիր, եթե կարող ես... Արա այն ամենը, ինչ հնարավոր է... իսկ երբ զգում ես, որ ոչինչ անել արդեն չես կարող, մոռացիր: Երեսդ շրջիր հակառակ կողմը: Քեզ ամուր պահիր: Կարեկցանքը խաղաղ ժամանակների

բան է, Եվ ոչ թե այնպիսի ժամանակի, երբ կյանքի ու մահվան հարց է դրված, Թաղիր մեռածներին և ատամներով կպիր կյանքից Կյանքը զեռ քո առաջին է: Սուզը իր տեղն ունի, փաստերը՝ իրենց տեղը: Եթե մարդ ճշմարտության երեսին է նայում, դա զեռ չի նշանակում, թե նա ծանր լի ապրում կորուստը: Միայն էս ձեզ է մարդ պահպանում իր գոյությունը:

Իտավիկը կոնյակը խմեց: Կողքի սեղանի շուրջը նստած ֆրանսիացիները զեռ շաղակրատում էին իրենց կառավարության մասին: Խոսում էին Ֆրանսիայի սնանկությունից: Անգլիայի մասին: Իտալիայի մասին: Խոսում էին Չեմբեռլինից... Դատարկ խոսքեր... խոսքեր... իսկ մյուսները գործում էին: Մյուսները ոչ թե ավելի ուժեղ էին, այլ ավելի վճռական: Նրանք համարձակ չէին, նրանք զիտեին միայն, որ Հակառակորդը լի դիմադրի: Հետաձգո՞ւմ: Բայց ո՞ւմ էր դա պետք... Եվ ինչի՞: Որպեսզի զինվելու ժամանակ լինի, բաց թողնվածը վերականգնվի՞, ուժե՞ր հավաքվի: Ամենեին: Պարզապես նայում էին, թե ուրիշներն ինչպես են զինվում... Զեռքները ծալած սպասում էին, Հոյունները դրած նոր հետաձգման վրա: Ծովափղերի մասին եղած հին պատմությունն է, որոնք հարյուրներով պառկել էին ափին: Որսորդը մտնելով նրանց նախրի մեջ, դագանակով մեկին մյուսի հետեւից ոչնչացնում էր: Եթե նրանք համախմբվեին, հեշտությամբ կճզմեին օրսորդին իրենց ոտքերի տակ: Մինչդեռ նրանք պառկել ու նայում էին, թե ինչպես է նա, մեկը մյուսի հետեւից ոչնչացնելով, մոտենում իրենց: Դա եվրոպական ծովափղերի պատմությունն է: Քաղաքակրթության մայրամուտը: Հոգնած, ամորֆային աստվածների աղջամուղը, Մարդու իրավունքների գումաթափ գրոշները: Մի ամբողջ կոնտինենտի վաճառք: Մոտեցող ջրհեղեղ: Գների մտահոգված փութագար առևտրականներ: Հրաբուխի վրա կատարվող ողբարի պար: Նորից դանդաղորեն կօրսատի քշվող ժողովուրդներ: Եթե ոչխարներին զոհաբերեն, լվերը կփրկվեն: Ինչպես միշտ:

Իտավիկը սիգարետը ճղմելով հանգցրեց ու նայեց շուրջը: Ինչի՞ համար է այս ամենը, Մի՞թե քիչ առաջ երեկոն աղավնի չէր, փափուկ, գորշ մի աղավնի: Թաղիր մեռածներին և ատամներով կպիր կյանքին: Ժամանակը կարճ է: Դիմանալ — ահա թե որն է պլիավորը: Պահպանիր քեզ և պատրաստ եղիր:

Նա մոտ կանչեց քելներին և վճարեց:

«Եհերազադեում» մութ էր, երբ Ռավիկը ներս մտավ, Նվազդում էին գնլուները, Միայն նվազախմբի մոտ գտնվող սեղանն էր ողողված լուսարձակի լույսով, որտեղ նստած էր ժողովան Մադոն:

Ռավիկը մուտքի մոտ կանգ առավ, Մոտեցավ քելները և սեղաններից մեկը կարգի բերեց, Սակայն Ռավիկը տեղից լլարժվեց, նա կանգնել ու նայում էր ծրան Մադոնին:

— Թղի՞,— հարցրեց քելները:

— Այո, Մի գրաֆին:

Ռավիկը նստեց սեղանի մոտ, նա մի բաժակ օղի լցրեց և արագ խմեց: Ուզում էր գլուխն ազատել դրսում իրեն զբաղեցնող մտքերից, Մոռանալ անցյալի ծամածուանքը, մահվան ծամածուանքը մոռանալ — թնդանոթային արկով ծվատված փորը, և փորը, որին քաղցկեղն է լավել, նա հանկարծ նկատեց, որ ինքը նստել է այս սեղանի մոտ, որտեղ երկու օր առաջ նստել էր Կետ Հեզոտրեմի հետ: Կողքի սեղանն ազատվեց: Բայց Ռավիկը շփոխադրվեց այնտեղ, նրա համար արդեն մեկ էր ինքը որտեղ է նստած — այս սեղանի մոտ թե այն: Միենայն է, դա Կետ Հեզոտրեմին ոշնչով չի օգնի: Ինչպես Վերերը մի անգամ ասաց: Ինչո՞ւ հուզվել, եթե վիրահատությունն անհուսալի է: Մարդ անում է այն, ինչ կարող է, և ապա հանգիստ գնում է տուն: Այլապես որտե՞ղ կարող է մնալ: Եվ իրոք, որտե՞ղ նա կարող էր մնալ: Նրա ականջին հասավ ժողովան Մադոնի ձայնը, որն առանձնանում էր նվազախմբի միջից: Կետ Հեզոտրեմը իրավացի էր, այդ ձայնը հուզող ձայն էր, նա ձեռքը զցեց արցունքի պես զուզալ օղիով գրաֆինին: Դա այն ակնթարթերից էր, երբ գույները թափվում են, երբ գորշ սովերը տարածվում է կյանքի վրա և այդ կյանքը սահում ու դուրս է պրծնում անգոր ձեռքերի տակից: Խորհրդագոր տեղատվություն: Ենշառությունների միջև ընկած անձայն ցեղուրա: Ժամանակի ժանիք, որը դանդաղորեն մխրճվում է սրտի մեջ, «Սանտա Լուչիա», — երգում էր նվազախմբի մոտ նույն ձայնը: Եվ թվում էր, թե ձայնը գալիս է ծովի այն կողմից, ինչ-որ հեռավոր ու մոռացված ուրիշ մի տիից, որտեղ ինչ-որ բան է ծաղկում:

— Ինչպե՞ս է ձեզ դուր գալիս:

— Ո՞վ:

Ռավիկը տեղից կանգնեց: Մետրզոտելը կանգնած էր նրա կողքին: Նա գլխով արեց դեպի ժողովան Մադոն:

— Հազ է, Սքանչելի է:

— Գա, իհարկե, սենսացիա չէ, Բայց մյուս համարների կողքին ընդունելի է:

Մետրդոտելը անցավ առաջ, Պայծառ լույսի տակ մի ակընթարթ ընդգծվեց նրա սկ մորուքը: Այնուհետև նա անհայտացավ խավարի մեջ, Ռավիկը նայեց նրա հետեից և ձեռքը տարավ բաժակին:

Լուսարձակի լույսը հանգավ, Նվագախումբը սկսեց տանգո նվագել, Նորից հայտնվեցին տակից լուսավորված սեղանների մակերեսները և հազիվ նշմարելի դեմքերը նրանց վրա, Ժոան Մադուն վեր կացավ տեղից և սեղանների միջով անցավ առաջ: Մի քանի անգամ նա ստիպված կանգ առավ՝ պարելու գնացող զույգերին ճանապարհ տալու համար: Ռավիկը նայեց Ժոանին, իսկ Ժոանը նրան, Ժոանի դեմքին զարմանքի նշույլ անգամ շկար: Նա գալիս էր ուղիղ դեպի Ռավիկը: Ռավիկը տեղից կանգնելով, մի կողմ հրեց սեղանը: Քելներներից մեկը վրա հասավ նրան օգնելու:

— Ենորհակալ եմ, — ասաց նա: — Մի անհանգստացեք, ես ինքս կանեմ: Միայն մի բաժակ էլ բերեք:

Նա սեղանը նորից հրեց իր տեղը և լցրեց քելների բերած բաժակը:

— Սա օդի է, — ասաց նա: — Ես լզիտեմ, դուք սրանից խըմում եք թե չե՞:

— Այո! Մենք իրար հետ մի անգամ արդեն խմել ենք: «Բել Օրորում»:

— Իսկապես որ:

Մենք մի անգամ էլ ենք այստեղ եղել, մտածեց Ռավիկը: Մի ամբողջ հավիտենականություն սրանից առաջ, Արգեն երեք շաբաթ է: Այն ժամանակ դու նստել էիր այստեղ, պլաշչի մեջ կուշ եկած, ինչպես վշտի մի բեկոր, ինչպես մի կյանք, որը մարում էր կիսաթավարի մեջ: Իսկ այժմ...

— Սալյուտ, — ասաց Ռավիկը:

Պայծառության մի շող լուսավորեց Ժոանի դեմքը: Նա շծիծաղեց, Բայց դեմքը մի տեսակ պայծառացավ:

— Վաղուց է, ինչ այդպիսի բան չեմ լսել, — ասաց Ժոանը: — Սալյուտ:

Ծավիկը խմեց իր բաժակը և նայեց Ժոանին: Բարձր հոնքիր,
իրարից հեռու ընկած ալքեր, շրթունքներ — այն ամենը, ինչ ար-
դեն ջնջված էր, անշատ-անշատ, առանց կապակցության, և հան-
կարծ միանգամից միացավ իրար ու դարձավ մի պայծառ խորհըր-
դավոր զեմք, մի զեմք, որի գաղտնիքը իր անկեղծությունն էր: Մի
զեմք, որը ոչինչ ոչ թաքցնում էր և ոչ էլ մատնում: Ինչպես է, որ
առաջ ես չեմ նկատել, մտածեց նաև Բայց զուցե առաջ խուճապից
ու սարսափից բացի, ուրիշ ոչինչ չի էլ եղել:

— Միզարետ ունե՞ք, — հարցրեց Ժոանը:

— Միայն ալժիրական: Սարթ սև թութունով:

Ծավիկն ուզեց քելներին կանչել:

— Դա այնքան էլ սարթ չէ, — ասաց Ժոանը: — Մի անգամ
դուք ինձ արդեն տվել եք: Ալմա կամուրջի վրա:

— Ճիշտ է:

Ճիշտ է և ճիշտ չէ, մտածեց Ծավիկը: Այն ժամանակ դու մի
տանջված կին էիր, գունատ զեմքով, նա դու չէիր: Հետո մեր միջեւ
ինչ-որ բան տեղի ունեցավ... Եվ հանկարծ պարզվում է, որ այդ
ամենը ճշմարիտ չէ:

— Ես արդեն մի անգամ եղել եմ այստեղ, — ասաց Ծավի-
կը: — Երեկ չէ մյուս օրը:

— Գիտեմ, ես ձեզ տեսա:

Ժոանը լհարցրեց Կետ Հեգուրեմի մասին:

Նա հանգիստ նստել էր անկյունում և ծխում էր, թվում էր, թե
նա ամբողջովին տրվել է ծխելուն: Հետո վերցրեց բաժակը և հան-
գիստ ու անշտապ սկսեց խմել, և նորից թվաց, թե նա ամբողջո-
վին կլանված է խմելով: Մի խոսքով, այն ամենը, ինչ նա անում
էր, ամբողջովին կլանում էր նրան, եթե անգամ արածը լինում էր
ինչ-որ անկարենոր երկրորդական մի բան: Այն ժամանակ Ժոանը
ոտից զլուխ հուսահատություն էր, մտածեց Ծավիկը: Այժմ նրա
մեջ նախկին հուսահատությունից հետք անգամ չկա: Հանկարծ նա
իր շորթը լցրեց հաճելի մի շերմություն, որը բխում էր նրա ան-
միջական և անկաշանդ վստահությունից: Ծավիկը շգիտեր ինչով
է այդ բացատրվում, արդյո՞ք գա գալիս էր նրանից, որ Ժոանին
ոչինչ այս վայրկյանին չէր հուզում: Ծավիկը միայն զգում էր, որ
այդ շերմությունը տաքացնում է իրեն:

Օղու զրաֆինը արդեն դատարկ էր:

- Նորի՞ց օդի շարունակենք խմել, — հարցրեց Ռավիկը,
- Իսկ ինչպե՞ս էր կոշվում խմիչքը, որ այն ժամանակ գուգինձ տվիր:
- Ե՞րբ, Այստեղ, Այն ժամանակ, կարծեմ, մենք հազար ու մի բան խառնեցինք իրար:
- Ոչ, Այստեղ չէ: Հիշո՞ւմ եք, առաջին երեկոն, Ռավիկը լարեց հիշողությունը:
- Ես չեմ հիշում: Գուցե կոնյակ էր:
- Ոչ, Տեսքով կոնյակի էր նման, բայց կոնյակ չէր: Ես փորձեցի նրանից գտնել, բայց ոչ մի տեղ չկարողացաւ:
- Ինչո՞ւ Այդքան դռ՞ւր էր եկել:
- Ոչ թե դրա համար, Դա ամենաթունդ բանն էր, ինչ ես իմ կյանքում խմել եմ:
- Մենք որտե՞ղ ենք դա խմել:
- Մի փոքրիկ բիստրոյում, Հաղթական կամարի մոտերքը: Որ մի քանի աստիճան ցած իջանք: Այստեղ շոֆերներ էին նստած և երկու աղջիկ: Իսկ քելների թեկին կնոց մի կերպար կար դաշված:
- Հա՞յ, հիշեցի Ըստ երկույթին, կալվադոս էր, նորմանդական խնձորի օդի: Այստեղ չե՞ք հարցրել:
- Կարծեմ, ոչ:
- Ռավիկը կանչեց քելներին:
- Դուք կալվադոս ունե՞ք:
- Ոչ: Դժբախտաբար, ոչ: Ոչ ոք չի պահանջում:
- Այստեղի հաճախորդները, երեխ, շափականց պատկառելի են, դրա համար Ալբեմն, պետք է կալվադոս եղած լինի: Ափսոս, որ չենք կարողանում գտնել, Ամենահեշտն այն կլինի, որ մի անգամ էլ գնանք այնտեղ: Բայց հիմա գնալ չենք կարող:
- Ինչո՞ւ չենք կարող:
- Չեզ թույլ կուա՞ն հիմա դուրս գալ:
- Իհարկե, ես արդեն վերջացրել եմ:
- Հիանալի է: Ալբեմն, գնանք:
- Գնանք:

Թավիկը փոքրիկ գինետունը գտավ առանց դժվարության,
որը գրեթե դատարկ էր: Թկին դաշվածք ունեցող քելները մի
կարճ հայացք զցեց նրանց վրա, հետո դուրս եկավ վաճառա-
կանգնակի հետեւից, ոտքերը քստքստացնելով մոտեցավ սեղանին
և սկսեց սրբել:

— Սա արդեն առաջադիմություն է,— ասաց Թավիկը: — Այն
ժամանակ նա այդ շարեց:

— Այստեղ չէ,— ասաց Ժոանը: — Նստենք այն մյուս սեղանի
ժոտ:

Թավիկը ժպտաց:

— Դուք սնուտիապա՞շտ եք:

— Երբեմն:

— Ճիշտ եք անում,— ասաց նրանց կողքին կանգնած քելնե-
րը և, մկանները շարժելով, ցատկուուլ տվեց թերի վրա դաշված-
քով պատկերված կնոջը: — Դուք այն անգամ էլ էիք այստեղ նրա-
տել:

— Դուք մինչև հիմա դա հիշո՞ւմ եք:

— Իհարկե, ի՞նչ խոսք:

— Այզպիսի հիշողությամբ ձեզ կսագեր գեներալ լինել: —
ասաց Թավիկը:

— Ես երբեք ոչինչ չեմ մոռանում:

— Այդ գեպըում զարմանալի է, թե ինչպես եք մինչև հիմա
ապրում: Իսկ դուք հիշո՞ւմ եք, թե այն անգամ մենք ինչ խմեցինք:

— Կալվադոս, — իսկույն ևեթ վրա բերեց քելները:

— Շատ լավ է, որ այդ էլ եք հիշում: Հենց այդ նույն բանն
էլ հիմա ենք ուզում խմել: — Թավիկը շրջվեց գեպի ժողովում: — Մա-
գուն: — Որքան հեշտ են երբեմն պրոբլեմները լուծվում: Իսկ հիմա
մենք կտեսնենք, այդ կալվադոսն արգլոք առաջվա նման նույն-
պե՞ս համով է թե ոչ:

Քելները բաժակները բերեց:

— Երկու կրկնակի կալվադոս: Դուք այն ժամանակ կրկնակի
պատվիրեցիք:

— Ինչպես տեսնում եմ, դուք ամեն ինչ գիտեք: Դուցե ասեք
նահ, թե այն ժամանակ մենք ի՞նչ հագուստներով էինք:

— Դամայի հագին պլաշլ էր, զլիսին՝ բերետ:

— Ափսոս, որ դուք այստեղ եք աշխատում: Զեզ կսպաքը վարիետեում լինել:

— Ես հենց այնտեղ էլ եղել եմ, — դարձացած ասաց քելները: — Կրկեսում: Զէ որ ես այդ մասին ձեղ ասել եմ: Մի՞թե արդեն մոռացել եք:

— Այո: Համոթ ինձ, մոռացել եմ:

— Մեսյոն շուտ է մոռանում, — ասաց Ժոանը, դիմելով քելներին: — Նա մոռանալու մեջ վարպետ է: Ճիշտ այնպես, ինչպես դուք վարպետ եք հիշելու մեջ:

Ռավիկը հայացը գցեց Ժոանի վրա: Ժոանը նույնպես նայեց նրան: Ռավիկը ժպտաց:

— Գուցե դա ամենևին էլ այդպես չէ, — ասաց նա: — Իսկ հիմա եկեք կալվադոսը փորձենք: Սալյուտ:

— Սալյուտ:

Քելները գեռ կանգնած էր:

— Ինչ մարդ մոռանում է, հետագայում նրա կարիքն զգում է ամբողջ կյանքում, մեսյո, — բացատրեց նա: Ըստ երկույթին, այդ թեման նրա համար դեռ սպառված չէր:

— Դա ճիշտ է: Իսկ այն, ինչ մարդ չի մոռանում, կյանքը դարձնում է դժոխք:

— Ինձ համար՝ ոչ, Դա արդեն անցած բան է: Ինչպես կարող է անցածը կյանքը դժոխք դարձնել:

Ռավիկը նրան նայեց:

— Թեկուղե այն պատճառով, որ դա անցած է, եղբայրու: Իսկ դուք, ինչպես տեսնում եմ, ոչ միայն զերասան եք, այլև երջանիկ մարդ... Նո՞ւյն կալվադոսից է, — հարցրեց նա Ժոան Մադուին:

— Ավելի լավն է:

Ռավիկը նայեց Ժոանին և թեթև մի զլխապտույտ զգաց: Նա հասկացավ, Ժոանն ինչ նկատի ուներ: Սակայն այդ անկեղծ խոստովանությունը զինաթափեց Ռավիկին: Թվում էր, Ժոանի համար միևնույն է, թե նու ինչպես կվերաբերվի իր ակնարկին: Փոքրիկ ու աղոտ գինեհտնում Ժոանն այնպես էր նստել, կարծես իր սեփական տանը լիներ: Լուսամփոփներ շունեցող լապտերներից ընկած էլեկտրական անզորմ լույսի տակ մի երկու սեղան այն կողմը նստած երկու պառնկուհիները նման էին իր պառաված տատիկին: Սակայն իր համար այդ լույսը ոչ մի նշանակություն չուներ: Այն ամենը:

ինչ մավիկը մի ժամ առաջ տեսել էր զիշերային «Շեհերազադե» ակումբի խավարում, ոչնչով չեր փոխվել նաև այստեղ, իր քննությունն էր բռնում նաև այս լուսի տակ: Համարձակ, պայծառ այդ գեմքը ոչ թե հարցնում էր, այլ սպասում... Անորոշ գեմքը, մտածեց նա, բավական է քամին փոխվի, խսկույն ուրիշ արտահայտություն կոտանաւ: Նայելով այդ դեմքին, մարդ կարող է երազել ինչի մասին ուզում է: Այդ դեմքը նման է գեղեցիկ ու դատարկ մի տան, որը գորգերի ու նկարների է սպասում: Այդպիսի տունը ամեն ինչ դառնալու հնարավորություն ունի, նա կարող է գառնալ և պալատ, և ողոնկատուն,— ամեն ինչ կախված է նրանից, թե ով է այն կահավորելու Ռոբան սահմանափակ են թվում նրա համեմատությամբ այն բարոր դեմքերը, որոնք ժամկված են իրենց վրա որոշակի արտահայտություն կրող դիմակներով:

Մավիկը տեսավ, որ ժամանի բաժակը դատարկ է:

— Այ ինչ եմ ասե՞լ,— ասաց նա: — Ինչքան Ախնի կրկնակի կալվադոս է, Մի հատ էլ չուզե՞նք:

— Հաճույքով, Եթե զուք, ի՞նարկե, ժամանակ ունեք:

— Իսկ ինչո՞ւ ես ժամանակ շպետք է ունենայի, մտածեց Թավիկը: Եվ իսկույն հիշեց, որ վերջին անգամ Ժոանը իրեն տեսել էր Կետ Հեգուտրեմի հետ: Նա հայացքը պցեց Ժոանի երեսին: Այստեղ ոչ մի խոռվը չկար:

— Ժամանակ ես ունեմ, — ասաց Թավիկը: — Միայն վազը ժամը իննին ես պետք է վիրահատության գնամ, ուրիշ ոչինչ:

— Իսկ կարո՞ղ եք վիրահատել, եթե այդքան երկար նստեք:

— Այո! Դա վիրահատության հետ ոչ մի կապ չունի: Ուղղակի սովորությ է: Եվ բացի այդ, ես ամեն օր չեմ, որ վիրահատում եմ:

Քենները նորից լցրեց բաժակները: Նա կալվադոսի շշի հետ բերել էր նաև մի տուփ սիգարետ, որը դրեց սեղանին: Դա կանաչ «Լորան» էր:

— Դուք այս սիգարետից անցած անգամ էլ ծխեցիք, ճի՞շտ է, — հարցրեց նա հաղթականորեն Թավիկին:

— Գաղափար չունեմ: Դուք ինձանից լավ պետք է իմանաք: Եվ ես ձեր խոպքին հավատում եմ:

— Այո, նոյն սիգարետից է, — ասաց Ժոան Մագուն: — Կապէջորանու:

— Տեսնո՞ւմ եք, Մաղամի Հիշողությունը ավելի լավն է, քան
ձերը, մեսո՞ւ:

— Դա դեռ հայտնի չէ: Բոլոր դեպքերում սիգարետը մեզ
պետք էքա:

Ռավիկը բացեց տուփը և մեկնեց ֆոանին:

— Գուք դեռ նույն հյուրանոցո՞ւմ եք, — Հարցրեց Ռավիկը:

— Այու Միայն թե Հիմա ավելի մեծ սենյակ եմ վերցրել:
Ներս մտավ վարորդների մի խումբ: Նրանք տեղավորվեցին
կողքի սեղանի շուրջը և բարձր-բարձր սկսեցին զրուցել:

— Չգնա՞նք, — Հարցրեց Ռավիկը:

Ժոանը գլխով համտայնության նշան արեց:

Ռավիկը կանչեց քելներին և վճարեց:

— Հո նորից չե՞ք գնալու «Շեհերազադե»:

— Ոչ:

Ռավիկը բռնեց նրա մանտոն: Բայց ֆոանը ոչ թե հագավ,
այլ զցեց ուսերին: Դա զրաքիսի էժանագին մորթի էր, հնարավոր
է նույնիսկ իմիտացիա: Սակայն ֆոանի հագին նույնիսկ այդ մոր-
թին շատ հարուստ տեսք ուներ: Էժանագին է այն, ինչ մարդ հագ-
նում է առանց ներքին համոզվածության, մտածեց Ռավիկը: Նա
հաճախ էր տեսել թագավորական սամույրներ, որոնք իրեն շա-
փագանց էժանագին էին թվացել:

— Հիմա էլ ձեզ կհասցնենք հյուրանոց, — ասաց Ռավիկը,
երբ նրանք դուրս եկան գինետնից ու մուտքի մոտ կանգնեցին բա-
րակ մաղող անձրևի տակ:

Ժոանը գանդապորեն շրջվեց Ռավիկի կողմք:

— Մենք քե՞զ մոտ չենք գնում:

Ժոանը գլուխը ետ զցեց ու ներքեց վերև նայեց Ռավիկին:
Լապտերով լուսավորված նրա գեմքը ընդհուպ մոտեցել էր Ռավի-
կի դեմքին: Ժոանի մազերի մեջ մարգարիտի հատիկների նման
փայլվում էին անձրևի փոքրիկ կաթիլները:

— Ինձ մոտ ենք գնում, — ասաց Ռավիկը:

Մոտեցավ մի տաքսի ու կանգ առավ: Վարորդը մի քանի
վայրկյան սպասեց: Հետո ինքն իրեն ինչ-որ բան մոթաց և, աղ-
մուկով միաժամկետ արագությունը, հեռացավ:

— Ես քեզ էի սպասում: Դու գիտե՞իր, — Հարցրեց ֆոանը:

— Ոչ:

Փողոցային լապտերների լույսը արտացոլվում էր նրա աշքեցում: Մարդու հայացքը սուզվում էր այդ աշքերի մեջ, որոնք թվում էին անհուն ու անվերջանալի:

— Ինձ թվում է, թե այսօր ես առաջին անգամ եմ տեսնում քեզ, — ասաց Ռավիկը: — Առաջ դու այսպես չէիր, ուրիշ էիր:

— Այո, ես առաջ ուրիշ էիր:

— Առաջ առհասարակ ուժինչ չկար:

— Այո, չկար: Ես ամեն ինչ մոռացել եմ:

Ռավիկն զգում էր նրա շնչառության թեթև մակրնթացություններն ու տեղատվությունները: Անտեսանելիորեն այդ շնչառությունը թթվում էր, լողում նրան ընդառաջ, թեթև, անկշիռ, պատրաստակամ ու վատահությամբ լի — օտար մի կյանք, օտար գիշերվախավրում: Ռավիկը հանկարծ զգաց իր արյան ալեկոծումը: Նա գնալով վարարում էր ու վարարում, դա նույնիսկ ոչ թե արյուն էր, այլ ավելին, դա կյանք էր, հազար անգամ անիծյալ, կորած ու նորից գտնված... Ընդամենը մի ժամ առաջ խանձված ու լիրկ մի անապատ, երեկվա մի օր, անմիտիթար ու անսփոփանք... Իսկ այժմ նորից փոթորկուն մի հեղեղ, մոտիկությունը հանելուկային այն ակնթարթի, որի գոյությունը թվում էր այլևս անհավատլի: Նա կրկին գարձել էր ծովափում գտնվող հախնագարյան մի մարդ, և զրերի խորքից ինչ-որ մի բան էր ելնում գեպի վեր, սպիտակ ու շողշողուն, հարց ու պատասխան, որ ծովված էին իրար... իսկ արյունը գնալով վարարում ու վարարում էր, և աշքերի առաջ փոթորկում էր մըրիկը:

— Բռնիր ինձ, — ասաց Ժոանը:

Ռավիկը նայեց նրա ետ ընկած զեմքին ու գրկեց նրան: Եվ ժոանի ուսերը ընդառաջ եկան նրան, ինչպես մի նավ, որը լողում է գեպի նավահանգիստ:

— Բռնե՞մ քեզ, — հարցրեց Ռավիկը:

— Այո:

Ժոանը ձեռքերով ամուր կպել էր նրա կրծքից:

— Ես համաձայն եմ բռնել քեզ:

— Ծնորհակալ եմ:

Մի ուրիշ տաքսի միանգամից արգելակելով կանգ առավ մայթի մոտ: Վարորդը շատ հանգիստ նայեց նրանց, նրա ուսին նըստել էր գործովի ժիշտ հազար փոքրիկ մի շուն:

— Աւզո՞ւմ եք տանեմ, - խոսդու ձայնով ասաց վարորդը երկար ու վուշի նման սպիտակ բեզերի տակից:

— Ապա նայիր, — ասաց Ռավիկը: — Նա ոչինչ գլխի չի ընկնում, Զի տեսնում, որ ինչ-որ բան մեզ հուզել է, նայում է մեզ և շի նկատում, որ մենք փոխվել ենք: Աշխարհի հիմարությունը հենց դա է: Դու կարող ես դառնալ հրեշտակապետ, ծաղրածու, ոճրագործ — ոչ ոք դա չի նկատի: Բայց բավական է վրայիցդ մի կոճակ պոկված լինի — իսկույն բոլորը կնկատեն:

— Ամենաին էլ հիմարություն չէ: — Ընդհակառակը, լավ է: Մենք հարազատ ենք մնում մեզ:

Թավիկը նայեց ժոանին, Մենք, մտածեց նա: Մի տես թե ինչ բառ է: Աշխարհի ամենախորհրդավոր բառն է:

— Հը, չե՞ք գալիս, — փոքր-ինչ համբերությունը կորցրած և ավելի բարձր հարցուց վարորդն ու մի սիգարետ վառեց:

— Արի գնանք: — ասաց Ռավիկը: — Այլապես սա մեզանից ձեռ չի քաշի: Պրոֆեսիոնալ փորձ ունեցող մարդ է:

— Արի մեքենա շնուտենք: Ռոբով գնանք:

— Իսկ անձրև է:

— Սա ի՞նչ անձրև է: Պարզապես մառախոսդ է: Ես տաքսի նստել չեմ ուզում: Աւզում եմ քեզ հետ քայլել:

— Լավ, Այդ գեղքում ես գոնե նրան բացատրեմ, բանն ինչումն է:

Թավիկը մոտեցավ վարորդին և ինչ-որ բան ասաց: Վարորդի դեմքին երանելի մի ժպիտ տարածվեց, հետո ֆրանսիացուն հատուկ սիրալիքությամբ ձեռքով արեց ժոանին և սլացավ:

— Ինչպես բացատրեցիր, — հարցրեց ժոանը, երբ Ռավիկը վերադարձավ:

— Փողով, Դա բացատրության ամենահեշտ ձեն է: Գիշերներն աշխատող վարորդները ցինիկ են: Իսկույն գլխի ընկավ, Վերաբերվեց շատ բարեհաճ, բայց արհամարհանքի ներողամիտ երանգով:

Ժոանը ժպտաց ու սեղմվեց նրան: Ռավիկն զգաց, թե ինչպես իր ներսում բացվեց ու տարածվեց տաքուկ մի բան, քննուշ ու անընդգրկելի, մի բան, որն իհշպես բյուրավոր ձեռքեր, ներքեած ձգեց նրան... և հանկարծ բոլորովին անտանելի զարձակ արդպակ կանգնած մնալ ոտքի վրա: Միմյանց կողքի, նեզիկ այդ աստի-

Ճանեներին, ծիծաղելի կերպով ձգված ու հազիվ սպահանելով իրեց հավասարակշռությունը: Պետք է մոռացության մատնվել ու զնալ մի տեղ, զիշել տնքացող ցանկասիրությանը, հազարամյակների կանչին, այն ժամանակներին, երբ գեռ ոչինչ գոյություն չուներ — ոչ բանականություն, ոչ տառապանք, ոչ կասկած, երբ գոյություն ուներ միայն մի բան — արյան մթին երջանկություն:

— Գնանք, — ասաց Ռազիկը:

Նրանք քայլում էին մանրամաղ անձրևի տակ գորշ ու գատարկ փողոցի երկարությամբ և, երբ հասան վերջին, նրանց աշքերի առաջ նորից տարածվեց անժայրածիր հրապարակը, որի կենտրոնում ժանրորեն խոյանում էր դեպի վեր Հաղթական կամարի մթին, արծաթի փայլ արձակող վիթխարի զանգվածը:

IX

Ինավիկը վերադարձավ Հյուրանոց: Առավոտյան ժողովան Մադուն գեռ քնած էր, երբ նա գնաց: Իր հաշիվներով մի ժամից հետո ինքը պետք է վերադառնար: Բայց վերադառնում էր երեք ժամ ուշացումով:

— Ալլո, բժիշկ, — ձայն տվեց նրան ինչ-որ մեկը երկրորդ և երրորդ հարկի միջև ընկած աստիճանների վրա:

Ինավիկը շրջվեց ձայնի կողմբ: Գունատ մի դեմք, վայրի խորիզ մազերի սկզբանը դեղ, ակնոց: Նրան բոլորովին անծանոթ մի մարդ:

— Ալվարես, — ասաց անժանոթը: Խախմե Ալվարես: Զե՞ր հիշում:

Ինավիկը զլուխն օրորեց:

Անժանոթը կոացավ և վեր քաշեց շալվարի թայր: Սրունքի երկարությամբ երկար մի սպի էր ձգվում:

— Իսկ հիմա ճանաշեցի՞ք:

— Ե՞ս եմ վիրահատել:

Անժանոթը զլխով արեց:

— Խոհանոցի սեղանի վրա, ճակատում: Արանխուեսի մոտ գտնվող ժամանակավոր լազարեթում: Մի փոքրիկ սպիտակ վիզաէք, նշենիների պուրակում: Հիմա հիշեցի՞ք:

Ինավիկը հանկարծ զգաց ծագկող նշենիների թանձր բուրմուն-

բր: Թվում էր, թե այդ հոտը մութ աստիճաններով բարձրանում է վերև, մի տեսակ քաղցրավուն, փոքր-ինչ նեխած, խառնված արյան ավելի քաղցր ու սիրտ խառնող հոտի հետ:

— Այս,— ասաց Ռավիկը: — Հիշում եմ:

Վիրավորները շարք-շարք պառկած էին լուսնի լույսով ողողված պատշտամբում: Նրանք բոլորը վիրավորված էին գերմանական ու իտալական մի քանի ինքնաթիւների ոմբակոծությունից: Մանուկներ, կանայք, գյուղացիներ — բոլորը ծվատվել էին ոմբարեկորներից: Երեսը վրայից պոկված մի երեխա, մինչև կուրծքը ճղճղված ու խառնշտորված փորով մի հղի կին, մի ծերունի, որն իր ձեռքի կտրված մատները սարսափահար և ամուր բռնել էր մյուս ձեռքում, կտոծելով, թե զրանք կարելի է նորից կարել: Եվ այդ բոլորի վրա — գիշերային մի թանձր բուրմունք ու արցունքի նման վճիռ գիշերային ցող:

— Հիմա ոտքդ ինչպե՞ս է, լա՞վ է, — հարցրեց Ռավիկը:

— Ընդհանրապես՝ ոչինչ, միայն թե մինչև վերջը չի ծալվում: — Ալվարեսը ժպտաց: — Համենայն դեպս, կարողացավ անցնել Պիրինյան լեռները: Գոնսալեսը սպանվեց:

Խավիկը մոռացել էր, թե ով է Գոնսալեսը: Բայց լավ հիշում էր մի երիտասարդ ուսանողի, որն իր օգնականն էր:

— Զգիտե՞ք Մանուլան ինչ եղավ:

— Գեղի ընկալի: Գնդակահարեցին:

— Իսկ Սերնա՞ն, բրիգագի հրամանատարը:

— Սպանվեց: Մադրիդի մատուցներում:

Ալվարեսը նորից ժպտաց: Սակայն դա մի մեռած, մեխանիկական ժպիտ էր, որը հանկարծ հայտնվեց և որի մեջ ոչ մի զգացում չկար:

— Մո՛ւրան ու Լա Պենյան գերի ընկան: Նրանք էլ գնդակահարվեցին:

Ռավիկն արդեն մոռացել էր, թե ովքեր են Մուրան ու Լա Պենյան, նա Խոպանիայում ընդամենը վեց ամիս մնաց: Իսկ երբ ճակատային գիծը ճեղքեցին, ու զինվորական լազարեթը ցրվեց, ինքը մեկնեց այնտեղից:

— Կառներոն, Օրտան և Գոլդշտայնը հիմա համակենտրոնացման ճամբարում են, — ասաց Ալվարեսը, — Ֆրանսիայում: Բլացին նույնպես փրկվեց: Սահմանի մոտ է թաքնված:

Թավիկը հիշում էր միայն Գոլդշտայնին. Մյուսներին արգեն մոռացել էր:

— Դուք հիմա այստեղ եք ապրում, Հյուրանոցում,— հարցրեց նա:

— Այու Երեկ չէ Տյուռ օրն ենք եկել. Այնտեղ ենք,— Ալվարեսը ցույց տվեց երրորդ հարկի սենյակները:— Մենք երկար մնացինք սահմանային ճամբարում, եզ վերջապես բաց թողին: Մեր ձեռքին դեռ փող կար:— Նա նորից ժամաց:— Իսկ այստեղ մահճակալ կա: Իսկական մահճակալեր են: Նույնիսկ պատերին մեր դեկավարների նկարներն ենք կախել:

— Հըմ, — ասաց Թավիկը, առանց հեզնանքի:— Դա պետք է որ հաճելի լինի՝ այնտեղ քաշածից հետո:

Նա հրաժեշտ տվեց Ալվարեսին ու գնաց իր սենյակը:

Սենյակն հավաքած էր և դատարկ: Ժոանն արդեն գնացել էր: Թավիկը նայեց շուրջը: Աշխալ էր թողնված: Ասենք, ինքը որևէ բանի չէր էլ սպասում:

Թավիկը սեղմեց զանդի կոճակին: Քիչ հետո հայտնվեց աղախինը:

— Մագամը գնաց, — ասաց նա, չպասելով Թավիկի հարցին:

— Ես ինքս էլ եմ այդ տեսնում: Դուք ի՞նչ գիտեք, թե այստեղ մարդ կար:

— Այդ ի՞նչ եք ասում, մեսյո Թավիկ, — վրա բերեց աղախինը, առանց որևէ բան ավելացնելու և գեմքի այնպիսի արտահայտությամբ, կարծես մեկը խոր վիրավորած լիներ:

— Նա նախաճաշեց:

— Ոչ! Ես նրան չեմ տեսել: Այլապես կհոգայի այդ մասին, Զէ՞ որ ես հիշում էի նրան... դեռ այն առավոտից:

Թավիկը նայեց նրա երեսին: Ազախնու վերջին խոսքերը նրան դուք չեկան: Նա գրանից հանեց մի բանի ֆրանկ և խրեց աղախնու գոգնոցի գրպանը:

— Դե լավ, — ասաց նա, — Հաջորդ անգամ էլ նույն ձեռվ վարդեք: Նախաճաշ բերեք միայն այն դեպքում, երբ ես ձեզ ինքը կխնդրեմ: Եզ մի՛ եկեք սենյակը համարելու այնքան ժամանակ: Բանի դեռ համոզված չեք, որ ներսը ոչ ոք չկա:

Աղջիկը վստահեցնող ժպատաց:

— Եատ լավ, մեսյո Ռավիկի:

Իւավիկը մի տեսակ տհաճորեն նայեց նրա հետեից: Նա զիտեր, աղախինն ինչ է մտածում: Նրան թվում էր, թե Ժոռնը ամուսին ունի և շի ուզում, որ իրեն տեսնեն Առաջ ինքը կարող էր զրավրա միայն ծիծաղել, իսկ հիմա դա պարզապես տհաճ է: Էհ, դա սովորական բան է, մտածեց նա և, ուսերը վեր քաշելով, մոտեցավ լուսամուտին: Հյուրանոցը հյուրանոց է, Մարդ չի կարող այստեղ ուինչ փոխել:

Նա լուսամուտը բացեց: Դրսում տների վրա կախվել էր ամպամած կեսօրը: Տանիքներին ճտնառում էին ճնճղուկները: Ներքին հարկում երկու հոգի կորիվ էին անում: Ըստ երեսույթին, Գոլդբերգ ամուսիններն էին: Ամուսինը, որ Բրեսլաուցի հացահատիկի մեծախ վաճառական էր, կնոջից քսան տարով մեծ էր: Կինը սիրային գաղտնի հարաբերությունների մեջ էր էմիգրանտ Վիզենհոֆի հետ և կարծում էր, որ ոչ ոք դա չգիտի: Մինչդեռ միակ մարդը, որ այդ մասին իսկապես էլ շգիտեր, դա իր ամուսինն էր — Գոլդբերգը:

Իւավիկը լուսամուտը փակեց: Առավոտյան նա ինչ-որ մեկի լեզապարկն էր վիրահատել: Դա Գյուրանի համար արված լեզապարկի մի անոնիմ վիրահատություն էր: Անհայտ տղամարդու որովայնի մի կտոր, որի դիմաց նա երկու հարյուր ֆրանկ էր ըստանալու: Դրանից հետո այցելության էր զնացել Կետ Հեգուտեմին, Կետը շերմություն ուներ: Չափազանց բարձր շերմություն: Մի ամբողջ ծաճ նա մնացել էր այնտեղ: Կետ Հեգուտեմի քունը վերին աստիճանի անհանգիստ էր, սակայն սպառնացող ոչինչ շկար: Այնուամենայնիվ, առանց դրան շատ ավելի լավ կլիներ:

Իւավիկը փակած լուսամուտից դուրս էր նայում: Ամեն անգամված «հետո»-ի դատարկության ատարօրինակ զգացում: Մահճակալ, որ ոչինչ այլիս չէր ասում: Այսօր, որին անողորմաբար ծվատում էր երեկը, ինչպես շնագայլն է ծվատում այծեղերուի մորթին: Միրո անտառները, որոնք կարծիս կախարդանքով անել են գիշերային խավարի մեջ, այժմ նորից են երեսում հեռավոր հեռվում որպես ժամանակի անապատում կախված միրաժ...

Նա հայացքը հեռացրեց լուսամուտից: Սեղանի վրա դրված էր կրուսիննա Մարտինի հասցեն: Նրան վերջերս էին դուրս գրել

Հիվանդանոցից, բայց նրա շուրջը պատվող մտքերը հանդիսաւ չէին տալիս Ռավիկին, նա ընդամենը երկու օր առաջ էր եղել լուսափենացի մոտ: Կրկին այցելելու ոչ մի անհրաժեշտություն չկարէ Բայց քանի որ անելիք շուներ, որոշեց գնալ:

Տունը, որտեղ ապրում էր Լյուսիկիննա Մարտինեն, գտնվում էր Կլավել փողոցի վրա: Տան առաջին հարկում մսի մի խանութի կար, որտեղ վիթխարի մի կին, կացինը ճարսկորեն գործի դրած, միև էր վաճառում: Կնոջ հագին սպալորի զգեստ էր: Երկու շաբաթ առաջ երա ամուսինը մահացել էր: Եվ հիմա խանութի գործերը նա վարում էր մի երիտասարդ գործակատարի օգնությամբ: Ռավիկը խանութի կողքով անցնելիս հայացքով տնտղեց մսավաճառի այրուն: Նա, ըստ երեսութին, պատրաստվել էր հյուր գնալու, քանի որ գլխին երկար, սև շղարշով գլխարկ էր դրել, բայց ծանոթներից մեկի խնդրանքով համաձայնվել էր սիրալիր զտնվել և արագ կտրել ու նրան տալ կախած խոզերից մի բուդ: Սկս շղարշը ծածանվում էր մսի վրա, իսկ փայլվուն սուր կացինը հեշտությամբ միխճվում էր խոզի բուդը:

— Ահա և քո ուզածք,— զոհունակությամբ ասաց այրին ու խոզի ստքը նետեց կշեռքի նժարին:

Լյուսիկիննան ապրում էր տանիքի տակ գտնվող վերնահարկի մի փոքրիկ սենյակում: Նա մենակ չէր: Սենյակի կենտրոնում, աթոռի վրա ծովորեն փլած, նստել էր մոտ քսանհինգ տարեկան մի երիտասարդ, որի գլխին երկար հովարով հեծանվորդի գլխարկ էր դրած: Նրա բերնին ցցված էր սեփական ձեռքով փաթաթած մի ծխախոտ, որը խոսելու ժամանակի, երբ նա բերանը բաց էր անում, վերնի շրթունքից կպած կախվում էր: Ելք Ռավիկը ներս մտավ, երիտասարդը տեղից նույնիսկ շշարժվեց էլ:

Լյուսիկիննան պառկած էր անկողնում, Ռավիկին տեսնելով, նա շփոթված կարմրեց:

— Ի՞ի՞շկ... ես չգիտեի, որ դուք այսօր ինձ մոտ կգաք, — ասաց Լյուսիկիննան և, նայելով երիտասարդին, ավելացրեց — սա է...

— Կարեսոր չէ, թե ով է: — կոպտորեն քննչատեց նրան երի-

տասարդը — ինչո՞ւ զուր տեղը անոններ տալի — նա ետ ընկավ աթափ թիկնակին: — Արեմն, դո՞ւք եք բժիշկը:

— Հը, կյուսիեննա, ինչպե՞ս եք, — հարցրեց Ռավիկը, ուշադրություն շգարձնելով երիտասարդին: — Այ խելացի եք վարվել, որ մեացել եք անկողնում:

— Նա վաղուց կարող էր անկողնուց վեր կենալ, — վրա բերեց երիտասարդը: — Նրան ի՞նչ է եղել... Չի գնում աշխատելու, բայց փողերը իրար հետևից հալվում են:

Ռավիկը շրջվեց նրա կողմը:

— Դուրս գնացնք այստեղից, — ասաց նա:

— Ի՞նչ:

— Սենյակից դուրս գնացեք, ես քննելու եմ կյուսիեննային երիտասարդը փառ-փառ ծիծաղեց:

— Դա կարող եք իմ ներկայությամբ էլ անել! Մենք այնքան էլ քերուշներից չենք: Եվ առասարակ ի՞նչ եք քննում: Ընդամենը մի օր առաջ եք եղնլ էստեղ: Դուրս է գալիս, որ մի այցելության համար էլ ավելորդ պետք է վճարվի:

— Զեղ հետ եմ, — երիտասարդ, — հանգիստ ասաց Ռավիկը, — ես չեմ կարծում, թե փողը ձեր գրապանից է գնում: Եվ առասարակ, փող կվերցնեմ թե չեմ վերցնի, զա ձեր գործը չէ: Ռադ եղեք այստեղից:

Երիտասարդը անպատկառորեն քմծիծաղեց ու ավելի ամուր նստեց տեղում, սրածայր լաքե կոշիկներով ու մանիշակագույն գովաներով ոտքերը ավելի լայն տարածելով շուրջը:

— Խեղում եմ, Բոբո, — մեջ մտավ կյուսիեննան, — սա ընդունենք մի վայրկյան է տեսելու:

Բոբոն նրան ուշադրություն շղարձրեց: Նրա ուշադրությունը կենտրոնացած էր Ռավիկի վրա:

— Շատ լավ է, որ դուք էստեղ եք, — ասաց Բոբոն: — Ես հիմքի ձեզ կրացարեմ, ոնց որ պետքն է: Եթե դուք կարծում եք, սիրելիս, որ կարող եք կլինիկայի, վիրահատության և նման բաների դիմաց մեզ հաշիվ ներկայացնել... իմացեք, որ սխալվում եք: Մենք ձեզանից չենք պահանջել, որ դուք նրան հիվանդանոց պառկեցնեք: Բայ ինչ վիրահատությանն է վերաբերում, ապա էդ մասին նույնիսկ խոսք էլ չի եղել, էնպես որ, մնաս բարով ասեք ձեր սպասած մեծ փողերին: Դեռ շնորհակալ եղեք, որ մենք վնա-

սի դիմաց ձեզանից բան չենք պահանջում: Հարկադրական վիրահատության համար: — Նա ցույց տվեց իր զգվելի ատամների շարքը: Հը, կերա՞ծ: Դե լավ իմացեք: Բորոն էդ գործերից լավ է Գուլնանում: Նրան խաբելը դժվար է:

Երիտասարդն իրեն խիստ բավարարված էր զգում: Նրան թվում էր, թե ինքը փայլուն կերպով դուրս եկավ ստեղծված վիճակից: Լյուսիեննան ամբողջովին գունատվել էր: Նա սարսափած հայացքը մերթ Բորոյին էր գցում, մերթ Ռավիկին:

— Հասկացա՞ք, — հաղթանակող տոնով հարցրեց Բորոն:

— Սա նա՞: Է, — հարցրեց Ռավիկը Լյուսիեննային:

Լյուսիեննան լուռ էր:

— Ուրեմն, նա է, — ասաց Ռավիկը և ոտից գլուխ գննեց Բորոյին:

Լողող վտիտ մի ապուշ, արհեստական մետաքսե շարֆը փաթաթած բարալիկ վզին, որի վրա աղամախնձորը անվերջ վերուվար էր թոշկոտում: Բութիկ, քիթը շափազանց երկար, դեգեներատի կզակով — արվարձանային սուսենյորի իսկական տիպ:

— Ի՞նչ է նշանակում «նա» է: — Կովելու տրամադրությամբ հարցրեց Բորոն:

— Ես կարծում եմ, ձեզ բավական պարզ ասացի, որ դուք դուրս պետք է գնաք: Ես պետք է քննեմ Լյուսիեննային:

— Կեղտուտ, — քիթի տակ փնթինթաց Բորոն:

Ռավիկը դանդաղ գնաց դեպի նա: Բորոն համբերությունից արդեն հանել էր նրան: Երիտասարդը տեղից ցատկեց ու ետ գնաց: Հանկարծ նրա ձեռքին մոտ մի մետրանոց բարալիկ թոկ հայտնվեց: Ռավիկն իսկույն կռահեց նրա մտադրությունը: Բորոն մտադիր էր, երբ Ռավիկը մոտենա իրեն, ինքը ճարպկորեն ցատկի մի կողմ, հետևի կողմից թոկը գցի Ռավիկի վիզը և սկսի խեղդել: Դա վատ մտադրություն չէ, եթե հակառակորդը գաղափար չունի դրանից և ձգուում է բռնցքամարտի մեջ մտնել:

— Բո՞րո, — բղավեց Լյուսիեննան, — Բո՞րո, շանես:

— Ախ զու փոխքո՞տ, — ասաց Ռավիկը: — Դա ողորմելի և հին արյուկ է: Էլ ուրիշ ոչինչ շգիտե՞ս: — Ռավիկը ծիծաղեց:

Մի բոպե Բորոն իրեն կորցրեց: Աշխերը շփոթահար այս ու այն կողմ վազեցին: Ճարպիկ մի շարժումով Ռավիկը նրա շկոմ:

կած պիշակը ցած քաշեց արմունկներին, զրկելով նրան ձեռքերը շարժելու հնարավորությունից:

— Սա դու արգեն, երսի, չզիտես, — ասաց Ռավիկը, վայրկենապես բացեց դուռը և բավական կոպիտ դուրս շպրտեց գործիքը կորցրած երիտասարդին: — Կորիվ անել ես սիրում, գնա զինվոր զարձիր: Իսկ քանի դեռ կովել չզիտես, տեղզ վեր ընկիր և մի կպլի հասունացածներից: Ապո՛ւզ:

Եվ ներսից դուռը փակեց:

— Իսկ հիմա, լյուսիեննա, — ասաց Ռավիկը, — եկեք տեսնենք ինչպես է ձեր վիճակը:

Լյուսիեննան դողում էր:

— Հանգստացեք, հուզվելու կարիք չկա: Ամեն ինչ արգեն անցավ:

Ռավիկը վերցրեց բումազեի կիսամաշ ծածկոցը և դրեց աթուախն: Հետո ետ գցեց կանաչ վերմակի ծայրը:

Դուք պիտամայո՞վ եք պառկած, ինչո՞ւ Զէ՞ որ դրանով շարժվելը հարմար չէ: Դուք դեռ իրավունք չունեք վեր կենալու, լյուսիեննա:

Լյուսիեննան մի վայրկյան ոչինչ շասաց:

— Ես սա միայն այսօր եմ հագել, — անհամարձակ ասաց նա:

— Դուք գիշերանոց շունե՞ք: Ես կարող եմ երկու հիվանդանոցից ուղարկել:

— Զէ, դրա համար չէ: Ես դա հագա, որովհետեւ գիտեի, որ... — Նա հայացքը գցեց դռան կողմը և ձայնը ցածրացնելով շշնչաց, — գիտեի, որ գալու է: Նա անքեզատ ինձ ասում է, որ ես արգեն առողջ եմ: Էլ չի ուզում համբերել:

— Ի-ի՞նչ! Ափսոս որ ես մինչև այդ դա չզիտեի: — Ռավիկը կատաղած նայեց կողմը: — Այն էլ ո՞նց հհամբերի:

Լյուսիեննան, ինչպես բոլոր անեմիկ կանայք, վերին աստիճանի սպիտակ ու թափանցիկ մաշկ ուներ, որի տակից երեսը էին կապույտ երակները: Նա լավ կազմվածք ուներ, ոսկորները բարակ էին, ինքը նրբիրան էր, սակայն ոչ նիշար: Ինչքա՞ն այսպիսի աղջիկներ կան, մտածեց Ռավիկը: Ալդպիսիներին տեսնելիս մարդ ակամայից իրեն հարցնում է, թե ինչու է բնությունը սրանց այսքան քննուց ու նուրբ ստեղծում, երբ մարդ նախապես լգիտի, որ դրանք բոլորն էլ ժամանակի ընթացքում ծանր աշխա-

տանքի, անկանոն և անառողջ կյանքի հետևանքով Հյուծվելու են
ու դառնալու այլանդակ արարածներ:

— Զեզ անհրաժեշտ է մի շաբաթ ևս պառկած մնալ, Լյուսիեն-
նա, Երբեմն կարող եք վերկենալ, սինյակում մի քիչ այս ու այն
կողմ գնալ, Բայց պետք է շափազանց զգույշ լինեք. ծանրություն-
ներ չվերցնեք և աստիճաններով վերև լբարձրանաք: Որևէ խնամող
ունե՞ք, բացի այս Բորոյից:

— Սենյակը վարձով տվող կինն է: Բայց նա էլ է սկսել ար-
դին փնթփնթալ:

— Իսկ էլ ուրիշ ոչ ոք չկա՞:

— Աչ, Առաջ Մարին էր գալիս: Նա մահացավ:

Ռավիկը աշքի անցկացրեց Լյուսիեննայի անշուք, բայց տեղը
տեղին հավաքած մաքուր սենյակը: Լուսամուտի գողին դրված էին
ֆուքսիաներով մի քանի թաղար:

— Իսկ Բորո՞ն, — Հարցրեց Ռավիկը: — Հենց որ ամեն ինչ
վերջացավ, նա իսկույն նորից հայտնվեց, Հա՞...

Լյուսիեննան պատասխան շտվեց:

— Դուք ինչո՞ւ չեք նրան վանդում կորչի:

— Նա այնքան էլ վատը չի, բժիշկ: Միայն վայրենի է...

Ռավիկը նայեց Լյուսիեննային: Սեր է, մտածեց նա, Սա
նույնպես սեր է, Հավրտենական հրաշք, նա երազանքի ծիածա-
նով լուսավորում է ոչ միայն առօրյայի գորշ երկինքը, այլև կարող
է ոռմանտիկական լուսապսակով զարդարել կեղտերի կույտը...
Հրաշք և խայտառակ ծաղր: Հանկարծ Ռավիկին տարօրինակ մի
զգացում համակեց, նրան թվաց, թե այս ամենում հեռավոր կեր-
պով հանցանք ունի նաև ինքը:

— Դե լավ, Լյուսիեննա, — ասաց նա, — մի մտածեք, Աշխա-
տեք առողջանալ, դա ամենակարևորն է:

Լյուսիեննան, թեթևացած, գլխով արեց:

— Իսկ ինչ փողին է վերաբերում, — ամաշելով ու արագ վրա
բերեց նա, — Բորոյի ասածը ճիշտ չէ: Նրան մի հավատաք: Հենց
այնպես ասաց, ինքս կվճարեմ բոլորը: Մաս-մաս նո ե՞րբ կա-
րող եմ արգեն աշխատել:

— Մոտավորապես երկու շաբաթից հետո, եթե, իհարկե, հի-
մարություն չանեք: Աչ մի Բորոյ, Բացարձակ ոչինչ շանեք, հաս-
կանո՞ւմ եք, Լյուսիեննա, Այլապես կարող եք կյանքից գրկվել:

— Հասկանում եմ, — ասաց նա, — առանց ներքին համող ման:

Իտավիկը վերմակով ծածկեց աղջկա բարալիկ մարմինը, եզ հանկարծ նկատեց, որ նա լալիս է:

— Իսկ ավելի շուտ չի՝ կարելի, — հարցրեց Լյուսիեննան: — Ես կարող եմ նստած աշխատել: Ես պետք չ...

— Գուցե հնարավոր լինի, կտեսնենք: Ամեն ինչ կախված է այն բանից, թե դուք ինչպես կպահեք ձեզ: Իսկ հիմա դուք ինձ պետք է ասեք այն մանկաբարձունու անունը, որը ձեզ արորտ է արել, Լյուսիեննա:

Իտավիկը նրա աշքերում դիմադրելու ցանկություն տեսավ:

— Ես ոստիկանություն չեմ հայտնի, — ասաց նա: — Խոսք եմ տալիս: Ես պարզապես ուզում եմ վորձել նրանից ձեր տված փողը ետ վերցնել: Այն ժամանակ դուք ձեզ բոլորովին հանգիստ կզգաք: Ինչքա՞ն եք վճարել:

— Երեք հարյուր ֆրանկ: Բայց դուք նրանից երբեք չեք կարող ետ վերցնել:

— Կփորձենք: Ի՞նչ է անունը և ո՞րտեղ է ապրում: Այդ մանկաբարձունին երբեք այլևս ձեզ պետք չի գա, Լյուսիեննա: Դուք այլևս երեխա չեք ունենաւ: Իսկ նա ձեզ ոչինչ անել չի կարող:

Աղջիկը լռում էր:

— Այնտեղ է, արկդի մեջ: — ասաց նա վերշապես: — Աչ կողմից:

— Այս գրած թուղթը:

— Այու:

— Լավ: Ես այս քանի օրը կգնամ նրա մոտ: Դուք մի վախեցեք: — Իտավիկը վերարկուն հագավ: — Ի՞նչ պատահեց: — Հարցրեց նա: — Ինչո՞ւ եք ուզում վեր կենալ:

— Եորհն... Դուք նրան չգիտեք:

Իտավիկը ժապաց:

— Պառկեք, պառկեք: Ձեզ չի կարելի վեր կենալ: Ես ավելի վատերին եմ տեսել: Այսօրվա քննությունը ցույց տվեց, որ վտանգին արդին անցել է: Ցաւսություն, Լյուսիեննա: Ես շուտով մի անգամ էլ կգամ:

Իտավիկը բանալին պտտեց և նույն բոպեին, սեղմելով բռնա-

կը, դուռը բացեց: Սանդղահարթակին ոչ ոք չկար: Նա ալդպես էլ գիտեր: Բորոների տիպը նա լավ էր ճանաչում:

Մսի խանութում այժմ մնացել էր միայն գործակատարը, դեղնած մի մարդ, որը հեռավոր կերպով անգամ շուներ իր սիրություն եռանդն ու կիրքը: Նա ծուզորեն կացնով խփում էր մսին Տիրոջ մեռնելուց հետո գործակատարը նկատելի կերպով ուժապառվել էր: Բայց տիրուհու հետ ամուսնանալու ամենաշնչին հեռանկարն անգամ չուներ: Այդ մասին բարձրածայն հայտարարեց խոզանակ սկատրաստող մի մարդ, որը նստած էր դիմացի բիստրոյում, ավելացնելով, որ տիրուհին մինչև գործակատարի հետ ամուսնանալը նրան ավելի շուտ գերեզման կհասցնի: Խեղճի վրա այլևս հալ չէր մնացել: Իսկ այրին ավելի էր փարթամացել ու փթթել: Ինավիկը մի բաժակ սկ հաղարջի հյութ խմեց ու վճարեց: Նա կարծում էր, թե Բորոն բիստրոյում կլինի, բայց այստեղ Բորոյի հետքն անգամ չկար:

Ժուան Մադուն դուրս եկավ «Շեհերազար»-ից: Նա բացեց տաքսու դուռը, որի մեջ Ռավիկը սպասում էր իրեն:

— Գնանք, — ասաց Ժուանը: — Գնանք այստեղից: Թող տանի ուղիղ քեզ մոտ:

— Որևէ բա՞ն է պատահել:

— Ոչ: Ոչինչ չի պատահել: Ես ուղղակի զգվել եմ այս գիշերային ուստորաններից:

— Մի բոպե, — Ռավիկը գլխով արեց մուտքի մոտ կանգնած ծաղկավաճառ կնողը: — Մայրիկ, — ասաց նա: — Քո ունեցած բոլոր վարդերը տուր ինձ: Ի՞նչ արժեն: Միայն թե խելքդ շթոցնես:

— Վաթսուն ֆրանկ: Զեզ համար, Քանի որ դուք ինձ ուկմատիզմի դեղի ոեցեաւու եք տվել:

— Իսկ զեղն օգնե՞ց:

— Չէ: Եվ չի էլ օգնի, քանի զեռ գիշերները ոտիս վրա էս թաց տեղերը կանգնած եմ:

— Դուք իմ կյանքում հանդիպած ամենագիտակից հիվանդն եք: — Ինավիկը վարդերը վերցրեց: — Ահա ես ինչով կարող եմ մեղքերս քավել: Չէ՝ որ զու այսօր առավոտյան արթնացել ես մենակ և գնացել առանց նախաճաշի, — ասաց նա ժուանին և վարդերը դրեց մեքենայի հատակին: — Ուզո՞ւմ ես որևէ բան խմել:

— Աշ, Գնանք քեզ մոտ, Վարդերը վերցրու հատակից դիր նստիքին:

— Վարդերի համար հատակը նույնպես վատ չէ, Մարդ պետք է ծաղկից սիրի, բայց ավելորդ նրբախնդրություններ չպետք է ցուցաբերի ծաղկի նկատմամբ:

Ժոանը միանգամից զլուխը շրջեց նրա կողմը:

— Դու ուզում ես ասել, որ սիրել կարելի է, իսկ երես տալ չի կարելի...

— Աչ, Ես միայն ուզում եմ ասել, որ գեղեցիկից ողբերգություն չպետք է սարքել, իսկ տվյալ գեպքում, ավելի լավ է, որ մեր միջն ոչինչ լինի, նույնիսկ ծաղիկ:

Ժոանը մի վայրկյան կասկածանքով նայեց նրան, որից անմիջապես հետո գիշեք իսկույն պայծառացավ:

— Դու գիտե՞ս այսօր ես ինչ եմ արել, Ապրել եմ: Նորից եմ ուպրել նորից եմ շնչել: Նորից եմ ինձ զգացել երկորի վրա: Ինչպես առաջին անգամ, նորից եմ զգացել իմ ձեռքերի, աշքերի շրթունքների գոյությունը:

Տաքսու վարորդը, զգուշորեն մանկրելով մեքենաների միջն, գանդաղ շարժվում էր նեղ փողոցի երկարությամբ: Հանկարծ պոկվեց ու սլացավ առաջ: Անսպասելի ցնցումը ժոանին գցեց Ռավիկի վրա: Ռավիկը մի պահ գրկեց նրան ու զգաց նրա ներկայությունը: Թվաց, թե դա մի գոլ քամի էր, որից հալվում էր օրվա ընթացքում գոյացած սառուցը, ցնդում էր ինքնապաշտպանության այն թեթևակի սառնությունը, որը Ռավիկն զգում էր իր մեջ... Իսկ ժոանը նստել էր նրա կողքին ու խոսում, հափշտակված իր զգացմունքով և իրենով:

— Ամբողջ օրն իմ շուրջն այնպիսի քշքոցներ էին լսվում, կարծես ամենուրեք աղբյուրներ լինեին, կարծես զրի շիթերը մտրակում էին ծոծրակիս ու կրծքիս, թվում էր, թե ես ուր որ է կոկսեմ կանաչել, ծածկվել տերեններով ու ծաղիկներով... Զրապտույտն ինձ քաշում էր ավելի ու ավելի ներս... ավելի ու ավելի խորը... Եվ աճա ես այստեղ եմ... Եվ գու...

Ռավիկը նայեց ժոանին: Փոքր-ինչ առաջ կոացած, նա նստել էր մեքենայի կաշվե կեղտոտ նստիքին, իսկ իրիկնային սկ շըրշապեստի միջից սպիտակին էին տալիս մերկ ուսերը: Ժոանն անկեղծ էր, անխոհ և, առանց ամաշելու, ասում էր այն ամենը,

ինչ զգում էր, Ռավիկը նրա կողքին թվում էր ողորմելի և շորւ ծա վիրահատություն ունեի, մտածեց նա: Քեզ մոռացության էի տվել: Գնացել էի Լյուսիեննայի մոտ: Սավառնում էի ինչ-որ տեղ անցյալի գրկում: Առանց քեզ: Իսկ երբ մթնեց, կամաց-կամաց շերմություն եկավ: Ես քեզ մոտ չէի, Կետ Հեզստրեմի մասին էի մտածում:

— Ժոան,— ասաց Ռավիկը և բռնեց նրա ձեռքից, որով ժոանը հենվել էր նստիքին: — Մենք հիմա լենք կարող ուզիլ ինձ մոտ գնալու ես պետք է մի անդամ էլ կլինիկա մտնեմ: Բնդամենը մի քանի րոպեով:

— Այն կնողը տեսնելու, որին վիրահատե՞լ ես:

— Ոչ թե նրան, որին այսօր եմ վիրահատել: Մի ուրիշին: Կարո՞ղ ես որևէ տեղ սպասել ինձ:

— Դու հենց հիմա՝ ես գնալու:

— Էսկ կլիներ հիմա: Չեմ ուզում, որ ավելի ուշ կանչեն:

— Ես կարող եմ քեզ մոտ սպասել: Այդքան ժամանակ լի՞ս ունենա, որ ինձ հասցնես քո հյուրանոցային համարը:

— Ինչո՞ւ չէ:

— Այն դեպքում գնանք: Ես այնտեղ կսպասեմ, իսկ դու հետո կգաս:

— Էսկ:

Ռավիկը վարորդին ասաց իր հասցեն: Հետո մեջքով ետ ընկազ ու գլուխը դրեց նստիքի թիկնակին: Նրա ձեռքը դեռ մինչև հիմա դրված էր ժոանի ձեռքին: Ռավիկն զգում էր, որ ժոանն իրենից զեռ ինչ-որ բան է ուզում լսել: Ինչ-որ բան՝ իր և նրա մասին: Սակայն ասելու բան չըներ: Ժոանն արդեն շափազանց շատ էր ասել: Ավելին, քան պետք էր, մտածեց նա:

Մեքենան կանգ առավ:

— Դու գնա, — ասաց ժոանը: — Մնացածը ինչս կանեմ: Ես չեմ վախենում: Միայն թե բանալիդ ինձ տուր:

— Բանալին ներսում է, զոնապանի մոտ:

— Եե լավ, ուրեմն, ես նրանից կվերցնեմ: Դա էլ է անհրաժեշտ սովորել: — Ժոանը ծաղիկները հավաքեց մեքենայի հատակից: — Սովորել մի մարդուց, որը հեռացավ, երբ ես քնած էի, և վերադարձավ, երբ չէի սպասում... թերես այստեղ ես սովորելու շատ բան ունեմ: Այնպես որ, ավելի լավ է հենց հիմա սկսել:

— Ես քեզ կտանեմ վերև։ Պետք չէ շափազանցությունների մեջ ընկնել, Առանց այն էլ ցավալի է, որ հս հենց հիմա քեզ մենակ եմ թողնելու։

Ժոանը ծիծաղեց։ Նա զարմանալի երիտասարդ տեսք ուներ։

— Խնդրում եմ մի բոպե սպասեց, — ասաց Ռավիկը վարորդին։

Վարորդը խորամանկորեն մի աշքը փակեց։

— Երկու էլ կսպասեմ։

— Բանալին ինձ տուր, — ասաց Ժոանը, երբ աստիճաններով բարձրանում էին։

— Ինչո՞ւ

— Տուր, — Ժոանը բացեց դուռը և կանգնեց շեմին։ — Սքանչելի է, — ասաց նա, խոսքիրն ուղղելով դեպի սենյակի խավարը, որի լուսամուտից երևում էր ամպերի մեջ լողացող լերկ լուսինը։

— Սքանչելի՝ է, Այս ողորմելի խո՞ւցը։

— Այո, սքանչելի է։ Ամեն ինչ սքանչելի է։

— Գուցե զա հիմա՝ է այդպես թվում, Քանի զեռ մոթն է, Իսկ եթե... — Ռավիկը ձեռքը մեկնեց դեպի լույսի կոճակը։

— Գործ շունես, Ես ինքս կվառեմ։ Իսկ հիմա գնաւ Բայց աշխատիր նորից վաղը ճաշից հետո Հվերադառնալ։

Ժոանը կանգնած էր խավարում՝ դուն շեմին։ Լուսամուտից նրա ուսերին ու զիսին էին ընկնում լուսնի արծաթյա շողերը։ Նա համակված էր անորոշ, խորհրդավոր ու փոթորկուն մի զգացումով։ Մանտոն դանդաղորեն ձեռքից սահեց գետին և սև փըրփորի նման կուտակվեց ոտքերի մոտ։ Ժոանը հենվեց պատին և ձեռքով բռնեց միշանցքից ներս ընկնող լույսի մի երկար շող։

— Գնա և շուտ վերադարձիր, — ասաց Ժոանը և դուռը փակեց։

Կետ Ճեզստրեմի ջիրմությունն իջել էր։

— Հը, ինչպե՞ս է։ Արթնացե՞լ է, — հարցրեց Ռավիկը քնաթափախ բուժքը շլլը։

— Այո, ժամը տասնմեկին, Զեզ էր հարցնում, Ես ասացի այնպես, ինչպես դուք էիր կարգադրել։

— Վիրակապի մասին որևէ բան հարցըրէց։

— Այու Ես ասացի, որ դուք ստիպված եղաք վիրահատել։

Որ դա բարդ վիրահատություն չէ: Եվ որ դուք վաղը ամեն ինչ
իրեն կբացատրեք:

— Հենց այս:

— Այու Ասաց, որ եթե դուք դա ճիշտ եք համարել, ուրեմն,
անհանգստանալու կարիք չկա, ինձ խնդրեց, որ ձեզ հաղորդեմ իր
ողջույնը, եթե հանկարծ գիշերը գաք իրեն տեսնելու, և ասեմ,
որ ինքը լրիվ վստահում է ձեզ:

— Այդպես...

Մավիկը բավական ժամանակ այդպես կանգնելու նայում էր
բուժքորչ սև ուղիղ սանրած մազերին:

— Քանի՞ տարեկան եք,— հարցրեց նա քրոջը:

Բուժքույրը զարմացած գլուխը բարձրացրեց:

— Քսաներեք:

— Քսաներեք... Եվ ինչքա՞ն ժամանակ է, ինչ քույր եք աշ-
խատում:

— Երկուս ու կես տարի: Հունվարին երկուս ու կես տարի
կլինի:

— Սիրո՞ւմ եք ձեր աշխատանքը:

Ժպիտը տարածվեց քրոջ խնձորի նման կլոր երեսին:

— Ինձ դուք է գալիս,— զրուցասիրությամբ պատասխանեց
նա: — Ճիշտ է, մեկ-մեկ ծանր բնավորությամբ հիվանդներ են
պատահում, բայց մեծ մասամբ շատ հաճելի են: Մազամ Բրիս-
ուոն երեկ ինձ շատ գեղեցիկ, համարյա նոր, մետաքսե մի շոր
նվիրեց: Իսկ անցած շաբաթ էլ մազամ Լերներից մի զույգ լաքե
կոչշիկ ստացա: Ճիշտ եք Լերներին, նա, որ տանը մահացավ: —
Բուժքույրը նորից ծիծաղեց: — Ես հագուստեղենի վրա համարյա
փող շեմ ծախսում: Միշտ մեկնումեկը մի քան տալիս է: Իսկ եթե
վրաս մեծ է լինում կամ փոքր, տանում եմ ընկերունուս մոտ,
փոխում, նա խանութ ունի: Այնպես որ, ես վատ շեմ ապրում:
Մազամ Հեգստրեմը նույնպես շատ առատաձեռն է: Նա փող է
տալիս Վերջին անգամ հարյուր ֆրանկ տովեց: Ընդամենը տասներ-
կու օրվա համար: Նա ինչքա՞ն է այս անգամ պառկելու այստեղ,
բժիշկ:

— Բավական երկար: Մի քանի շաբաթ:

Բուժքույրը իրեն երշանիկ էր զգում: Նա իր պայծառ, անկըն-
ճիռ ու ողորկ ճակատի հետեւում հաշվում էր, թե ինքը դրանից

զեռ ինչ կունենա: Ռավիկը նորից խոնարհվեց Կետ Հեղստրեմի վրա: Կետի շնչառությունը հանգիստ էր: Վերքի թույլ հոտը խառնվում էր նրա մազերից բուրող օծանելիքի սուր բուրմունքի հետ: Պավիկը հանկարծ զգաց իր վիճակի անտանելիությունը: Կետը լրիկ վստահում է իրեն: Վստահում է, թարալիկ, ամբողջովին կտրտված որովայնը, ուր թափանցել ու լափում է զագանը նվազ նորից խնամքով կարեց, ի վիճակի Աինելով որևէ բանով օգնելու Վստահում է:

— Թարի գիշեր, բուժքույր, — ասաց Ռավիկը,
— Թարի գիշեր, բժիշկ!

Կլորերես քույրը նստեց սենյակի անկունում դրված բազկաթռոխն, լապտերը հիվանդի կողմից վարագուրեց, որպեսզի լույսը նրան լիսանգարի, ոտքերը աղյալով փաթաթեց ու վերցրեց ժուռնակը: Դա դեռևսկտիվ պատմություններով ու կինոգերասանների լուսանկարներով՝ պատկերազարդ էժանագին ժուռնալներից էր: Հարմար տեղավորվելով բազկաթոռին, նա սկսեց կարդալ: Նրա կողքին, փոքրիկ սեղանի վրա, դրված էր շոկոլադի մի բացած տուփ, Դուրս գնալիս Ռավիկը նկատեց, թե բուժքույրն ինչպես, առանց ընթերցանությունից կարգելու, ձեռքը մեկնեց ու մի հատ վերցրեց: Երբեմն մարդ ամենապարզ բաներն անգամ չի կարողանում հասկանալ, մտածեց նա: Մենյակում երկու մարդ կատ Մեկը մահամերձ է, իսկ մյուսին դա բոլորովին չի էլ հետաքրքրում: Ռավիկը փակեց դուռը, Բայց մի՞թե ես նույնը չեմ: Մի՞թե ես այդ նույն սենյակից չեմ գնում մի ուրիշը, որաեղ...

Մենյակը մութ էր, Լոգասենյակի մինչև վերջը շփակած դռան ճեղքից երևում էր, որ այստեղ լույսը վառվում է: Ռավիկը ոտքը կախ գցեց: Նա շգիտեր, Ժոանը լոգասենյակում է թե՝ արդեն դուրս է եկել: Հանկարծ նրա ականջին հասավ Ժոանի շնչառության ձայնը: Նա իսկույն քայլերն ուղղեց դեպի լոգասենյակ, լուս, առանց որևէ բառ արտասանելու: Այժմ արդեն Ռավիկը գիտեր, որ Ժոանն իր կողքին է և արթուն: Բայց լուս էր նաև Ժոանը: Հանկարծ սենյակը լցվեց անսահման լուսթյամբ ու լարված սպասումով... Նորից ջրապտույտ, որտեղից դուրս է լողում մի ամպ, իր հետ բերելով գլխապտույտ ու բուրբագույն մի թմբիր:

Իտավիկը փակեց լոգասենյակի դռւարը Սպիտակ լապտերների պայծառ լույսի տակ ամեն ինչ կրկին սովորական ու ծանոթ թվաց նա բացեց ցնցուղի ժորակը Դա միակ ժորակն էր ամբողջ հյուրանոցում, որը Ռավիկը ինցն էր պատրաստել ավել իր միջոցներով: Նա զիտեր, որ իր բացակայության ժամանակ հյուրանոցի տիրուհին այդ ցնցուղի ցույց է տալիս իր ծանոթներին ու հարազատներին որպես հյուրանոցի տեսարժան երևոյթներից մեկը:

Տաք ջուրն առատորեն թափվում էր մերկ մարմնին: Կողքին, ուղղակի պատի հետեւ, պառկած էր ժոան Մադոն և սպասում էր նրան... Ժոանը ոզորկ, նուրբ մաշկ ունի, մազերն ալիքի նման փոփել ու ոզողել են բարձր, թեև սենյակը մութն է, բայց աչքերը շողշողում են, կարծես բռնվելով ու արտացոլելով լուսամուտից գուրս գտնվող ձմեռային աստղերի աղքատիկ լույսը: Ժոանը պառկած է, ճկուն, փոփոխական, գրգռիլ, քանի որ ընդամենը մի ժամ առաջ իր տեսած կնոջից հետք անգամ չկա: Հիմա նա լցված էր անասելի մի կախարդանքով, սքանչելի էր, ինչպես կարող է սքանչելի լինել այն կինը, որը քեզ չի սիրում: Հանկարծ Ռավիկը մի թեթև զզվանք զգաց զեպի ժոանը — անբարյացակամության նման մի բան, խառնված սուր և ուժեղ տենչանքի հետ: Նա իրենից անկախ նայեց շուրջը, եթե լոգասենյակը ելքի մի ուրիշ գույն ունենար, նա, թերեւ, անմիջապես հագնվեր ու գուրս թոշեր՝ խմելու:

Ռավիկը սրբվեց և մի պահ մնաց կանգնած: Տարօրինակ է, այդ ի՞նչ զգացում էր, որ այդպես համակեց նրան: Մովեր... զիս շեր... գուցե այս ամենի պատճառը կետ Հեգուրիմին այցելե՞լ էր: Եվ կամ տաքսու մեջ ասած ժունի խոսքե՞րը: Արագ ու հեշտ է ամեն ինչ հաջողվում: Գուցե գաղանիքը նրանում է, որ ոչ թե ինքն է սպասում, այլ սպասում են իրեն: Դառը քմծիթաղը ժամանեց Ռավիկի շրթունքները նա դուռը բացեց:

— Ռավիկ, — ասաց ժոանը սենյակի մթից: — Կալվադոսը պատուհանի մոտի սեղանին է:

Ռավիկը կանգ առավի: Նա հանկարծ զգաց, որ ինքը մինչեւ հիմա ինչ-որ լարված վիճակում էր: Այդ րոպեին ժոանը ինչ էլ որ ասեր Ռավիկի համար, միկնույի է, անտանելի կը իներ: Բայց ժոանը գտավ միակ ճիշտ խոսքերը: Եվ լարվածությունը իսկույն անհետացավ, լուծվելով մեզմ ու հանգստ: Համազվածավախ մեզ:

— Եիշը դու գտե՞լ ես, — Հարցրեց Ռավիկը նրան:

— Դա այնքան էլ դժվար չէր: Ռողակի դրված էր այնտեղ Քայլ ես բերանը բացիլ եմ: Քո իրերի մեջ մի խցանհանիլ գտա: Մի բաժակ էլ ինձ լցրու:

Ռավիկը երկու բաժակ կալվադոս լցրեց, որոնցից մեկը բերեց ժոանին:

— Վերցրու...

Ի՞նչ լավ էր զգալ խնձորի վճիռ օղու բուրմունքը, խնձորի սպին: Ի՞նչ լավ էր, որ ժոանը գտավ միակ ճիշտ խոսքերը:

Ժոանը գլուխը ես զցեց ու խմեց: Մազերը թափեցին նրա ուներին, թվում էր, թե այդ բոպին ժոանի համար կալվադոսից բացի աշխարհում ոչինչ այլնս գոյություն չուներ: Ռավիկը գեռ տռաջ էր նկատել, որ ժոանը ամբողջովին տրվում է այն գործին, ինչով տվյալ բոպին զբաղված է: Նրա զլիում իսկույն մի միտք առկայժեց, որ դա ոչ միայն իր հմայքն ունի, այլև ունի իր վտանգը: Նա ինքը իմիշք էր՝ խմելու ժամանակ, դառնում էր սեր սիրելու պահին, նա փոխվում էր հուսահատության, երբ սկսում էր հուսահատվել, նա ինքը մոռացություն էր՝ մոռացության մատնելիու:

Ժոանը բաժակը ցած դրեց և հանկարծ սկսեց ծիծաղել:

— Ռավիկ, — ասաց նա, — ես զիտեմ, դու ինչ էիր մտածում:

— Խսկապի՞ս:

— Այու: Դու քեզ կիսով շափ ամուսնացած էիր համարում: Իսկ ես էլ ինձ՝ կիսով շափ մարդու զնացած: Առանձնապես մի հաճելի բան չէ, երբ մարդու լքում են ուղղակի դռան տռաջ: Մանավանդ վարդերն էլ ձեռքին: Փառք աստծո, կալվադոս գտնվեց: Մի զողա շիշ վրա, լցրու, խմենք:

Ռավիկը բաժակները լցրեց:

— Դու հիանալի կին ես, — ասաց նա: — Ճիշտ ես ասում: Քիչ առաջ, երբ ես լոգասինյակում էի, զգիտեմ ինչու, քո հանդեպ ոչ մի համակրանք չէի զգում: Իսկ հիմա ուղղակի հիացած եմ քեզանվով: Մալլյուսու:

— Մալլյուսու:

Ռավիկը խմեց իր կալվադոսը:

— Երկրորդ զիշերն է, — ասաց Ռավիկը: — Դա վտանգավոր է: Անծանոթ նորության հմայքն արգեն անցել է, իսկ հավատար-

մության հմայքը դեռ չկա, թայց մենք կդիմանանք նաև այս գիշերին:

Ժողովը իր բաժակը ցած դրեց:

— Ինչպես երեսւմ է, դու այդ գործերում շատ բան գիտես:

— Ալինչ էլ չգիտեմ, Պարզապես դատարկ խոսքեր են, Եվ առհասարակ մարդ ոչինչ էլ չգիտե: Ոչինչ միկնույն ձեռվ չի լինում: Ամեն ինչ միշտ փոփոխվում է: Այդպես էլ հիմա է: Սա ամեննեին էլ երկրորդ գիշերը չէ, Երկրորդ գիշեր չի էլ լինում: Լինում է միշտ առաջին գիշեր: Իսկ եթե երկրորդ գիշեր է լինում, նշանակում է դա վերջն է:

— Տեր իմ աստված: Հետաքրքիր է, մեզ ո՞ւր կրերի քո այդ թվաբանությունը: Ավելի լավ է արի ինձ մոտ: Իմ քունը դեռ չի տանում: Ես ուզում եմ քեզ հետ խմել, Ապա նայիր, այստեղ վերեսւմ մերկ աստղերը սառել են ցրտից: Ինչքան շուտ է մարդ մրսում, երբ մենակ է: Նույնիսկ շոգ ժամանակ: Իսկ երկուսով երեք:

— Երկուսով նույնպես կարելի է մրսել:

— Մինք երկուսով չենք մրսի:

— Իհարկե, ոչ,— ասաց Ռավիկը, և Ժողովը չնկատեց նրա դեմքի վրայով սահող արտահայտությունը: — Մինք՝ ոչ մի դեպք:

X

— Ինձ ի՞նչ էր պատահել, Ռավիկ, — հարցրեց Կետ Հեգստրեմը, Նա պառկած էր անկողնում, փոքր-ինչ վեր բարձրացրած զլիսով, որի տակ երկու բարձ էր դրված: Հիվանդասենյակից հոտավետ ցրի և դուրսու բուրմունք էր գալիս: Լուսամուտի վերնամասը փոքր-ինչ բաց էր: Դրսից ներս թափանցող մաքուր, ցուրտ օդը խառնվում էր սենյակի ջերմությանը, և թվում էր, թե պատուհանի հետեւմ ոչ թե հունվարն է, այլ ապրիլ:

— Դուք բարձր ջերմություն ունեիք, Կետ, Եվ դա պահպանվում էր մի քանի օր շարունակ: Հետո դուք քննցիք և գրեթե քսանչորս ժամ այլևս շարժնացաք: Հիմա ձեր ջերմությունն արդեն անցել է, և ամեն ինչ լավ է: Ինչպես եք ձեզ զգում:

— Հոգնած: Հոգնածությունն զիս չի անցել: Թայց հիմա ուրիշ

անսակ է: Սպիս առաջվու ծեծվածությունը չկա: Յավեր համարյան նույնպես չեմ զգում:

— Արոշ ցավեր դեռ կլինեն, Բայց ոչ առանձնապես ուժեղ, Հիմա մնաք պետք է այնպես անհնք, որպեսզի դուք կարողանաք դրանք հեշտ տանել: Համենայն դեպս այս ձևով լի մնա, կմեջմանա, Ասենք, դա դուք ինքներդ էլ զիտեք:

Կետը զիխով արեց:

— Դուք ինձ վիրահատե՞լ եք, Բավիկ...

— Այո, Կետ:

— Դա իսկապե՞ս անհրաժեշտ էր:

— Այո:

Թավիկը լուս սովասում էր, Նա թողնում էր, որ Կետն ինքը հարցերը տա, Այդպես ավելի լավ էր:

— Ես ինչքա՞ն ժամանակ եմ այստեղ պատկերու:

— Մի երկու-երեք շաբաթ:

Կետը գործ-ինչ լոեց:

— Ինձ թվում է, դա ինձ համար լավ կլինի: Կհանգստանամ: Սոսկալի հոգնած եմ: Հիմա եմ զգում: Ուժերս սւզդակի սպառվել են: Ես այդ բոլորը լուրջ չեի ընդունում: Ի՞նչ եք կարծում, վիրահատությունը կասվա՞ծ է այդ գործի հետ:

— Իհարկե, այդ մասին կասկած լինել չի կարող:

— Նաև այս անկանոն արնահասություննե՞րը, որոնք ես ունենում եմ ամսականների միջև:

— Դա նույնպես, Կետ:

— Այդ դեպքում լավ է, որ ես անհետաձգելի գործեր լուսնեմ: Գուցի դա սենքրաժեշտ էր, և Հիմա ավելի լավ կլինի: Որովհետեւ այս զիճակով ոտքի կանգել ու նորից մտնել այդ ծանրությունների տակ... ինձ թվում է, ես այլևս չեի կարող:

— Դա պետք էլ չի: Մոռացեք այդ: Մտածեք միայն մոտիկ և ամենակարենը բաների մասին: Նախաճաշի մասին, օրինակ:

— Շատ լավ,— հազիվ նկատելի ժամանով, ասաց Կետը: — Որ այդպես է, հայելին ինձ տվեք:

Թավիկը գիշերային սեղանից վերցրեց հայելին ու տվեց նրան: Կետը ուշադիր զննեց իրեն:

— Այդ հազիկները, Թավիկ, դո՞ւք եք բերել ինձ համար:

— Այ, կլինիկան:

Կետը հայելին դրեց մահճակալի վրա:

— Կլինիկաները հունվարին յասաման չեն ուղարկում իրենց հիվանդներին: Նրանք կամ աստրաներ են ուղարկում, կամ նման մի բան: Էլ չեմ ասում, որ կլինիկաները ամենեին էլ չգիտեն, որ յասամանն իմ ամենասկրած ծաղիկն է:

— Այստեղ ամեն ինչ զիտնն: Զէ՞ որ դուք այստեղի ամենաշին պացիենտներից եք, Կիտ: — Ռավիկը տեղից կանգնեց: — Հիմա ես պետք է գնամ, իսկ ժամը վեցի յուտերքը մի անգամ էլ կանցնեմ՝ ձեզ տեսնելու համար:

— Ռավիկ...

— Համեցեք...

Ռավիկը շրջվեց: Արդեն... մտածեց նա: Հիմա կհարցնի:

Կետը ձեռքը մեկնեց:

— Շնորհակալություն, — ասաց Կետը: — Շնորհակալություն ծաղիկների և ուշադրության համար: Ես ձեզ մոտ ինձ միշտ այսպէս եմ ապահով զգացել:

— Լավ, լավ, նետ, ինչեր եք ասում: Ինչի՞ մասին է խոսրը... Հիմա ավելի լավ է մի քիչ էլ քնիք, եթե կարող եք: Իսկ եթե հւնիարձ ցավիր ունենաք, զանգեք քրոշը: Ես կհոգամ, որ նա իր մոտ պատրաստի որևէ գեղ ունենա ձեղ համար: Ճաշից հետո ես մի անգամ էլ կգամ:

— Վերեր, կոնյակը որտե՞զ է:

— Այսքան դժվա՞ր էր: Այդտեղ է, վերցրու: Էժենի, բաժակ տվեք:

Էժենին դժկամորեն բաժակ տվեց:

— Այս մատնցանոց բաժակը ո՞րտեղից գտաք, — դժգոհեց Վերերը: — Մի խելքը զիկին բաժակ բերեք: Ասենք, սպասեք: Դուք կարող եք ձեր ձեռքը ջարդել: Ավելի լավ է ես ինքս բերեմ:

— Ես ուղղակի ձեզ լիմ հասկանում, բժիշկ Վերեր, — կոպտորեն ասաց Էժենին: — Միշտ, հենց որ պարոն Ռավիկը ներս է դալիս, դուք սկսում եք...

— Լավ, լավ, — ընդհատեց նրան Վերերը և բաժակը կոնյակ լցրեց: — Վերցրեք, Ռավիկ, Խնձորեսկ է Հեգատրեմը:

— Խինչ չի հարցնում: Հավատում է, առանց հարցնելու:

Վերերը հայացքը բարձրացրեց։
— Տեսնո՞ւմ եք, — հարցրեց նա հազիմանակող տոնով, ես
ի՞նչ էի ասում։
Խավիկը խմեց իր բաժակը։
— Պատահե՞լ է երբեք դուք ջնորհակալություն ստանաք որևէ
պացիկնարից, Վերեր, որին ոշնչով չեք կարողացել օգնել։
— Ինչու չէ, հաճախ։
— Եվ այդ պացիկնարը ձեզ ամեն ինչում հավա՞տ է ընծա-
յել։
— Ինքնըստինքյան հասկանալի է։
— Իսկ այդպիսի դեպքերում դուք ինչպե՞ս եք ձեզ զգացել։
— Թեթևացած, — զարմանքով պատասխանեց Վերերը։—
Եատ թեթևացած։
— Իսկ ես, ընդհակառակը, ինձ նվաստացած եմ զգում։
Թվում է, թե մեկին խարել եմ։
Վերերը ծիծաղեց և շիշը դրեց մի կողմ։
— Այո, նվաստացած... — կրկնեց Խավիկը։
— Առաջին անգամն է, որ ես ձեր մեջ մարդկային զգացում
եմ հայտնագործում, — ասաց էժենին։ — Եթե, իհարկե, հաշվի
շառնենք ձեր արտահայտության ձևը։
— Գուք հայտնագործող չեք, էժենի, Գուք ընդամենը հիվան-
դանոցային քույր եք, որի մասին հաճախ եք մոռանում, — մեջ
մտավ իսկույն Վերերը։ — Ուրեմն, ամեն ինչ կարգի՞ն է, Ռավիկ։
— Այո, առաջմի գոնե։
— Գեղեցիկ Այսօր առավոտյան նա բուժքրոշն ասել է, որ
Հենց լավանա, մեկնելու է Խտալիս։ Ահա և մենք գլուխներս կա-
զատենք։ — Վերերը եռանդով տրորեց ձեռքերը։ — Թող այնտեղի
թժիշկները այդ մասին հոգան, ես չեմ սիրում, երբ իմ կլինիկա-
յում մարդ է մեռնում։ Դա վնաս է հասցնում միը համբավին։

Խավիկը սեղմեց այն մանկաբարձուհու դուան զանգի կոճա-
կը, որը կցուսիննային արորտ էր արել։ Բավական երկար սպա-
սելուց հետո դուռը բացեց չսափրված սկ երեսով մի մարդ։ Ռա-
վիկին տեսնելով, նա զուրը բռնած կանգնեց։

— Ի՞նչ եք ուզում, — մանշաց նա։

- Ես կուզեի մադամ Բուշեին տեսնել:
- Նա զբաղված է:
- Աչինչ: Ես կոպասեմ:
- Չսափրված մարդը ուզեց դուռը փակել:
- Եթե չի կարելի սպասել, ես կարող եմ մի քառորդ ժամից
հետո նորից անցնել, — ասաց Ռավիկը: — Սակայն ոչ թե մենակ,
այլ մի անձնավորության հետ, որին ուզի-շուզի կընգունի:
- Չսափրված մարդը խստորեն նայեց Ռավիկին:
- Դա ի՞նչ է նշանակում: Զեզ ի՞նչ է պետք:
- Ես արդեն ձեզ ասացի: Ուզում եմ մադամ Բուշեին տես-
նել:

Դուռը բացող մարդը մի պահ մտածեց:

- Սպասեք, — ասաց նա և փակեց դուռը:
- Ռավիկը զննեց շագանակագույն պլոկված դուռը, որի վրա
նամակների թիթեղյա արկղ էր փակցրած և ազգանունը վրան
էմալի կլոր մի տախտակ: Ինչքան դժբախտություն ու սարսափ էր
անցել այդ դռան միջով: Եվ այդ բոլորը մի քանի անմիտ օրենք-
ների պատճառով, որոնք կանանց հարկադրում էին կարգին
քժիշկներին գիմելու փոխարեն դիմել փինաշիներին: Միթե այդ
օրենքները փրկել են որևէ մանկան կյանք, Սննդաբերել լցանկա-
ցող կինը միշտ էլ կարողանում է գտնել օրենքը շրջանցող ճանա-
պարհը: Արդյունքը լինում էր այն, որ տարեկան հազարավոր կա-
նայք կորցնում էին իրենց առողջությունը:

- Դուռը նորից բացվեց:
- Դուք սստիկանությունից եք, — հարցրեց լսափրված
մարդը:
 - Եթե ես սստիկանությունից լինեի, այսքան երկար չէի
սպասի:

Չսափրված մարդը Ռավիկին մութ միջանցքով քարշ տվեց
տարագ մի սենյակ, որը ամբողջովին կահույքով էր պատած:
Ռավիկա դիվան, բազմաթիվ ուսկեզօծ աթոռներ, կեղծ օրուսոռն-
յան՝ գորգ, ընկուզենու փայտից գեկորատիվ պահարանիկներ,
պատերին կախած հովվերգական ոճի էստամպներ, կուտամուտի-

¹ Օրյուստոն—ֆրանսիական քաղաք, որը հայտնի է գորգերի արտադրու-
թյամբ:

առաջ՝ մետաղյա պատվանդանի վրա զրված էր զեղձանիկը մեղք մի վանդակի, Ամենուրեք, որտեղ ազատ տեղ էր գտնվել, ճիւղած էին Հախմապակյա ամանեղեններ ու արձանիկներ:

Հայտնվեց մաղամ Բուշենու Դա անսահման հաստության մի կին էր, հազած ոչ ամբողջովին մաքուր և բոլոր կողմերց փող-փաղացող մի կիմոնու Դա ոչ թե կին, այլ կատարյալ Հրեշ էր: Բայց երեսը ողորկ էր և բավական սիրումատես, եթե նկատի չունենանք անհանգիստ ու այսուայն կողմ վազող աշքերը:

— Ես ձեզ լսում եմ, մեսյո,— ասաց մաղամ Բուշենու ու մնաց աեղում կանգնած:

Ռավիկը վեր կացավ:

— Ես եկել եմ Լյուսիեննա Մարտինեի կողմից: Դուք նրան աբորտ եք արել:

— Դա բացարձակ սուտ է, — անժիջապես ասաց մաղամ Բուշեն Միանգամայն հանգիստ: — Ես ոչ Լյուսիեննա Մարտինեի հմ հանաշում և ոչ էլ աբորտ եմ անում: Դուք կամ սիսալվում եք, կամ ձեզ մոլորության մեջ են դցել:

Նա այնպես ստեց, որ թվաց, թե Հարցը համարում է վիրքացած և ուզում է գնալ թայց դեռ կանգնած էր: Ռավիկն սպասում էր: Մաղամ Բուշեն նորից շրջվեց գեսլի նա:

— Դուք որիշ որեմ բան էլ եք ուզում, — հարցրեց նա:

— Աբորտը անհաջող է անցել: Աղջիկը ուժեղ արնահոսություն է ունեցել և հաղիվ է փրկվել մահից: Միակ ելքը վիրահատությունն էր: Եվ ես վիրահատեցի նրան:

— Սո՞ւտ է, — ֆշշացրեց հանկարծ մաղամ Բուշենու: — Բացարձակ սուտ է: Երբեք Բավական չի իրենք խոլխում են իրենց, հիմա էլ ուրիշներին են ուզում կրակը ցցել: Թայց ես նրան ցույց կտամ, ինչ է նշանակում ուրիշի անվան հետ իսաղալ, լրի մեղքը Հիմա դրանով իմ փասուարանը կվրազվի: Այստեղ ինձ բալորը ճանաշում են, և ես միշտ էլ կանոնավոր կերպով եմ վճարում իմ հարկերը: Ես ուզում եմ տեսնել, թե այդ անպատկառ լիրը, այդ պոռնիկ...

Իտավիկը զարմացած նայում էր մաղամ Բուշենու: Կատաղության այդ պոռթկումը ոչ մի չափով չէր փոխել նրա զեմքի արտաքայտությունը: Նրա երեսը մնացել էր նույն ողորկի ու սիրու-

նատեսը, Միայն բերանն էր, որ կլորացել էր ու գնդացիրի նման զուրս էր թօռում բառերը:

— Աղջիկը քիչ բան է ուզում ձեզանից, — ընդհատեց մադամ Բուշին Ռավիկը: — Նա պարզապես ուզում է, որ դուք փողը վերադարձնեք, ինչքան որ ինքը ավել է ձեզ:

Մադամ Բուշին արհամարհանքով ծիծաղեց:

— Փո՞ք, Վերադարձնե՞մ, — զարմացած կրկնեց նու: — Այդ ե՞րբ եմ ես նրանից փող վերցրել: Իսկ նա նտացական ունի:

— Եհարկե, ոչ: Մի՞թե դուք ստացականներ կտաք:

— Չեմ տա, որսվածեսկ ես նրա երեսն էլ շեմ տեսել: Մի՞թե մեկնումեկը նրան կհավատա:

— Այս, կհավատան: Վկաներ ունի: Նա վիրահատվել է թժիկ Վերերի կլինիկայում: Քննությունը պարզորեն հաստատել է փաստի անհերքելիությունը: Այդ հիման վրա կաղմված է նուն արձանագրություն:

— Դուք կարող եք նույնիսկ հազար արձանագրություն էլ ունենալ: Ո՞վ կարող է ապացուցել, որ ես թեկուղ մատով կուել եմ նրան: Կլինիկա, թժիկ Վերեր՝ ու նվաճ Հավի ծիծի ծիծամ կուել կուա: Այդպիսի լրբին կարգին հիվանդանոցում պառկեցնեն: Դուք, ի՞նչ է, բան ու գործ չունե՞ք:

— Բան ու գործ ինչքան ասեք կատ Բայց լսեք, թե ինչ եմ ասում: Այդ աղջիկը ձեզ վճարել է երեք հարյուր ֆրանկ: Նա կարող է ձեր դեմ հայց հարուցել՝ հաշմանդամության դիմաց ստանալու համար:

Գուոք բացվեց: Ներս մտավ չսափրված մարդու:

— Ի՞նչ է պատահել: Աղեք:

— Ոչ մի բան: Մի սրանց նայեք, հայց: Թող գատարան տաւ Դատարանն առաջին եւրթին իրեն կդատի: Թեկուզն այն պատճառով, որ աբորտ է արել, զրանում կարող եք շկասկածել: Իսկ ինձ է վերաբերում, զա դեռ պետք է ապացուցել: Զկարծեք, թե դա հեշտ բան է:

Զսափրված մարդը քթի տակ ինչ-որ բան փնթփնթաց:

— Քեզ հանգիստ պահիր, Ռոժե, — ասաց մադամ Բուշին: — Դու զնա քո գործին:

— Բրունիին դրսում սպասում է:

— Ի՞նչ անենք: — ասա թող սպասի: Ինքդ լավ գիտես...

Առժեն գլխով արեց ու անհետացավ: Նրա հետ չքացավ նաև կոնյակի սուր հոտը: Ծավիկը քիթը վեր քաշեց:

— Հին կոնյակ է,— ասաց նա: — Ամենաքիշը մի երեսունքառասուն տարվա: Երջանիկ է այն մարդը, որն այսպիսի բաները նույնիսկ ցերեկն է խմում:

Մի պահ զարմացած մաղամ Բուշեն նայեց Ծավիկին: Հետո գանդաղ շրթունքները ետ գնացին:

— Ճիշտ եք ասում: Ուզո՞ւմ եք մի բաժակ:

— Ինչո՞ւ չէ:

Զնայած իր գերությանը, մաղամ Բուշեն զարմանալի արագ և անաղմուկ վազեց փեղի դուռը:

— Ռոժե՞,

Զսափրված սի մարդը իսկույն հայտնվեց:

— Դու նորի՞ց ես թանկ կոնյակի համը տեսել: Զխաբես, Հումք գալիս է:

Ծիշը բեր այստեղ: Առանց խոսելու: Ծիշը բեր:

Ռոժեն բերեց կոնյակի շիշը:

— Ես մի բաժակ Բրունիեի համար լցրի, իսկ նա ինձ ստիպեց, որ իր հետ մի բաժակ էլ ես խմեմ:

Մաղամ Բուշեն ոչինչ լասաց: Նա դուռը փակեց և ընկուղենու պահարանից ձեւավոր ապակու մի բաժակ վերցրեց: Ծավիկը զըգվանցով նայեց բաժակին, որի վրա կանս ցի. մի գլուխ էր քանդակված: Մաղամ Բուշեն բաժակը լցրեց ու դրեց Ծավիկի առաջը՝ վրան սիրամարգեր գործած սփոռցի վրա:

— Դուք խելոք մարդ եք երեսում, մեսյո, առասաց Բուշեն: Ծավիկը այն կարծիքին չէր, թե այդ կինը գուրկ է իր նկատմամբ որոշ հարգանք ներշնչելուց: Նա ոչ թե երկաթից էր, ինչպես ասում էր այդ նրա մասին լուսիննենա Մարտինեն, այլ ավելի վատ էր — ռետինից էր: Երկաթի կարելի է չարգել, ռետինը՝ երբեք: Նրա առարկությունները փողք վերադարձնելու վերաբերյալ միանգամայն իրավացի էին:

— Զեր արած աբորտը անհաջող է եղել, — ասաց Ծավիկը, — որք և հանգեցրել ծանր հետևանքների: Մի՞թե սա բավական հիմք չի ծառայում, որպեսզի դուք վերադարձնեք աղջկանից ստացած դրամը:

— Իսկ դուք վերադարձնո՞ւմ եք, եթե վիրահատությունից հետո ձեր պացինատը մահանում է:

— ԱՀ Սակայն մեզ մոտ լինում են գեղքեր, երբ վիրահութեան տությունն արվում է ձրի: Այդպիսին է, որինակ, Լյուսիեննայի դեպքը:

Մաղամ Բուշեն նայեց Ռավիկին:

— Տեսնո՞ւմ եք, Ուրեմն, առավել ես: Ել ինչ է աղմուկ բարձրացնում: Նա, ընդհակառակը, դեռ պետք է ուրախ լինի:

Ռավիկը բաժակը բարձրացրեց:

— Մաղամ,— ասաց նա: — Ընդունեք իմ խորին հարգանքները: Զեղանից զլուխ հանելը այնքան էլ հեշտ չէ:

Կինը դանդաղորեն շիշը դրեց սեղանին:

— Միսյո, շատերն են ուզեցել այդպիսի բաներ անել: Բայց դուք մյուսներից ավելի խելացի եք երեսմ: Կարծում եք, թե այդ բոլոր գործերը միայն հաճույք են ուստանառում ու հարստացնո՞ւմ: Երեք հարյուր ֆրանկից համարյա հարյուրը ոստիկանությունն է վերցնում: Եթե դա լիներ, կարծում եք, թե ինձ թույլ կտային, որ ես աշխատեի: Ահա, տեսեք, դրսում մեկն արդեն նորից սպասում է: Եկել է փո՞ղ տանի: Պետք է մարդ անրնդատ դրանց կտուցները քաղցրացնի, անցնդհատ: Ուրիշ ելք շկա: Այս բոլորը թող մնա մեր մեջ, իսկ եթե ուզենաք գործը քշիորել, ամեն ինչից կհրաժարվեմ, և ոստիկանությունը դրա հետքերն այնպես կկորցնի, որ ձեր աշքերը կմնան բաց: Կարող եք ինձ հավատալ:

— Ես հավատում եմ:

Մաղամ Բուշեն Ռավիկի վրա մի հայացք գցեց: Տեսնելով, որ նրա պատասխանը հեգնանքի ոլ մի նշույլ լի ուարունակում իր մեջ, Բուշեն աթոռներից մեկը քաշեց իրեն ու նստեց: Աթոռը նրա ձեռքին կարծես փետուրի պես թեթև մի բան լիներ: Թվում էր, թե նրա ճարպերի տակ ֆիզիկական վիթխարի ուժեր են թաքնված: Մաղամ Բուշեն մի անգամ էլ կոնյակ լցրեց Ռավիկի բաժակը:

— Երեք հարյուր ֆրանկը առաջին հայացքից թվում է, թե մեծ փող է, Բայց, ոստիկանությունից բացի, կարծում եք էլ ուրիշ ծախսեր շկա՞ն: Դրանից մարդ բնակարանի վարձ է վճարում, որն այստեղ՝ Փարիզում շատ ավելի թանկ է, քան որևէ այլ տեղ: Սպիտակեղեն պետք է գնի, գործիքներ — դրանք ինձ վրա երկու անգամ ավելի թանկ են նստում, քան բժիշկների վրա: Իսկ միշնորդագրամնե՞րը, որ տրվում է նրանց, ովքեր ուացինեաներ են գըտնում, իսկ կաշառնե՞րը... Հետո քանի-քանիներին պետք է սի-

բաշահես — խմիլքներ, նոր տարվա ու Ծննդյան օրվա նվերներ՝ պետքի և նրանց կանանց համար... Միթե հնարավոր է այդ բոլորը թվել, մեսյու ծրբեմն այնպես է ստացվում, որ էլ տակին ոչինչ չի մնում:

— Դրա գեմ առարկելու բան չկա:

— Աւրեմն, էլ ինչի՞ գեմ եք առարկում:

— Նրա ղեմ, ինչ լուսիեննային է պատահել:

— Իսկ այդպիսի բաներ բժիշկների մոտ չի՞ պատահում, —

իսկույն վրա բերեց մաղամ Բուշեն:

— Ամենին ոչ այդքան հաճախ:

— Մեսյու, — նա միանգամից ուղղվեց: — Ես ազնիվ կին եմ, Ամեն անգամ ինձ մոտ եկողին ես զգուշացնում եմ, թի հանկարծ ինչ կարող է պատահել, ինչ հետևանքներ կարող են լինել: Եայց նրանցից ոչ մեկը ետ չի գնում: Նրանք աղերսում են, որ ես չհրաժարվեմ, լալիս են հուսահատորներ, սպառնում են, որ եթե ես իրենց չօգնեմ, կկախվեն, թույն կիմեն: Ի՞նչ տեսարաններ ասես, որ մարդ չի տեսնում այստեղ: Ոտքերս են ընկնում և պաղատում, Տեսնո՞ւմ եք այն անկյունի պահարանը, որ ընկուգնուց է: Մի տեսք, թե ո՞նց է պլոկվեր: Դա մի հարուստ կին է արել իր հուսահատության բոպեին: Ես նրան օգնեցի: Ուզում եք ուրիշ բան էլ տեսնել: Իմ խոհանոցում հիմա մի տասը ֆունտանոց սալորի չեմի բանկա է զրված: Դա նույն այդ կինն է երեկ ուղարկել: Ի նշան շնորհակալության, թեև ինքն ինձ արդեն վճարել էր: Ահա թե ինչ եմ ուզում ձեզ տսել, մեսյո... — Մագամ Բուշեի ձայնը ափելի հնչեղ ու հաստատ դարձավ, — դուք ուզում եք ինձ խարերա անգանեք, ինչ ուզում եք անվանեք, բայց ուրիշներն ինձ իրենց բարերարն ու հրեշտակն են համարում:

Բուշեն տեղից վերկացավ: Նրա կիմոնոյի ծալքերը վեհարեն թափվեցին ցածր Վանդակի դեղանիկը, կարծես ըստ հրամանի, սկսեց երգել: Ռավիկը նույնպես տեղից կանգնեց: Նրան ծանթ էին շատ մելոդրամաներ, բայց այստեղ նա զգում էր, որ մագամ Բուշեն նույնպես բոլորովին չի շափաղանցում:

— Կեղեցիկ, — ասաց Ռավիկը: — Ես հիմա զնում եմ, թայց պետք է ասեմ, որ Լուսիեննայի նկատմամբ զուք ուղարկի բարերար շղանվեցիք:

— Դուք պետք է նրան տեսնեիք այն ժամանակ, երբ ինձ

մոտ էր եկել, էլ ի՞նչ է ուզում: Ինքը առողջ է, երեխա չկա, չէ՞ ոչ
հենց նրա ուզածն էլ այդ էր: Մանավանդ որ կլինիկայի համար
նույնպես չի վճարում:

— Նա այլևս երեխա ունենալ չի կարող:

Մի վայրկյան Բուշեն Հփոթահար լոեց, բայց հենց նույն
բռպեին բոլորովին հանգիստ ասաց.

— Ավելի լավ, երեն ավելի երջանիկ կզաք, լրբին ի՞նչ է
պետք:

Խավիկը տեսավ, որ ինքը ոշնչի չի հասնի:

— Աս րեվօր¹, մադամ Բուշեն, — ասաց նա: — Ինձ համար հե-
տաքրքիր էր ձեզ մոտ լինելու:

Բուշեն ընդհուպ մոտեցավ Խավիկին: Խավիկը վախենում էր,
թե հիմա նա հրաժեշտ տալիս ձեռքը կմեկնի իրեն: Բայց մադամ
Բուշեի մտքով դա չէր էլ անցնում:

— Դուք ավելի խելամիտ եք, մեսյո, — ասաց նա վստահող
ու ցածրացրած ձայնով, — ավելի խելամիտ, քան բժիշկներից շատ
շատերը: Ափսոս, որ դուք... — նա մի վայրկյան կանգ առավ և
քաջալերող հայացքով նայեց Խավիկին: — Մեկ-մեկ մարդ որոշ
դեպքերի համար խելքը գլխին բժշկի կարիք է զգում: Իր գործը
լավ իմացող բժիշկը ինձ շատ կարող էր օգնել...

Խավիկը ոշինչ չտասց: Նա աշխատում էր միայն լսել:

— Դա ձեզ ոչ մի վնաս չէր հասցնի, — ավելացրեց մադամ
Բուշեն: — Հատկապես առանձին դեպքերի ժամանակ:

Նա Խավիկին այնպես էր նայում, ինչպես կատուն է ձեաց-
նում, թի պանչանում է թոշնակով:

— Երբեմն ապահովված պացիենտներ են հանդիպում...
վճարն, իհարկե, նախապես է արվում: Խսկ ինչ ոստիկանությանն
է վերաբերում, իմացեք, որ հարյուր տոկոսով ապահովված ենք:
Ես կարծում եմ, որ դուք բոլորովին հանդիստ մի քանի հարյուր
ֆրանկ կարող եք ձեր դրսանք գնել... — մադամ Բուշեն թրփ-
թրփացրեց Խավիկի ուսին, — ձեզ նման արտաքին ունեցող մար-
դը...

Ամբողջ երեսով մեկ ժպտալով, նա ձեռքը նորից տարավ դե-
պի շիշը:

¹ Յահանթյուն (ֆրանս.):

— Հը, ի՞նչ կարծիքի եք:

— Ծնորհակալ եմ,— ասաց Թավիկը, շիշը ևս հրելով,— ես էլ չեմ ուզում: Ինձ շատ չի կարելի:

Նա հազիվ իրեն ստիպեց արտասանել այդ բառերը, քանի որ կոնյակը սքանչելի էր: Եշի վրա դորժարանային պիտակ չկար, ըստ երեսութին, դա դուրս էր եկել առաջին կարգի մասնավոր մառանից:

— Մյուս բաների մասին կմտածեմ: Մոտ օրերս մի անգամ էլ կանցնեմ ձեզ մոտ: Ես հաճույքով կուզեի նայել ձեր գործիքները: Գուցե որևէ խորհուրդ տայի ձեզ:

— Երբ դուք հաջորդ անգամ գաք այստեղ, ես իմ գործիքները ձեզ ցույց կտամ: Բայց դուք էլ ցույց կտաք ձեր գիպլոմը: Վրատահության դիմաց վստահություն:

— Դուք արդեն ապացուցեցիք, որ որոշ բաներում ինձ վրատահում եք:

— Ամենկին էլ ոչ,— Ժպտալով ասաց մաղամ Բուշեն,— ես ընդամենը ձեզ մի առաջարկություն արի, որից ուզածդ բռպեին կարող եմ հրաժարվել: Դուք ֆրանսիացի շեք, դա իսկույն զգացվում է ձեր արտաքիրումից, թեև լավ եք խոսում և ազատ: Դուք նաև ֆրանսիացու նման չեք: Ըստ երեսութին էմիդրանտ եք:— Մաղամ Բուշեն Ժպտաց ավելի ընդգծված և սառը հայացքով նայեց Թավիկին:— Զէ՞ որ ձեզ կարող են շնավատալ, էլ չեմ ասում այն, որ կարող են ձեզանից ֆրանսիական դիուլոմ պահանջել, որը դուք չունեք: Հիմա այնտեղ նախասենյակում մի ոստիկանական պաշտոնյա է նստած: Եթե ցանկություն ունեք, հենց այս բոպեիս կարող եք ինձ մատնել: Բայց դուք դա չեք անի: Իսկ ինչ վերաբերում է իմ առաջարկությանը, մտածեք այդ մասին: Միենալուն է, դուք ինձ ոչ ձեր անունն եք ասելու և ոչ էլ հասցեն, ձի՞շտ է:

— Այո,— ասաց Թավիկը, որն իրեն պարտված էր զգում:

— Ես այդպես էլ գիտեի:— Այժմ արդեն Բուշեն իսկապես որ նման էր հրեշավոր կերպով ճարպակալած կատվի:— Աս րենուր, մեւոյո, Մտածեք իմ առաջարկության մասին: Ես հաճախ եմ մտածել մի էմիդրանտ բժիշկ գտնել:

Թավիկը Ժպտաց: Նա գիտեր ինչու էմիդրանտ բժշկին Բուշեն կարող էր ամբողջովին իր բռում պահել: Իսկ եթե երբեք հանկարծ

մի բան պատահեր, պատասխան տվողը կլիներ ոչ թե ինքը, ոչ
հենց այդ էմիգրանտը:

— Ես կմտածեմ, — ասաց Ռավիկը: Առ րեվոր, մադամ:

Նա գնաց մութ միջանցքի երկարությամբ: Դռներից մեկի հե-
տեւմ տնքոցի ձայն էր գալիս: Ռավիկն հասկացավ, որ թուշեի
ընակարանում մահճակալներով կահավորված հիվանդանոցային
հատուկ բաժանմունք կա, որտեղ կանայք, արորտից հետո, մի
քանի ժամ պառկում էին և ապա նոր միայն գնում իրենց տուն:

Նախասենյակում նստած էր բեղիկները կարճ խուզած և թուխ՝
ծիթապտղի գույնի մաշկով սլացիկ հասակ ունեցող մի մարդ: Նա
ուշադիր ոտից զլուխ զննեց Ռավիկին: Կարճ բեղիկներով մարդու
կողքին նստած էր Ռոժեն: Սեղանի վրա դրված էր հին կոնյակից
ևս մի շիշ: Ռավիկին տեսնելուն պես Ռոժեն իրենից անկախ ուզեց
կոնյակի շիշը թաքցնել, բայց չհասցնելով այդ, արհեստականո-
րեն ժպտաց ու ձեռքը ցած թողեց:

— Բարի զիշեր, բժիշկ, — ասաց Ռոժեն, մերկացնելով իր
փտած ատամները: Ըստ երեսութիւն, նա դուան հետեւ կանգնած
ականջ էր դնում:

— Բարի զիշեր, Ռոժեն, — Ռավիկը որոշեց, որ տվյալ դեպ-
քում ավելի տեղին է մտերմավարի պահել իրեն:

Ընդամենը մի կես ժամվա ընթացքում այդ անընկճելի կնիկը
Ռավիկին բացարձակ թշնամուց քիչ մնաց դարձնի իր մեղսակիցը:
Եղ այժմ Ռավիկի համար ուղղակի թեթևություն էր առանց ձեա-
կանությունների բարի զիշեր ասել Ռոժեն, որի մեջ այդ բոլորից
հետո հանկարծ ինչ-որ զարմանալի մարդկային մի բան տեսավ:

Աստիճանների ներքեւում Ռավիկը հանդիպեց երկու աղջկնե-
րի: Նրանք անցնում էին դռնից դուռ ու նայում անվանատախ-
տակներին:

— Մեսյօ, — դիմեց նրան աղջկներից մեկը, հաղթելով իր
անվճռականությունը, — չե՞ք ասի, մադամ թուշեն այս տա՞նն է
ապրում:

Ռավիկը փոքր-ինչ հապաղեց: Սակայն ի՞նչ միտք ուներ
նրանց որևէ բան ասել: Մի՞թե դա կարող էր որևէ օգուտ տալ:
Միենույն է, նրանք գտնելու են թուշեին: Եղ վերջին հաշվով, ինքը
ի՞նչ կարող էր առաջարկել նրանց թուշեի փոխարեն:

Ժամացույցի լուսավորվող թվահարթակը խավարում առկայ-
ծում էր ինչպես գիշերային փոքրիկ լուսատու, ժամը առավոտյան
հինգն էր: Ժոանը պետք է գար երեքին: Հնարավոր է, որ նա զեռ
դա, Բայց կարող է լինել նաև այնպես, որ խիստ հոգնած լինելու
պատճառով գնացել է ուղիղ իր հյուրանոցը:

Խավիկը նորից պառկեց, որպեսզի քնի: Բայց քունը շտարավ:
Այդպես երկար նա պառկել ու նայում էր առաստաղին, որտեղ
մերթ ընդ մերթ սահում-անցնում էր դիմացի շենքի տանիքի վրա
վառվող ու հանգող լուսային ռեկլամի շերտը: Նա իրեն դատարկ
ու ամայացած էր զգում և չգիտեր ինչու: Թվում էր, թե նրա մար-
մընի ամբողջ զերմությունը կամաց-կամաց դուրս է գալիս մաշկի
ծակոտիների միջով և կորչում ինչ-որ տեղ, թվում էր, թե արյունը
ինչ-որ բանի մեջ հենարան է փնտրում և, զգտնելով այդ հենա-
րանը, ընկնում և ընկնում էր մի մեղմ ու հաճելի ոչ մի տեղ: Նա
ձեռքերը խաշածե դրեց զիսի տակ և անշարժ մնաց պառկած: Այժմ
նա արդեն դիտեր, որ ինքը սպասում է, սպասում է ժոան Մա-
դուին, զիտեր, որ ոչ միայն իր բանականությունն է սպասում
նրան, այլև իր միսն ու արյունը, մարմինը — ձեռքերը, նյարդե-
րը, և ինչ-որ տարօրինակ, իրեն անծանոթ մի քնքշություն: Մի
խոսքով, իր մեջ ամեն ինչ նրան էր սպասում:

Նա տեղից ելավ, հագավ խալաթը և նստեց լուսամուտի մոտ:
Մարմինը զգաց փափուկ բրդի զերմությունը: Խալաթը հին էր, տա-
րիներ շարունակ նա իր հետ ամենուրեք քարշ էր տվել այդ խա-
լաթը: Նա այդ խալաթի մեջ էր քնել իր փախստական տարիներին,
նրանով էր փրկվել՝ խսպանական գիշերների ցրտից, երբ ինքը մա-
հու չափ հոգնած լազարեթից բարափ էր գալիս: Տասներկու տա-
րեկան խուանան, որը ութուն տարեկան պառավի աշքեր ուներ,
այդ խալաթի տակ էր մահացել Մադրիդի ոմբակոծված հյուրա-
նոցներից մեկում, այն խուաննան, որը սոսկ մի ցանկություն
ուներ — երբեմ այսպիսի փափուկ բրդից մի շոր ունենալ և մռա-
նալ, թե ինչպես մորը բռնաբարեցին ու հորը մահվան ենթարկե-
ցին ոտքերի տակ տրորելով:

Խավիկը նայեց շուրջը: Սենյակ, մի երկու-երեք համպրուկ,
մի քանի իրեր, քրքրված գրքերի մի կապ — տղամարդուն շատ

բան պետք չի՝ ապրելու համար: Անհանդիստ կյանքի պայմաններում ի՞նչ պետք է, որ մարդ շատ բաների ընտելանաւ: Չէ՞ որ մարդ զրանք միշտ կամ ստիպված է լինում թողնել ու գնալ և կամ էլ վերցնել հետո: Մինչդեռ դու պետք է յուրաքանչյուր բոլի պատրաստ լինեն ճանապարհ ընկնելու: Ահա հենց այդ էր պատճառը, որ նա մենակ էր ապրում: Եթե մարդ ճանապարհ է ընկել, ուրեմն, նրան ոչ մի բան չպետք է ոչ կաշկանդի և ոչ էլ հուղի Ամենաշատը այդ հուզմունքը կարող է պատճառել որևէ պատճական կապ, սակայն ոչ ավելին:

Խավիկը նայեց մահճկալին: Ճմբթված, գորշագույն սավան: Սպասելը նրա համար առանձնապես մեծ դժվարություն չէր: Նա հաճախ էր սպասել կանանց: Բայց զգում էր, որ առաջ սպասել էր բոլորովին ուրիշ տեսակ — առանց խոր զգացմունքների, պարզ, կոպիտ: Նրեմն էլ կարծես տեղանքը ազնվացնող թաքնված մի քնքշությամբ: Բայց երկար ժամանակ է, ինչ ոչի չէր սպասել այսօրվա նման: Նրա մեջ աննկատելի կերպով ինչ-որ բան էր սողոսկել: Մի՞թե նա արթնացել է նորից: Մի՞թե նորից նու սկսել է շարժվել: Երբվանի՞ց այդ բոլորն սկսեց: Գուցե կրկին ինչ-որ բա՞ն է կանչում հեռավոր անցյալից, խորքերից կապույտ, գուցե թեթև մի այո՞ւք է զա, որ զալիս է անանուխով պատված մարդագետիններից, բարդինների շարքե՞ր են գուցե, որ բարձրանում են հորիզոնի վրա, գուցե ապրիլյան անտառների բուրմո՞նքն է այդ: Նա այլու այդ չէր ուզում: Չէր ուզում տիրանալ զրան: Չէր ուզում համակվել այդ ամենով, նու արգեն ճանապարհին էր:

Նա տեղից վեր կացավ և սկսեց հագնվել: Անհրաժեշտ էր միշտ անկախ մնալ: Ամեն ինչ սկսվեց փոքրիկ անկախությունների կորստից: Մարդ ուշադրություն չի դարձնում զրանց վրա և առա հանկարծ հայտնվում է սովորությունների ցանցի մեջ: Սովորույթը բաղմաթիվ անուններ ունի, սերը այդ անուններից մեկն է: Ոչ մի բանի շպետք է ընտելանալ: Նույնիսկ կնող մարմնին:

Խավիկը գուոք բանալիով շփակեց: Եթե Ժոանը զա, իրեն չի գտնի, նա կարող է սպասել այստեղ ցանկության զեպքում: Նա մի պահ մտածեց, թե մի երկոտղ չգրի՞ արգյուք թողնելու համար: Բայց ստել չէր ուզում, իսկ ասել, թե ուր է գնացել — նույնպես ցանկություն չուներ:

Թավիկը վերադարձավ տռավոտյան ժամը ութի կողմբ։ Քայլով վաղորդյան ցուրտ, գեռ լապահըներով լուսավորված փողոցներով, նա թարմացավ ու թթվավուն զգաց։ Սակայն հենց որ հասավ հյուրանոցին, նրան նորից համակեց նախկին լարվածությունը։

Ժոանը չէր եկել Թավիկն զգաց, որ ինքը հենց այդպես էլ կարծում էր, Սակայն սենյակը նրան թվաց սովորականից ավելի դատարկ, Թավիկը նայեց իր շուրջը, փնտրելով որևէ նշան, որով կարեւի կլիներ իմանալ Ժոանը եկել է թե ոչ։
Սակայն ոչինչ չգտավ։

Նա զանգեց աղախնուն, Փոքր-ինչ հետո հայտնվեց աղախնունը։

— Ես կուզեի նախաճաշել, — ասաց Թավիկը։

Աղախինը նայեց նրան, բայց ոչինչ շատաց։ Թավիկը նույնպես աղախնուն ոչինչ չհարցրեց։

— Սուրճ և եղցյուրիկ բռուկի, եկա։

— Այս բռուկիս, մեսյո Թավիկ։

Թավիկը նայեց մահճակալին, եթե Ժոանը եկած լիներ, հազիվ թե պառկեր դատարկ, խառնիխշտոր թափած անկողնու մեջ։ Տարօրինակ է, թե այն ամենը, ինչին կպշում է մարմինը — լինի դա անկողին, սպիտակեղեն, թե նույնիսկ վաննա, — որքան շուտ է դառնում մի տեսակ մեռած, երբ զրկվում է մարդկային մարմնի շերմությունից։ Իրերը կորցնելով իրենց շերմությունը, իսկույն դառնում են վանող։

Թավիկը վառեց սիքարետը։ Ժոանը կարող էր ենթադրել, թե իրեն հիվանդի մոտ են կանչել։ Բայց այդ դեպքում նա որևէ գրություն կթողների Հանկարծ Թավիկն իրեն ապուշի դերում զգաց։ Նա ուզում էր պահպանել իր անկախությունը, բայց վարվեց ինհատ աննրբանկատ։ Աննրբանկատ ու հիմար ձևով, ինչպես տասնութ տարեկան մի պատանի, որն ինքն իրեն ուզում է ինչ-որ բան ապացուցել։ Այդ վարմունքի մեջ շատ ավելի կախվածություն կար, քան եթե նա մնար ու սպասեր։

Աղախինը նախաճաշը բերեց։

— Անկողինը հավաքե՞մ, — հարցրեց նա,

— իսկ ինչո՞ւ հենց հիմա։

— Գուցե դեռ ուզենաք քնէ՞լ: Թարմ հավաքած անկողնում մարդ ավելի լավ է քնում:

Ազախինը անտարբեր նայեց նրան:

— Որևէ մեկը եկե՞լ է այստեղ, — հարցրեց Ռավիկը,

— Չգիտեմ, ես ժամի յոթին եմ եկել:

— Եվա, — հարցրեց Ռավիկը, — ի՞նչ է մարդ զգում, երբ ամեն առավուտ մի տասը ուրիշի անկողին է հավաքում:

— Դա դեռ տանելի է, մեսյո Ռավիկ: Միայն թե պարոնայք ավելին չպահանջեն: Բայց միշտ գտնվում են այնպիսինները, որոնք ուրիշ բան էլ են ուզում, Դոնե այդ պահանջներն էլ գնային պոռնը կատներում բավարելու, Փարիզում ինչն է բոլ՝ պոռնկատունը... և շատ և էժան:

— Առավույշն ով կվերկենա, կգնա պոռնկատում, Եվա, Մինդին Հյուրանոցային որոշ բնակիչներ հենց այդ ժամերին են իրենց առանձնապես ուժեղ զգում:

— Այս, հատկապես ծերերը: — Նա ուսերը վեր քաշեց: — Զես համաձայնվում, մի քիչ թեյափող պետք է տան, դա ես կորցնում, եղած-շեղած օգուտը դա է մնում: Ոմանք էլ ակսում են ամեն առիթով բողոքել վրադ — կամ սենյակն է կեղտոտ, կամ կոպիտ պատամխաններ ես տվել... եվ այդ բոլորը, իշարկե, զայրույթից: Ի՞նչ կարսդ ես անել: Կյանքի օրենքն է:

Խավիկը գրպանից մի թղթագրամ հանեց:

— Գիտեք ինչ, Եվա, եկեք այսօր մեր կյանքը մի քիչ թեթեղացնենք: Սրանով կամ մի զլիարկ գնեք ձեզ համար և կամ էլ բրդե մի ժակետ:

Եվայի աշքերը կենդանացան:

— Ծնորհակալություն, մեսյո Ռավիկ: Օրը հաջողությամբ է սկսվում: Ուրեմն, ես ձեր անկողինը հետո՝ հավաքեմ:

— Այս, հետո կհավաքեք:

Եվան նայեց նրան:

— Իսկ այդ դաման շատ հետաքրիբն է, — ասաց նա: — Այն դաման, որը հիմա հաճախ ձեզ մոռ է զալիս:

— Մի խոսք էլ ասացիք, ես այդ փողը ետ կվերցնեմ ձեզանից: — Ռավիկը Եվային հրեց գելի զուազ: Գնացեք, ծեր վավաշոտները հիմա արդեն ձեզ են սպասում: Մի՛ հիտոթափեցրեք նրանց:

Թավիկը նստեց սեղանի մոտ և սկսեց ուտելու նախաճաշը առանձնապես համով չէր, նա տեղից վեր կացավ և ուտելը շարունակեց կանգնած։ Այդպես ավելի էր դուր զալիս։

Տանիքների վերեւում հայտնվեց կարմիր արևը։ Հյուրանոցն արթնացավ, Սերունի Գոլդբերգը, որը մի հարկ ներքեւ էր ապրում, սկսեց իր առավոտյան համերգը։ Նա այնպես էր հաղում ու տնքում, կարծես վեց թոք ունենար, էմիզրանտ Վիզննոփը բացել էր լուսամուտի փեղկերը և զորահանդեսային մի քայլերդ էր սթվում։ Վերևի հարկում ջուրն սկսեց քշքշալ։ Գոները բացվում ու փակվում էին, իսպանացիների մոտ էր միայն, որ խաղաղ էր Ռավիկը ճլմկոտաց։ Գիշերն անցել էր։

Հոգին քայլայող խավարը արդեն չբացավ։ Նա որոշեց մի քանի օր առանձին մնար։

Դրսից լսվում էին լրագրավաճառ երեխաների ձայները, որոնք առավոտյան նորություններ էին հայտնում — ընդհարումներ չեխական սահմանի վրա, Գերմանական զորքերը մոտեցան Սուդետներին, Մյունխենի համաձայնագիրը վտանգի տակ է։

XI

Երեխան չէր ճշում։ Լուս նայում էր բժիշկներին։ Նա զեռ այնքան էր շշմած, որ ոչ մի ցավ չէր զգում։ Ռավիկը նայեց երեխայի շարդված ոտքին։

— Քանի՞ տարեկան է, — հարցրեց նա մորը։

— ի՞նչ, — մոլորված ասաց երեխայի մայրը։

— Քանի՞ տարեկան է։

Գլխաշորով կինը շուրթերը շարժեց։

— Ատքն է, — ասաց նա, — ո՞տքն է։ Բեռնատար մեքենա էր...

Ռավիկը լսեց երեխայի սիրտը։

— Երբեք հիվանդացե՞լ է առաջ։

— Ո՞տքն է, — ասաց կինը։ — Նրա ո՞տքն է։

Ռավիկը շտկվեց։ Երեխայի սիրտն այնքան արագ էր խփում, կարծես թոշնակի սիրտ լիներ։ Բայց վտանգավոր ոչինչ չկար։ Ռավիկը նարկողից առաջ պետք է այդ հյուծված ու ոախիտիկ երեխային հանգամանորեն քններ։ Հետաձգել չէր կարելի, խսկուն

պետք էր սկսել: Գարդված ոտքը ամբողջովին կեղտուաված էր փողի փոշիներից:

— Ոտքս կտրելո՞ւ են,— հարցրեց տղան:

— Աչ, — ասաց Ռավիկը, առանց իր ասածին հավատալու

— Ավելի լավ է կտրեք, քան թե մնա և լծալվի:

Ռավիկը ուշաղիր նայեց երեխայի ծերունու պես խելոք գեմքին. Ցավի ոչ մի նշան գեռ չէր երևում:

— Դեռ կաեսնենք, — ասաց Ռավիկը: — Հիմա քեզ պետք է քննեննենք: Դա . շատ հասարակ բան է: Վախենալու ոչինչ չկա: Հանգիստ եղիր:

— Մի բռպե, մեսյու, Մեքենայի համարը՝ 2019-է, ԶԷՇիք գրի՝ մորս տալու համար:

— Ի՞նչ, ի՞նչ ասացիր, ժաննո, — հարցրեց սարսափահար մայրը:

— Ես համարը հիշեցի: Մեքենայի համարը՝ 2019: Շատ մոտիկից տեսաւ: Կարմիր լույս էր վառած: Մեղավորը վարորդի էր: — Երեխայի շնչառությունն սկսեց ծանրանալ: — Ապահովագրական կոմպանիան պետք է վճարի... Համարը...

— Ես զրեցի, — ասաց Ռավիկը: — Մի վախենաւ: Ես ամեն ինչ արդեն զրել եմ:

Նա զիսով արեց էժենիին՝ սկսել նարկոզը:

— Թող մայրս ոստիկանություն գնա... Ապահովագրական կոմպանիան պարտավոր է վճարել... — Հանկարծ երեխայի գեմքին քրանքի խոշոր կաթիլներ հայտնվեցին, թվում էր, թե անձրեխ տակ է ընկել: — Եթե ոտքս կտրեք, նրանք ավելի շատ կվճարեն... քան եթե չկտրեք... ու լծալվի...

Նրա աշքերը սուզվեցին կապույտին տվօղ սև շրջանակներում, որոնք կեղտուած ջրափոսերի նման հայտնվում էին մաշկի վրա:

Տղան տնքաց և փորձեց արտկ-արագ ինչ-որ բան ասել:

— Մայրս... չի հասկանում... նա... օգնել...

Նա այլևս չկարողացավ շարունակել: Սկսեց բղավել, խուզ, ձնշված, կարծես նրա մեջ խոշտանգված ինչ-որ դազան էր հստեր:

— Կրսում աշխարհն ի՞նչ է անում, Ռավիկ, — հարցրեց Կեա Հեգստրեմը:

— Ինչո՞ւ եք ուզում իմանալ, Կետ Ավելի լավ է մտածեց ուրախ բաների մասին:

— Ես այնպիսի զգացում ունեմ, կարծես շարաթներ շարունակ այստեղ եմ, ինկ մնացած ամեն ինչ այնքան է հեռու, կարծես հատակ սուզված լինի:

— Թող այդպիս սուզված էլ մնա, մի անհանգստացեք:

— Չեմ կարողանում, ինձ համար սարսափելի է: Թվում է, թե այս սենյակը վերջին տապանն է, իսկ լուսամուտների տակ արգեն ուռճանում են զրհեղեղի շրերը: Ի՞նչ նորություն կա աշխարհում:

— Ոչ մի նորություն, Կետ Աշխարհը անխոնչ ու եռանդուն ինքնասպանության է պատրաստվում, բայց ոչ մի կերպ ինքն իրեն չի ուզում խռոտովանել այդ:

— Պատերազմ է լինելու:

— Որ պատերազմ է լինելու, յուրաքանչյուրը գիտի: Իսկ թե ե՞րբ է լինելու — դա է, որ անհայտ է: Բոլորը հրաշքի են սպասում: — Իեավիկը ժամանակաց: — Ես երբեք հրաշքների հավատացող այնքան շատ պետական գործիչներ չեմ տեսել, ինչքան որ հիմա ֆրանսիայում կան: Եզ երբեք այդպիսիների թիվը այնքան քիչ չի եղել Գերմանիայում, ինչքան հիմա է:

Կետը մի քանի բռպե ոչինչ շասաց:

— Մի՞թե պատերազմ կարող է լինել:

— Այո... թեև մեզ անհավատալի է թվում, որ վերջիվերջո մի օր պատերազմ է սկսվելու Թերես Շենց ալդ պատճառվ է, որ ինքնապաշտպանության համար ոչինչ շենք նախաձեռնում: Ցավե՞ր եք զգում, Կետ:

— Առանձնապես ոչ: Տանելի է: — Նա իր զիխի տակի բարձն ուղղեց: — Ես այնպես կուզեի հեռանալ այդ ամենից, Ռավիկ:

— Հասկանալի է, — պատասխանեց նա առանց ներքին համոզման: — Իսկ ո՞վ չէր ուզի:

— Եթե ես այստեղից գուրս գամ, մեկնելու եմ Իտալիա: Ֆիեզոլե կղզին: Ես այստեղ մի հին խաղաղ տուն ունեմ՝ իր պարտեզի հետո: Մի որոշ ժամանակ ուզում եմ մնալ այնտեղ: Ըստ երեսութին, այնտեղ դեռ հոգ կլինի: Գարնանային գունատ արև ծաշին տան հարավային պատի վրա մողեսներ են հայտնվում: Երեկոյան կողմը լսվում են Ֆլորենցիայից եկող զանգերի զողանը:

ները։ Իսկ գիշերը լուսինն ու աստղերն են կախվում կիպարիսների վրա։ Տանը շատ զրբեր կան, կա մի մեծ բուխարի, որի առջև փայտյա նստարաններ են զրված։ Մարդ կարող է նստել բուխարու առաջ ու նայել կրակին։ Բուխարու մեջ ամրացված է նաև հատուկ մի բռնիչ, որի վրա մարդ կարող է իր խմելիք կարմիր գինու քածակը դնել տաքացնելու համար։ Տանը մարդ չկա։ Միայն ծերացած մի մարդ ու կին են, որոնք պահպանում են տոնը։

Նա հայացքը զցեց Ռավիկի վրա։

— Հիանալի է, — ասաց Ռավիկը։ — Անդորր, բուխարու կրակ, զրբեր, խաղաղություն... Առաջ այդ ամենը դիտվում էր որպես քաղքենիություն, իսկ հիմա դա երազանք է՝ կորուսյալ դրախտի մասին։

Կետը գլխով արեց։

— Որոշ ժամանակ կապրեմ այնտեղ։ Մի քանի շաբաթ։ Գուցե նաև մի քանի ամիս։ Առայժմ դեռ չկիտեմ ինչքան։ Ռւզում եմ հանգստանալ։ Հետո կվերադառնամ նորից այստեղ ու արգեն կմեկնեմ Ամերիկա։

Խավիկը լսեց, թե ինչպես միշտանցքում ամանեղենի ձայն եկավ, հիվանդներին արդեն ընթրիք էին տանում։

— Դա շատ լավ է, Կետ։

Կետը փոքր-ինչ հապաղելուց հետո հարցրեց։

— Ռավիկ, ի՞նչ ես կարծում, ես կարո՞ղ եմ երեխա ունենալ։

— Ոչ անմիջապես։ Դուք պետք է դեռ ուժ հավաքեք։

— Խոսքս հիմիկվա մասին չէ։ Ռւզում եմ ասել՝ առհասարակ։ Այս վիրահատությունից հետո... Դուք չե՞ք...

— Ոչ, — ասաց Ռավիկը։ — Ոչինչ չենք հեռացրել։ Ոչ մի բան։ Կետը խոր շունչ քաշեց։

— Հենց դա էլ ուզում էի իմանալ։

— Բայց դրա համար, Կետ, երկար ժամանակ է պետք։ Պետք է ձեր ամբողջ օրգանիզմը նախ և առաջ լրիվ վերափոխվի, առողջանաւ։

— Կարևոր չէ, թե ինչքան ժամանակ կպահանջվի։ — Կետը ճակատից մազերը մի կողմ նետեց։ Նրա մատանու քարը փայլատակեց խավարի մեջ։ — Միծաղելի է, ճիշտ է, որ ես այդպիսի բաններ եմ հարցնում։ Հատկապես հիմա։

— Ինչո՞ւ պետք է ծիծաղելի լինի: Այդպիսի հարցեր հաճախ են տալիս: Ավելի հաճախ, քան գուշ կարծում եք:

— Հանկարծ այստեղ ամեն ինչ ինձ ձանձրացրեց: Ես ուզում եմ մեկնել Սմբերիկա և անմիջապես ամուսնանալ: Հանգիստ, հին ձեռվ, ուզում եմ երեխաներ ունենալ, խաղաղել, փառք տալ աստծուն և սիրել կյանքը:

Խավիկը լուսամուտից դուրս էր նայում: Տանիքները ողողվել էին անզուսպ մայրամուտի բոսորով: Լուսային սեկլամները սուզվում էին նրա մեջ՝ ինչպես արնաքամ ստվերներ:

— Իմ մասին ալդքան բան իմանալուց հետո այս երազանքները, երեկի, ձեզ դատարկ հիմարություններ թվան,— ասաց Կետ Հեգուտրեմը նրա թիկունքում:

— Աչ, ինչ եք ասում, Կետ, ամենեին: Նույնիսկ մտքովս էլ Հի անցել:

Ժոան Մազուն եկավ գիշերվա ժամը չորսին: Խավիկը դռան ձայնը լսելուն պես անմիջապես արթնացավ: Նա քնել էր՝ առանց ժոանին սպասելու: Խավիկը տեսավ, թե ժոանն ինչպես է դռնից ներս մտնում քրիզանթեմների վիթխարի մի խուրձ կրծքին սեղմած: Ժոանի երեսը չէր երևում, Խավիկը տեսնում էր միայն նրա ազուր կերպարանքը և ծաղիկների սպիտակ խոշոր գլխիկները:

— Մի տես, թև ինչեր է բերում, — ասաց Խավիկը: — Քրիզանթեմների անտառ՝ է, ինչ է: Տե՛ր իմ աստված, այդ ի՞նչ է հշանակում:

Ժոանը ծաղիկները ներս բերեց ու թափով գցեց անկողնու վրա: Քրիզանթեմները խոնակ էին և սառը: Նրանց տերևներից աշնան և հողի սուր հոտ էր գալիս:

— Նվեր է, — ասաց ժոանը: — Քեզ հետ ծանոթանալու օրից ի վեր ես անցնդհատ նվերներ ևմ ստանում:

— Կերցրու գրանք իմ անկողնու վրայից: Ես դեռ չեմ մահացել: Պառկել ծաղիկների տակ, և այն էլ քրիզանթեմների... «հնտերնացիսնալ» հուրանոցի հին բարի մահճակալը նման էր զագաղի:

— Ա՛չ: Ժոանը արագ հանկեց ծաղիկները և շպրտեց հատակին: — Այս այգպիսի բաներ շատես: Երբե՞ք:

Ռավիկը նայեց նրան։ Նա մոռացել էր, թե ինչպիսի հանգաւ մանքներում են իրենք առաջին անգամ ծանոթացել։

— Դե լավ, ասած մոռացիր, — վրա բերեց Ռավիկը։ — Ես դա հենց այնպես ասացի։

— Երբեք այլիս այդպիսի բաներ չասես։ Եթե անգամ դա կատակ է, Խոստանո՞ւմ ես։

Նրա շրթունքները դողդողում էին։

— Ժոան, ախր ես... — ասաց Ռավիկը։ — Մի՞թե դա իսկապիս քեզ այդքան վախեցրեց։

— Այու, Ավելի քան վախեցրեց։ Ես չգիտեմ ինչ կատարվեց ինձ հետ։

Ռավիկը տեղից վեր կացավ։

— Ես այլիս երբեք այդպիսի կատակներ քեզ հետ չեմ անի։ Հիմա արդեն գո՞՞հ ես։

Ժոանը ուսերը թոթվեց։

— Ես չգիտեմ, թե սա ինչ է։ Պարզապես դա ինձ համար անտանելի է։ Թվում է, թե խավարից մի ձեռք ձգվում է զեպի ինձ։ Դա սարսափ է... անգիտակից մի սարսափ... Թվում է, թե ինչոր քան ինձ է սպասում։ — Ժոանը սեղմվեց նրան։ — Ինձանից չհեռանաս։

Ռավիկը ամուր գրկեց նրան։

— Աչ, Զեմ հեռանա։ Ես քեզ կպաշտպանեմ։

Ժոանը գարձյալ գլխով արեց։

— Այո, դու կարող ես...

— Այդ էր սլակած չկարողանայի, — ասաց Ռավիկը ձայնի մեջ դառը մի հեգնանք և հիշելով Կետ Հեգստրեմին։ — Կարող եմ... մի՞թե կասկածում եմ դրանում...

Ժոանը թույլ մի շարժում արեց։

— Երեկ երեկոյան ես այստեղ էի...»

Ռավիկը տեղից շշարժվեց։

— Այստեղ էի՞ր։

— Այու։

Ռավիկը ոչինչ լասաց։ Ամեն ինչ վայրկենապես փարատվեց։ Նա երեկ իրեն ինչքան երեխայի նման պահեց։ Սպասել թէ՝ շրապասել — ինչի համար էր այդ բոլորը։ Հիմար մի խաղ մեկի հետ, որի մտքով չէր էլ անցնում խաղ անել։

- Դու չկայիր...
- Այս, ես այստեղ չէի:
- Կիտեմ, ես չպետք է քեզ հարցնեի, թե դու որտեղ էիր...
- Դա պետք չէ:
- Ժոանը Ռավիկից մի կողմ բաշվեց:
- Ես կուզեի լողանալ,— առաց նա փոխված ձայնով:— Ուզդակի սառել եմ, Գեռ կարելի՞ է: Թե՞ ամբողջ Հյուրանոցին կարթնացնեմ:
- Ռավիկը ժպտաց:
- Եթե մտադրվել ես որևէ բան անել, երբեք մի հարցնի հետեւնքների մասին: Այլապես ուզածդ երբեք չես անի:
- Ժոանը նայեց Ռավիկի երեսին:
- Փոքր բաները կարելի է հարցնել: Իսկ մեծերը՝ երբեք:
- Դա էլ է ճիշտ:
- Ժոանը մտավ լոգասենյակ և զուրը բաց թողեց: Ռավիկը նըստեց լուսամուտի կողքին և հանեց սիդարետի տուփը: Դրսում տանիքների վրա կանգնած էր կարմիր մի հրացոլք, որի մեջ անաղմուկ պտույտ էին գործում ձյան փաթիլները: Փողոցից լսվում էր տաքու շշակի ոռնոցը: Հատակին գունաթափ առկայժում էին քրիզանթեմները: Բազմոցի վրա ընկած էր մի լրագիր: Ռավիկը դա երեկոյան էր բերել... Մարտեր՝ շեխական սահմանի վրա, մարտեր՝ Զինաստանում, ուլտիմատում, ինչոր կառավարության անկում, Ռավիկը լրագիրը վերցրեց և խրեց ծաղիկների տակը:

- Ժոանը դուրս եկավ լոգասենյակից: Նա արգեն տաքացել էր և, մտնելով սենյակ, պազեց Ռավիկի կողքին ծաղիկների միջև:
- Որտե՞ղ էիր երեկ գիշեր,— հարցրեց նա:
- Ռավիկը նրան մի սիդարետ մեկնեց:
- Դու իսկապե՞ս դա ուզում ես իմանալ:
- Այս:
- Այստեղ էի, — փոքր-ինչ հապաղելուց հետո առաց Ռավիկը:— Եվ քեզ էի սպասում, թայց մտածելով, որ դու այլիս չես գա, գնացի:
- Ժոանն սպասում էր: Նրա սիդարետը խավարում մերթ վառվում էր ավելի պայծառ, մերթ մարում էր նորից:

- Ռւրիշ ոչինչ, — ասաց Ռավիկը:
- Խմելո՞ւ գնացիր:
- Այու:

Ժոանը շրջվեց ու նայեց Ռավիկին:

- Ռավիկ, — ասաց նա, — իսկապէ՞ս դու գնացիր ինձ Հանդիպելու պատճառով:

— Այու:

Ժոանը թերեւ դրեց նրա ծնկներին: Ռավիկը խալաթի միջով զգաց այդ թերերի ջերմությունը: Դա ժոանի ջերմությունն էր և ջերմությունը այն խալաթի, որն իրեն ծանոթ էր ավելի, քան իր կյանքի շատ տարիները, և հանկարծ Ռավիկին թվաց, թե խալաթի և ժոանի միջև վաղուց արգեն ինչ-որ կապ կա, և ժոանը իր մոտ է վերադարձել արդեն անցյալ զարձած իր կյանքից:

- Ռավիկ, չէ՞ որ ես ամեն երեկո քեզ մոտ էի գալիս Ռւրեմն, դու պետք է իմանայիր, որ երեկ նույնպես կզայի: Դու չե՞ս գնացել արդյոք, որպեսզի ինձ շտեսնես:

— Ու:

- Եթե դու ինձ չես ուզում տեսնել, հանգիստ դա կարող ես ինձ ասել:

— Եթե չուզեի, կասեի անզայման:

— Ռւրեմն, դա՞ շի պատճառը:

— Ոչ, իսկապես դա չի:

— Այդ դեպքում ես երշանիկ եմ:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Ինչ ասացի՞ր:

— Ասացի, ես երշանիկ եմ, — կրկնեց ժոանը:

Ռավիկը փոքր-ինչ լուց:

- Ինկ դու հասկանո՞ւմ ես, ինչ ես ասում, — հարցրեց Ռավիկը:

— Այու:

Դրսից ներս ընկած աղոտ լույսը արտացոլվում էր ժոանի աշբերի մեջ:

- Այդպիսի խոսքերը մարդ առանց կշռադատելու չպետք է ասի, ժոան:

— Մի՞թե ես ասում եմ առանց կշռադատելու:

— Երջանկություն, — ասաց Ռավիկը: — Որտեղից է դա սկսվում և որտեղ գերջանում:

Իտավիկը ոտքով հրեց քրիզանթեմները: Երջանկություն, մտածեց նա, Պատանեկության կապույտ հորիզոնները: Կյանքի ոսկյան հրդաշնակություն: Երջանկություն: Տեր իմ ասոված, որտեղ արդյոք դա մնաց:

— Երջանկությունը քեզանով սկսվում է և քեզանով վերջանում, — ասաց Ժոանը: — Դա շատ հասկանալի բան է:

Իտավիկը ոչինչ չպատասխանեց: Ի՞նչ է ասում Ժոանը, մտածեց նա:

— Դու մեկ էլ տեսար ասացիր, թե ինձ սիրում ես, — ասաց Իտավիկը:

— Ես քեզ սիրում եմ:

Իտավիկը ինչ-որ շարժում արեց:

— Չէ որ զու ինձ գրեթե չգիտես:

— Դա ի՞նչ կապ ունի սիրո հետ:

— Շատ կապ ունի: Սիրել նշանակում է ցանկանալ ինչ-որ մեկի հետ ժերանալ:

— Դրա մասին՝ ո ոչինչ չգիտեմ: Իսկ եթք ինչ-որ մեկը կա, առանց որի մարդ չի կարող ապրել — դա արդեն ես գիտեմ:

— Ո՞ւր է կալվաղոսր:

— Սեղանին է: Ես հիմա կբերեմ: Մի վեր կենա:

Ժոանը վերցրեց կալվադոսի շիշը, մի բաժակ և բերեց դրեց հատակին, ծաղիկների միջև:

— Ես զիտեմ, որ զու ինձ չես սիրում, — ասաց Ժոանը:

— Աւրեմն, զու ինձանից շատ գիտես:

Ժոանն արագ աշբը զցեց Իտավիկի երեսին:

— Դու կսիրես ինձ:

— Շատ լավ! Աւրեմն այդ սիրո կենացը:

— Սպասիր:

Ժոանը լցրեց բաժակն ու խմեց: Հետո նորից լցրեց ու մեկնեց Իտավիկին: Իտավիկը նրա ձեռքից վերցրեց ու մի ըոպե այգակս բռնած սպասեց: Այս բոլորը ճիշտ չէ, մտածեց նա: Խամրող գիշերկա կիսատ մի երազ: Խավարում ասված խոսքեր, — ինչպէ՞ս կարող են դրանք ճշմարիտ լինել: Խսկական խոսքերի համար պայծառ լույս է պետք:

— Արտեղի՞ց դու այդ բոլորը գիտես, — Հարցրեց Ռավիկը:

— Գիտեմ, որովհետեւ քեզ սիրում եմ:

Ինչպես է նա վերաբերվում այդ խոսքերին, մտածեց Ռավիկը, Առանց մտածելու, կարծես զրանք ոչ թե խոսքեր են, այլ դատարկ անոթ: Լցնում է ինչով պատահի և այդ անվանում է, սեր: Էլ ինչ ասես, որ մարդ չի լցրել այդ անոթի մեջ: Միայնակության արդասափ, ուրիշ ռես-ի կանխավայելում, սեփական արժանապատվության անսահման զգացում: Իրականության անկայուն արտացոլում ֆանտազիայի հայելու մեջ: Բայց ո՞վ է կարողացել հասու լինել իսկական էությանը: Ծվ այն, ինչ ես ասացի երկուսի միատեղ ծերության մասին, մի՞թե մեծագույն հիմարություն չէ: Մի՞թե իր անմտությամբ հանդերձ նա ավելի մոտ չէ ճշմարտությանը, քան ես: Եվ ինչո՞ւ եմ ես նստել այստեղ, այս ձմեռային գիշեր ժամանակ, մեկ և մյուս պատերազմների միջև ընկած դադարում և զպրոցական դաստիարակի նման ինչո՞ւ եմ մաշված ճշմարտություններ ասում: Ինչո՞ւ եմ դիմագրում, թեկուզն առանց հավատի հորձանուտի մեջ նետվելու փոխարեն:

— Ինչո՞ւ ես դիմագրում, — Հարցրեց Ժոանը:

— Ի՞նչ:

— Ինչո՞ւ ես գիմագրում, — կրկնեց Ժոանը:

— Ես շեմ դիմագրում... և ինչո՞ւ պետք է գիմագրեմ:

— Չգիտեմ: Ինչ-որ բան քո մեջ փակ է, և դու ոչինչ և ոչի չես ուզում ներս թողնել:

— Արի ինձ մոտ, — ասաց Ռավիկը: — Մի քիչ էլ լցրու բեր խմբեմ:

— Ես երշանիկ եմ, լիակատար երջանիկ, և կուզեի, որ դու էլ երջանիկ լինես: Դու անընդհատ իմ մտքում ես, ես քեզ հետ արթնանում եմ և քեզ հետ պառկում քնելու: Ուրիշ ոչինչ ես չգիտեմ: Ես իմ և քո մասին եմ անվերջ մտածում, և թվում չեմ, թե զիսիս մեջ արծաթյա զանգակներ են զողանշում... իսկ երբեմն էլ թվում չեմ, թե զութակ է նվագում... փողոցները մեզնով են լցված, ինչպես երաժշտությամբ... Մեկ-մեկ այդ երաժշտության մեջ մարդկային ձայներ են խուժում, իմ աշքերի առջեռվ պատկերներ են անցնում, ինչպես ֆիլմի կաղըեր... սակայն երաժշտությունը հեշում է... Հեշում է անընդհատ ու միշտ...

Ընդամենք մի երկու շաբաթ առաջ զու գժրախտ էիր, մտածեց Ռավիրիք, և ինձ անծանոթ էիր, Արքան թեթև է տրվում քեզ երշանկությունը, նա խմեց կալվադոսով բաժակը:

— Դու հաճա՞խ ես երջանիկ եղել, — Հարցրեց նրան Ռավիրիք:

— Աչ հաճախ:

— Բայց երբեմն, Իսկ ե՞րբ են վերջին անգամ քո զլխում արձաթյա զանգակներ դողանցել:

— Ինչո՞ւ ես դա հարցնում:

— Առանց պատճառի, Որևէ բան հարցրած լինելու համար:

— Մոռացել եմ, Եվ չեմ էլ ուզում հիշել: Այն ժամանակ ուրիշ տեսակ էր:

— Ամեն ինչն էլ միշտ ուրիշ տեսակ է լինում:

Ժոանը նայեց նրան ու ժպտաց: Նրա երեսը պայծառ էր և անսրող, ինչպես նոսր թերթիկներով ծաղիկը, որը բացվում է լրիվ, առանց որևէ բան թաքցնելու:

— Դա երկու տարի առաջ էր, — ասաց Ժոանը: — Եվ երկար շտեսց... Ես Միլանում էի...

— Մենա՞կ:

— Իչ! Մի ուրիշի հետ: Նա անսահման գժրախտ էր, խանդու և ոչինչ չէր հասկանում:

— Իհարկե, չէր հասկանում:

— Դու կհասկանայիր: Իսկ նա սարսափելի տեսարաններ էր սարքում: — Ժոանը բազմոցից վերցրեց բարձը, դրեց մեջքի հետեւ և այնինի հարմար նստեց: — Նա ի՞նչ հայհոյանքներ ասես, որ չէր տալիս ինձ, ինձ պոռնիկ էր անվանում, դավաճան անշնորհակալ... Բայց զրա մեջ ոչ մի ճշմարտություն չկար: Այնքան ժամանակ, քանի զեղ սիրում էի նրան, ես հավատարիմ էի: Երբեք չէր դուզաճանում: Բայց նա չէր հասկանում, որ իրեն այնու չեմ սիրում:

— Դա ոչ ոք երբեք չի հասկանում:

— Ամեննին էլ ոչ! Դու կհասկանայիր: Բայց ես քեզ միշտ կսիրեի, Դու ուրիշ ես, և մեր միջն ամեն ինչ ուրիշ տեսակ է: Նա ուզում էր ինձ սպանել: — Ժոանը ծիծաղեց: — Այդպիսի զեպքերում նրանք միշտ սպառնում են սպանել: Դրանից մի քանի ամիս հետո մի ուրիշն էլ էր ուզում ինձ սպանել: Սակայն այզպիսիների ասա-

Ժը լոկ դատարկ խոսքեր են, նրանք ոչ ոքի չեն սպանում, Դու չեթք
ուզի ինձ սպանել, ճիշտ է:

— Եթե ուզեի, ապա ամենաշատը կալվադոսով,— ասաց Ռա-
յիկը: — Տուր, Հիշե տուր այստեղ: Փառք ասոծո, վերջապես մարդ-
կային խոսակցության անցանք: Մի քանի բոպե առաջ ես պար-
զապես սարսափած էի:

— Ինչի՞ց, որովհետև ես քեզ սիրում եմ:

— Արի նորից այդտեղից չսկսենք: Դա միենույն է, թե կրի-
սոլինով ու պարիկով զրուանքի դուրս գալ: Մենք իրար հետ ենք
կարճ թե երկար ժամանակով — դա ո՞վ գիտի: Բավական է, որ
մենք միասին ենք: Մեր ի՞նչին են պետք ամեն տեսակի ծիսա-
կարգերը:

— «Կարճ թե երկար ժամանակով»-ը ինձ դուր չի գալիս,
Բայց թե զրանք ընդամենը խոսքեր են: Դու ինձ չես լրի: Թեև
զրանք նույնպես ընդամենը խոսքեր են, և դու ինքդ էլ դա գիտես:

— Միանգամայն ճիշտ է: Քեզ երբեք մեկն ու մեկը լքե՞լ է,
որին դու սիրում էիր:

— Այո: — Ժոանը աշքը զցեց Ռայիկի երեսին: — Զէ՞ որ եր-
կուսից մեկը միշտ մյուսին լքում է: Խնդիրն այն է, թե ո՞վ է
ավելի շուտ լքում:

— Եվ դու ի՞նչ արիր:

— Ամեն ինչ: — Ժոանը նրա ձեռքից վերցրեց կալվադոսի բա-
ժակը և մնացորդը խմեց: — Ամեն ինչ: Բայց դա ոչ օգուտ
չտվեց: Ես սոսկալի դժբախտ էի:

— Եվ երկա՞ր ժամանակ:

— Մի շաբաթ:

— Այնքան էլ երկար չէ:

— Եթե մարդ իսկապես դժբախտ է, շաբաթը մի ամբողջ ժա-
վիտենականություն է: Ես իմ ամբողջ էությամբ և կատարելապես
այնպես էի դժբախտ, որ մի շաբաթվա ընթացքում ամբողջ վիշտս
սպառվեց: Դժբախտ էին իմ մազերը, իմ մաշկը, իմ մահճակալը,
նույնիսկ իմ զգեստները: Ես դժբախտության այնպիսի մի կա-
տարյալ մարմնացում էի, որ աշխարհում ոչինչ ինձ համար այնս
գոյություն չուներ: Իսկ երբ ոչինչ գոյություն չի ունենում, դժբախ-
տությունը դադարում է դժբախտություն լինելուց: Թանի որ ոչինչ
չկա, որի հետ մարդ կարողանա համեմատել այդ դժբախտությու-

նը, Այն ժամանակ մնում է լոկ դատարկ մի ամայություն, Հետո
այդ ամենը անցնում է, և մարդ նորից է սկսում կտմաց-կամաց
վհրակենդանանալ:

Ժոանը համբուրեց Ռավիկի ձեռքը: Ռավիկն զգաց նրա փա-
փուկ շրթունքների գդույշ հպումը:

— Ինչ ես մտածում, — հարցրեց Ժոանը:

— Ոչ մի բան, — պատասխանեց Ռավիկը: — Ոչ մի բան, բա-
ցի նրանից, որ դու հոգով անմեղ ես, ինչպես վայրենին: Որ դու
կատարելապես փշացած ես և ընդհանրապես անբասիր: Դա աշ-
խարհի երեսին ամենավտանդավոր բանն է, Ապա բաժակն ինձ
տուր, Ես ուզում եմ խմել իմ բարեկամի՝ Մորոզովի, մարդկային
սրտագետի կենացը:

— Ես չեմ սիրում Մորոզովին: Զե՞նք կարող մի ուրիշի կե-
նացը խմել:

— Բնական է, դու չես սիրի Մորոզովին: Նա շիտակ աշք
ունի: Այդ գեպքում քո կենացը:

— Ի՞մ կենացը:

— Այո, քո կենացը:

— Ես վտանգավոր չեմ, — ասաց Ժոանը: — Ինձ վտանգ է
սպառնում, բայց ինքս վտանգավոր չեմ:

— Բանն այն է, որ դու գրան հավատում ես: Դա սովորա-
կան բան է, Քեզ երբեք ոչինչ չի պատահի: Սալլյուտ:

— Սալլյուտ, Բայց դու ինձ չես հասկանում:

— Իսկ ո՞վ է ում հասկանում: Հենց այստեղից էլ սկսում է
աշխարհի թյուրիմացությունը: Տուր, շիշը տուր, տեսնեմ:

— Ինչքա՞ն ես խմում: Ինչո՞ւ ես այդքան շատ խմում:

— Ժոան, — ասաց Ռավիկը: — Կոտ մի օր, երբ դու կասես
«շափականց շատո», «Դու շափաղանց շատ ես խմում», կասես, հա-
վատացած լինելով, որ իմ լավին ես ցանկանում: Իսկ իրականում,
ինքու այդ շգփտակցելով, դու կուզես կորել իմ բոլոր ճանապարհ-
ները դեպի մի բնագավառ, որը դուրս է քո հսկողությունից: Սալ-
լյուտ, Այսօր տոն է մեզ մոտ: Մենք արիաքար խուսափեցինք այն
պաթետիկայից, որը ահեղ ամպի նման կանգնել էր լուսամատի
սոսաց, Մենք սպանեցինք նրան նույն պաթետիկայով: Սալլյուտ:

Ռավիկն զգաց, թե Ժոանն ինչպես ցնցվեց: Զեռքերը հենելով
հատակին, Նա թեթևակի ուղղվեց և նայեց Ռավիկին: Ժոանի աշ-

քեզք բացվել էին ամբողջ լայնությամբ, լոզանալու խալաթը ուսերից ցած էր սահել, մազերը ևս էին ընկել ծոծրակին, խավարում ևս նմանվում էր շեկ երիտասարդ էկ առյուծի:

— Ես զիտեմ,— Հանդիսատ ասաց Ժոանը,— գու ծիծաղում ես ինձ վրա: Ես այդ հասկանում եմ, բայց դա ինձ համար միննոյն է, ես զգում եմ, որ նորից եմ ապրում, ևս դա զգում եմ իմ ամբողջ էությամբ: Ես հիմա շնչում եմ ուրիշ երրորդ, իմ քունը այլնս մեռած չէ, իմ մատները կրկին դարձել են զգայուն, իմ ձեռքերը այլիս դատարկ չեն, և ինձ համար բոլորովին միննոյն է, թե դու ինչ կմտածես կամ ինչ կասես իմ մասին... Ես թափով թոշում եմ, ես վազում ու ինձ նետում եմ հորձանուտի մեջ, առանց մտածելու... Ես նորից երշանիկ եմ, և առանց զգուշության ու սարսափի ասում եմ քեզ այդ, եթե անզամ դա քեզ ծիծաղելի թվա, եթե դու անզամ ծաղրի ենթարկես ինձ...

Որոշ ժամանակ Ռավիկը լուս էր:

— Ես քեզ ամեննին էլ ծաղրի չեմ ենթարկում, — ասաց նա վերջապես: — Ես ծաղրում եմ ինձ, Ժոան...

Ժոանն ամբողջ մարմնով սկզբվեց նրան:

— Բայց ինչո՞ւ Այնտեղ, քո ճակատի հետեւմ ինչ-որ բան կա, որ համառում է, չի ուզում, ինչո՞ւ

— Այնտեղ համառող ոչինչ չկա: Բայց ես ավելի դանդաղ կոտ եմ, քան դու:

Ժոանը զլուխն օրորեց:

— Թանը միայն դրանում չէ: Քո մեջ մի բան կա, որ միայնու թյուն է ուզում: Ես դա զգում եմ: Դա պատնեշի պես մի բան է, որին անընդհան զարնվում եմ ես:

— Այնտեղ ոչ մի պատնեշ չկա, Ժոան, այնտեղ միայն տասն-հինգ տարվա քո տարիքից ավելի կյանք կա: Աչ բոլոր մարդիկ են, որ կարողանում են անօրինել իրենց կյանքը՝ սեփական տան նման, որը կարելի է ինչքան ուզիք ավելի հարուստ ու ճոխ կահավորել հիշողությունների կահույքով: Կան այնպիսի մարդիկ, որոնց կյանքը անցնում է հյուրանոցներում, և այն էլ ոչ միայն ժեկ, այլ ըազմաթիվ հյուրանոցներում: Տարիները նրանց հետեւց շրիկշրիկում են հյուրանոցային դռների նման... Եվ միակ բանը, որ մնում է, դա չնշին մի արիություն է, և ոչ մի ափսոսնք:

Ժոանը երկուր ժամանակ ոչինչ չէր պատասխանում։ Ռազրպը շգիտեր, նա լուս է իրեն թե ոչ։ Նա լուսամուտից նայում էր դեպի դուրս և զգում, թե ինչպես է կալվադոսի շողանքը հոսում իր երակների միջով։ Զարկերակի հարվածները լսեցին, տարածվեց անձայրածիր մի լուսթյուն, որի մեջ խլացան ժամանակի անխոն։ Հորեն աշխատող գնդացրային տկանցները։ Տանիքների վրա բարձրացավ աղոտ ուրվագծերով կարմիր լուսինը, որը նման էր կիսով շափ ամպերի մեջ պարուրված մզկիթային գմբեթի և որը գանդաղորեն բարձրանում էր դեպի վեր, ներքեւում թողնելով ճյունամբրիկի մեջ սուզվող երկիրը։

— Ես գիտեմ, — ասաց Ժոանը, — ձեռքերը դնելով Ռազրիկի ծնկներին ու կզակը հենելով ձեռքերի վրա, — Հիմարություն է պատմել քեզ իմ անցյալի մասին, ես կարող էի կամ լոել ու ոչինչ շասել և կամ էլ ստել։ Բայց ես այդ շեմ ուզում։ Ինչո՞ւ շպատմեմ քեզ ամբողջ իմ կյանքը։ Զպատմեմ այնպես, ինչպես եղել է։ Չէ՞ որ հիմա է, որ այդ կյանքը ինձ միայն ծիծաղելի է թվում և հասկանալի։ Եվ եթե ուզում ես, ծիծաղիր կամ ինձ վրա և կամ էլ այդ կյանքի։

Ռազիկը նայեց Ժոանին, որը լորել էր նրա առաջ, ծնկների տակ տրորելով մեծ, ճերմակ քրիզանթեմներն ու նրանց տակ զըրված լրագիրը։

Տարօրինակ գիշեր է, մտածեց Ռազիկը։ Հիմա ինչ-որ տեղ մարդիկ կրակում են, ինչ-որ տեղ հետապնդում են մարդկանց, իրում բանտերը, տանշանքների ենթարկում, սպանում, ինչ-որ տեղ տրորում են խաղաղ կյանքի մի կտոր, և մարդ այստեղ նըստած գիտե այդ ամենը, բայց անհարակ ու անօգնական ոչինչ անել չի կարող… Պայծառորեն լուսավորված բիստրոներում կյանքը եռում է, և ոչ ոքի մտքով չի էլ անցնում մտածել այդ ամենի մասին։ Մարդիկ հանգիստ պատկում են քնելու, իսկ ես նստել եմ տհա այստեղ ինչ-որ կնոջ հետ, զունախափ քրիզանթեմների միջև, կալվադոսը առջև դրած… Եվ հառնում է դողդողուն, օտար, վշտաբեկ, միայնակ սիրո մի ստվեր, քշված անհոգ անցյալի պարտեզներից… Եվ այդ սերը երկշոտ է, վայրի, շտապող, կարծես, նա կորցրել է իր իրավունքները…

— Ժոան, — անշտապ արտասանեց Ռազիկը, կարծես ցան-

կանալով բռլորովին ուրիշ բան ասելու — ինչքա՞ն լավ է, որ դու այստեղ ես:

Ժոանը նայեց նրան:

Ռավիկը բռնեց նրա ձեռքը:

— Դու գիտե՞ս, ինչ է այս նշանակում: Հաղար խոսքերից ավելի է նշանակում:

Ժոանը զլխով արեց: Նրա աշքերը հանկարծ լցվեցին արցունքներով:

— Դա ոչինչ չի նշանակում, — ասաց նա: — Ու մի բան: Ես այդ գիտեմ:

— Դա ճիշտ չէ, — առարկեց Ռավիկը, իմանալով, որ դա ճիշտ է:

— Ու Ամեննեին: Դու պետք է ինձ սիրես, սեր իմ, ուրիշ ոչինչ:

Ռավիկը շպատասխանեց:

— Դու պետք է ինձ սիրես, — կրկնեց Ժոանը: — Այլապես ես կորած եմ:

Կորած եմ, մտածեց Ռավիկը: Ինչքա՞ն արագ է նա ասում այդ խոսքը: Ով իսկապես կորած է, նա չի խոսում:

XII

— Ոտքս կտրեցի՞ք, — հարցրեց Ժաննոն:

Նրա նիշար դեմքը արևապակաս էր և սպիտակ, ինչպես զին տան պատը: Երեսի մուգ ցայտուն պեպենները թվում էին, թե շորացած ներկի ցայտքեր են: Ոտքի ամպուտացված մասը դրված էր մետաղալարից գործած մի զամբյուղի մեջ և ծածկված աղյալով:

— Ցավո՞ւմ է, — հարցրեց Ռավիկը:

— Այո: Ոտքս Ոտքս շատ է ցավում: Ես բուժքրոջը հարցրի: Բայց այդ քավթառը ոչինչ չի ասում:

— Մենք քո ոտքը կտրեցինք, — ասաց Ռավիկը:

— Ծնկիս վերևից թե՝ ներքեից:

— Տասը սանտիմետր ծնկիցդ վերև Ծունկդ փշրվել էր, հնարավոր շեր փրկել:

— Էավ է, — ասաց ժամանուն: — Ուրեմն, Հաշմանդամության նպաստը մի տաս տոկոսով ավելի կլինի: Շատ լավ է, Փայտե ուռ-ը փայտե ուռք է, ծնկից վերև է թի ներքն — ոչ մի նշանակություն չունի: Բայց ավելորդ տասնհինգ տոկոսը կարգին փող է, որ մարդ ամեն ամիս դրամանը կարող է զնել: — Նա մի վայրէյան լրեց: — Ավելի լավ է զուք մորս առաջմ գեռ ոչինչ շասեք: Միևնույն է, այս թութակի վանդակում ինքը լի նկատի, որ ուռքս չկառ:

— Մենք նրան ոչինչ լինք ասի, Ժաննու:

— Ապահովագրական կոմպանիան պետք է ինձ մինչև կյան-քիս վերջը թոշակ վճարի: Ճի՞շտ է:

— Ես կարծում եմ, որ այսու

Երեխայի շառադույն երեսը ժպտից կուշ եկավ:

— Մի տեսեք, թե ոնց են զարմանալու Յա ընդամենը տասն-երեք տարեկան եմ: Դեռ երկար զվճարեն: Դուք աբդեն զիտե՞ք, որ կոմպանիան է:

— Դեռ ոչ: Բայց մեքենայի համարը դիտենք: Դու ինքդ ասա-ցիր: Աստիկանությունից արդեն մարդ է եկեր Աւզում էին քեզ հարցաբննել: Դա առավոտյան էր: Բայց դու զեռ քնած էիր: Նա այսօր երեկոյան է զալու:

Ժաննոն մոռքերի մեջ ընկապէ:

— Վկաներ, — ասաց նա, — պետք է վկաներ ունենալ: Դա շատ կարևոր է: Վկաներ կա՞ն:

— Կարծում եմ, որ կլինեն: Քո մոր մոտ երկու հասցե կար: Ես նրա ձեռքին ուսասաւ:

Տղան սկսեց սննդանգստանալ:

— Մաման դա կերպնի, եթե արդեն լի կորցրել: Դուք ինք-ներդ էլ զիտեք, թէ ծերերն ինչպես են: Նա որտե՞ղ է հիմա:

— Մամադ ամրող զիշերը մինչև այսօր ժամը մեկը քո ան-կողնու մոտ նստած էր: Հազիվ տուն ուղարկեցինք: Բայց շուտով էլի կգա:

— Ես հույս ունեմ, որ մաման հասցեները կորցրած լի լինի: Աստիկանությունը... — Ժաննոն թույլ մի շարժում արեց հյուծված ձեռքով: — Խարերաներ են, — քիչի տակ մինմինթաց նա: — Բոլո-րը խորամանկ խարերաներ են: Հո ոստիկանությունը, հո ապահո-վագրական կոմպանիան — բոլորն իրար հետ կապված են: Բայց եթե մարդ լավ վկաներ ունենա... իմ մաման ե՞րբ է զալու:

— Եռուսակ, Դրա համար մի հուզվիր, Ամեն ինչ լավ կինիր,
Ժաննոն ծնողները այնպես շարժեց, կարծես ինչ-որ բան ձա-
մելիս լիներ:

— Երբեմն նրանք ամբողջ փողը միանգամից են վճարում:
Որպես վնասավարձ: Ամսիամիս թոշակ վճարելու փոխարեն: Եթե
այդպես լինի, ևս ու մամաս կարող ենք իւանութ բացել:

— Հանգստացիր, Հանգստացիր հիմա,— ասաց Ռավիկը: —
Դրա մասին մտածելու ժամանակ դեռ շատ կա,

Ժաննոն գլուխն օրորեց:

— Այս, քեզ Հանգստանալ է պետք, որպեսզի ոստիկանու-
թյունից մարդ գալու ժամանակ գլուխդ թարմացած լինի:

— Դա ճիշտ է, բայց ես ի՞նչ պետք է անեմ:

— Պետք է քննես:

— Բայց այն ժամանակ...

— Ալինչ, Քեզ կարթնացնեն:

— Կարմիր լույս էր: Այս, ճիշտ եմ ասում... կարմիր լույս էր...

— Դա ճիշտ է, բայց հիմա փորձիր մի քիչ քնել: Իսկ եթե
որևէ բանի կարիք լինի — զանգիր քրոջը, զանգը սա է:

— Բժիշկ...

Ռավիկը շրջվեց նրա կողմը:

— Եթե ամեն ինչ հաջող ահցնի... — Ժաննոն պառկել էր
բարձին, և նրա ծերունու պես խելացի, զղաձգված դեմքի վրայով
ժայիռի պևս մի բան սահեց: — Պետք է որ մարդու բախտ մի ան-
դամ բերի, ճիշտ է:

Խոնավ և տաք երեկո էր: Ծվեն-ծվեն եղած ամպերը ցածրա-
րեն սահում-անցնում էին քաղաքի վրայով: «Ֆուգե» ուստորանի
առջնում դրված էին կոքսի մի քանի կլոր զառարաններ, սեղան-
ներ և աթոռներ: Այդ սեղաններից մեկի մոտ նստած էր Մորոջովու

Նա Ռավիկին գլխով արեց:

— Արի նստիր, մի բան խմենք:

Ռավիկը նստեց նրա սեղանի մոտ:

— Մենք շափականց շատ ենք պատերի ներսում մեռյալ նրա-
տած, զրում համարյա շենք լինում, — բացատրեց Մորոջովը: —
Դու զրան ուշագրություն դարձրե՞լ ես:

— Քո մասին դա չի կարելի ասելու ԶԷ՞ որ դու ամբողջ օրը դրսում «ԵԵՀերազաղե»-ի առաջ կանգնած ես:

— Ծղաս, դու թող քո խղճուկ տրամաբանությունը: Երեկոները ես «ԵԵՀերազաղե»-ի առաջ պարզապես երկուտանի դռան նման մի բան եմ և ոչ թե ազատության մեջ գտնվող մարդու Մենք շափազանց շատ ենք մտածում տան պատերի միջև: Շատ ենք ապրում ծածկի տակ, Շատ ենք հուսահատվում փակ դռան հետեւմ: Բա մարդ կարո՞ղ է դրսում այդքան հուսահատվել:

— Այն էլ ինչպե՞ս, — ասաց Ռավիկը:

— Եթե այն էլ ինչպես, ապա դարձյալ այն պատճառով, որ սենյակից դուրս չենք գալիս, որ ուղղակի ընտելացել ենք սենյակներին: Իսկ դրսում, բնության գրկում այդ հուսահատությունը շատ ավելի կարգին է, քան խոհանոցով բնակարանում: Նույնիսկ ավելի հարմարավետ է: Զհականությունը վկայում է ոգու սահմանափակության մասին, որը բնորոշ է Արևմուտքին: Իրավացի չե՞մ: Այսօր իմ երեկոն ազատ է, և ես ուղում եմ կյանքը վայելել: Ի միջի այլոց նաև ասեմ, որ մենք շափազանց շատ ենք սենյակում խմում:

— Նաև շափազանց շատ ենք միզում սենյակում:

— Դու վերջ տուր քո ծաղրանքին: Գոյության փաստերը պարզ են և տափակ: Միայն մեր ֆանտազիան է, որ նրանց կենդանություն է տալիս: Մեր ֆանտազիան է, որ փաստերը՝ սպիտակեղեն փոելու թոկերով այդ ծողերը, դարձնում է ֆլագտոկ, որի վրա ծածանվում է մեր երազանքների գունաթափ դրոշը: Ճիշտ եմ ասում թե ոչ:

— Ոչ:

— Ինքնըստինքյան հասկանալի է, որ ոչ: Ասենք ես շեմ էլ ուզում ճիշտ լինել:

— Այստեղ արդեն դու ճիշտ ես:

— Իե լավ, բավական է: Բայց թույլ տուր նկատել, որ մենք նաև շափից շատ ենք բնում սենյակներում: Մենք կամաց-կամաց զառնում ենք կահույք: Քարե վիթխարի շենքերը շարդել են մեր ողնաշարերը: Մենք դարձել ենք շրջիկ բազմոցներ, հարդարանքի սեղան, դարձել ենք սեյֆ, վարձակալական պայմանագրեր, ոռմիկ ստացողներ, դարձել ենք ճաշ եփելու կաթսա, վատերկլողեաներ:

— Ճիշտ է: Մենք դարձել ենք կուսակցության շրջիկ ծրա-

գրեր, դարձել Ենք զինամթերք արտադրող զործարաններ, կույրերի ապաստարան և զժանոցներ:

— Դու ինձ մի ընդհատի: Խմիր, լոփ և սիրիր, դու, սկալպելով մարդասպան: Մի նայիր, թե մեզանից ի՞նչ դուրս եկավ: Որքան ես գիտեմ, միայն Հին Հույներն էին, որ զինու և խրախճանքի աստվածներ ունեին. դա Բաքսոն ու Գիոնիսոսն էին: Իսկ մենք Նրանց փոխարեն ունենք Ֆրեյզ, անլիարժեքության կոմպլիքս և պսիխոանալիզ, վախ մեծ խոսքերի հանդեպ, երբ խոսքը սիրո մասին է, և հակվածություն դեպի մեծ-մեծ խոսելը քաղաքականության մեջ, Տիուր սերունդ է, ճիշտ է, Մորոզովը խորսմանկորեն աշքով արեց:

— Երազանքներով ապրող ծեր, բարի ցինիկ,— ասաց Ռավիկը և նույնպես աշքով արեց:

Մորոզովը քմծիծաղ տվեց:

— Առանց իլյուզիայի խեղճ ոռմանտիկ, որ երկրային այս կարճ կյանքում ժամանակավորապես Ռավիկ եւ անվանվում:

— Շատ կարճ կյանքում: Ինչ անունին է վերաբերում, ապա ես այդ անունով արդեն իմ երրորդ կյանքն եմ ապրում: Դա լեհակա՞ն օդի է:

— Լատվիական է: Ռիգայից: Ավելի լավէ չես դունի: Լցրու բաժակդ... և արի հանգիստ նստենք այստեղ ու նայենք աշխարհի ամենազեղեցիկ փողոցին, փառաբանենք այս մեզմ երեկոն և առանց վրդովմունքի թքենք հուսաբնկության սֆաթին:

Կրակը կորսի վառարանում ճարճարտում էր: Փողոցային մի զութակահար կանգնեց մայթի եզրին և սկսեց նվազել «Ասրէս ծը ուն ելոնք»¹: Անցորդները նրան այս ու այն կողմ էին հրում: Ազեղը սահում ու ծվծվում էր, բայց զութակահարը այնպես էր շարունակում իր նվազը, կարծես շուրջը ոչ ոք չլիներ: Զութակի ձայնը բարակ էր և ամայի: Թվում էր, թե նա մրսում է: Երկու մարոկկացի սեղանների միջև այս ու այն կողմ էին շրջում, առաջարկելով նստածներին արհեստական մետաքսից զործած գումեղ գորգեր: Լրագրավաճառ տղաները երեկոյան թերթերով անցան նրանց մոտով: Մորոզովը գնեց «Paris soit» և «Intransigeant»², աշքի անցկացրեց նրանց վերնազրերը և մի կողմ դրեց:

¹ Ի. Ժամանակաշի հետ (ֆրան.):

² «Պարի սուտր» և «Էնտրանսիժառ»—փարիզյան թերթերի անուններ:

— Դրամանենգներ, — քթի տակ փնթփնթաց նաւ: — Դու նկատե՞լ ես, որ մենք դրամանենգների գարաշրջանում ենք ապրում:

— Ոչ ինձ թվում է, որ մենք ապրում ենք պահածոների գարաշրջանում:

— Պահածոների՞ւ, Ինչո՞ւ

Ռավիկը ցույց տվեց լրագրերը:

— Մենք այլևս մտածելու կարիք չունենք: Ամեն ինչ նախապես մտածվուժ է, նախապես ծամված և նախապես զգացված: Պահածոնե՞ր, Միայն մնում է բացել: Օրը երեք անգամ մատակարարվում է տուն: Ոչինչ պետք չէ՝ ոչ ցանել, ոչ աճեցնել, ոչ եփի՝ հարցերի, կասկածանքների և կարոտի կրակի վրա: Պահածոների: — Նա քմծիծաղեց: — Մենք հեշտ չենք ապրում, Բորիս! Էժան ենք ապրում:

— Մենք ապրում ենք դրամանենգների նման: — Մորոզովը լրագրերը վեր բարձրացրեց: — Ապա մի այստեղ նայիր: Նրանք ուազմական գործարաններ են կառուցում, որովհետև խաղաղության հն ձգտում: Համակենտրոնացման ճամբարներ են ստեղծում, որովհետև սիրում են ճշմարտությունը: Քաղաքական անհանդուրժողությունը հանդես է գալիս արդարության դիմակի տակ, քաղաքական գանգստերները իրենց մարդկության բարեկամնեց են ձեւացնում, ազատությունը ճշուն լողունք է դարձել իշխանություն տեհնչողների շուրջերին: Կեղծ զրամ: Հոգեոր կեղծ զրամ: Պրոսպանգայի կեղծիք: Խոհանոցային մահիսովելլիկմ: Տականքների ձեռքում դտնվող վեհ գաղափարներ: Ինչպիս կարելի է խոսել ազնվության մասին...

Նա ձեռքի մեջ տրորեց լրագրերը և շպրտեց:

— Մենք նաև շափականց շատ թերթեր ենք կարդում սենյակներում, — ասաց Ռավիկը:

Մորոզովը ծիծաղեց:

— Այդպես էլ պետք է լինի: Բնության դրկում լրագիրը պետք է գալիս միայն այն ժամանակ, եթե մարդ խարույկ է...

Մորոզովի խոսքը մնաց բերնին, Ռավիկն այլևս կողքին չեր: Նա տեղից հանկարծ ցատկեց և, սրճարանի առջևում կուտակված

մարդկային ամբողիի մեջ սուզվելով, արադ-արադ շարժվեց դեպի Գեորգ Հինգերորդի ավենյուն:

Մորոզովը շշմած մի պահ մնաց տեղում նստած: Հետո վայր-կենապես տեղից ցատկեց, դուրս քաշեց զրպանից մի թղթադրամ և, նետելով բաժակենքի տակ գրած համբաւապկի ամանի մեջ, վազեց Ռավիկի հետեւց: Նա դեռ չգիտեր, թե ինչ պատահեց, բայց գնում էր նրա հետեւց, որպեսզի կարիքի դեպքում օգնի նրան:

Աշ ոստիկան էր երեսում և ոչ էլ քաղաքացիական զգեստով նրանց գործակալներից: Ռավիկին ոչ ոք չէր հետապնդում: Մայթը լցված էր մարդկանցով: Սա լավ է Ռավիկի համար, մտածեց Մո-րոզովը: Եթե ոստիկաններից մեկնումնեկը հանկարծ ճանաչել է, նա հեշտ կարող է թաքնվել. Մորոզովն արդեն հասել էր Գեորգ Հինգերորդի ավենյուն, եղբ Ռավիկը նրա աշրով ընկավ: Սյոյ բողոքին լուսանշանի լույսերը փոխվեցին, փողոցում կուտակ-ված մեքենաների շարքերը, հորդելով առաջ, փակեցին Ռավիկի ճանապարհը: Ռավիկն, այնուամենայնիվ, փորձեց փողոցն անց-նել: Մի տարսի քիչ մնաց նրան տակը գցեր: Կատաղած վարորդը հայհոյանքների տարափ տեղաց: Մորոզովը, որ արդեն հասել էր Ռավիկին, հետեւց բռնց նրա ձեռքը և ետ քաշեց:

— Ցնդե՞լ ես, ինչ է, — բղավեց նա: — Թե՞ ուզում ես կյան-քիդ վերջ տալի ի՞նչ է պատահել:

Ռավիկը շպատասխանեց: Նա անթիթ հայցում էր փողոցի մյուս կողմը: Մեքենաները լորս շարքով հոսում էին փո-ղոցով, գրեթե մեկը մյուսին կպած, ոչ մի կերպ հնարավոր չէր անցնել մյուս կողմը: Ռավիկը կանգնել էր մայթի պանկին և, փո-րըրինչ առաջ հակված, լարվել ու նայում էր:

Մորոզովը ցնցեց նրան:

— Ի՞նչ է պատահել: Ոստիկա՞ն է:

— Աչ,

Ռավիկը աշքը լէր հետացնում կողքից սուրացող մեքենայից:

— Ասա, տեսնենք ի՞նչ է սկատահել, Ռավիկ:

— Համակեն է...

— Ի՞նչ: — Մորոզովի աշքերը կծկվեցին: — Ի՞նչ ուսք ուժի

շուրջ առաջ:

— Մոխրագույն վերաբերություն է հակած...

Ելիսեյան գաշտերի կենարոնից լսվեց փողոցային շարժումը կարգավորող ոստիկանի սռվոցի սուր ձայնը, Ռավիկը նետվեց առաջ, անցնելով վերջին մեքենաների արանքներով։ Մուզ մոխրագույն վերաբերություն միակ բանը, որ նա կարողացավ նկատել, Ռավիկը կտրեց անցավ Գեորգ Հինգերորդի ավենյոն և Բասսան փողոցը, Հանկարծ նա նկատեց, որ շատերի հագին մոխրագույն վերաբերուներ են։ Ռավիկը հայնոյից և արագ առաջ անցավ։ Գալիլեյի փողոցում շարժումը կանգ էր առել նա արագ-արագ անցավ փողոցը և, հրմշտելով անցորդներին, շարժվեց Ելիսեյան դաշտերի երկարությամբ։ Ռավիկը հասավ Պրեսսուր փողոցին, վագելով կտրեց խաչմերուկը և հանկարծ տեղում քարացավ — նրա առջեվում տարածվում էր Էտուալ Հրապարակը՝ վիթխարի, խճճված մարդկանց ու մեքենաների շարժումից, մի հրապարակ, որտեղից սկիզբ են առնեմ բելոր ուղղություններով ձգվող տաճանյակ փողոցներ։ Կորավ։ Այստեղ այլևս ոչինչ հնարավոր չէ գտնել։

Ռավիկը ըրչվեց և գանգաղ ետ վերադարձավ, ուշադիր զննելով անցորդների դիմքերը։ Հուզմունքն անցավ, նա հանկարծ իրեն մի տեսակ գատարէ և ամայի զգաց, նորից նա սիսալվեց, թե՝ Հաակին երկրորդ անգամ զլուխն ազատեց նրանից։ Բայց մի՞թե մարդ երկու անգամն էլ կարող էր սիսալվել։ Մի՞թե երկու անգամն էլ միննույն մարդը կարող էր շքանալ գետնի երնսից։ Բայց չէ՝ որ կային նաև տարբեր կողմեր զնացող ուրիշ փողոցներ։ Դուզե Հաակին թերվել է այդ փողոցներից մեկնումենիկը։ Ռավիկը նայեց Պրեսսուր փողոցի երկարությամբ։ Մարդկանց ու մեքենաների անվերջանալի հստակեց, երեկոյան երթեւեկության լարված ժամերից էր։ Այլևս ոչ մի իմաստ չուներ շարունակել որոնումները։ Արդեն շափագանց ուշ է։

— Հը, չկա՞—, հարցրեց Մորոզովը, մոտենալով նրան։

Ռավիկը գլուխն օրորեց։

— Ըստ երեսութին, ես կրկին եմ ուրվական տեսնում։

— Դու նրան ճանաշեցի՞ր։

— Իիլ առաջ ես այն կարծիքին էի, որ այս, ճանաշեցի, իսկ հիմա... հիմա ես կարծիք լունեմ։

• Մորոզովը նալից նրան։

- Աշխարհում իրար նման մարդիկ շատ կան:
- Դա ճիշտ է, Բայց կան այնպիսի դեմքեր, որոնց մարդ չի մոռանում:

Ինձիկը կանգ առաջ:

— Հիմա ի՞նչ ես ուզում անել,— հարցրեց Մորոզովը:

— Չգիտեմ, ինչ կա, որ ինչ անեմ:

Մորոզովը նայեց մարդկային բազմությանը:

- Անիծյալ անհաջողություն: Եվ այն էլ այս ժամին, երբ աշխատանքային օրը արդեն վերջանում է: Փողոցներում ուղղակի շարժվելու տեղ չկա...

— Հըմ...

- Մի կողմից էլ մութը: Ուղղակի մարդ համարյա ոչինչ չի տեսնում: Դու նրան տեսա՞ր, ինչպես պետքն է:

Ինձիկը շպատասխանեց:

Մորոզովը ձեռքը գցեց նրա թկին:

- Հսիր, թե ինչ եմ ասում,— վրա բերեց նա: — Հիմա այլևս ոչ մի միտք չունի փողոցներով այս ու այն կողմ ընկնել: Մտնես մի լուսով, բնիկ թվալու է, թե նա մյուս փողոցում է: Գտնելու ոչ մը հեռանկար չկա: Արի վերադառնանք «Ֆուրի» ուստորանը: Ամենասիսկական տեղը զա է: Այնտեղից դու նրան ավելի լավ կհայտնես, քան փողոցներում թափառելով: Եթե վերադառնա, դու նրան «Ֆուրեից» ավելի շուտ կտեսնես:

Նրանք նստեցին մի կողմ ընկած սեղաններից մեկի մոտ, որի շուրջը ոչ ոք չկար և բոլոր կողմերը հիանալի երևում էր: Նըստեցին բավական երկար:

— Իսկ ի՞նչ ես անելու, եթե հանկարծ հանդիպես նրան, — վերշապես հարցրեց Մորոզովը: — Քեզ համար զա արդեն որոշել ես:

Ինձիկը դուրս գործեց:

- Ուրեմն, այդ մասին մտածիր: Ավելի լավ է, երբ նախապիս զու արդեն զա դիտես: Թե չէ աննպատակ է, եթե քեզ կորցնես ու հիմարություններ թույլ տաս: Դա անմտություն կլինի բռ վիճակում գտնված մարդու համար: Զիմ կարծում, թե զու տարիներով բանտերում նստելու ցանկություն ունես:

Ինձիկը հայացքը վեր բարձրացրեց: Նա լուր նայեց Մորոզովին:

— Եթե ես քո տեղը լինեի, — ասաց Մորոզովը, — հաղիվ թե
ինձ համար անհանգստանայի... Բայց այստեղ բանը քեզ է վերա-
բերվում, ի՞նչ կանեիր, եթե նա հիմա հանկարծ հայտնվեր այն
անկյունում, Կհարձակվեի՞ր վրան:

— Զդիտեմ, Բորիս Խոկապես, չդիտեմ:

— Մոտդ ոլ մի զենք չկա, ծի՞շտ է:

— Ոլ մի:

— Եթե առանց երկար մտածելու, ցատկես ու հարձակվես
վրան, մի րոպեից հետո կբաժանեն: Քեզ քարշ կտան ոստիկա-
նուառն, իսկ նա էլ, երկի, մի երկու կապտուկ կտանաւ ու վիրշ...
Հասկանո՞ւմ ես:

— Այս հասկանում եմ:

Թավիկը լարված նայում էր դեպի փողոց:

— Ամենաշատը կարող ես որևէ խաշմերուկում հրել, գցել
մեքենայի տակ, — շարունակեց Մորոզովը: — Բայց դա նույնպես
ոչինչ շի տա քեզ: Մեկ էլ տեսար ամբողջ պատմությունը մի քա-
նի աննշան քերձվածքներով վերջացավ:

— Ես նրան մեքենայի տակ չիմ գցի:

Թավիկը փողոցից աշքը շէր հեռացնում:

— Հասկանում եմ: Դա ես էլ չէի անի: Իմաստ լունի:

Մորոզովը լոեց:

— Մավիկ, — ասաց նա փոքր-ինչ հետո: — Եթե նա խոկապես
Հասկեն է և եթե հանկարծ քո ճանկն ընկնի, ուրեմն, էլ չսկսոք է
խնայես, պետք է գործիս ամենայն վճռականությամբ: Հասկա-
նո՞ւմ ես: Դա քո միակ հնարավորությունն է:

— Այս, ես գիտեմ:

Թավիկը շարունակում էր նայել փողոց:

— Եթե տեսնես, հետեւից գնա: Հետքը բաց լթողնես, իմա-
ցիր, տես որտեղ է ապրում, ուրիշ ոչինչ: Մնացածը կարող ես հե-
տո մտածել, թե ինչ անես: Բոլորովին շշտապես: Եվ հիմարու-
թյուններ թույլ շտաս, հասկանո՞ւմ ես:

— Հասկանում եմ, Բորիս, — ցրված ասաց Թավիկը, աշքը
փողոցից չկտրելով:

Պիստակ վաճառողք մոտեցավ սեղանին։ Նրա հետեւից եկավ նաև մի փոքրիկ տղա՝ խաղալիք մկնիկները ձեռքին, որոնք պարում էին մարմարյա սեղանի վրա և վագելով բարձրանում թեւրին։ Նորից հայտնվեց ջութակահարը։ Այժմ նա գլխին շլյապա էր դրել և նվազում էր «Parlez-moi d'amour!» երգը։ Միփիլիսագորի քթով մի պառավ մանիշակ էր առաջարկում։ Մորոզովը նայեց ժամացույցին։

— Աւթի է, — ասաց նա։ — Սպասելն այլևս միտք չունի, Ռավիկ, Երկու ժամից ավելի է, ինչ նստած ենք այստեղու նա այլևս չի գա։ Ֆրանսիայում այս ժամին ամեն մարդ մի տեղ նստած իր ընթրիքն է անում։

— Դու հանգիստ գնա, Բորիս, եվ առհասարակ, իգուր էլ նստել ես ինձ հետ։

— Խոսքս այդ մասին չէ, ես կարող եմ այստեղ նստել քեզ հետ, ինչքան ուզում ես Բայց չեմ ուզում, որ զու, նրան սպասելով, ուղղակի խելազարվես։ Անիմաստ բան է ժամերով նստել ու սպասել, նրան հանդիպելու հավանականությունը հիմա ամեն տեղ նույնն է։ Առհասարակ, եթե ուզում ես իմանալ, հիմա նրան ավելի շուտ ուստորաններում, գիշերային ակումբներում և բորդելներում կգտնես, քան որևէ այլ տեղ։

— Ես զա գիտեմ, Բորիս։

Մորոզովն իր հսկայական, մազուտ ձեռքը դրեց Ռավիկի թեփին։

— Ռավիկ, — ասաց նա, — ինձ լսիր, թե ինչ եմ ասում։ Եթե քեզ վիճակված է այդ մարդուն տեսնել, ուրիմն, կտևանես, իսկ եթե զա չի վիճակված, տարիներով էլ սպասես, միենույն է, չես հանդիպի։ Դու գիտես, ես ինչ եմ ուզում ասել։ Միշտ սիափ եղիր, աշքերդ բաց, բոլոր անակնկալներին պատրաստ, իսկ առհասարակ քեզ այնպես պահիր, որ իբրև թե չես ճանաշել, սխալվել ես։ Հատ երեսոյթին, հենց այդպիս էլ կա։ Գա միակ բանն է, որ զու կարող ես անել, թե չէ, լավ իմացիր, ինքո՞ք ու գլխին փորձանք կը բերես։ Այդ հուզմունքները ինքս էլ եմ ունեցել։ Շատ տարիներ առաջ Գիտեմ ինչ բան է։ Ամեն բոպի ինձ թվում էր, թե ինչ-որ մարդկանց եմ տեսնում։ Հալլուցինացիա է, — նա խմեց իր բա-

¹ Ինձ ասացեք սիրո մասին (ֆրանս.)։

Ժակի մնացորդը: — Անիծլալ հալլուցինացիաներ: Իսկ հիմա արի
զնանք: Գնանք որևէ տեղ ընթրելու:
— Դու գնա, Բորիս: Ես հետո կզամ: . . .
— Ուզում ես մնա՞լ:
— Դեռ մի քիչ էլ կմնամ: Հետո կզնամ ուղղակի հյուրանոց:
Դորժ ունեմ:

Մորոզովը նայեց նրան: Նա զիտեր, թե Ռավիկն ինչու է
ուզում զնալ հյուրանոց: Բայց զիտեր նաև այն, որ Ռավիկին հա-
մոզելը դժվար է: Դա արդին ինքը կորոշի:

— Դե լավ,— ասաց Մորոզովը: — Որ այդպիս է, ես «Մէր
Մարիում» կլինիմ: Իսկ հետո՝ «Բուրիշկիում»: Զանգահարի և կամ
ուղղակի արի: — Նա բարձրացրեց իր թփուտանման հոնքերը: —
Թիսկի մի ղիմիր: Դատարկ քաջությունը ոչ ոքի պետք չէ: Եվ ոչ
էլ ապուշությունը: Կրակիր միայն այն զեպքում, երբ հաստատ
համոզված ես, որ հետքդ շեն գտնի: Աս ոչ մանկական խաղ է և
ոչ էլ դանդաստերական ֆիլմ:

— Գիտեմ, Բորիս, մի՛ անհանգստացիր:

Ռավիկը զնաց «Խնտերնացիոնալ» հյուրանոց և անմիջապես
վերադարձավ: Ճանապարհին, «Միլան» հյուրանոցի կողքով անց-
նելիս, նա հայացքը զցեց ժամացույցին: Ժամը ութն անց կես էր:
Ժուանը դեռ կարող էր տանը լինել: Այդպես էլ կարի Պուռը բացե-
լուն պես ժուանն իսկույն ընդառաջ եկավ նրան:

— Ռավիկ, — զարմացած հարցրեց նա, — Եկա՞ր: Ինձ մո՞տ:
— Այո...
— Գիտե՞ս, որ դու գեռ ոչ մի անդամ այստեղ լես եղել: Այն
օրից ի վեր, ինչ ինձ այստեղ բերիր:

Ռավիկը մտացրիվ ժպտաց:
— Ճիշտ է, ժուան: Ես ու դու տարօրինակ կյանք Ենք վարում:
— Այո, ինչպես խլորդները կամ շղթիկները: Կամ էլ բվերը:
Մենք տեսնում ենք միայն այն ժամանակ, երբ մութն է:

Ժուանը փափուկ, լայն քայլերով սենյակում այս ու այն կողմ
էր զնում: Նրա հազին կոնքերը ամուր գրկած, տղամարդու ձեւծքի
մուգ-կապույտ գույն ունեցող խալաթ էր, գոտին վրայից ամուր
կապած: Մահճակալի վրա զցած էր նրա իրիկնային սև շորը, որը

նա հազում էր «Եեհերազադեում» ելույթ ունենալիս: Ժոանը նրան թվաց աներեակայելի գեղեցիկ և անսահման հեռու:

— Քո դնալու ժամանակը չէ», ժոան:

— Դեռ ոչ: Մի կես ժամից հետո: Սրանք իմ ամենալավ ժամերն են: Երբ դեռ մի կես ժամ ժամանակ կա՝ մինչև «Եեհերազադե» գնալու: Մի տես, թե ինչեր ունեմ — և սուրճ, և ժամանակ: Ինձ թվում է, թե աշխարհի ամբողջ ժամանակն իմն է: Մանավանդ, որ դու էլ այստեղ ես: Հա, նաև կալվազոս ունեմ: — Ժոանը նրան մեկնեց կալվազոսի շիշը: Ռավիկը նրա ձեռքից շիշը վերցրեց և, առանց բացելու, դրեց սեղանին: Հետո քնքշորին բըռնեց Ժոանի ձեռքերից:

— Ժոան, — ասաց նա:

Ժոանի աշքերում լույսը հանգավ: Նա կանգնած էր Ռավիկի դիմաց, գրեթե նրան սեղմված:

— Իսա, տհանեմ, քեզ ի՞նչ է պատահել...

— Ի՞նձ, ի՞նչ պետք է պատահի:

— Չգիտեմ: Ինչ-որ բան: Երբ դու այդպիս ես լինում, նշանակում է, մի բան պատահել է: Դրա համար ես եկել:

Ռավիկն զգաց, որ նրա ձեռքերն իրենից հեռանում են: Ժոանը աեղից չէր շարժվում: Ձեռքերը նույնպիս անշարժ էին: Թվում էր, թե ինչ-որ բան նրանից պոկվում, հեռանում է:

— Ժոան, դու կարող ես այսօր երեկոյան ինձ մոտ լգալ: Գուցե նաև վաղը... և ընդհանրապես մի բանի օր...

— Կինիկայո՞ւմ ես մնալու:

— Ոչ! Ռորիշ բան կա: Ասել չեմ կարող: Բայց դա մի բան է, որ ինձ ու քեզ հետ ոչ մի առնչություն չունի:

Մի պահ Ժոանը անշարժ կանգնած էր:

— Լավ, — ասաց նա:

— Ինձ հասկացա՞ր:

— Աչ! Բայց եթե դու ասում ես, ուրեմն, պետք է:

— Հո չե՞ս նեղանում:

Ժոանը նայեց Ռավիկին:

— Ի սեր աստծո, Ռավիկ, — ասաց Ժոանը: — Մի՞նե երբեկ ես կարող եմ քեզանից նեղանալ:

Ռավիկն աշքերը բարձրացրեց: Նրան թվաց, թի ինչ-որ մի ձեռք ուժեղ սեղմեց իր սիրտը: Ժոանն այդ ասաց, առանց որևէ

նկատառումի, սակայն նա, թերեւ, ոչնչով ավելի շկարողանար ցնցել թափփկին, քան արեց իր այդ պատասխանով։ Թափփկը լուրջ չէր ընդունում այն ամենը, ինչ ժողովը անկապ-անկապ շշնչում էր գիշերները։ Այդ բոլորն իսկույն մոռացության էր մատնվում, հենց որ դրսում լուսամուտի տակ սկսում էր ծխիլ գորշ տուավոտը։ Թափփկը զիտեր, որ ժողովն կրքերով հրապորվելը սևիական անձով հրապորվել է, արբեցման թմբիր, պայծառ բռնկում, բռպեի տրամադրության տուրք, բայց երբեք ոչ ավելին։ Իսկ այժմ, առաջին անգամ, նման այն օդաշուին, որը փայլվլող ամպերի ճեղքերի միջով, սրտեղ լույսն ու մութը թաքստոցի են խաղում, հանկարծ հեռու ներքեռում կանաչ, շագանակագույն և շաղցղուն հող է տեսնում,— այժմ առաջին անգամ նա տեսավ ինչ-որ մի բան, որը շատ ավելին էր, քան մինչև այդ իր տեսածը Կրքերի հրապորանքի հետեւմ նա զգում էր նվիրվածություն, արբեցման թմբիրի հետեւմ՝ զգացմունք, խոսքերի դողանցի հետեւմ՝ մարդկային վստահություն։ Նա սպասում էր ամեն ինչ — կասկածանք, հարցեր, անըմբանողություն, բայց ոչ երբեք այս Միշտ մանրունքներն են, որ բացատրում են ամեն ինչ, մեծ արարքները ոչինչ շեն բացատրում։ Մեծ արարքներում զրամատիկական ժեստերն ու էֆեկտները շափազանց շատ են, շատ է ստելու գայթակղությունը։

Սենյակ։ Հյուրանոցային մի սենյակ։ Մի բանի ճամպրուկ, մի մահճակալ, լույս, լուսամուտից զուրս գիշերվա և անցյալի մի սկ ամայություն... իսկ այստեղ մոխրագույն աշքերով ու բարձր հոնքերով պայծառ մի զեմք, փարթամ մազերի համարձակ սանրվածքի խոպոպիկներ — կյանք, ճկուն մի կյանք, որն այնպիս է ձրգտում իրեն, ինչպես դափնեկվարդի թուփն է ձգտում լույսին... Ահա նա կանգնել է, սպասում է, լուսում է, կանշում է. «Տիրի՛ր ինձ։ Բանի՛րու։ Մի՛թե ինքը վազուց արգեն չի ատել նրան. «Ես քեզ կրոնեմ»։ Թափփկը վեր կացավ։

— Բարի գիշեր, ժոան,

— Բարի գիշեր, Թափփկ։

Թափփկը նստել էր «Ֆուք» սրճարանի առջեր։ Նստել էր այն նույն սեղանի մոտ, որտեղի առաջին անգամ։ Նստել էր ժամունակ, թաղված անցյալի խավարի մեջ, որտեղ մեն-մենակ մի թույլ լույս էր առկայժում, վրեժի հույսը։

Նրան բանտարկել էին 1933 թվականի օգոստոսին։ Իր ընկերներից երկուսին, որոնց գետապոն փնտրում էր, նա տասնշորս օր թաքցրել էր իր տանը, իսկ հետո օգնել էր նրանց, որպեսզի փախչեն։ 1917 թվականին այդ ընկերներից մեկը Բիթոշոռի մատուցներում, Ֆլանդրիայում, նրա կյանքը փրկել էր, զնդացրային կրակի պաշտպանության տակ դուրս բերելով նրան ոչ ոքի շպատկանող տերիտորիայից, որտեղ ինքն ընկած դանդաղ արնաքամքելիս էր եղել երկրորդը մի ճրեա գրող էր, որի հետ երկար տարիների ծանոթներ էին։ Խավիկին բերին հարցաքննության, ուզում էին իմանալ, թե ո՞ր կողմն են փախել այդ երկու մարդը, ինչպիսի՞ փաստաթղթեր ունեին և ո՞վ պետք է օգներ նրանց ճանապարհին։ Հարցաքննողն ինքը Հաակեն էր։ Առաջին ուշագնացությունից սթափվելով, Խավիկը փորձել էր Հաակենի ձեռքից խլել ատրճանակը՝ զնդակը ճակատին մեխելու կամ ողարգապես հարցաժեկով սպանելու համար։ Նրան թվաց, թե ինքը ցատկեց զղբրդացող, բոսոր մի խավարի մեջ Կա անիմաստ մի փորձ էր շորս զինված, ուժեղ տղամարդու դիմ դուրս զալու համար։ Երեք օր շարունակ նա անվերջ ուշաթափությունների և դանդաղ սթափումների մեջ էր, դժոխացին ցավիրը տանջում էին նրան... և ապա նորից Հաակենի սառը, նինգորեն ժապացող դեմքը։ Երսք օր մինենույն հարցերը, երեք օր մինենույն խոշտանգումները և այնպիսի տանջանքներ, որ նա այլևս ընդունակ չէր ոչ ցավ, ոչ տառապանք զգալու։ Իսկ այնուհետև, երրորդ օրը երեկոյան ներս բերին կնոցը։ Սիրիլային, որը ոչ մի բանի մասին կազախար շուներ։ Խավիկին ցույց տվին կնոցը, որպեսզի վերցինիս հարկադրեն խոստավանելու Սիրիլան փարթամ, գեղեցիկ մի էակ էր, որը սովոր էր երես առած, թեթև կյանքի։ Խավիկին թվաց, թե Սիրիլան հիմա ճիշ կարձակի ու կտապալվի զիտին։ Բայց Սիրիլան դիմացավ։ Նա մոլեգնորեն հարձակվեց դաշիճների վրա, նրանց երեսին շպրտեց մահացու խոսքեր։ Մահացու հենց իր համար, և նա զիտեր այդու Հաակենի երեսից ժպիտը շքացավ, նա իսկույն ընդհատեց հարցաքննությունը։ Հաջորդ օրը նա Խավիկին բացատրեց, թե Սիրիլային հետ ինչ տեղի կունենա կանացի համակենտրոնացման ճամբարում, եթե ինքը ամեն ինչ չխոստովանի։ Խավիկը ոչ մի պատասխան չտվեց։ Այդ ժամանակ Հաակեն բացատրեց, թե ինչ կարող են անել Սիրիլային՝ մինչև համակենտրոնացման ճամբար

Թափիկը ոչինչ շխտովանեց, նա խռատովանելու
ոչինչ շուներ: Թափիկը փորձում էր Հաակեին համոզել, որ Սիրի-
լան ոչինչ իմանալ չի կարող, որ ինքը միայն թեթևակի ծանոթու-
թյուն ունի նրա հետ, որ Սիրիլան իր կյանքում շատ ավելի քիչ
նշանակություն ունի, քան որևէ դիզեցիկ նկար, որ ինքը երբեք չեր
գտահի Սիրիլային՝ նրա հետ ինչ-որ դադանիքներ բաժանելու
Այդ բոլորը ճիշտ էր: Հաակեն միայն ժպտում էր: Երեք օր հետո
Սիրիլան մահացավ: Նա կանանց համակենտրոնացման ճամբա-
րում կախվել էր: Դրանից մի օր հետո բերին փախուտականներից
մեկին: Կա հրեա զրողն էր: Թափիկը նայեց նրան, բայց նույնիսկ
ժայնն էլ չկարողացավ ճանաչել: Հաակեի հարցաքննությունները
շարունակվեցին ևս մի շաբաթ, մինչև որ զրողը մահացավ Այ-
նուհետև Թափիկի համար եկավ ինքը համակենտրոնացման ճամ-
բարը... Հետո հիվանդանոցը... և ապա փախուստը հիվանդանո-
ցից...

Հազբական կոմարի վրա կախվել էր արծաթյա լուսինը: Ելի-
սեյան դաշտերի երկարությամբ քամուց օրորվում էին լապտեր-
ները: Էռունի շուայլ լույսը արտացոլվում էր սեղանին զրված բա-
ժակների մեջ: Ամեն ինչ անիրական էր թվում: Բաժակները, լու-
սինը, փողոցը, զիշերը և դիշերային այդ ժամը, որ իր սառը շնչով
շոյում էր ինձ, օտար և ծանոթ, կարծես դա մի անգամ սղել էր,
եղել էր ուրիշ մի կյանքում, ուրիշ մի մոլորակի վրա... Անիրա-
կան էին թվում անցած-դնացած տարիների հիշողությունները,
որոնք և կենդանի են և մեռած միաժամանակ, հիշողությունները,
որոնք ֆոսֆորի փայլ են արձակում իմ ուղեղում և քարացել են
խոսքերի մեջ... Անիրական է թվում նաև այն, ինչ հոսում է իմ
երակների մթին ուղիներով, անխոնչ ու առանց դադարի, 36.7 աս-
տիճան շերմությամբ, համով փոքր-ինչ աղի, չորս լիտր զաղտնիք
ու անկանգ մի շարժում, արյուն, որը հորդում է դեպի ներվային
հանդույցները: Այնչի մեջ տեղափորել են հիշողություն կոշփող
անտեսանելի մի պահեստ, որից թոշում է դեպի վեր աստղը աստ-
ղի հետեւց, տարին՝ տարու, մերթ պայծառ, մերթ արնագոյն,
ինչպես Մարտը՝ Բերրի փողոցի վրա, իսկ երրեմն էլ աղոտ կերպով
առկայժող ու բժերով ծածկված... Ահա հիշողությունների երկին-

քը, որի կամարների տակ անհանդիստ ներկան իր խճճված գործերն է կատարում:

Վրեմի կանալ լույս: Թաղաք, որ դանդաղ լողում է նվազող լուսնի շողերի ներքո և ավտոմոբիլային մոտորների հոնդրնի մեջ: Տների երկար անվերջանալիորեն ձգվող շարքեր, լուսամուռների շարան, իսկ նրանց հետեւմ փողոցի ամբողջ երկարությամբ փոփած մարդկային ճակատագրերի իրձեր: Մարդկային միլիոնավոր սրտերի տրոփլուն, լընդհատվաղ սրտիցուն, որ կարծես միլիոնավոր ձիերի ուժ ունեցող մոտորի հոնդրուն լինի, զանդաղ, անշտապ մի շարժում՝ կյանքի ճանապարհի երկարությամբ, որը սրտի յուրաքանչյուր հարվածի հետ միլիմետրի հետեւ զից մոտեցնում է մահվանը:

Նա տեղից վեր կացագ: Ելիսեյան դաշտերը գրեթե դատարկ էին, Միայն մի քանի պունիկներ էին, որ անկյուններում գեռ թռելին գալիս: Նա փողոցք ցած իշագ և, անցնելով Ռյու Պիեր Շարդոնի, Ռյու Մարինյանի մոտով, հասագ Ռոն Պուենին, և ապա թեքվեց ու ետ գնաց դեպի Հաղթական կամար: Այդտեղ նա մատեցագ Անճայտ զինվորի գերեղմանին: Մտվերդ թրթում էր փոքրիկ կապույտ մի լույս, որի առաջ դրված էր թառամած մի ծաղկեպսակ: Խավիկը կտրեց-անցավ էտուալ հրապարակը և շարժվեց դեպի այն բիստրոն, որի առջևում, ինչպես իրեն թվում էր, նա տռաշին անգամ տեսել էր Հաակեին: Բիստրոյում ընդամենը մի քանի վարորդներ էին նստած: Խավիկը տեղափորվեց լուսամուտի կողքին զտնվող սեղաններից մեկի մոտ, որտեղ նա նախորդ անդամ էր նստել, և սուրճ պատվիրեց: Փողոցում ոչ ոք չկար: Վարորդները խոսում էին Հիտլերի մասին: Նրանք Հիտլերին համարում էին ծիծաղելի և կանխագուշակում էին, որ շուտով նրա վերջը կլինի, եթե նա համարձակվի ձեռք մեկնել Մաժինոյի գծին:

Խավիկը լուսամուտից դուրս էր նայում, ինչո՞ւ եմ նստել այստեղ, մտածեց նա, Այսպես ես կարող էի նստել Փարիզի ցանկացած տեղում: և հավանականությունը նույնը կլիներ: Նա նայեց ժամացուցին, օրեքից պակաս էր մի քանի բոպե: Արդեն շատ ուշ է, Հաակեն (եթե իսկապես զա նա էր) այս ժամին հաղիվ թե դուք գար փողոց շրջելու:

Մավիկը տեսավ, թե դրսում՝ մայթի վրա, ինչողիս է թոփառում մի պոռնիկ։ Հետո պոռնիկը մոտեցավ լուսամուտին, ներս նայեց և շարունակեց իր ճանապարհը։ Եթե վերադառնա, վեր կինամ ու կգնամ, մտածեց Ռավիկը։ Պոռնիկը վերադառնավ։ Ռավիկը տեղից շշարժվեց։ Եթե մի անգամ էլ գա, անպայման կգնամ, վճռեց նաև Նշանակում է, Հաակին Փարիզում չէ։ Պոռնիկը նորից վերադառնավ։ Նա զլիով արեց Ռավիկին ու շարունակեց իր ճանապարհը։ Ռավիկը դարձյալ տեղից շշարժվեց։ Պոռնիկը կրկին վերադառնավ։ Ռավիկը լեր դնում։

Քելները սկսեց բխստրոյի գահինը հավաքել, աթոռները դրեց սեղանների վրա։ Վարորդները վճարեցին ու դուրս գնացին։ Քելները անջատեց կանգնակների վերեկի լույսը։ Դահլիճը սուզվեց վաղորդյան կեղտավուն խավարի մեջ։ Ռավիկը աշքածեց շուրջը։

— Եկեք, ստացեք, — ասաց նա, հայացքը շրջելով քելների կողմը։

Դրսում քամին սաստկացավ, եղանակը ցրտեց։ Ամպերը բարձրացան և սկսեցին սահել ավելի արագ։ Ռավիկը հասավ ժուրանոցին ու կանգ առավ։ Թոլոր լուսամուտները մութ էին, բացառությամբ մեկից, որի վարագույրների հետևում թարթում էր մի լույս։ Դա ժուրանի սենյակն էր։ Ռավիկը զիտեր, որ նա չի սիրում մութ սենյակ մտնել, ժուրանը լույսը վառած էր թողել, նախապես իմանալով, որ ինքն այսօր Ռավիկի մոտ չի գնաւ։ Ռավիկը նայեց վերև և հանկարծ ինքն իրեն թվաց անհասկանալի։ Հետաքրքր է, ինքն ինչո՞ւ չուզեց հանդիպել ժուրանին։ Հիշողությունները Սիրիլայի մասին վաղուց արդեն մոռացության էին ժատնվել, պահպանվել էին միայն այն հիշողությունները, որոնք կապված էին նրա մահվան հետ։

Իսկ մյուսը։ Հաակեի հայտնվելը Փարիզում։ Դա ի՞նչ կապ ունի ժուրանի հետ։ Ի՞նչ կապ ունի անգամ իր հետ։ Մի՞թե ինքը հիմար չէ, Ընկել է ինչ-որ պատրանքների, ինչ-որ սարսափելի և խճճված սև հիշողությունների հետեից, ընկել է հոգու ինչ-որ մութ շարժման իշխանության տակ... որն ինքը նորից է սկսել զգալ մեռյալ տարիների խարամի մեջ, որոնք վերահինգունացել են չնորհիվ անհնիթեթ, անիծյալ նմանության... ինչո՞ւ ըշփորել անց-

յալը, եթե կրկին է ցավում և արյունոտվում հաղիպհագ բուժված վերքը: Չէ՞ որ դրանով վտանգի տակ է դրվում այն ամենը, ինչ ինքը կառուցել է իր մեջ, վտանգի տակ է դրվում միակ այն մարդը, որն իսկապես կապված է իրեն, Եվ առհասարակ ինչ կապ կա մեկի և մյուսի միջն, մի՞թե արժե մտածել անցյալի մասին: Մի՞թե այդ նույնը ինքը չի ներշնչել իրեն անթիվ ու անհամար անգամ: Հակառակ զեղքում ինչպես կարող էր խուսափել դրանից Այլապես որտե՞ղ կարող էր մնացած լինել:

Իեավիկն զգաց, թե ինչպես է արձիմը հալվում իր մարմնի մեջ: Նա խոր շունչ քաշեց, Քամին ամբողջ թափով սուրում էր փողոցի երկարությամբ: Խավիկը նորից նայեց լուսավորված լուսամուտին: Այնտեղ կար մեկը, որի համար ինքը ինչոր բան է նշանակում, մեկը, որի համար ինքը թանկ է՝ մեկը, որի գեմքը փոխվում ու պայծառանում է իրեն տեսնելիս, և այդ ամենը նա քիչ մնաց զոհ դարձնի աղավաղված պատրանքներին, զոհ դարձնի մի մոլագարության, որը համբերությունը կորցրած ամեն ինչ ծրբառում է հանուն վրեժի խարուսիկ հույսի...

Սակայն ի՞նչ էր նրա ուզածքը ինչի՞ համար էր պաշտպանվում: Ա՞մ դեմ էր ենում: Կյանքը արվում էր իրեն, իսկ ինքը մերժում էր և հրաժարվում: Եվ դա ոչ թե այն սրատառողի, որ արվելիքը շափազանց քիչ էր, այլ այն, որ, ընդհակառակը, տըրվում էր շափազանց շատ: Խավիկի գլխով, ըստ երևույթին, նախ պետք է անցներ արյունահեղ անցյալի մրբիկը, որպեսզի նա կարողանար այդ հասկանալ: Նա ուսերը թոթվեց: Սիրտս է, մտածեց նա: Սիրտս է, ինչպիսի՞ պատրաստակամոթյամբ է նա ամեն ինչին արձագանքում: Ինչպես է թպրտում: Ահա լուսամուտը, մտածեց նա, լուսամուտը, որ միայնակ վառվում է գիշերային խավարի մեջ, որ ուրիշ կյանքի մի ցոլք է, կյանք, որն անզուսպ նետվել է նրան ընդառաջ, որն անկեղծ է, պատրաստակամ, և այնքան հավատով լցուն, որ նա ինքն էլ բացեց իր սիրտը: Տենչանքի բոց, քնքշության թափառող լույս, արյան վայրկենապես բռնկվող ամպրոպային շիկացած փայլատակումներ... Այդ ամենը ծանոթ էր, այդ ամենը վաղուց արդեն ծանոթ էր, այդ ամենը ծանոթ էր այնքան վաղուց, որ թփում էր, թե գիտակցությունը երբեք այլևս չի կարող խորառակել սիրո փափուկ, սոկեգույն շփոթք... Եվ այնուա-

մենայիկվ, նա զիշերը կանգնած է երրորդ կարգի մի հյուրանոցի առաջ, և նրան թվում է, թե ասֆալտից ծովիս է բարձրանում, և այդ ծովիմ գալիս է հողագնդի մյուս կողմից, թվում է, թե Կոկսի կապույտ կղզիներից բարձրանում է տրոպիկական գարնան շերմությունը, զտվում օվկիանոսների մեջ, անցնում բուստաճատակի, լավայի և խավարի միջով, և հանկարծ իր ամբողջ թափով դուրս ժայթքում այստեղ: Փարիզի մեջ, այս խղճուկ Պոնսելի փողոցում, վրեժով ու անցյալով լցված այս մուտքիշերին, բերելով իր հետ մուշկի և պատկառուկի բուրմունք... Եվ հանկարծ, չփառես ինչ առեղջվածով, անդիմադրելի և անառարկելի վրա է հասնում խաղաղոթյունը:

«Եե՛րազադեն» լցված էր մարդկանցով: Ժոանը մի քանի հետ նստած էր սեղաններից մեկի շուրջը: Նա Ռավիկին խսկույն նկատեց: Ռավիկը կանգնած էր դռան շեմին: Դահլիճը սուզվել էր ծխի և երաժշտության մեջ: Ժոանը իր հետ նստածներին ինչ-որ բան ասաց և շտապելով Ռավիկին ընդառաջ եկավ:

— Ռավիկ...
— Դու գեռ գո՞րծ ունես:
— Ինչո՞ւ:
— Աւզում եմ քեզ հետս տանել.
— Բայց չէ որ դու ասում էիր...
— Ինչ ասում էի, անցավ: Ասա, այստեղ դեռ անելիք ունե՞ս,
թե չէ:

— Չունեմ: Միայն պետք է այն նստածներին ասեմ, որ ես գնում եմ:
— Դե շուտ արա, ես դրսում տաքսու մեջ քեզ սպասում եմ:
— Հիմա:— Ժոանը կանգ առավ:— Ռավիկ...
Ռավիկը նրան նայեց:
— Դու ինձ համա՞ր եկար,— հարցրեց Ժոանը:
Ռավիկը մի պահ հապաղեց:
— Իհարկե, քեզ համար,— ասաց Ռավիկը հաղիկ լսելի ձայնով: Ժոանի հուզումնալից դեմքը ձգվեց նրան ընդառաջ:— Այս, Ժոան: Թեզ համար, միայն քեզ համար:

Ժոանը արագ մի շարժում արեց:

— Որ այդպես է, արի գնանք, — ասաց նա, — Գործ լունեեք
սրանց հետ:

Տաքսին սլանում էր կիեժ փողոցի երկարությամբ:

— Ի՞նչ է պատահել, Ռավիկ:

— Ոչ մի բան:

— Ես սուկալի վախեցաւ:

— Մոռացիր այդ մասին: Ոչինչ չի պատահել:

Ժոանը նայեց նրան:

— Ես կարծում էի դու այլես չես գա:

Ռավիկը խոնարհվեց նրա կողմը և զգաց, թե նա ինչպես է
դրդում:

— Ժոան, — ասաց Ռավիկը — Ոչնչի մասին ոչ մտածիր և ոչ
էլ որեւէ հարց տուր ինձ: Տեսնո՞ւմ ես լապտերների լույսերը և
դրսի աղջ հագարավոր խայտաբղետ ցուցանակները: Մենք մեռ-
նող մի ժամանակ ենք ապրում, իսկ այս քաղաքը ապրում է լիա-
կատար կյանքով: Մենք ամեն ինչից կտրված ենք, մեր ունեցածը
միայն մեր սրտերն են: Ես լուսնի վրա ինչ-որ տեղ էի և ահա նո-
րից վերադարձել եմ... Դու այստեղ ես, դու կյանքն ես: Ոչինչ մի
հարցրու այլես, թու մազերի մեջ ավելի շատ զաղունիքներ կան,
քան հագարավոր հարցերում: Մեր սուզօնում գիշեր է, մի քանի
ժամ, ամբողջ մի հավիտենականություն... Մինչև բացվող առավո-
տի աղմկելը լուսամուտի տակ: Մարդիկ սիրում են միմյանց, և ա-
մեն ինչ դրանում է: Դա և հրաշագործություն է: ամենահասկանա-
լի ու հասարակ քանը՝ աշխարհի երեսին: Ես այսօր այդ զգացի...
Երբ գիշերը հալվեց ու գարճավ ծաղկափթիթ մի թուփ, և քամին
է երեց մորի բուրմունքը... Առանց սիրու մարդը ոչ այլ ինչ է, եթե
ոչ արձակուրդում գտնվող դիակ, մի քանի տարեթիվ, պատահա-
կան անոն: Աւրեմն, էլ ինչո՞ւ ապրել Մարդ կարող է նաև նույն
հաջողությամբ մեռնել...

Լապտերների լույսը տաքսու լուսամուտներից ներս էր խո-
ժում, ինչպես փարոսի պտտվող լուսարձակի լույսն է խուժում
նավային կայուտայի խավարի մեջ: Ժոանի աշխերը նրա դունաւ
դեմքին մերթ թափանցիկ էին թվում, մերթ վերին աստիճանի սեւ

— Մենք շենք մեռնում, — շշնջաց ժոանը թագիկի թվին բնկած:

— Այս Զենք մեռնում, Միայն ժամանակն է մեռնում: Անիծյալ ժամանակը: Ժամանակը մեռնում է միշտ: Իսկ մենք ապրում ենք: Ապրում ենք անընդհատ: Եթի դու արթնանում ես, արդեն դարուն է, իսկ երբ աշբերդ փակում ես ու քնում, դրսում աշուն է արդեն, իսկ դրանց միշտ ձմեռ է և ամառ, և եթի մենք սիրում ենք միմյանց, ուրեմն, հավիտենական ենք և անկործան, ինչպես սըրտի բարախյունը, անձրևը, քամին — և դա չափազանց շատ է: Մենք նվաճում ենք օրերը, սիրելիս, և բաց ենք թողնում ու կորցնում տարիները: Բայց ո՞վ է դրանով հետաքրքրվում, ո՞ւմ է վիշտ պատճառում զաւ: Բերկրանքի ժամը — ահա որն է կյանքը: Բերկրանքի ակնթարթն է, որ ամենից շատ է մոտ հավիտենականությանը: Քո աշքերը առկայում են, աստղերի փոշին ծորում է անսահմանության միջով, աստվածները ծերանում են, աակայն քո շրթունքները թարմ են ու երիտասարդ: Մեր միշտ թրթում է մի հանելուկ — Յա-ը և Դու-ն, Կանչ-ը և Պատախան-ը, որոնք ծնունդ են առել երեկոներից, մթնշաղերից, բոլոր սիրահարների ցնծագին բերկրանքներից, կրքերի մոլեգին ճիշերից... որոնք այստեղ են հասնում ամենաշեռավո՞ր հեռու ժամանակներից... Եվ անվերջանալի այդ ճանապարհը սկիզբ է առնում ամյուբայից ու գալիս դեպի Խութը, և դեպի Էաֆիրան, և դեպի Հելենեն, և դեպի Ասպազիան, դեպի ճանապարհամերձ մոտորների երկնագույն մադրնեանները, սողուններից ու կենդանիներից դեպի քեզ և դեպի ինձ...»

Ժոանը անշարժ սեղմվել էր նրան, գունատ, ինքնամոռաց նվիրվածությամբ, իսկ Խավիկը խոնարհվել էր նրա վրա ու խոսում, խոսում էր անընդհատ ու անվերջ, և սկզբում նրան թվաց, թե սավերի նման մեկը նայում է իր հետևից, նայում է ուսերի վրայով և խոսում է դրեթե անձայն, դեմքին անորոշ մի ժափիտ, խոսում է իր հետ... Եվ նա խոնարհվեց ավելի ցած և զգաց, թե ինչպես է այդ ստվերը ընդառաջ գալիս իրեն... Այդպես շարունակվեց ես մի վայրկյան... և ապա ամեն ինչ ցնդեց ու անհետացավ...

— Սկանդալ է, — ասաց զմրուխտներով կինը, որ նստած էր Կետ Հեգոստիմի զիմաց, — Ցնցող մի սկանդալ Ամբողջ Փարիզը դրա վրա է ծիծաղում, Երբեք մտքովդ կանցնէր, որ կուին հոմունքուալիստ է։ Չեմ կարծում, թե դու կիմանայիր Մեզանից ոչ ոք դա շգիտեր, նա հիանալի դա թաքցրել է։ Լինա դե Նյուրուպը նրա պաշտոնական սիրուէին էր համարվում։ Եվ հիմա պատկերացրու, թե ինչ է կատարվում։ մի շաբաթ սրանից առաջ նա զիրադառնում է Հոոմից, երեք օր իր ասածից ավելի շուտ, և երեկոյան զնում է այդ նիկի բնակարանը, ցանկանալով սյուրպրիզ անել նրան, և, ի՞նչ ես կարծում, ո՞ւմ տեսնի այնտեղ, որ լավ լինի։

— Իր կնոջը, — ասաց Ռավիկը

Զմրուխտներով կինը հայացը բարձրացրեց Ռավիկի վրա։ Կնոց տեսքը հանկարծ այնպես փոխվեց, կարծես հենց այդ րոպեին լսել էր ամուսնու սնանկացման լուրը։

— Դուք արդեն դիտե՞ք այդ պատմությունը, — Տարցրեց զբուխտներով կինը։

— Ոչ, Բայց դա այդպես պետք է լինի։

— Ես դա շեմ հասկանում, — ասաց կինը, զարմացած նայելով Ռավիկին։ — Առաջին հայացքից դա պարզապես անհավանական է թվում։

Կետ Հեգոստիմը ժպտաց։

— Բժիշկ Ռավիկն իր տեսությունն ունի, Դեզի նա այդ տեսությունն անվանում է դիպվածքի սիստեմատիկա, ըստ որի անհավանականը միշտ լինում է ամենատրամարանականը։

— Հետաքրիր է! — Դեզին քաղաքավարությամբ ժպտաց, թեև ամեն ինչից երևում էր, որ նրա համար դա ամեննին էլ հետաքրիր չէ։ — Ոչ ոք էլ այդ շեր իմանա, — շարունակեց զմրուխտներով կինը, — եթե կուին սոսկալի տեսարան շարքեր... նա զայրուցից ուղղակի իրեն կորցրել էր։ Հիմա արդեն «Կիրյոն» հյուրանոց է փոխադրվել, այնտեղ է ապրում։ Ռւզում է բաժանվեր Բոլորն սպասում են, թե ինչ պատճառ է դժոնելու։ նա անհամբեր և սպասողական ետ ընկալ բազկաթոռի թիկնակին։ — Հը, ի՞նչ կասես դրան։

Կետ Հեզստրեմի հայացքը վայրկենապես սահեց Ռավիրիի վրայով, Վերջինս զնուում էր գլխարկատուփի և խաղողով ու զեղձով լցված զամբյուղի միջն սեղանին դրված խոլորձի մի ճյուղ, որի թիթեռնիկների նման սպիտակ ծաղիկները անպարկեշտորեն բացել էին կարմիր բծերով ծածկված իրենց սրտիկները:

— Անհավատալի բան է, Դեզի, — ասաց Կետ Հեզստրեմը: — Ուղղակի անհավատալի:

Դեզին վայելում էր իր հաղթանակի թողած տպավորությունը:

— Իսկ դուք ի՞նչ կասեք, Թերես, դա ձեր մտքով շանցներ, ձի՞շտ է, — հարցրեց նա Ռավիրին:

Ռավիրիը խոլորձի ճյուղը խնամքով դրեց բյուրեղյա նեղ ծաղկամանի մեջ:

— Ոչ, Իշարկե, այդպիսի բան չէր անցնի:

Դեզին բավարարված գլխով արեց և, վերցնելով պայտակը, պուղրամանը և ձեռնոցները, տեղից կանգնեց.

— Իմ գնալու ժամանակն է, — ասաց նա: — Ժամը Ծինգին Լուիզային պետք է կոկտեյլ տամ: Նրա միենիստրը դալու է: Ինչեր ասես, որ յեն խոսում: Ի միջի այլոց Ֆրեդին և Մարթան նորից բաժանվել են: Մարթան վերադարձրել է նրա տված ամրող ակնեղենը: Սա էլ երրորդ անգամն է: Եվ դա միշտ տպավորություն է գործում Ֆրեդի վրա: Լավ ոչխար է, Կարծում է, թե իրեն են սիրում: Ֆրեդին Մարթային է վերադարձնելու ոլ միայն դրանք, այլ մի բան էլ վրան ավելացրած: Խնչպես միշտ: Ֆրեդին դեռ ոչինչ չգիտի, իսկ Մարթան իրեն դուր եկած բաներն Օստերատպի մատարդեն տեսել է: Ֆրեդին միշտ Օստերտաղից է ամեն ինչ գնում: Աշքը նոնացարե մի բրոշի վրա է: Քառանիսու մեծ քար է, կարծես ազավնու մաքուր արյուն լինի: Մարթան դիտի ինչ է անում:

Դեզին համբուրեց Կետին:

— Adieu, սիրելիս: Հիմա դու համենայն դեպս դիտես, թե աշխարհում ինչեր է կատարվում: Դեռ երկա՞ր ես մնալու այստեղ: — Դեզին նայեց Ռավիրին:

Ռավիրի հայացքը բարձրացրեց Կետի վրա:

— Առայժմ դեռ պետք է մնա, դժբախտաբար, — ասաց Ռավիրը:

Նա բռեց Դեզիի վերարկուն: Դա շրաբիսի մորթուց սև և ան-

օժիք մուշտակ էր։ — Այ եթե ժոանն այսպիսի մի մուշտակ ունենար, մտածեց Ռավիկը։

— Կետի հետ մի օր Համեցեք մեզ մոտ թեյ խմելու, — ասաց Գեղին։ — Չորեքշաբթի օրերը մեր տանը Համարյա ոչ ոք չի լինում, Մի քիչ կնոտենք, կիսունք։ Ես շատ եմ հետաքրքրվում զիրաբուժությամբ։

— Մեծ Հաճույքով։

Ռավիկը դուռը փակեց նրա հետևից և վերագարձավ։

— Գեղեցիկ զմրուխտներ են, — ասաց նա։

Կետը ծիծաղեց։

— Այսպիսին էր առաջ իմ կյանքը, Ռավիկ։ Կարո՞ղ եք պատկերացնել։

— Ինչո՞ւ չեմ կարող։ Փա փառահեղ բան է, եթե մարդ կարողանա այդպես ապրել, Ոչ հուզմունք, ոչ հոգու։

— Իսկ ես այլևս չեմ կարողանում պատկերացնել։

Կետը զիր կացավ տեղից և զգույշ քայլերով մոտեցավ իր մահճակալին։

Ռավիկը հայացքով հէտևում էր նրան։

— Մի խոսքով, Կետ, կարենոր չէ, թե մարդ որտեղ է ապրում, Հարմարություններ կան թե չկան, Կարեսրն այն է, թե մարդ ինչ վրա է ծախսում իր կյանքը, Թիեն դա նույնպես միշտ չէ, որ կարենոր է։

Կետն իր երկար զեղեցիկ ոտքերով բարձրացավ մահճակալին։

— Ամեն ինչ անկարենոր է դառնում, երբ մարդ մի քանի շաբաթ պառկում է անկողնում և ապա նորից սկսում քայլել, — ասաց Կետը։

— Հիմա արդեն ձեզ համար պարտադիր չէ այստեղ մնալը, Եթե, իհարկե չեք ցանկանում, Դուք կարող եք վիլխակրվել ու կաստերս, բայց անպայման պետք է ձեզ հետ մի հիվանդապահ քույր վերցնեք։

Կետ Հեղատրեմը զլուխն օրորեց։

— Ես կմնամ այստեղ այնքան ժամանակ, մինչև որ ուղևորվելու ուժ ունենամ։ Այստեղ ես ամենից առաջ պաշտպանված եմ ամեն տեսակի Գեղիներից։

— Դուք նրանց բոլորին դուրս շպրտեք, եթե կալիս են, Ոչինչ
մարդու այնքան չի հոգնեցնում, որքան պարագ շաղակրատանքը:
Կետք զուշորեն ձգվեց անկողնու վրա:

— Բայց կարո՞ղ եք պատկերացնել, չնայած այդ բոլոր բամ-
բասանքներին, Դեզին սրանելի մայր է, նա իր երկու երեխաներին
էլ հիանալի դաստիարակում է:

— Կա պատահում է,— անտարբերությամբ ասաց Ռավիկը:
Կետք վերմակը քաշեց վրան:

— Կլինիկան վանքի է նման,— ասաց Կետք: — Մարդ նորից
է սովորում գնահատել ամենահասարակ բաները — քայլելը, շըն-
չութ, տեսնելը:

— Այս երջանկությունը մեր շուրջը թափված է: Պետք է մի-
այն կռանալ ու վերցնել:

Կետք նայեց Ռավիկին:

— Ես դա լուրջ եմ ասում, Ռավիկ:

— Ես նույնպես, Կետք: Միայն հասարակ բաներն են, որ եր-
բեք չեն հիամֆափեցնում: Երջանկությունը մարդ ձեռք է բերում
հաճախ շատ ավելի հեշտ, քան կարծում է:

Ժաննոն պառկած էր անկողնում: Նրա վերմակի վրա խառ-
նիխուռն թափված էին ինչ-որ բրոշյուրներ:

— Ինչո՞ւ լույսը չես վառում, — հարցըց նրան Ռավիկը:

— Ես դեռ առանց լույսի էլ եմ կարդում: Իմ աշքերը լավ են
տեսնում:

Բրոշյուրները պարունակում էին ոտքի պրոթեզների նկա-
րագրությունները, ժաննոն դրանք որտեղից հնարավոր էր եղել
հավաքել էր իր մոտ: Վերջին բրոշյուրները մայրն էր բերել: Նա
Ռավիկին ցույց տվեց արտակարգ վառ գույներով մի պրոսպեկտ
Ռավիկը լույսը վասեց:

— Ամենաթանկ ոտքը սա է, — ասաց Ժաննոն:

— Սա լավագույնը չէ, — պատասխանեց Ռավիկը:

— Բայց ամենաթանկն է: Ես ապահովագրական կոմպանիա-
յին կասեմ, որ դրանից եմ ուզում: Եթե ուզում եք իմանալ, դա
ինձ իսկի պետք էլ չի: Բայց ուզում եմ, որ ապահովագրական կոմ-
պանիան շատ փող տա: Ես հասարակ փայտե ոտք կառնեմ, իսկ
մնացած փողը ինձ կմնա:

— Ապահովագրական կոմպանիան իր բժիշկներն ունի, ժան-նու նրանք ամեն ինչ ստուգում են.

Տղան անկողնու մեջ նստեց:

— Դուք կարծում եք, որ նրանք իմ պրոթեզի փողը չե՞ն տա:

— Տալք, կտան, իհարկե, Բայց ոչ թե ամենաթանկ պրոթեզի համար եվ բացի դրանից, նրանք ոչ թե փող կտան, այլ կողան, որ դու անպայման պրոթեզ ստանաս:

— Որ այդպես է, ես կվերցնեմ ու անմիջապես կծախեմ: Իհարկե, որոշ բան կկորցնեմ: Մի քանի տոկոս, Զեր կարծիքով գա շատ շի*: Մկզբից տասը տոկոս կզցեմ: Գուցե, նախապես խո-սեմ խանութի հետ: Կոմպանիայի ի՞նչ գործն է, ես պրոթեզ եմ վերցնում թե չէ: Նրա գործը վճարելն է, իսկ մնացածը նրան չի վերաբերում: Ճիշտ շի*մ ասում:

— Ճիշտ ես ասում, իհարկե: Համենայն դեպս, կարելի է փորձ անել:

— Այդ փողն ինձ համար մեծ նշանակություն ունի: Մենք դրանով կարող ենք մի վաճառասեղան գնել և մի փոքրիկ կաթի խանութի հարմարանք: — Ժաննոն խորամանկ ժպտաց: — Չէ որ այդպիսի ոտքը իր ծալվելու հարմարանքներով, փառք աստծո, բավական թանկ է, նուրբ աշխատանք է պահանջում: Մի խոսքով, շատ լավ կլինի:

— Իսկ ապահովագրական կոմպանիայից որևէ ներկայացու-ցիլ եկե՞լ է:

— Ոչ, Ոտքիս և զիջման դրամի համար զեռ շեն եկել Եկել են միայն վիրահատման ու կրինիկայի համար: Փաստաբան վերց-նելու կարիք կա՞: Ի՞նչ եք կարծում: Կարմիր լույսի ժամանակ նա ինձ տակը գցեց: Դա անվիճելի է, Աստիկանությունը...

Ընթրիքը ձեռքին ներս մտավ բուժքույրը և գրեց ժամնոյի մահճակալի մոտ դանվող սեղանին: Մինչև քրոջ դուրս գալը տղան ոչինչ շատաց:

— Այսուղ շատ լավ են կերակրում, — շարունակեց նա բուժ-քորչ հեռանալուց հետո: — Ես երբեք այսպիս կերած չկամ: Տված-ները ես նույնիսկ շեմ էլ կարողանում բոլորն ուտել: Միշտ մասմա-է զալիս մնացածներն ուտում: Յթկուսիս էլ հերիքում է, Այդ կե-րածի հաշվին նա մի քիչ տնտեսում է, Մանավանդ, որ այսուղ հիվանդասենյակը շատ թանկ է:

— Դրանք ապահովագրական կոմպանիան կվճարի, անկախ երանից, թե դու որտեղ ես պառկած:

Տղայի գորշ դեմքին մի ժպիտ փայլատակեց ու անցավ:

— Ես բժիշկ Վերերի հետ խոսել եմ: Նա ինձ տասը տոկոս կտա, բոլոր ծախսերի հաշիվը ուղարկելու է ապահովագրությանը, կոմպանիան դրանք կվճարի, իսկ ինքը ինձ տասը տոկոս կանխիկ գրամ կտա:

— Կեցցես, ժաննու: Քաջ տղա ես:

— Եթե մարդ աղքատ է, սկետք է քաջ լինի:

— Ճիշտ է: Ոտքդ ինչպե՞ս է, ցավո՞ւմ է:

— Ցավում է ոտքիս տակը, որն արդեն չկա:

— Դրանք ներվերն են, որոնք գեռ մնացել են:

— Գիտեմ: Բայց շատ տարօրինակ է, Ցավում է այն, ինչ արդեն մարդ չունի: Գուցե դա իմ ոտքի հոգի՞ն է: — Ժաննոն քմծիծաղեց: Նա սրախոսել էր: Հետո բացեց ընթրիքն ու նայեց: — Սուպ, հավ, սալաթ, պուդինզ: Սա իսկը մամայիս համար է: Նա հավի միս շատ է սրբում: Մենք տանը հազվագեղ ենք դրանից ունեցել: — Նա գոհունակությամբ ետ ընկալ բարձին: — Մեկ-մեկ ես գիշերն արթնանում եմ ու մտածում: իսկ եթե հանկարծ այս բոլորի դիմաց մենք ստիպված լինեինք վճարե՞լ: Գիտեք, գիշերն արթնանալիս ես մի բոպե գեռ մի տեսակ շշմած եմ լինում, հետո կամաց-կամաց խելքս զլուխս է զալիս, հիշում եմ, որ պառկած եմ այսուղ՝ կլինիկայում, ինչպես հարուստ ծնողների զավակ, և իրավունք ունեմ պահանջելու այն ամենը, ինչ ուզում եմ, կարող եմ զանդ տալ ու կանչել բուժքուզը, և նա պարտավոր է զալ, իսկ այդ բոլորի դիմաց վճարելու են ուրիշները: Հիանալի է, չէ՞:

— Այո, — ասաց Ռավիկը: — Հիանալի է...

Իմաստիկը նստած էր «Օլիրիսի» բժշկական սենյակում:

— Ծյես սպասող չկա՞: — Հարցորեց նա:

— Կա, — ասաց Լեռնան: — Վերջինը հվոննան է մնացել:

— Ասացեք, թող գա: Դու առողջ ես, լեռննա:

Իվոննան քսանչինք տարեկան մահղ, խարտյաշ, լայն տափակ քթով մի աղջիկ էր, որը պոռնիկներից շատերի նման հաստ,

կարճիկ ձեռքեր ու ոտքեր ուներ Նա ինքնազո՞ն և օրորում քայլերով ներս մտավ ու բարձրացրեց հազի մետաքսյա հնոտիները:

— Ծուռ եկեք, — ասաց Ռավիկը:

— Այսպես չի՝ կարելի, — հարցրեց Իվոննան:

— իսկ ինչո՞ւ եք աշդպիս ուզում:

Պատասխանի փոխարեն նա լուս շրջվեց ու ցույց տվեց իր հզոր հետույքը, որը շերտ-շերտ կապտած էր: Ինչպիս երեսում է, սոսկալի տուր էր կերել:

— Ես կարծում եմ, որ հաճախորդդ քեզ լավ է վճարել, — ասաց Ռավիկը: — Սա կատակի գործ չէ:

Իվոննան զլուխն օրորեց:

— Ամենաին, բժիշկ: Դա հաճախորդի արած չէ:

— Արեմն, դա քեզ հաճույք է պատճառել: Ես չգիտուի, որ դու բավականություն ես ստացել դրանից:

Իվոննան նորից զլուխն օրորեց: Նրա երեսին հայտնվեց բավականության խորհրդավոր մի ժաման: Ռավիկն զգաց, որ Իվոննային դա դուր է եկել: Նա իրեն այդպիս ավելի հպարտ էր զգում:

— Ես մազոխական! չեմ, — ասաց Իվոննան: Նա առանձնահատուկ հպարտություն էր զգում, որ այդ բառը գիտե:

— Բա ինչից է դա: Կովե՞լ եք:

Իվոննան մի պահ լուս էր:

— Միրուց, — ասաց նա, ուսերը հաճելիորեն ձգելով:

— Այսինքն՝ խանդի՞ց:

— Այո: — Ցնծությամբ պատասխանեց Իվոննան:

— Ծա՞տ է ցավում:

— Այսովհսի բաները ցալ չեն պատճառում:

Նա զդուշորեն պառկեց:

— Դուք գիտե՞ք, բժիշկ, մազամ Ռոլանդին սկզբում ինձ չէր ուզում թողնել աշխատանքի: Միայն մի ժամով, ասացի ես: Փորս ձեք միայն մի ժամ թուշ տալ ինձ աշխատելու... և կտեսնեք, որ... Հիմա ես կապտած հետույքով ավելի մեծ հաջողություն ունեմ, քան մինչև այդ:

— Ինչո՞ւ:

¹ Մազոխիկմը սեռական այլամերգածության սեռակներից մեկն է: Այդպիս կոչվել է ավատրիական վիպասան ջախեր Մազոխի սեռնով (Ս. Թ.):

— Զգիտեմ: Այնպիսի տղաներ կան, որ դրա համար քիչ է մնում խելազարվեն: Դա նրանց զրգություն է: Ես վերջին երեք օրը Երկու հարյուր հիսուն ֆրանկ եմ աշխատել: Դեռ ինչքա՞ն ժամանակ այդ կապտուկները կերևան:

— Ամենաքիչը մի երկու-երեք շաբաթ:

Իվոննան գոհունակությամբ լեզուն հատացրեց:

— Եթե այսպես շարունակվի, ես կարող եմ դրա բերած փողերով մի սրանշելի մուշտակ գնել:

— Եսկ եթե փողդ չբավականացնի, բարեկամդ կարող է հեշտությամբ քեզ օգնել, հետեւիդ նորից մի քանի հարված կհասցնի:

— Նա այդպիսի բան չի անի, — աշխուժացած ասաց Իվոննան: — Այդպիսին չէ, եվ առհասարակ հաշվենկատ լեշերից չէ: Նա այդպիսի բաններն անում է կրքերից մղված երբ կիրքը փոթորկվում է մեջը: Այլապես, եթե ծունկ չոքած խնդրեմ էլ, այդպիսի բաներ չի անի:

— Բնավորություն է: — Ռավիկը հայացքը բարձրացրեց: — Դու առողջ ես, Իվոննա:

Իվոննան տեղից ելավ:

— Աւրեմն, աշխատանքը կարող ենք շարունակել: Ներքեւում տարերն առած մի մարդ է սպասում ինձ: Ալեխան մորուքով մի մարդ: Ես նրան կապտուկներս ցույց եմ տվել: Հաճույքից քիչ էր մնացել խելքը թոցնի: Տանից վախենալու բան չունի: Ինչքան հասկանում եմ, միակ երազանքը իր պառավից վրեժ լուծելն է: — Նա զրնզուն ծիծաղով սկսեց քրքչալ: — Բժիշկ, աշխարհը շատ տարօրինակ է, ճիշտ է:

Իվոննան ինքնագոհ և օրորուն քայլերով դուրս գնաց:

Ռավիկը ձեռքերը լվաց: Հետո գործիքները, որոնք նա օգտագործել էր, մի կողմ զրից ու մոտեցավ լուսամուտին: Արծաթագորշ մթնշաղը կախվել էր տանիքների վրա: Մերկ ծառերը մեռյալների ու ձեռքերի նման ասֆալտի միջից ձգվել էին դեպի վեր: Նրանք նման էին խրամատներից վեր ցցված ձեռքերի, որոնց տերերը մնացել էին հողի տակ ծածկված: Ռավիկը լուսամուտը քացեց և դուրս նայեց: Անզործուն ժամ, որ կախված է ցերեկվա ու զիշերի միջև: Փոքրիկ հյուրանոցների սիրային զեղումների ժամ — հատկապես այն մարդկանց համար, որոնք ամուսնացած են եղել և երեկոները մեծ արժանակայելությամբ նստել ու զրու-

ցել են իրենց տներում։ Իրիկնային ժամ, երբ իտալուհիները լում-
բարդական ցածրավայրերում արդեն սկսում են իրար felicissima
ոտե՛լ մաղթել, Վճարության ժամ և ժամ երազանքների։

Խավիկը լուսամուտը փակեց։ Հանկարծ թվաց, թե սենյակը
էլ ավելի մինչց։ Ստգերները ներս խուժեցին ու ծվարեցին ան-
կյաներում, որոնք լցված էին անձայն շաղակրատանքներուն։
Առլանդեի բերած կոնյակի շիշը սեղանի վրա շողջողում էր ինչպիս-
հղկած տպագիսն։ Խավիկը մի պահ կանգ առավ, որից անմիշա-
պես հետո իջավ ներքեւ Մեծ գահին արգեն լուսավորված էր,
պատերի ներսում հնչում էր երածշատթյունը։ Աղջիկները հցնց
վարդագույն մետաքսյա շորերով երկարը նստած էին բարովի
բարձերի վրա։ Բոլորի կրծքերը բաց էին։ Հաճախորդները ուզում
էին տիսնել այն, ինչ գնում են, Մի քանի հոգի արգեն եկել էին։
Նրանք հիմնականում միջին տարիքի քաղքենիներ էին, զգուշավոր
արհեստավորներ, որոնք գիտեին, թե երբ է բժշկական քննությու-
նը լինում, և զայխ էին հատկապես այդ ժամանակ, որպեսզի
տրիպեր լրնկնեն։ Բվոննան իր ծերուկի հետ էր Սերունին նստած
էր սեղաններից մեկի մոտ, առաջը միշ շիշ «զյուրոնե» դրած։ Խվոն-
նան կանգնած էր նրա կողքին և, ոտքը դրած աթոռի վրա, շամ-
պայն էր խմում։ Յուրաքանչյուր շշի տասք տոկոսը իրենն էր։
Սերունին պետք է խելքը թոցրած լիներ՝ այդ զոհողությունն անե-
լու համար, Կա հիմնականում օտարերկրացիների համար էր։ Խվոն-
նան շատ լավ գիտակցում էր։ Նրա տեսքը այնպիսին էր, ինչ-
պիսին ունենում է կրկեսի սիրալիք զսպիչը։

— Խավիկ, արգեն վերջացրե՞լ ես, — հարցրեց Առլանդեն,
կանգ առնելով դռան շեմին։

— Այու։ Արգեն վերջացրել եմ։

— Աւգո՞ւմ ես որիէ բան խմել։

— Աչ, Առլանդե։ Ես պետք է հյուրանոց գնամ։ Մինչև հիմա
գեռ լիմ հանգստացել։ Տաք վաննա և թարմ սպիտակեղեն — ահա
այն, ինչի կարիք ես հիմա ունեմ։

Խավիկը հանդերձարանի և բարի կողքով գնաց գեափի ելքը...
Դրսում կանգնած էր մանիշակագույն աշքերով երեկոն։ Կապույտ
երկնքում միայնակ ու փութկոտ զորում էր մի ինքնաթիւ։ Փոք-

¹ Երշանկագույն գիշեր (իտ.)։

բիկու ու սկ մի թոշնակ ճռվողում էր մերկ ծառի վերին ճյուղերից մեկի վրա, Քաղցկեղով տառապող մի կիս, որին այդ հիվանդությունը լափում է ինչպես անաշք և գորշ մի զազուն։ Փոքրիկ հաշմանդամ մի տղա, որ անվերջ իր ոենտան է հաշվում։ Եկամտաբեր հետոյքով մի պոռնկուհի։ Ծառի մերկ ճյուղերին թռչուաղմի կեռնեխ — այդ ամենը սահում, անցնում է նրա կողքով, իսկ ինքը, անտարբեր այդ բոլորի նկատմամբ, տաքուկ անկողնու բուրմունք արձակող աղջամուղջի միջով դանդաղ քարշ զալով գնում է ինչ-որ կնոջ մոտ։

— Էլ կալվադոս չե՞ս ուզում։

Ժոանը զլխով արեց։

— Ուզում եմ, բայց քիչ լցրու։

Խավիկը զլխի շարժումով քելներին մոտ կանչեց։

— Աւրիշ կալվադոս չունե՞ք։ Սրանից ավելի հինը։

— Ինչո՞ւ Սա լավը չէ՞ր։

— Չէ, ինչո՞ւ Լավն էր։ Բայց զուցե մառանում ուրիշն էլ լինի։

— Հիմա գնամ, տեսնեմ։

Քելներն անցավ զրամարկղի կողքով, որտեղ տիրուհին իր կատվի հետ քնած էր, և անհետացավ կաթնաղույն փայլատ ապակե դռան հետեւի փոքրիկ զրասենյակում, որտեղ պատրոնը իր հաշիվներով էր զբաղված։ Փոքրինչ հետո նա զուրս եկավ այնտեղից և, կարեռ ու վայելուզ տեսրով, նույնիսկ առանց Ռավիկի կողմը եայելու, շարժվեց դեպի մառանը տանող աստիճանների կողմը։

— Ինչպես երեսում է, զլուխ է զալիս, — ասաց Ռավիկը։

Քելները շուտով վերազարձավ, շիշը բերելով այնպիսի զգուշությամբ, կարծես խանձարուրի մեջ փաթաթած մանուկ լիներ։ Դա կեղտոտված մի շիշ էր, բայց ոչ այնպիսիներից, որոնց վրա հատուկ նկատառումով փոշի են ցանում տուրիստների համար, այլ չափազանց կեղտոտ մի շիշ, որը տարիներ շարունակ ընկած է եղել մառանում։ Քելները շշի բերանը խնամքով քացեց, հոտքաշեց խցանից և բերեց երկու մեծ բաժակ։

— Համեցեք, մեսյո, — ասաց նա Ռավիկին, մի քանի կաթիլ լինելով բաժակի մեջ։

Աւավիկը վերցրեց բաժակը և հոտ քաշեց, հետո շորթերին մոտեցնելով, համը տեսավ և, ետ ընկննոյն աթոռի թիկնակին, գլխի շարժումով հավանություն տվեց: Քեները հանդիսավորությամբ նույնպես գլուխը տմբացրեց ու բաժակները լցրեց մեկ երրորդի շափով:

— Փորձիր, — ասաց Ռավիկը Ժոանին:

Ժոանը նույնպես մի կում խմեց և բաժակը դրեց սեղանին Քեները հետևում էր նրան: Ժոանը զարմացած հայացքով նայեց Ռավիկին:

— Այսպիսի կալվադոս ես կյանքումս չէի խմել, — ասաց նա և էլի մի կում խմեց: — Թվում է, թե մարդ ոչ թե խմում է, այլ ուղղակի օդ է ծծում:

— Տեսն՝ մ եք, մադամ, — գոհունակությամբ վրա բերեց քեները: — Դա շատ նուրբ դիտողություն է:

— Ռավիկ, — ասաց Ժոանը: — Դու շատ վտանգավոր գործ բռնեցիր. Այսպիսի կալվադոսից հետո ես հազիվ թե այլևս ուրիշ կալվադոս ցանկանամ խմել:

— Ոչինչ, ուրիշ կալվադոս էլ կիսմես:

— Բայց միշտ սրա մասին եմ երազելու:

— Ի՞նչ վատ բան կա դրանում: Դու պարզապես ոռմանտիկ կղառնաւ: Կալվադոսային ոռմանտիկ:

— Բայց չէ՞ որ ուրիշ կալվադոսն այնս այս համը չի տա:

— Էնդհակառակը: Ուրիշ կալվադոսը քեզ ավելի համեղ կթվա, քան իրականում է: Դու մի կալվադոս կիսմես, երազելով մյուսի մասին: Թեկուզ հնաց այդ պատճառով մյուսը ալելի արտասովոր կթվա:

Ժոանը ծիծաղեց:

— Անմիտ բաներ ես ասում, եվ դա դու ինքդ էլ զիտես:

— Իհարկե, անմիտ բաներ են, Բայց չէ՞ որ մենք հնաց անմըտությամբ է: որ ապրում ենք, և ոչ թե փաստերի ցամաք հացով: Այսպիսս որտե՞զ կմնար սերը:

— Սերն ի՞նչ գործ ունի այստեղ:

— Շատ գործ ունի: Նա նպաստում է կյանքի հարատեմանը, թե չէ մենք կարող էինք սիրել միայն մի անգամ, իսկ հետո գալում մնացածը մերծելու մայց այդպես մեր լքածի և կամ մեզ լքողի կարոտը մի տեսակ լուսապսակով զարդարում է նրան, ով

Հետադայում է զալիս, Եվ կորուստից հետո նորը միշտ հանդես է գտնիս յուրահատուկ ռոմանտիկական լույսի տակ։ Հին ազնիվ ինքնախաբնություն է։

Ժողովը հայացքը զցեց սրա երեսին։

— Քո այդ կարգի զատողություններն ուղղակի զգինի են։

— Ինձ համար նույնախու։

— Դու այդպիսի բաներ չպետք է ասես։ Նույնիսկ կատակով, Ալլապես հրաշքը զարձնում ես ինչ-որ տրյուկ։

Ռավիկը ոչինչ շուտափախանեց։

— Եվ դա այնպիս է հնչում, կարծես ամեն ինչ քեզ այնքան է ժանձրացրել ու հոգնեցրել, որ հիմա մտածում ես ինձանից աշատվելու մասին։

Ռավիկը նրան նայեց հեռավոր մի քնքշությամբ։

— Դա թող քեզ շմտահոգի, ժողով, եթե երբեք դա կատարվի, իմացիր, որ լքողն առաջինը ինքդ ես լինելու Եվ ոչ թե ես քեզ, Կարող ես շկասկածել։

Ժողովը իր բաժակը շրխկալով դրեց սեղանին։

— Ի՞նչ հիմարություններ ես ասում, ես երբեք քեզ շեմ լքի նեղու ես ուզում այդ ներշնչել ինձ։

Ալքերը, մտածեց Ռավիկը, կարծես շանթեր են արձակում։ Քեզուշ կարմրավուն շանթեր, որոնք ծնունդ են առնում բոցկուղ մամերի բառուց։

— Ժողով, — ասաց նա։ — Ես ոչինչ շեմ ուզում քեզ ներշնչել։ Բայց ուզում եմ ալիքի և ժայռի մասին մի պատմություն պատմել քեզ։ Դա մի հին ուատմություն է։ Մեզանից շատ առաջ տեղի ունեցած էսիր, ժամանակին մի ալիք է եղել, որը սիրել է ինչ-որ տեղ ծավում, ասենք, Կապրիի ծովածոցում գտնվող մի ժայռի։ Նա փարզել է ժայռին իր փրփուրներով ու ցայտքերով, համբուրել է նրան գիշեր ու ցերեկ, գրկել է նրան իր ճերմակ ձեռքերով։ Նա հառաշել է, արտավել և աղերսել ժայռին, որ սա իր մոտ զնա։ Այդ ալիքը սիրել է ժայռին, անվերջ զարնվել է նրան և դանդաղ մաշել հիմքը։ Եվ ահա մի օր հիմքից արգեն քայլայված ժայռը տապալվել և ընկել է ալիքի գիրկը։

Ռավիկը մի կում կալվադոս խմեց։

— Հետո, — հարցրեց ժողովը։

— Եվ հանկարծ ժայռը չքացել է: Այլիս չկար նա, ում հետ
ալիքը խոսում էր, ում սիրում էր և ում համար թախծում էր ալի-
քը: Հիմա ժայռը դարձել էր ընդամենը բարի մի բեկոր, որ սուզ-
վել էր ծովի հատակը և մնացել այնտեղ ընկած: Ալիքը հիսաթափ-
ված ու խաբված էր զգում իրեն և շուտով իր համար մի նոր ժայռ
գտավ:

— Հետո*, — Ժոանը կասկածանքով նայում էր Ռավիկին: —
Դա ի՞նչ է նշանակում: Ժայռը պետք է ժայռ մնար:

— Այդպես են ասում միշտ ալիքները: Բայց այն, ինչ շար-
ժուն է, ավելի է ուժեղ, քան այն, ինչ անշարժ է: Զուրն ավելի է
ուժեղ, քան ժայռը:

Ժոանը անհամբեր մի շարժում արեց:

— Այդ բոլորը ի՞նչ կապ ունի մեզ հետ: Դա ընդամենը ոչինչ
չնշանակող մի հերիաթ է: Թե՝ դու նորից ես ծիծաղում ինձ վրա:
Եթե բանը հասնի դրան, ապա առաջինը դու կլքես ինձ, ես այդ
կարող եմ հաստատ տուել:

— Դրանք կլինեն ինձ լրելուց առաջ քո ասած վերջին խոս-
քերը, — ծիծաղելով վրա բերեց Ռավիկը: — Դու կասես, որ քեզ
լրողը ես եմ: Եվ իսկույն բազմաթիվ հիմքեր ցույց կտաս... Եվ
ինքը էլ դրանց կհավատաս: Եվ իրավացի կլինես աշխարհի հա-
գույն դատարանի՝ բնության առաջ:

Ռավիկը զիխի շարժումով մոտ կանչեց քելներին:

— Մենք կարո՞ղ ենք այս մի շիշ կալվաղոսը գնել:

— Ուզում եք տո՞ւն տանել:

— Ճիշտ կահեցիք:

— Մեսյո, դա հակառակ է մեր սկզբունքներին: Մենք շշով
դուրս տանելու համար շենք վաճառում:

— Հարցրեք պատրոնին:

Քելները վերադարձավ մի լրագիր ձեռքին: Դա «Paris soir»¹
էր:

— Պատրոնը համաձայնեց ձեզ համար բացառություն ա-
նել, — ասաց քելները, խցանը խրելով շշի բերանը և փաթաթելով
այն ձեռքի «Paris soir»-ի մեջ, որից նախապես անշատեց սպոր-
տային հավելվածը, ծալեց և զրպանը դրեց: — Համեցեք, մեսյո:

¹ «Paris soir»—(ֆրանս.) «Երեկոյան Փարիզ»—լրագրի անուն:

Հազ պահպանվում է զով և մութ տեղում: Այդ կալվադոսը մեր պատրոնի պապի ֆիրմայից է:

— Հիանալի է:

Խավիկը վճարեց և, վերցնելով շիշը, սկսեց զննել:

— Մեզ հետ եղիք, արեի շերմություն: Եռգ ամռանը և երկ-նագույն աշնանը դու շերմացրել ես նորմանգական հին և հողմա-հարված այգու խնձորները: Հիմա մենք զգում ենք քո կարիքը: Հիմա, երբ աշխարհում ինչ-որ տեղ փոթորկվում է հողմը:

Նրանք դուրս եկան փողոց: Սկսեց անձրև գալ: Ժոանը կանգ առավ:

— Խավիկ, դու սիրո՞ւմ ես ինձ:

— Այո, ժոան, Ավելի շատ, քան դու կարծում ես:

Ժոանը սեղմզեց նրան:

— Երբեմն դժվար է դրան հավատալ...

— Ընդհակառակն, ինչո՞ւ Այլապես մի՞թե ես քեզ այդպիսի պատմություններ կպատմեի:

— Ավելի լավ կլիներ դու ինձ ուրիշ բաներ պատմեիր:

Խավիկը նայում էր անձրևի միջով և ժաման:

— Երբ լճակի հայելի չէ, որի մեջ մարդ կարող է միշտ իր արտացոլանքը տեսնել, ժոան: Երբ մակրնթացություններ ունի և տեղատվություններ: Եվ խորտակված նազերի բեկորներ, և շրի տակ մնացած քաղաքներ, և ծովահրեշներ, և մրրիկներ, և ոսկու արկղեր, և մարգարիտներ... Սակայն այդ մարգարիտները գտնը-վում են խոր հատակում:

— Այդ մասին ես ոչինչ չգիտեմ: Սերն այն է, երբ մարդիկ պատկանում են միմյանց: Միմյանց են պատկանում ընդմիշտ:

Ընդմիշտ, մտածեց Խավիկը: Դա մանկական հին հեքիաթ է: Երբ հնարավոր չէ նույնիսկ մեկ րոպե պահել:

Ժոանը կոճկեց իր վերաբերուն:

— Ես կուզեի, որ հիմա ամառ լիներ, — ասաց նա: — Ես եր-բեք դա այնքան շեմ ուզել, ինչքան այս տարի:

Ժոանը պահարանից հանեց իր իրիկնային սև շորը և դցեց մահճակալի վրա:

— Երբեմն ես այնպես եմ տառում այս շորը: Այս հավիտ-

նական սկ շորը, Մշտական այդ «Եեհրազագեն», Միշտ միևնույնը: Անփոփոխ ու կրկնվող նույն բանս:

- Մավիկը հայացքը վեր բարձրացրեց, բայց ոչինչ շասաց:
— Հը, քեզ համար զա անհասկանալի՞ է, — հարցրեց Ժոանու:
— Ամենենին, նույնիսկ շատ լավ է հասկանալի...
— Ինչո՞ւ չես ինձ վերցնում այնտեղից, սեր իմ,
— Ո՞ւր տանեմ:
— Որիէ տեղ: Ուր ուզում է լինի:

Մավիկը վերցրեց կալվադոսի բերած շիշը և խցանը հանեց:
Հետո մի բաժակ բերեց ու բերներերան լցրեց:

- Արի այստեղ, — ասաց նա: — Արի վերցրու և խմիր:
Ժոանը գլուխն օրորեց:
— Դա ինձ չի օգնի: Ոչ միշտ է, որ խմելն օգնում է: Օրբեմն,
ինչ էլ ուզում ես արա, ոչինչ չի օգնում: Ես այսօր այնտեղ՝ այն
ապուշների մոտ գնալու ոչ մի ցանկություն չունեմ:
— Ուրեմն մնա այստեղ:
— Իսկ հետո՝:
— Զանգահարիր, ասա, որ հիվանդ ես:
— Բայց չէ որ ես վազր մինենուն է, պետք է գնամ: Դա
ավելի վատ է:

- Կու կարող ես մի քանի օր հիվանդ մնալ:
— Դրանից ոչինչ չի փոխվի: — Ժոանը նայեց նրան: — Ի՞նչ է
կատարվում ինձ հետ: Այս ի՞նչ է կատարվում ինձ հետ, սիրե-
լիս: Գուցե անձրեսի՞ց է: Գուցե պատճառն այս խոնավ խավարն
է: Օրբեմն թվում է, թե մարդ գագաղի մեջ է պառկած: Թվում է,
թե մարդ սուզվում է նախաիրիկնային գորշ ժամերի հատակը
թիլ առաջ փոքրիկ այդ ռեստորանում էր, որ ես մի պահ մոռացել
էի այդ և քեզ հետ ինձ երշանիկ էի զգում... Ինչո՞ւ գու խոսեցիր
լքելու և լքված լինելու մասին: Ես ոչինչ չեմ ուզում այդ մասին
իմանալ և ոչ էլ լսել: Դա ինձ թախիծով է համակում, իմ գեմ այն-
պիսի պատկերներ են հառնում, որ ես լցվում եմ անհանգիստ մի
տագնապով... Ես գիտեմ, գու վատ բան շէիր ուզում ինձ ասել,
բայց դա այնպիսի՞ ցավ է պատճառում ինձ: Եվ այդ պատճառած
ցավը թիլ է, այս անձրեն ու խավարն էլ մյուս կողմից են տան-
ցում: Թիզ անձանոթ է այդ: Գու ուժեղ ես:

— Աւժե՞ղ: — Կրկնեց Մավիկը:

- Այս;
- Որտեզի՞ց դու գիտես;
- Դու ոչնչից շեմ վախենում։ Դա միենույն բանը չէ,
- Ժաման։**

Ժողովը շէր լսում Խավիկի առածները, Նա լայն-լայն քայլերով անկյունից անկյուն էր քայլում, և թվում էր, թե սենյակը շափականց նեղ է նրա համար։ Նա միշտ այնպես է քայլում, կարծես քամուն հակառակ լինի, մտածեց Խավիկը։

— Ես կուզեի ամեն ինչից փախչել, — ասաց Ժողովը։ Կուզեի փախչել այս հյուրանոցից, այդ գիշերային ակումբից, բոլոր կպչուն հայացքներից։ Ամեն ինչից կուզեի փախչելու — Նա կանգ տռափ։ Խավիկ, մի՛թե մենք պետք է ապրենք այնպես, ինչպես Հիմա ենք ապրում։ Մենք շե՞նք կարող արդյոք ապրել այնպես, ինչպես ուրիշներն են ապրում, ապրում են սիրելով միմյանց։ Մի՛թե մենք շենք կարող ապրել իրար հետ, ունենալ մեր սեփական իրերը, միասին անցկացնել երեկոները, զգալ այդ ամենի վայելքը… Եվ ոչ թե անվերջ քարշ տալ այս համարուկները, դատարկ օրեր անցկացնել հյուրանոցային համարներում, որտեղ մարդ իրեն այնքան մենակ ու օտար է զգում…

Խավիկի գեմքը թվում էր անթափանցելի։ Ահա վերջապես իր սպասածը, մտածեց նաև, Վաղուցվանից էր ինքն սպասում այդ խոսակցությանը։

— Մի՛թե այդպես ապրելը դու իրական ես համարում մեզ համար, ժողով։

— Իսկ ինչո՞ւ չպետք է համարեմ։ Զէ՞ որ ուրիշները հենց այդպես էլ ապրում են։ Ապրում են առաք, ապրում են միասին, սիրում են միմյանց, ունեն իրենց բնակարանները… և բավական է մարդ ներս մտնի ու փակի զուրք… ամեն տեսակի տագնապ իսկույն չքանում է և ոչ թե, ընդհակառակը, պատերից ներս թափանցում, ինչպես արստեղ։

— Մի՛թե դա իսկապես իրական ես համարում, — կրկնեց Խավիկը։

— Այո, իհարկե։

— Մի փոքրիկ գեղեցիկ բնակարան իր փոքրիկ ու հաճելի քաղքենիական երջանկությամբ։ Մի փոքրիկ, գեղեցիկ ապահով

խաղաղություն՝ ծվարած խառնարանի եզրին, Խակապէ՞ս դու իրաւ կանանալի բան ես համարում դա:

— Մարդ կարող է զրան նաև ուրիշ անուն տալ, — տխուր ասաց Ժոանը: — Պարտադիր չէ կոչել Հենց այդ արհամարհական քառերով, եթե մարդ մեկին սիրում է, ուրիշ անուններ է գտնում:

— Բանն անունները չեն, Ժոան, էությունն է մնում նույնը: Մի՞թե, խօկապես, դու դա հնարավոր ես համարում, Զէ՞ որ մեզանից և ոչ մեկը չի ստեղծված այդպիսի կյանքի համար:

Ժոանը մի բոսկ կտնդ առավ:

— Ինչո՞ւ չի ստեղծված: Ես ստեղծված եմ:

Խավիկը ժպտաց, նրա ժպտի մեջ քնքշություն, ծաղր և տըխության մի ստվեր կար:

— Այո, Ժոան, — ասաց Խավիկը, — դու նույնպես չես ստեղծված դրա համար, Դու ավելի քիչ, քան ես: Բայց դա միակ պատճառը չէ, Կան նաև ուրիշ պատճառներ:

— Այո, — դառնությամբ ասաց Ժոանը, — ես դա գիտեմ:

— Ոչ, Ժոան, Դու չգիտես: Բայց ես քեզ կասեմ: Այդ ավելի լավ է, Արակեսզի շմտածես այնպես, ինչպես հիմա ես մտածում:

Ժոանը դեռ կանգնած էր նրա առաջ:

— Ես դա կասեմ շատ համառոտ, — վրա բերեց Խավիկը: — Եվ աշխատիր ավելորդ հարցեր չտալ:

Ժոանը ովինչ շպատախանեց: Նրա գեմքին ոչ մի արտահայտություն լկար: Հանկարծ այդ դեմքը դատարկվեց, դարձավ այնպիսին, ինչպես առաջ էր: Խավիկը բռնեց Ժոանի ձեռքերից:

— Ես Ֆրանսիայում անլեզալ եմ ապրում, Ժոան, — ասաց նա: — Ես փաստաթուղթ չունեմ: Դա այն հիմնական պատճառն է, որի հետևանքով ես չեմ կարող երբեկ որևէ բնակարան վարձեր: Ես հնարավորություն չունեմ նաև ամուսնանալու, եթե սիրում եմ որևէ մեկին: Այդ բոլորի համար փաստաթուղթ է պետք և վիզա, որոնք ես չունեմ: Ես իրավունք չունեմ նույնիսկ աշխատելու Դա ես պետք է գաղտնի անեմ: Ես երբեք չեմ կարող ուրիշ ձեռն ապրել, քան հիմա է:

Ժոանը գարմացած նայում էր նրան:

— Դու ճի՞շտ ես ասում:

Խավիկն ուսերը թոթվեց:

— Հազարավոր մարդիկ կան, որոնք բոլորն էլ այդպես են ապրում: Չէ՞ որ դու ինքդ էլ այդ գիտես: Ա՛մ համար է հիմա դա գաղտնիք, Եվ ահա ևս այդպիսիներից մեկն եմ: — Թավիկը ժրապտաց և բաց թողեց նրա ձեռքերը: — Մարդիկ, որոնք ապագա շունեն, ինչպես Մորոզովն է անվանում դրանց:

— Այո... բայց...

— Եթե ուզում ես իմանալ, ես դեռ վատերից չեմ: Ես աշխատում եմ, ապրում եմ, դու իմն ես... Այս բոլորից հետո ի՞նչ նշանակություն կարող է ունենալ մի քանի մանր-մունք անհարմարությունները:

— Իսկ ոստիկանությո՞ւնը:

— Ոստիկանությունը առանձնապես չի էլ մտահոգվում դրանով, Եթե սկասահարար ճանկերն ընկա, կքշեն, ուրիշ ոչինչ: Բայց դա անհավանական է: Իսկ հիմա զնա զանգահարի քո ռծեհերազարդենք և ասա, որ այսօր չես զնա: Թող այսօրվա երեկոն երկուսով վայելենք: Ամբողջ երեկոն: Ասա, որ հիվանդ ես, Եթե տեղեկանքի կարիք զգացվի, ես կաշխատեմ Վերերից վերցնել:

Ժոանը տեղից չէր շարժվում:

— Կքշեն, — ասաց Ժոանը, կարծես նոր միայն հասկանալով Թավիկի ասածը: — Կքշե՞ն... Ֆրանսիայից: Եվ դու այլևս չե՞ս մինի այստեղ... ինձ հետ...

— Եատ կարճ ժամանակով:

Ժոանը կարծես նրան չէր լսում:

— Դու այլևս չե՞ս լինի այստեղ... — Հարցրեց նա: — Կը-գնա՞ս... իսկ ես ի՞նչ եմ անելու:

Թավիկը ժպտաց:

— Այո, — ասաց նա: — Իսկապես, դու ի՞նչ ես անելու: Ժոանը, կարծես ընդարձացած, նստել էր ու ձեռքերը դրել ծնկներին:

— Ժոան, — ասաց Թավիկը, — ես արդեն երկու տարի է, ինչ այստեղ եմ, և մինչև հիմա ոչինչ չի պատահել:

Ժոանի դեմքի արտահայտությունը ոչնչով չփոխվեց:

— Իսկ եթե հիմա պատահի՞:

— Այն ժամանակ ես շուտով կվերագտնամ այստեղ: Մեկ-երկու շաբաթից հետո: Դա պարզապես մի փոքրիկ ճանապարհոր-

գություն կլինի, ուրիշ ոչինչ իսկ հիմա զնա զանգ տուր ռԵԿԵ-
ՐԱԳԱԴԵՅ:

Ժոանը առանց շտապելու տեղից բարձրացավ:

— Զանգ տամ, ի՞նչ ասեմ:

— Ասա, որ բրոնխիտ ունես: Մի քիչ խոպոտացրած ձայնով
խոսիր:

Ժոանը զնաց զանգ տալու Բայց իսկույն վերադարձավ:

— Ռավիկ...

Իտավիկը ձեռքի զգույշ շարժումով նրան մի կողմ տվեց:

— Արդեն բավական է, — ասաց նա: — Արի դա մոռանանք: Կուցե դա նույնիսկ մեր բախտից է: Մեզ կփրկի կրքերի ունաոյն
դառնալուց ծվ մեր սերը անաղարտ կմնա, ինչպես հուրը... Նա
չի դառնա խոհանոցային օջախ՝ ընտանեկան ճաշեր պատրաստե-
լու համար: Իսկ այժմ զնա և զանգահարիր:

Ժոանը վերցրեց լսափողը: Ռավիկը հետևում էր, թե նա ինչ-
պես է խոսում: Խոսակցության սկզբում Ժոանի միտքը կարծես
բոլորովին ուրիշ տեղ լիներ, նա անընդհատ այնպես էր նայում
Իտավիկին, կարծես հիմա ուր որ է նրան կձերբակալեն: Սակայն
հետո կամաց-կամաց հավաքեց իրեն և թեթև ու բնական սկսեց
ստել: Նա ստում էր նույնիսկ ավելի, քան անհրաժեշտ էր: Նրա
դեմքը աշխուժացավ, հիմա այնտեղ արդեն արտացոլվում էր իր
կրծքի այն ցավը, որն ինքը նկարագրում էր: Նրա ձայնը հիմա
հնչում էր հոգնած, գնալով զառնում էր ավելի ու ավելի խռպոտ,
իսկ վերջում Ժոանն սկսեց նույնիսկ հազար, նա այլևս չէր նայում
Իտավիկին, նրա հայացքն անցնում էր Ռավիկի կողքով ու կորչում
հեռավում, Ժոանն ամբողջովին իր զերի մեջ էր: Իսկ Ռավիկը լուս
հետևում էր նրան: Հետո կալվադոսի մի մեծ կում արեց: Ոչ մի
կոմպլեքս, մտածեց նա: Հայելի, որ ամեն ինչ արտացոլում է,
բայց ոչինչ չի պահում:

Ժոանը լսափողը ցած զրեց և ձեռքով մաղերը ևտ սղալեց:

— Նրանք բոլոր ասածներիս հավատացին:

— Դու զերդ փայլուն կատարեցիր:

— Ասացին, որ պառկեմ, իսկ եթե մինչև վաղը շանցնի, ապա
ի սեր աստծո ոչ մի վեպքում վեր չկենամ:

— Տեսնո՞ւմ ես Ռոբերտն, վաղվա հարցը նույնպես լուժ-
ված է:

— Այս, — ասաց Ժոանը մի վայրկյան մռայլված: — Եթե անել այնպես, ինչպես ասվեց:

Այնուհետև նա մոտեցավ Ռավիկին:

— Դու ինձ սարսափեցրիր, Ռավիկի: Ասա, որ այդ բոլորը ճիշտ չեն: Դու հաճախ որոշ բաներ հենց այնպես ես առում: Ասա, որ զա ճիշտ չեն: Այնպես չեն, ինչպես դու պատմեցիր:

— Դա ճիշտ չեն:

Ժոանը գլուխը զրեց Ռավիկի ուսին:

— Եվ չի կարող ճիշտ լինել: Ես չեմ ուզում նորից մենակ մնալ: Դու պետք է ինձ հետ լինես: Ես ոչինչ եմ, եթե մենակ եմ: Ես առանց քեզ ոշինչ եմ, Ռավիկի:

— Ժոան, — ասաց Ռավիկի, վերեկից նայելով նրան, — երբեմն դու նման ես դռնապանի աղջկա, իսկ երբեմն էլ՝ անտաների Դիանային: Բայց մեկ-մեկ էլ պատահում է այնպես, որ և մեկին ես նմանվում եմ մյուսին:

Գլուխը զեռ Ռավիկի ուսին զրած, նա կանգնած էր անշարժ:

— Իսկ հիմա ես ի՞նչ եմ:

Ռավիկը ժպաց:

— Հիմա դու արծաթյա աղեղով Դիանան ես: Անխոցելի և մահացու վտանգավոր:

— Դու ինձ զա պետք է հաճախ ասեիր:

Ռավիկը լուս էր Ժոանը գլխի լընկավ, թե նա ինչ էր ուզում ասել: Ասենք զա կարեռ էլ չէր: Նա ընդունում էր միայն այն, ինչ իրեն սազում է, և այնպես, ինչպես որ ինքն էր ուզում: Իսկ մնացածը նրան չէր էլ հետաքրքրում: Հենց զա էլ նրա ամենահրապարի գիծն էր: Եվ ո՞վ կարող է հետաքրքրվել մի մարդով, որն ամբողջությամբ իրեն է նման: Ո՞ւմ է պետք սիրո մեջ բարոյականությունը: Բարոյականությունը թույլերի հնարանքն է: Եվ զոհերի տրտունչի երգը:

— Ի՞նչ ես մտածում, — հարցրեց Ժոանը:

— Ոչինչ:

— Ոչի՞նչ:

— Այս, ոչինչ, — ասաց Ռավիկը: — Մենք պետք է մի քանի օրով այստեղից մեկնենք, Ժոան, Դնանք այնտեղ, որտեղ արեկա: Կանն կամ Անտիր: Գրողի ծոցը թող գնա զղությունը: Թող զրոյի ծոցը կորչեն նաև երեսենյականոց բնակարանի ու բաղրե-

Նիական հարմարավետության երազանքները, Դրանք մեզ համար չեն, Մի՞թե քեզ չի թվում, որ դու հենց ինքդ Բուդապեշտն ես իր այգիներով, որ դու ծաղկող շագանակենիների ծառուղու բուրմունքն ես, երբ արևատենչ ու արեին սիրահարված ամբողջ շիկացած աշխարհը քնում է լուսնի շողերի տակ, Դու իրավացի ես: Արի հեռանանք այս խավարից, այս ցրտերից ու այս անձրևներից: Գոնե մի քանի օրով:

Ժոանը միանգամից ուղղվեց ու նայեց Ռավիկին:

— Ճիշտ ես ասում:

— Իչարկե, ինչ խոսք:

— Բայց... Աստիկանությունը...

— Դրողի ծոցը թող զնա ոստիկանությունը: Նա այնտեղ ավելի վտանգավոր չէ, քան այստեղ: Կուրորտային վայրերում տուրիստներին առանձին խստությամբ չեն առուցում: Հատկապես բարձր կարգի հյուրանոցներում, Դու այդ տեղերում երբեք չե՞ս եղել:

— Ոչ, երբեք չեմ եղել: Ես միայն հոտալիայում եմ եղել և Ագրիատիկի ափերին: Ե՞րբ ենք մեկնելու:

— Մի երկու-երեք շաբաթից հետո: Դա ամենալավ ժամանակն է:

— Իսկ փող ունե՞նք:

— Մի քիչ ունենք, Բայց երկու-երեք շաբաթից հետո բավականին կունենանք:

— Մենք կարող ենք իշխանել որևէ փոքրիկ պանսիոնում:

— Պանսիոնը քո տեղը չէ: Դու կամ պետք է այսպիսի մի բնում ապրես և կամ՝ առաջնակարգ հյուրանոցներում: Մենք Անտիբի «Կապ» հյուրանոցում կիշեանենք: Այդպիսի հյուրանոցներում մարդ իրեն լրիվ անվտանգ է զգում: Ոչ ոք նույնիսկ փաստաթուղթ չի պահանջում: Մոտ ժամանակներս ես պետք է մի նշանավոր գաղանի՝ բարձր աստիճան ունեցող ինչ-որ պաշտոնյայի փոքր նղեմ: Նա կհոգա, որ մենք մեր անհրաժեշտ գումարը ստանանք:

Ժոանն արագ տեղից կանգնեց: Նրա դեմքը շողշողում էր:

— Արի, — ասաց նա, — արի ինձ մի կալվադոս էլ տուրե իսկապես որ սա երազանքների խմիլը է...

Ժռաեր մոտեցավ մահմակալին և վերցրեց իր իրիկնային շորք:

— Աստված իմ... բանից պարզվում է իմ ունեցած հագուստը ընդամենը այս երկու սև հնոտիներն են:

— Աչի՞նչ! Մի բան կանենք: Երկու շաբաթվա ընթացքում շատ բան կարող է պատահել: Օրինակի համար, ապենդիցիա բարձր հասարակության մեջ, և կամ միլիոնատերերից մեկնումներ ուկորի որևէ բարդ չարդվածք...

XIV

Անդրե Դյուրանը անկեղծորեն վրդովված էր:

— Չեզ հետ այլևս չի կարելի աշխատել, — հայտարարեց նա: Իւավիկը ուսերը թոթվեց: Նա Վեբերից իմացել էր, որ Դյուրանը վիրահատության համար տասը հազար ֆրանկ է ստանալու: Թիե նախապես ինքը չպայմանավորվի նրա հետ հոնորարի մասին, ապա Դյուրանը նրան ընդամենը երկու հարյուր ֆրանկ կտա: Այդպես նա արել էր նաև վերջին անդամ:

— Մինչև վիրահատությունը կես ժամ է մնացել: Ես երբեք դա ձեզանից չեի սպասում, բժիշկ Իւավիկ:

— Ես նույնպես:

— Դուք գիտեք, որ միշտ կարող եք հենվել իմ մեծահոգության վրա: Ես չեմ հասկանում, թե դուք հանկարծ ինչու այդքան գործնական զարձաք, ինձ համար վերին աստիճանի տհամ է, այս բռնկեին, երբ հիվանդը գիտե, որ իր կյանքը մեր ձեռքին է գտնվում, խոսել փողի մասին:

— Ես տհամ ովինչ չեմ տեսնում, — առարկեց Իւավիկը:

Դյուրանը սկսոված նայեց Իւավիկին: Սպիտակ ու սրածայր մորուքով նրա կնճոռոտ զեմքը արժանապատվություն ու վրդովմունք էր արտահայտում: Նա ուղղեց իր ոսկյա ակնոցը:

— Իսկ դուք որքա՞ն նկատի ունեք, — հարցրեց նա դժկամորեն:

— Երկու հազար ֆրանկ:

— Ի՞նչ! — Դյուրանն այնպիսի մի տեսք ընդունեց, կարծես

իրեն գնդակահարել էին, իսկ ինքը դեռ չէր հավատում: — Դա
պարզապես ծիծաղելի է, — ասաց նա միանդամայն կտրուկ:

— Թող այդպես լինի, — ասաց Ռավիկը: — Դուք հեշտությամբ
կարող եք մի ուրիշին գտնել: Օրինակ, Բինոյին, նա սքանչելի վի-
րաբույժ է:

Խավիկը ձեռքը մեկնեց իր վերարկուին: Դյուրանը սկեռված
նրան էր նայում, նրա արժանապատվությամբ շնչող դեմքին ար-
տացոլվում էր մուրի լարված աշխատանքը:

— Սպասեք մի րոպե, — ասաց նա, երբ Ռավիկը շլյապան
վերցրեց: — Դուք չեք կարող ինձ այսպես լքել ու գնալ: Ինչո՞ւ
դուք այդ մասին ինձ երեկ շատացիք:

— Երեկ դուք բաղաքից դուրս էիք եկել, ևս ձեզ չկարողացա
տեսնել:

— Երկու հազար ֆրանկ, Դուք գիտեք, որ ես նույնիսկ չեմ
կը համարձակվի այդպիսի մի զումարի անուն տալ: Հիվանդը իմ
բարեկամն է, որից ես կարող եմ գանձել միայն իմ արած ծախ-
սերը:

Անդրե Դյուրանը արտաքինով նման էր մանկական զրքերում
պատկերվող տեր աստծուն: Նա արդեն յոթանասուն տարեկան էր
և բավական տանելի դիագնոստ: Բայց որպես վիրաբույժ պետք
է ասել, որ թույլ էր: Այժմյան իր փայլուն պրակտիկայով Դյու-
րանը պարտական էր գլխավորապես իր նախսին ասիստենտ Բի-
նոյին, որն ընդամենը երկու տարի առաջ էր հաջողեցրել վերջա-
պես ինքնուրույնություն ձեռք բերել: Այդ ժամանակից ի վեր Դյու-
րանը բարդ և գծվարին վիրահատությունների համար օգտագոր-
ծում էր Խավիկին: Խավիկը նուրբ վիրաբույժ էր, նա կտրվածք-
ներն այնպիսի վարպետությամբ էր անում, որ սպիները գրեթե
չէին երևում: Դյուրանը բորդոյան գինիների գերազանց գիտակ
էր, նրան հաճույքով էին հրավիրում բարձրաշխարհիկ ընդունե-
լություններին, որտեղին նա ծանոթացել էր իր ապագա պացիենտ-
ների մեծամասնության հետ:

— Թե ես այդ կիմանա՞յ... — քթի տակ փնթինթաց նա:

Սակայն դա միշտ նա իմացել էր: Հենց դա էր պատճառը, որ
յուրաքանչյուր մեծ և լուրջ վիրահատությունից առաջ նա միշտ
մեկ կամ երկու օրով մեկնում էր բաղաքից դուրս գտնվող իր
ամառանոցը: Դա նրան հնարավորություն էր տալիս վիրահատու-

թյունից առաջ հոնորարի մասին որևէ նախնական պայմանավորվածությունից խուսափելու Մինչդեռ վիրահատությունից հետո այդ ամենը կարող էր տեղի ունենալ շատ հասարակ ձեռվ — նա հույս կհայտներ, որ հաջորդ անգամ զա նկատի կունենա — իսկ հաջորդ անգամ կկրկներ այն, ինչ առաջին անգամ էր ասել Այս անգամ, ի պարմանս Դյուրանի, Ռավիկը ներկայացավ ոչ թե վերջին բոպեին, այլ վիրահատությունից կես ժամ առաջ, անակնկալի բերելով իր պատրոնին։ Վիրահատվող Հիվանդը զեռ քեցված լէր, և բավական ժամանակ կար հարցը քննարկելու համար։ Այսպես որ Դյուրանը հիմա արդեն չէր կարող կարճ կապել, կամ խոսքը կտուրը գցել։

Դուն ճեղքից երեաց բուժքրոջ գլուխը։

— Նարկոզի արգելն կարելի՞ է տալ, պարոն պրոֆեսոր։

Դյուրանը նայեց բուժքրոջը և ապա աղերսանքով լցված ու մարդասիրաբար համակված հայացքը շրջեց դեպի Ռավիկը, Ռավիկը նույնպես մարդասիրաբար նայեց Դյուրանին, բայց նրա մարդասիրական հայացքում կար նաև հաստատակամություն։

— Հը, ի՞նչ կարծիքի եք, բժիշկ Ռավիկ, — հարցըց Դյուրանը։

— Հարցի լուծումը ձեզանից է կախված, պրոֆեսոր։

— Մի բոպե սպասեք, բուժքույր։ Վիրահատության ընթացքը մեզ համար զեռ լրիվ պարզ չէ։

Բուժքույրը ետ քաշվեց։ Դյուրանը դիմեց Ռավիկին։

— Հիմա ի՞նչ ենք անում, — հանդիմանանքով հարցրեց նա։ Ռավիկը ճեռքերը խրեց զրպանը։

— Վիրահատությունը հետաձգեք վաղր... կամ ևս մի ժամով և կանչեք թիեռյին։

Քան տարի շաբոնակ Դյուրանի գրեթե բոլոր վիրահատությունները արել եր թինոն։ Բայց, շնայած դրան, ինքը ոլնչի չէր հասել, քանի որ Դյուրանը սիստեմատիկ կերպով նրան զրկել էր սեփական պրակտիկայով զբաղվելու ամեն տեսակի հնարավորություններից, անվերջ հայտարարելով, որ նա ամենաշատը ձեռքի տակ աշխատող լավ օգնական է։ Բինոն ատելությամբ էր լցված Դյուրանի հանդեպ և այդ վիրահատության համար ամենաքիչը հինգ հազար ֆրանկ կպահանջեր։ Դա Ռավիկը լավ գիտեր։ Դա լավ գիտեր նաև ինքը Դյուրանը։

- Բժիշկ Ռազիկ, — ասաց Դյուրանը, — չի կարելի մեր մաս
նագիտովյունը իշեցնել առևտրական վեճերի մակարդակի:
— Ես նույնպես այդ կարծիքին եմ:
— Աւեմն, ինչո՞ւ լեք թույլ տալիս, որ ես ինքս որոշեմ հո-
նորարի հարցերը: Չէ՞ որ մինչև հիմա զուք միշտ գոհ եք եղել:
— Երբեք, — ասաց Ռազիկը:
— Բայց այդ մասին զուք երբեք ինձ ոչինչ չեք ասել:
— Չեմ ասել, որովհետև ասելը ոչ մի իմաստ չէր կարող
ունենալ: Բացի դրանից, առաջ փողն ինձ այնքան էլ չէր հետա-
քըրքրում: Իսկ հիմա զատ կարենոր է: Ես փողի կարիք ունեմ:
Բուժքույրը նորից ներս եկավ:
— Հիվանդը անհանգստանում է, պարոն պրոֆեսոր:

Դյուրանը հայացը գցեց Ռազիկի երեսին: Ռազիկն իր հեր-
թին նույնպես նայեց Դյուրանին: Դժվար է ֆրանսիացու ձեռքից
փող հանելը, Ռազիկն այդ գիտերի Ավելի դժվար, քան հրեայի
ձեռքից: Հրեան տեսնում է ամբողջ առևտրական գործարքը, իսկ
ֆրանսիացին՝ միայն այն փողը, որը պետք է վճարի:

— Եվս մի բոպե, բուժքույր, — ասաց Դյուրանը: — Ստուգեք
զարկերակը, չափեք արյան ճնշումը և չերմությունը:

— Բոլորն արդեն արված է:
— Աւեմն, նարկոզն սկսեք:

Բուժքույրը գնաց:

— Իե լավ, թող այդպես լինի, — վճռականությամբ ասաց
Դյուրանը: — Ես ձեզ կվճարեմ հաղար:

— Մրկու հազար, — ուղղեց նրան Ռազիկը:

Դյուրանը դա չէր էլ ուզում լսել: Նա սկսեց ձգձգել իր ճեր-
մակած սրածայր մորուքը:

— Լսեք, Ռազիկ, — ասաց նա արդեն տաքացած, — որպես
էմիգրանտ, որն իրավունք չունի պրակտիկայով զբաղվելու...:

— Ես իրավունք չունեմ նաև ձեզ մաս վիրահատություն անե-
լու, — հանգիստ տոնով վրա բերեց Ռազիկը: Հիմա նա արդեն
սպասում էր այն տրագիֆիռն հայտարարությանը, թե ինքը պետք
է շնորհակալ լինի իրեն աղաստանող երկրին:

Սակայն Դյուրանը այդ շասաց: Նա տեսավ, որ ինքը ունչի չի
հասնում, մինչդեռ ժամանակը անցնում է:

— Երկու հազար, — ասաց նա այնպիսի մի դառնությամբ, կարծես հենց այդ բառերի հետ նրա շուրջերից դուրս թռան այդ թղթադրամները: — Ես դա ստիպված եմ վճարելու իմ սեփական զրպանից: Ես կարծում էի, թե դուք կմտաքերեք այն, ինչ ես ձեզ համար արել եմ:

Դյուրանն ապասում էր պատասխանի: Տարօրինակ է, մտածեց Ռավիկը, թե արնախում մարդիկ ինչքան են սիրում բարոյախոսել: Պատվավոր լեգեոնի ժապավենով այս ծեր խարեւան ինձ հանդիմանում է, որ իբր թե ես իրեն օգտագործել եմ: Եզ նույնիսկ իր ասածին հավատում է:

— Արեմն, երկու հազար, — ասաց վերջապես Դյուրանը: — Երկու հազար, — կրկնեց նա այնպես, կարծես դա նշանակում էր. «Արդեն վերջ ամեն ինչին: Մնաք բարյավ հայրենիք, ամենավերին տեր, դաշտ ծներեկ, թմբլիկ կաքավներ, հին բարի «Սուրբ էմիլիոն»: — Հը, հիմա արդեն կարո՞ղ եք սկսել:

Վիրահատվող հիվանդը կլոր շաղիկ փոր ուներ և բարալիկ թեր ու ոտքեր: Ռավիկը պատահական իմացավ նրա ով լինելը: Դա էմիգրանտների գործերը վարող լեալ ազգանունով մի պաշտոնյա էր: Վերերը դա Ռավիկին պատմեց որպես ծիծաղելի մի անեկդոտ: Լեալը մի մարդ էր, որին «Ինտերնացիոնալ» հյուրանոցում ճանաշում էր յուրաքանչյուր փախստական:

Ռավիկն արագ կատարեց առաջին կտրվածքը: Լեալի մաշկը գրքի նման բացվեց Ռավիկի առաջ: Նա իսկույն սեղմիշներ գրեց կտրվածքի եզրերին և սկսեց նայել իր կողմը դուրս թափվող դեղին ճարագին:

— Մենք սրան որպես ձրի հավելված մի քանի ֆունտ կթեթեացնենք: Հետո ինքը նորից կլափի և կլրացնի, — ասաց նա Դյուրանին:

Դյուրանը շուրտասխանեց: Ռավիկը հեռացրեց ճարպաշերտը՝ սրպեսզի մոտենա մկաններին: Ահա նա այսոեղ ոպոկած, փախրստականների փոքրիկ աստվածը, մտածեց Ռավիկը: Այս մարդը հարյուրավոր մարդկային ճակատագրեր է պահում իր ձեռքում, մտրակի նման շոր ու ճերմակ այս ձեռքում, որը հիմա տնեկնդան ընկած է կողքին: Այս մարդն էր, որ Ֆրանսիայից տր-

տաքսեց ծերունի պրոֆեսոր Մայերին, որն այնու ուժ չունենալով մի անգամ ևս քայլելու տառապանքի ուղիներով, իր արտաքոման նախօրեին «Ենտերնացիոնալ» հյուրանոցի իր համարում լուս կախվեց պահարանի մեջ Պահարանի մեջ, որովհետեւ որիշ ոչ մի տեղ կեռ չէր գտել Պրոֆեսորը սովից այնքան էր հյուծվել, որ պահարանի հագուստի համար փակցրած կեռիկը չէր պոկվել նրա ծանրության տակ: Ազախինը առավոտյան պահարանի մեջ շորերի մի փոքրիկ կույտ էր գտել և նրանց մեջ՝ պրոֆեսորի անկենդան մարդինը Եթե ահա այս ցմփորը թեկուզն մի անշան զբարտություն ունենար, պրոֆեսոր Մայերը դեռ կենդանի կլիներ:

— Սեղմիշ. — ասաց Ռեվիկը. . . Տամապոն:

Նա շարունակում էր կտրվածքը, Վիրաբուժական սուր դանակի ճշգրտությունի, Ստույդ կտրվածքի որոշակի ու պարզ զգացում: Արովայնի խոռոչը Սպիտակ օղակառդերի նման փորոտիք: Ահա նա, որ պառկած է այստեղ ճղած փորով ու իր բարոյական սկրդքունքներով: Այո, նա մարդկայնորեն խղճում էր Մայերին, սակայն խղճահարությունից բացի նա ուներ նաև ինչ-որ մի ուրիշ զգացում, որն ինքը կոչում էր ազգային պարտքի գիտակցություն: Միշտ գտնվում է մի վարագույր, որի հետեւ մարդիկ թաքնվում են: Յուրաքանչյուր պետ իր պետն ունի: Կարգադրություններ, ցուցմունքներ, հրամաններ, և ահա վերջապես, բազմազլուխ հրեշ թարոյականությունը — Անհրաժեշտությունը — դաժան իրականությունը — Պատասխանատվությունը և կամ որևէ կերպ, ինչպես որ կկոչեին, Մի խոսքով, Միշտ մի վարագույր է գտնվում, որի հետևում թաքնվում են և շրջանցում մարդկայնության ամենապարզ օրենքները:

Ահա լեղապարկը, կարմիր, բորբոքված, հիվանդ: Այդ վիճակին նրան հասցրել են հարյուրավոր բաժին ոսսախնյան ֆիլեները, կանոնի ձևով պատրաստած փորոտիքը, յուղալի սոսուսով անտառակտցարները և վատ տրամադրությունը՝ հարյուրավոր լիտր բորգոյի հետ միասին: Մերունի Մայերը նման հոգսեր չէր ունեցել, իսկ եթե մարդ հիմա բռնի ու կտրվածքը վատ անի՞, պահանջվածքց ավելի լայն կտրի ու ավելի խո՞ր... Կհայտնվի՝ արդյոք մի շարաթից հետո որևէ նոր, ավելի բարի և դիմակիրտ պաշտոնյա հին թղթապահակների և ցեցի հոտ արձակող այն առանձ-

Նասենյակում, որտեղ սարսափից դողահար էմիգրանտները իրենց կյանքի և մահվան վճռին են սպասում։ Գուցե այդ նոր պաշտոն-յան պվելի լավը լինի, բայց կարող է լինել նաև ավելի վատը։ Այս գիտակցությունը կորցրած վաթսուն տարեկան ծերուկը, որ պառկած է վիրաբուժական այս սեղանին, պայծառ լապտերների գրեթե կուրացուցիլ լույսերի տակ, անկասկած իրեն հումանիստ մարդ էր համարում։ Նա, ըստ երեսոյթին, հոգատար հայր էր, սիրող ամուսին... Բայց բավական է անցներ իր ծառայական առանձնասենյակի շեմքը, իսկույն դառնում էր բռնակալ, որի շուրջերից թափվում էին այնպիսի պատրաստի արտահայտություններ, ինչպիսիք են. «Ենրդին հաշվով մենք չենք կարող...», կամ «Մենք ուր կհանենք, եթե...»։ Միթե Ֆրանսիան կքանդվեր, եթե Մայերը շարունակեր ուտել իր ամենօրյա ազգատիկ ճաշը... եթե այրի Խոզենտալին թույլ տային առաջլա նման զբաղեցներ «Ինտերնացիոնալում» ծառայի համար նախատեսված խուզը և սպասեր բանտում տանշանքների մատնված որդուն... Եթե սպիտակեղենի խանութ պահող Շտալմանը, որը թոքախտով տառապում էր, վեց ամիս բանտ չնստեր՝ սահմանը գաղտնի անցնելու համար, և լմեռներ նոր արտաքսման նախօրյակին...»

Բայց ոչ Կորվածքը արված էր ճիշտ։ Ոչ շատ խոր և ոչ էլ լայն։ Աղելար, Անոթակապի Ահա լեզապարկը։ Ռավիկը ցուց տվեց Դյուրանին։ Պայծառ լույսի տակ ճարպոտ լեղապարկը փայլվում էր։ Ռավիկը պարկը նետեց գույլի մեջ Հետևյալը։ Ինչդեռ են Ֆրանսիայում ոեվերդենով կարում։ Սեղմիկը հանիր։ Վերից վար ճղած տարուկ փոր մի պաշտոնյայի, որի տարեկան աշխատավարձը երեսունից բառասուն հազար ֆրանկ է։ Նա ինչպես կարող էր տասը հազար ֆրանկ վճարել վիրահատության համար։ Իսկ մնացածը որտեղից է գտել Այս ցմփորը մի ժամանակ նաև ռքարու է խաղացել։ Կարը ուզդակի անթերի է։ Շատ խնամքով արված։ Երկու հազար ֆրանկը մինչև հիմա դեռ դրոշմված է Դյուրանի երեսին, թեև այդ երեսը կիսով շափ թաքնված էր դիմակի տակ։ Այդ փողը նրա աչքերում էր Յուրաքանչյուր աչքում հազար ֆրանկ։ Սերը փշացնում է բնավորությունը։ Այլապիս միթե ես այդ ուստիեին կահաբեկի և կտատանեի նրա հավատը աշխարհի աստվածային կարգուկանոնի և շահագործման օրենքների հանգիւ։ Վաղը նա բաղդր-մեղքը ժամփորդ կեստի ցմփորի մահ-

ճակալի մոտ և շնորհակալության խոսքեր կը նդունի նրանից իշտիատանքի համար։ Զգույշ, մի ուղմիշ էլ Յմիորը ժոանի և ինձ համար մի շաբաթվա կյանք է Անտիբում։ Լույսի մի շաբաթ ժամանակի մոխրային մրիկների մեջ Ամպրոպից առաջ շողացող կապույտ երկնքի մի կտոր Բսկ հիմա ենթամաշկային շերտը։ Սքանչելի կար է... Երկու հազար ֆրանկանոց ես պետք է մրկրատը նույնպես կարեի փորում... որպես Հիշատակ Մայերի մասին։ Հապտերների թշշացող սպիտակ լույս... Ինչո՞ւ են մարդու մաքերն այսքան խճճվում, Բստ երկույթին, թերթեր են, Խաղիու Վախկոտների և ստախոսների անվերջանալի շաղակրատանքներ։ Բառերի ապահովմնորոշող հեղեղ։ Շփոթահար ուղեղներ Որոնք բաց են ամեն տեսակի դեմագոգիկ աղբ ու զիբիլի համար։ Սուսացել են իմացության քարթու հաց ծամելը։ Անտամ ուղեղներ Թուրամտություն ԸՀը, սա էլ է պատրաստ։ Մնաց մաշկի կարելք։ Մի երկու շաբաթից հետո սա նորից կարող է Ֆրանսիայից արտաքսել զողղողացող փախստականներին։ Բայց ի՞նչ զիտես, մեկ էլ տեսար առանց լեղապարկի ավելի բարի դարձավ։ Եթե շմեռնի, Ասենք, այսպիսիները մինչև ութուն տարեկանը ապրում են, և այն էլ՝ հարգված, շրջապատված հպարտ թոռնիկներով... Վերջացավ։ Տարեք։

Իտավիկը ձեռքերից դուրս բաշեց ձեռնոցները ու հանեց զիմակը։ Բարձրաստիճան պաշտոնյան փափուկ և անաղմուկ անիվների վրա գորս սահեց վիրաբուժական սենյակից։ Իտավիկը նրա հետեւ նայեց։ Թե գու կիմանայի՞ր, Լևալ, մտածեց նա, որ քարձրաբեղալ լեղապարկը կթույլատրի ինձ՝ անլեղալ փախստականիս մի բանի վերին աստիճանի անլեզալ օրեւ անցկացնել ՈՒվիկի բայցում...

Եա սկսեց ձեռքերը լվանալ։ Նրա կողքին Դյուրանը նույնպես գանդազ ու մեթոդիկ լվանում էր իր ծերունական, արյան բարձր ճնշում ունեցող ձեռքերը։ Նա խնամքով ու հոգատարությամբ աթորում էր մասները համաշափորեն այնպես շարժելով ներքին ծնոտք, որ կարծես հացաւատիկ աղալիս ՚իներ։ Չեռքերի տրորելք վերջացնելու հետ միաժամանակ զաղարում էր նաև ծնոտի ծամոցք։ Հենց որ նա նորից էր սկսում տրորել ձեռքերը, իսկույն վերսկսվում էր նաև ծնոտի շարժումը։ Դյուրանն այս անգամ ձեռքերը լվանում էր առանձնապես դանդաղ ու երկար։ Բստ երկույ-

թին, ուզում է, որքան կարելի է երկար ձգձգել երկու հազար ֆրանկից բաժանվելու պահը, մտածեց Ռավիկը:

— Էլ ինչո՞ւ եք սպասում, — փոքր-ինչ լոելուց հետո հարցրեց Դյուրանը:

— Սպասում եմ ձեր շեկին:

— Երբ հրվանդն ինձ վճարի, ևս կուղարկեմ ձեր փողը: Դա կրիի հրվանդին կլինիկայից դուրս գրելուց մի քանի շաբաթ հետո:

Դյուրանը սրբեց ձեռքերը: Հետո վերցրեց օղեկունի սրվակը, լցրեց ձեռքերին ու տրորեց:

— Ես կարծում եմ, որ այդքանը ինձ կվստահեք, ճիշտ է, — հարցրեց նա:

Խարերա, մտածեց Ռավիկը: Ուզում է ինձանից ստորացման մի ավելորդ կաթիլ էլ դուրս կորզել:

— Բայց դուք ասում էիք, որ պացիենտը ձեր բարեկամն է և վճարելու է միայն կատարված ծախսերը:

— Այո... ծամեմելով պատասխանեց Դյուրանը:

— Դե այդտեղ ծախսերը միայն զեղորայքի, բինտ ու բաժակի արժեքն են և բուժքույթերի վարձը: Զե որ կրինիկան ձերն է: Հայվեք այդ բոլորը հարյուր ֆրանկ, որը կարող եք դուրս գալ և հետո տալ:

— Սախսերը, բժիշկ Ռավիկ, — ասաց Դյուրանը, ուզովելով: — զժրախտաբար, շատ ավելի մեծ են, քան ես ենթադրում էի: Սեզ հասանելիք երկու հազար ֆրանկը նույնպես այդ ծախսերի մեջ է մտնում: Ես դա պետք է պացիենտի վրա հաշվեմ: — Նա հոտ քաշեց իր օղեկունու ձեռքերից: — Այնպես որ, ինչպես տեսնում եք...

Դյուրանը ծպտաց: Նրա դեղնած ատամները խիստ հակապատկեր էին ստեղծում ձյունի պես սպիտակ մորուքի հետ: Կարծես մեկը ձյան վրա միզած լինի, մտածեց Ռավիկը: Միննուն է, սա ինձ վճարելու է: Վեբերը հոնորարի հաշվին ինձ փող կտա: Ես այս ժեր այժին նորից խնդրելու հաճույք լիմ պատճառի:

— Թող այդպես լինի, — ասաց Ռավիկը: — Եթե դա այդքան գժվար է ձեզ համար, հետո ուղարկեք:

— Դա ամենաին էլ զժվար չէ: Թեև ձեր պահանջը ինձ համար շատ անսպասելի էր: Բայց ամեն քանում պետք է կարդ լինի:

- Եատ լավ, եկեք կարգով անենք: Դա ոչնչով գործի էությունը չի փախում:
- Ոչ, փոխում է:
- Արդյունքը մնում է նույնը, — ասաց Ռավիկը: — Իսկ այժմ, ներեցեք ինձ: Օս հիմա կուզեի մի բաժակ օղի խմել: Յտեսություն:
- Յտեսություն, — զարմացած ասաց Դյուրանը:

— Ինչո՞ւ ինձ հետ չեք զալիս, Ռավիկ, — ժողովով Հարցրեց Կետ Հեգատրեմը:

Նա կանգնել էր Ռավիկի դեմ՝ նրբակազմ, վստահ ու բարձրահասակ, ձեռքերը դրած վերարկուի գրպանը:

— Ասկեղանդերը հիմա արգեն ծաղկած կլինեն Ֆիեզոլեում: Պարտեզի պատը ամբողջ երկարությամբ բռնկված կլինի դեղին հրդեհով: Բուժարի, դրբեր, անշորր:

Դրսում սալարկի վրա դղրդաց մի բեռնատար մեքենա: Կյինիկայի փոքրիկ ընզունարանում պատերից կախված Շարտրի տաճարի ապակեպատ լուսանկարները զնզգնդացին:

— Խաղաղ զիշերներ... Ամեն ինչից հեռու... — ասաց Կետ Հեգատրեմը: — Մի՞թե կարող է դա ձեզ դուք չգալ:

— Դուք զալը, դուք կզա, բայց վախենում եմ տանել շկարողանամ:

— Ինչո՞ւ

— Խաղաղությունը լավ է, երբ մարդ ինքը նույնպես խաղաղ է իր ներսում:

— Մի՞թե ես խաղաղ եմ:

— Բայց դուք զիտեք, թե ինչ է ձեր ուզածը: Իսկ դա զրեթե նույն բանն է:

— Դուք շզիտե՞ք ինչ եք ուզում:

— Ես ոչինչ չեմ ուզում:

Կետ Հեգատրեմը դանդաղ կոճկում էր վերարկուն:

— Ուրեմն, դա ի՞նչ է, Ռավիկ: Երջանկություն, թե՞ հուսարեկություն:

Ռավիկն անհամբեր ժպտաց:

Հստ երկույթին, և այն, և այն ծրկուսն էլ, ինչպես սովորաբար լինում է: Պետք չէ այդ մասին անվերջ մտածել:

— Բա ի՞նչ անել:

— Արախանար:

Կհաը նայեց նրան:

— Իսկ չէ՞ որ ուրախանալու համար մարդ միշտ մի ուրիշի կարիքն էլ է զգում, — ասաց Կետը:

— Այո, ուրախանալու համար պետք է մի ուրիշն էլ լինի:

Ռավիկը լուց ինչե՞ր եմ ասում, մտածեց նաև Ռողերման շաղակրատուններ են: Բաժանման սովորական անհարմար կառությունն Պատուրական դատարկ ցնդաբանություն:

— Իմ ասածը ոչ թե այն փոքրիկ երջանկությունն է, որի մասին դուք մի անգամ խոսում եիք, — ասաց Ռավիկը: — Այդպիսի բաներ ամեն տեղ են ծաղկում, ինչպես մանիշակը այրված տան շուրջը: Իմ ասածը ուրիշ է: Ես ուզում եմ ասել, որ ով ոչինչ չի սպասում, երբեք չի ապրում նաև հիասթափություններ: Ահա կյանքի օրենքը: Իսկ այն ամենը, ինչ հետո է գալու, արդին հաճելի անակնկալ է:

— Դա ձիշտ չէ, — առարկեց Կետ Հեգուտրեմը: — Այդպես է թվում միայն այն ժամանակ, երբ մարդ հիվանդ պառկած է լինում անկողնում և մտածում է զգուշորեն: Իսկ երբ վեր է կենում, սկսում է քայլել, նա արդեն ուրիշ կերպ է մտածում: Նրա պահանջ արդեն մեծանում է:

Պատուհանից շեղորեն Կետ Հեգուտրեմի երեսին ընկավ լույսի մի շող: Նրա աշքերը մնացել էին ստվերում: Միայն շրթունքներն էին, որ մենավոր ծաղկի նման բացվել էին դեմքի գունատ ֆոնի վրա:

— Գուք Ֆլորենցիայում բժիշկ ունե՞ք, — հարցրեց Ռավիկը:

— Ոչ, Պետք է ունենա՞մ:

— Մեկ էլ տեսար կարիքն զդացվեց: Ի՞նչ զիտես, ինչ կարող է լինել: Ես ինձ հանդիսու կզգամ, եթե իմանամ, որ գուք բժիշկ ունեք:

— Ես ինձ հիմա շատ լավ եմ զգում: Իսկ եթե որեւէ բան պատահի, մի՞թե չեմ կարող նորից Փարիզ վերադառնալ:

— Իհարկե, զրանում ինչ խոսք: Պարզապես ես դա ասում

Եմ զգուշության համար։ Ֆլորենցիայում մի լավ բժիշկ կա — պրոֆեսոր Ֆիոլա, Կիլչեր՝ քայլաւ։

— Երեխ, մոռանամ, Բայց դա կարեսը չէ, Ռավիկ։

— Ես նրան կզրեմ, նա ինքը կհոգա ձեր մասին։

— Ի՞նչ կարիք կա։ Ես ինձ վատ չեմ զգում։

— Սա պրոֆեսիոնալ զգուշություն է, Կետ։ Ուրիշ ոչինչ ես կզրեմ, նա ձեզ կզանգաճարի։

— Արեք, ինչպես ուզում եք։ — Կետ Հեզոտրեմը վերցրեց իր պայուսակը։ — Յտեսությունն Ռավիկ։ Ես գնում եմ։ Կարող է պատահի, Ֆլորենցիայից մեկնեմ ուղիղ Կանն, իսկ այնտեղից էլ՝ «Կոնտեհ դի Սավոյայով» նյու-Յորք։ Եթե երբեմ Ամերիկա գաք, փընտրեք այնտեղ գյուղական մի տուն, որտեղ մի կին է ապրում իր ամուսնու, երեխաների, ծիերի և շների հետ։ Իսկ Կետ Հեզոտրեմին, որին դուք ճանաչում էիք, ես թողնում եմ այստեղ։ Նրա փոքրիկ գերեզմանը գտնվում է «Եեհերազադեում»։ Եթե լինեք այնտեղ, հիշեք ինձ, և մի բաժակ խմեք։

— Ծառ լավ, Իհարկե, օդի։

— Այու Օդի։

Կետ Հեզոտրեմը անվճուական կանգնել էր սենյակի կիսախավարում։ Լույսի շողը հիմա ընկնում էր նրա հետեխն գտնվող Շարտրի տաճարի լուսանկարի վրա։ Գլխավոր զոհարան և խալելություն։

— Տարօրինակ է, — ասաց Կետը, — ես պետք է ուրախանացի... բայց ուրախության ոչ մի զգացում չկա...

— Բաժանվելիս մարդ միշտ ծանր զգացումներ է ունենում, Կետ։ Եթե նույնիսկ հուսահատությունից է բաժանվում։

Նա առանց շտապելու և հուզմունքով լեցուն կանգնել էր Ռավիկի առաջ, կանգնել էր վճռական տեսքով, բայց և մի տեսակ տիտոր։

— Հրաժեշտի ժամանակ ամենաճիշտ բանը գնալն է, — ասաց Ռավիկը։ — Գնանք, ես ձեզ ճանապարհ դնեմ։

— Այո, գնանք։

Դրսում եղանակը մեղմ էր ու խոնավ։ Երկինքը շիկացած երկաթի նման կախվել էր տանիքների միջև։

— Հիմա ես ձեզ համար տաքսի կդառնեմ, Կետ։

— Պետք չէ, Մինչև անկյունը ես ուզում եմ ուրով զնաք

Այստեղ ինքս կնատեմ: Թվում է, թե կյանքում առաջին անգամ եմ փողոց դրվու զալիս:

- Եվ ի՞նչ տպավորություն ունեք:
- Կարծես զինով հարրած լինեմ:
- Եկեր, այնուամենայնիվ, ես ձեզ համար մի տաքսի գըտնեմ:

— Ոչ, պետք չէ: Աւզում եմ ոտքով գնալ: — Կետը նայեց խոնավ փողոցի երկարությամբ: Հետո ծիծաղեց: Գիտակցության ինչ-որ անկյունում դեռ սարսափի պես մի բան կա: Դա նույնպես պետք է լինի:

- Այո: Դա նույնպես:
- Ցտեսություն, Ռավիկ:
- Ցտեսություն, Կետ:

Կետը մի վայրկյան ես կանգ առավ, կարծես ցանկանալով ինչ-որ բան ասել: Հետո, ճկուն ու սլացիկ, զգուշորեն աստիճաններով ներքն իշավ և, ալլևս շշրջվելով, բայլեց փողոցի երկարությամբ դեպի երեկոյի մանիշակագույն աղջամուղջն ու իր մայրամուտը:

Ռավիկը վերադարձավ կլինիկա: Անցնելով այն սենյակի կողքով, որտեղ պառկած էր եղել Կետ Հեգստրեմը, նա երաժշտության ձայն լսեց: Զարմացած կանգ առավ: Գիտեր, որ դեռ նոր հիվանդ չեն տեղավորել այդ սենյակում:

Զգուշորեն նա ծերազ արեց դուռը և տեսավ բուժքողը. որը շոքել էր ռազիոլայի առաջ: Ռավիկի ձայնը լսելով, նա ցնցվեց ու վեր ցատկեց տեղից: Արդիոլայի վրա դրված էր հին մի ձայնապնակ, որը երգում էր «Le deernier valse»¹:

Աղջիկը փեշերը թափ տվեց և ուղղեց:

— Այս ռազիոլան միսս Հեգստրեմն է ինձ նվիրել, — ասաց նա: — Ամերիկյան պատեֆոն է: Այստեղ սրանից չես գտնի: Փարիզում ոչ մի տեղ այսպիսի բան չեն վաճառում: Սա միակն է: Ասացի արագ փորձեմ, տեսնեմ ինչպես է նվազում: Հինգ ձայնապնակ ավտոմատիկորեն փոխում է իրար հետևից: — Բուժքույրը

1 Վերջին գալս (ֆրանս.):

Հպարտությունից ցնծում էր— Ամենաքիչը երեք հազար ֆրանչ
արժիք թա ինչքան էլ ձայնապնակներ կան հետք։ Հիսուսիւնդ
հատ Իսկ մեջն էլ ընդունիլ ունի Աւզգակի բախտավորություն է։

Բախտավորություն, մտածեց Ռավիկը։ Նորից այդ բախտա-
վորությունը։ Այստեղ զա հանդիս է եկել որպես ռադիոլաւ Ռա-
վիկը կանգ առավ ու սկսեց լսել Չութակն աղավեռ նման ալա-
ցավ նվազախմբից վեր և արանջուն ու սենտիմենտալ սավառնեց
այստեղ։ Կա արցունքուտ ու էժանազին մի մեղեղի էր, որից եր-
բեմն մեր սիրտն ավելի շուտ է փլվում, քան Շոպենի բոլոր նոկ-
այուրներից։ Ռավիկը նայեց շուրջը։ Անկողնային սպիտակիղե-
նը արդին հանված էր, ներբնակը՝ կոլորած ու տնկած, սավաններն
ու բարձի երեսները իրար վրա թափած հատակին՝ գռնից ոչ հեռու
կուսամուտները բացված էին։ Երեկոն ծաղրանքով ներս էր նա-
յում։ Հագիվհազ զգացվում էր զոխիների բուրմունքը և լսվում
սալոնային վալսի վերջին ակորդները — ահա այն, ինչ մնացել
էր Կետ Հեղստրիմից։

— Ես շիմ կարող այս բոլորը միանգամից տանել, — ասաց
բուժքույրը… — Շատ ժանր է, նախ ռադիոլան կտանեմ, հետո
երկու անգամ էլ կգամ ձայնապնակները տանելուն Դուցե նաև երեք
անգամ։ Սա հիմանալի քան է։ Այսպիսի քան ունեցողը կարող է
նաև իր համար սեփական սրճտրան բացել։

— Շատ լավ մտադրություն է, — ասաց Ռավիկը։ — Զգույշ
եղեք, քան շշարդիք։

XV

Ռավիկն արթնացավ կամաց-կամաց։ Որոշ ժամանակ նա գեռ
պառկած էր եռազի և իրականության ինչ-որ տարօրինակ կիսա-
խավարում… Քունը զեռ շարունակվում էր, շարունակվում էր զու-
նատ ու ծվատված… Թայց միենույն ժամանակ Ռավիկը գիտեր,
որ զա միայն երազ է։ Նա Շվարցվալդում էր, Գերմանիայի սահ-
մանի մոտ գտնվող երկաթուղային փոքրիկ կայարանում։ Մոտա-
կայքում ինչ-որ տեղ ազմկում էր ջրվեժը։ Լեռներից եղինիների
բուրմունք էր փշում։ Ամառ էր, հարթավայրում ատրածվեւ էր
ինեմի և խոտերի հոտք, երկաթուղային ուեւերի վրա շոշողում

Եին մայրամուտի ցոլքերը... թվում էր, թե այդ զծերով մի զնացք է սլացել՝ արյան հնատքեր թողնելով իր հետևից: Ես ի՞նչ եմ անում այստեղ,— մտածեց Ռավիկը, ի՞նչ եմ անում այստեղ՝ Գերմանիայում: Զէ՞ որ ես Ֆրանսիայում եմ: Փարիզում եմ գտնվում: Փափուկ, երփներանգ մի ալիք վերցրեց նրան ու նորից սուզեց քնի մեջ: Փարիզ... Փարիզը սուզվեց մառախուղային դորշ մշուշի մեջ և անհնատացավ: Նա Փարիզում լէր: Նա գտնվում էր Գերմանիայում: Ինչո՞ւ էր նորից եկել այստեղ:

Ռավիկը քայլում էր փորբիկ կայարանի կառամատույցով: Երազրային կրպակի մոտ կանգնել էր միջին տարիքի լիքը-լիքը դեմքով մի երկաթուղային և «Ֆյուլիշեր բեռախտեր» էր ընթերցում:

— Հաջորդ գնացքը ե՞րբ է ուղևորվում, — հարցրեց Ռավիկը: Երկաթուղայինը ծուլորեն նայեց նրան:

— Ո՞ւր եք գնում:

Հանկարծ Ռավիկին ողողեց սարսափի մի տաք ալիք: Որտե՞ղ էր նա գտնվում: Ինչպե՞ս էր կոշվում այդ տեղը: Ի՞նչ երկաթուղային կայարան էր այդ: Չասի՞ նրան, որ ինքը Ֆրայբուրդ է մեկնում: Գրողի ծոցը գնա այս բոլորը, ինչո՞ւ ինքը չկիտի, թե ուր է ընկել: Նա նայեց կառամատույցի երկարությամբ: Ոչ տեղի անոն կա զրած, ոչ որեէ ցուցանակ: Ռավիկը ժպտաց:

— Ես արձակուրդում եմ, — ասաց Նա:

— Բակ ո՞ւր եք մեկնում, — հարցրեց երկաթուղայինը:

— Հենց այնպես, ուր պատահի, ուղղակի շրջում եմ: Պատահար իջա, Գնացքի լուսամուտից նայում էի, տեղը զուր եկավ: Բայց արդեն էլ զուր չի դալիս: Չըվեծ տանել չեմ կարողանում: Հիմա ուզում եմ շարունակել ճամփաս:

— Բայց ո՞ւր եք ուզում գնալ: Զէ՞ որ զուր պետք է իմանաք, թե ուր եք գնում:

— Ես վաղը չեմ մյուս օրը պետք է Ֆրայբուրդում լինեմ: Գրահամար գեռ ժամանակ կա: Պարզապես հենց այնպես, աննպատակ թափառում եմ, դա ինձ հաճույք է պատճառում:

— Այս զիծը Ֆրայբուրդ լի տանում: — ասաց երկաթուղայինն ու նայեց Ռավիկին:

Ի՞նչ հիմարություն եմ զուրս տալիս, մտածեց Ռավիկը: Առասարակ ինչո՞ւ եմ հարցեր տալիս: Եվ ինչո՞ւ չէի կարող առանց

զրույցի բռնվելու պարզապես սպասել: Ինչպե՞ս ես ընկա այստեղ,
— Կիտեմ, — ասաց նա: — Բայց ես գեռ ահազին ժամանակ
ունեմ: Այս տեղերում խմելու համար բարազուր չկա՞: Շվարցվալ-
դի իսկական բալաջուր:

— Այստեղ, բուփետում կա, — ասաց Երկաթուղայինը, ուշա-
դիր նայելով նրա հետեից:

Խավիկը գանգաղ քայլեց կառամատուցով, Կայարանի ծած-
կույթի տակ գտնվող ցեմենտե հասակի վրա լսվում էր նրա ոտ-
նաձայների արձագանքը: Առաջին և երկրորդ կարգի ուղղորների
սպասարանում նստել էին երկու տղամարդ: Խավիկն զգում էր
իր հետեւ նրանց հայացքները: Երկու ծիծեռնակ ներս թռան ու
սուրացին առաստաղի երկարությամբ: Խավիկը ձեացրեց, թէ նա-
յում է թուղով ծիծեռնակներին և աշքի պոչով սկսեց Երկաթուղայի-
նին հետեւ:

Երկաթուղայինը լրագիրը ծալեց և շարժվեց Խավիկի հետքե-
րով: Խավիկը գնաց գեպի բուփետ, որտեղից գարեզրի հոտ էր գա-
լիս: Բուփետում հաճախորդներ չկային: Խավիկը դուրս եկավ այն-
տեղից, Երկաթուղայինը կանգնած էր գրսում: Նկատելով Խավի-
կին, նա մտավ սպասարանը: Խավիկը քայլերն արագացրեց: Նա
գլխի ընկավ, որ իրեն հետեւում են: Կայարանի շենքի անկյունում
նա կանգ առավ ու ետ նայեց: Կառամատուցում ոչ ոք չկար: Նա
շտապ անցավ ուղեբեռային բաժնի և գրամարկային լուսամուտի
արանքով, կուզեկուզ գնաց գեպի ուղեբեռային կանգնակը, որ-
տեղ կաթի մի քանի բիդոններ էին դրված: Հետո այդտեղից անց-
նելով սպասարանի տակով, որտեղից հեռակային ապարատի
տկտկոց, էր զալիս, Հայտենվեց շենքի մյուս կողմում: Զգուշորեն
նայելով շորջը, արագ-արագ անցավ գծերը և, ծաղկած մարգա-
գետնի միջով վագելով ու թափելով կաթնուկների բմբուլները,
հասավ եղեգնութին: Այդտեղ նա շրջվեց ու ետ նայեց: Կայարանի
կառամատուցին կանգնած էին Երկաթուղայինն ու սպասարանի
երկու տղամարդը: Երկաթուղայինը ցույց տվեց Խավիկին, և մյուս
երկուսը նետվեցին նրա հետեից: Խավիկը ձեղբելով եղեգնութը,
անցավ առաջ: Փշոտ նյուզերը շփշալով մտրակում էին նրա երե-
սին: Մեծ ազել առաջ, նա կանգ առավ ու թերվեց թփուտների
մեջ: Խավիկը լսում էր, թէ ինչպես են նրանք մացառները ճեղք-
լով շարժվում առաջ: Նա նորից սկսեց փախէլ, անընդհատ կանգ

տռելով ու ականջ դնելով հետապնդողների ոտնածայներին, երբ
աղմուկը զագարում էր, նա խսույն թաքնվում էր ու լարված ըս-
պասում: Խսկ երբ նորից էին լսվում ճյուղերի ճամտոցը, վայրկե-
նակես ցատկում էր ու փորսող տալով նետվում առաջ, աշխատե-
լով որքան կարելի է թիշ աղմուկ հանելու նկանչ դնելիս նա շունչը
զցում էր փորք և բռանցքները սեղմում: Այնպէ՞ս էր ուզում տե-
ղից վեր թոշել ու փախչել ինչպան ոտքերում ուժ կա, փախչել
առանց ետ նայելու թայց այդպես նա կարող էր մատնել իրեն,
ցույց տալ, թե ինքը որտեղ է: Շարժվել նա կարող էր միայն հե-
տապնդողների հետ միաժամանակ, երբ նրանք նույնպես շարժ-
վում էին: Խավիկը պառկել էր թափուտում լերզատունկի կապույտ
ծաղիկների մեջ, Hepatica triloba, մտածեց նա: Hepatica
triloba, եռաբլթակ լերդուկ: Թվում էր, թէ անտառը վերց շունի
Ճյուղերի ճամտոցի ձայնը հիմա գալիս էր բոլոր կողմերից, նա
զգում էր, թե ինչպես է քրտինքը հեղեղի նման դուրս հորդում
մարմնի բոլոր ծակոտիներից: Եվ հանկարծ ծնկներն այնպես
սկսեցին ծալվել, կարծեն հողերը փափկել էին, նա փորձեց տե-
ղից վեր կենալ, բայց թվաց, թե խրվում է հողի մեջ: Չլինի՞ ճահ-
ճուտ է: Նա շոշափեց հողը: Ոտքերի տակ զետինն ամուր էր:
Պատճառը ոտքերն էին, պարզապես ոտքերը գարծել էին ուետինեն:
Հետապնդողները մոտենում էին, գալիս էին ուղղակի նրա վրա:
Նա տեղից վեր թռավ, բայց ուստին ծնկները նորից ծալվեցին,
Խավիկը ոտքերը պրկեց, լարեց ամրող ուժը և սողաց առաջ
Ճյուղերի ճարճատյունը նրա հետևում ավելի ու ավելի էր մոտե-
նում... Սաղարթների միջից հանկարծ երեաց կապույտ երկինքը,
առշեռմ մի բացատ հայտնվեց: Խավիկն զգաց, որ Եթե ինքը
արագ չկտրի ու շանցնի բացատը, արդեն կորած է: Նա ոտքերը
պրկում ու քարշ էր գալիս, լարելով ամրող ուժերը: Հանկարծ ետ
նայեց, հետեւին տեսավ մեկի ղեմքը... զա Հաակեի նենգ, քմժի.
ծաղող ղեմքն էր... Խավիկը սուզվում էր... սուզվում էր անզեն,
անօդնական, շնչակտուր... նա ձեռքերով ծվատում էր ճահճ
սուզվող իր կուրծքը... անքում էր...

Տնքո՞ւմ էր: Որտե՞ղ էր նա: Խավիկն զգաց, որ ձեռքերը դրել
է իր վզին, Զեռքերը թաց էին, Վիզը նույնպես թաց էր, թաց էր

նաև կուրծքը։ Թաց էր երեսը, նա աշքերը բացեց։ Մինչև հիմա լգիտեր, թե ինքը որտեղ է գտնվում — եղևնուտի ճահճուտո՞ւմ թե մի ուրիշ տեղու նա դեռ ոչինչ լցիտեր Փարիզի մասին։ Ճերմակ մի լուսին խալված կախվել էր անծանոթ երկրի վրա։ Սկին տվող խաչի հետեւում գունատ մի լույս էր երեսում, որ կարծես խալված սրի լուսապատճեն լիներ։ Սպիտակ մեռած մի լույս անձայն ճըշում էր գունաթափ երկաթագույն երկնքում։ Փարիզի «Ինտերնացիոնալ» հյուրանոցի սենյակներից մեկի լուսամուտի խալափայտի հետեւում կախված լիալուսին, Ռազբիկը տեղից ելավ։ Այս ի՞նչ կատարվեց նրա հետ։ Արյունով լցված մի գնացք, մի գնացք, որից արյուն էր ծորում, մի գնացք, որն արյունութափած ռելսերով սուրում է ամառային երեկոյի մթնշաղի միջով։ Հարյուրերորդ անգամ արդեն կրկնված երազ։ Նա նորից Գերմանիայում է, հալածական, հետապնդված, ենթարկված արյունաբրուների իշխանության դահիճների ճնշումներին, իշխանություն, որն սպանությանց օրինականության ուժ է տվել… Որքա՞ն հաճախ է նա տեսել այդ երազը։ Ռազբիկն անքթիթ նայում էր լուսնին, որն իր արտացոլած լույսով գունաթափում էր աշխարհի գույները։ Երազներ, որոնք լի են համակենտրոնացման համբարների սարսափներով, տանջամահ արված բարեկամների քարացած դեմքերով, անարցունք, լերդացած վշտով այն բոլոր մարդկանց, որոնք կենդանի էին մնացել, երազներ, որոնք լի էին բաժանման տառապանքով և տիսրությամբ այնպիսի մենակության, որի գառնաթյունը երբեք բառերով չի արտահայտվի։ Ցերեկը գեռ հաջողվում էր ինչ-որ պատեհշան կանգնեցնել, ատեղծել մի հողաթումբ, որի հետեւմ ծածկվում, չէր երկում անցյալը։ Երկար, տառապալից տարիների ընթացքում էր բարձրանում այդ թումբը, ցանկությունները խեղդվում էին ցինիզմով, չիշողությունները զաժանորեն տրորվում էին ու թաղվում, ամեն ինչ մարդ պոկում էր վրայից ու մի կողմ շպրտում, ընդհուպ մինչև անունը, զգացմունքները ցեմենտի նման քարանում էին։ Բայց բավական է մի պահ քեզ մոռացության մատնես, և անցյալի գունատ կերպարանքը նորից է հառնում քո դեմ, հառնում է քաղցրանուշ, ցնորական, կանչող, և մարդ ստիպված է լինում խեղդել այդ ամենը ալկոհոլի մեջ, խմելով մինչև զիտակցության կորուստը։ Այդպես լինում էր ցերեկը… իսկ զիշերները մարդ գառնում է բոլորովին անօգնական, թուլանում են ներքին

կարգապահության արդեկակները և մարդ սկսում է ղլորվել զեսի ցածր Գիտակցության հորիզոնի հետեից նորից է ամեն ինչ հառնում զեպի զեր, նորից է վեր բարձրանում դերեզմաններից, սառած զամանումը հաջում, ետ է զալիս, ուղարկվ մատենում են սովերները, արյունն սկսում է դոլորշի արձակել, վերքերը բացվում են, և աև մրցիկը փոթորկվում է բոլոր բարիկադների ու ամբողների վրա, Մոռանա՞լ Շահշատ է, բանի զեռ կամքի լապտերը աշխարհը լուսավորում է, բայց երբ նրա լույսը հանգչում է, երբ լսվում է որդերի խըրտումը, երբ խորտակված անցյալը ջրասույզ վիճնետայի նման ալիքների միջից խոյտնում է զեր և նորից կենդանանում,— այն ժամանակ ամեն ինչի ընույթը փոխվում է, և յն ժամանակ մնում է միայն մի ելք. խմել մինչև ծանր, կապարե թմբիրը, խմել երեկոն Երեկոյի հետեից, խմել ու խլանալ... զիշերները ցերեկ զարձնել, ցերեկները՝ զիշեր... Երեկներն այլ երազներ էր տեսնում, տեսնում էր ոչ այգափսի կուստաքեր և ամեն ինչից զրկող ու դուրս նետող երազներ, Գիշերները նա աշխատում էր լքնել Հաճախ հյուրանոց էր վերադառնում այն ժամանակ, երբ լույսն արգեն սկսում էր բացվել և զաղորդյան աղջամուղջը սողում էր քաղաքի փողոցներով, Կամ սպասում էր «Կատակոմբայում» և խմում պատահած մարդու հիտ, ով լիր մերժում նրա այդ խնդրանքը Հետո «Ծեհերազադեից» գալիս էր Մորոզովը, և Խավիկը խմելը շարունակում էր նրա հիտ անլուսամուտ սրահի տրհեստական արմավենու տակ նստած, որտեղ միայն ժամացուցով կարելի էր որոշել զրափ լույս ու մութ լինելը, Այդպիսի հարբեցզությամբ զբաղվում են միայն ստորքը և նախքան Քհարկե, նման զեպքերում շատ հեշտ է պլուխն օրորել ու հանդիմանությամբ ասել, որ մարդ պետք է խելամիտ լինի: Բայց սատանան տանի, իրականում ամեններն էլ հեշտ չէ նյանքը, ինչպիս ուզում են վեցըսու, կյանք է նաև և անհրաժեշտ է և անսահման սրեթավոր: Կյանքից կարելի է հրաժարվել, դա շատ հեշտ է: Բայց չէ՝ որ հրաժարվելով կյանքից, մուրզ հրաժարվում է նաև պիեծից, հրաժարվում է այն ամենից, ինչ ամեն օր և ամեն ժամ ծաղրանձանակի է ենթարկվում, ինչի վրա թքում են և արհամար-

1 Վիճնետա — Վոյիկ իզզում զանխող հերիաթալին, ծովի հատակը սուզված սկավոնական քաղաք (Ս. Բ.):

Հում, ինչը մոտավորապես հավատ է կոլվում դեպի մարդկայնությունը և մարդկությունը, Այդ հավատն, այնուամենախիվ, ապրում է: Ճիշտ է, ապրածդ կյանքը դատարկ է, բայց հո չես կարող այն շպրտել դատարկ փամփուլտի նման: Այդ կյանքը գեռ պետք կգա պայքարի համար, երբ ժամանակը գա, նա կարող է օգտակար լինել, ոչ թե անձնական հաշիվների համար, և ոչ էլ հանուն վրեժինդրության, որքան էլ ուզում է ծարավի լինես վրեժի, ոչ էղուիզմի և ոչ նույնիսկ ալտրուիզմի համար, ինչ էլ ուզում է լինի, միևնույն է, այս աշխարհը պետք է դուրս քաշել արյան ու կեղարի միջից, թող որ այդ դուրս քաշածը լինի ընդամենը մի քանի վերջուկ, միևնույն է, կարեորն այսուեղ այն է, որ մարդ կովել է, կը զել է առանց դադարի, ուզզակի կովել է, բաց շթողնելով պայքարի իր հեռանկարը, քանի դեռ կա և շնչում է: Սակայն սպասումը լափում է մարդու Գուցե այդ սպասումն անհուսալի է: Մանավանդ որ հոգու խորքում մարդ սարսափ է զգում, թե երբ վերջապես ժամանակը վրա համարի, զու արդեն շախչախված կլինես, քայլալված, ուժասպառ կլինես այդ անվերջանալի սպասումների հետեւ վանքով, հոգնած կլինի և հյուծված քո մարմնի ամեն մի քշիզը, ուժ չես ունենա այլևս ոտքի կանգնելու և քայլելու մյուսների հետ միևնույն շարքում: Մի՛թե այդ չէ պատճառը, որ մարդ ուզում է իր հիշողության մեջ արորել այն ամենը, ինչ լափում է զղերը, դաժանությամբ ոչնչացնել ամեն ինչ սարկազմով, ծաղրով և նույնիսկ մի առանձնահատուկ սենտիմենտալությամբ, փախչել, թաքնվել ուրիշ մարդու մեջ, ուրիշ «ես»-ում: Բայց ահա մարդ նորից դառնում է անզոր ու անօդնական և տրվում քնի ողորմածությանն ու անցյալի պատրանքներին...

Հսկայական լուսինը սահեց լուսամուտի խաշափայտի տակ, նա այլես նման էր խաշված սրբի: Դա ճարպոտ, անողարկեշտ մ՛տ լրտես էր, որը վավաշոտ հայացքով նայում էր ուրիշի սենյակներ՝ ու անկողինները: Խավիկն արդեն լրիվ աղթնացել էր: Այս անգա երազն այնքան էլ սարսափելի չէր: Նրա տեսած երազների մեջ կային ավելի սարսափելիները: Բայց երկար ժամանակ էր, ինչ նա առհասարակ երազ չէր տեսնում: Երկար ժամանակ, Խավիկին սկսեց մտածել, թե երբվանից..... Այս, թերես այն ժամանակից ովեր, ինչ ինքը այլևս մենակ չէր քնում:

Նա ծեռքով շոշափեց մահճակալի կողքը։ Շիշը չկար։ Մի քանի ժամանակ էր, ինչ շիշը զրվում էր ոչ թե մահճակալի կողքը, այլ սենյակի անկյունում գտնվող սեղանի վրա։ Խավիկը մի պահ տառանվեց, և մեկը ամենաին էլ անհրաժեշտ շէր։ Նա գիտեր այդ, Բայց նաև անհրաժեշտ շէր շնմելը։ Խավիկը տեղից ելավ և բռիկ ոտքերով մոտեցավ սեղանին։ Հետո մի բաժակ գտավ, բացեց շիշը և խմեց, Կա հին կալվադոսի մնացորդն էր։ Նա բաժակը մոտեցրեց լուսամուտին։ Լուսնի շողերի տակ բաժակը ծիածանաքարի նման շողշողաց։ Օղին շի կարելի լույս տեղ դնել, մտածեց նա։ Ոչ արևի տակ և ոչ էլ լուսնի։ Վիրավոր զինվորները, որոնք ամբողջ գիշերը լիալուսնի ժամանակ դրսում էին մնում, ազելի էին թուզանում, քան մութ զիշերներին։ Խավիկը գլուխն օրորեց և խմեց բաժակը։ Հետո նորից լցրեց։ Հայացքը շրջելով Փոանի կողմը, Խավիկը տեսավ, որ նա լայն բացած աշքերով իրեն է նայում։ Խավիկը տեղում քար կտրեց, իսկապէս ֆոանն արթնացել և իրեն է նայում։

— Ժոան, — ասաց նա։

— Ինչ է...

Փոանն այնպես նայեց Խավիկին, կարծես Հենց նոր արթնացավ։

— Խավիկ, — ասաց նա բոլորովին ուրիշ ձայնով, — այդ ի՞նչ ես անում այդտեղի։

— Սիրոս մի քիչ իմել ուզեց։

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ է պատահել... — Ժոանը տեղում բարձրացավ։ — Ասա, տեսնեմ ի՞նչ է եղել, — շփոթահար հարցրեց նա։ — Բա՞ն է պատահել։

— Ոչինչ շի պատահել։

Փոանը ճակատից մազերը ետ զցեց։

— Ասավա՞ծ իմ, — ասաց նա — այնպե՞ս վախեցա։

— Ներիր, ես չէի ուզում քեզ արթնացնելու Կարծում էի ամուր քնած ես։

— Ես հանկարծ տեսա, որ զու կանգնած ես այնտեղ... անկյունում... ամբողջովին վորիված...։

— Եատ եմ ցավում, Փոան, ներիր։ Ես չէի կարծում, թե զու կարթնանաս։

— Ես զգացի, որ դու այլիս կողքիս չես. Մրսում էի: Կարծես քամի էր փշում: Ես սարսափից ստուցի: Հանկարծ տեսնեմ, դու այնտեղ կանգնած ես, անկյունում: Բա՞ն է պատահել:

— Ոչ մի բան չի պատահել, ժողով: Պարզապես արթնացաւ և մի բան ուզեցի խմել:

— Մի կում էլ ինձ տուր:

Թավիկը բաժակը լցրեց ու մոտեցավ մահճակալին:

— Դու հիմա ուզզակի երեխայի ես նման,— առաջ թավիկը ժողովը երկու ձեռքով վերցրեց բաժակը և խմեց: Խմում էր դանդաղ և բաժակի վրայով նայում թավիկին:

— Ինչո՞ւ արթնացար,— հարցրեց ժողով:

— Զգիտեմ: Երեխ լուսնի լույսից:

— Ասում եմ լուսնին:

— Անտիբում դու չես ատի նրան:

Ժողովը բաժակը ցած դրեց:

— Երբ՞ք զնալու ենք:

— Այս, իհարկե:

— Կնանք, հեռանանք այս անիծյալ մառախուզներից ու անձրեներից:

— Մի բաժակ էլ չցրու:

— Չե՞ս ուզում քնել:

— Ոչ, ժոմանակն ափսոս է: Մարդ կյանքից շատ բան է բաց թողնում քնելու հետեանքով: Մի բաժակ տուր: Սա այն լավ կալվազուից է: Չէ՞ որ մենք ուզում էինք սա հետերս վերցնել:

— Ոչինչ պետք չէ վերցնել:

Ժողովը նայեց նրան:

— Երբե՞ք:

— Երբեք:

Թավիկը մոտեցավ լուսամուտին և վարագույրը քաշեց: Վարագույրը ծածկում էր լուսամուտի միտյի կեսը: Լուսնի շողքը վարագույրի ճեղքից ներս էր ընկնում, բաժանելով սննյակը երկու խավար մասի:

— Ինչո՞ւ չես պառկում,— հարցրեց ժողով:

Թավիկը կանգնած էր բազմոցի կողքին, որը ժողովից բաժանված էր լույսի պատճեղով: Նա հազիվ էր տեսնում անկողնու մեջ հատած ժողովին, որի փոքր-ինչ փայլող մազերը ընկած էին ծոծ-

բակին, ժոանը նստած էր մերկ, Ռավիկի և նրա միջև հորդում էր պաղ, իրենից ելնող ու իր մեջ թափվող մի լույս, Այդ լույսը թափվում էր սենյակի քառակուսու մեջ, որը լիքն էր քնի զերմ բուրմունքով, անցնում էր սե, անօտ եթերի միջով անվերջանալի մի ճահապարհ, արևի բեկված մի լույս, անդրադարձած հեռավոր անկենդան մոլորակի շնորհիվ, որը կախարդանքով դարձել է կապարյա մի պաղ հոսանքը Այդ լույսը հորդում էր ու հորդում, բայց մնում էր իր տեղում անշարժ և ոչ մի կերպ չէր լցնում սենյակի դատարկությունը:

— Ինչո՞ւ չես գալիս ինձ մոտ, — հարցրեց ժոանը:

Իւավիկը քայլեց սենյակի միջով, անցավ խավարը և լույսը, հետո նորից գնաց խավարի միջով — ու թեև դա ընդամենը մի քանի քայլ էր, բայց նրան թվաց, թե ինքը հսկայական տարածություն անցավ:

— Շիշը բերի՞ր:

— Այո:

— Բաժա՞կ ես ուղում: Ժամը քանի՞սն է:

Իւավիկը նայեց ժամացույցի փոքրիկ լուսավորվող թվահարթակին:

— Մոտավորապես հինգը:

— Հինգը, Կարող էր նաև երեքը լինելու Կամ յոթը: Գիշերները ժամանակը կանգ է առնում: Միայն ժամացույցներն են, որ կանգ չեն առնում:

— Այո: Բայց, չնայած դրան, ամեն ինչ գիշերն է կատարվում: Կամ այդ պատճառով:

— Ի՞նչը, օրինակ:

— Այն ամենը, ինչ ցերեկը կարող է տեսանելի լինել:

— Ինձ մի վախեցրու: Ուզում ես ասել ամեն ինչ տեղի է ունենում առանց մարդկանց գիտությա՞ն: Երբ նրանք քնա՞ծ են լինում:

— Այո:

Ժոանը նրա ձեռքից վերցրեց բաժակը և խմեց: Նա շատ լավիկն էր, և Իւավիկն զգում էր, որ սիրում է նրան: Ժոանը ոչ թե գեղեցիկ էր ինչպես արձան կամ նկար, նա գեղեցիկ էր ինչպես մարզագետինը, որը ծփում է վրայից անցնող բամուց: Ժոանը կյանքի մարմնացումն էր, այն կյանքի, որը, պատահականորեն

իրար զարնելով երկու բջիջ, ոչնչից մի արգանդում ստեղծեց նրան այն ձևով, ինչպես որ նա կատ Դա նույն այն անըմրանելի զազտնիքն է, երբ սերմի մի աննշան հատիկի մեջ ամփոփված է լինում մի ամբողջ ծառ, դեռ քարացած, անշարժ, միկրոսկոպիկ մեծության, բայց և այնպես գոյություն ունեցող, նախալիք կանխորոշված, այստեղ այդ ծառի և կատարը կա, և պտուղները, և ապրիլյան առավոտի ծաղկաճեղեղը: Սիրային մի դիշերից ստեղծվեց և դեմք, և ուսեր, և աշքեր — հենց նույն այդ աշքերը և այդ նույն ուսերը, որոնք վաղուց արգեն գոյություն ունեին երկրի երեսին, կորած ինչ-որ տեղ, միլիոնավոր մարդկանց միջն, իսկ հետո, նոյնեմբերյան մի գիշեր, Փարիզում, Ալմա կամուրջի վրա, հանկարծ ընդառաջ եկան քեզ...:

— Ինչո՞ւ գիշերը, — հարցրեց Ժոանը:

— Արովհետե, — ասաց Ռավիկը: — Մոտեցիր կպիր ինձ, սեր իմ, նորից պարզեցված ինձ քնի անդունզից, վերադարձած պատահականության լուսնային մարգագետիններից... — Արովհետե գիշերն ու քունք դաշտանեներ են: Հիշում ես, թե ինչպես մենք այսօր քնեցինք իրար ամուր կպած, մենք այնքան էինք միմյանց մոտիկ, որքան կարող են մոտիկ լինել միայն մարդիկ: Մենք իրար էինք ձուլվել գեմքով, մարմնով, խոհերով, շնչառությամբ... Բայց ահա հանկարծ մեր միջն հայտնվեց քունք... Հայտնվեց աննկատելի, կամաց-կամաց թափանցելով մեր մեջ գորշ, անդունչ... սկզբում մի քանի բիծ, հետո ավելի ու ավելի... ինչպես բորբ նստեց մեր հիշողության վրա, թափանցեց մեր արյան մեջ անզիտակցության խավարից, կաթիլ առ կաթիլ մեր մեջ լցվեց կուրությունը, և հանկարծ մեզանից յուրաքանչյուրը մնաց մենակ, և այդպես միայնության մեջ մենք սկսեցինք ընթանալ մութ կանաչներով ինչ-որ տեղեր, արվելով անհայտ ուժերի և անդեմ սպառնալիքների իշխանությանը: Երբ ես արթնացա, գու իմ դեմ էիր Բայց քնած, եվ գտնվում էիր հեռու հեռվում, Դու սահել ու հեռացել էիր ինձանից: Դու ոչինչ իմ մասին այլևս չգիտեիր: Դու գտնվում էիր այնպիսի մի տեղ, որ ես չէի կարող գալ քո հետեւից: — Խավիկը համբուրեց Ժոանի ձեռքը: — Ինչպե՞ս կարող է սերը կատարյալ լինել, եթե ես ամեն գիշեր կորցնում եմ քեզ՝ աշքերս փակելիս:

— Ես պառկած էի քո կողքին: Քեզ ամուր կպած: Քո զրկում:

— Դու ինչ-որ հեռավոր անծանոթ երկրում էիր՝ իմ կողքին։
Բայց հեռու էիր ավելի, քան եթե Սիրիուսի վրա լինեիր, եթե զու
ցերեկը հեռանում ես ինձանից, այդպիսի զգացում ես չեմ ունե-
նում, Երեկն ամեն ինչ ինձ համար հասկանալի է։ Մակայն ո՞վ
ինչ գիտե գիշերվա ժամին։

— Ես քիզ ժոտ էի։

— Ալ, զու ինձ ժոտ չէիր։ Դու միայն պառկած էիր իմ կող-
քին։ Մարդ ի՞նչ իմանա, թե ինքն ինչպես կվերադառնա այն երկ-
րից, որտեղ զիտակցությունը հսկողությունից դուրս է։ Կվերա-
դառնա փոխված, բայց առանց այդ նկատելու։

— Դու նույնպե՞ս։

— Այս, ես նույնպես, — ասաց Ռավիկը։ — Իսկ հիմա բաժակ
տուր ինձի ես անձտություններ եմ դուրս տալիս, իսկ զու
խմում եմ։

Ժոանը բաժակը մեկնեց նրան։

— Լավ է, որ զու արթնացար, Ռավիկ, Թող փառաբանվի լու-
սինը։ Առանց նրա մենք կմնայինք քնած և ոչինչ մեկս մյուսիս
մասին չեինք իմանա։ Կամ մեզանից որևէ մեկի մեջ բուն դրած
կլիներ բաժանման սաղմը՝ մինչ մենք անպաշտպան էինք։ Եվ այդ
սաղմը կամաց-կամաց և աննկատելի կաճեր, կմեծանար, մինչև
որ մի օր ճեղքեր ու դուրս գար լույս աշխարհ։

Ժոանը կամացուկ ծիծաղեց, Ռավիկը նայեց նրան։

— Դու ինք էլ առանձնապես լուրջ չես վերաբերվում քո
ասածին, ճիշտ է։

— Ալ, իսկ զո՞ւ։

— Ես նույնպես։ Բայց դրանում մի բան կա։ Հենց այդ
պատճառով է, որ մենք դա լուրջ չենք ընկունում։ Մարդը դրանով
է մեծ։

Ժոանը նորից ծիծաղեց։

— Կա ինձ համար սարսափելի չէ։ Ես վստահում եմ մեր
մարմիններին, Մարմիններն ավելի լավ զիտեն, թե իրենք ինչ են
ուզում, շատ ավելի լուս, քան մեր զլուխները, որոնք զիշեր ժա-
մանակ, աստված դիտեն, թե ինչեր են մտածում։

Ռավիկն իր բաժակը խմեց։

— Համու ծայն եմ, — ասաց նա։ — Պա էլ է ճիշտ։

— Իսկ ի՞նչ կլինի, եթե մենք այս զիշեր տյլես լքնենք։

Առավիկը լուսնի արծաթյա շողերի մեջ վեր բարձրացրեց շի-
շը: Նրա մի երրորդը գեռ լիքն էր:

— Քիչ է մնացել, — ասաց նա: — Բայց կարող ենք փորձել:

Նա շիշը գրեց մահճակալի մոտ զտնվող սեղանին: Հետո
շրջվեց ու նայեց ժոանին:

— Դու սքանչելի ես, ինչպես տղամարդու բոլոր երազանք-
ները, բոլոր երազանքները, ավելացրած նաև մեկը, որը նրա մրտ-
քով լի էլ անցել:

— Լավ, — ասաց ժոանը: — Ուրեմն, արի ամեն գիշեր արթ-
նանանք, Գիշերները ցերեկվա համեմատությամբ դու բոլորովին
ուրիշ ես:

— Ավելի լավն եմ:

— Ուրիշ ես: Գիշերները դու մի տեսակ անսպասելի ես: Միշտ
ինչոր տեղից ես դաշիս, մարդ չգիտե, թե որտեղից:

— Իսկ ցերեկը:

— Ցերեկը՝ ոչ միշտ: Երբեմն ես այդպես:

— Լավ խոստովանություն է, — ասաց Առավիկը: — Մի քանի
շաբաթ առաջ դու ինձ այդպես շէիր ասի:

— Գուցե, Բայց մի քանի շաբաթ առաջ ես քեզ շատ ավելի
քիչ էի ճանաշում:

Առավիկը հայացը բարձրացրեց նրա վրա: Ժոանի դեմքը ան-
կեղծություն էր արտահայտում: Նա պարզապես ասում էր այն,
ինչ մտածում էր, և դա շատ բեական էր նրա համար: Նա չէր ուզում
Առավիկին ոչ վիրավորել և ոչ էլ արտակարգ ինչոր բան ասեր:

— Դա շատ լավ է, — ասաց Առավիկը:

— Ինչո՞ւ:

— Արովհետև մի քանի շաբաթից հետո դու ինձ չ' լ ավելի
լավ կճանաշես, և ես քեզ համար այլիս այդպես անսպասելի շեմ
լինի:

— Ճիշտ այնպես, ինչպես և ես քեզ համար, — ասաց Ժոանը
և ծիծաղեց:

— Քո քանի ուրիշ է:

— Ինչո՞ւ:

— Արովհետև դա հիսուն հազար տարվա թիոլոգիական հիմք
ունի, որի ընթացքում մարդը զարգացել է: Սերը կնոջը սթափեց-

նում է և միտքը սրում, իսկ տղամարդը, բնդակառակը, գլուխը կորցնում է:

— Դու ինձ սիրո՞ւմ ես:

— Սիրում եմ:

— Դու շատ քիչ ես այդ մասին խոսում:

Ժոանը ճշմկոտաց Կարծես կշտացած կատու լինի, մտածեց Ռավիկը: Կշտացած կատու, համոզված, որ զոհն իրենից չի փախչի:

— Երբեմն այնպես է լինում, որ ես կարող էի քեզ լուսամուտից դուրս շպրտել, — ասաց Ռավիկը:

— Իսկ ինչո՞ւ չես շպրտում:

Ռավիկը նայեց Ժոանին:

— Իսկ կորո՞ղ էիր, — նորից հարցրեց Ժոանը:

Ռավիկը դարձյալ շպրտասխանեց: Ժոանը ետ ընկալ բարձին:

— Աշնչացնել մարդուն, որովհետեւ սիրո՞ւմ ես նրան: Սպանել նրան, որովհետեւ շափազանց շա՞տ ես սիրում:

Ռավիկը ձեռքը մեկնեց շշին:

— Տե՞ր իմ աստված, — ասաց նա: — Ո՞ր մեղքիս համար եմ ես դրան արժանացել: Գիշերն արթնանալ և նման բաներ լսել...

— Դա ճիշտ չէ:

— Ճիշտ է: Երբորդ կարգի բանաստեղծների և կանանց համար, որոնց զա չի սպառնում:

— Նաև նրանց, ովքեր սպանում են:

— Թերեւ:

— Իսկ զու կարո՞ղ էիր:

— Ժոան, — ասաց Ռավիկը: — Բավական է դուրս տաս: Ես պիտանի չեմ նման բաների համար: Արդեն շատ-շատերին եմ սպանել: Ծվ որպես սիրող և որպես ոլրոֆեսիոնալ: Որպես զինվոր և որպես բժիշկ: Դա մարդու արհամարհանք է ներշնչում, անտարբերություն և հարգանք զեպի կյանքը: Սպանություններով մարդ քիչ բանի քարող է հասնել: Ով հաճախ է սպանել, նա այլիս չի սպանի սիրո համար: Այլապես մահը կդառնա ծիծաղելի և աննշան: Մինչդեռ մահը երբեք ոչ աննշան է եղել և ոչ էլ ծիծաղելի: Կանաչը նույնպես նման հաշիվներում գործ չունեն: Դա դուռ տղամարդկային զործ է: — Մի բանի վայրկյան նա լսեց:

— Մենք ինչի՞ մասին ենք խոսում, — ասաց Ռավիկն ու խոնարհվեց Ժոանի Վրայ: — Մի՞թե դու իմ անարմատ երջանկությունը չես: Ամպի նման թեթև և լուսարձակի նման պայծառ երջանկությունը: Թույլ տուր համբուրեմ քեզ... Դեռ երբեք կյանքն այնքան թանկ չի եղել, որքան այսօր... երբ նա այնքան էժան է դնահատվում:

XVI

Լույսը, նորից ու նորից նույն լույսը: Ճերմակ փրփուրի նման նա թոշում գալիս էր Հորիզոնից, որտեղ ծովի խոր կապույտը ձուզում էր բիլ երկնքի հետ: Նա թոշում գալիս էր, կարծես շունչը պահած և միենույն ժամանակ խոր շնչառությամբ, գալիս էր որպես բռնկում և անդրադարձման ցոլանք... Գալիս էր որպես պարզ, նախաստեղծ մի երջանկություն — այդքան պայծառ լինել, այդպես առկայժել, այդքան անշոշագիր և անկշիռ սավառնել...

Ինչպես է փայլվում նրա գլխավերենում, մտածեց Ռավիկը: Կարծես գունատ լուսապսա՞կ լինի: Տարածություն՝ առանց հեռանկարի: Ինչպես է գրկում, ողողում նրա ուսերը: Քանաանի կաթ, շողերից հյուսած մետաքս: Այս լույսի տակ մերկություն լի զգացվում: Մաշկն իսկույն բռնում է, ետ շպրտում, ինչպես առափնյա ժայռն է ետ շպրտում իր մոտ վազող ալիքներին: Լույսի փրփուր, մրրիկ, որ թափանցելի է, վճիռ մշուշից հյուսված նրբագույն ըդգեստ...

— Արդեն ինչքա՞ն ժամանակ է, ինչ մենք ապրում ենք այստեղ, — հարցրեց Ժոանը:

— Ով օր:

— Կարծես արդեն ութ տարի լինի, քեզ այդպես չի՞ թվում:

— Ոչ, — ասաց Ռավիկը: — Թվում է, թե ութ ժամ է անցել Ռութ ժամ և երեք հազար տարի: Այդ տեղը, որտեղ հիմա զանկնած ես, երեք հազար տարի առաջ նույն ձեռք կանգնած էր մի երիտասարդ էտրուսկ ազգիկ: Իսկ Աֆրիկայից քամին փշում էր

¹ Բառ Աստվածաշնչի՝ իսրայելցիների վերաբնակեցված վարը (Հորդանանից զեսի արհմուտք զտնվող, Պաղեստինը) (Ս. Թ.).

ճիշտ նույն ձևով և լույսին իր առաջը գցած քշում էր ծովի վրա՝
յով:

- Ժոանը Ռավիկի կողքին նստեց ժայռի վրա:
- Ե՞րբ ենք Փարիզ վերադառնալու
 - Դա կորոշվի այսօր երեկոյան կազինոյում:
 - Մենք չահնե՞լ ենք:
 - Քիչ:
 - Կու այնպես ես խաղում, կարծես ամբողջ կյանքը խա-
ղացած լինես: Գուցե հենց այդպե՞ս է: Զէ՞ որ ես քո մասին ոչինչ
չգիտեմ: Այդ ինչպե՞ս է, որ կրուպյեն քեզ այդքան սիրալիք ող-
քունեց, կարծես ուզմական խոշոր արզյունաբերողի էր ողջունում:
 - Նա ինձ շփոթեց մի ուզմական գործարանատիրոջ հետ:
 - Ճիշտ չես ասում: Գու նրան նույնպես ճանաչեցիր:
 - Ես քաղաքավարությունից դրդված այդպես արի:
 - Վերջին անգամ դու ե՞րբ ես եղել այստեղ:
 - Զգիտեմ, արդեն մոռացել եմ: Շատ տարիներ առաջ: Մի
տես, թե ինչպես ես արդեն սեացել: Դու միշտ պետք է սեացած
լինես, զա քեզ սազում է, ժոան:
 - Ուրեմն, ես պետք է միշտ այստեղ ապրեմ:
 - Իսկ դու դա կուզեի՞ր:
 - Ոչ մշտապես: Բայց կուզեի միշտ ապրել այս ձևով: Հայ-
պես հիմա եմ ապրում:— Ժոանը մազերը ուսերի վրայով նո-
ցեց:— Քեզ զա թեթևամտություն է թվում, ճիշտ է:
 - Զէ, ինչո՞ւ, — առարկեց Ռավիկը:
 - Ժոանը մպտաց ու շրջվեց նրա կողմը:
 - Ես գիտեմ, որ զա թեթևամտություն է, սեր իմ, բայց մի-
թե դու շգիտես, որ մեր այս անիմյալ կյանքում շատ քիչ ժամա-
նակ ենք ունեցել թեթևամտության համար: Ինչե՞ր ասես, որ չեն
եղել, — պատերազմ, սով, հեղաշրջում, ինֆլացիա... ինչքան ուզում
ես թվիր: Բայց ապահովություն, անհոգ կյանք, հանգստություն և
ազատ ժամանակ — երրիք չենք ունեցել: Իսկ հիմա դու ասում ես,
որ նորից պատերազմ է լինելու: Մեր ծնողներն իսկապես որ շատ
ավելի թեթև են ապրել, քան մենք, Ռավիկ:
 - Այո, ճիշտ ես ասում:
 - Մարդու ունեցած-շունեցածը ընդամենը մի կարճ կյանք
է, այն էլ այս ձևով է անցնում:— Ժոանը ձեռքերը կպցրեց տաք

Ժայռին: — Ես, ըստ երևոյթին, դատարկ կին հմ, Ռամփիկ, Ապրուժ հմ այսպիսի մի պատմական ժամանակաշրջանում, և դա ինձ ոչ մի լափով չի հուզում: Ես ուզում եմ երջանիկ լինել, ուզում հմ, որ կյանքն այսքան ծանր ու գժվար լիներ, ուրիշ ոչինչ:

— Իսկ ովէ է, որ դա չի ուզում, ժոան:

— Դո՞ւ էլ ես ուզում:

— Իհարկե, ուզում եմ:

Այդ կապո՞ւյտը, ճտածեց Ռամփիկը: Հորիզոնի գրեթե անգոյն այդ կապո՞ւյտը, որտեղ երկինքը սուզվում է ջրերի մեջ եվ լույսի այդ փոթորիկը, որ բռնել է ամբողջ ծովը, և երկնակամարը, և այդ աշբերը, որոնք Փարիզում երբեք այնպես կապույտ չեն եղել, ինչ-քան այստեղ...

— Ես կուզեի, որ այդպես ապրեինք, իրար հետ, — ասաց ժոանը:

— Մենք հենց այդպես էլ ապրում ենք, համենայն գեղաքարդպես ապրում ենք հիմա:

— Այս, հիմա այդպես ենք ապրում: Ընդամենը մի քանի ոռ միաց հետո կրկին կվերադառնանք Փարիզ, գիշերային ակումբ, որտեղ ամեն ինչ նույնի կրկնությունն է, նույն տաղտկալի կյանքը, նույն կեղտոտ հյուրանցը...

— Դու շափականցում ես: Թո հյուրանոցը կեղտոտներից չէ: Իմը՝ արգեն ուրիշ բան է, դա խկապես կեղտոտ է, չշաշված իմ զբաղեցրած համարը:

Ժոանը ձեռքերով հենվեց ժայռին: Քամին խաղաւմ էր նրա մազերի մեջ:

— Մորոզովն ասում է, որ զու հիանալի թժիշկ ես: Ափսոս, որ կյանքը այս ձեռվ է զասավորվել: Այլապես, որպես վիրաբույժ, զու կարող էիր մեծ փողեր աշխատել: Պրոֆեսոր Դյուրանը...

— Դու որտեղից գիտես Դյուրանին:

— Նա երեմն «Ենէներազադե» է գալիս: Մեր օրեր-քելներ մենքն ասում է, որ Դյուրանը տասը հազար ֆրանկից պակաս լինելու դեպքում մատը մատին չի տալիս:

— Ռենին, ըստ երևոյթին, ճիշտ տեղեկություններ ունի:

— Իսկ երեմն էլ մի օրում երկու, երեք վիրահատություն է կատարում: Սքանչելի առն ունի, «ալաքարտ»...

— Տարօրինակ է, մտածեց Ռավիկը ժոանի գեմքի արտահայտությունը ոչնչով չէր փոխվում, թեև այնպիսի հիմարություններ էր դուրս տալիս, ինչպիսին զարեր շարունակ դուրս չէին տվել մինչև նա եղած բոլոր կանայք միասին վերցրած։ Ավելին, նրա գեմքը դառնում էր նույնիսկ ավելի հրապուրիչ։ Հիմա նա նման էր ծովագույն աշքերսվ մի ամազոնունու, որը, թխսի բնազդ ունենալով հանդերձ, բանկիրական իդեալներ էր քարոզում։ Բայց միթե նա իրավացի չէր, Այսքան գեղեցկությունը կարո՞ղ է իրավացի լինել։ Միթե աշխարհի բոլոր ներումները այդ գեղեցկության համար չեն։

Փրփրաբաշ ալիքների վրա Ռավիկը մոտորով մի նավակ տեսավ, որն իրենց կողմն էր գալիս։ Բայց տեղից շշարժվեց, նա գիտեր նավակի գալու նպատակը։

— Ահա, քո բարեկամներն են գալիս,— ասաց նա ժոանին։

— Ո՞ւր է, — հարցրեց Ժոանը, թեև վաղուց էր նավակը նկատել, — իսկ ինչո՞ւ են իմ բարեկամները։ Նրանք ինձանից առաջ քո բարեկամներն էին։ Թեզ հետ ավելի շուտ են ծանոթացել, քան` ինձ։

— Այո, տասը բոպե ավելի շուտ։

— Ինչ որ է։

Ռավիկը ծիծաղեց։

— Թող այդպիս լինի, Ժոան։

— Ես նրանց մոտ գնալու կարիք չունեմ։ Եվ չեմ գնա։ Ինչ ուզում է լինի, չեմ գնա։

— Իզարկե, չես գնա։

Ռավիկը ձգվեց ժայռի վրա ու աշքերը փակեց։ Արեց իսկույն նրա համար գարձավ ոսկյա տաք մի վերմակ։ Նա գիտեր, թե ինչ է լինելու դրանից հետո։

— Մենք առանձնապես քաղաքավարի չենք, — փոքրինչ լույս հետո ասաց Ժոանը։

— Սիրահարվածները երբեք այդպիսին չեն լինում։

— Զէ՞ որ նրանք երկուսն էլ հատուկ մեզ համար են եկել, որպեսզի տանեն, եթե մենք չենք ուզում գնալ, զու գոնե պետք է ցած իշնեիր և նրանց ասեիր այդ մասին։

— Լավ! — Ռավիկը կիսով շափ աշքերը բացեց, — Արի կարճ

կորենք, իշիր ցած և ասաւ, որ ես պետք է աշխատեմ։ Իսկ ինքը Հետները զնա, ինչպես երեկ։

— Աշխատեմ։ Զէ՞ որ դա առնվազն ծիծաղիլի է Հնչում։ Ո՞վ է այստեղ աշխատում։ Ինչո՞ւ պարզապես չես ուզում հետները զնալ Դու երկուսին էլ շատ դուր ես եկել Առանց այն էլ նրանք երեկ շատ վշտացած էին, որ դու չուզեցիր գնալ, մնացիր ափում։

— ՏԵ՛Ր իմ աստված։ — Ռավիկն ալքերը լրիվ բացեց։ — Ինչո՞ւ են բոլոր կանայք սիրում այս ապուշային խոսակցությունները։ Դու ուզում ես նավով զբոսնել, իսկ ես նավակ չունեմ, կյանքը կարճ է, մեզ մնացել է ընդամենը մի երկու օր ապրել այստեղ, ես ինչո՞ւ պետք է մեծահոգություն խաղամ և քեզ ստիպեմ անել այն, ինչ դու, միենույն է, անելու ես... Միայն նրա համար, որ դու քեզ լա՞վ զգաս։

— Պետք չէ, որ դու ինձ ստիպես։ Ես կարող եմ ինքս վարդել այնպես, ինչպես ուզում եմ։

Ժոանը նայեց Ռավիկին։ Ժոանի ալքերը սովորականի նման վճիռ էին և շողշողուն, միայն շուրթերն էին, որ վայրկենապես ցցնվեցին, և այդ արտահայտությունը նրա երեսից այնքան արագ շքացավ, որ Ռավիկին թվաց, թե ինքը սխալվում է, Բայց նա գիտեր, որ չի սխալվում։

— Սովոր շրմֆալով զարնվում էր նավամատուցի մոտ գտնը գող ժայռերին։ Զրի ցայտքերը փոշի դարձած բարձրացան, և քամին այդ շողշողուն փոշին քշեց-բերեց նրանց կողմը։ Ռավիկն զգաց, թե ինչպես մաշկը վայրկենապես փշաքաղվեց։

— Կա քո ալիքն էր, — ասաց Ժոանը, — այն հերիաթի ալիքը, որի մասին դու ինձ պատմում էիր Փարիզում։

— Դու այդ մի՞տդ ես պահել։

— Այո, իհարկե, Բայց դու ժայռ չես։ Դու բետոնե բլոկ ես։

Ժոանը գնաց ներքն գեպի նավամատուց, և ամրող անծայրածիր երկինքը նստեց նրա գեղեցիկ ուսերի վրա։ Թվում էր, թե Ժոանը հիմա կնսուի սպիտակ մակույկը, մազերը հողմերին տված, իսկ ես՝ ապուշ, կմնամ այստեղ, փոխանակ հետը գնալու, մտածեց Ռավիկը։ Բայց այդպիսի գերեր կատարելու համար ես դեռ պիտանի չեմ։ Իմ մեջ դեռ նստած է վաղուց անցած ժամանակների հիմար հպարտությունը, զոնկիխոտությունը։ Սակայն ի՞նչ է մնալու մեջ, բացի դրանից։ Լուսնակ գիշերներում ժաղկող

թղենի, Սենեկայի և Սոկրատեսի փիլիսոփայություն, Շումանի թավջութակային կոնցերտ և կորուստը կանխատեսելու կարողություն:

Իտավիկը ներքենից լսեց ժոանի ձայնը: Հետո ականջին հասավ մոտորի խուզ հոնդյունը: Նա տեղից փոքր-ինչ բարձրացավ: Բառ Երկույթին, Ժոանը խելին է նստած: Սովում ինչ-որ տեղ մի կղզի կա, իսկ կղզում՝ մի վանք, ժամանակ առ ժամանակ այնտեղից աքաղաղի կանչի ձայն է զալիս... Աշքերի կոպերի տակից արևն այնքան կարմիր է թվում: Մանկության դալար մարգաղետիններ: Ծածկված սպասումով լեցուն արյան կարմիր ծաղիկներով: Ռովի հավիտենական օրորոցային երգ: Վինետայի զանգակներ: Զատածելու կախարդական երջանկություն: Քունը իսկույն հաղթեց նրան:

Ճաշից հետո Իտավիկը մեքենան դուրս բերեց գարաժից: Դա «Տալբո» մակնիշի մի մեքենա էր, որը Մորողովն էր վարձով վերցրել նրա համար Փարիզում: Հենց դրանով էլ նա ժոանի հետ այստեղ էր եկել:

Իտավիկի մեքենան սլանում էր ափի երկարությամբ: Արևոտ, պայծառ օր էր նա մտավ նիցցա, Մոնտե-Կառլո և ապա Վիլ-Ֆրանչ, Իտավիկը սիրում էր այդ հին, փոքրիկ նավահանգիստը և մի քիչ նստեց առափնյա բիստրոներից մեկի առաջ: Հետո սկսեց թափառել Մոնտե-Կառլո կազինոյի առջեխ զբոսայգում և ծովից վերև գտնվող ինքնասպանների զերեզմանատանը: Այստեղ ինչ-որ զերեզման գտավ, նա երկար կանգնեց այդ զերեզմանի առաջ և ժպտաց: Ապա նորից նստելով մեքենան, հին նիցցայի նեղլիկ փողոցներով, Հուշարձաններով զարդարված հրապարակները կտրելով հասավ նոր քաղաքը: Հետո վերադարձ Կանն և Կաննից ծովափով մեկնեց այն վայրերը, որտեղ կարմիր ժայռերն են գտնը-վում և բիբլիական անուններ ստացած ձկնորսական ավանները,

Իտավիկը մոռացել էր ժոանին. Մոռացել էր նույնիսկ ինքն իրեն: Նա պարզապես ամբողջովին տրվել էր այդ պարզ օրին՝ արևի, ծովի և երկրի այդ եռաղողանցին, որն ամբողջ ծովափի երկարությամբ ծաղիկներ էր սփռել այն ժամանակ, երբ նրանց վերևում ընկած լիռնային կածանները գեռ ծածկված էին ձյունով: Ֆրանսիայի վրա կախվել էին անձրևի ամպերը, Եվրոպայի վրա

աղմկում էր փոթորիկը, սակայն հողագնդի այդ նեղիկ ծովափնյա շերտը թվում էր, թե այդ ամենից գաղափար էլ չունի: Հողագնդի այդ փոքրիկ կառը կարծես բոլորը մուացության էին մատնել, Այստեղ գեռ կյանքը ընթանում էր իր ձևով, ուներ իշեն հատուկ զարկերակը, եվ եթե լեռների այն կողմը գտնվող ամբողջ երկիրը պատել էր կարիքի, դժբախտության կանխագուշակումների և ապագա վտանգի գորշ մշուշը, ապա այստեղ ամբողջ եռանդով փայլվում էր արևը, որի կենարար շողերի տակ կուտակվում էր մեռնող աշխարհի վերջին քափը:

Վերջին լուսի շուրջը հավաքված թիթեռների ու մժեղների պար... զատարկ, չնշին, ինչպես յուրաքանչյուր մժեղի պար, խեցառ ու անմիտ, ինչպես կաֆեներից հնչող թեթև երաժշտություն... Ավելորդ, իր զարն արդեն ապրած աշխարհ, ինչպես թիթեռը հոկտեմբերին, որի փոքրիկ սիրտը արդեն կծկվել է աշխանային սառնամանիքց, եվ այդ ամենը պարում է, շաղակրատում, ֆլիրտում, սիրում, գավաճանում, խեղկատակում, քանի զեռ վրա չի հասել մրրկաշունչ հողմը և չի զնգացել մահվան գերանդին:

Իտավիկը մեքենան շրջեց դեպի Սեն-Ռաֆայել, Փոքրիկ, քառանկյուն նախահանգիստը լիքն էր առագաստանավերով ու մոտորավոր նախակներով: Առափնյա կաֆեները ամենուրեք տնկեց էին խայտարղետ հովանոցներ: Սեղանների մոտ նստել էին արեգից սեացած կանայք: Որքա՞ն է ծանոթ այս ամենը, մտածեց Իտավիկը: Կյանքի թեթև, քնքուշ պատկեր: Ուրախ գայթակղություններ, անհոգություն, խաղ... Որքա՞ն է այս ամենը ծանոթ, թեև վաղուց արդեն անցյալի գիրկն է անցել: Մի ժամանակ ես ինքս էլ եմ այսպես ապրել, թիթեռի նման թովացել անհոգ և կարծել, թե կյանքը հենց դրա մեջ է... Մեքենան թեք ոլորանից վեր բարձրացավ խճուղի և սլացավ դեպի հուրճացող մայրամուտը:

Իտավիկը վերադարձավ հյուրանոց և ժոանից տեղեկություն ստացավ: Նա զանգահարել էր և խնդրել հաղորդեն Իտավիկին, որ ընթրիքի համար իրեն լսպասի: Իտավիկը ցած իջավ սիզեն Ռոկս ռեստորանը, որտեղ ընդամենը մի քանի հոգի էին: Երեկոները մեծ մասամբ ժողովուրդը գնում էր ժյուան լե Պեն կամ Կանն: Նա նըս-

տեց տերրասում դրված սեղաններից մեկի մոտ, տերրասը պատրաստված էր ժայռի վրա և նավի տախտակամածի էր նման։ Ցածում փրփրում էին ծովի ջրերը։ Մայրամուտի շաղերով բռնկված հեռվից գեղի ափ էին թափալվում մող-կարմիր և կանաչավուն-կապույտ ալիքները, որոնք, հասնելով ափին, հետզհետե զառնում էին ավելի բաց, գրեթե ոսկեգույն կարմիր կամ նարեցագույն և, աղջամուղջն առնելով իրենց ծկուն շալակները, երփներանգ փրփուր էին շապտաւմ գեղի արագինյա ժայռերի։

Ինավիկը երկար նստեց տերրասում։ Նա ներքին մի ցուրտ էր զգում և մի խսր միայնություն։ Միտքը պայծառ էր, և անաւտ կերպով խորհում էր ապագայի մասին։ Նա դիտեր, որ ինքը զեռ կարող է որոշ ժամանակ ճգճիկ, հազար ու մի տեսակ խորհում անկություններ և շախմատային քայլեր գոյություն ունեն աշխարհի երեսին։ Բայց նա գիտեր նաև, որ ինքը երբեք դրանցից ոչ մեկին չի դիմի։ Բանը բանից արդեն չափազանց անցած էր Խորաման-կությունները լավ էին մանր-մունք գործերի համար։ Իսկ այստեղ միայն մի ելք էր մնում — դիմանալ, ազնվորեն դիմանալ, առանց սեփական անձին խաբելու և առանց դիմելու խորամանկությունների։

Ինավիկը լույսի գեմ բարձրացրեց Պրովանսի վճիռ, թույլ գինու բաժակը։ Զով գիշերը, ծովի աղմուկի մեջ սուզված տերրասը, հրաժեշտ տվող արմի ժպիտներով ողողված երկինքը, որ լեցուն է հեռավոր աստղերի զողանշներով... իսկ իմ մեջ, մտածեց նա, լուսարձակի մի սառը լույս է, որը ապագայի խավարի միջից դուրս է քաշում համը ամիսները, սահում է նրանց վրայով և նորից իշնում խավարի մեջ, և ես արդեն ամեն ինչ գիտեմ, թեև զեռ ցավ շեմ զգում, բայց հաստատ գիտեմ, որ դա առանց ցավ չի մնա, և իմ կյանքը նման է ձեռքիս բաժակին, թափանցիկ է և լիքը օտար գինով, որը երկար անշարժ շի մնա նրա մեջ, որովհետեւ կթթվի, կդառնա քացախ, կրքի անշարժ մնացած հոտած քացախ, եվ այն ժամանակ ոչինչ չի դիմանա, ամեն ինչ կկործանվի նրա կյանքում, որն այնքան օտար է, զատ բան զեռ նոր է սկսվում։ Մի՛թե կարող ես պահել նրան։ Անմեղ ու ինքնակամ, ինչպես լույսին գնացող բույսը, նա ձգում է զեպի հրապուրանքները, գեպի կյանքի թեթև ու խայտարգեա բազմազանությունը։ Նու ապագա է ուղում, իսկ ես նրան կարող եմ տալ միայն ոզորմելի ներկայի

լնչիք փշրանքները ճիշտ է, դեռ ոչինչ տեղի չէր ունեցել, Բայց դա հակ անհրաժեշտ չէր: Միշտ ամեն ինչ նույսապես է, կանխորոշված, միայն թե մարդիկ դա չգիտեն, և դրամատիկական վախճանի պահը ընդունում են որպես վճռական ժամ, թեև դա ամիսներ առաջ անձայն արդեն խիստ է:

Իտավիկն իր բաժակը խմեց: Գինու համը նախկինի համեմատովյամբ հիմա բոլորովին ուրիշ էր: Նա նորից լցրեց բաժակը և խմեց: Փրփրուն և ոսկեգույն զինին այս անգամ արդեն նախկին համն ուներ:

Նա վճարեց, տեղից ելավ և դնաց Կաննում զտնվող կազինոն:

Իտավիկը խաղում էր հանգիստ և փոքրիկ խաղագումարներ զնելով: Նա շարունակում էր զգալ ներքին ցույցը իր մեջ և գիշտեր, որ խաղն ինքը կտանի, քանի դեռ միշտ այդ ցույցը չի անցել: Խաղաց վերջին տասներկուուի վրա, քսանյոթի քառակուսու վրա և քսանյոթի վրա էլ առանձին: Մի ժամից հետո նա արդեն երեք հազար ֆրանկ տարել էր: Այզպիսով խաղագումարը կրկնապատկեց քառակուսու վրա և շորս համարի վրա էլ առանձին դրեց:

Իտավիկը նկատեց, որ Ժոանը ներս մտավ: Նա շորերը փոխել էր և, ըստ երկույթին, հյուրանոց էր վերագարձել Իտավիկի դուրս գալուց անմիջապես հետո: Ժոանի հետ էին այն երկու տղամարդը, որոնք մոտորավոր նավակով նրան զբոսանքի էին տարել: Իտավիկը նրանց գիտեր որպես բեկդիացի Անկլերկի և ամերիկացի նազենտի: Ժոանը սրանշելի տեսք ուներ: Նրա հագին մոխրագույն մեծ ժաղիկներով իրիկնային սպիտակ շոր էր: Իտավիկը դա զնել էր նրա համար մեկնելու նախօրեին: Տեսնելով շորը, Ժոանը ուրախության մի ճիշտ էր արձակել ու նետվել դեպի Իտավիկը: «Որտեղի՞ց քեզ իրիկնային զգեստների այսպիսի նորը ճաշակ», — հարցրեց Ժոանը: — «Սա շատ տվելի լավն է, քան իմը: — Եվ հայացքը նորից գցելով նվերին, ավելացրեց: «Եվ ավելի թանկ է»: Թունակ, մտածեց Իտավիկը: Գեռ իմ ճյուղերին է նստած, բայց թևերն արդեն բացել է թոշելու համար:

Կրոսովյին գասկ Իտավիկը շարժեց մի քանի խաղանիշ: Նրա լորս համարներից մեկը տարավ: Տարած փողերը նա վերցրեց, թողնեա-

լով միայն նախկին խաղաղրամը։ Ժոանը գնաց բակեարա խաղացողների սեղանի կողմը։ Խավիկը չզիտեր, ժոանն իրեն նկատել է թե ոչ։ Մի քանիսը, որոնք չեն խաղում, նայեցին ժոանի հետեւից։ Նա քայլում էր սովորականի նման փոքր-ինչ այնպես թեքված առաջ, կարծես քամուն հակառակ գնալիս լիներ և ոտքերն այնպես էր գցում, ոնց որ չզիտեր, նրանք իրեն ուր են տանում։ Գլուխը ետ շրջելով, ժոանը ինչ-որ բան ասաց նացենտին, և Ռազիկը հանկարծ խաղանիշները շպրտելու անդիմադրելի մի ցանկություն զգաց, նա ուզեց մի կողմ հրել այդ կանաչ սեղանը, վեր թռչել տեղից, զրկել ժոանին ու, վազելով փախցնել նրան այդ մարդկանց ու դռների միջով, տանել հեռավոր մի կղզի։ Թեկուզն այն կղզին, որը երևում է հորիզոնում՝ Անտիբյան հեռավոր ծովածոցում, — փախցնել, տանել այնտեղ, թաքննել բոլորից և պահել միայն իր համար։

Խավիկը նորից խաղագումար դրեց։ Յոթր զուրս եկավ, Կղզիները լեն կարող թաքցնել։ Սրտի տագնապները սահման լունիին։ Մարդ հեշտությամբ կորցնում է այն, ինչ ձեռքին է, երբ ինքն է թողնում, կորուստն արդեն չի զգում։ Գնդիկը դանդաղ գլորվեց։ Տաներկու։ Նա դարձյալ խաղագումար դրեց։

Աշքերը վեր բարձրացնելով, Խավիկը հանդիպեց ժոանի հայցքին։ Վերջինս սեղանի մյուս կողմը կանգնած իրեն էր նայում։ Խավիկը գլխով արեց նրան և ժպտաց։ Ժոանը անքթիթ Խավիկին էր նայում։ Խավիկը ցույց տվեց ուղեց ուղեց առաջ և ուսերը վեր քաշեց։ Դուրս եկավ տասնինը։

Նա նորից խաղաղրամ դրեց ու բարձրացրեց հայացքը։ Ժոանն այլևս չկար։ Նա մնաց տեղում նստած և, ձեռքը մեկնելով, կողքը դրած ծխախոտատուփից մի սիգարետ վերցրեց։ Շառան իսկուզն կրակ տվեց նրան։ Դա լրիկ ճաղատացած, ցմփոր և լիլուսով մի մարդ էր։

— Հիմա ուրիշ ժամանակներ են, — ասաց նա։

— Այո, — հաստատեց Խավիկը։

Շառան Ռազիկին անծանոթ էր։

— Այ քանինը թվին բոլորովին ուրիշ էր...

— Իհարկե, ինչ խոսք...

Խավիկը չզիտեր, ժառան 1929 թվին եղել էր Կանեում, բժշկարապես ուզում էր խոսել։ Նա տեսավ, որ զուրս եկածը շորան

է, քիչ էր մնացել շնկատի, և փորձեց նորից կենտրոնահալ խաղի վրա: Բայց ոչինչ դուրս չեկավ: Ինչ հիմարություն — մտածեց նաև Կազինո գալ զրապանում ընդամենը մի քանի ֆրանկ և խաղալ լոկ նրա համար, որպեսզի մի քանի օր ավելի երկար մնալ Անտիբում: Խսկ ինչի՞ համար, Եվ առհասարակ ինչո՞ւ է եկել այստեղ: Միայն անիժյալ փոքրուգության պատճառով, ուրիշ ոչինչ: Սերը հիվանդության պես մի բան է, նա լուս և կամաց-կամաց քայլքայում է մարդու, և դա նկատելի է դառնում միայն այն ժամանակ, երբ մարդ ուզում է գլուխն ազատել այդ սիրոց, բայց ուժերը դավահանում են իրեն: Մորոզովն իրավացի է, Կնոջը կորցնելու ամենահեշտ ճանապարհն այն է, երբ մարդ նրան վարժեցնում է մի կյանքի, որն հետազույն ինքն ապահովել չի կարող: Այսպիսի դեպքերում կինն աշխատում է նորից ապրել նման կյանքով, բայց այս անգամ արդեն մի այնպիսի մարդու հետ, որն ընդունակ է մշտապես ապահովել նրա համար այդ կյանքը: Ես Ժոանին ասելու եմ, որ մեր միջն ամեն ինչ վերջացած է, մտածեց Ռավիկը: Ես Փարիզում նրանից կհեռանամ, քանի դեռ չափազանց ուզ չէ:

Ռավիկը մտքում տալիս-առնում էր, թե արժի՞ արդյոք նստել ուրիշ սեղանի մոտ և խաղը շարունակել: Բայց հանկարծ զգաց, որ այլևս տրամադրություն չունի: Մարդ երբեք չպետք է փոքրանա այն գործերում, որտեղ միշտ մեծ է մնացել: Ռավիկը նայեց իր շուրջը: Ժոանը չեր երևում: Նա մտավ բար, մի բաժակ կոնյակ խմեց: Հետո գնաց գեպի մեքենաների կանգառը, որպեսզի մեքենան վերցնի և մի քիչ զրունի:

Ռավիկը մեքենան արդեն գործի էր գցել, երբ նկատեց, որ Ժոանը արագ-արագ մոտենում է իրեն: Մեքենայից իջավ:

— Դու ուզում էիր առանց ի՞նձ տուն գնալ, — հարցրեց Ժոանը:

— Ես ուզում էի մի ժամկա շափ լեռներում զբունել հետո վերադառնալ:

— Սուտ ես ասում: Դու չէիր ուզում վերադառնալ: Ուզում էիր այս ապուշների հետ ժամանակ անցկացնում, Ժոան, — ասաց Ռավիկը:

— Այո, հենց քո մեղքով: Զէ՞ որ ես զայրուցի պատճառով

զեացի նրանց մոտ, Ինչո՞ւ չէիր հյուրանոցում սպասել մինչև իմ գալը:

— Իսկ չէ՝ որ դու քո ապուշներին խոսք էիր տվել իրենց հւաքերել:

Ժոանը մի վայրկյան շիռթվեց:

— Ես այդ արել էի միայն այն պատճառով, որ դու ինձ հյուրանոցում չէիր սպասել:

— Ինչ որ է, ժոան, — ասաց Ռավիկը, — արի այդ մասին այլևս չխոսենք: Ժամանակդ ուրա՞խ անցավ:

— Աչ:

Մեղմ գիշերվա կապույտ խավարում ժոանը կանգնել էր նրա առաջ զայրույթից բորբոքված: Արագ շնչառությունից նրա կուրծքը անընդհատ բարձրանում է իջնում էր: Լուսնի շողերը խաղում էին նրա մազերի մեջ, իսկ մուգ-կարմիր շրթունքները գունատված և համարձակ գեմքին գրեթե սկին էին տալիս: 1939 թվականի փետրվարն էր, Փարիզում կդա անխուսափելին — կդա դանդաղ, սողնսող, ամեն տեսակի մանր-մունր ստերով, ստորացումներով և ճղճիմ վեճերով: Ռավիկն ուզում էր նրանից իր գլուխն ազատել ավելի շուտ, քան դրանք կսկսեին: Բայց նրանք դեռ այստեղ էին... այդպես մի քանի օր էր մնացել...

— Ո՞ւր ես ուզում գնալ, — հարցրեց ժոանը:

— Աչ մի տեղ, պարզապես ուզում եմ մի քիչ շրջել, — ասաց Ռավիկը:

— Ես էլ եմ դալիս քեզ հետ:

— Իսկ քո ապուշներին ի՞նչ կմտածեն:

— Աչին էլ չեն մտածի: Ես նրանց հրաժեշտ տվի և եկա: Ասացի, որ դու ինձ սպասում ես:

— Դա էլ վատ չէ, — ասաց Ռավիկը: — Դու ինելամիտ երեխա ես: Սպասիր մեքենայի ծածկը բարձրացնեմ:

— Թող բաց մնա, Հազինս տաք վերաբկու է: Եվ արի դանգաղ գնանք: Իոլոր այդ կաֆեների մոտով, որտեղ նստած մարդիկ ընդամենը մի հոգս ունեն — երջանիկ լինել և ոչ մի փաստարկ շինտրել՝ իրենց արդարացնելու համար:

Ժանը նստեց Ռավիկի կողքին և համբուրեց նրան:

— Ես առաջին անգամ եմ Ռիվիերայում, Ռավիկ. — ասաց ժոանը: — Հասկացիր ինձ: Եվ առաջին անգամն է, որ մենք իսկա-

կանից իրար հետ ենք: Հիմա դիշերները այլևս ցուրտ չեն, և եռ ինձ երշանիկ եմ զգում:

Թավիկը մեքենան զուրս բերեց խիտ հոսանքի միջից, անցավ ռառվտոն» հյուրանոցը և շարժվեց դեպի ֆյուան լե Պանը:

— Առաջին անգամն է, — կրկնում էր Ժոանը: — Առաջին անգամը, Թավիկ, Եվ ես գիտեմ, թե զու ինչ կարող ես ասել, բայց դա առնչություն չունի ինձ հետ:

Ժոանը սեղմակեց Թավիկին ու զլուխը նրա ուսին դրեց:

— Մոռացիր, ինչ եղել է այսօր: Եվ մի մտածիր այլևս այդ մասին, Դու դիտե՞ս, որ սքանչելի մեքենա ես վարում: Նոր ուղղակի հիանալի էիր քշում քաղաքով: Այն ապուշներն էլ նույնը առացին: Նրանք երեկ են քեզ տեսել զեկին նստած... Թեզ հետ սարսափելի է... Դու անցյալ չունես: Մարդ քո մասին ոչինչ չգիտի: Ես արդեն հարյուր անգամ այդ ապուշների կյանքի մասին ավելի շատ գիտեմ, քան՝ քո: Թու կարծիքով այս կողմերում որևէ տեղ մի բաժակ կալվադոս չի՝ գտնվի: Այսօրվա հուզմունքներից հետո անպայման ուզում եմ մի բաժակ խմել: Շատ գժվար է քեզ հետ ապրելը:

Մեքենան սլանում էր խճուղու երկարությամբ, ինչպես ծանր թռչող թռչուն:

— Հո շատ արագ չե՞մ գնում, — հարցրեց Թավիկը:

— Ալ, Ավելի արագացրու Այնպես արա, որ քամին իմ միշտ անցնի, ինչպես անցնում է ծառի սաղարթների միշտով: Մի տես, թե զիշերն ինչպես է սուլում ականջներիս: Սերն այնպես է ինձ ծակծել, որ թվում է, թե ես կարող եմ այդ անցքերից նայել, թե ինչ կա իմ ներսում: Ես այնպես եմ քեզ սիրում, որ սիրու ուզզակի ուզում է փովել քո առաջ, ինչպես տղամարդու հայացքից կարող է փովել կնոջ մարմինը ցորենի գաշտում: Սիրու ուզում է փովել գետնին, ուզում է տարածվել այս մարգագետինների վրա: Այնպե՞ս է ուզում փովել, այնպե՞ս է ուզում թռչել Սիրու խելագարվել է: Միրուս սիրում է քեզ, երբ զու մեքենա են քշում: Արի այլևս Փարիզ շվերադառնանք: Մի ճամարդուկ լիբը բրիլյանտ գողանանք կամ թալանենք մի բանկ և, այս մեքենան վերցնելով, թողնենք ու հեռանանք, մեկընդիշտ մոռանալով Փարիզը:

Թավիկը կանգ առավ մի փոքրիկ ռեստորանի առաջ, Մուսորի ազմուկը դադարեց, և հեռվից իսկույն լսվեց ծովի մեղմ ու խոր շունչը:

— Գնանք, — ասաց Թավիկը, — Քո կալվագոսից այստեղ կտոնվի: Այսօր ինչքա՞ն ես արդեն խմել:

— Անշափ շատ: Եվ դա քո պատճառով: Մյուս կողմից էլ այդ ապոշների զավակությունն էր դարձել անտանելի:

— Իսկ ինչո՞ւ շթոդիր եկար ինձ մոտ:

— Ես եկա քեզ մոտ:

— Այո, եկար, բայց այն ժամանակ, երբ մտածեցիր, որ նորոշել եմ քեզնից հեռանալ: Որևէ բան կերե՞լ ես:

— Շատ քիչ: Արդեն սոված եմ: Խաղդ ինչպե՞ս վերջացավ, տարա՞ր:

— Տարա:

— Այդ գեպում արի ավելի թանկ ռեստորան գնանք, որտեղ կարելի է ձկան խավիար ուտել, շամպայն խմել, մի խոսքով, լինել այնպես, ինչպես մեր ծնողներն են եղել մինչև այս պատերազմները — անհոգ, սենտիմենտալ, վախ շունեցող, անկաշկանդ, անձաշակ, արցունքով, լուսնով, դափնեվարդով, շութակով, ծովով, սիրով: Ես ուզում եմ հավատալ, որ մենք կունենանք երեխաներ, այդի, տուն, իսկ դու՝ անձեազիր և ապագա, որ ես քեզ համար հրաժարվել եմ փայլուն կարիերայից, որ նույնիսկ բան տարի հետո մենք միմյանց սիրում ու խանդում ենք, որ ես առաջվա նման գեղեցիկ եմ քեզ համար, որ քունը չի կարողանում փակել իմ աշքերը, բանի դեռ գիշերը դու տուն չես վերադարձել և...

Թավիկը տեսավ, որ Ժոանի երեսը ողողված է արցունքներով, թեև ժապում է:

— Այդ բոլորը մեկը մյուսի հետ է կապված, սեր իմ... այդ ամենը վատ ճաշակի նշան է:

— Գնանք, — ասաց Թավիկը, — գնանք «Շատո Մագրիդ», Դալեռներում է գտնվում: Այնտեղ ուստական գնչունիր կան, և կդտնվի այն ամենը, ինչ սիրող ուզում է:

Վաղ առավոտ էր: Հեռու ներքենում փովել էր խաղաղ ու գորշ ծովը, երկինքն ահամպ էր և անդույն: Հորիզոնում ծովից վեր

բարձրացավ արծաթիս նեղիկ մի շերտ։ Այնպիսի մի լուսաթյուն էր, որ նրանցից յարագանչյուրը լսում էր մյուսի շնչառությունը, նրանք ռեստորանի վերջին հաճախորդներն էին և վերջինն էլ դուրս գնացին։ Գնչուները, որ արդեն նստել էին մի հին «ֆորդի» մեջ, ոլորապուլտ ճանապարհով ցած սլացան։ Քելներները գնացին «սիտրոեններով»։ Խոհարարը մթերքի մեկնեց 1929 թվականի վեցտեղանոց մի «գելաեռվ»։

— Ահա և բացվեց օրը, — առաց Ռավիկը, — իսկ ինչոր տեղ՝ երկրագնդի մյուս ժայրին դեռ գիշեր է։ Մի օր ինքնաթիռներ կհայտնվեն, որոնց միշոցավ հնարավոր կլինի հասնել այդ դիշերներին։ Նրանց արագությունը հավասար է լինելու երկրագնդի պառոյտների արագությանը։ Եզ եթե դու ինձ սիրես դիշերքա ժամը շորսին, մենք կարող ենք այնպես անել, որպեսզի միշտ ժամը շորսը լինի։ Ժամանակի հետ միասին մենք կթոշնենք երկրագնդի շուրջը, և ժամանակը կանգ կառնի մեզ համար։

Ժոանը սեղմվեց նրան։

— Դա սքանչե՞լի կլիներ... Այնքա՞ն լավ... Սիրո սլայթելու շափ հաճելի։ Դու կարող ես ծիծաղել ինձ վրա...»

— Դա իսկապես որ լա՞վ է, Ժոան։

Ժոանը նայեց Ռավիկին։

— Իսկ ո՞ւր է այդ ինքնաթիռը, որի ժամին դու խոսում ես։ Մինչև դա հնարեն, մենք արդեն ծերացած կլինենք, սեր իմ։ Իսկ ես շեմ ուզում ապրել մինչև ծերություն։ Դո՞ւ»

— Ես կուգեի։

— Իսկապե՞ս։

— Այու Շերանալ ինչքան հնարավոր է։

— Ինչո՞ւ։

— Ես ուզում եմ տեսնել, թե ինչ է լինելու մեր մոլորակը։

— Ես չեմ ուզում հասնել ծերության։

— Դու չես էլ ծերանաւ։ Կյանքը քո երեսին հետք անգամ լի թողնի։ Նա միայն շատ թեթևակի կկուցի քո դեմքին, որից դու ավելի կգեղեցկանաս։ Մարդը ծերանում է միայն այն ժամանակ, երբ ոչինչ այլես չի զգում։

— Ոչ, որբ արդեն չի սիրում,

Թափիկը չպատասխանեց: Թողնել, մտածեց նա: Քեզ թողնել լի ինչպե՞ս կարող էր դա մի բանի ժամ առաջ Կաննում անցնել իմ մտքով:

Ժոանը, որ հենված էր Թափիկի թեին, շարժվեց:

— Արդեն տոնը վերջացավ,— ասաց նա,— և ես քեզ հետ տուն եմ գնում, որտեղ մենք միասին կմտնենք անկողին: Ինչքա՞ն է դա լավ: Ինչքա՞ն է լավ, եթի մարդն իր ամբողջությամբ է սիրում և ոչ թե ինչ-որ մի փոքրիկ մասով: Եթի մարդ լցված է եզրեզր և այլևս տեղ չունի ուրիշ ոչ մի բանի համար: Եկ, եկ գնանք տուն, մեր պարտք վերցրած ռտունը», այն սպիտակ հյուրանոցը, որը պարտեզում կառուցած տնակի է նման:

Մերենան գրիթե առանց գազ տալու ցած էր գլորվում ոլորտապտույտ ճանապարհով: Կամաց-կամաց լույսը բացվում էր: Գետնից վաղորդյան ցողի բուրմունք էր բարձրանում: Թափիկը մերենայի լույսերը հանգցրեց: Եթի գուրս եկան Կորնիշ¹, նրանց առաջ ելավ ծաղիկներ և բանջարեղեն բարձած մի սալլակ, որ գնում էր նիցցա: Քիչ հետո նրանք իրենց հետևում թողին հեծելազորային մի ջոկատ: Մստորի դպրոցի միջից լսվում էր ձիերի անհամաշափ դոփյունը և պայտերի տնբնականորեն հեշեղ շնկը լսվիս: Կոցը խճուղու վրա, Բունուս հագած ձիավորների գեմքերը սկին էին տալիս:

Թափիկը նայեց Ժոանին: Ժոանը ժպտաց: Նրա դեմքն ավելի էր գունատ, հոգնած և նուրբ, քան սովորաբար: Իր քնքուշ խոնչությամբ նա Թափիկին թվում էր ավելի գեղեցիկ, քան երբեք մինչ այդ, նրա դեմքին անսահման մի հրապուրտնք կար այդ կախարդական, մթին տվող ու խաղաղ առավոտյան, որի առաջ արդեն սուղգել ու անհետացել էր երեկո, և որը դեռ ոչ մի որոշակի ժամով չէր հաստատվել որպես այսօրվա օր: Նա խարդաղ սավառնում էր երկրի վրա, շունենալով ոչ ժամ, ոչ սարուափ և ոչ էլ կասկած...

Անտիբյան ծովածոցի վիթխարի ազեզք հայտնվելով հորիզոնում, շարժվեց նրանց վրա: Օրը կնայով բացվում էր: Կապացազ օրվա լույսի տակ բարձրանում էին ծովածոցում կանգնած

1 Միջերկրական ծովի ափով ձգվող Հանագարհ, որը նիցցալից քննովա է տանում:

չորս ուազմական նավերի գորշ մեռադագույն սովորները — մի հածանավի և ծրեք էսմինեցների: Ըստ երեսոյթին, նրանք եկել էին գիշերը: Ցածր, սպառնացող, անձայն նրանք կանգնած էին մեր առջե ետ նահանջող երկնքի ֆոնի վրա: Մավիկը նայեց ժոանին, որը, գլուխը իր ուսին գրած, քննել էր:

XVII

Խավիկը գնաց կլինիկա: Արդեն մի շաբաթ էր, ինչ ծովափից վերագարձել էր Հանկարծ նա տեղում քարացավ: Նրա առաջ բացված տեսարանը ուզդակի մանկական խազ էր հիշեցնում: Նորակառուց շենքը արելի տակ այնպես էր փայլվում, կարծես շինարարության մանկական հավաքածուի մասերից կառուցված լիներ: Շենքի կմախրը բարձրանաւմ էր տախտակամածների ցանցի միջից, որի արանքներից երեսում էր կապույտ երկինքը... Հանկարծ մի տեղ տախտամածները ճոճվեցին, և նրանց միջից սահած գերանը, որի վրա մարդկային մի կերպարանք կար, սկսեց դանդաղորեն ընկնել, ինչպես վրան ճանձ նստած լուցկու հատիկն է ընկնում: Կերանն ընկնում էր և ընկնում, նրա ընկնելը թվում էր ավերջանալի է: Մարդկային կերպարանքը պոկվեց և սկսեց նման վել փոքրիկ մի տիկնիկի, որը, թե երբ տարածած, մի տեսակ անվարժ սափանում էր օգում: Թվում էր, թե աշխարհը մի վայրկյան սառել է գերեզմանային լուսից մեջ: Շուրջը ամեն ինչ անշարժացել էր — ոչ քամի կար, ոչ շնչառություն, ոչ ձայն: Միայն տիկնիկային փոքրիկ կերպարանքն էր և մեկ էլ գերանը, որտեղ անընդհատ ընկնում էին և ընկնում...

Հետո հանկարծ մի իրարանցում սկսվեց, և աղմուկ բարձրացավ: Խավիկն զգաց, որ շունչը կտրվում է: Նա վագեց:

Դժբախտության զսիք փոված էր սալարին: Փողոցը ընդամենք մի վայրկյան առաջ բոլորովին դաւարկ էր: Այժմ ասեղ գցելու տեղ չկար: Մարդիկ վագում-գալիս էին բոլոր կողմերից, թվում էր տագնատուի գանգ էին խփել: Մավիկը ճեղքում-անցնում էր բազմություն միջնակ: Նա տռաւախ, որ երկու բանվար աշխատում են դժբախտության գոհին տեղիք բարձրացնել:

— Մի՞ գերիացրեք, թող մնա պատկած, — բզավեց նա:

ԺԱՂԱՎՈՐԾՈՅ հար քաշվեց ու ճանապարհ տվեց նրան, թանգոր-
ները ընկածին կիսով լավ բարձրացրած անշարժացան:

— Կամա՞ց ցած զրեք: Շա՞տ զգույշ: Զգուշությամբ ցա՞ծ
զրեք:

— Դուք ի՞նչ եք, — Հարցրեց բանվորներից մեկը, — բժիշկ եք:

— Այո:

— Ճատ լավ:

Բանվորները դժբախտին պառկեցրին սալարկի վրա: Ռավիկը
լոքեց նրա կողքին և լսեց սիրտը: Հետո զգուշորեն արձակեց
քրտնքից թրջված բլուզի կոճակները, մարմինը շոշափեց և կանգ-
նեց տեղից:

— Հը, ո՞նց է, — Հարցրեց նույն բանվորը, զիմելով Ռավի-
կին, — Դեռ ուշքը տեղը չի զալիս:

Ռավիկը գլուխն օրորեց:

— Բա ի՞նչ է եղել, — Նորից Հարցրեց բանվորը:

— Մեռած է, — ասաց Ռավիկը:

— Մեռած է,

— Այո:

— Ո՞նց թե մեռած է, — շփոթված Հարցրեց բանվորը, — Հենց
նոր իրար հետ ճաշում էինք:

— Այդտեղ բժիշկի կա, — Հարցրեց ինչ-որ մեկը Հավաքված-
ների բազմության վերջին շարքից:

— Ի՞նչ է պատահել, — Հարցրեց Ռավիկը:

— Ո՞վ է բժիշկը, շուտ եկեք այստեղ:

— Ասացեք, տեսնենք ի՞նչ է պատահել:

— Կին է...

— Ի՞նչ կին:

— Ընկած գերանն իրեն է կպել: Արնաքամ է լինում:

Ռավիկը խրվեց բազմության մեջ՝ վիրավոր կնոշն օգնության
հասնելու համար: Կրով լիքը փոսի կողքին կիտած ավազի վրա
պառկած էր կապույտ մեծ զողնոցով փոքր-մոքր մի կին: Կնճիռ-
ներով ակոսված նրա գեմքին մահվան դունատություն էր իշել,
իսկ անշարժ աշքերը հանգած ածուխներ լինեին կարծես: Վզի մոտ
գտնվող վերքից արյունը ժայթքում էր փոքրիկ շատրվանի նման:
Ժայթքում էր ընդհատվող թեք և վեր խփող շիմով, և դա տարօրի-
նակ կերպով լէր համբնենում անշարժ պառկած կնոջ վիճակի հետ:

Գլխի տակ գոյացող արյան սև լճակը իսկույն ներծծվում էր ավազի մեջ:

Ռավիկը սեղմեց կնոջ զարկերակը: Հետո ձեռքը տարավ հըուժակային նեղլիկ պայուսակից, որը միշտ հետն էր լինում, դուրս քաշեց բինտի մի ծրաբ:

— Ապա մի բռնեք, — դիմեց նա իր մոտ կանգնածներին:

Չորս ձեռք միաժամանակ մեկնվեցին դեպի պայուսակը, բայց և այնպես պայուսակն ընկավ գետին՝ ավագի վրա, և բայց վեց: Նա ձեռքը զցեց ու վերցրեց այնտեղից մկրատը, տամպոնը և բինտի ծրաբը:

Կինը պառկած էր լուս: Նրա աշքերում ոչ մի շարժում շկարտ Մարմնի յուրաքանչյուր մկանը պրկվել էր և բնդարմացել:

— Հիմա ամեն ինչ լավ կլինի, մայրիկ, — ասաց Ռավիկը: — Մի վախենալ:

Գերանը կպել էր ուսին ու վզին: Աւոք ամբողջովին փշրվել էր, անբակը շարդպել: Հոգը, ըստ երեսվթին, այլևս չի շարժվի:

— Են լավ, ձախ թեր վերջացրինք, — ասաց Ռավիկը և զգուշորեն շոշափեց ծոծրակը: Մաշկը պատոված էր: Բայց շարդպածքներ շկային: Ռավիկը շոշափեց ոտքի ոսկորները, պարզեց, որ թաթը գուրս է ընկել: Մոխրագույն, հաճախակի լցրած, բայց վրան ոչ մի ծակ չունեցող գուլպաներ, որոնք ծնկի ներքելից սև ծլանքներից կապիչներ ունեին (որքա՞ն հաճախ էր նա տեսել այդպիսի կապիչներ), Սկ, կարկատած կոշիկներ, որոնց քուղերը կրկնակի կապով էին կապված:

— Որեէ մեկը զանգահարե՞լ է շտապ օգնություն, — հարցրեց Ռավիկը:

Բոլորը լուս էին:

— Կարծեմ, զանգահարել են: Ոստիկանը զանգահարեց, — փոքր-ինչ լոելուց հետո պատասխանեց կանգնածներից մեկը:

Ռավիկը գլուխը բարձրացրեց:

— Ոստիկա՞նը: Ո՞ւր է նա,

— Մյուսի մոտ է... մեռածի...

Ռավիկը տեղից կանգնեց:

— Որ այդպես է, լավ է: Ես այլևս անելիք լունեմ:

Նա ուզեց գնալի Հենց այդ բոպեին, բազմությունը ճեղքելով,

Հայտնվեց ոստիկանը, Դա բլոկնուր ձեռքին մի երիտասարդ էր, որը ներվայնացած անընդհատ լեզվով թրջում էր մատիտի ծայրը:

— Մի բոպե, — ասաց ոստիկանը և սկսեց գրել:

— Այստեղ ամեն ինչ արված է, — ասաց Ռավիկը:

— Մի բոպե, մեսյո:

— Ես շտապում եմ, Անհետաձգելի կանչի պետք է գնամ:

— Մի վայրկան միայն, մեսյո: Բժիշկը դուք եք:

— Ես զարկերակը կառեցի, որիշ ոչինչ Հիմա ձեզ անհրաժեշտ է սպասել մինչև շտապ օգնությունը դա:

— Մի բոպե, մեսյո: Ես պետք է ձեր ազգանունը գրեմ: Դուք ներկա եք եղել, ձեր վկայությունը կարեռ է: Զէ՞ որ կինը կարող է մեռնել:

— Կինը չի մահանա:

— Դա ոչ ոքի հայտնի չէ: Բացի դրանից, ըստ երեսութիւն, հարկ կլինի լուծել նաև խեղանդամության նպաստ նշանակելու հարցը:

— Դուք շտապ օգնություն հայտնե՞լ եք:

— Դա իմ կողեզան կանի: Խնդրում եմ, ինձ շխանգարեք, այլապես չենք կարող վերջացնել:

— Կինե այստեղ կիսամեռ քնկած է, իսկ դուք ուզում եք գնալ, — Հանդիմանությամբ ասաց բանվարներից մեկը:

— Նա լրիվ կմեռներ, եթե ես այստեղ լինեի:

— Բա իմ ասածն ի՞նչ է, — վրա բերեց բանվարը առանց սրեւ տրամաբանության: — Ուրեմն, պետք է մեաք:

Լուսանկարչական ապարատի մի շրխկոց լսվեց: Ծլյապան դեպի ծոծրակը դրած մի մարդ ժպտաց:

— Զէի՞ք կարող մի անզամ էլ այնպես անել, որ իբր թե վիրակապն եք ամրացնում, — դիմեց նա Ռավիկին:

— Ու, չեմ կարող:

— Ես թերթի խմբագրությունից եմ, — ասաց նկարիչը: — Ձեր նկարը տեքստով և հասցեով հրապարակվելու է թերթում: Մենք հաղորդելու ենք, որ կնոջ փրկողը դուք եք եղել: Դա հիանալի ռեկամ է բժշկի համար: Խնդրեմ, այս կողմը գաք... այստեղ լույսն ավելի շատ է:

— Կորեք այստեղից, — վրդովված ասաց Ռավիկը: — Կնոց համար անհրաժեշտ է այս բոպեիս շտապ օգնություն կանչել: Երա

զիրակապը երկար դիմանալ չի կարող, պետք է փոխվի... իսկ զուք կանգնել նկարից եք խոսում։ Ծուտ շտակ օգնություն կան-

չեք։

— Ամեն ինչ իր հերթով կգեա, մեսյա,— բացատրեց ոստի-
կանը։ — Նախ և առաջ պետք է արձանադրություն կազմել։

— Իսկ մյուսք, որ մեռած է, քեզ ասա՞յ ահունն ինչ է։ —
Հարցրեց մի փոքրիկ տղա։

— Զայնդ կտրի, — բղավեց ոստիկանը, թքելով ոտքերի
տապց։

— Մի անգամ էլ այստեղից նկարեք, — ասաց ինչ-որ մեկը
լուսանկարչին։

— Ինչո՞ւ

— Արգեսզի երևա, որ կինը մայթի ցանկապատաժ մասում
է եղել։ Այստեղ ամբողջ փողոցը ցանկապատված է։ Ահա, նա-
յեք... — խոսողը ցույց տվեց թեք կպցրած տախտակը, որի վրա
գրված էր. «Աւշադրություն։ Անցումն արգելված է»։ — Այնպես
նկարեք, որ այդ գրածը երևա։ Դա մեզ պետք է, և եղանգամու-
թյան նպաստի մասին խոսք անգամ լինել չի կարող։

— Ես ֆոտորդյթակից եմ, — ասաց շլապան ծածրակին քա-
շած մարդը։ — Ես նկարում եմ այն, ինչ ինձ համար հետաքրքրու-
թյուն է ներկայացնում։

— Իսկ մի՞թե դա հետաքրքիր չէ։ Այն դեպքում էլ ի՞նչն է
հետաքրքիր։ Հիանալի նկար դուրս կգա՝ ցուցանակը հետին պլա-
նում։

— Ցուցանակի մեջ ի՞նչ հետաքրքրություն։ Հետաքրքրությու-
նը գործողություն ցույց տալու մեջ է։

— Այդ դեպքում դա մտցրեք արձանագրության մեջ։ — Ոս-
տիկանի ուսին կպչելով, ասաց մարդը։

— Ես կուզենայի իմանալ դուք ո՞վ եք այստեղ, — բարկա-
ցած հարցրեց ոստիկանը։

— Ես շինարարական ֆիրմայի ներկայացուցիչն եմ։

— Եատ լավ, — ասաց ոստիկանը։ — Ռուբեմն, դուք էլ մեն-
ցիք այստեղ։ Չեք անունն ի՞նչ է։ Դա պետք է որ դուք իմանաք, —
Հարցրեց նա կնոջը։

Կինը շրթունքները շարժեց։ Նրա կոպերը թոթուացին։ Կարծես
թիթեռնիկներ լինեին... Հոգնած, զորչ թիթեռնիկներ, մտածեց

Թափիկը և նույն բռագեին. ինչ ապուշ մարդ եմ, ի՞նչ եմ կանոնի այստեղ, ևս վաղուց պեսք է շքված լինեի.

— Սատանան տանի, — ասաց ոստիկանը: — Խելքը թացրե՞լ է, ինչ է, Հիմա արի ու գլուխ հանի, իսկ ժամը երեքին իմ հերթապահությունը վերջանում է:

— Մարսել... — հազիվ լսելի ձայնով ասաց կինը:

— Ի՞նչ Մի անգամ էլ ասացեք, ի՞նչ ասացիք: — Ոստիկանը նորից կոացավ կնոջ վրա:

Կինը լուռ էր:

— Ինչ ասացի՞ք: — Ոստիկանը լարված սպասում էր: — Մի անգամ էլ Մի անգամ էլ կրկնեք, ինչ ասացիք:

Կինը դարձյալ լուռ էր:

— Դե կորչում եք, կորեք, ի՞նչ եք կոնքնել զլուխ տանում: — Եղագեց ոստիկանը շինարարական ֆիրմայի ներկայացուցչի վրա: — Եկեք արձանագրություն կազմեք, տեսնիմ ոնց եք կազմում:

Այդ նույն վայրկյանին նորից լրիսկաց լուսանկարչական ապարատը:

— Ընորհակալություն, — ասաց նկարիլը: — Շատ կենդանի նկար դուրս կգա:

— Մեր ֆիրմայի նշանը նո՞ւյնպես նկարեցիք: — Հարցրեց շինարարական ֆիրմայի ներկայացուցչիը, առանց ուշազրություն զարձնելու ոստիկանի ասածին: — Ես կես դյուժին նկար հենց հիմա կպատվիրեմ:

— Ալ, ձեր ֆիրմայի նշանը ես չնկարեցի, — ասաց նկարիլը: — Ես սոցիալիստ եմ: Դուք պվելի լավ կինի ապահովագրությամբ հասանելիք գումարը վճարեք, ողորմելի թագի և միլիոնատեր:

Եշակի մի սուր ձայն լսվեց: Շտապ օգնությունն էր: Սա հենց այն ժամանակն է, երբ կարելի է ծեկել, մտածեց Ռավիկը: Նա զգուշորեն ետ քաշվեց: Բայց ոստիկանը բռնեց և լթողեց հեռանա:

— Դուք պեսք է ինձ հետ ոստիկանական բաժին գաք, մեսյու: Ես ցավում եմ, բայց ինչ էլ ուզում է լինի, պեսք է արձանագրություն կազմվի:

Մի երկրորդ ոստիկան, որ շգիտես որտեղից հայտնիվէց, կանգնեց նրա կողքին։ Աւրիշ ելք չկար։ Մնում էր ենթարկվել։ Հոռանք, որ ամեն ինչ հաջող կվերջանա, մտածեց Ռավիկը և բարձր նրանց հետ։

Ոստիկանության հերթապահը լուս լսում էր նորից իազմած արձանագրության ընթերցումը։ Հետո նա գիմեց Ռավիկին։

— Դուք ֆրանսիացի շեք։

Նա ոչ թե հարցնում, այլ նշում էր փաստը։

— Ոչ, — ասաց Ռավիկը։

— Իսկ ո՞վ եք։

— Զեխ եմ։

— Ինչպե՞ս է եղել, որ դուք այսուհեղ բժիշկ եք աշխատում։ Չէ որ որպես օտարերկրացի, դուք իրավունք չունեք այսուհեղ բժշկական պրակտիկայով զբաղվելու, եթե հպատակություն շեք ընդունել։

Ռավիկը ժպտաց։

— Ես բժշկական պրակտիկայով չեմ զբաղվում։ Այսուղ գտնվում եմ որպես տուրիստ։ Ճանապարհորդում եմ իմ հաճույքի համար։

— Զեր անձնագիրը ձեզ մո՞տ է։

— Դա մեր ինչի՞ն է պետք, Ֆերնան, — հարցրեց ոստիկանական մյուս պաշտոնյան։ — Մեսյոն պարզապես օգնում էր այդ կնոքը, մենք վերցրել ենք նրա հասցեն։ Այդքանը բավական է, Մանավանդ որ ուրիշ շատ վկաներ կան։

— Դա ինձ հետաքրքրում է։ Անձնագիր կամ համապատասխան որևէ փաստաթուղթ դուք ունե՞ք ձեզ մոտ։

— Իհարկե, ոչ, — պատասխանեց Ռավիկը։ — Ո՞վ է իր անձնագիրը անընդհատ մոտը պահում։

— Իսկ որտե՞ղ եք պահում։

— Հյուպատոսությունում։ Մի շաբաթ է, ինչ հանձնել եմ այնտեղ։ Վիզայի ժամկետը պետք է երկարացվեր։

Ռավիկը գիտեր, որ եթե ասի անձնագիրը հյուրանոցում է, նրան կարող են որևէ ոստիկանի հետ այնտեղ ուղարկել, և կեղծիքը իսկույն կբացվի։ Բացի դրանից, զգուշության համար նա

տվել էր ոչ թե իր, այլ մի ուրիշ հյուրանոցի հասցե։ Հյուպատոս-
սությունն ավելի հռւալի էր։

- Իսկ ո՞ր հյուպատոսությունում է, — հարցրեց Ֆերնանը։
- Չեխական։ Ուրիշ որտե՞ղ կարող է լինել։
- Գա մենք կարող ենք զանգահարել և հարցում անել։

Ֆերնանը աշքը գցեց Ռավիկի երեսին։

- Իհարկե, կարող եք։

Ֆերնանը մի փոքր սպասեց։

- Էավ, — ասաց նա։ — Հենց այսպիս էլ կանենք։

Նա տեղից վեր կացավ և գնաց կողքի սենյակը։ Աստիկանու-
թյան մյուս պաշտոնյան երեսում էր, որ դրանից ճնշվում է։

— Ներեցեք, մեսյո, — դիմեց նա Ռավիկին։ — Դրա անհրա-
ժեշտությունը, իհարկե, չկա, բայց դա ձևականություն է, ուրիշ
ոչինչ։ Հիմա իսկույն կպարզեն։ Մենք շատ շնորհակալ ենք ձեր
ցուց տված օգնության համար։

Կպարզեն, մտածեց Ռավիկը։ Նա գրպանից սիզարետ հանեց
և հանգիստ նայեց շուրջը։ Դուն մոտ կանգնած էր մի ոստիկան։
Բայց դա պարզապես պատահականություն էր։ Մինչև հիմա զեռ
ոչ ոք նրան ոչ մի բանում լրջորեն չէր կասկածել։ Նա կարող էր
ոստիկանին մի կողմ հրել... բայց սենյակում, բացի ոստիկանից,
երեք հոգի էլ կային — շինարարական ֆիրմայի ներկայացուցիչը
և երկու բանվոր։ Փախուստի փորձ անելն անմտություն էր։ Գլուխ
ապատելը դժվար կլիներ, մանավանդ որ ոստիկանական շենքի
առաջ սովորաբար միշտ ոստիկաններ են լինում։

Ֆերնանը վերադարձավ։

- Հյուպատոսությունում ձեր անվամբ ոչ մի անձնադիր չկա։

— Հնարավոր է։ — ասաց Ռավիկը։

- Ինչպես թե հնարավոր է։

— Տեղեկություն հաղորդող աշխատակիցը կարող է և ամեն
ինչ լիմանալ՝ իսկույն պատասխան տալու համար։ Այդպիսի դոր-
ծերով այստեղ հինդ-վեց մարդ է զբաղվում։

- Բայց ինձ պատասխանողը տեղյակ էր ամեն ինչից։

Ռավիկը շառարկեց։

- Դուք չեի չեք, — ասաց Ֆերնանը։

— Լսիր, Ֆերնան, — մեջ մտավ երկրորդ պաշտոնյան։

- Դուք չեխական ակցենտ չունեք, — ասաց Ֆերնանը։

— Հետո՞ ինչ:

— Դուք գերմանացի եք, — հաղթական տոնով հայտարարեց Ֆերնանը: — Եվ անձնագիր շունեք:

— Ու, — առարկեց Ռավիկը, — գերմանացի չեմ, ես մարոկկացի եմ, և ունեմ աշխարհի բոլոր ֆրանսիական անձնագրերը:

— Մեսյո, — մանշաց Ֆերնանը: — Դուք ինչպե՞ս եք ձեզ թույլ տալիս այդ: Դուք վիրավորում եք ֆրանսիական գաղութային տիրապետությանը:

— Սրա բանք բուրդ է, — ասաց բանվորներից մեկը:

Շինարարական ֆիրմայի ներկայացուցչի դեմքին մի այնպիսի արտահայտություն հայտնվեց, կարծես ուզում էր պատվի առնել:

— Ֆերնան, վերջ տուր...

— Դուք սուտ եք խոսում: Դուք չեմ չեք: Անձնագիր ունե՞ք, թե ոչ: Պատասխանեք:

Մարդու մեջ կոխսա է նստած, մտածեց Ռավիկը: Մարդու մեջ կոխսա է նստած, որին երբեք հնարավոր չէ խեղդել ջրում: Այս ապօւշի ի՞նչ գործն է, ես անձնագիր ունե՞մ թե չէ: Բայց կոխսան հոտ է առել և առա դուրս է սողում բնից:

— Պատասխանեք, — բղավեց Ֆերնանը:

Թղթի կտոր: Ամեն ինչ դրան է հանգեցվում — ունե՞ս այդ թղթի կտորը թե չէ: Ցուց տուր այդ թղթի կտորը, և այդ անասունը կակսի հազար ներողություններ խնդրել, խոնարհվել քո առաջ, պատիվներ տալով ճանապարհ կդնի քեզ, բոլորովին անտարբեր, եթե դու անգամ մի ամբողջ ընտանիք ես սրի քաշել կամ թալանել որևէ բանկ: Մեր օրերում, եթե նույնիսկ իրեն Քրիստոնին էլ բըռնացնեն առանց անձնագրի, իսկույն ժակը կիսրեն: Ասենք նա չէր էլ ապրի մինչև իր երեսուներեք տարին, մեր ժամանակներում նրան ավելի շուտ կսպանեին:

— Դուք կմնաք այստեղ, քանի գեռ չի պարզված, թե ով եք դուք: — ասաց Ֆերնանը: — Այդ հոգու ես կվերցնեմ ինձ վրա:

— Եատ լավ, — ասաց Ռավիկը:

Ֆերնանը ոտքերը շրմփշրմփացնելով գուրս գնաց: Ոստիկանական մյուս պաշտոնյան գլուխը թաղել էր իր սեղանի թղթերի մեջ:

— Մեսյո, — ասաց նա, — ես շատ ցավում եմ: Բայց երբեմն նա խելագարի պես է պահում իրեն:

- Ոչինչ, մի անհանգստացեք: — Մենք կարող ենք գնա՞լ, — հարցրեց բանվորներից մեկը,
— Դուք՝ այսու:
- Եօ, որ այդպիս է, զնացինք: — Նա շրջվեց զեպի Ռավի-
կը: — Համաշխարհային հեղափոխությունից հետո այլևս անձնա-
դրի կարիք չեք ունենա, մի մտածեք:
- Դուք պետք է հասկանաք, մեսյո, — ասաց ոստիկանական
երկրորդ պաշտոնյանը, — որ Ֆեռնանի հայրը անցած պատերազ-
մում սպանվել է: Դա է պատճառը, որ նա այդպիսի ատելությամբ
է լցված գերմանացիների դեմ և այդպիսի բաներ է անում:
- Ոստիկանական պաշտոնյան մի վայրկյան փոքրինչ շփոթ-
ված նայեց Ռավիկին: Ըստ երեսութին, նա զլիսի էր ընկել, թե
բանն ինչումն է:
- Ես շատ եմ ցավում ձեզ համար, մեսյո: Եթե ես մենակ
լինեի...
- Ոչինչ, մի անհանգստացեք: — Ռավիկը նայեց իր շուր-
ջը: — Ես կարո՞ղ եմ մինչև այդ Ֆեռնանի գալը զանգահարել ձեր
հեռախոսով:
- Իհարկե: Հեռախոսն այնտեղ սեղանի վրա է: Բայց շուտ
արեք:
- Ռավիկը զանգահարեց Մորոզովին և գերմաներեն բացատրեց
նրան, թե ինչ է տեղի ունեցել: Այնուհետև խնդրեց, որ Վերերին
հաղորդվի այդ մասին:
- Ժոանին նո՞ւնպես, — հարցրեց Մորոզովը:
- Ռավիկը տատանվեց:
- Ոչ, ժոանին դեռ պետք չէ: Ասա միայն, որ ինձ բռնել են,
բայց մի երկու-երեք օրից հետո ամեն ինչ կհարթվի: Լավ նայիր
նրան:
- Շատ լավ, — պատասխանեց Մորոզովը, առանց որևէ ոգե-
վորության: — Շատ լավ, Վոցեկ:
- Ռավիկը հաղիկ էր լսափողը ցած դրել, երբ ներս մտավ Ֆեր-
նանը:
- Իսկ ի՞նչ լեզվով էիք հենց նոր խոսում, — հարցրեց նա,
քմծիծաղ տալով: — Զեխերե՞ն:
- Էսպերանտոներեն, — ասաց Ռավիկը:

Վերերը եկավ հաջորդ առավոտյան:

— Սա ինչ գարշելի բան է, — ասաց նա, խցում շուրջը նաև յելով:

— Ֆրանսիայում բանտերը դեռ պահպանվում են ինչպես ոք պետքն է, — պատասխանեց Ռավիկը: — Հումանիստական նեխովածքը չկատ իսկական, գարշահոտություն արձակող տամնութերդ դար է:

— Մատանան տանի, — ասաց Վերերը: — Հենց դո՞ւք պետք է այստեղ ընկնեիք:

— Մարդ բարի գործ չպետք է կատարի: Իսկույն քթից բերում են: Պետք է թողնեի, որ այդ կինը արնաքամ լիներ: Երկաթ-յա ժամանակներում ենք ապրում, Վերերի:

— Երկաթքետոնե ժամանակներում: Իսկ սրանք գլխի՝ են շնկել, որ դուք Փարիզում անլեգալ եք ապրում:

— Իշարկե:

— Զեր հասցեն նո՞ւյնպես իմացան:

— Հասցեն՝ ոչ: Հո ես չեի մատնի իմ հին «Ինտերնացիոնալը», Հյուրանոցի տիրուհին իսկույն տուգանքի կենթարկվեր: Չ՝ որ այստեղ բնակվողները ոստիկանությունում գրանցված չեն: Բավական է մի շուրջկալ կազմակերպվեր, անմիջապես մի տասը հոգի ճանկները կցցեին: Այս անգամ ես տվի «Լանկասեր» հյուրանոցի հասցեն: Դա թանկ, շքեղ և փոքրիկ մի հյուրանոց է: Մի ժամանակ ես բնակվել եմ այստեղ:

— Զեր նոր անունը Վոցե՞կ է:

— Վլադիմիր Վոցեկ, — Ռավիկը քմծիծաղեց: — Իմ շորրուդ անունն է:

— Այս քեզ ձախորդություն, — ասաց Վերերը: — Հիմա ի՞նչ անենք, Ռավիկ:

— Շատ բան պետք չէ: Գլխավորը հետնյան է: Ոստիկանությունը չպետք է իմանա, որ ես մի քանի անգամ Ֆրանսիայում եմ եղեւ Ալլապես վեց ամիս բանս կնստեցնեն:

— Մատանան տանի:

— Այո, աշխարհը օրըստորե ավելի ու ավելի մարդասեր է դառնում: Ապրիր վտանգի մեջ, ասել է Նիցշեն: Էմիգրանտներն այդպես էլ անում են — հակառակ իրենց կամքին:

— Իսկ եթե ոստիկանությունը ոչինչ շիմանա՞:

— Մինչև նորից ճանկեն:
— Միանգամայն իրավացի եք: Այս անգամ դա բավական երկար տևեց: Երկու տարի: Մի ամբողջ կյանք:
— Պետք է մի բան մտածել: Այլևս այսպես շարունակել չկ կարելի:

— Ինչո՞ւ չի կարելի: Շատ լավ կարելի է: Իսկ ի՞նչ կարող եք անել:

Վերերը մտքերի մեջ ընկավ:

— Դյուրա՞ն: — Հանկարծ բացականչեց նա: — Ի՞ա՞րկե: Դյուրա՞նն աշխարհում մարդ չկա, որ հետը ծանոթ չինի, և ազգեցություն ունի... — Նա կմկմաց ու ընդհատեց խոսքը: — Աստված իմ: Զէ՞ որ դուք ինքներդ եք վիրահատել ամենագլխավոր բոնզեփց մեկին, որից շատ բան է կախված: Հիշո՞ւմ եք, որի լեզապարկը հիվանդ էր:

— Ես չեմ: Դյուրանն է:

Վերերը ծիծաղեց:

— Ի՞արկե, ես ծերուկին ցույց չեմ տա, որ դա գիտեմ: Բայց նա կարող է որոշ բաներ անել: Ես նրա հոգին կհանեմ:

— Հազիվ թե դուք որևէ բանի հասնեք: Ես Դյուրանից վերցրս զոռով երկու հազար ֆրանկ պոկեցի: Նա այնպիսի տիպերից է, որ դա հեշտությամբ մոռանա:

— Այն էլ ո՞նց կմոռանա, — վրա բերեց Վերերը կարծես բավարարված: — Նա կվախենա, մտածելով, որ դուք այդ վիրահատությունների մասին կոկսեք պատմել: Զէ՞ որ դուք նրա համար տասնյակ վիրահատություններ եք արել ել չեմ ասում, որ նրան պետք եք:

— Նա հեշտությամբ կարող է մի ուրիշին գտնել: Բինոյին կամ էմիգրանտ վիրարույժներից մեկնումեկին: Հիմա դրանց պակասը չի զգացվում:

Վերերը բեզերը սղալեց:

— Գուցե չի զգացվում, բայց ձեր ձեռքի պես ձեռք ունեցողներ չկան: Համենայն դեպս կփորձեմ խոսել Դյուրանի հետ: Ես

դա հենց այսօր կանեմ: Կարող եմ արդյոք որևէ բանով օգնել ձեզ
ինչպես են կերպարում:

— Եատ վատ: Բայց որոշ բաներ ես կարող եմ գնել:

— Սխախոտի հարցն ինչպես է:

— Դա բավականացնում է: Խսկ այն, ինչի կարիք ես զգում
եմ, դուք ինձ օգնել չեք կարող — դա լողանալու հարմարու-
թյունն է:

Իտավիկը մի հրեա մոնտյորի, կիսահրեա գրողի և մի լեհի հետ
երկու շաբաթ անցկացրեց բանտում: Մոնտյորը անընդհատ թեռ-
լինի կարուտն էր քաշում: Գրողը ատելովթյամբ էր լցված դեպի այդ
քաղաքը: Լեհը բոլորովին անտարբեր էր Իտավիկը բանտյախն ըն-
կերներին ծխախոտ էր մատակարարում: Գրողը հրեական անհի-
դուներ էր պատմում, մոնտյորը անփոխարինելի էր որպես մատ-
նագետ՝ ունիտազից եկող գարշահոտովթյան դեմ պայքարելու
համար:

Երկու շաբաթից հետո Իտավիկին գուրս տարան: Սկզբում նրան
ներկայացրին մի տեսուչի: Սա Իտավիկին հարցրեց, փող ունի՞
թե ոչ:

— Ունիմ,— ասաց Իտավիկը:

— Հիանալի է: Ուրեմն, տաքսի վերցրեք:

Բանտից նա գուրս եկավ մի ոստիկանի ուղեկցությամբ: Փո-
ղոցը ողողված էր արևով: Որքան հրաշալի էր նորից հայտնվել
դրսում: Բանտի դռան մոտ մի ծերունի փուշիկներ էր վաճառում:
Իտավիկը չէր կարողանում հասկանալ, թե ծերունին ինչու է վա-
ճառքի համար հենց բանտի դուռը ընտրել: Իտավիկին ուղեկցող
ոստիկանը գլխի շարժումով մի տաքսի կանչեց:

— Ա՞ր ենք զնալու, — հարցրեց նրան Իտավիկը:

— Պետի մոտ, — պատասխանեց ոստիկանը:

Իտավիկը շգիտեր, թե ինչ պետի մասին է խոսքը: Ասենք նրա
համար միենույն էր, զա ով է, միայն թե գերմանական համա-
կենտրոնացման ճամբարի պետը լիներ: Աշխարհում զարհութելի
միայն մի բան կա, ընկնել գետապոյական մարդասպանների
ճանկը և պաշտպանվելու ոչ մի հնարավորություն չունենալ: Մնա-
ցածը զատարկ բաներ էին:

Տաքսին ուղիղողնդումիչ ուներ: Ռավիկը միացրեց: Հազոր-
դումը բանջարեղենի գների մասին էր: Հետո եկան վերջին լուրե-
րը, Աստիկանական պաշտոնյան սկսեց հորանջել: Ռավիկը բըռ-
նակը փոխադրեց նոր ալիքների վրա: Երաժշտություն էր: Մոդա-
յիկ մի երգ: Աստիկանական պաշտոնյան աշխուժացավ:

— Եալ Տրենեն է, — ասաց նա: — «Մենիլմոնտանն» է եր-
գում: Հրաշալի բան է:

Տաքսին կանգ առավ: Ռավիկը վճարեց: Նրան տարան մի
ընդունարան, որտեղից, ինչպես աշխարհի բոլոր ընդունարաննե-
րից, սպասումի, բրտնքի և փոշու հոտ էր գալիս:

Նա մի կես ժամ նստեց ալբոնդ և կարդաց «La vie paris-
ienne»-ի հին համարներից մեկը, որը ինչ-որ հաճախորդ էր թո-
ղել ալգոտեղ: Երկու շարաթ առանց գրքի ապրելուց հետո, այդ
թերթը նրան կլասիկ գրականության հաճույք պատճառեց: Այնու-
հետև նրան տարան պետի մոտ:

Որոշ ժամանակ անցավ, մինչև որ Ռավիկը ճանաշեց այդ
փոքրամարմին գեր մարդուն: Վիրահատելիս նա սովորություն
չուներ նայելու հիվանդի երեսին: Նրանց նկատմամբ Ռավիկը
նույնքան անտարբեր էր, որքան օրացուցային թվերի: Նրան հե-
տաքրքրող միայն մարմնի այն հիվանդ տեղն էր, որն ինքը պետք
է վիրահատեր: Թայց այդ դեմքին նա նայել էր հետաքրքրությամբ:
Ռավիկի առաջ նստած էր առողջ, կրկին ցմիորացած, բայց ար-
դին առանց լեղապարկի կեալը: Ռավիկը մոռացել էր, որ Վերերը
պետք է ոտքի հանի Դյուրանին, և մտքով էլ չէր անցնում, թե ին-
քը երբեք կարող է կեալի մոտ ընկնել:

Լեալը ոտից գլուխ զննեց նրան: Ըստ երեսութին ժամանակ
ուներ և չէր շտապում:

— Ի՞շարկե, ձեր անունը Վոցեկ չէ, — քթի տակ փնթփեթաց
կեալը:

— Ոչ:

— Ապա ի՞նչ է:

— Նոյման:

Ռավիկը նախապես դա համաձայնեցրել էր Վերերի հետ: Վեր-
շինս իր հերթին զգուշացրել էր Դյուրանին: Վոցեկ ազդանունը
շափականց արտառոց էր հնչում:

— Դուք գերմանացի եք, ճիշտ է:

- Այս:
 — Փախստակա՞ն:
 — Այս:
 — Երեք չէի ասի, Փախստականի տեսք չունեք:
 — Աշ բոլոր փախստականներն են հրեա, — բացատրեց Ռամակից:
 — Ինչո՞ւ եք հարցաքննության ժամանակ ստել: Չեք ասել
 ձեր իսկական անունը:
 Ռավիկն ուսերը թոթվեց:
 — Բա ի՞նչ անեմ: Մենք աշխատում ենք որքան կարելի է քիչ
 ստել, Բայց երբեմն հարկադրված ենք լինում, և դա ամենելին էլ
 մեզ հաճույք չի պատճառում:
 Անլի արյունը գլուխը խփեց:
 — Եսկ դուք կարծում եք այս ամբողջ պատմությունները մեզ
 հաճո՞ւցք են պատճառում:
 Ինչպիսի կեղտուոտ գորշություն, մտածեց Ռավիկը: Կեղտա-
 վուն ճերմակ գլուխ, կծղտավուն կապույտ պարկեր՝ աշքերի տակ,
 կիսարաց բերան: Այն ժամանակ չէր խոսում, այն ժամանակ ըն-
 դամենը լիսկած մսի կտոր էր՝ նեխող լեղապարկով:
 — Որտե՞ղ եք ապրում, Հասցեն նույնպես ստել եք:
 — Ես ապրելու հիմնական տեղ լեմ ունեցել: Մի օր այստեղ
 եմ ապրել, մի օր այստեղ:
 — Ինչքա՞ն ժամանակ է Ֆրանսիայում եք:
 — Երեք շաբաթ, Երեք շաբաթ է, ինչ Շվեյցարիայից եկել եմ:
 Ինձ հարկադրեցին անցնել սահմանը: Դուք լավ գիտեք, որ մենք
 առանց փաստաթղթի ոչ մի տեղ ապրելու իրավունք չունենք: Եվ
 մեզանից բոլորը չեն, որ իրենց մեջ ինքնասպանություն գործելու
 ուժ են գտնում: Այս է պատճառը, որ մենք այսքան գլխացավանք
 ենք պատճառում ձեզ:
 — Աւրեմն, պետք է մնայիք Գերմանիայում, — վրա թերեց
 Անալը, քթի տակ մրթմրթալով: — Իզուր եք կարծում, թե այստեղ
 այդքան սարսափելի է: Շատ բան շափականցում են:
- Եթե ես կտրվածքը մի փոքր ուրիշ կերպ անեմ, մտածեց Ռա-
 վիկը, հիմա զու ոչ այստեղ նստած կլինեիր և ոչ էլ գուրս կտայիր
 այդ հիմարությունները: Արգերը առանց փաստաթղթի էլ կանո-

Նեին քո սահմանը... և կամ թե չէ մի բուռ փոշի գառած կլինեիր
անճաշակ մի սափորի մեջ:

— Այստեղ որտե՞ղ եք ապրել, — Հարցրեց Լեալը:

Ես գիտեմ, որ դու հաճույքով կուզենայիր այդ իմանալ, մտա-
ծեց Ռավիկը, որպեսզի մյուսներին ճանկդ գցես:

— Թանկ հյուրանոցներում, — ասաց Ռավիկը: — Տարբեր
անուններով: Միշտ մի քանի օրով:

— Դա ճիշտ չէ:

— Ուրեմն, ինչո՞ւ եք հարցնում, եթե դուք ինձանից ավելի
լավ գիտեք, — ասաց Ռավիկը, որին այդ խոսակցությունը սկսել
էր ձանձրույթ պատճառել:

Լեալը զայրույթով ձեռքի ափով խփեց սեղանին:

— Դուք ձեր սահմանը ճանաշեք, — և անժիշտապես նայեց
ձեռքի ափին:

— Դուք ափով մկրատին խփեցիք. — ասաց Ռավիկը:

Լեալը ձեռքը խրեց գրպանը:

— Դուք չե՞ք զգում, որ ձեզ պահում եք շափազանց ամբար-
տավան, — հանկարծ հարցրեց նա այն մարդու հանդարտությամբ,
որի համար դժվար չէ տիրապետել իրեն, քանի որ նրա խոսակիցը
ամբողջությամբ իր իշխանության տակ է գտնվում:

— Ամբարտավախն եմ պահում: — Ռավիկը զարմացած նա-
յեց յեց Լեալին: — Դուք դա ամբարտավանությո՞ւն եք համարում:
Բայց չէ որ այստեղ ոչ տարրական դպրոց է և ոչ էլ զղացող ոճ-
րագործների ապաստարան: Ես ստիպված եմ ինձ պաշտպանել,
իսկ դուք ուզում եք, որ ես ինձ զգամ որպես ժուիկ, որն ավելի
զթասիրտ պատիժ է աղերսում: Եվ դա սոսկ այն պատճառով, որ
ես նացիստ չեմ և փաստաթուղթ չունեմ: Ոչ, մենք մեզ ոճրա-
գործներ շնորհ համարում, թեեն ճաշակել ենք և բանտ, և ոստիկա-
նական դաժանություն, և ամեն կարգի ստորացումներ: Մենք
ուզում ենք դիմանալ, ուզում ենք լմեռնել — ահա այն միակ բա-
նը, որ պահպանում է մեր արիությունը, որ ուժ է տալիս մեզ
կռվելու, մի՛թե դուք այդ շեք հասկանում: Աստված իմ, մի՛թե դա
ամբարտավանություն է:

Լեալը Ռավիկի այդ խոսքերին ոլինչ լպատասխանեց:

— Դուք այստեղ բժշկական պրակտիկայով զբազվո՞ւմ եք. —
Հարցրեց նա:

— Այս

Վիրահատության սպին հիմա արդեն փոքրացած կլինի, մտածեց Ռավիկը: Ես կտրվածքը շատ խնամքով կարեցի: Հոգիս դուրս եկավ մինչև քո ճարպերը հեռացրի: Բայց նորից այնքան ես լավիել, որ փորդ կրկին ցցվել է: Լափել ես և լկել:

— Ամենամեծ վտանգը դա է,— բացատրեց Լևալը: — Առանց իշխանությունների գիտության, առանց որևէ հակումի դուք աշ ու ձախ գործեր եք բռնում: Եվ ով գիտի ինչքան ժամանակ: Չկարծեք, թե ես հավատում եմ ձեր ասած այդ երեք շաբթին: Ում է հայտնի, թե դուք ինչ տեղեր եք խրել ձեր մատները, ինչպիսի մութ գործեր եք բռնել:

Ես մատներս խրել եմ քո կոշտ զարկերակներով կաշվի տակ, ճարպակալած լյարդով ու նեխած լեղապարկով քո փորը, մտածեց Ռավիկը: Եվ եթե ես մատներս շիրեի այնտեղ, ապա քո բարեկամ Դյուրանը անհենամարդասեր ու տիմար ձեռվ քեզ կսպաներ, Եվ ոչ միայն կսպաներ, այլև կդառնար ավելի հոլակավոր վիրահատության գինը կրկնակի կրարձրացներ:

— Այս, ամենամեծ վտանգը, — կրկնեց Լևալը: — Դուք բժիշկական պրակտիկայի իրավունք չեք ունեցել, մինչդեռ ձեռքներդ զցել եք ամեն տեղ, ինչ պատահել է, դա միանգամայն պարզ է: Ես այդ մասին խոսել եմ մեր հեղինակավոր մասնագետներից մեկի հետ, և այդ հարցում նա նույն կարծիքին է, ինչ որ ես: Եթե դուք որևէ գաղափար ունեք բժշկությունից, ապա պետք է որ նրա անունը ձեզ հայտնի լինի:

Այս, մտածեց Ռավիկը: Դա անհնար է, նա Դյուրանի անունը չի տա: Կյանքը այդպիսի կատակեր չի հանդուրժի:

— Դա պրոֆեսոր Դյուրանն է, — արժանապատվորին արտասանեց Լևալը: — Նա բացատրեց ինձ բոլոր այդ գաղտնիքները: Սանիտարները, սովորելու անկարող ուսանողները, մասամբ ստները, ասիստենտները — բոլորը այստեղ իրենց խոշոր գերմանական բժիշկներ են հայտարարել: Ո՞վ կարող է այդ բոլորին հսկել: Վիրաբուժական անթուլլատրելի միջամտություններ, զաղանի աբորտներ, մանկաբարձունքների հետ բռնած մութ գործեր, խալտուրաներ — մի խոսքով, երկնքին է հայտնի, թե էլ ինչերի մեջ զենք մտնում նրանք: Այդ բոլորից հետո մենք ինչքան էլ ուզում է խիստ լինենք, միենույն է, դա քիչ է լինելու:

Դյուրանը, մտածեց Ռավիկը: Դյուրանը վրեժ է լուծում երկու հազար ֆրանկի, համար, իսկ ո՞վ է հիմա վիրահատություններ անում նրա փոխարեն: Ըստ երեսոյթին թինոն, Երկի, նորից են հաշտվել:

Ռավիկը հանկարծ զգաց, որ ինքն այլևս կալին չի լսում: Եվ սթափվեց միայն այն ժամանակ, երբ նա տվեց Վերերի անունը:

— Զեզ համար ինչ-որ մի բժիշկ Վերեր է բարեխոսելի Դուք հանաշում եք նրան:

— Աչ շատ մոտիկից:

— Նա եկել էր ինձ մոտ:

Մի պահ կեալի աշքերը չոված նայեցին տարածության մեջ ինչ-որ անորոշ կետի: Հետո բարձրաձայն փոշտաց, դրանից հաւետեց թաշկինակը, հանգամանորեն խնչեց, նայեց թաշկինակին՝ տեսնելու համար, թե քթից ինչ դուրս եկավ, հետո նորից ծալսց, ու դրեց գրպանը:

— Ես ձեզ ոչնչով օգնել չեմ կարող: Եկեք պարզ խոսենք: Զեզ այստեղից կվտարեն:

— Գիտեմ:

— Դուք բացի այս անգամվանից, էլի՞ եք եղել Ֆրանսիայում:

— Աչ:

— Եթե նորից վերադառնաք, վեց ամիս բանտ կնստեցնեն: Պա ձեզ հայտնի՞ է:

— Այո:

— Ես կաշխատեմ, որ ձեզ որքան կարելի է շուտ վտարեն այստեղից: Սա այն ամենն է, ինչ ես կարող եմ անել ձեզ համար: Փող ունե՞ք:

— Այո:

— Հիանալի է: Ուրեմն, մինչև սահման գնալու վարձը կվճարեք ձեզ և ձեզ ուղեկցող ոստիկանի համար: — Նա գլխով արեց: — Կարող եք դնալ:

— Մենք որոշակի ժամի՞ պետք է վերադառնաք: — Հարցրեց Ռավիկը իրեն ուղեկցող ոստիկանին:

— Պարտադիր չէ: Ինչպես որ հաշողվի: Իսկ ինչո՞ւ

- Ես կուզեի մի բաժակ աղերիտիվ խմել՝
Ոստիկանը նայեց նրան։
— Չեմ փախչի, — ասաց Ռավիկը և, գրպանից հանելով մի քանչքանանոց թղթաղրամ, սկսեց հետք խաղալ։
— Լավ, որ ասում եք... Եթի քանի բողեն նշանակություն չունի։

Տաքսի նստելով, նրանք վարորդին ասացին, որ իրենց տանի մինչև մոտակա բխութրոն, Դրսում մայթի վրա, մի քանի սեղաններ էին զրված։ Թեև օրն արելու էր, բայց ցուրտ էր։

- Դուք ի՞նչ եք խմելու, — հարցրեց Ռավիկը։
— Ամեր Պիկոն, Այս ժամերին, դրանից բացի, ուրիշ բան չեմ խմում։

— Իսկ ես մի մեծ բաժակ «Փինչամպայն» կվերցնեմ։
Ռավիկը հանգստ նստած, ամբողջ կրծքով շնչում էր, ի՞նչ բան է թարմ օգր, Սառերի ճյուղերին, որ կախված էին մայթի վրա, արդեն ուռել էին գարշնագույն փայլվող բողբոջները։ Թարմ հացի և երիտասարդ գինու բուրմունք էր զգացվում։ Քելները բաժակները բերեց։

- Չեր հեռախոսը որտե՞ղ է, — հարցրեց Ռավիկը։
— Ներսում, աչ կողմի վրա՝ զուգարանի կողքին։
— Բայց... — ասաց ոստիկանը։
Ռավիկը նրա բուռը նրեց քանչքանանոց թղթադրամը։
— Ես մի կնոց պետք է զանգահարեմ, մի՞թե լեք հասկանում։
Չեմ փախչի, մի վախեցեք։ Կարող եք հետս գալ Եկեք գնանք։
Ոստիկանը երկար շտատանգեց։
— Գնանք, — ասաց նա և տեղից կանգնեց։ — Մարդը վերջին հաշվով մարդ է։

- Ժոան...
— Ռավիկ։ Աստված իմ։ Որտե՞ղ ես, Բայց են թողել։ Ասա, որտե՞ղ ես...
— Բխութրոյում...
— Կատակներդ թող։ Լուրջ ասա, որտե՞ղ ես հիմա։
— Ես բխութրոյում եմ։

— Բայց որտե՞ղ, Դու այլիս բանտո՞ւմ չես, Այս ամբողջ ժամանակ որտե՞ղ էիր, Մորոզովը...

— Նա քեզ բոլորը ճիշտ է ասել:

— Նա ինձ ոչ մի անգամ շասաց, թե քեզ ուր են տարել, Այլապես ես իսկույն...

— Հենց զրա համար էլ չի ասել, Ժոան, Այդպես ավելի լավ է:

— Բա ինչո՞ւ ես բիստրոյից զանգում: Ինչո՞ւ շես գալիս ինձ մոտ:

— Ես քեզ մոտ գալ շեմ կարող, իմ ժամանակը շատ կարճ է: Հնագիվ կարողացա ոստիկանին համոզել մի քանի բոպեով այստեղ մտնելու համար: Ժոան, մոտ օրերս ինձ ուղարկելու են Շվեյցարիա, բայց...— Ծավիկը նայում էր հեռախոսային բուդկայի ապակու լուսամուտից: Նրան ուղեկցող ոստիկանը, կանգնակին կոթնած, ինչոր մեկի հետ զրույցի էր բռնվել,— բայց ես անմիշապես ետ եմ գալու այնտեղից:— Նա փոքր-ինչ լոեց:— Ժոան...

— Ես գալիս եմ քեզ մոտ: Այս բոպեիս ես քեզ մոտ եմ գալիս: Ասա, որտե՞ղ ես:

— Դու շես հասցնի գալ: Մինչև ինձ մոտ կես ժամվա մեքենայի ճանապարհ է: Խսկ իմ տրամադրության տակ ընդամենը մի քանի բոպե է մնացել:

— Ոստիկանին մի կերպ համոզիր, մի քիչ էլ մնացեք: Փող տուր, ես հետո փող կրերեմ:

— Ժոան, — ասաց Ծավիկը:— Դա հնարավոր բան չէ... Մի գա... Այսպես ավելի հեշտ է... Ավելի լավ է:

Նա լսափողում զգում էր Ժոանի շնչառությունը:

— Դու շե՞ս ուզում ինձ տեսնել, — ստիպված հարցրեց Ժոանը:

Դա շատ ծանր էր, ուզդակի անտանելի: Ի՞նչ միտք ուներ զանգել, մտածեց Ծավիկը: Մարդ ինչպե՞ս կարող է որեէ բան մի ուրիշիկ հասկացնել, առանց նրա աշքերին նայելու:

— Ես ուրիշ ոչինչ շեմ ուզում, բացի քեզ տեսնելուց, Ժոան:

— Այդ գեպքում արի, արի ինձ մոտ: Թող ոստիկանը նույնպես գա հետո:

— Դա հնարավոր բան չէ: Արի վերջացնենք: Միայն ասա տեսնեմ, ի՞նչ ես անում:

- Ի՞նչ ինչ ես անո՞ւմ:
- Հագիղ ի՞նչ կա: Որտե՞ղ ես գտնվում:
- Իմ սենյակում, Անկողնու մեջ եմ: Երեկ շատ ուշ վերադարձա, ես կարող եմ մի բոպեռմ հագնվել ու անմիջապես գալ:
- Երեկ շատ ուշ վերադարձա... Շատ ճիշտ է: Ամեն ինչ իր ձեզ վով առաջ է գեռում, եթե նույնիսկ քեզ բանտ են նստեցնում: Որքա՞ն շուտ է ամեն ինչ մոռացվում: Անկողին, քնաթաթախ ժոռն, մազերը խորիզ թափված բարձի վրա, գուզաները դցած աթոռին, սպիտակեղենը, իրիկնային շորը — այդ ամենը կարծես աշքի առաջ լինի... Հեռախոսային բուդկայի շնչառությունից քրտնած ապակիները: Աստիկանի անսահմանորեն հեռու նահանջած գլուխ, որ կարծես ակվարիումում լողալիս լիներ... Ծավիկն իրեն հավաքելով ասաց:
- Ժոռան, վերջացնենք խոսակցությունը, ալևս ժամանակ չկա:
- Նրա ականջին հասավ ժոռանի շփոթահար ձայնը:
- Դա անհնար է: Դու շես կարող հենց այդպես գնալ: Ես չգիտեմ քեզ ուր են տանում, չգիտեմ դու ինչպես ես...
- Նա անկողնում նստեց, բարձը նետեց մի կողմ, հեռախոսի լսափողը բռնած՝ ինչպես ինքնապաշտպանության մի զենք և ինչպես թշնամի... Նրա ուսերը, նրա խոր, հուզմունքից մթնած աշքերը...
- Ես հո պատերա՞զմ չեմ գնում: Ես պարզապես գնում եմ Եվեցարիա: Եվ շուտով էլի կվերադառնամ: Համարիր, որ ես գործարար մարդ եմ և ուզում եմ Ազգերի լիդային մի մեծ պարտիա գնդացիր վաճառեմ:
- Երբ վերադառնաս, նորից նույն պատմությունն է լինելու: Ես սարսափից կմեռնեմ:
- Ապա նորից կրկնիր ասածու:
- Ես դա ճիշտ եմ ասում: Այո, կմեռնեմ: Նրա ձայնի մեջ զայրութիւնանգ կար: — Ամեն ինչ ես վերջինն եմ իմանում: Վերերը կարող է քեզ այցելության զալ, իսկ ես՝ չեմ կարող: Մորոզովին գու զանգել ես, ինձ՝ չեմ իմա էլ գնում ես...
- Տե՞ր իմ աստված, — ասաց Ծավիկը: — Արի կոիզ լսարքենք, ժոռան:
- Ես կորիզ չեմ սարքում: Ասում եմ այն, ինչ որ կա:

- Կե լավ, ես վերջացնում եմ: Ցտեսություն, ժողով,
- Ռավի՞կ, — բզավեց նա, — Ռավի՞կ:
- Ի՞նչ է, ժողով:
- Կվերադառնաս: Անպայման կվերադառնաս: Ես առանցքի կորած եմ, Ռավիկ:
- Կվերադառնամ, ժողով:
- Խոստացիր... խոստացիր ինձ, Ռավիկ:
- Ցտեսություն, ժողով, ես շուտով կվերադառնամ:
- Ռավիկը մի վայրկյան մնաց հեռախոսային նեղ և տոթ բուդակայում: Հետո նկատեց, որ լսափողը գեռ սեղմված է ձեռքում: Նա բացեց դուրը: Ռւդեկցող ոստիկանը նայեց նրա երեսին:
- Վերջացրի՞ք, — բարեհողի քմծիծաղով հարցրեց նա:
- Այո:

Նրանք նորից վերադառնան իրենց սեղանի մոտ: Ռավիկը խմեց իր բաժակը: Ես չպետք է զանգեի, մտածեց նա: Մինչև այդ ես հանդիսաւ էի: Հիմա ամեն ինչ մեջս ալիկոծվեց: Ես պետք է իմանայի, որ հեռախոսային խոսակցությունից ավելի լավ բան չէր էլ կարելի սպասել: Աշխատ համար և ոչ էլ ժողովի: Նա ուզում էր նորից վերադառնալ հեռախոսի մոտ, զանգել ժողովին և ասել այն ամենը, ինչ գեռ սկզբից էր ուզում ասել: Ռւզում էր բացատրել, թե ինչու ինքը նրան տեսնել չի կարող: Հասկացնել, որ ինքը չի ուզում այս տեսքով կանգնել նրա առաջ — բանտարկյալի կեղծոտ, ցնխոտ հազուստով: Բայց նա դուրս կգա այս անգամ ևս, և ամեն ինչ նորից կլինի այնպես, ինչպես առաջ էր:

- Ես կարծում եմ, որ մեր գնալու ժամանակն է, — ասաց Ռւդեկցող ոստիկանը:

— Այո, գնանք...

- Ռավիկը գլխի շարժումով կանչեց քեներին:
- Ինձ տվեք երկու փոքրիկ շիշ կոնյակ, թերթեր, ինքան ստանում եք, և մի տասներկու տուփ «Կապորալ»: Հաշիկը նույնպես բերեք:

Ռավիկը նայեց ուզեկցող ոստիկանին:

— Թույլ կտաք չէ, դրանք հետո տանեմ բանտ:

— Մարզը մարդ է, — ասաց ոստիկանը:

Քեները կոնյակն ու սիդարետները բերեց:

— Խցաններն հանեք, — ասաց Ռավիկը, սիդարետի տուփերը
զնելով գրպանները:

Հետո խցաններն այնպէս նորից խրեց շշերի բերանները, որ
հետագայում առանց խցանահանի կարողանա բացել: Այդ ձրա-
րողությունը վերջացնելուց հետո նա շշերը դրեց վերաբերուի ներ-
սի գրպանը:

— Հավ եք դասավորում, — ասաց ուղեկցող ոստիկանը:

— Վարժվելու բան է, թեև ցավալի: Ես նույնիսկ երեխա ժա-
մանակս չէի հավատա, որ ծերությանս օրերին նորից եմ հնդկա-
ցու դեր կատարելու:

Լեհն ու գրողը անսահման ուրախացան կոնյակի համար: Մոնտյորը ոգելից խմիչքներ շէր գործածում: Նա գարեջրի սիրա-
հար էր և հավատացնում էր, որ թեոլինի գարեջրին դարեջուր չի
հասնի, Ռավիկը պառկել էր մահճակալի վրա և թերթ էր կար-
դում: Լեհը չէր ընթերցում, նա ֆրանսիերն ըոլորովին շղիտերէ
Բայց ծխում էր և երջանիկ էր սիդարետի համար: Մոնտյորը գի-
շերն սկսեց լաց լինել: Ռավիկն արթում էր: Նա լսում էր մոնտյորի
խուզ հեկեկոցները և անքթիթ նայում փոքրիկ լուսամուտին, որի
հետևում առկայժում էր գունատ երկինքը: Քունը մոտ շէր դալիս
նրա աշքերին: Նա շկարողացավ քնել նույնիսկ այն ժամանակ, երբ
մոնտյորն արգեն հանդարտվել էր: Երևի, առաջ շատ լավ է ապ-
րել, մտածեց Ռավիկը: Ամեն ինչ ունեցել է, իսկ հիմա ոչինչ չու-
նի, ահա և ցավ է զգում:

XVIII

Ռավիկը հոգնած ու կեղտուտ վերադառնում էր կայարանից: Տասներեք ժամ նա անց էր կացրել տոթ վագոնում այնպիսի
մարդկանց միջև, որոնցից սխտորի հոտ էր փշում, անց էր կացրել
շներով որսորդների, և գոգներին զամբյուղներով հավ ու աղավնի
տանող կանանց միջև: Իսկ մինչ այդ երեք ամիս ապրել էր սահ-
մանի վրա...

Իրիկնային աղջամուղջում ինչ-որ բան էր փայլատակում: Նա

աչքերը վեր բարձրացրեց, նրան թվաց, թե մոն Պուենի շուրջը հայելիների բուրգեր են դրված, որոնք արտացոլում են մայիսյան ուշ մթնշաղի գորշ լույսերը:

Ինչպիսի կանգ առավ և սկսեց ավելի ուշադիր նայել: Դրանք խսկապես էլ հայելիների բուրգեր էին: Ուրվականների երկար ձզգվող շարքով նրանք կանգնել էին վարդակակաչների թմբերի հետևում:

— Սա ի՞նչ է,— հարցընց նա իր կողքի պարտիզանին, որն ուղղում էր ծաղկաթմբի փորած հողը:

— Հայելիներ են,— պատասխանեց պարտիզանը, առանց զլուխը բարձրացնելու:

— Դա ևս ինքս էլ ևմ տեսնում, Բայց մինչև վերջին անգամ Փարիզից գնալու, սրանք չկային:

— Իսկ դա ե՞րբ էր:

— Երեք ամի՞ս: Սրանք ընդամենը երկու շաբաթ է, ինչ դրել են, Անգլիական թագավորի գալու պատվին: Որպեսզի երեսը լավ տեսնի:

— Ի՞նչ գարշելի բան է,— ասաց Ինավիկը,
— Գարշելի ասեցիր ու պրծա՞ր, — պատասխանեց պարտիզանը, առանց որևէ զարմանք արտահայտելու:

Ինավիկը շարունակեց ճանապարհը: Երեք ամիս... Երեք տարի... Երեք օր... Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում ժամանակը: Աշխատ և ամեն ինչ: Շագանակենիները արդեն ծածկված էին ծաղիկներով, իսկ այն ժամանակ նույնիսկ տերևն էլ չկար վրաները: Գերմանիան նորից է խախտել իր պայմանագիրը և Զեխուլօվակիան լրիվ բռնադրավել: Էմիգրանտ ծողեգ Բլլումենթալը հիստերիկ քրքիչով բռնված ժնկում Ազգերի լիգայի պալատի առաջ ինքնասպանություն գործեց, ինքը այդ ժամանակամիջոցում թոքերի բորբոքում տարավ, որը մինչև հիմա իրեն զգալ է տալիս: Այն ժամանակ Գյունթեր անվան տակ նա Բելֆորում էր գտնվում, իսկ հիմա նորից Փարիզում է, և երեկոն քննուշ է, ինչպես կնոջ ստինքները, և այդ ամենը դրեթե ոչ մի զարմանք չի առաջացնում, կարծես ամեն ինչ հենց այդպես էլ պետք է լիներ: Այդ ամենը մարդ ընդունում է ճակատագրական սառնասրտությամբ, որը անզորության միակ գենքն է: Երկինքը ամենուրեք մնում էր նույն անփո-

փոխը, տարածված և սպանության, և ատելության, և ինքնաղուհության և սիրո վրա, ծառերն առանց մտահոգության ծաղկում են ամեն տարի, դամբլագույն-կապույտ միջնաշերը գալիս ու զնում են, նրանց չեն մտահոգում ոչ անձնադիրը, ոչ դավաճանությունը, ոչ վճառությունը և ոչ էլ հույսը։ Արքան հաճելի է նորից Փարիզում լինել, երբ անշտապ քայլում ես գորշարծաթագույն լուսով մշուշված փողոցի երկարությամբ, քայլում դանդաղ, առանց մտածելու Արքան հաճելի է իրիկնային այս ժամը, որը քեզ տրված է որպես ժամանակի հետաձգում, մեղմ ու աղոտ այս ժամը, երբ հեռավոր թախիծն ու քննուշ, գոյության վաղեմի երանության ըզգացումը խառնվում են իրար՝ ինչպես երկինքն ու գետինը հորիզոնում։ Վերադարձի առաջին այս ժամը, երբ զանակներն ու նետերը դեռ չեն հասցրել խոցել քեզ... Արարշական այս հազվադեպ զգացումը, նրա լայն շունչը, որը հեռուներն է զնում ու զալիս հեռուներից, այդ անգիտակցական սահումը սրտի ճանապարհի երկարությամբ, փաստերի աղոտ կրակների կողքով, մոտով այն խաշերի, որոնց վրա մեխված է անցյալը, և ապագայի ծակող փշերի մոտով — ցեղուրա, համբ սավառնանք, ակնթարթային դադար, երբ, ամբողջությամբ բացվելով կյանքի առաջ, ամփոփեցիր ինքդ քո մեջ... Հավիտենականության թույլ զարկերակ, լըսպած աշխարհի ամենաարագ անցողիկության մեջ...»

Մորոզովը նստած էր «ինտերնացիոնալ» հյուրանոցի «արմավենու» սրահում։ Նրա առջևը դրված էր մի գրաֆին բաց գինի — Բորիս... ողջույն, ծերուկ, — ասաց Ռավիկը։ Ինչպես երեսմ է, ես ուղղակի ճիշտ ժամանակին եմ հասել։ Սա ի՞նչ է, ովուվրե՞ս։

— Այո, վուվրե է։ Բայց այս անգամ երեսունշորս թվականի Քաղցր ու մի քիչ թանձրացած։ Լավ է, որ էլի վերադարձար։ Կարծեմ, երեք ամիս մնացիր, չէ՞։

— Այո, սովորականից ավել։

Մորոզովը շարժման մեջ զրեց սեղանի հնառն զանգը, որի ձայնը նման էր ոյուղական եկեղեցու զողանշի։ «Կատակոմբայում» միայն էլեկտրական լույս էր, բայց էլեկտրական դանգեր էկային։ Ասենք, միտք էլ շուներ, որ լինեին էմիգրանտները հազ-

վաղեալ էին սիրու անում գանգ տալ, վախենում էին՝ սկսի թէ
ուշադրություն գրավեն:

— Հիմա քո անունն ի՞նչ է, — հարցրեց Մորոզովը:

— Դեռ Ռավիկ է: Ռատիկանների մոտ ես այդ անումք չեմ
օգտագործել: Նրանց մոտ իմ անունը Վոցեկ է, Նոյման, Գյումբեր:
Գուցե քմահաճույք է, բայց Ռավիկը չուղեցի նրանց հայտնել: Այդ
անունը ինձ շատ էր դուք գալիս:

— Նրանք չկարողացան իմանալ, որ դու ապրել ես այս-
տեղ, չե՞:

— Ինարկե, չե՞:

— Պարզ է: Այսպես շուրջկալ կարքեին: Ռուբեմն, էլի կա-
րող ես այստեղ ապրել: Քո սենյակն ազատ է:

— Տիրուհին գիտի՞ ինչ է պատահել:

— Ոչ: Այդ մասին ոչ ոք ոչինչ չգիտի: Ես ասել եմ, որ դու
Թուան ես մեկնել: Քո իրերն իմ սենյակում են:

Մատուցարանը ձեռքին հայտնվեց մատուցողուհին:

— Ախ այդ դո՞ւք եք, մեսյո Ռավիկ: — Աղջիկը ցույց տվեց իր
շողշողուն ատամները: — Նորի՞ց եք վերադարձել մեզ մոտ: Կես
տարուց ավելի է, ինչ չէիք երեսմ, մեսյո:

— Ընդամենք երեք ամիս է, Կլարիսսա:

— Չի՞ կարող պատահել: Իսկ ես կարծում էի արդեն կես
տարի է:

Աղջիկը քսաքստացնելով հեռացավ: Նրանից անմիջապես հե-
տո գինու մի բաժակ ձեռքին մոտեցավ «կատակոմբայի» ճար-
պուտված կոստյումով քելները: Նա աշխատում էր առանց մատու-
ցարանի: Երկար տարիներ լինելով «կատակոմբայում» այդ ծա-
ռայության մեջ, նա իրեն թույլ էր տալիս այդ ազատությունը: Մորոզովը նրա դեմքի արտահայտությունից հասկացավ, որ հիմա
ավելորդ հարցուփորձեր է անելու և իսկույն կանխեց այդ:

— Ժան, ապա ասա տեսնենք, ինչքա՞ն ժամանակ է, ինչ
մեսյո Ռավիկը բացակայում է: Բայց ճիշտ ասա:

— Մեսյո Մորոզով: Բա կարո՞ղ է պատահել, որ ես սխալ-
վեմ: Նույնիսկ մի օրվա սխալ շեմ թույլ տա: Հիմա ճիշտն ա-
սեմ... — Նա դերասանական մի դադար արեց, ժպտաց և ասաց: —
ուզիդ շորս ու կես շաբաթ:

— Ճիշտ է — վրա բերեց Ռավիկը, մինչ Մորոզովը բերանը բաց կաներ:

— Շատ ճիշտ է, — հաստատեց նաև Մորոզովը:

— Այդ էր պակաս, որ սխալվեի: Ես երբեք չեմ սխալվում: Ժանը անհետացավ:

— Ես շուգեցի նրան հիասթափեցնել, Բորիս:

— Ճիշտ արիր: Դա ի՞նչ միտք ուներ: Ես միայն ուզում էի քեզ ցուց տալ, թե ժամանակն անցյալ դառնալով, ինչպես է ժարդկանց գիտակցության մեջ կորցնում իր ուսալականությունը: Նա սփոփում է, սարսափեցնում և դարձնում անտարբեր: Պրեռբաժենսկու գվարդիական զնդի պորուչիկ Բելսկուն ես իմ տեսադաշտից կորցրի 1917 թվին Մոսկվայում: Մենք շատ մտերիմ ընկերներ էինք: Նա Ֆինլանդիայով փախավ Հյուսիս: Ես իմ ճանապարհն ընտրեցի Մանզուրիայով ու Ճապոնիայով: Երբ ութ տարի հետո նրան այստեղ հանդիպեցի, ինձ թվաց, թե վերջին անգամ ես նրան տեսել եմ 1919 թվին Հարբինում, իսկ նրան թվում էր, թե դա եղել է 1921 թվին Հելսինկիում: Երկու տարվա և մի քանի հազար կիլոմետրի տարբերություն է: — Մորոզովը զրաֆինը վերցրեց և լցուց բաժակները: — Բայց տեսնո՞ւմ ես, քեզ այստեղ ճանաշում են: Քեզ չթվա՞ց, որ դու հայրենիքում ես: Հայրենիք վերադառնալու զգացումը չունեցա՞ր:

Խավիկը բաժակը խմեց: Գինին թուլլ էր և սառը:

— Ծվեյցարիայում ես մի անգամ եղա ուզզակի զերմանական սահմանի կողքին, — ասաց նա: — Դա թագելի մոտ էր: Ճանապարհի մի կողմը Ծվեյցարիայինն է, մյուս կողմը՝ Գերմանիային: Ես կանգնել էի շվեյցարական կողմում և բար էի ուտում: Իսկ կորիզները շպրտում էի Գերմանիա:

— Իսկ դա քեզ հայրենիքի զգացում ավե՞ց:

— Ոչի էնդհակառակն, ես երբեք ավելի հետու ինձ հայրենիքը չեի զգացել:

Մորոզովը քմծիծաղեց:

— Հասկանալի է: Ո՞նց էիր ապրում:

— Սովորականի նման: Պարզապես հիմա ամեն ինչ ավելի դժվար է: Սահմանի Հակողությունը ավելի խոտացրել են: Երկու անգամ ինձ ճանկները զցեցին — մի անգամ Ծվեյցարիայում, մյուս անգամ Ֆրանսիայում:

— Ինչո՞ւ շէիր նամակ գրում։
— Ես զգիտեի, թէ Փարիզում ոստիկանությունն ինչպես կվերաբերվի դրան, նա երբեմն եռանդի նոպաներ է ունենում, ինչո՞ւ անմեղ տեղը ուրիշներին էլ Հետք փորձանքի մեջ քաշել Վերդին հաշվով մեր բացակայություններն այնպիսին չեն, որ տեղիներս երեա, Ավելի լավ է առաջնորդվել զինվորական կանոնի համաձայն, պառկիր ու սուս արաւ Իսկ դու նամա՞կ էիր սպասում։

— Ես՝ չէ։

Ռավիկը նայեց նրան։

— Նամա՞կ, — ասաց նա։ — Ի՞նչ նամակ, նամակից օգուտ շկաւ։

— Այո, շկաւ։

Ռավիկը գրպանից հանեց սիզարետի տուփը։

— Տարօրինակ է, թէ ինչպես է ամեն ինչ փոխվում, երբ մարդ բացակայում է։

— Քեզանից բաներ մի հնարին, — առարկեց Մորոզովը։

— Ես բան չեմ հնարում։

— Ինչ մեզանից հեռու է, լավ է թվում։ Եթե մարդ հին տեղն էլ է վերադառնում, ամեն ինչ աշքին ուրիշ է երևում։ Հետո դարձյալ դառնում է սովորական։

— Երբեմն դա այդպես է, իսկ երբեմն էլ՝ ոչ։

— Դու մաքերդ այնքան էլ պարզ չես արտահայտում։ Բայց լավ է, որ դու դրան այդպես ես վերաբերվում։ Մի պարտիա շախմատ շխաղա՞նք։ Պրոֆեսորը մահացել է։ Նա էր իմ միակ արժանի հակառակորդը։ Լեին մեկնեց Բրազիլիա — նրան այնտեղ քենների տեղ են խոստացել։ Հիմա ժամանակը զարհուրելի արտգ է ընթանում։ Մարդ ոչ մի բանի շպետք է ընտելանա։

— Այդ տնաակետից դու ճիշտ ես։

Մորոզովը ուշադիր նայեց Ռավիկին։

— Ես այդ նկատի լունեի։

— Ես նոյնպես։ Զգնա՞նք այս արժավենու գերեզմանից։ Երեք ամիս ես այստեղ շեմ եղել, բայց, միննույն է, առաջվանան այստեղից խոհանոցի, փոշու և սարսափի հոտ է փշում։ Ե՞րբ ես «Ենէներազադե» գնալու։

— Այսօր առհասարակ շեմ գնալու իմ ազատ երեկոն է։

— Հիանալի է: — Խավիկը գողտրիկ ժպտաց: — Բարձրաշխարհիկն նրբաճաշակության, հին Ռուսաստանի և մեծ գավաթների երեկոն:

— Կզա՞ս ինձ հետ:

— Աչ, Սյոօր չէ: Հոգնած եմ: Քանի գիշեր է շեմ քնել: Համենայն դեպս, քունս շատ անհանգիստ է եղել: Արի դնանք մի ժամ էլ դրսում որևէ տեղ նստենք: Վազուց է այդպես ժամանակ շեմ անցկացրել:

— Էլի՞ «վուվրե», — Հարցրեց Մորոզովը: Նրանք նստել էին «Կոլիզեյ» սրճարանի առջևում: Այդ ի՞նչ է պատահել, ծերուկի ջէ՞ որ մութը դեռ նոր է ընկնում, ողի խմելու իսկական ժամանակն է:

— Ճիշտ ես ասում: Բայց, լնայած դրան, արի «վուվրե» խմենք: Դա ինձ համար բավական է:

— Ի՞նչ է պատահել քեզ: Գոնե կոնյակ վեցըրու Թավիկը զլուխն օրորեց:

— Երբ մարդ որևէ տեղից վերադառնում է, առաջին երեկոն սկսուք է այնքան խմի, որ ոտքի վրա շկարողանա կանգնել, — բացարեց Մորոզովը: — Ավելորդ հերոսություն է սթափ վիճակում նայել անցյալի տիրու ստվերների երեսին:

— Ես նրանց երեսին չեմ նայում: Բորիս: Ես զգուշորեն ուրախանում եմ իմ կյանքով:

Թավիկը տիսնում էր, որ Մորոզովը իրեն չի հավատում: Բայց նրան համոզելու ոչ մի փորձ չէր անում: Նա հանգիստ նստել էր մայթի եզրին դրած սեղանի մոտ, խմում էր իր պատվիրած զինին և նայում երեկոյան զբոսանքի դուրս եկածների բազմությանը: Այնքան ժամանակ, քանի դեռ նա Փարիզից դուրս էր գտնը-վում, ամեն ինչ նրա համար պարզ էր և որոշակի: Հիմա բոլորը պատվել էր մշուշով, գունաթափվել էր և մինչույն ժամանակ դարձել խալտարգետ, ամեն ինչ սահում, գնում էր ինչ-որ տեղ, առաջացնելով այնպիսի հաճելի գլխապտույտ, ինչպիսին գգում է այն մարզը, որը լեռան կատարից սրբնթաց հովիտ է իշել և թվում է, թե բոլոր ձայները լսում է բամբակի միջով:

— Մինչև հյուրանոց գալող դու մտե՞լ էիր որևէ տեղ, — հարց-
րեց Մորոզովը:

— Ոչ,

— Վերերը մի քանի անգամ քո մասին հարցուփորձ է արել
— Ես պետք է զանգեմ նրան:

— Չգիտեմ ինչու, դու ինձ գուր չես գալիս: Պատմիր տես-
նենք, ինչ է պատահել:

— Առանձնապես ոչինչ: Սահմանը ժնկի մոտ շատ խիստ է
պահպանվում: Սկզբում փորձեցի այնտեղից անցնել, հետո՝ թա-
ղելի մոտից: Պարզվեց, որ նույնպես զժվար է: Վերջապես հա-
ջողվեց: Մրսեցի — անձրկ էր, ճյուն, ինքս էլ բաց դաշտի մեջ:
Թայց ուրիշ ելք չկար: Թոքերի բորբոքում ստացա: Բելֆորում մի
բժիշկ ինձ հիվանդանոց պառկեցրեց: Աշխատողներից գաղտնի:
Դրանից հետո մի տաս օր էլ իրենց տանը պահեց: Պետք է նրան
փող ուղարկեմ:

— Հիմա արդեն առո՞ղջ ես:

— Մոտավորապես:

— Դրա համա՞ր չես օդ: Խմում:

Ռավիկը ժպտաց:

— Կսածդ ի՞նչ է: Ես պարզապես մի քիչ հոգնած եմ, ինձ
պետք է նորից այս բոլորին ընտելանալ: Խսկապես դա այդպես
է, Տարօրինակ է, թե մարդ ինչքան շատ բան է մտածում, եթե
ճանապարհին է լինում: Եվ որքան քիչ, երբ արդեն հասնում է
տեղ:

Մորոզովը դրա հետ չհամաձայնելով, ձեռքը բարձրացրեց:

— Խավիկ, — հայրաբար վրա բերեց նա, — դու խոսում ես քո
Հոր՝ Թորիսի հետ, որը մարդկային սրտերի լավ գիտակ է: Խոսքը
մի ժամկիր: Հարցրու, ինչ որ ուզում ես, որպեսզի այդ բոլորը, ինչ-
քան կարելի է շուտ թողնենք մեր հետեւմ:

— Շատ լավ: Ժոանը որտե՞ղ է:

— Ես չգիտեմ: Արդեն մի քանի շաբաթ է, ինչ ես նրանից
տեղեկություն չունեմ: Եվ չեմ էլ հանդիպել:

— Խսկ մինչ այդ:

— Մինչ այդ որոշ ժամանակ հարցուփորձ էր անում քո մա-
սին: Հետո՝ վերջ տվեց:

— Նա այլս «Ծեհերազադեում» չէ:

— Աշ, Արդեն մատավորապես հինգ շաբաթ է, ինչ այլևս այնտեղ չի երգում, Բայց մի երկու-երեք անգամ էլ երկաց, որից հետո՞ գնաց ու գնաց, էլ չի հայտնվել:

— Փարիզում չէ:

— Իմ կարծիքով՝ չէ, Գոնե ինձ այդպես է թվում: Այլապես ես հանդիպած կլինեի նրան «Եե՛ներազագեռում»:

— Դու չգիտե՞ս, նա ինչով է զրադվում:

— Կարծիմ, ինչ-որ ֆիլմում նկարահանվում է: Համենայն դեպս, այդպես է ասել մեր հանդերձապահուհուն: Մի խոսքով, ինքը հասկանում ես: Արդարացում միշտ էլ կարելի է գտնել, եթե պատրիվակ լինի:

— Պատրիվակ:

— Այո, պատրիվակ,— մոայլորեն վրա բերեց Մորոզովը: — Բա ի՞նչ, Ռավիկ, եթե ոչ պատրիվակ: Դու ուրիշ բան էիր սպառում:

— Այո, ուրիշ:

Մորոզովը լոեց:

— Սպասելն ու իժանալը տարբեր բաներ են, — ասաց Ռավիկը:

— Միայն ողորմելի ռոմանտիկների համար: Խելքը զլխին մի բան խմիր և ոչ թե այդ լիմոնագը: Գոնե կալվադոս վերցրու...

— Միայն թե ոչ կալվադոս: Կոնյակ, եթե դա քեզ կհանգըստացնի: Ասենք, եթե ինձ ես հարցնում, կարելի է նաև կալվադոս:

— Այ ապրես, հիմա արդեն հասկանալի է, — ասաց Մորոզովը:

Լուսամուտներ: Կապույտ սիլուետներ տանիքների: Կարմիր ծղողված բազմոց: Մաշճակալ: Ռավիկը զիտեր, որ այդ բոլորը նորից պետք է տեսնի: Նա նստել էր բազմոցին ու ծխում էր: Մորոզովը բերեց նրա իրերը և ասաց, թե անհրաժեշտության դեպքում որտեղ կարելի է իրեն գտնել:

Ռավիկը հին կոստյումը մի կողմ նետեց: Հետո մտավ լոգարան, տաք ջրով երկար ու հանգամանորհն լողացավ, մի քանի անգամ սապոնվեց: Նա իր վրայից լվանում էր անցած երեք ամիսները, կարծիս դրանք քերելով ու թափելով մաշկից: Հետո հագավ

Մաքրու սպիտակեղեն, մի ուրիշ նոր կոստյում, սափրվեց, եթե չափազանց ուշ լիներ, նա հաճույքով կգնար թուրքական բաղնիք։ Այդ բոլորն անելիս թափիկն իրեն շատ լավ էր զգում։ Նա հաճույքով զեռ շատ բան կաներ, բայց ահա, երբ նստած էր լուսամուտի մոտ, հանկարծ զգաց, որ սենյակի բոլոր անկյուններից գորս սողաց գատարկությունը և սկսեց շարժվել իր վրա։

Թափիկը կալվադոս լցրեց իր բաժակը։ Նրա իրերի արանքին մի շիշ էր պահպանվել, որի մեջ բավական կալվադոս կար։ Թափիկը մտաբերեց այն գիշերը, երբ ինքն ու ժողովը խմում էին այդ խմիչքը, բայց հիշողությունը չհուզեց նրան։ Այն օրից մինչև հիմա շատ ժամանակ էր անցել։ Նա զգաց, որ դա հին, լավ կալվադոս է։

Լուսինը դանդաղ բարձրանում էր տանիքների վրա։ Դիմացի կեղտոտ բակը թվում էր, թե արծաթից ու ստվերներից կերտած դղյակ է, թափական է մի փոքր ֆանտազիա, և ուզածդ աղբակուտը իսկույն կարող է փոխվել արծաթի։ Լուսամուտից ներս էր լցվում ծաղիկների բուրմունքը։ Մեխանիների թունդ, գիշերվա մեջ լուծված արոմատը։ Թափիկը զլուկը հանեց պատուհանից ու ցած նայեց։ Ներքեի հարկի լուսամուտի գողին տախտակն արկդի մեջ ծաղիկներ կային։ Այդ ծաղիկները, երեկ, էմիգրանտ Վիզեննոֆինն էին, եթե նա զեռ այլուղ էր բնակվում։ Թափիկը մի անգամ նրան ստամոքսի լվացում էր արել։ Դա անցյալ տարվա Ծննդյան սուներին էր։

Կալվադոսի շիշն արդեն դատարկ էր։ Թափիկը վերցրեց ու շպրտեց մահմակալին, որի կենտրոնում ընկած այդ շիշը կարծես սկ էմբրիոն լիներ, նա տեղից վեր կացավ։ Ի՞նչ իմաստ կա այդ գատարկ անկողնուն նայելու մեջ։ Եթե մարդ կին չունի, պետք է մեկնումնեկին գտնի և բերի մոտը։ Փարիզում դա ոչ մի դժվարություն չի ներկայացնում։

Նեղիկի փողոցներով նա գնաց զեպի էտուալ հրապարակը։ Ելիսեյան դաշտերի կողմից գիշերային բաղաքի կլանքի շերմուաթյունը հորդեց նրան ընդառաջ, թափիկը շրջվեց ու գնաց հակառակ ուղղությամբ։ Նա սկզբում գնում էր արագ, հետո կամաց կամաց բայցերը դանդաղեցրեց, մինչև որ հասավ «Միլան» հյուրանոցի մոտ։

— Հը, ինչպէ՞ս եք. — Հարցրեց նա դռնապանին։

— Ա՛, այդ դուք եք, մեսյու— Դռնապանը տեղից կահզնեց:—
Վաղո՞ւց է, ինչ շեք երկում:

— Այօ, բավական ժամանակ է: Փարիզում չէի:

Դռնապանը փոքրիկ, աշխույժ աշքերով տնտղեց թափիկին:

— Մադամն այլևս այստեղ չի ապրում:

— Գիտեմ: Վաղո՞ւց է գնացել ձեր մոտից:

Դռնապանը լավ, բարի մարդ էր: Նա կես խոսքից իսկույն հասկանում էր, թե ինչ են իրենից ուզում:

— Արդեն շորս շաբաթ է,— ասաց նա:— Չորս շաբաթ առաջ է գնացել:

Թափիկը հանեց ծխախոտի տուփը և մի սիգարետ վերցրեց:

— Մադամն այլևս Փարիզում չի՝ լինում,— հարցրեց դռնապանը:

— Կաննում է:

— Կաննո՞ւմ է:— Դռնապանը իր մեծ ձեռքով շոյեց երեսը:— Կարո՞ղ եք հավատալ, մեսյո, տասնութ տարի առաջ ես նիցցայի «Շուկա» Հյուրանոցում եմ աշխատել:

— Իսկ ինչո՞ւ չպետք է հավատամ:

— Եվ ի՞նչ ժամանակներ էին, ի՞նչ թեյադրամ էին տալիս Պատերազմից հետո երանելի ժամանակներ էին: Իսկ հիմա...

Իր կյանքի զգալի մասը Թափիկը Հյուրանոցներում էր անցկացրել: Հյուրանոցային աշխատողներին հասկանում էր անմիշապես: Նա գրանից հինգֆրանկանոց մի թղթադրամ հանեց և դրեց սեղանին:

— Ծնորհակալ եմ, մեսյո: Ցանկանում եմ ուրախ և հանելի անցկացնեք ձեր ժամանակը: Դուք ավելի եք զահելացել, մեսյո:

— Ես իսկապես էլ ինձ երիտասարդացած եմ զգում: Էհ, մեաք բարով:

Թափիկը մի պահ կանգ առավ փողոցում: Ինչի՞ համար եկավ Հյուրանոց, Մնացել է միայն, որ զնա «Ծեհերազադես» և մի լավ խմի:

Նա հայացքը զցեց աստղալից երկնքին, որը կախվել էր նրա վերկում: Ասենք, նա պետք է գոհ լինի, որ այս ամենը այսպես վերջացավ: Պետք չէ ոչ ոքի երկար ու բարակ բացատրություններ տալ: Ար իրենց հարաբերություններն այդպիսի վախճան են ունետ նալու դա և ինքը լավ գիտեր, և ժուանը Համենայն դեպս, վերջին

Հանդիպումներն այդ էին կանխագուշակում, Ժոանց ընտրել է միակ ճիշտ ձանապարհը, Ոչ մի բացատրություն, Բացատրությունը երկրորդական բան է, որից միայն մաերության ու ճղճիմության հոտ է փշում, Զգացմունքների մեջ ի՞նչ բացատրությունն է, Այդաեղ միայն գործողություններ են պետք: Փառք աստծո, ամեն ինչ անցավ առանց բարոյախսությունների: Ինչ լավ է, որ Ժոանց բարոյախոս չէ, Նա միայն գործել գիտե, Եվ այդպիս էլ զարվեց: Ռուբիշ ոչինչ: Վերջացավ գնաց: Առանց այս ու այն կողմ ընկնելու Փաստորեն, Ռավիկն ինքը նույնպես գործողության էր զիմելը Աւրեմն, էլ ինչո՞ւ է կանգնել այստեղի: Գուցե պատճառն օ՞ղն է: Այդ մեղմ, մայիսյան երեկոյից ու Փարիզից հյուսված սարդուտային նման հաճելի օգը: Եվ իհարկե նաև սքանչելի գիշերը: Գիշերները մարդ բոլորովին ուրիշ է, քան ցերեկները:

Նա նորից վերադաշտավ հյուրանոց:

— Կարելի՞ է ձեր մոտից զանգահարել:

— Ինչ խոսք, մեսյու Բայց մենք, դժբախտաբար, հեռախոսային բուժկա չունենք: Միայն այստեղի այս ապարատն է:

— Սա միանդամայն բավական է:

Ռավիկը նայեց իր ժամացույցին, Վերերը կարող է դեռ կինիկայում լինել: Հիմա երեկոյան շրջայցի ժամն է:

— Ես խնդրում եմ բժիշկ Վերերին, եթե այդտեղ է, — ասաց նա բուժքրոշը: Նա բուժքրոշ ձայնը շնանալեց: Ըստ երևութին, նոր է ընդունվել:

— Բժիշկ Վերերը չի կարող հեռախոսին մոտենալ:

— Իսկ կլինիկայո՞ւմ է:

— Այու Բայց հիմա հեռախոսին մոտենալ չի կարող:

— Լսեք, ինչ եմ ասում, — ասաց Ռավիկը: — Գնացեք և ասեք նրան, որ Ռավիկը ձեզ սպասում է հեռախոսի մոտ: Շուտ արեք: Դա շատ կարևոր գործ է: Ես սպասում եմ:

— Այս բոպեիս, — ատամանվելով ասաց բուժքրոշը: — Ես հիմա կգնամ կասեմ, բայց կգա թե ոչ, չզիտեմ:

— Ասացեք, հետո՝ կտեսնենք: Միայն թե շուտ արեք: Աղջանունս չմոռանաք, Ռավիկ:

Մի բոպե անց Վերերն արդեն հեռախոսի մոտ էր:

— Ռավիկ: Այդ որտե՞ղ եք:

— Փարիզում: Այսօր եմ եկել. Դուք վիրահատությո՞ւն ունեք:

- Այսու Քսան բռպեից հետո պետք է սկսեմ: Սուր առղեջդիշից է: Հետո կհանդիպենք, լավ:
- Ես կարող եմ հենց հիմա գալ ձեզ մոտ:
- Հիմա նալի է: Ե՞րբ:
- Այս բռպեիս:
- Շատ լավ: Ուրեմն, սպասում եմ ձեզ,

- Ահա օդին,— ասաց Վերերը,— ահա լրագրերն ու բժշկական ամսագրերը, նստեք, ինչպես ձեզ հարմար է:
- Մի բաժակ օդի, խալաթ և ձեռնոցներ:
- Վերերը նայեց Ռավիկին:
- Ես ասացի, որ սովորական ապենդիցիտ է: Այդ վիրահատությունը ձեզ համար չէ: Դա ես ինքս էլ քրոջ հետ անմիջապես կանեմ: Դուք պետք է որ շատ հոգնած լինեք:
- Վերեր, ինձրում եմ, թույլ տաք ինձ այդ վիրահատությունն անելու: Ես ամենին էլ հոգնած լիմ և ինձ հիանալի եմ զգում:

Վերերը ծիծաղեց:

- Ինչ է, վախենում եք վիրահատությունները ձեզանից փախչե՞ն, չեք համբերում: Լավ, ինչպես ուղում եք: Ես ձեզ միանգամայն հասկանում եմ:

Ռավիկը ձեռքբերը լվաց, նրան խսկույն խալաթ հազցրին և ձեռնոցներ: Վիրահատարան: Նա զգաց էֆիրի ծանոթ հոտը: Էժենին կանգնել էր վիրահատական սեղանի գլխի մոտ և պատրաստում էր նարկովի անհրաժեշտ պարագաները: Մյուս բուժքույրը, որ մի երիտասարդ հաճելի աղջիկ էր, կարգի էր բերում գործիքները:

— Բարի երեկո, էժենի, — ասաց Ռավիկը:

Էժենին քիչ մնաց ձեռքից կաթիլանոցը զցեր:

— Բարի երեկո, բժիշկ Ռավիկ:

Վերերը քթի տակ ժպտաց: Առաջին անգամ էր, որ էժենին Ռավիկին բժիշկ էր անվանում: Ռավիկը կուացավ հիվանդի վրա: Վիրահատական լապտերը, հզորությունից շիկացած, սեղանը ողողել էր սպիտակ լույսով: Թվում էր, թե այդ լույսը աշխարհը անդաման է վիրահատական սեղանից և վանում կողմնակի

մտքերը, Այդ լույսը և գործնական էր, և սառը, և դաժան էր և բարի, Խավիկը ձեռքն առավ սկալպելը, որը նրան մեկնեց երիտասարդ դուրեկան քույրը: Նա բարակ ձեռնոցի միջից զզաց պողպատի հաճելի սառնությունը: Որքան էր լավ երերուն անորոշությունից նորից վերադառնալ պարզ հստակության: Խավիկն արեց առաջին կտրվածքը: Սկալպելի հետեւից վազեց արյան բարալիկ ու կարմիր հետքը: Ամեն ինչ ընկավ իր տեղը: Վերադարձից հետո Խավիկն առաջին անգամ իրեն զզաց այնպես, ինչպես որ ինքը կա: Ականջին հասավ լույսի անձայն թշոցը: Տանն եմ, մտածեց նա, Վերջապես ես տանի եմ:

XIX

— Նա այստեղ է,— ասաց Մորոզովը:

— Ո՞վ:

Մորոզովն ուզդեց իր շքաղգեստը:

— Մի ձևացնի, թե չես հասկանում, խոսքն ում մասին է: Եվ այս փողոցի մեջտեղը մի բարկացնի քո հայր Բորիսին: Կարծում ես, ես չեմ հասկանում, թե զու ինչու ես վերջին երկու շաբաթվա ընթացքում երեք անգամ եղել «Շեհերազարենում»: Ճիշտ է, առաջին անգամ քեզ հետ մի կապուտաշվի և սկ մազերով հրաշք կար: Բայց երկրորդ և երրորդ անգամ զու արդին մենակ էիր: Մարդը թույլ է — ահա թե որտեղ է նրա հմայքը:

— Կորի գրողի ծոցը, զուու բացող զավկակ, — ասաց Խավիկը: — Ես հազիվ եմ դիմանում, իսկ զու ամեն կերպ աշխատում ես ինձ նվաստացնել:

— Քեզ համար ավելի լավ կլիներ, եթե ես ուինչ լասեի: — Իհարկե:

Մորոզովը մի կողմ քաշվեց, ճանապարհ տալով երկու ամերիկացու:

— Ար այգպես է, ետ գնա: Մի ուրիշ անգամ կգաս, — ասաց նա:

— Նա մենակ է:

— Մենակ մենք թույլ լիինք տա ներս մտնել նույնիսկ իշ-

բանունու Դա քեզ հայտնի պետք է լինի: Թո հարցը կարող է ուրախություն պատճառել իրեն Զիգմունդ Ֆրեյդին:

— Ի՞նչ ես հասկանում Զիգմունդ Ֆրեյդի ուսմունքից: Դու հարբած ես, և քեզանից կրողոքեմ ձեր «Եհվազաղեի» վերակացուն՝ կապիտան Զեշենիձեին:

— Կապիտան Զեշենիձեն ինձ հետ ժառայում էր միւնույն գնդում, տղաս, նա լեյտենանտ էր, իսկ ես՝ փոխգնդապետ Եվ մինչև Հիմա նա այդ չի մոռանում: Փորձիր, եթե ուզում ես բողջիր:

— Շատ լավ: Որ այդպես է, բաց թող անցնեմ:

— Իւ՞զիկ:— Մորոզովը իր ժանր ձեռքերը դրեց նրա ուսերին:— Էշություն մի անի: Գնա զանգիր քո կապույտ աշքերով հրաշքին և նրա հետ միասին արի, եթե, իհարկե, որոշել ես երեկոն անպայման մեզ մոտ անցկացնել: Ահա քեզ կյանքի մեծ փորձ ունեցող ծերունու խորհուրդը: Արտաքուստ դա կարող է էժանագին թվական բայլը դա է:

— Ոչ, թորիս:— Իւզիկը նայեց նրան:— Խորամանկելու կարիք չկա: Եվ առհասարակ ես խորամանկություններ լիմ էլ սիրում:

— Ուրեմն, գնա տուն:— ասաց Մորոզովը:

— Ի՞նչ տուն: Արմավենու գարշահոտ սրա՞չը, թե՞ իմ խուցը:

Մորոզովը Իւզիկին թողեց այդտեղ և գնաց գեպի այն զույգը, որը տաքսի էր փնտրում: Իւզիկն սպասեց տեղում մինչև նրա վերագարձը:

— Դու ավելի խելացի ես, քան ես կարծում էի:— ասաց Մորոզովը:— Թե չէ դու վաղուց ներսում նստած կիննեիր:

Նա եօտ հրեց իր ոսկերիզ զիսարկը և ուզեց ինչ-որ բան ասել, երբ հանկարծ «Եհվազաղեի» շեմքին հայտնվեց սպիտակ սմոկինգը հագին գինովցած մի երիտասարդ:

— Պարոն գնդապետ: Մի մրցարշավի մեքենա:

Մորոզովը ձեռքով արեց կանգառում հերթի սպասող առաջի տաքսու վարորդին և, ուզեկցելով թեթևակի օրորվող երիտասարդին, նստեցրեց նրան մեքենայի մեջ:

— Ինչո՞ւ չեք ծիծաղում:— ասաց հարբած երիտասարդը:— Ես ձեզ գնդապետ անվանեցի, մի՞թե դա սրամիտ չէ:

— Ծառ սրամիտ էր, իսկ մրցարշավի մեքենան ուղղակի սքանչելի էր:

— Ես տվի-առա և դուա, որ ավելի լավ է ներս գնաս,— ասաց Մորոզովը, վերադառնալով Ռավիկի մոտ: — Թքած, թե ինչ կառեն: Ես էլ այդպես կանեմ: Միևնույն է, դա մի օր տեղի է ունենալու Աւրեմն, ինչո՞ւ քարշ տալ: Վերջացրու թող կորչի կամ այսպես, կամ այնպես: Եթե մենք դադարում ենք երեխայություն անելուց, իմացիր, որ արդեն ծերացել ենք:

— Ես էլ մտածեցի: Եվ որոշեցի ուրիշ տեղ գնալ:

Մորոզովը քմծիծաղին տալով նայեց Ռավիկին:

— Լավ, — ասաց նա վերջապես, — այդ դեպքում ես քեզ կես ժամից հետո կտեսնեմ:

— Քուցե և ոչ:

— Որ այդպես է, մի ժամից հետո:

Երկու ժամ հետո Ռավիկը նստած էր «Կլոշ դ'Օրում», որը գեղ համարյա բոլորովին դատարկ էր: Ներքնում, սրահի երկարությամբ, ինչպես թութակները՝ թառին, նստել էին պոռնկուհիները և շաղակրատում էին: Նրանց միջև կանգնած էին մի քանի կոկաին զանառողներ և տուրիստների էին սպասում: Վերնում մի քանի զուգեր նստած սովոր պատրաստած սուա էին ուտում: Ռավիկի գեմդիմացի անկյունում գտնվող բազմոցին նստել էին երկու լեզունքի, որոնք շերրի-բրենդի էին խմում և քշիչում: Նրանցից մեկը, որի աշքին մոնոկլ կար, հագել էր տղամարդու ձևվածքի կուտյում և փողկապ էր կապել: Մյուսը, որ կարմիր մագերով միքը-իբր մի կին էր, հագել էր իրիկնային խոր դեկուտեով ու փայլազարերով մի շոր:

Ինչ տիսմարսիթյուն, մտածեց Ռավիկը: Ինչո՞ւ «Եկերազափե» չկացի: Ինչի՞ց եմ վախենում: Կամ ինչի՞ց եմ վախչում: Իմ գացմունքը հասունացել է, ես դա գիտեմ: Անշատման այս երեք ամիսները ոչ թե թուլացրել, այլ ավելի ուժեղ են դարձել այդ գացմունքը: Մի՞թե ես որևէ նպատակ եմ հետապնդում, երբ ինքս ինձ խարում եմ: Այդ գացմունքը միակ բանն է եղել, որ մեացել է ինձ հետ, երբ ես քարշ եմ եկել խոր նրանցքներում, երբ թաքնված սպասել եմ ինչ-որ սենյակներում, երբ կաթիլ առ

կաթիլ իմ մեջ է լցվել օտար և անաստղ դիշերների մենությունը, Այդ անշատումն ավելի բոլորքեց իմ զգացմունքները, քան դա կարող էր անել այն ժամանակ ինքը՝ ժողովը, իսկ այժմ...

Խեղդված մի ճիշ սթափեցրեց Ռավիկին: Այդ ընթացքում մի քանի կանայք արդեն ներս էին եկել Նրանցից մեկը, որը սպիտակավուն նեգրուհու էր նման, բավական հարբած էր և վրան ծաղիկ կպցրած զլխարկը ետ էր հրել ծոծրակին: Նա շպրտեց ձեռքին բռնած սեղանի դանակը և դանդաղ քայլերով աստիճաններով իջավ ներքեւ: Ոչ ոք նրան լրունեց: Քելներներից մեկը այդ նույն աստիճաններով բարձրանում էր վերև: Կանանցից մի ուրիշը, վերեռում կանգնած, փակել էր նրա ճանապարհը:

— Աչինչ չի եղել, — ասաց քելների առաջն առնող կինը, — ոչ մի քան չի պատահել:

Քելները ուսերը վեր քաշեց և, շրջվելով, ետ գնաց: Ռավիկը տեսած, թե ինչպես անկյունի բազմոցին նստած կարմիր մազերով կինը տեղից վեր կացավ: Այդ նույն րոպեին քելների առաջն առնող կինը արագ-արագ գնաց ներքեւ: Կարմիր մազերով կինը, ձեռքը փարթամ կրծքին դրած, անշարժ կանգնել էր: Նա զգուշորեն բացեց ձեռքի երկու մատը և ցած նայեց: Եորի կտրվածքը մի քանի սանտիմետր ավելի խորն էր, որի տակից երկում էր բաց վերքը: Մաշկ չկար, միայն բաց վերքն էր երկում իրիկնային կանաչ, երփներանգող շորի տակից: Կարմիր մազերով կինն այնպես էր նայում, թվում էր, թե չի հավատում, որ դա վերք է:

Ռավիկին ակամա մի շարժում արեց: Հետո նորից ետ ընկավ տեղը: Մի անգամ արտաքսվելն արդեն բավական էր: Նա տեսավ, որ տղամարդու ձևվածքի կոստյում հագած կինը կարմիր մազերով կնոշը ետ քաշեց գեպի բազմոցը: Այդ նույն ակնթարթին աստիճաններով վեր բարձրացավ երկրորդ կինը՝ մի բաժակ օղի ձեռքին: Տղամարդու ձևվածքի կոստյում հագած կինը չոքեց նստարանի վրա, մի ձեռքով փակեց կարմիր մազերով կնոջ բերանը և մյուս ձեռքը արագ ետ քաշեց նրա վերքի վրայից: Երկրորդ կինը բաժակի օղին լցրեց վերքի վրա: Ախտահանման հասարակ ձև է, մտածեց Ռավիկը: Կարմիր մազերովը տնքում էր ու ցնցվում, սակայն մյուսը երկաթի պես ամուր բռնել էր նրան: Երկու ուրիշ կին սեղանն հավաքեցին մյուս հաճախորդների առջենից: Այդ ամենը կատարվեց վերին աստիճանի արագ և գործիմացորեն,

այնպես, որ ոմանք նույնիսկ լնկատեցին էլ: Դրանից մի քանի րոպե անց ներս խուժեց լեզրիական սիրով տարվածների և հոմոսեքսուալիստների մի բազմություն: Նրանք շրջապատեցին անկյունում գտնվող սեղանը, կարմիր մազերով կնոջը վեր բարձրացրին, բռնեցին բոլոր կողմերից և ծիծաղելով ու շաղակրատելով այնպես դուրս եկան սրահից, կարծես ոչինչ չէր պատահել: Հաճախորդների մեծ մասը դա նույնիսկ լնկատեց:

— Մաքուր գործ էր, ճիշտ է, — հարցրեց Ռավիկի հետեւ քելները:

Ռավիկը գլխով արեց:

— Այդ ի՞նչ էր պատահել, — հարցրեց նա:

— Խանդի հողի վրա էր: Այս այլասերվածները կարծես զագազածների բանդա լինեն,

— Այդ որտեղից այդպես վայրկենապես հավաքվեցին: Խակապես որ տեղեպատիա գոյություն ունի:

— Նրանց հոտառությունը զարգացած է, մեսյա, հոտ առան, — ասաց քելները:

— Էստ երևույթին մեկը հեռախոսով հաղորդել էր: Բայց շատ արագ ու ստույգ կատարվեց այդ բոլորը:

— Նրանք հոտ առան, իսկ բոլորը միանգամից հայտնվեցին, որովհետև միասին են լինում՝ ինչպես սատանան ու մահը: Միենույն կողմից են ներկայանում: Միայն թե գործը ոստիկանություն շհասնի — ահա նրանց ուզածը: Իսկ մնացած հարցերում իրենք իրար լեզու հասկանում են:

Քելները Ռավիկի բաժակը վերցրեց սեղանից:

— Մի բաժա՞կ էլ բերեմ: Ի՞նչ էիք խմում, — հարցրեց նա:

— Կալվադոս, — ասաց Ռավիկը,

— Ծառ լավի: Ծվո մի կալվադոս:

Քելները հեռացավ:

Ռավիկը հայացը բարձրացրեց ու տեսավ ժոանին, որը նըստած էր իրենից մի քանի սեղան այն կողմէ: Ըստ Երևույթին, նա ներս էր եկել այն ժամանակ, երբ՝ Ռավիկը քելների հետ խօսելիս էր եղել: Համեմեայն դեպք նրա ներս մտնելը Ռավիկը շէր նկատել: Ժոանը նստած էր երկու տղամարդու հետ: Ռավիկն ու Ժոանը իրար նկատեցին միաժամանակ: Ժոանի արևից սհացած դիմքը դունաւում պատվեց: Մի պահ ժոանը տեղում անշարժացավ, առանց

Հայացքը Ռավիկից հեռացնելու Հետո անսպասելի մի շարժումով սեղանը ետ հրեց, կանգնեց տեղից և շարժվեց գեպի Ռավիկից; Նրա դեմքը տարօրինակորեն փոխվեց: Դարձավ մի տեսակ ազոտ ու անորոշ բիծ, որի վրա երկում էին միայն անշարժ, բյուրեղի նման վճիռ աշքերը: Երբեք մինչեւ այդ Ռավիկը ժողովանի աշքերը այդքան պայծառ ու շողջողուն չէր տեսել: Այդ աշքերի փայլում ինչ-որ զայրույթ կար արտացոլված:

— Դու վերադարձե՞լ ես,— կամացուկ, գրեթե շունչը կտրվելով հարցրեց ժողովը:

Նա կանգնել էր Ռավիկի դիմաց, և ակամայից այնպիսի մի շարժում արեց, որ թվաց, թե ուզում է գրել Ռավիկին: Սակայն այդ շարեց, Նույնիսկ ձեռքը շպարզեց Ռավիկին՝ բարկելու համար:

— Դու վերադարձե՞լ ես,— կրկնեց ժողովը:

Ռավիկը լուս էր:

— Այդ ե՞րբ ես վերադարձել,— հարցրեց նա նույն կամացուկ ձայնով:

— Արդեն երկու շարաթ է:

— Երկու շարաթ... եվ ես... Դու նույնիսկ չես էլ մտածել...

— Աչ ոք քո տեղը շգիտեր: Աչ հյուրանոցում և ոչ էլ «Շեհարազադեում»:

— Եհանքաղակեռմա... չէ՞ ոք ես... — Ժողովը կմկմաց, —

Ինչո՞ւ նամակ չէիր գրում:

— Չէի կարողանում:

— Սուս ես առում:

— Եթե դա սուս ես համարում, ուրեմն, չէի ուզում գրել: Ես շգիտեի, կվերադառնամ թե չէ:

— Նորից ես ստում: Փա ոչ մի կապ չունի գրել-շգրելու հետ:

— Աչ, կապ ունի: Ես կարող էի վերադառնալ, բայց կարող էի նաև շվերադառնալ: Մի՞թե դու դա չես հասկանում:

— Աչ, չեմ հասկանում: Բայց դրա փոխարեն ուրիշ բան եմ հասկանում: Հասկանում եմ այն, որ դու արդեն երկու շարաթ է, ինչ այստեղ ես, բայց ամենափոքրիկ չանցն անգամ չես գործադրել՝ ինձ գտնելու համար...

— Ժողով, — հանգիստ տոնով ասաց Ռավիկը: — Չէ՞ ոք Փարիզում չեն քո ուսերն այդպես սեացել արեից:

Քելներն ականջը սրած ու ոտքը կախ զցելով անցավ նրանց փողքով։ Նրա հայացքը մի վայրկյան կանգ առավ ժոանի և Թավակի վրա։ Փոքր-ինչ առաջ տեղի ունեցած տեսարանը դեռ թարմ էր նրա հիշողության մեջ։ Նա կարծես պատահականորեն կարմիր ու սպիտակ վանդակավոր սփոռցի վրայից մի ափսեի հետ վերցրեց երկու դանակ ու երկու պատառաքաղ։ Դա Ռավիկի ալբից շվրիպեց։

— Ամեն ինչ կարգին է, — ասաց նա։

— Ի՞նչն է կարգին, — հարցրեց Ժոանը։

— Աշխարհ քիչ առաջ մի բան եղավ, խոսքս դրա մասին է, ժոանը սկսված նայեց Ռավիկին։

— Դու այստեղ որևէ կնօ՞շ ես սպասում։

— Տե՛ր իմ աստված։ Ի՞նչ կին։ Այստեղ մի տեսարան տեղի ունեցավ, խոսքը դրա մասին է։ Մեկին դանակով խիել էին։ Բայց այս անգամ ես խառնված չեմ։

— Խառնված, — կարծես նոր միայն հասկանալով, բացականչեց Ժոանը։ Հանկարծ նրա դեմքի արտահայտությունը փոխվեց։

— Դու ի՞նչ ես անում այստեղ, Քեզ նորից կբանտարկեն։ Ես ամեն ինչ զիտեմ։ Հիմա եթե քեզ բռնեն, արդեն կես տարի բանտարկություն կտան։ Դու պետք է հեռանաս ես չգիտեի, որ դու Փարիզում ես։ Կարծում էի, այլև չես վերադառնա։

Ռավիկը լուս էր,

— Ես կարծում էի դու այլևս չես վերադառնա, — կրկնեց Ժոանը։

Ռավիկը նայեց նրան։

— Ժոան...

— Ոչ, Դու ճիշտ չես։ Այդ բոլորը սուս է, Բոլորը։

— Ժոան, — զգուշորեն ասաց Ռավիկը։ — Դու զնա քո սեղանի մոտ։

Ժոանի աշքերը լցվեցին,

— Գնա քո սեղանի մոտ։

— Դու ինք ես մեղավոր, — դուրս պրծալ Ժոանի շուրթերից։ — Դու ինք, միայն դու, ուրիշ ոչ ոք։

Ժոանը միանգամից շրջվեց ու ետ գնաց։ Ռավիկն իր սեղանը թեթևակի մի կողմ հրեց ու նստեց տեղը։ Հանկարծ նրա աշքե

ըեկավ կալվագոսի բաժակին: Նա ձեռքը մեկնեց, որպեսզի խմի: բայց նորից ետ բաշեց, Ժոանի հետ խոսելիս նա իրեն շատ հանգիստ էր զգում, իսկ այժմ հանկարծ նրան համակեց հուզմունքը: Տարօրինակ է, մտածեց Ռավիկը: Կրծքիս մկանները դողում են մաշկիս տակ: Ինչո՞ւ հենց այդ մկանները: Նա վերցրեց բաժակը և սկսեց զննել իր ձեռքը: Չեռքը միանգամայն հանգիստ էր: Առանց Ժոանին նայելու, նա խմեց կալվագոսի կեսը:

— Մի տուփ սիգարետ, — ասաց Ռավիկը մոտից անցնող քելներին: «Կապորալ»:

Նա մի սիգարետ վառեց և խմեց բաժակի մեջ մնացած կալվագոսը: Ռավիկը դարձյալ իր վրա զգաց Ժոանի հայացքը: Ի՞նչ է սպասում, մտածեց նա: Այն, որ ես վշտից խմո՞ւմ եմ նրա աշջիքի առաջ: Նա մոտ կանչեց քելներին և վճարեց: Երբ Ռավիկը տեղից վեռ կացավ, Ժոանը աշխույժ զրույցի էր բռնված իրեն ուղեկցողներից մեկի հետ: Նա հայացքը ըրարծացրեց, երբ Ռավիկը անցնում էր կողքով: Ժոանի դեմքը մոայլ էր, սառը և առանց որեւէ արտահայտության, թեև լարված ժպատում էր:

Ռավիկը քայլում էր փողոցներով և իրենից անկախ ու անսպասելի նորից հայտնվեց «Եհերազաղեի» առաջ: Մորոզովը նրան դիմավորեց ժպիտը երեսին:

— Լավ ես զիմանում, զինվոր: Իսկ ես քեզ համարյա կործանված էի համարում, Մարդ ակամայից ուրախանում է, երբ տեսնում է, որ իր կանխագուշակումները կատարվում են: Տեսա՞ր նորից ոնց վերադարձար:

- Ժամանակից շուտ մի ուրախացիր:
- Դու նույնպես: Աւշացել ես: Ժոանն արդեն զնաց:
- Ես այդ դիտեմ: Իրեն հանդիպեցի:
- Ի՞նչ: Հանդիպեցի՞ր:
- Այո: «Կլոշ դ'Օրում»:
- Ասացեք, ինդրե՞մ... — վրա բերեց Մորոզովը զարդարած: — Մայրիկ-կյանքը միշտ հոգեպահում անակնաշներ է ունենում: Գիտե ինչպես զարմացներ:
- Ասա, տեսնենք, ի՞րբ ես այսուղ գործդ վերջացնամ, Բորիս:

— Մի քանի բոպեից հետու Բոլորն արդեն գեացել են: Մի այն պետք է շորերս փոխեմ: Իսկ դու մինչև այդ արի զնա ներս: Մի քիչ էլ օդի կիսմես ռեստորանի հաշվին:

— Ոչ, ավելի լավ է ես այստեղ սպասեմ:

Մորոզովը նայեց նրան:

— Ինչպե՞ս ես քեզ զգում:

— Շատ վատ:

— Իսկ դու ուրիշ բան էիր սպասում: Դե լավ, զնա հագնդիր:

Խավիկը հենվեց պատին, նրա կողքին պառավ ծաղկավաճառութին չվաճառված ծաղիկները զամբյուղի մեջ էր հավաքում: Ծաղկավաճառութին նրան ոչինչ լառաջարկեց զնելու թեև դա անմտություն էր, բայց Խավիկը հանկարծ ուզեց, որ պառավն իրեն մի փունչ ծաղիկ առաջարկի: Կարծես այդ ծաղկավաճառը Խավիկի գեմքից կարդում էր, որ նա ծաղկի պահանջ հիմա չունի: Խավիկը նայեց աների շարքի երկարությամբ: Մի քանի լուսամուտներում զեր լույսեր էին վառվում: Տաքսիները դանդաղ անցնում էին նրա մոտով: Թե ինչի՞ էր նա սպասում: Դա ինքը շատ սուրյգ գիտեր: Նա չէր սպասում միայն, թե ժոանը կարող է իրենից առաջ ընկնել: Իսկ ինչո՞ւ չափետք է ընկնի: Միշտ իրավացին նա է, ով առաջինն է հարգածն հասցնում:

«Եեհերազագեից» քելներները դուրս եկան: Գիշերը նրանք կարմիր կուրտականներ և երկարածիւտը չուվյակներ հագած կովկասցիներ ու լերկեսներ էին: Իսկ հիմա, լուսադեմին, նրանք հոգնած էին և իրենց ամենօրյա սովորական զգնստով, որ զիշերացին դիմակահանդեսից հետո նույնիսկ, կարծես, տարօրինակ էր թվում, զնում էին իրենց տները: Մորոզովը դուրս եկավ վերշինը:

— Հը, ո՞ւր ենք զնում, — հարցրեց նա:

— Այսօր տեղ չի մնացել, որ ես եղած լինեմ:

— Այդ դեպքում արի զնանք հյուրանոց, շախմատ խաղանք:

— Ի՞նչ:

— Շախմատ: Փայտե ֆիգուրներով այդպիսի մի խաղ կատարդու միտք ե ցրում է և կենարոնացնում:

— Լավ, — ասաց Խավիկը: — Ինչո՞ւ լէ: Քնանք խաղանք:

Առավիկն արթնացավ և իսկույն զգաց, որ ժողովը սենյակում է, դեռ բավական մութն էր, և Ռավիկը նրան չէր կարողանում տեսնել, բայց դիտեր, որ նա այդտեղ է: Սենյակն ուրիշ էր, ուրիշ էր լուսամուտը, ուրիշ էր օդը, ուրիշ էր ինքը:

— Հիմարությունդ թող,— ասաց նա: — Լույսը վառիր և արի ինձ մոտ:

Ժողովը տեղից շշարժվեց: Ռավիկը նույնիսկ չէր զգում, որ նա շնչում է:

— Ժողով,— ասաց նա: — Հու տաէկնոցի շենք խաղում:

— Աչ, — պատասխանեց նա՝ հաղիկ լսելի ձայնով:

— Այդ դեպքում արի այստեղ:

— Դու գիտեի՞ր, որ ես կգամ:

— Ես որտեղից դա կարող էի իմանալ:

— Սենյակիդ դուռը չէր փակած:

— Իմ սենյակի դուռը հսկամարյա լեմ փակում:

Ժողովը մի վայրկյան լոեց:

— Ես կարծում էի, զեռ չես վերադարձել, — ասաց վերջապես ժողովը: — Միայն ուզում էի... Ես կարծում էի, դու որևէ տեղ նստած խմել ես:

— Ես էլ էի կարծում, որ այդպես կլինի: Բայց գրա փոխարեն նստած շախմատ էի խաղում:

— Ի՞նչ:

— Եսխմատու Մորոզովի հետ: Ներքնի խցիկում, որը, կարծես, առանց զրի ակվարիում լինի:

— Եսխմատու: — Նա սենյակի անկյունից մի քանի քայլ արեց զեպի առաջ: — Առում ես, շախմատ էիր խաղում... Բայց մարդ շախմատ է խաղում, երբ...

— Ես էլ էի կարծում, որ հնարավոր չէ խաղալ, բայց, երեսկայիր, խաղացվում է: Եվ բավականին լավ է խաղացվում: Ես նույնիսկ մի պարտիա տարա:

— Ուրեմն, դու ամենասար, ամենաանսիրտ...

— Ժողով, — ասաց Ռավիկը: — Հիմար տեսարաններ մի սարքիր, Ես սիրում եմ թատրոն... բայց այսօր այդ տրամադրությունը չկա:

— Ես ոչ մի տեսարան էլ չեմ սարքում: Պարզապես ես վերին աստիճանի դժբախտ կին եմ:

— Կեղեցիկ, Աւրեմն, արի այս բոլորին վերջ տանք, Տեսարանները տեղին են, երբ մարդ միշին աստիճանի է դժբախտ և մի ծանոթ ունեի, որը կնոջ մահից անմիշապես հետո փակվեց իր սենյակում և մինչև նրա թաղման օրը զբաղված էր շախմատային խնդիրների լուծումով։ Շատերը նրան անսիրտ մարդ էին համարում, բայց ես գիտեի, որ նա իր կնոջը աշխարհի շափ սիրում է։ Պարզապես նա չգիտեր, ինչ անի։ Եվ ահա գիշեր ու ցերեկ շախմատային խնդիրներ էր լուծում, որպեսզի իր մեծ կորչստի մասին լմտածի։

Ժոանն այժմ կանգնած էր սենյակի մեջտեղում։

— Աւրեմն, դու էլ էիր մոռացության տալու համար շախմատ խաղում, Ռավիկ։

— Եշ ես քեզ ուրիշի մասին պատմեցի, Իսկ ես քնած էի, երբ դու եկար։

— Այո, դու քնած էիր։ Դու կարողանում ես քնել։
Ռավիկը անկողին մեջ փոքր-ինչ բարձրացավ։

— Ես մի ուրիշ ծանոթ էլ ունեի, որը նույնպես իր կնոջը կորցրեց։ Սա էլ մտավ անկողին ու երկու օր շարունակ քնեց։ Նրա զոքանչը այդ տեսնելով, կատաղել, իրենից զուրս էր եկել նա չըր կարողանում հասկանալ, որ մարդ կարող է այդպիսի անհեթեթ, անբնականորեն հակառակ բան անել և միննույն ժամանակ լինել միանգամայն անսփոփելի։ Աւղակի տարօրինակ է, թե որքան է անհեթեթ վշտի էտիկետը, եթե դու ինձ հարրած, ոտից-զլիսից ընկած գտնեիր, քեզ դա շատ բնական կթվար։ Բայց քանի որ ես շախմատ եմ խաղացել և քնել, միթե գա արդեն ապացույց չէ, որ ես կոպիտ եմ և անզգա։ Դա պարզ է և հասկանալի, ճիշշտ է։

Հանկարծ մի շրիկոց ու գրնջոց լսվեց։ Ժոանը ձեռքը զցեց վագին ու շրմիալով հատակին խփեց։

— Հիանալի է, — ասաց Ռավիկը, — առանց այն էլ ես տանել լիի կարողանում այդ կճումք։ Միայն զգույշ եղիր, որ բեկորները ոտքերդ շմտնեն։

Ժոանը ապակու շարդված կտորները ոտքով մի կողմ տվեց։

— Ռավիկ, — ասաց նա, — ինչո՞ւ ես դու զրանք ինձ առում։

— Իսկապես որ, — պատասխանեց Ռավիկը, — ինչո՞ւ եմ

ասում, Ըստ երեսւյթին, ուզում եմ ինքս ինձ գոտեպնդել, քո
կարծիքով այդպես չէ, ժողով:

Ժողովը վայրկենապես շրջվեց նրա կողմը:

— Երեսւմ է, որ այդպես է: Բայց մարդ չգիտի, թե դու ինչն
ես լուրջ ասում և ինչը կատակով:

Ժողովն զգուշորեն անցավ ապակու կտորներ թափված հա-
տակի վրայով և նստեց մահճակալին: Բացվող օրվա վաղորդյան
լուսի մեջ Ռավիկն արդեն պարզ տեսնում էր Ժողովի դեմքը:
Բայց զարմանալին այն էր, որ այդ դեմքի վրա հոգնածության
նշույլ անգամ շկարու Ընդհակառակը, Ժողովի դեմքը, կարծես, երի-
տասարդացել էր, դարձել մի տեսակ պայծառ և լարված: Ժողովի
հագին բարակի մի վերարկու էր, որը Ռավիկն առաջին անգամ
էր տեսնում, և մի շոր, որ լրիվ տարբերվում էր «Կոշ գ'թում»
հագած նրա շորից:

— Ես կարծում էի, որ դու այլևս չես վերադառնա, Ռա-
վիկ, — ասաց Ժողովը:

— Այս, Շվեյցարիայում ես շատ ավելի երկար մնացի, քան
ենթադրում էի: Ավելի շուտ գալ շկարողացա:

— Ինչո՞ւ դու երբեք ոչինչ չգրեցիր:

— Իսկ դա ի՞նչ օգուտ էր տալու:

Ժողով հայացքը մի կողմ շրջեց:

— Համենայն դեպս, ավելի լավ կլիներ:

— Ավելի լավ կլիներ, եթե ես առհասարակ շվերագառնային
Բայց ինձ համար ոչ ուրիշ երկիր այլևս գոյություն ունի և ոչ էլ
ուրիշ քաղաք, բացի Ֆրանսիայից ու Փարիզից: Շվեյցարիան չա-
փականց փոքր է, մյուս երկրներում ամենուրեք ֆաշիստներ են:

— Իսկ այստեղ էլ ոստիկանություն է...

— Աստիկանությունը հիմա նույնքան շատ, կամ ավելի
ճիշտ, նույնքան քիչ շահսեր ունի ինձ բանարկելու, որքան և
առաջ, Վերջին անգամ ուղղակի բախտու շրեթեց, դա պարզապես
դժբախտ պատահականություն էր: Եկեք այլևս այդ մասին լիսո-
սենք:

Ռավիկը մահճակալի մոտ գտնվող սեղանից վերցրեց սիգա-
րեսի տուփը: Դա միշին մեծության մի սեղան էր, շատ հարմաք
գրքեր, սիդարետներ և ուրիշ մանր-մունք իրեր դնելու համար:
Ռավիկը սովորաբար տանել չէր կարողանում մահճակալների

Կողքին դրված նախշաղարդ ոտքերով ու կեղծ մարմարե երես ներով գիշերային սեղանները:

- Ինձ էլ տուր մի սիզարետ, — ասաց Ժոանը:
- Որեէ բան ուզո՞ւմ ես խմել, — հարցրեց Ռավիկը:
- Ուզում եմ: Մի վեր կենա: Ինչո կբերեմ:

Ժոանը շիշը բերեց, լցրեց Ռավիկի և իր բաժակները: Հետո վերցնելով գրանք, մեկը տվեց Ռավիկին, մյուսը թողեց իրեն: Խմելիս Ժոանի վերաբերուն ուսերից ցած սահեց: Ռավիկն առավոտյան բացվող լույսի տակ տեսավ, որ Ժոանի հագին հենց այն շորն է, որն ինքն էր նվիրել նրան Անտիբ մեկնելուց առաջ: Ինչ համար էր Ժոանը հագել այդ: Դա իր տված նրա միակ շորն է: Ռավիկը ոչ մի բանի մասին այդպես չէր մտածել նաև ուզում:

— Երբ ես քեզ տեսա, Ռավիկ... այդպես անսպասելի... — ասաց Ժոանը, — ոչինչ չէի կարողանում մտածել: Ոչ մի բան: Իսկ երբ զնացիր, ինձ թվաց, թե երբեք այլնս քեզ չեմ տեսնի: Սկզբում սպասում էի, թե զու «Կլոշ դ'Օր» կվերադառնաւ: Ինձ թվում էր, զու գալու հաւ ինչո՞ւ չեկար:

- Ինչո՞ւ պետք է գայի:
- Ես կգայի քեզ հետ:

Ռավիկը գիտեր, որ Ժոանի ասածը ճիշտ չէ: Բայց այդ մասին չէր ուզում մտածել: Հանկարծ նա իր մեջ ոչ մի բանի մասին այլևս շմտածելու ցանկություն զգաց: Ռավիկը չէր ուզում հավատալ, որ Ժոանի այցը անդորր կրերի իրեն: Նա չգիտեր, թե Ժոանըն ինչո՞ւ է եկել և ի՞նչ է նրա ուզածը: Բայց անսպասելի կերպով զգաց ինչ-որ մի տարօրինակ և խոր խաղաղություն: Հենց միայն Ժոանի ներկայությունը բավական էր այդ խաղաղության համար: Սա ի՞նչ բան է, մտածեց Ռավիկը: Մի՞թե ես նորից եմ կորցնելու ինձ տիրապետելու կարողությունը, նորից եմ սուզգում խավարի մեջ, ուր փոթորկվում է արյունը, նորից եմ անձնատուր ցինում երեակայությանը և ենթարկվում սկսվող վտանգներին:

— Ինձ թվում էր, թե զու ինձ ուզում ես թողնել, — ասաց Ժոանը: — Ասենք, հենց այդպես էլ ուզում էիր: Ճիշտն ասա, ուզո՞ւմ էիր:

- Ռավիկը չէր պատասխանում:
- Ժոանը նայում էր նրան:

— Ես դա գիտեի, Այո, գիտեի, — կրկնում էր նա խոր հայոցվածությամբ:

— Ինձ էլի մի բաժակ կալվադոս տուր:

— Սա կալվադո՞ս է:

— Այո: Մի՞թե դու չնկատեցիր:

— Ոչ:

Ժոանը կալվադոսը լցնելիս ձեռքը դրեց Ռավիկի կրծքին, և Ռավիկն հանկարծ զգաց, որ շունչը կտրվում է: Ժոանը վերցրեց իր բաժակը և խմեց:

— Այո, հսկապես որ կալվադոս է:

Նա կրկին նայեց Ռավիկին:

— Լավ է, որ եկա, — ասաց Ժոանը: — Ես դա գիտեի: Գիտեի, որ լավ կլինի:

Գնալով լույսն ավելի էր բացվում: Լուսամուտի ծածկոցափեղկերը սկսեցին ճոռակ: Փշեց առավոտյան քամին:

— Լավ է, որ եկա, — հարցրեց Ժոանը:

— Զգիտեմ, Ժոան:

Ժոանը խոնարհվեց Ռավիկի վրա:

— Գիտես, դու պետք է իմանաս:

Ժոանի դեմքն այնքան էր մոտեցել Ռավիկին, որ մազերը թափվել էին նրա ուսերին, Ռավիկը հայացքը բարձրացրեց: Սանթի պատկեր է, մտածեց Ռավիկը, և անսահմանորեն օտար է, և անշափ հարազատ, միշտ միենույն է, բայց նաև միշտ նորու Ռավիկը տեսավ, որ Ժոանի ճակատի մաշկը թեփուտվել է: Ծեսավ անփութորեն շրթներկ քսած նրա վերին շրթունքը, որի վրայից բարձրացել էին ներկի չորացած շերտիկները, Ռավիկը նայում էր Ժոանի երեսին, որը հիմա այնքան մոտիկ էր խոնարհվել իր գեմքի վրա և որը ծածկում էր մնացած ամբողջ աշխարհը, նայում էր ու մտածում, որ միայն իր ֆանտազիան կարող էր այդ գեմքի վրա այդքան խորհրդավոր բաներ գտնել: Նա գիտեր, որ աշխարհում կան ավելի գեղեցիկ, ավելի խելացի, ավելի անաղարտ գեմքեր, Բայց դրա հետ միասին նաև գիտեր, որ ամբողջ աշխարհում չկա մի այլ գեմք, որն օժագած լինի նրա վրա իշխելու այդպիսի մեծ ուժով, եվ հենց ինքն էր, որ նրան էր տվել իշխելու այդ մեծ ուժը:

- Այո, — ասաց Թավիկը, — Դա շատ լավ է, ինչողևս եւ
 ուզում է լինի, լավ է:
 — Ես չէի կարող դա տանել, Թավիկ,
 — Ի՞նչը!
 — Քո հեռանալը, Անվերադարձ հեռանալը:
 — Բայց չէ՝ որ դու հենց նոր ասացիր, որ քեզ թվում էր, թե
 ես այլևս չեմ վերագառնալու:
 — Դա միենույն բանը չէ, եթե դու մի որեւէ այլ երկրում
 ապրեիր, ես պարզապես կմտածեի, որ մենք երկար ժամանակով
 բաժանվել ենք: Ես երբեք կարող չի գալ քեզ մոտ: Կամ դոնե կա-
 րող էի այդպես մտածել: Մակայն այստեղ, միենույն քաղա-
 քում... Մի՞թե դու չես հասկանում:
 — Ես դա հասկանում եմ,
 Ժոանն ուղղվեց ու ետ դժեց մազերը:
 — Դու ինձ մենակ չես թողնի: Դու պատասխանատու ես ինձ
 համար:
 — Մի՞թե դու մենակ ես:
 — Դու պատասխանատու ես ինձ համար, — ասաց Ժոանը և
 փառաց:
 Թավիկը մի վայրկյան ատելության ինչ-որ զգացումով լցվեց
 Ժոանի նկատմամբ: Այդ զգացումը նրա մեջ առաջացրեց Ժոանի
 ժպիտը, խոսելու ձեր:
 — Հիմարություններ մի ասա, Ժոան:
 — Դա հիմարություն չէ: Այո, դու պատասխանատու ես ինձ
 համար: Մեր առաջին հանդիպումից ի վեր, ես առանց քեզ...
 — Շատ լավ: Ես պատասխանատու եմ, երկի, նաև Զեխոս-
 լովակիայի բոնագրավման համար: Իսկ հիմա վերջ տուր այդ
 բոլորը: Արդեն լույս է, Դու շուտով գնալու ես:
 — Ի՞նչ:
 Ժոանն ալքերը սկսեց Թավիկի վրա:
 — Դու չե՞ս ուզում, որ ես մնամ այստեղ:
 — Ոչ:
 — Այս այդպիս... — ասաց նա շատ կամաց և առա խիստ
 գայրագին ձայնով: — Ուրեմն, այդպիս: Դու այլևս ինձ չես սի-
 րում:

— Ամենակա՞լ տեր, — ասաց Ռավիկը: — Միայն սա էր ինձ պակասում, ի՞նչ ապուշների ևս ես եղել վերջին ամիսներին:

— Նրանք ապուշներ չեին, իսկ ես ի՞նչ պետք է անեմ, նըստեի «Միլան» հյուրանոցում ու նայեի նրա պատերին, մինչև որ խելագարվեի:

Ռավիկը անկողնում փոքր-ինչ վեր բարձրացավ:

— Միայն թե առանց խոստովանակի, — ասաց նա: — Խոստովանանք լսելու ցանկություն լունեմ, ես միայն ուզում եմ, որ մեր խոսակցությունը մի քիչ բովանդակալից լինի:

Ժոանը զարմացած նայեց Ռավիկի երեսին: Ժոանի աշքերն ու բերանը թվում էր, թե ամբողջովին տափակացել են:

— Ինչո՞ւ ես դու ինձ ամեն բանում քննադատում: Մյուսներն այցպես շեն քննադատում: Քեզ մոտ ամեն ինչ խկույն պրոբլեմ է գառնում:

— Ծիշտ է:

Ռավիկը բերանը մի կում կալվադոս առավ ու նորից պառկեց տեղում:

— Իհարկե, ծիշտ է, — վրա բերեց Ժոանը: — Մարդ չգիտի, թե իրեն ինչպես պահի քեզ հետ: Դու ստիպում ես այնպիսի բաներ անել, որ մարդու մտքով չի էլ անցել: Եվ հետո էլ սկսում ես ինքդ հարձակվել:

Ռավիկը խոր շունչ քաշեց: Ինչի՞ մասին էր նա քիչ առաջ մտածում: Հա... սիրո խավար, երևակայության իշխանություն... Արքա՞ն շուտ են սրանք ուղղումներ քննումում: Եվ մարդիկ իրենք են այդ անում, միշտ և անվերջ իրենք: Հենց նրանք են ծայրահեղ կրքոտությամբ կործանում իրենց երազանքները: Բայց ուրիշ ի՞նչ կարող են անել նրանք: Խսկապես, ի՞նչն է նրանց հանցանքը: Նրանք իրենց գեղեցիկ են թվում, թվում են կորած, հետապնդված... Խորի հողի ընդերքում ինչ-որ տեղ գիթխարի մի մագնիս է գտնվում, իսկ մակերեսին՝ խայտաբղետ ֆիզուրներ, որոնց թվում է, թե իրենք ունեն սեփական կամք, սեփական ճակատագիր... Աւրիշ ի՞նչ կարող են անել նրանք: Եվ մի՞թե ինքը նույնպես այդպիսին չէ: Կեռ շնավատացած, դեռ ճիգով կառչած զգուշությունից ու էժանագին սարկազմից, բայց արդեն լրիվ քաջատեղյակ այն ամենին, ինչ անխուսափելիորեն կատարվելու է:

Փոանը նօտել էր մահճակալի ոտքերի կողմբու նա կարծես բարկացած, գեղեցիկ լվացարարունի լիներ և միննույն ժամանակ լուսնից ընկած մի էակ, որ երկրային գործերից ամեննեին տեղեկություն շուներ, նրա երեսին խայտում էին արշալույսի կարմիր ցոլքերը, որոնք փոխարինել էին վաղորդյան աղջամուղջին։ Կեղտուտ բակերի, լուսամուտների և մրից սևացած տանիքների վրա զգացվում էր երիտասարդ օրվա անաղարտ շունչը։ Այդ շնչի մեջ լսվում էր անտառի աղմուկը, և կյանքի բարախյունն էր լսվում այդ շնչի մեջ։

- Փոան, — ասաց Ռավիկը, — Ինչո՞ւ ես եկել։
- Ինչո՞ւ ես զա հարցնում։
- Խսկապես, ինչո՞ւ եմ հարցնում։
- Ինչո՞ւ ես անընդհատ հարցնում։ Ես այստեղ եմ։ Դա բավական չէ։
- Այո, Փոան, դու իրավացի ես, Բավական է։
- Փոանը գլուխը բարձրացրեց։
- Վերջապե՞ս Բայց սկզբից դու պետք է անպայման մարդու ուրախություն թունավորես։

— Աւրախությո՞ւն, Փոանը դա ուրախություն է համարում։ Հետապնդվել բազմաթիվ աև պրոպելլերներից, շնչակտուր լինել, ընկնել ցանկությունների մրրիկի մեջ... և կոչել այդ ուրախություն։ Աւրախությունը զրում է, լուսամուտի այն կողմբու Վաղորդյան շամանղաղ, խաղաղության տասը րոպէ, քանի զեռ օրը իր ճանկերը ցույց շի տվել... Բայց ի՞նչ է։ Ռավիկը նորի՞ց է փորձում անդրադառնալ այդ բոլորին։ Դրողի ծոցը թող կորչեն զրանք։ Մի՞թե Փոանը իրավացի չէր։ Մի՞թե իրավացի չէր, ինչպէս իրավացի են վաղորդյան ցողը, ճնճղուկները, քամին, արյունը։ Ինչո՞ւ էր ինքն այդ հարցնում։ Ի՞նչ էր ուզում իմանալ։ Փոանն այստեղ է, զիշերային այդ թիթեռը, որն անհոգորեն թռել եկել էր այստեղ... իսկ ինքն ահա պառկել է, նրա թների բծերն ու երականցուղերն է համրում և նայում նրա փոքր-ինչ խունացած գույններին։ Նա եկել է, և ես, հիմարս, ուզում եմ նրան ցույց տալ իմ առավելությունը, հենց միայն այն պատճառով, որ ինքն է եկել, մտածեց Ռավիկը։ Ինչպիսի՞ անհեթեթություն։ Իսկ եթե եկած Աիներ, ես կպառկեի այսպես և կմտածեի անվերջ, փորձե-

լով հերոսաբար խաբել ինքս ինձ և թաքուն երազել նրա զաւըստյան մասին:

Թազիկը վերմակը մի կողմ նետեց, ոտքերը ցած կախեց մահճակալի եզրից և խրեց ուղղակի կոշիկների մեջ:

— Ի՞նչ ես անում, — զարմացած հարցրեց Ժոանը, — ուզում ես ինձ այստեղից գո՞ւրս շպրտել:

— Աչ, Աւզում եմ քեզ համբուրեմ, ես դա պետք է վաղուց արած լինեի ես ապուշ մարդ եմ, Ժոան, Ինչ հիմարություններ ասես, որ դուրս շտվի, Ինչքա՞ն է լավ, որ դու այստեղ ես:

Ժոանի աշքերը պայծառացան, — Մի վեր կհնա, զու ինձ կառող ես պառկած էլ համբուրել:

Բարձրում տների հետեից, բռնկվել էր արշալույսը, Երկինքը զեռ գոյնաթափ կապույտին էր տալիս: Ամպերի մի քանի քուլաներ, որոնք քնած ֆլամինգոների էին նման, լողում էին երկնքի վրայով:

— Ապա մի նայիր, Ժոան, թե ի՞նչ հիանալի օր է: Հիշո՞ւմ ես, թե ինչպիսի անձրևներ էին գալիս:

— Այո, սեր իմ, Հիշում եմ, Գորշ, մթնդած եղանակներ էին, և անընդհատ անձրեւ էր թափվում:

— Երբ ես մեկնում էի, դեռ անձրևները չէին կտրվել, Դու հուսահատվել էիր այդ անձրևներից: Իսկ հիմա...

— Այո, — ասաց Ժոանը: — Իսկ հիմա...

Ժոանը պառկել էր, ամուր կպած Ռավիկից:

— Հիմա ամեն ինչ կա, — ասաց Ռավիկը: — Նույնիսկ՝ պարտեզ: Տեսնո՞ւմ ես ներքնի լուսամուտում փթթած Վիզենհոֆի մեխաները, եվ բակի շագանակնու ճյուղերին թռչուող թռուներին:

Հանկարծ Ռավիկը նկատեց, որ Ժոանը լալիս է:

— Ինչո՞ւ դու ինձ ոչինչ չես հարցնում, Ռավիկ, — հարցրեց Ժոանը:

— Ես առանց այն էլ քեզ շատ հարցեր եմ տվել, Մի՞թե քիչ առաջ ինքը չէիր առում:

— Խոսք դրա մասին չէ:

— Այլևս հարցնելու ոչինչ չկա:

— Քեզ չի՝ հետաքրքրում, թե ինչեր է եղել ինձ այդ ժամա։
Նակաընթացքում։

— Քեզ ոչինչ էլ չի եղեւ։

Ժողովը, կարծես հանկարծ սխափվելով, գլուխը ետ գցեց։

— Դու ինչի՝ տեղ ես ինձ զնում, ժողով, — հարցրեց Ռավիկը։
Կը։ — Ավելի լավ է մի դուրս նայիր, տես, թե բռուրը, կասկուտը
և ոսկեգույնը ինչպես են ծածկել երկինքը։ Մի՞թե դրանք հարց-
նում են, երեկ անձրէ եկե՞լ է թե ոչ։ Չինաստանում և Խաղանիա-
յում պատերազմ կա՞ թե չկա։ Սյա վայրկյանին քանի՞ հազար
մարդ ծնվեց և կամ թե մահացավ։ Արե կա, արեց դուրս է գա-
լիս — ուրեմն, ամեն ինչ իր տեղում է։ Իսկ դու ուզում ես, որ ես
հարցնեմ։ Թու ուսերը բրոնդ են զարձել նրա շողերի տակ, և ես
դեռ պետք է ինչ-որ բա՞ն հարցնեմ։ Թու աշխերը արշալույսի այս
կարմիր լուսի մեջ կարծես հույների ծովը լինի, մանիշակագույն
և դինեվետ, և ես դեռ պետք է ինչ-որ բան ցանկանամ իմանալ,
որն արդեն անցե՞լ է։ Դու ինձ հետ ես, և ես հիմարի նման պետք
է անցյալի թառամած տերևնե՞րը խառնչուրեմ։ Ինչի՞ տեղ ես
ինձ դրել, ժողով։

Ժողով արցունքները դադարեցին։

— Ես վազուց է, ինչ այդպիսի խոսքեր չեի լսել, — ասաց նա։

— Ուրեմն, դու դդումներով ես շրջապատված եղել և ոչ թե
մարդկանցով, Կնոջը կամ պետք է աստվածացնել և կամ թողնել
ու հեռանալ։ Միշին դրություն գոյություն չունի։

Ժողով քնել էր այնպես սեղմված ու գրկած Ռավիկին, կար-
ծես երբեք այլևս բաց չէր թողնելու նրան։ Նա քնել էր խոր, ամուր
քնով, և Խավիկն զգում էր իր կրծքի վրա նրա թեթև ու հավասար
շնչառությունը։ Ռավիկի քոնը որոշ ժամանակ դեռ շտարավ։
Հյուրանոցն սկսում էր արթնանալ։ Ջրերի ծորակներում աղմկում
էր ջուրը, ամենուրեք բացվող ու փակվող դռների շրփշրփոցներ
էին, ներքեց լսվում էր էմիզրանտ Վիզենհոֆի հազի ձայնը։ Առ-
նելով ժողով ուսերը իր թերքի մեջ, Ռավիկն զդաց նրա մարմնից
բուրող քնարեր շերմությունը, իսկ երբ զլուխը շրջեց, տեսավ նրա
խաղաղ, անսահմանորեն նվիրված, անմեղության պես անտ-
ղարտ դեմքը։ Աստվածացնել կամ թողնել ու հեռանալ, մտածեց
եա, Վերամբարձ խոսքեր են։ Ո՞վ այդքան ուժ կունենար, եվ ո՞վ
էլ կուղենար անել այդ։

Ռավիկն արթնացավ։ Ժոանն այլես կողքին շէր։ Խողասնյա-
կից նրա ականջին հասավ զրի քըքչոցը։ Նա անկուղնու մեջ նըս-
տեց։ Քունն իսկույն փախալ։ Վերջին ամիսներին նա կրկին սո-
վորել էր դրան։ Ով կարողանում էր վայրկենապես արթնանալ,
նա կարող էր նաև վտանգից խուսափել։ Ռավիկը նայեց ժամա-
ցույցին։ Առավոտյան ժամը տասն էր։ Ժոանի երեկոյան շրջա-
զգեստն ու վերաբկուն ընկած էին հատակին։ Իսկ դիպակե կոշիկ-
ները գրված էին լուսամուտի առաջ։ Կոշիկներից մեկը շրջված էր
կողքի վրա։

— Ժոան, — ձայն տվեց Ռավիկը։ — Այսքան շուտ այդ ի՞նչ
ես անում ցնցուղի տակ։

Ժոանը բացեց լոգասենյակի դռւոր։

— Ներիր, Ռավիկ, ես չէի ուզում քեզ արթնացնել։

— Բանն այդ չէ։ Ես քնել կարող եմ ուզած աղմուկի տակ։
Բայց ինչո՞ւ ես այդքան շուտ արդեն արթնացել։

Ժոանը գլխին լոգագլխարկ բաշած կանգնած էր Ռավիկի
առաջ։ Արկից սևացած նրա ուսերից ցած էին գլորվում զրի կա-
թիլները։ Ժոանը նման էր գլխին կիպ նստած սաղավարտով ամա-
գոնուհու։

— Ես այլես գիշերային բու շեմ, Ռավիկ։ Ես դուրս եմ եկել
«Շեհերազադեից»։

— Գիտեմ, որ դուրս ես եկել։

— Որտեղից գիտես։

— Մորոզովն է ասել։

Ժոանը մի վայրկյան փորձող հայսցքով նայեց Ռավիկին։

— Մորոզովը... — ասաց նա... — Այդ ծերունի գավղակը։
Հը, է՛լ ի՞նչ է ասել։

— Ռորիշ ոչինչ ինչո՞ւ, է՛լ ասելու բան կա։

— Ես ի՞նչ զիտեմ, թե գիշերային ակումբի գոնապանը ին-
չեր կարող է պատմել։ Նրանք հանդերձապահ կանանց նման մի
քան են։ Պրոֆեսիան բոլորին բամբասկուներ է դարձրել։

— Մորոզովին հանգիստ թող, Գիշերային գոնապաններն ու
բժիշկները պրոֆեսիոնալ պեսիմիստներ են։ Նրանք ապրում են

կյանքի ստվերու կողմերի հաշվին, բայց երբեք բամբառն ըստ
լին զբաղվում: Պրոֆեսիան նրանց պարտագրում է համեստ լինել:

— Կյանքի ստվերու կողմերը, — ասաց Ժունը: — Ո՞վ կու-
գեր դրանք իմանալ:

— Աչ ոք! Բայց մարդկանց մեծամասնությունը շփում է
այդ կողմերի հետ, ի դեպ ասած, իր ժամանակին հենց նույն այդ
Մորոզովն էր, որ քեզ տեղավորեց «ԵԵՀերազաղեում»:

— Դրա համար ես պետք է հավիտենապես արցունքն աշ-
քերիս նրան իմ երախտագիտությունը հայտնեմ: Իմ պատճառով
նա հիասթափություններ չի տնեցել, ես արժանի եմ եղել այն փո-
ղերին, ինչ ստացել եմ, այլապես նրանք ինձ չեն պահի: Բայց
դրանից, նա այդ արեց ձեզ համար և ոչ թե ինձ:

Ռավիկը ձեռքը մեկնեց սիկարետին:

— Ես կուզեի իմանալ, թե նա քեզ ի՞նչ է արել, և դու ի՞նչ
ունես նրա դեմ:

— Աչ մի բան, Պարզապես չեմ սիրում նրան, նա միշտ մի
տեսակ ուրիշ ձևով է նայում մարդկանց: Ես նրան հավատ չեմ
ընծայի: Նույնը խորհուրդ կտայի քեզ:

— Ի՞նչ:

— Խորհուրդ կտայի նրան հավատ լընծայել: Դու գիտես, որ
Ֆրանսիայում բոլոր դռնապանները ոստիկանական լրտեսներ են:

— Ել ի՞նչ, — հանգիստ հարցրեց Ռավիկը:

— Դու իհարկե, ինձ չես հավատում: Բայց «ԵԵՀերազա-
ղեում» մարդ չկար, որ այդ չիմանար: Ո՞վ գիտե, նա՛ չէր, որ...

— Ժուն, — նա վերմակը մի կողմ շպրտեց ու կանգնեց տե-
ղից, — Հիմարություններ գուրս մի տուր: Քեզ ի՞նչ է պատահել

— Ինձ ոչինչ չի պատահել: Ի՞նչ պետք է պատահեր: Ես
պարզապես նրան տանել չեմ կարողանում, ուրիշ ոչինչ, նա քեզ
վրա շատ վաս ազդեցություն է թողնում: Իսկ դու նրանից երբեք
պոկ չես գալիս:

— Ահա՝ թե ինչ, — ասաց Ռավիկը: Հասկանալի՞ է,
Ժունը հանկարծ ժպտաց:

— Այո, հասկանալի՞ է:

Սակայն Ռավիկն զգում էր, որ բանը Մորոզովով չի վերջա-
նում: Այդանդ, ըստ երկույթին, կար նաև ինչ-որ ուրիշ պատճառ:

— Ի՞նչ ես ուզում նախաճաշին ուտել, — հարցրեց Ռավիկը:

— Ես ք'զ գալրացրի՞ւ, — Հարցին Հարցով պատասխանեց Ժոանը:

— Ամենեկին:

Ժոանը լոգասենյակից դուրս եկավ և ձեռքերը դրեց Ռավիկի ուսերին: Ժոանի թափանցիկ պիծամայի միջով Ռավիկն զղաց նրա մաշկի խոնավությունը: Զգաց նրա մարմինը և փոթորկումն իր արյան:

— Դու գալրացած ես, որ ես խանդո՞ւմ եմ քեզ քո ընկերների հանդեպ, — Հարցրեց Ժոանը:

Ռավիկը գլուխն օրորեց: Սաղավարտ: Ամազոնուհի: Օվկիանոսի ալիքներից գուրս եկած նայազ, որի ողորկ մաշկից զեռ չի անցել զրի և երիտասարդության բուրմունքը:

— Բաց թող ինձ, — ասաց Ռավիկը:

Ժոանը ոչինչ շպատասխանեց: Բարձր այտոսկրերի և կզակի այդ գիծը: Շրմոնքները: Ծանր կոպերը: Մերկ ստիճանները, որոնք չկոճկված պիծամայի տակից ուզում էին դուրս ընկնել:

— Բաց թող ինձ, այլապես...

— Այլապես ի՞նչ, — Հարցրեց Ժոանը:

Բաց լուսամուտի առաջ մի մեզու էր բզզում: Ռավիկն աշքերով հետևում էր նրան: Ըստ երևոյթին, մեղուին հրապուրողը եղել են էմիգրանտ Վիզենցոֆի մեխակները, իսկ հիմա նա ուրիշ ծաղիկներ էր մինտրում: Մեղուն ներս թուավ սենյակ և նստեց լուսամուտի գոգին դրած կալվադոսի դատարկ բաժակներից մեկի պոնկին:

— Դու ինձ կարուտե՞ւ էիր, — Հարցրեց Ժոանը:

— Այո, կարուտել էի:

— Շա՞տ:

— Շատ:

Մեղուն թուավ, մի քանի անգամ պտույտ տվեց բաժակի վրա և նորից դուրս գնաց՝ լուսամուտից դեպի արևը, դեպի էմիգրանտ Վիզենցոֆի մեխակները:

Ռավիկը պառկած էր Ժոանի կողքին: Ամառ, մտածեց նա: Ամառ, առավոտյան մարզագնախն, չոր խոտի բուրմունք արձակող մազեր և մաշկ, որից առվույտի հաճելի հոտ է գալիս: Շնոր-

Հակալ արյուն, որ անձայն հոսում է, ինչպես առվակը, և, լցվելով ավագոտ փոսերն ու ուստանալով, ստեղծում է ոպորկ ու հայելանման մակերես, որի մեջ արտացոլվում է ժպտացող դեմքր։ Ամեն ինչ վերակենացնացել էր, ոչինչ այլնս չկար, որ չոր կամ մեռած լիներ, պայծառ մի ակնթարթ — և կեշիներն ու բարդիները, անզորըն ու մեղմ սոսափյունը, հեռափոր ու լքված երկնքից եկող արձագանքի պես համառոթյամբ ծեծում են զարկերակները։

— Ես այնպե՞ս կուզեի մնալ քեզ մոտ, — ասաց Ժոանը, պլուխը Ռավիկի ուսին դնելով։

— Մնա այստեղ, Քեզ ո՞վ է ասում գնաս։ Մնա միասին կքնենք։ Առանց այն էլ շատ քիչ ենք քնել։

— Չեմ կարող։ Ես պետք է գնամ,

— Երեկոյան շորով հիմա ինչպե՞ս կարող ես որեէ տեղ գնալ։

— Ես հետո ուրիշ շոր էլ եմ վերցրել։

— Բա ո՞ւր ես զրել։

— Վերարկուիս տակ։ Կոշիկներս նույնպես իրերիս տակ են, Բոլոր անհրաժեշտ բաները հետո եմ վերցրել։

Ժոանը շասաց, թե ինքն ուր է գնալու և ինչու իսկ Ռավիկը նույնպես շարցրեց։

Մեղուն կրկին հայտնվեց։ Այս անգամ նա բզզալով աննպատակ պտույտներ շգործեց։ Ուզդակի թուավ դեպի բաժակը և նըստեց նրա պռնկին։ Ինչպես երևում էր, կալվադոսը նրան դուր էր եկել։ Կամ դուր էր եկել մրգաշաքարը։

— Դու այդքան համոզված էիր, որ կմնաս այստե՞ղ։

— Այս, — ասաց Ժոանը տեղից շարժվելու։

Ռոլանդեն մատուցարանի վրա շշեր ու բաժակներ բերեց։

— Օդի հարկավոր չէ, — ասաց Ռավիկը։

— Օդի չե՞ս ուզում։ Սա «զուբրովկա» է,

— Այսօր չեմ ուզում։ Ինձ համար սուրճ բեր։ Թունդ սուրճ։

— Շատ լավ,

Նա միկրոսկոպը մի կողմ դրեց։ Հետո վառեց սիկարետը և մոտեցավ լուսամուտին։ Դրսում պլատանները ծածկվել էին

թարմ, իսկաւ տերեներով, Վերջին անգամ նրա մեկնելուց առաջ այդ ժամերը զեռ մերկ էին:

Մոլանդեն սուրճը բերեց:

— Հիմա աղջկերը ձեզ մոտ ավելի շատ են, քան առաջ, — ասաց Ռավիկը:

— Այո, քսան նոր աղջկե ենք վերցրել:

— Մի՞թե զործերն այդքան հաջող են ընթանում, այն էլ հիմա, հույսին: Մոլանդեն մոտ նստեց Ռավիկին:

— Գործերն այնքան հաջող են, որ մենք ինքներս էլ ենք զարմացած: Ինչպես երևում է, մարդիկ ուղղակի խելքները թոցրել են, Յերեկը որ ցերեկ է, զարձյալ լիբը մարդ է լինում: Իսկ թե իրիկները ինչ է կատարվում, արդեն ինքդ կարող ես պատկերացնել...

— Գուցե եղանակի՞ց է:

— Եղանակն ի՞նչ գործ ունի: Սովորաբար մայիս-հունիս ամիսներին համարյա մարդ չի լինում: Իսկ այս տարի կարծես բոլորը խելազարպվել են: Դու չես կարող պատկերացնել, թե բարն ի՞նչ առետուր ունի: Նույնիսկ ֆրանսիացիներն են մեզ մոտ շամային պատվիրում:

— Ուղղակի աներեակայիլի է:

— Իսկ օտարերկրացիները որ — սովորական քան են: Դրա համար էլ օտարերկրացի են կոչվում: Բայց ֆրանսիացիները նույնիսկ փարիզցիներն են շամպայն խմում: Եվ վճարում են: «Գյուրոնեի», գարեջրի և կռնյակի փոխարեն շամպայն են խմում: Պատկերացնո՞ւմ ես:

— Կպատկերացնեմ, եթե սեփական աշքով տեսնեմ:

Մոլանդեն Ռավիկի համար սուրճ լցրեց:

— Իսկ ինչ հաճախորդներին է վերաբերում, թիվ ու հաշվ չկա, — ավելացրեց նա: — Քիչ է մնում խելազարպվենք: Դու ինքդ կտեսնես, երբ իշնես ներքեւ: Սրահում հիմիկվանից արդեն ասեղ զցելու տեղ չկա: Եվ այդ եկածներն էլ ոչ թե նախկին զղուշավոր արհեստավոր մարդիկ են, որոնք միշտ քո ստուգումին էին սպասում, այլ տարբեր խավերի ու դիրքի մարդիկ: Ի՞նչ է հանկարծ դրանց պատահել, Ռավիկ:

Ռավիկը միայն ուսերը վեր քաշեց:

— Դա օվկիանոսալին սուզվող նավի հին պատմությունն է:

— Բայց չե որ մեզ մաս ոչինչ չի առպահէ Ընդհակառակը, մեր զործիքն աղպակի վայցան վիճակում են:

Գուրը բացիկց, և ներս մտավ նիեկատան, որ քանձիկ առ բեկան, պատահու պիս սրբակի և վարդապայծի մետարսի կորճ շտվաբազ մի ապրիկ էր նո հրեշտակի զեմքը ուներ և արդ հոգ տառության լովազոյն պանկունին էր համարված նիեկատան ձեռքին բերում էր մի մատուցարան, որի վրա հաց էր, կորող և երկու վորբիկ ամսան քիմ:

— Մազամն ասաց, որ բժիշկիր սուրճ է խմած,— բացարեց նա խոպոտ ձայնով— նո ուզարիկի է առ, որպիսզի քեմի հումք տեսներ: Իր պատրաստածն է:— Նիեկատան բժիշտակցից Հրեշտակի գեմքն անհայտացագ, իր անզը պիշտով վազացային շարաճճի տղայի ծամածուներին նո մատուցարանը դրեց ուկանին և պարային քայլվածքով զորու հետվ սենյակից:

— Ահա, տեսնում ես,— հուսաչեց Խոլանդին— Ընզամենը մի քանի օր է, ինչ այս հաստությանում է, և արդին երես է առել Գիտեն, որ մենք իրենց կորիքն ունենք:

— Ճիշտ էլ անում են,— ասաց Խովիկը— Այլապես ե՞րբ պետք է զա իրենց թույլ տան: Իսկ այս չե՞մն ինչ է նշանակում: Ինչի՞ համար են ինձ հյուրասիրում:

— Դա մազամի հոգարտությունն է: Նա ինքն է պատրաստում, Խիջիկիսյուն ունեցած իր կալվածքից: Խոկապես էլ շատ լավն է: Ապա մի փորձեր:

— Ես չեմ տանել չեմ կարողանում: Հատկապես եթե դա մի- լիոնատեր կին է պատրաստած լինում:

Խոլանդին բացեց ապակյա կափարիչը, մի քանի դդալ չեմ հանեց, զրեց մի թերթ հաստ թղթի վրա, հետո մի քիչ կարաղ վերցրեց ու երկու բարալիկ շերտ հաց: Հետո այդ բոլորը վաթա- թելով թղթի մեջ, տվեց Խովիկին:

— Վերցրու,— ասաց Խոլանդին,— վերցրու ի սեր նրաւ: Հե- տո կշպրտես: Նա անպայման հետո ստուգելու է՝ կերել ես թե չէ: Սերացող կինը էլ ինչո՞վ կարող է սփոփել իրեն: Դա նրա հոգար- տությունն է: Վերցրու գոնե քաղաքավարության համար:

— Էավ,— Խովիկը տեղից կանգնեց ու բացեց գուրք:— Իս- կապես որ աղմուկ-աղաղակ է,— ասաց եսու ներքեից նրա ական-

շին էին հասնում երաժշտության, ծիծաղի և գոռում-գոլցունի ձայներ։ — Դրանք ֆրանսիացիներ են։

— Ոչ, Մեծ մասամբ օտարերկրացիներ են։

— Ամերիկացիներ։

— Ոչ, Զարմանալին հենց այն է, որ ամերիկացիներ չեն, այլ զերմանացիներ։ Երբեք դեռ այսքան շատ զերմանացիներ մեզ մոտ չեն եղել, ինչքան հիմա։

— Դա այնքան էլ զարմանալի չէ։

— Նրանք բռլորն էլ հիանալի ֆրանսերեն դիմեն։ Եվ ոչ թե այնպիս են, ինչպես մի երկու տարի առաջ այստեղ դանվող գերմանացիներն էին։

— Ես այդպես էլ դիմեի։ Ըստ երեսյթին, ձեզ մոտ նաև բիշ զինվորներ չեն լինում։ Հատկապես նորակոշիկները ու գաղութային զինվորներ, ճիշտ չեն։

— Դրանք որ այստեղից համարյա դուրս չեն գալիս։

Թագիկը գլխով արեց։

— Իսկ ինչպես է, զերմանացիները շատ են փող ծախսում։ Թողանդեն ծիծաղեց։

— Ի՞նչ խոսք։ Տեղից վեր կենողին պատիվ են անում, միայն թե հետները խմող լինի։

— Երկի հատկապես զինվորներին։ Մինչդեռ Գերմանիայում վայրուտային սահմանափակումներ են, սահմանները փակ են ամենուրեք։ Մարդ կարող է երկրից դուրս գալ միայն իշխանության թույլտվությամբ։ Եվ հետք կարող է դուրս տանել ընդամենը տասը մարկ։ Շատ տարօրինակ է, թև որտեղից են այդ կերպութում սիրող ուրախ զերմանացիները, որոնք նաև հիանալի ֆրանսերեն գիտեն, այդքան փողը քամուն տալիս Փարիզում։

Թողանդեն ուսերը թոթվեց։

— Դա ինձ չի գերաբերում... միայն թե նրանց տված փողը կեղծ չլինի։

Թագիկը տուն վերադարձավ ժամը ութից հետո։

— Որևէ մեկը ինձ զանգել է, — Հարցրեց նա դռնապանին։

— Ոչ։

— Ճաշից հետո նույնագես չեն զանգել։

- Աչ Ամբողջ օրը ոչ մի գանգ չի եղել:
- Իսկ այստեղ մարդ չի՝ եկել, ինձ չե՞ն հարցրել:
- Դունապանը զլուխն օրորեց:
- Ու ոք:

Իտավիկն աստիճաններով վեր բարձրացավ: Երկրորդ հարկում Խավիկի ականջին հասավ Գոլդբերգ ամուսինների կովի ձայնը: Երրորդ հարկում մի երեխսա էր ճշում: Դա ֆրանսահպատակ Լյուսիեն Զիլբերմանն էր, մի տարի երկու ամսական: Իր ծնողների՝ սրճագանձառ Զիգֆրիդ Զիլբերմանի և նրա տիկնոց՝ Նելլիի համար, որի աղջկական ազգանունը լևի էր, ծնունդով Մայնի ֆրանկ-ֆուրտցի, Լյուսիենը և սրբություն սրբոց էր և սպեկուլիացիայի առարկա: Երեխան ծնվել էր Ֆրանսիայում, և նրանք հույս ունեին այդ փաստի շնորհիվ երկու տարի ժամկետից շուտ ֆրանսիական անձնագրեր ստանալ: Լյուսիենը մի տարեկան երեխայի իր ճարտարամտությամբ շուտով ընտանիկան բռնակալ դարձավ: Չորրորդ հարկում պատեփոն էին նվազում, որը պատկանում էր փախրստական Վուլմայերին: Վերջինս Ֆրանսիա ընկնելուց առաջ նստել էր Օրանիենբուրգի համակենտրոնացման ճամբարում:

Պատեփոնից հնչող երգերը դերմանական ժողովրդական երգեր էին, Միջանցքից կաղամբի և աղջամուղջի հուտ և գալիս:

Իտավիկը շարժվեց դեպի իր սենյակը: Նա հանկարծ ընթերցելու ցանկություն զգաց: Մի ժամանակ նա համաշխարհային պատմության մի քանի հատոր էր զեել, հիմա փնտրեց և գտավ դրանք: Ընթերցանությունը մեծ հաճույք պատճառեց նրան: Ընթերցանությունից ստացած միակ բանը դա ճնշող մի գոհունակություն էր, երբ նա տեսավ, որ այն ամենը, ինչ այսօր կատարվում է, ամենեւին էլ նորություն չէ: Հարյուրավոր անգամ այս նույնը կրկնվել է, Կեղծիք, ուստադրություն, սպանություններ, բարդուղիմենույան զիշերներ, իշխանատենչությունից առաջացած կոռուպցիա, անվերջանալի պատերազմներ... Մարդկության պատմությունը արյունով ու արցունքով է զրված, և այս աշխարհի հզորների համար կանգնեցված անցյալի հաղարավոր արյունածածկ հուշարձանների միջև հաղվադիպ է պատահում մեկը, որը ողողված լինի բարության արծաթյա լույսով: Դեմագոդները, խարերաները, եղբայրասպանները և հայրասպանները, իշխանությամբ հարրած էգոխատները, ֆանատիկոսներն ու մարգարեները, որոնք սրով են

տարածել սերը դեպի մերձավորները, բոլոր ժամանակների համար նույնն են եղել, միշտ էլ բազմաշարչար մոզավորդները հանվել են իրար դեմ և անիմաստ կորիվներում կոտորել մեկը Մյուսին՝ հանուն միապետի, հանուն կրօնի և հավատի, հանուն թագաղրված խենթերի... Այդ ամենը երբեք վերջ չի ունեցել:

Խավիկը զրբերը մի կողմ գրեց: Բաց լուսամուտով ներքեց ձայներ էին հանում նրան: Այդ ձայները նա ճանաչեց. դրանք Վիզենհոփն ու ֆրառ Գոլդբերգն էին:

— Հիմա չէ, — ասաց Ռութ Գոլդբերգը: — Նա շուտով կվերադառնա: Մի ժամից հետո:

— Մի ժամը նույնպես քիչ ժամանակ չէ:

— Գուցե ավելի շուտ գա:

— Ո՞ւր է գնացել:

— Ամերիկյան դեսպանության մոտ: Նա ամեն երեկո գնում է այնտեղ: Կրում կանգնում է և նայում շենքին: Ռութը ոչինչ Հետո վերադառնում է:

Վիզենհոփն ինչ-որ բան ասաց, բայց Խավիկը չհասկացավ նրա ասածը:

— Բա իհարկե, — զայրացած առարկեց Ռութ Գոլդբերգը: — Իսկ ո՞վ է, որ խելագար չէ: Որ նա ծեր է, զա ես էլ գիտեմ: — Դեքավական է, — փոքր-ինչ հետո ավելացրեց նա: — Ես այլևս զահաւա չունեմ: Ոչ մի տրամադրություն չկա:

Վիզենհոփն ինչ-որ պատասխան տվեց:

— Քեզ համար ասելը հեշտ է, — վրա բերեց Գոլդբերգը: — Չէ՞ որ փողը նրա մոտ է: Ես ոչ մի կոպեկ չունեմ: Իսկ գու...

Խավիկը տեղից կանդնեց: Նա ալքը զցեց հեռախոսին, բայց շմատեցավ: Արդեն մոտ ժամը տասն էր: Առավոտյան ժոանի գնալուց հետո մինչև հիմա ինքը նրանից ոչ մի տեղեկություն չուներ: Խավիկը նրան չեր հարցրել, երեկոյան գալու է թե չէ: Նա վստահ էր, որ կդա: Այդ համոզվածությունն այլևս չկար:

— Քեզ համար դա հեշտ է: Միայն թե գու քո հաճույքն ըստանաս, — ասաց ֆրառ Գոլդբերգը:

Խավիկը զնաց Մորոզովի մոտ: Բայց սենյակը փակ էր: Նա աստիճաններով իջավ դեպի «կատակոմբա»:

— Եթե ինձ զանգեն, ես ներքեն եմ, — ասաց նա դեռնապահին:

Մորոզովն այնտեղ էր Ինչոք շիկահեր մարդու հետ շախմատ էր խաղում: Սրահի անկյուններում մի քանի կանաչը էին նստած: Նրանցից ոմանք գործում էին, իսկ ոմանք էլ մտահոգված կարդում:

Ռավիկը նստեց Մորոզովի մոտ և սկսեց հիտել նրա խաղին, Շիկահերը խաղում էր սքանչելի — արագ և մի տեսակ վերացած: Մորոզովը որոշակիորեն տարգում էր:

— Հավ են ինձ նեղը զցել, ճիշտ է, — ասաց Մորոզովը:

Ռավիկն ուսերը թոթվեց: Շիկահերը բարձրացրեց հայացը:

— Սա պարոն Ֆինկենշտայնն է, — ասաց Մորոզովը: — Գերմանիայից բոլորովին վերջերս է եկել:

Ռավիկը գլխով արեց:

— Հիմա ինչպե՞ս է այնտեղ, — հարցրեց Ռավիկը, առանց հետաքրքրություն ցուցաբերելու, սոսկ որևէ բան ասած լինելու համար:

Շիկահերը ուսերը վեր քաշեց, առանց պատասխան տալու Ռավիկն ուրիշ բան չէր էլ սպասում: Առաջին տարիներին նոր եկածներից իսկույն հարցուիրծ էին անում, որսում էին Գերմանիայից Եկած ամեն մի տեղեկություն, օրրստօրե սպասում էին Ծրբորդ իմպերիայի կործանմանը: Հիմա բոլորն էլ արդեն գիտեն, որ միայն պատերազմը կարող է ունշացնել ույիսը: Եվ յուրաքանչյուր փոքրիշտե խելք ունեցող մարդ հասկանում էր նաև, որ գործազրկության պրոբլեմը ռազմական արդյունաբերության զարգացման միջոցով լուծող իշխանությունը վազ թե ուշ կանգնելու է երկու հնարավոր փաստերի առաջ. կամ պատերազմի, կամ ներքին կատաստրոֆայի: Ուրեմն, պատերազմ:

— Մատ, — առանց որևէ խանդավառության հայտարարեց Ֆինկենշտայնը և տեղից ելավ: Նա հայացը զցեց Ռավիկի երեսին: — Ինչ անենք, որ կարողանանք քննել Ես այստեղ գալուց հետո բունս բոլորովին կորցրել եմ: Դեռ աշքս չփակած, իսկույն ոռից արթնանում եմ:

— Խմեք, — մեջ մտավ Մորոզովը: — Բուրգունդյան խմեքը Բալքան կարող եք շատ: Եվ կամ թե չէ՝ դարեցուր:

— Ես խմող լիմ, Բայց փորձել եմ ժամերով թափառել փողոցներում, մինչև որ հոգնել: Հալից ընկել եմ: Մինույն է, զա ևլի օգնել: Աւղակի լիմ կարողանում քննել:

— Ես ձեզ մի քանի դեղահաբ կտամ, — ասաց Թավիկը, — Եկեք ինձ հետ վերեւ:

— Էլի արի ներքեւ, Թավիկ, — ձայն տվեց նրա հետեւից Մորոզովը: — Եղբորդ մենակ մի թողնի տյստեղ:

Սրահի անկյուններում նստած կանանցից մի քանիսը նայեցին նրան: Հետո նորից սկսեցին շարունակել գործելն ու կարդալը, կարծես հենց դրանից էր կախված իրենց կյանքը: Թավիկը Ֆինկենշտայնի հետ զնաց իր սենյակը: Դուռը բացելիս մթին, պաղ ալիքի նման նրա վրա հորդեց բաց լուսամուտից ներս լցոված զիշերային սառն ողը: Թավիկը խոր շունչ քաշեց, վառեց լույսը և արագ աշք ածեց սենյակը: Սենյակում ոչ ոք չկար: Նա Ֆինկենշտայնին քնարեկ մի քանի հաբ տվեց:

— Շնորհակալ եմ, — ասաց Ֆինկենշտայնը, առանց դեմքի որեւէ մկանը շարժելու և ստվերի նման զուրս եկավ սենյակից:

Թավիկը հանկարծ հասկացավ, որ ժոանը չի գա: Ասենք, նա դեռ առավոտյան այդ զիտեր: Պարզապես չէր ուզում դրան հավատալ: Նա շրջվեց ու նայեց կողքերը, թվաց, թե հետեւից ինչ-որ մեկը բան ասաց: Սմեն ինչ միանգամից պարզվեց ու գարձակ հասկանալի: Ժոանը հասել է իր նպատակին և այլևս չի շտապում: Եզ ինքը ի՞նչ կարող է նրանից սովասել: Սպասի, որ նա հանուն իր հանդեպ ունեցած սիրո ամեն ինչ կթողնի ու կվերադառնա՞: Այս առաջվա նման նորից Ե՞տ կգա: Ի՞նչ հիմարություն: Իհարեւ, նա ուրիշին է զտել, և ոչ միայն ուրիշին, այլ նաև մի ուրիշ կյանք, որը չի ուզենա բաց թողնել իր ձեռքերից:

Թավիկը նորից իշավ ներքեւ: Նա իրեն մի տեսակ անօգնական էր զգում:

— Ոչ ոք ինձ չի՝ զանգել, — հարցրեց նա:

Գիշերային դռնապանը, որը հենց նոր էր ընդունել իր հերթը, սխտորով երշիկը ճխտած բերանը, բացասական օրորեց զլուխը:

— Ես զանգի եմ սպասում: Եթե հանկարծ հարցնեն, ներքեւում եմ:

Թավիկը նորից վերադարձավ Մորոզովի մոտ:

Նրանք մի պարտիա շախմատ խաղացին: Մորոզովը տարավ և ինքնազոհ աշքերը հածեց շուրջը: Այդ ժամանակամիջոցում անկյուններում նստած կանայք սուսուփուս թողել, դուրս էին զնացել զահլիմից: Նա զանգն առավ ձեւքն ու զնդզնացրեց:

— Կլարիսսա, մի գրաֆին վարդաղույն բեր,— ասաց նաւ—
Արդ Ֆինկենշտայնը այսպէս է խաղում, կարի մեքենա
լինի նույնիսկ մարզու դղվանք է զալիս Մաթեմատիկոս է...
Ատում եմ կատարելությունները Մարզուն հատուկ բան չէ դա:—
Նա աշըր գցեց Ռավիկին:— Ի՞նչ ես անում այստեղ այսպիսի երե-
կոյին:

— Հեռախոսի զանդի եմ սովասում,
— Նորից ես ուզում զիտական բոլոր օրենքներով մարդ
ուզարկել այն աշխարհը:

— Երեկ իսկապես որ ես մի հիվանդի ստամոքս եմ կորել:
Մորոզովը բաժակները լցրեց:

— Ստամոքս ես կորել և հիմա էլ նստել ես խմում,— ասաց
նաւ:— Իսկ զոհը այնտեղ պառկած երեխ ցավից զառանցում է:
Դրա մեջ անմարդկային ինչ-որ բան կա: Գոնե փորդ պետք է
ցավեր:

— Ճիշտ ես ասում,— պատասխանեց Ռավիկը:— Աշխարհի
դժբախտությունը հենց նրա մեջ է, որ մենք չենք զգում մեր զոր-
ծողությունների հետևանքը, Բորիս: Բայց դու ինչո՞ւ ես ուզում
քո ոեֆորմը հենց բժիշկներից սկսել: Դրա համար շատ ավելի
հարմար են քաղաքագետներն ու գեներալները: Այն ժամանակ
ամբողջ աշխարհում խաղաղություն կլիներ:

Մորոզովը ետ ընկավ աթոռի թիկնակին և սկսեց Ռավիկին
նայել:

— Մարդ պետք է բժիշկներին անձամբ լճանաշի,— ասաց
նաւ:— Այլապես հավատը նրանց նկատմամբ կորչում է, ես հա-
ճախ եմ քեզ հետ խմել ու հարբել Ալբեմի, ո՞նց կհամաձայնեմ,
որ դու ինձ վիրահատեսու նս կարող էի համոզված լինել, որ դու
ավելի լավ վիրաբույժ ես, քան մի ուրիշը, որին ես չեմ ճանա-
շում, բայց միննույն է, ես դարձյալ նրա մոտ կգնայի: Մարզը
հակած է վստահել նրան, ում չի ճանաշում, դա նրա անբաժա-
նելի հատկություններից մեկն է, ծերուկ: Բժիշկների օրենքով
պետք է հիվանդանոցներում ապրեին և երբեք դուրս չգային
մարդկանց մեջ: Դա լավ էին հասկանում ձեր նախորդները —
վհուկներն ու հերիմները, Եթե ես պառկում եմ վիրահատության,
ուրիմն, պետք է հավատամ, որ ես ինձ տալիս եմ արտասովոր մի
մարզու ձևոք:

- Ես ինքս նույնպես քեզ չէի վիրահատի, Բորիս:
- Իսկ ինչո՞ւ
- Ու մի բժիշկ չի համաձայնի վիրահատել իր հղբորը:
- Միևնույն է, ես քեզ այդ համույթը չեմ պատճառի: Ես պատի պայմանը եմ ունենալու քնած ժամանակի: Եվ դրա համար անում եմ այն ամենը, ինչ հնարավոր է: — Մորոզովը շարաձեռի երեխայի նման նայեց Ռավիկին և տեղից կանգնեց: — Էհ, ես գնացի: Կնամ, որպեսզի Մոնմարտրում բացեմ գիշերային ակումբի դռները: Ինչի՞ համար է մարդի ապրում:
- Արպեսզի հենց այդ մասին մտածի: Արիշ հարցեր չկա՞ն:
- Կան, իսկ ինչո՞ւ է երկար ու բարակ մտածելուց հետո, երբ արդեն բավական խելք է հավաքել, իսկույն մեռնում:
- Կան նաև այնպիսի մարդիկ, որոնք մեռնում են առանց խելք հավաքելու:
- Խոսրդ կտուրը մի գցիր, Եվ հերիաթներ մի պատմիր թափառզ հոգիների մասին:
- Ես մինչև պատասխանելու ուզում եմ քեզ մի ուրիշ հարց տալ: Առյուծները սպանում են այծեղյուրներին, սարդերը՝ ճանճերին, աղվեսները՝ հավերին... Արո՞նք են աշխարհի այն միակ էակները, որ անվերջ կովում են և սպանում իրենց նմաններին:
- Դա մանկական հարց է: Թհարկե, մարդը, արարշական այդ պսակը, որն այնպիսի բառեր է հնարել, ինչպիսին սերն է, բարին, գթասրտությունը:
- Շատ լավ, Ռ'րն է բնության մեջ այն միակ էակը, որը կարող է ինքնասպանության գնալ և գնում է ինքնասպանության:
- Դարձյալ մարդն է, որը հավիտենականություն, աստված և հարություն է հնարել:
- Հիանալի է, — ասաց Ռավիկը: — Հիմա արգեն դու տեսնում ես, թե ինչպիսի հակասություններից ենք մենք կազմված: Եվ այս բոլորից հետո դու ուզում ես իմանալ, թե մենք ինչո՞ւ ենք մահանում:
- Մորոզովը զարժացած նայեց Ռավիկին և, բաժակից մի մեծ կում անելով, կուլ տվեց:
- Դու սովորու ես, — ասաց նա: — Խուսափում ես ճիշտ պատասխանից:

Իտավիկը նայեց Մորոզովին։ Ժամանը, կարուտով մտածեց նա; Եթե նա հիմա սե՞րս մաներ, նե՞րս մտներ այս ապակյա կեղանոտ գոնից։

— Դժբախտովիշյունները, Բորիս, սկիզբ են առել այն օրից, երբ մենք սկսել ենք մտածել, — ասաց Ռավիկը։ — Եթե մենք մնայինք լոկ վավաշանքի ու լավելու երանությունը վայելելու աստիճանին, ոչինչ չէր պատահի, ինչ-որ մեկը փորձեր է կատարում մեզ վրա, բայց ինչպես երեսում է, լուծման վերջնական արդյունքին դեռ չի հասել Մենք չպետք է բոլորներ։ Փորձի ենթակա կենդանիները նույնպես պետք է պրոֆեսիոնալ հպարտովիշյուն ունենան։

— Այդպես կարող են դատել մոադործները. բայց ոչ մորթվող անասունները, զիտնականները, բայց ոչ ծովային խոզուկները, բժիշկները, բայց ոչ սպիտակ մկները։

— Ճիշտ է..., Կեցցե բավարար հիմք ունենալու տրամաբանության օրենքը։ Արի, Բորիս, արի մի բաժակ խմենք, խմենք գեղեցկության և ակնթարթի հավիտենական սքանչելիության կենացը։ Դու զիտե՞ս, թե մարդը, և միայն մարդը ի՞նչ կարող է նաև անել։ Նա կարող է ծիծաղել և լալ։

— Կարող է նաև հարբեր Օզիով, զինով, փիլիսոփայությամբ, կանանցով, հույսով և հուսահատությամբ։ Բայց զիտե՞ս, թե մարդը, նույնպես որպես միակը, ինչ զիտե։ Դիտե, որ մեռնելու է, եվ որպես հակամույն դրա դեմ նրան երեակայություն է տրված։ Քարը ունալ է։ Բույսը ևս Կենդանին նույնպես ունալ է։ Նրանք ստեղծված են նպատակահարմար։ Նրանք չգիտեն, որ իրենք մեռնելու են։ Խսկ մարդը այդ զիտե։ Վե՞ր հանիր, հոգի, թոփի՛ր։ Մի՛ հեկեկա, դու, օրինականացված մարդասպան։ Մի՛ թե հենց մենք լենք երգել մարդկության երգ-երգոցը։ — Մորոզովն այնպես ցնցեց գորշացած արմավենին, որ վրայի ամբողջ փոշին թափվեց։ — Մնաս բարյավ, արմավենի, հարավի և հույսի սըրտաշարժ սիմվոլ, ֆրանսիական հյուրանոցի տիրունու երազանքի և կարոտի ծառ, մնաս բարյավ։ Հրաժեշտ քեզ նույնպես, անհայրենիք դու մարդ, անհող դու պատառուկ, մահվան զրպանահատ, հրաժեշտ քեզ։ Հպարտացիր, որ դու ոռմանտիկ ես։

Ռավիկին նայելով, նա բեղի տակ ծիծաղեց։ Ռավիկը ոչ մի վերաբերմունք ցույց շտվեց այդ ծիծաղին։ Նա լարված նայում

էր դուսն կողմը: Դուռը հանկարծ բացվեց: Ներս մտավ զիշերային գոնապանը և մոտեցավ սեղանին: Հեռախոսն է, մտածեց Ռավիկը: Վերջապե՞ս: Նա տեղից շելավ: Սպասում էր և զգում, թե ինչպես են թերքի մկանները պրկվում:

— Միախոտը վերցրեք, մեսյո Մորոզով, — ասաց դռնապանը: — Տղան հենց նոր բերեց:

— Ենորհակալ եմ: — Մորոզովը գրպանը խրեց ուռաական ծխախոտի տուփը: — Servus¹, Ռավիկ, Մենք կհանդիպե՞նք այսօր:

— Հնարավոր է: Servus, Բորիս!

Մտամոքս շունեցող մարդը սևեռված նայում էր Ռավիկին: Նրա սիրտը խառնում էր, բայց թափել չէր կարողանում Արովհետեւ թափելու բան շկար: Այդպես ոտքը կտրելուց հետո մարդ ցավն զգում է ոտքի ներքանում: Նա սոսկալի անհանգիստ էր Ռավիկը սրսկեց նրան: Մարդն ապրելու քիչ հեռանկարներ ուներ: Սիրտն առանձնապես բանի պետք չէր, թոքերից մեկի վրա պատճապատված օջախներ էին: Իր երեսունհինգ տարիների ընթացքում նա մեծ մասամբ հիվանդ էր եղել: Տարիներ շարունակ տառապել էր ստամոքսի խոցով, թոքախոտ էր եղել և բուժվել մի կերպ, իսկ հիմա էլ քաղցկեղ էր: Հիվանդության պատմության մեջ ասված էր, որ չորս տարի ամուսնացած է եղել, ծննդաբերելիս կինը մահացել էր, իսկ երեխան մահացել էր երեք տարի հետո՝ թոքախտից: Աշխարհի հարազատ շուները Եվ ահա պառկած, նա անվերջ Ռավիկին էր նայում և չէր ուզում մեռնել, և լցված էր համբերությամբ, և արիությամբ էր լցված, և զգիտեր, որ ինքը սնվելու է ուստինե խողովակի միշոցով և երրիք այլևս չի կարող ճաշակել կյանքի այն հաղվաղեա ուրախությունները, որոնք երբեմն իրեն թույլատրվում էր վայելի՛ ուտել տավարի մսից խաշլածա և թուու դրած վարունգ: Անստամոքս մարդը պառկել էր մահճակալին, ամբողջապես կտրտված էր նա և սկսել էր քայլայվել ու գարշահոտել, և միակ բանը, որ նրա աշքերը շարժում

1 Servus — մնաս բարով, ցտեսություն, ողջույն (ավար.):

էր, դա այն էր, ինչ մարդիկ հոգի են կոշում։ Հպարտացիր նրանով, որ դու ոռմաստիկ ես։ Երդիր մարդկության երգ-երգոցը։

Ինավիկն իր տեղը կախեց շերմության ու զարկերակի կորագծով թերթիկը։ Քույրը տեղից կանգնել և սպասում էր կարգադրության։ Նրա կողքին աթոռի վրա դրված էր շյուղերի վրա դեռ նոր հինած մի սվիտեր։ Կծիկն ընկած էր հատակին։ Աթոռից կախված բրդե կարմիր թելը թվում էր, թե արյան բարալիկ մի շիթ է, որ հոսում է սվիտերից։

Ահա նա, որ պառկած է իմ դեմ։ Զնայած սրսկված է, բայց զիշերը նրա համար սոսկալի է լինելու։ անտանելի ցավ, անշարժ վիճակ, շնչառեղձություն, կոշմարային երազներ։ Իսկ ես սպասում եմ մի կնոջ, որ ինձ մոտ պետք է գա, և ինձ թվում է, որ եթե նա շգա, զիշերն ինձ համար նույնպես ծանր է լինելու և հասկանում եմ, թե որքան է ծիծաղելի իմ տառապանքը այս մահամերձ մարդու կամ հարեան սենյակում գտնվող Գաստոն Պերիեի տանջանքների համեմատությամբ, որի ձեռքը ամբողջովին փշրկել է, և կամ թե չէ հազարավոր ուրիշների տառապանքների համեմատությամբ ու այն ամենի, ինչ տեղի է ունենալու թեկուզե այս գիշեր ամբողջ աշխարհում։ Եվ այնուամենայնիվ դա ինձ ոչ մի լափով չի միշտարում։ Աչ մի օգուտ չի տալիս, ամենեին չի օգնում, և ոչինչ չի փոխում, ամեն ինչ մնում է նույնը, ինչպես որ կար։ Ինչպես Մորոզովն ասա՞ց։ «Ինչո՞ւ քո փորք չի ցավում», իսկապես որ, ինչո՞ւ չի ցավում։

— Ինձ զանգահարեք, եթե որևէ բան պատահի, — ասաց Ինավիկը բուժքրոջը։ Դա նույն այն բուժքույրն էր, որին Կետ Հեգոստեմը ուղիղողա նվիրեց։

— Մեսյոն ամբողջովին հաշտված է ճակատագրի հետ, — ասաց բուժքույրը։

— Մեսյոն ի՞նչ, — դարմացած հարցրեց Ինավիկը։

— Հաշտված է ճակատագրի հետ։ Նա շատ լավ հիվանդ է։

Ինավիկը նայեց իր շուրջը։ Այստեղ ոչինչ չկար, որ նա կարողանար նվեր ստանալ։ Հաշտված է... Մի տեսք, թե երբեմն ինչեր կարող են գալ հիվանդանոցային քույրերի գլուխները։ Խեղճ մարդն ամբողջ ուժերով, արյան գնդիկների բանակներով ու ներվալին բջիջներով պայքարում է մահվան դեմ... Մի՞թե դա հաշտվել է նշանակում։

Խավիկը վերադարձավ Հյուրանոց։ Դուն առաջ նա հանդիպեց Գոլդբերգին։ Դա սպիտակամորուք մի ծերունի էր, որի ժիշտի վրա կախված էր ժամացույցի հաստ, ոսկյա շղթան։

— Հիանալի երեկո է, — ասաց Գոլդբերգը։

— Այու, — Խավիկը հիշեց նրա կնոջ խոսակցությունը Վիզեն-Հոփի սենյակում։ — Զեի՞ք ուզի մի քիչ էլ զբոսնել, — հարցրեց նա Գոլդբերգին։

— Ես արդեն զբոսնել եմ։ Հասա մինչև Համաձայնության հրապարակը և վերադարձա։

Մինչև Համաձայնության հրապարակը։ Այնուեղ էր գտնվում ամերիկյան դեսպանությունը։ Աստղալից երկնքի տակ գտնվող սպիտակ մի շենք, անդորրաված ու դատարկ, նոյնի տապանը, որտեղ վիզաների վրա կնիք էր դրվում, մի քան, որը անհասանելի երազանք էր... Գոլդբերգը կանգնել էր դրսում դեսպանության շենքի դիմաց, «Կրիյոն» Հյուրանոցի կողքին, և սկսոված այնպիս էր նայում նրա շքամուտքին ու խավար լուսամուտներին, կարծես հայացքի առաջ Ռեմբրանդտի նկարն էր և կամ հոլակավոր ռեզինուրա¹ ըրիլլյանտը։

— Գուցե մի քիչ էլ քայլեինք։ Մինչև Հաղթական կամացը, — հարցրեց Ռավիկը և մտածեց. «Եթե ես այն երկուսին փրկեմ, Ժոանը կամ արդեն իմ սենյակում կլինի, կամ կդա այդ ժամակամիջոցում։

— Գոլդբերգը գլուխն օրորեց։

— Ոչ, ես պետք է տուն գնամ Կիևս արդեն ինձ է սպասում։ Երկու ժամից ավելի է, ինչ դուրս եմ եկել։

Խավիկը նայեց ժամացույցին։ Արդեն տասներկուսն անց կես էր։ Այլևս փրկելու կարիքը չկար։ Նրա կինը վաղուց արդեն գնացած կլիներ իր սենյակը։ Ռավիկը նայեց Գոլդբերգի հետեւ, որը աստիճաններով դանդաղ բարձրանում է վերև։ Հետո մոտեցավ դռնապաններ։

— Արևէ մեկն ինձ հեռախոսով շի՞ հարցրել։

— Ոչ։

Սենյակը վառ լուսավորված էր։ Նա հիշեց, որ դուրս դալիս

¹ Աշխարհի ամենախոշոր բրիլլանտներից մեկը (106 կարատանոց), որը գտնվում է անգլիական թագավորների թագի վրա (Մ. թ.)։

Հառացել է լույսն հանդցնելու Սեղանի վրա սպիտակին և տալիս թղթի մի թերթ, թվում էր, թե անսպասելի նստած ձյուն է նա մուտեցավ, վերցրեց թուղթը, որտեղ ժողովին գրել էր, որ ինքը դուրս է զալիս, բայց կես ժամից հետո կվերադառնա, և պատռեց:

Հետո սկսեց խմելու որևէ բան փնտրելու հայց ոչինչ շգտավ։ Մտիպած նորից իջավ ներքեւ Դռնապանի մոտ կալվադոս շկար, Եղածը միայն կոնյակ էր։ Նա մի շիշ «Հենհսսի» գնեց, մի շիշ «Վուգրե»։ Հետո կանգնեց, դռնապանի հետ գրուցեց մի քիչ։ Վերցինս նրան ապացուցում էր, որ ո. Կլուզում տեղի ունեցող երկու տարեթանների առաջիկա ձիարշավում ամենամեծ հուանկարը Խովու-Երկրորդ զամբիկին է։ Խսպանացի Ալվարեսը անցավ նրանց կողքով։ Ռավիկը տեսավ, որ նա կաղում է։ Հետո գնելով նաև մի լրագիր, վերադարձավ իր սենյակը։ Ինչքա՞ն է զանդաղ անցնում երեկոն։ Ավ սիրո մեջ հրաշքների շի հավատում, նա կորած մարդ է։ — այդպիս ասաց նրան 1933 թվին բեռլինյան փաստաբան Արենսենը։ Իսկ դրանից երեք շաբաթ հետո նրան համակենտրոնացման ճամբար խրեցին։ Եվ այդ արին իր սիրունու մատնությամբ։ Ռավիկը բացեց «Վուգրե» շիշը և սեղանից վերցրեց Պլատոնի հատորը։ Մի քանի դրուեցից հետո նա գիրքը նորից ետ դրեց և նստեց պատուհանի մոտ։

Ռավիկի աշքն անընդհատ հեռախոսի վրա էր։ Անիծյալ սկ ապարատ։ Նա ժողովին չէր կարող դանդանարել։ Նրա նոր համարը չգիտեր։ Նույնիսկ շղիտեր, թե որտեղ է ասպրում։ Ինքն այդ մասին չէր հարցրել։ Իսկ ժողովն էլ չէր ասել իրեն։ Բայ երեսութին, չէր ասել որոշակի դիտավորությամբ, որպեսզի հետո մեղագործ Ռավիկին դուրս բերի։

Նա թույլ գինուց մի բաժակ խմեց։ Ինչպի՞սի անհեթեթություն, մտածեց նա։ Ես սպասում եմ մի կնոջ, որը գևո տուալույան այստեղ էր։ Ես նրան երեք ու կես ամիս չէի տեսել, բայց այդ ամբողջ ժամանակի ընթացքում նրա կարուտը երբեք չէի զգացել այսքան ուժեղ, որքան զգում եմ այժմ, երբ ընդամենը մի օր է, ինչ չեմ տեսել։ Շատ ավելի հեշտ կլիներ, եթե նրան նորից հանդիպած լինեի։ Համարյա ընտելացել էի այդ մտքին։ Իսկ այժմ...

Նա տեղից վեր կացավ։ Բայց դրությունը դա նույնպիս ոչնչով շփոխեց։ Անորոշությունը անընդհատ կրծում էր նրա սիրտը

նրան համակել էր մի անվստահություն, որը գնալով ժամ առ ժամ ավելի ու ավելի էր ծավալվում նրա մեջ:

Իւազիկը մոտեցավ դռանը: Նա գիտեր, որ դուռը փակած չէ, բայց համոզվելու համար մի անդամ էլ սեղմեց բռնակը: Հետո բացեց լրազիրը և սկսեց կարդալ: Բայց տառերը աշքին համարյա չէին երեսում, թվում էր, թե շղարշով պարորված են: Միջազգեպեր ԵԵՀաստանում: Սահմանային ընդհարումներ նկրած ժամանեցին միջանցքի վերաբերյալ Անգլիայի և Ֆրանսիայի միությունը ԵԵՀաստանի հետ, Մոտեցող պատերազմը: Լրագիրը սահեց, ընկավ հատակին, Իւազիկը լույսը հանգցրեց: Խավարում պառկած, նա սպասում էր: Ոչ մի կերպ աշքը կպցնել չեր կարողանում: Նա նորից լույսը վառեց: «Հենեսիի» շբացած շիշը զբրված էր սեղանի վրա: Նա վեր կացավ, մոտեցավ լուսամուտին և նստեց այնտեղ: Գիշերը ցուրտ էր, բարձր երկինքը ծածկված էր աստղերով: Բակում ոռնում էին որձ կատուները: Դիմացի տան պատշզամբում հայտնվեց անդրավարտիքով մի մարդ, մարմինը քորեց, ծոր տալով հորանջեց և նորից մտավ լուսավառ սենյակը: Իւազիկը նայեց մահմակալին: Նա գիտեր, որ չի կարողանալու քնիլ, կարդալը նույնպես այլևս իմաստ չուներ: Ընդամենը քիչ առաջ կարդացածից անգամ նա ոչ մի բառ չեր հիշում: Դուրս գնալ — ամենալավը թերեւ այդ էր... Բայց ո՞ւրի: Միենայն է զրանով զրությունը չի փոխվի: Նա չեր էլ ուզում դուրս գնալի նւզում էր միայն որևէ բան իմանալ: Սատանան տանի... Նա վերցրեց կոնյակի շիշը, մի բռպե պահեց ձեռքին և նորից ցած դրեց: Հետո մոտեցավ իր պորտֆելին և մի երկու քնարեր հարեր վերցրեց: Նույն այն հաբերից, որից տվել էր նաև շիկաներ Ֆինկենշտայնին: Նա պետք է որ հիմա բնած լիներ: Հաբերն Իւազիկն իսկույն կով տվեց: Հազիվ թե ինքը կարողանա քնել: Նա մոտեցավ և մի հատ էլ վերցրեց: Եթե ժուանը գա, ինքը, իհարկե, կարթնանա:

Բայց ժուանը շեկավ ոչ այդ և ոչ էլ հաջորդ գիշերը:

XXI

Էժենին զլուխը ներս խրեց այն հիվանդասենյակի դռնից, որտեղ պառկած էր անստամոքս մարդը:

— Մեսյո Իւազիկ, հեռախոսի մոտ:

— Ո՞վ է կանչում:

— Չգիտեմ: Չհարցրի: Ինձ հեռախոսավորուհին ասաց:

Թավիկն առաջին վայրկյանին ժոանի ձայնը շճանալեց: Չայնը մի տեսակ խլացած էր և դավիս էր շատ հեռվից:

— Ժոան, — ասաց նա, — այդ որտեղ ես:

Թվում էր, թե ժոանը ուրիշ քաղաքից է խոսում: Թավիկը նոյնիսկ համոզված էր, որ նա հիմա Սիվիերայի որևէ վայրի անոն կտա: Մինչև այդ ժոանը երբեք մաշտահն էր զանգահանքել կլինիկա:

— Իմ սենյակում:

— Այսուհետ, Փարիզում:

— Իմարկներ Բա էլ որտեղ:

— Ինչ է, հիվանդ ես:

— Աչ, ինչո՞ւ:

— Արովհետե զու կլինիկա ես զանգահարում:

— Ես զանգահարեցի հյուրանոց: Բայց զու չկայիր: Արոշեցի զանգահարել կլինիկա:

— Իմ է պատահել:

— Աչ, Ի՞նչ պետք է պատահեր: Պարզապես ուզում էի իմանալ ինչպես ես:

Ժոանի ձայնը հիմա արդեն հնչում էր ավելի սպարզ: Թավիկը զրպանեց մի սիզարետ հանեց և մի շերտավոր լուցկի: Հետո լուցկու շերտը դնելով սեղանին ու արմունկը սեղմելով վրան, մի հատ պոկեց, վառեց սիզարետը:

— Սա կլինիկա է, ժոան, — ասաց Թավիկը, — իսկ կլինիկային մարդ միշտ կամ զժրախտ պատահարների մասին է մտածում, կում հիվանդությունների:

— Ես հիվանդ շեմ: Անկողնում եմ, բայց հիվանդ շեմ:

— Ավելի լավ:

Թավիկը լուցկու շերտը սեղանի սպիտակ մոմլաթի վրա ոյս ու այն կողմ էր քսում և սպասում, թե ինչ է լինելու:

Ժոանը նույնպես սպասում էր: Թավիկը լսում էր, թե նա ինչպես է զնշում: Ժոանն ուզում էր, որ խոսակցությունն սկսի Թավիկը: Այդպիս իր համար հեշտ կլինիկը:

— Ժոան, — ասաց Թավիկը, — ես երկար հեռախոսի մոտ

կանգնել շեմ կարող: Հիվանդի վիրակապը բացել, բայց շեմ կառ
պել, պետք է գնամ:

Ժոանը մի վայրկյան ոչինչ շասաց:

— Ինչո՞ւ շես տեղեկություններ հայտնում քո մասին,— վերացապես հարցրեց Ժոանը:

— Չեմ հայտնում, որովհետև ոչ հեռախոսիդ համարը գիշեմ, ոչ հասցեդ:

— Ես քեզ և հեռախոսի համարն եմ տվել և հասցես:

— Ոչ, Ժոան, շես տվել:

— Տվել եմ: — Նա իրեն ավելի վստահ զգաց: — Ես զա շատ լավ եմ հիշում: Դու, ըստ երեսոյթին, մոռացել ես:

— Էհ, թող այդպես լինի, ես մոռացել եմ: Որ այդպիս է, նորից ասա գրեմ, մատիտը ձեռքիս է:

Ժոանը Ռավիկին ասաց իր հասցեն ու հեռախոսի համարը:

— Բայց ես համոզված եմ, որ ասել եմ քեզ, Ռավիկ: Դրանում կասկած լինել չի կարող:

— Եստ լավ, Ժոան, Ես երկար կանգնել շեմ կարող: Այսօր երեկոյան լընթրենք միասին:

Ժոանը մի պահ լսեց:

— Իսկ ինչո՞ւ շես ուզում մի անգամ այցելության գալ ինձ, հարցրեց վերջապես Ժոանը:

— Լավ, Կարող եմ գալ, երեկոյան ութին գա՞մ:

— Իսկ ինչո՞ւ ոչ հիմա:

— Արովհետև հիմա ես աշխատանքի եմ:

— Ինչքա՞ն ժամանակ ես դեռ աշխատանքի լինելու:

— Մոտավորապես մի ժամ:

— Աւրեմն, հենց մի ժամից հետո էլ արի:

Ահա թե ի՞նչ, զու երեկոյան ժամանակ շունես, մտածեց Ռավիկը, և իսկույն հարցրեց:

— Իսկ ինչո՞ւ ոչ երեկոյան:

— Ռավիկ, — ասաց Ժոանը, — երբեմն զու ամենահասարակ քաները շես հասկանում: Ես պարզապես ուզում եմ, որ զու հիմա զաս: Չեմ ուզում սպասել մինչև երեկո: Այլապես ինչո՞ւ պետք է ես այս ժամին կլինիկա զանգահարեի:

— Որ այդպես է, լավ: Գործո հենց վերջացրի, կզամ,
թափիկը մտքերի մեջ ընկած, հասցեով թուղթը ծալեց ու գե-
րազարձավ իր գործին:

Դա Պասկալ փողոցի անկյունում դտնվող մի տուն էր: Ժոանն
ապրում էր վերջին հարկում:

— Համեցիր,— ասաց Ժոանը, բացելով դռուը: — Ինչ լավ
է, որ եկար: Ներս արի:

Ժոանի հագին մի հասարակ սև գույնի խալաթ էր, որ կար-
ծեա տղամարդու վրա ձևած լիներ: Թափիկին դուր էր գալիս, որ
նա շքեղ մետաքսներից ու նրբագործ շղարշներից կարած աշբի
զարնող բաներ չէր հագնում: Նրա դիմքը սովորականից ավելի
գունատ էր և փոքր-ինչ հուզված:

— Ներս արի, — կրկնեց Ժոանը: — Ես արդեն սպասում էի
քեզ, Վերջին հաշվով զու պետք է տեսնես, թե ես ինչպես եմ
ապրում:

Ժոանը անցավ առաջ: Թափիկի երեսին մի ժպիտ հայտնվեց.
Հմա՛ւտ է այսպիսի գործերում: Նախապես կանխում է ամեն
տեսակի հարցուիրութերը: Թափիկը աշքը զցեց նրա գեղեցիկ ուղիղ
ուսերին: Վառ լույսի տակ նրա մազերը շողջողում էին: Մի վայր-
կան թափիկին թվաց, թե ինքը շունչը կտրվելու շափ սիրում է
նրան:

Ժոանը նրան առաջնորդեց մի հսկայական, կհսօրյա արևով
ոզողված սենյակ, որը նկարչի արվեստանոց էր: Բարձր լայն լու-
սամուտը նայում էր թաֆայելի և Պրուզոնի ավենյուների միջև ըն-
կած զրուայզուն: Ազ կողմից երեսում էր Պորտ դելա Մյունեար, որի
հետեւում ոսկեգույն մշուշում կանաչին էր տալիս Բուլոնյան անտա-
ռի մի մասը:

Սենյակը կահավորված էր կիսամոդեռն ոճով: Մի մեծ թախտ,
որ երեսպատված էր մուգ կապույտ թափիշով: Մի քանի բազկա-
թուաներ, որոնք տեսրից ավելի հարմարավետ էին երեսում, քան իրա-
կանում էին: Շատ ցածրիկ սեղաններ, ֆիկուսի մի ծառ, ամե-
րիկյան մի ռազիոլա և ժոանի ճամպրուկը, որ դրված էր սենյակի
անկյունը: Ընդհանրապես սենյակը շատ հանելի էր, բայց թափի-
կին դուր շեկավէ: Նա ընդունում էր կամ այն, ինչը խիստ նրբա-

ճաշակ էր, կամ այն, ինչի մեջ ճաշակը լրիվ բացակայում էր — կիսատպուտ բաները նրա սրտին ոչինչ չէին առում: Իսկ ինչ ֆիկուսին էր վերաբերվում, տանել չէր կարողանում:

Իտավիկը նկատեց, որ ժողովը զննում է իրեն: Ժողովը չփառեր, թէ Իտավիկն ինչպես կվերաբերվի այդ ամենին, բայց նա վատահորեն հրավիրեց նրան:

— Եատ լավ է, — ասաց Իտավիկը: — Ընդարձակ է և գեղեցիկ:

Հետո նա մոտեցավ ուղիուային և բարձրացրեց կափարիչը: Դա հիանալի մի ապարատ էր, որի մեխանիզմը ավտոմատիկ կերպով փոխում էր ձայնապնակները: Նրա կողքին դժուվող սեղանի վրա ձայնապնակների մի հսկայական կույտ կար: Ժողովը վերցրեց նրանցից մեկը և դրեց ուղիուայի վրա:

— Գու գիտե՞ս ոնց է աշխատում:

— Աչ, — ասաց Իտավիկը, թեև գիտեր:

Ժողովը միացրեց:

— Հիանալի բան է: Ժամեր շարունակ նվազում է: Վեր կենալու և ձայնապնակներ գնելու կամ փոխելու ոչ մի անհրաժեշտություն չկա: Մարդ կարող է պառկել, լսել երաժշտությունը, նայել, թէ դրսում ինչպես է խոտանում խավարը, և երազել:

Իտավիկը իսկապես որ սքանչելի էր: Իտավիկին ծանոթ էր նրա մակնիշը և գիտեր, որ գինը մոտավորապես քսան հազար ֆրանկ է: Իտավիկը սենյակը լցրել էր մեզմ, քնքուշ և մի տեսակ լողացող երաժշտությամբ — փարիզյան սենտիմենտալ մի երգով. «J'attendrai...»¹:

Ժողով փոքրինչ առաջ թերված կանգնել ու լսում էր:

→ Քեզ դո՞ւր է գալիս, — հարցրեց նա Իտավիկին:

Իտավիկը զիխով արեց: Նա ոչ թե ուղիուային էր նայում, այլ ժողովին, նայում էր նրա երեսին, որը կարծես խանդավառվել և լուծվել էր երաժշտության մեջ: Արքա՞ն հեշտ է ժողովը հրապուրվում: Ինչքա՞ն էր սիրում Իտավիկը նրա մեջ այդ թեթևությունը, որից ինքը գուրի էր: Վերջացավ, մտածեց նա, առանց ցավ զգալու և այնպիսի մի զգացումով, ինչպիսին մարդ ունենում է, եթե թողնում է իտալիան և վերադառնում մառախչապատ հյուսիս:

Ժողովն ուղղվեց և ժապաւագ:

1 «Ես քեզ կսպանմա (ֆրանս.)»

- Արի այստեղ... դու գեռ ննջարանը չես տեսել:
- Իսկ իմ տեսնելը շա՞տ է կարևոր:
- Ժոանը մի վայրկյան փորձող հայացքով նախց նրան:
- Ինչ է, դու չե՞ս ուզում տեսնել: Ինչո՞ւ:
- Աւզում եմ, ո՞վ ասաց չեմ ուզում, — վրա բերեց Ռավիկը, — Իհարկե ուզում եմ տեսնել:
- Ժոանը շոյեց Ռավիկի երեսը և համբուրեց: Ռավիկը զգաց, թե նա ինչո՞ւ այդ արեց:
- Գնանք, — ասաց Ժոանը և քաշեց Ռավիկի ձեռքից:

Ննջարանը կահավորված էր ֆրանսիական ճաշակով: Լյուդովիկոս XVL-ի ոճով մեծ մահճակալին հմտորեն անտիբվարային տեսք էր տրված: Նույն ճաշակով էր նաև հարդարանքի նրիկամածե սեղանը: Ննջարանում կային կեղծ բարոկկոյի ոճի մի հայելի, արյուսոնյան մի գորգ, աթոռներ, մի քանի բազկաթռո, որոնք թվում էր, թե վերցված են ինչ-որ էժանագին կինոնկարահանող ստուդիայից: Դրանց մեջ էր նաև տասնվեցերորդ դարի ֆլորենցիական մի շատ գեղեցիկ, նախշաքանդակ սնդուկ, որը ոչ մի կերպ չէր ներդաշնակվում իրեն շրջապատող իրերի հետ և նման էր հարստացած քաղքենիների մեջ ընկած արքայադստեր: Սնդուկը խրած էր անկյուններից մեկը և մատնված անուշադրության: Նրա թանկագին կափարիչի վրա մանիշակներով մի կանացի գըլխարկ կար և մի երկու զույգ արծաթագույն կոշիկներ:

Անկողինը հավաքված չէր: Ռավիկը տեսավ Ժոանի պառկած տեղը: Հարդարանքի սեղանին դրված էին բազմաթիվ զուխիների սրվակներ: Պատի մեջ գտնվող պահարաններից մեկի դուռը բաց էր, որտեղից երկում էին նրա մեջ կախած բազմաթիվ շորերը: Նրանք հիմա ավելի շատ էին, քան Ժոանը մինչ այդ ունեցել էր: Ռավիկի ձեռքը բռնած, Ժոանը հենվել էր նրան:

— Քեզ դո՞ւ է գալիս սենյակս:

— Լավ է: Սազում է քեզ:

Ժոանը գլխով արեց: Ռավիկն զգաց նրա թեսքի և կրծքի հպումը և, առանց երկար մտածելու, նրան քաշեց իրեն: Ժոանը չղիմադրեց, նրանք կանգնել էին ամուր սեղմած իրար: Ժոանի գեմքը միանգամայն հանգիստ էր, այնտեղից անհետացել էր

թեմն այն հուզմունքը, որը հայտնվել էր դեռ սկզբում: Այդ դեմքի վրա միայն մի պայծառ վստահություն կար, թգում էր, թե ժոանը փայլում է գաղանի մի զոհունակությամբ և զրեթե հազիվ նկատելի ինչ-որ հազթանակով:

Տարօրինակ է, թե կինը որքան սքանչելի կարող է մնալ նույնիսկ իր ստորությունների մեջ, մտածեց Ռավիկը: Բավական չե, որ ես այսաեղ երկրորդ կարգի վարձու պարողի դեր եմ կատարում, նա դեռ միամիտ անամոթությամբ ինձ ցույց է տալիս այն բնակարանը, որն իր սիրեկանն է կահավորել, և դրա հետ միասին էլ այնպիսի տեսք է ընդունել, կարծես Սամոթրակյան նիկան լինի:

— Ափսոս, որ դու այսպիսի բնակարան չես կարող ունենալ,— ասաց Ժոանը: — Սրա մեջ մարդ իրեն բոլորովին ուրիշ է զգում: Ոչ այնպես, ինչպես հյուրանոցային տիտոր համարներում:

— Դու իրավացի ես: Ինձ համար հաճելի էր այս տեսնելը: Իսկ հիմա ես արդեն գնում եմ, Ժոան...

— Գնո՞ւմ ես: Արդէ՞ն, Զէ՞ որ ընդամենը մի քանի րոպէ է, ինչ եկել ես:

Ռավիկը բռնեց նրա ձեռքերը:

— Ես գնում եմ, Ժոան, Եվ գնում եմ ընդմիշտ: Դու ապրում ես ուրիշի հետ: Իսկ կահանց, որոնց ես սիրում եմ, ուրիշ տղամարդկանց հետ չեմ բաժանում:

Ժոանը թափով ձեռքերը ետ քաշեց:

— Ի՞նչ: Ինչ ես ասո՞ւմ: Ես... Դա քեզ ո՞վ է ասել... Ի՞նչ սրիկայություն է: — Ժոանը նայեց ուղիղ Ռավիկի աչքերին: — Ես արդեն հասկանում եմ... Ո՞վ կարող էր ասել, բացի Մորոզովից, այդ...

— Մորոզովն ինձ ոչինչ չի ասել: Ես որևէ մեկի ասելու կարիքը չեմ զգում: Դա ինքս եմ ասում:

Ժոանի երեսը զայրուցից սփրինեց: Նա արդեն վստահ էր, որ հասել է իր նպատակին, և երբեք մաքովը չէր անցնի, թե հանկարծ այսպիսի շրջադարձ կարող է տեղի ունենալ:

— Հասկանա՞լի է: Եթե ես այսպիսի բնակարան ունեմ և այլև «Եեհերազադեռ» չեմ ծառայում, ուրեմն, կա մեկը, որն ինձ պահում է իր հաշվին: Ապա ուրիշ ինչպէս կարող է լինել:

— Ես քեզ շասացի, որ ուրիշի հաշվին ես ապրում:

— Դա միևնույն է: Դուք շասացիր, բայց ինքնըստինքյան հասկանալի է: Սկզբում դու ինձ տեղավորեցիր «Ենթերազադեռմ», զիշերային այդ գարշելի ակումբում, Ծետո թողեցիր մենակ, և, եթե ես որևէ մեկի հետ խոսել եմ, կամ դիմել եմ մեկնումների օգնությանը, ուրիշն, իսկույն դարձել եմ ուրիշի սիրու՞ի, ուրիշի հաշվին ապրող: Միայն գոնապանը կարող է այսպիսի կեղտուտ երևակայություն ունենալ, ուրիշ ոչ որ: Իսկ որ կինն ինքը կարող է իրենից որևէ բան ներկայացնել, որ նա ինքը կարող է աշխատել և հասնել որևէ բանի—իշարկե, թեյի փող մուրացող այդ ծառայի համար անհասանելի է: Եվ դու էլ մեղադրում ես ինձ գրանում: Դու և ոչ թե մի ուրիշը: Ինչպէ՞ս չես ամաշում, Ռավիկ:

Թավիկն անսպասելիորեն շրջեց ժոանին, բռնեց նրա արմունկներից, վեր բարձրացրեց ու զպրտեց անկողնու վրա:

— Ահա քեզ,— ասաց նա: — Եվ վերջ տուր հիմարություններիդ:

Ժոանն անսպասելիորեն այնպէս շշմեց, որ Հնեց ընկած տեղում էլ մնաց պառկած:

— Կուցե նաև ծեծե՞ս, — զայրագին հանդիմանությամբ ասաց նա Ռավիկին:

— Ոչ! Ես ուզում եմ, որ այդ անհեթեթություններիդ վերց տաս:

— Հիմա ծեծելն ինձ նույնպես չէր զարմացնի, — ասաց ժոանը ատամների արանքից: — Այս, դա նույնպես չէր զարմացնի:

Նա մահճակալին անշարժ մնացել էր պառկած: Գունաթափ գեմքին ոչ մի արտահայտություն չկար, շուրթերը սփրթնել էին, անկենդան աշքերը փայլում էին, ինչպես ապակին: Կուրծքը կիսով շափ բաց էր, ոտքի մեկը մերկ կախվել էր մահճակալի կողից:

— Ես զանդարեմ քեզ, — ասաց ժոանը, — Ես մտքով ոլինչ շանցկացնեմ, ուրախանամ, ցանկանամ քեզ հետ լինել — և հանկարծ դու այսպէ՞ս վերաբերվես ինձ... քեզ այզպես վայրենաբա՞ր պահես, — զզվանքով կրկնում էր նա... մինչդեռ ես կարծում էի, թե դու ուրիշ ես:

Ռավիկը կանգնել էր ննջարանի դռան շեմին: Նա տեսնում էր կեզծ կահավորանքով սենյակը, տեսնում էր մահճակալին ընկած

Ժոանին և զգում էր, թե որքան լավ է այդ ամբողջ կահավորանքը սազում ժուսնին, նա զայրանում էր իր վրա, թե ինչո՞ւ խոսակցովուն բացեց այդ մասին, նա պետք է հեռաներ տուանց որեւ բան ասելու, և զործը դրանով կվերջանար: Բայց այդ դեպքում էլ ժոանը կզար նրա մոտ, և դարձյալ նույն բանը աեղի կունենար:

— Այո, ես կարծում էի դու ուրիշ ես, — կրկնեց նա, — և քեզանից այդ չեի սպասում:

Իտավիկը ոչինչ չպատասխանեց: Այդ ամենը սոսկալի էժան էր և անտանելի: Հանկարծ նա դադարեց հասկանալուց, թե այդ ինչպե՞ս էր երեք օր շարունակ իրեն համոզում, որ եթե ժոանը շվերադառնա, ինքը մեկընդմիշտ կկորցնի քունն ու հանգիստը: Իսկ հիմա նրա ի՞նչ գործն էր այդ ամենը: Նա գրպանից մի սիդարետ հանեց, դեց բերանը և վառեց: Բերանը չորացել էր նա լսում էր ուսպիուլայի ձայնը, որը դեռ շարունակում էր նվազել հարեան սենյակում: Նորից էր հնչում սկզբում դրած «J'attendrai...»: Երզը... Իտավիկը գնաց հարեան սենյակը և ուսպիուլան անցատեց:

Երբ նա վերադարձավ, ժոանը դեռ պառկած էր իր տեղում: Թվում էր, թե նույնիսկ չի շարժվել: Բայց խալաթը բացված էր առաջվանից ավելի լայն:

— Ժոան, — ասաց Իտավիկը, — որքան քիչ խոսենք դրա մասին, այնքան լավ...

— Խոսակցությունը ե՞ս շնկանցի:

Իտավիկն այնպե՞ս կխփեր նրա գլխին դուխու այս սրվակներից մեկը:

— Ես գիտեմ, — ասաց Իտավիկը: — Ես ինքս այդ խոսակցությունն սկսեցի, ինքս էլ հիմա վերջացնում եմ:

Նա շրջեց ու գնաց դեպի ելքը: Բայց մինչ ինքը կհասներ դռանը, ժոանը կանգնեց նրա առաջ, նա գուըը շրիսկացնելով ծածկեց ու, ձեռքերը հորիզոնական տարածելով, փակեց Իտավիկի ճահապարհը:

— Այդպես, ուրիմն, — ասաց ժոանը, — դու խոսակցությունը դադարեցնում ես: Դու խոսակցությունը դադարեցնում ես և զնում: Ամենահեշտը դա է, ճի՞շտ է: Բայց ես դեռ քեզ պետք է որոշ բաներ ասեմ: Ասելու շատ բաներ ունեմ: Դու, դու ինքդ ինձ տեսար «Կլոշ գ'Օրում», տեսար, թե ես ում հետ չի, և երբ այդ նույն գիշերը եկա քեզ մոտ, դու արդեն ամեն ինչի նկատմամբ

անտարբեր էիր, քննեցիր ինձ հետ... Առավոտյան գարձյալ անտարբեր էիր, դու գեղ բավարարված չէիր, և նորից քննեցիր ինձ հետ, ու ես սիրում էի քեզ, դու այնքան լավն էիր ինձ ոչինչ չէիր հարցնում, և դրա համար ես քեզ սիրում էի, ինչպես երբեք ես գիտեի, որ դու այդպիսին ես լինելու, և ոչ ուրիշ կերպ, երբ քեած էիր, ես լաց եղա, և համբուրեցի քեզ, և երջանիկ էի, և տուն զնացի, և աղոթում էի, քեզ աստվածացնելով... իսկ հիմա... Հիմա դու եկել ես և երեսովս ես տալիս այն, ինչ այն գիշերը այնքան մեծահոգորեն ձեռքի արհամարհական շարժումով մի կողմ հրեցիր և մատնեցիր մոռացության։ Հիմա դու նորից ես այդ ամենը դուրս հանում և հանդիմանելով ինձ, վիրավորված անմեղություն ես խաղում, տեսարաններ սարքում ինձ համար, ինչպես խանդու ամուսին։ Ի՞նչ ես ուզում ինձանից։ Որո՞նք են քո ունեցած իրավունքներն իմ հանդեպ։

— Ես քո հանդեպ ոչ մի իրավունք չունեմ, — ասաց Ռավիկը

— Լավ է, որ գոնե այդ հասկանում ես։ Ուրեմն, ինչո՞ւ այդ բոլորը շպրտեցիր իմ երեսին։ Ինչո՞ւ նույն ձեռվ ինձ հետ շվարվեցիր, երբ այն գիշերը ես քեզ մոտ եկա։ Այն ժամանակ դու իհարկե...»

— Ժոան, — ասաց Ռավիկը։

Ժոանը կարծես համբացել էր։ Նա աշքերը առանց Ռավիկի երեսից հեռացնելու արագ-արագ շնչում էր։

— Ժոան, — ասաց նա, — այն գիշերը, երբ ինձ մոտ եկար, ինձ թվաց, թե դու վերադարձար։ Դա ինձ համար բավական էր։ Անցյալն ինձ չէր հետաքրքրում։ Բայց ես սխալվում էի։ Դու շվերադարձ։

— Ես շվերադարձ։ Բա ո՞վ վերադարձավ։ Ո՞վ եկավ քեզ մոտ։ Ոգի՞ էր, ինչ էր քեզ մոտ եկողը։

— Դու եկա՞ր ինձ մոտ։ Բայց շվերադարձար։

— Դա ինձ համար անհասկանալի է։ Ես կուզեի իմանալ, թե ի՞նչ տարրերություն կա դրանց միջև։

— Այդ դու ինք էլ գիտես։ Ես այն ժամանակ դա լզիտեի։ Հիմա արգեն գիտեմ։ Դու ուրիշի հետ ես ապրում։

— Թող այդպես լինի։ Ես ուրիշի հետ եմ ապրում։ Նորից նույն բանը, եթե ես մի երկու ընկեր ունեմ, ուրեմն, ես ուրիշի հետ եմ ապրում։ Ի՞նչ անեմ, ամբողջ օրը փակվեմ, մնամ տանը

հստա՞ծ, Այլևս ոչ ոքի հետ շխոսե՞մ, որպեսզի շասես, թե ես
ուրիշի հետ եմ ապրում:

— Ժոան, — ասաց Ռավիկը: — Քեզ ծիծաղելի մի դարձրու:

— Միծաղելի՞: Ո՞վ է ծիծաղելին: Դու ինքդ ես ծիծաղելի:

— Թող այդպիս լինի: Հիմա ի՞նչ է, ուզում ես, որ ես քեզ
ուժո՞վ ետ քաշեմ դռնից:

Ժոանը տեղից լշարժվեց:

— Ասենք թե ես նույնիսկ ինչ-որ մեկի հետ մոտ եմ եղել,
դա քո ի՞նչ գործն է: Դու ինքդ ասացիր, որ դա քեզ չի հետաքրր-
քըրում:

— Եատ լավ! Չէր էլ հետաքրրում: Ես կարծում էի, թե դրա-
նով ամեն ինչ կվերջանաւ: Ինչ եղել էր, եղել Այդ արդեն անցած
բան էր: Բայց ոչ, ես սխալվեցի, թեն ամեն ինչ պարզ էր: Հնա-
րավոր է, որ ես ինքու ուզում էի ինձ խարեւ: Թուզություն է, ի՞նչ
կարող ես անել... Բայց դա ոչինչ չի փոխում:

— Ինչո՞ւ չի փոխում: Եթե դու տեսնում ես, որ իրավացի
շես...

— Բանն այստեղ իրավացին և անիրավացին չէ: Դու ոչ թե
ինչ-որ մեկի հետ ես եղել, դու մեկի հետ ես նաև հիմաւ: Եվ այդ
ձեռվ էլ ուզում ես շարունակել: Ես այն ժամանակ դա լգիտեի:

— Մի՞ ստիր, — հանկարծ շատ հանգիստ քննդատեց նրան
Ժոանը: — Դու այդ միշտ էլ իմացել ես: Այն ժամանակ նույն-
պես:

Ժոանը նայեց ուղղակի նրա աշքերին:

— Լավ, — ասաց Ռավիկը: — Ենթագրենք, գիտեի: Բայց Նե
ուզում իմանալ: Գիտեի, չե՞ հավատում: Դու այդ չես հասկանում: Կնոջ համար դա անհասկանալի է: Բայց բանն ամենեին էլ
այդ չէ:

Հանկարծ Ժոանի գեմքին վայրի մի սարսափ հայտնվեց:

— Ես շեմ կարող մի մարդու առանց որևէ պատճառի հե-
ռացնել ինձանից, եթե նա ինձ ոչ մի վատ բան չի արել... Հեռաց-
նել լոկ այն պատճառով, որ դու անսպասելիորեն հայտնվել ես:
Մի՞թե դա շես հասկանում:

— Հասկանում եմ, — ասաց Ռավիկը:

Ժոանը կանգնել էր նրա առաջ ինչողես անկյուն թշած մի

կատու, որը ուզում է թռչել, բայց հանկարծ հողը ոտքերի տակից հեռացել է:

— Հա, հասկանո՞ւմ ես,— զարմացած հարցրեց Ժոանը: Նրա աշքերից լարվածությունը շքացավ և ուսերը մի տեսակ կախ ընկան:— Բա ինչո՞ւ ես ինձ այդպես տանջում, եթե հասկանում ես, — հարցրեց նա հոգնած:

— Մի կողմ քաշվիր դռնից:

Խավիկը նստեց բազկաթոռներից մեկին, որն իսկապես էլ առանձին հարմարավետություն շուներ: Ժոանը անվճռական դեռ կանգնած էր տեղում:

— Դռնից մի կողմ քաշվիր, — կրկնեց Խավիկը: — Զեմ փախի:

Ժոանը դանդաղ մոտեցավ թախտին ու ընկավ նրա վրա: Թվում էր նա ամբողջովին ուժասպառվել է, բայց Խավիկը տեսնում էր, որ գա ամեննին էլ այդպես չէ:

— Ինձ մի բան տուր խմեմ, — ասաց նա Խավիկին:

Ուզում է ժամանակ շահել, մտածեց Խավիկը: Բայց նրա համար դա մինենույն էր:

— Որտե՞ղ են շշերը, — հարցրեց Խավիկը:

— Պահարանում են:

Խավիկը բացեց ցածրիկ պահարանը, որտեղ բավական շատ շշեր կային դրված: Նրանց մեծ մասը անանուխի սպիտակ թըրմօղի էր: Խավիկը զզվանքով նայեց այդ շշերին և դրանք մի կողմ հրեց: Պահարանի անկյունում նրա աշքին ընկավ կես շիշ «մարտել» և մի անբացել շիշ կալվադոս: Խավիկը դրանց ձեռք շտվեց, գերցրեց մի շիշ կոնյակի:

— Դու հիմա խմո՞ւմ ես անանուխի թրմօղի, — ուսի վրայով հարցրեց նա Ժոանին:

— Ոչ, — պատասխանեց Ժոանը նստած տեղից:

— Հիանալի է: Ուրեմն, կոնյակ եմ բերում:

— Կալվադոս կա, — ասաց Ժոանը: — Կալվադոս բաց արա:

— Կոնյակը բավական է:

— Կալվադոսը բաց արա:

— Թող մնա մի ուրիշ անգամ:

— Ես կոնյակ շեմ ուզում, Կալվադոս եմ ուզում, Եվ խնդրում եմ, շիշը բացես:

Թավիկը նորից նայեց պահարանը: Ազ կողմում գրված էր անանուխի սպիտակ թրմօղի այն մեկի համար, ձախ կողմում կալվադոսն էր՝ իր համար: Քրա մեջ մի տեսակ սրտաշարժ տնարություն և կարգ ու կանոն կար: Նա վերցրեց կալվադոսի շիշը և բացեց: Վերչին հաշվով ինչո՞ւ լրացել, Կալվադոսը, նրանց սիրելի խմիչքը, գրեթե խորհրդանիշ է, և բաժանման այդ հիմար տեսարանը, այդ սենտիմենտալությունները... Թավիկը երկու բաժակ վերցրեց և մոտեցավ սեղանին: Ժոանը նայում էր, թե նա ինչպես է լցնում կալվադոսը:

Վիթխարի և ոսկյա կեսօրը կանգնած էր լուսամուտի առաջ ինչքա՞ն լույս կար, ինչպի՞սի գույներ կային և ինչպիսի պարզ, լուսապղող երկինքը: Թավիկը նայեց ժամացույցին: Երեքն անց էր մի քանի րոպե: Նա աշքը գցեց վայրկյանի սլաքի վրա, թվաց, թե նա կանգնած է: Սակայն վայրկյանի սլաքը ոսկյա փոքրիկ կտուցի նման տկտկացնելով շարունակում էր իր ընթացքը: Ըստամենը կես ժամ է, ինչ ես այստեղ եմ, մտածեց Թավիկը: Ոչ ավելին... Անանուխի թրմօղի... ինչ գարշելի բան է:

Ժոանը բարձրացավ կապույտ թախտին:

— Թավիկ, — ասաց նա մեղմ, հոգնած և զգույշ ձայնով: — Նորի՞ց ինչ-որ խորամանկ քայլ էր, թե իսկապես զու հասկանում ես այն, ինչի մասին խոսում էինք:

— Ոչ, խորամանկ չէ, հասկանում եմ:

— Հասկանո՞ւմ ես:

— Այո:

— Ես այդպես էլ գիտեի, — Ժոանը ժպտաց նրան: — Ես այդպես էլ գիտեի, Թավիկ:

— Այստեղ չհասկանալու բան չկա: Ամեն ինչ պարզ է: Ժոանը գլխով արեց:

— Մի քիչ ժամանակ տուր, ես այդպես արագ չեմ կարող նա ինձ ոչ մի վատ բան չի արել: Զէ՞ որ ես լդիտեի, զու երբեք կվերադառնա՞ս արդյոք: Ես գա միանգամից չեմ կարող նրան ասել:

Թավիկը կոնժեց իր բաժակը:

— Իմ ինչի՞ն են պետք այդ մանրամասնությունները:

— Դու պետք է դա իմանաս: Դու պետք է հասկանաս այդ:

Թանն այս է, որ ես... Ոչ, ինձ մի քիչ ժամանակ է պետք... միանգամից շեմ կարող... նա... Ես զգիտեմ, թե նա ինչ կարող է անել... Նա ինձ սիրում է: Զգում է իմ կարիքը: Չէ՞ որ նա դրանում ոչ մի մեղք չունի...

— Ա՞վ ասաց, որ ունի: Դու կարող ես շշտապել: Վերցրու աշխարհի ամբողջ ժամանակը քեզ, Ժոան:

— Ոչ... աշխարհի ամբողջ ժամանակը ինձ պետք չէ: Ինձ մի քիչ ժամանակ է պետք: Միանգամից անհնար է:— Ժոանը ետքնկավ բարձին:— Իսկ ինչ այս բնակարանին է վերաբերում, Խավիկ, ապա դու ամեննեին էլ այնպես չէ, ինչպես, գուցե, դու ես մտածում: Ես ինքս եմ փող աշխատում: Ավելի շատ, քան առաջ Նա միայն ինձ օգնում է: Ինքը գերասան է: Կինոնկարներում ես փոքրիկ գերեր եմ կատարում: Նա է ինձ տեղավորել:

— Ես այդպես էլ ենթադրում էի:

Ժոանը նրա ասածին ուզագրություն շդարձրեց:

— Ես առանձնապես մեծ տաղանդի տեր չեմ,— ասաց Ժոանը:— Եվ մեծ հույսեր շեմ կարող ունենալ: Բայց ես ուզում եմ այդ գիշերացին ակումբից՝ «Շեհերազադեից» ուղղակի դուրս պրծնել: Ես այնտեղ, միմնույն է, ոչնչի հասնել չէի կարող: Այստեղ դու հնարավոր է: Նույնիսկ առանց տաղանդի: Ես ուզում եմ անկախ լինել: Քեզ այս ամենը ծիծաղելի՞ է թվում...

— Ինչո՞ւ է ծիծաղելի թվում,— ասաց Ռավիկը, — ընդհակառակը, շատ խելացի է:

Ժոանը նայեց նրա երեսին:

— Եվ մի՞թե հենց դրա համար չէ, որ դու Փարիզ ես եկել,— Հարցրեց Ռավիկը:— Իհարկե, դրա համար է:

Ահա դու նստած ես իմ առջև, մտածեց Ռավիկը, անմեղ, լուսումունց, տանջալից տեսքով, որին կյանքն ու ես այնքան տառապանքներ ենք պատճառել: Հիմա դու հանգիստ ես: Առաջին փոթորիկն արդեն անցել է: Դու, իհարկե, ինձ կներես, և եթե ես հիմա զգնամ, դու ինձ ամենայն մանրամասնությամբ կպատմես վերջին ամիսների քո կյանքի պատմությունը... Պողպատյախողորձ: Ես եկել եմ քեզ մոտ, որպեսպի կապերս մեկրնդմիշտ խցեմ քեզ հետ, մինչդեռ դու գրեթե հասար այն բանին, որ ես ամեն ինչում քեզ պետք է արդարացի ճանալեմ:

- Հավ է, ժոան, — ասաց Ռավիկը: — Դու շատ բանի ես
 հասել: Եվ, կարծում եմ, որ դեռ էլի առաջ կդնաս:
 Ժոանը փոքր-ինչ թեքվեց զեպի առաջ:
 — Դու իսկապե՞ս այդպես ես կարծում:
 — Ի՞նձրկե:
 — Ճի՞շտ, Ռավիկ:
 Ռավիկը տեղից կանգնեց: Եվս երեք րոպե, և նա ներգրավված կլինի կինոյին վերաբերող պրոֆեսիոնալ խոսակցության մեջ: Մարդ շպետք է այդպիսիների հետ զեծի մեջ մտնի, մտածեց Ռավիկը: Այլապես խաղից տարված դուրս կա: Տրամաբանությունը նրանց ձեռքին մոմի պես մի բան է: Խոսքերն այստեղ անօգուտ են, մարդ պետք է գործել իմանա, ուրիշ ոչինչ:
 — Ես նկատի շունեի քո կարիերան, — ասաց Ռավիկը:
 Ավելի լավ է դու այդ մասին խոսես քո մասնագետների հետ:
 — Դու արդեն ուզում ես գնա՞լ, — հարցրեց Ժոանը:
 — Այո, պետք է գնամ:
 — Ինչո՞ւ շես ուզում մնալու:
 — Ես պետք է կլինիկա վերադառնամ:
 Ժոանը բռնեց Ռավիկի ձեռքը և նայեց նրա աշքերին:
 — Դու հեռախոսով ասացիր, որ գործդ կլինիկայում կվերցացնես նոր կդաս:
 Ռավիկը մտածեց, թի շասի՞ արդյոք Ժոանին, որ ինքը այլևս չի գա նրա մոտ: Բայց այսօրվա համար այդքանն էլ բավական էր, եվ իր, և ժոանի համար: Այսօր Ռավիկն այդպես էլ շխոսեց իրենց կապերի խզման մասին, Ժոանը խանգարեց դրան: Բայց այդ խզումն անխոսափելի էր:
 — Մնա այստեղ, Ռավիկ, — ասաց Ժոանը:
 — Չեմ կարող:
 Ժոանը տեղից կանգնեց ու սեղմվեց Ռավիկին: Հիմա էլ այս, մտածեց Ռավիկը: Հին խաղ է: Էժան ու փորձված, նա ոչինչ չի ուզում ձեռքից բաց թողնել: Բայց ո՞վ կարող է կատվից պահանջել, որ նա խոտով սնվի: Նա Ժոանից ազատեց իրեն:
 — Ես պետք է գնամ: Կլինիկայում մի մարդ կա, որը մահամերձ է:
 — Բժիշկները միշտ էլ հարմար պատճառներ են ունենում, — դանդաղ վրա բերեց Ժոանը և նայեց Ռավիկին:

— Թնշպես և կանայք, Մենք մահվան հարցերն ենք տհօրինում, դուք՝ սիրու Աշխարհը դրա վրա է հիմնված:

Ժողով շպատասխանեց:

— Մենք՝ բժիշկներս, նաև առողջ ստամոքսներ ունենք, — ասաց Թավիկը: — Այդ ստամոքսները մեզ պետք են: Թողղակի անհրաժեշտ են, ինչ ասես, որ մենք ստիպված շենք լինում մարսել... է՛հ, ցտեսություն, ժողով:

— Դու նորի՞ց կցառ, Թավիկ:

— Այդ մասին մի մտածիք: Ի՞նչ կարիք կա շտապելու: Ժամանակի ընթացքում դու ինքդ ամեն ինչ կհասկանաս:

Առանց ետ նայելու, Թավիկն արագ մոտեցավ դռանը: Ժողով զգնաց նրա հետեից, Բայց Թավիկն զգում էր, որ նա նայում է իրեն: Նա զգում էր նաև տարօրինակ մի խլություն — թվում էր, թե զրի տակով է բայցում:

XXII

Ճիշը լսվեց Գոլդբերգ ամուսինների լուսամուտից: Թավիկը մի վայրկյան ականջները սրեց: Նրա մտքով հազիվ անցներ, թե ձերունի Գոլդբերգը կարող է որևէ բանով խփել կամ ծեծել իր տիկնողը: Այլևս ոչ մի ձայն չկար: Հետո ներքեւում նորից իրարանցումի ժայներ եկան, լսվեցին գոների շրփորփոցներ, և ապա ականջին հասան էմիգրանտ Վիլեննոֆի սենյակից եկող հուզումնաբից խոսակցությունները:

Թավիկի սենյակի դուռը հանկարծ տագնապալից բախեցին, և խելուն ներս ընկավ հյուրանոցի տիրուհին:

— Եռու արեք, շուտ արեք գնանք... Մեսյո Գոլդբերգը...

— Ի՞նչ է պատահել:

— Կախվել է լուսամուտից: Եռու արեք...

Թավիկը ձեռքի գիրքը մի կողմ զցեց:

— Աստիկանությունից չե՞ն եկել:

— Իհարկե, չեն եկել: Թե չէ ես ինչո՞ւ պետք է ձեզ կանչելի Կիեվ հենց նոր է տեսել ամուսնուն կախված:

Թավիկը տիրուհու հետ վագելով իշավ աստիճանները:

— Պարանը չե՞ն կտրել:

— Դեռ չէ, թոնած պահել են...

Մինչաղուտ սենյակոմ պատունանի մոտ սկին էր տալիս մարդկանց մի խումբ. Ռութ Գոլգբերզն էր, էմիգրանտ Վիզենհովը և էլի ինչ-որ մեկը. Խավիկը լույսը վառեց: Ռութն ու Վիզենհովը ծերունի Գոլգբերզին տիկնիկի նման ձեռքերի վրա պահել էին: Երբորդ մարդը շփոթահար ու դողդողացող մատներով ուզում էր լուսամուտի բռնակից փողկապի հանգույցն արձակել:

— Կտրեք կորչի, ի՞նչ եք մոլորվել...

— Քանակ լունենք, — ասաց Ռութ Գոլգբերզը:

Խավիկը գրպանից գուրս քաշեց մի մկրատ և խկույն կրտեց. Փողկապը հաստ, ծանր, մետաքսյա միագույն կտորից էր, մինչև կտրելը մի քանի վայրկյան տևեց: Այդ ընթացքում Գոլգբերզի գեմքը ուղղակի Խավիկի հայացքի առաջ էր: Նրա դուրս պըրծած աշբերը, բաց բերանը, նոսր ալեհեր մորուքը, գուրս ընկած լեզուն, սպիտակ պտերով մուգ-կանաչ փողկապը, որը խրվել էր կնճռապատ, ուսած վզի մեջ... Նրա մարմինը թեթևորեն այնպես էր օրորվում Վիզենհովի և Ռութի ձեռքերի վրա, կարծես նրանք օրոր էին ասում ծերունի Գոլգբերզին, որի շուրջերին սառել էր զարհուրելի մի ժպիտ:

Ռութ Գոլգբերզի հուզմունքից կարմրած գեմքը ողողված էր արցունիքների մեջ: Նրա կողքին կանգնած Վիզենհովի ճակատը ծածկվել էր քրտինքի խոշոր կաթիլներով: Ծերունի Գոլգբերզի մարմինը հիմա շատ ավելի ծանր էր, քան կենդանության ժամանակ: Եվ ահա քրտինքից թրչված, սարսափահար, ծանրության տակ տնքացող ընդամենք երկու մարդ, որոնց վերևում քմծիծաղով այն աշխարհին է նայում մեռյալի անկանոն կերպով այս ու այն կողմ ընկննող դումբը: Երբ Ռավիկը փողկապը կտրեց, ծերունու գլուխն ընկավ Ռութի ուսին: Ռութը ծղրաւալով մի կողմ ցատկեց, և մեռյալի մարմինը իր կախ ընկած ձեռքերով այնպես ցած սահեց լուսամուտից, կարծես ծաղրածուի անհեթեթ ու տարօրինակ թուիչքով հետապնդում էր տիկնոջը:

Խավիկը բռնեց ծերունու մարմինը և Վիզենհովի հետ միասին գրեց հատակին: Հետո փողկապը վզից հանելով, սկսեց զըն-նումը:

— Կինո... — կմկմալով և անկապ ասում էր Ռութը, — նա ինձ կինո ուղարկեց: Ռութիկս, ասաց, զու այնքան քիչ ես օգտը...

վում զվարձալիքներից... որինակ, ինչո՞ւ վեր չկենաս ու գնաս կինու, «Կուրսել» կինոթատրոնում թուցադրվում է «Թագուհի Քրիստինան», որի մեջ Գրետա Գարրոն է խաղում..., ինչո՞ւ շգեաս տեսնես: Մի լավ տեղի համար տոմս վերցրու... պարտերում կամ օթյակում... Գնա նայիր... Հենց թեկուզ մի երկու ժամով մեր այս զարհութելի կյանքից կտրվելն էլ ինչ-որ բան է նշանակում... Եվ նա այս բոլորն ասաց այնքան հանգիստ... այնքան սիրալիր... թշիս թփթփացնելով, որ... Հետո, ասում է, շոկոլադի կամ վանիլի պաղպաղակ կուտես՝ Մոնսո զրուայզու մոտ գտնվող հրուշակարանում: Հաճուլք պատճառիր քեզ, սիրելիս, ասաց նա, և ես գնացի: Իսկ երբ վերադարձա, նա արդեն...

Թավիկը տեղից կանգնեց: Ռութ Գոլդբերգը լոեց:

— Նա, բատ երեսույթին, այս քայլին է դիմել ձեր գնալուց անմիջապես հետո,— ասաց Թավիկը:

Ռութը սեղմած բունցքները մոտեցրեց շուրթերին:

— Նա արդեն...

— Մենք կփորձենք գեռ որոշ բաներ անել: Նախ և առաջ արհեստական շնչառություն: Դուք գիտե՞ք ինչպես են արհեստական շնչառություն տալիս,— հարցրեց Թավիկը Վիզենհոֆին:

— Ոչ: Քիշ-միշ: Մոտավորապես:

— Ուրեմն, նայեք:

Թավիկը բարձրացրեց Գոլդբերգի թևերը, ետ տարավ մինչ հատակը և ապա նորից առաջ բերեց ու սեղմեց կրծքին, հետո նորից ետ ու նորից առաջ: Գոլդբերգի կոկորդից ինչ-որ խոխողի ձայն եկավ:

— Կենդանի է,— ծըրտաց Ռութը:

— Ոչ: Գա սեղմելուց է, որի հետեանքով օդը շնչափողից դուրս է գալիս:

Թավիկը մի քանի անգամ նորից կրկնեց նույն շարժումը:

— Ահա, դե հիմա եկեք դուք փորձեք, — դիմեց նա Վիզենհոփին:

Վիզենհոփը անվճուական շոքեց Գոլդբերգի դիակի հետեւ:

— Դե հիմա փորձեք, — անհամբերությամբ ասաց Թավիկը: — Բոնեք դաստակներից: Կամ ավելի լավ է՝ նախաբազուկներից:

Վիզենհոփը քրտնեց:

— Ուժեղ, ուժեղ,— ասաց Ռավիկը: — Ամբողջ օդը դուրս հանեթ թոքերից:

Նա շրջգից դեպի հյուրանոցի տիրուհին: Այդ ժամանակամիջոցում սենյակը լցվել էր մարդկանցով: Ռավիկը գլխով արեց տիրուհուն, և նրանք դուրս եկան միջանցք:

— Նա արդեն մահացած է, — միջանցքում ասաց նա տիրուհուն: — Արհեստական շնչառություն տալն անմտություն է: Դա պարզապես ոխուալ է, որ կատարվում է, ուրիշ ոչինչ: Արհեստական շնչառությունից որևէ բան սպասելը նշանակում է հրաշքի հավատալ:

— Բա ի՞նչ պետք է անել:

— Այն, ինչ արվում է նման դեպքերում:

— Ծառապ օգնություն կանչել, Դա նշանակում է տասը բռպեկց հետո կհայտնվի ոստիկանությունը:

— Բոլոր դեպքերում ոստիկանություն պետք է կանչեք: Գոլղթերգները փաստաթուղթ ունե՞ն:

— Այո, նրանք իսկական փաստաթղթեր ունեն: Անձնագիր և վկայական:

— Իսկ Վիզենցո՞ֆը:

— Նույնպես անձնագիր ունի: Եվ ժամկետը երկարացրած վիզա:

— Դա լավ է: Ուրեմն, փաստաթղթերի տեսակետից ձեր գործերը վատ չեն: Եվ Ռութին և Վիզենցոֆին նախազգուշացրեք, որ շասեն, թե ես այստեղ եմ եղել: Ռութը թող ասի, որ ինքը եկել է տուն, ամուսնուն կախված է գտել, ճշացել է, հետո Վիզենցոֆը փողկապը վզից կտրել է, փորձել է արհեստական շնչառություն տալ, մինչև որ շտապ օգնությունը եկել է: Կասե՞ք այս բոլորը:

Հյուրանոցի տիրուհին իր թոշնային աշքերով նայեց Ռավիկին:

— Իհարկե, կասեմ: Առանց այն էլ ես պետք է մնամ մինչև ոստիկանությունը գա: Եվ ոչ մի քայլ չեմ հեռանա, ամեն ինչին ինքս եմ հետեւելու:

— Ուրեմն, լավ:

Նրանք վերադարձան սենյակ, Վիզենցոֆը Գոլղթերգի վրա իսկանարհված շարշարվում էր: Մի պահ Ռավիկին թվաց, թե նրանք

երկուսն էլ հատակին ազատ վարժություններ են անում։ Հյուրանոցի տիրուհին մնաց սենյակի շեմին կանգնած։

— Մաղամ և մեսյո, — ասաց նաւ։ — Ես պարտավոր եմ շտապ օգնություն կանչել Այնտեղից եկած բաւժակը կամ բժիշկը պետք է իսկույն նեթ կատարվածի մասին ոստիկանություն հաղորդի։ Նրանք ամենաառաջը կես ժամից հետո այստեղ կլինեն։ Զեզսնից ով փաստաթուղթ չունի, ավելի լավ է թող իրերը կապի, պատրաստի, գոնե այն իրերը, որոնք աւքի առաջ են, և տանի «կատակոմբան» ու մնա այնտեղ։ Շատ հնարավոր է, որ ոստիկանությունը խուզարկի սենյակները կամ վկաներ փնտրի։

Սենյակը վայրիկենապես դատարկվեց։ Տիրուհին գլխով արեց մավրիկին, զգացնել տալով նրան, որ նույթ Գոլգոտերգի և Վիզեն-Հոֆի հետ ինքը առանձին կխոսի։ Ծավիկը պորտֆելին ու մկրատը վերցրեց, որոնք ընկած էին հատակին՝ կտրած փողկապի մոտ։ Փողկապի վրա երեսում էր ֆիրմայի մակնիշը։ «Ա. Ֆյորդեր, Բեռլին»։ Դա մի փողկապ էր, որն ամենաքիչը արժեր տասը մարկ։ Գոլգոտերգը դա գնել էր դեռ հին երանելի ժամանակները։ Ծավիկին ծանոթ էր այդ ֆիրման, Մի ժամանակ ինքն էլ էր գնում այդ փողկապներից։ Նա իր իրերը հավաքեց, դասավորեց երկու ճամպրուկների մեջ և տարավ Մորոզովի սենյակը։ Պարզապես զգուշության համար, Ոստիկանությունը հազիվ թե մտնի ուրիշ սենյակներ։ Բայց դա բացի օգուտից, ոչ մի վեաս չէր տաւ։ Ոստիկանական տեղամասի Ֆերնանը դեռ շափազանց թարմ էր Խավիկի հիշողության մեջ, եվ նաև հազիկը իշավ «կատակոմբա»։

Մի քանի մարդ այստեղ հուզված այս ու այն կողմ էին վագում։ Դրանք փաստաթթերը լուսեցող էմիգրանտներ էին, որոնց «անլեգալ բրիգադայի» անդամ էին կոշում։ Մատուցողուհի Կլարիսան և քեններ Ժանը օգնում էին ճամպրուկները տեղավորել «կատակոմբայի» կողքին գտնվող ժառանում։ Այդ ամենը տեղի էր ունենում այն ժամանակ, երբ «կատակոմբայում» ընթրիքի էին նախապատրաստվում։ Սեղաններն արդեն բացել էին, զամբյուղներով հացը շարել էին նրանց վրա, խոհանոցից ներս էր լցվել տապակած ձկան հոտը։

— Ալինչ, ոչինչ, ժամանակ շատ կա, — առում էր Ժանը իրար անցած էմիգրանտներին։ — Ոստիկանությունն այնքան էլ ոտից թեթև չէ։

Սակայն էմիգրանտները լավ բան չէին սպասում, նրանց աշքը միշտ վախեցած էր, և հիմա արագ-արագ իրենց ունեցած-ցունեցածը մառան էին տանում, էմիգրանտների մեջ էր նաև իսպանացի Ալվարեսը, Հյուրանոցի տիրուհին բոլորին հայտարարել էր, որ ոստիկանությունն ուր որ է հիմա կհայտնվի, Ալվարեսը, լզիտես ինչու, մի տեսակ մեղավոր տեսքով ժպտում էր Ռաֆիկին:

Նիհար-Նիհար մի մարդ անշտապ քայլերով մոտեցավ մառանի դռանը: Դա բանասիրական և փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր էռնստ Զայդենբաումն էր:

— Մանյովր է,— ասաց նա Ռավիկին: — Գլխավոր փորձն են կատարում, Դուք մնալո՞ւ եք «կատակոմբայում»:

— Ոչ:

Զայդենբաումը, որ «ինտերնացիոնալում» վետերանության վեց տարվա ստած ունեցող մարդ էր, ուսերը թոթվեց:

— Իսկ ես մնում եմ: Փախլելու ոչ մի ցանկություն չկա: Ես կարծում եմ, որ զորքը արձանագրություն կազմելով կվերջանա: Այս ցավն է կարվել Գերմանիայից փախստական ինչ-որ մեռած ծեր հրեայով հետաքրքրվի:

— Մեռածով չեն հետաքրքրվի, Բայց կենդանի և առանց անձնագիր փախստականներով կհետաքրքրվեն:

Զայդենբաումը պենսեն ուղղեց:

— Ինձ համար զա միևնույն է, Գիտե՞ք վերջին շուրջկալի ժամանակ ես ինչ արի: Ոստիկանական մի սերժանտ իշավ սկա-տակոմբանո, Դա երկու տարի առաջ էր: Ես խկույն հազա ժանիքեներական խալաթներից մեկը և սկսեցի սպասարկել սեղանները: Ոստիկաններին օդի մատուցեցի:

— Լավ է մտածված:

Զայդենբաումը գլխով արեց:

Վերջիվերջո այդ ամենին մարդ այնպիս է սովորում, որ նույնիսկ փախչելուց սկսում է ձանձրանալ:

Նա հանգիստ գնաց խոհանոց, որպեսզի իմանա, թե ընթրիքին ինչ է լինելու:

«Կատակոմբայի» հետնամուտքով Ռավիկը դուրս եկավ բայց նրա ոտքերի արանքով մի կատու սլացավ: Առջից գնում էին

ուրիշ փախստականներ: Փողոցում նրանք բաժանվեցին ու զնացին տարբեր ուղղություններով: Ալվարեսը թեթևակի կազում էր: Գուցե հնարավոր լինի նոր վիրահատության միջոցով ուղղել դա, ցրված մտածեց Ռավիկը:

Նա նստել էր Տերն հրապարակի սրճարանում և հանկարծ զգաց, որ այս գիշեր ժոանը պետք է զա: Ռավիկը չէր կարող ասել, թե որտեղից ծնվեց այդ զգացումը, բայց գիտեր, որ դա ծնվեց հանկարծ և ինքն իրեն:

Հետո վճարեց ընթրիքի համար և կամաց-կամաց շարժվեց դեպի Հյուրանոց: Եղանակը տաք էր, նեղլիկ փողոցների վրա գտնվող փոքրիկ Հյուրանոցների կարմիր ցուցանակներն արդեն լուսավորված էին, չնայած դեռ մուիթը նոր էր սկսում: Դրանք ժամով տրվող Հյուրանոցներ էին, որի համարները վարձում էին միայն զույգերը: Պատուհանների հետեւ երեսում էին լուսների նեղլիկ շերտերը: Մի քանի պոռնկուհիների հետեւ գնում էր ծագյինների մի խումբ, նրանք երիտասարդ էին և աղմկոտ, գի-նուց և ամառվա եղանակից զլուխները տաքացած էր: Փոքր-ինչ հետո նրանք անհետացան այդ Հյուրանոցներից մեկում: Ինչոր տեղից տարածվեց շրթնհարմոնի երաժշտություն: Հանկարծ Ռավիկի գիտակցության մեջ, ինչպես լուսավորվող հրթիռ, առկայ-ծեց մի միտք, որը, վեր խոյանալով, մի վայրկյան կանգ առաջ այնտեղ ու հրացայտքերով թափվեց ներքեւ, խավարի մեջ ստեղծելով կախարդական մի տեսարան: Ժոանը Հյուրանոցում սպա-սում է իրեն, սպասում է, որպեսզի ասի, թե ինքը ամեն ինչ թո-ղել է իր հետեւմ և վերադարձել: Հորձանուար նրան ներս է քա-շում, հորձանուար կլանում է նրան...

Ռավիկը տեղում մնաց կանգնած: Ի՞նչ է կատարվում ինձ հետ, մտածեց նա: Ինչո՞ւ եմ ես կանգնել այստեղ և ձեռքերով զգում օղը, կարծես ուզում եմ շոշափել նրա ծոծրակը, նրա վար-սերի ալիքները: Զափազանց ուշ է: Ուշինչ վերադարձնել չի կարե-լի: Ոչ ոք չի վերադառնում: Չի վերադառնում ինչպես ապրած, գնացած վայրկյանը:

Նա շարունակեց իր ճանապարհը: Դեպի Հյուրանոց: Հետ-նարակով անցավ «կատակոմբան»: Դուան միջով նա տեսավ, որ

սրահում մարդկանց մի խումբ է նստած: Նրանց հետ էր նաև Զայդենբառմքը: Նրա հազին քելների խալաթ շկար, հազնված էր ինչպես սովորական հաճախորդ: Վտանգն ըստ երկույթին անցել էր: Խափիկը ներս մտավ Հյուրանոց: Մորոզովն իր սենյակում էր:

— Ես հենց այն է, ուզում էի դուրս դալ, — ասաց Մորոզովը: — Ճամպրուկներդ տեսա, կարծեցի նորից քեզ դուրս են քշում Շվեյցարիա:

— Այստեղ արդեն վտանգ շկա՞:

— Ոչ, Աստիկանությունն այլիս չի զա: Նույնիսկ Գոլդբերգի դիակը թողին իր կնոջը: Անհերքելի ինքնասպանություն է, Հիմա վերևում է գտնվում: Շուտով դուրս կտանեն:

— Հիանալի է: Աւքեմն, ես նորից կարող եմ քաշվել իմ խուցը:

Մորոզովը ծիծաղեց:

— Դու պետք է այս Զայդենբառմին տեսնեիր, թե ինչ էր անում, — ասաց նա: — Ամբողջ ժամանակ Գոլդբերգների սենյակում էր, պենսենեն քթին տնկած, սպորտֆելը և ինչոք թղթեր ձեռքին անընդհատ այս ու այն կողմ էր զնում: Նա իրեն ներկայացնում էր որպես ապահովագրական կոմպանիայի փաստաբան: Ներկայացուցիչ: Եվ շատ խիստ էր իրեն պահում ոստիկանների հետ: Նրանց ձեռքից վերցրեց ծերունի Գոլդբերգի անձնագիրը: Պնդեց, որ դա իր համար խիստ անհրաժեշտ է, հայտարարելով, որ ոստիկանությունը իրավունք ունի վերցնելու միայն նրա անձը հաստատող վկայականը: Եվ դա հաջողվեց իրեն: Իսկ ինքը փաստաթուղթ ունի:

— Ոչ մի հատ:

— Այ դա հասկանալի է, — ասաց Մորոզովը: — Գոլդբերգի անձնագիրը հիմա արդեն գին չունի: Դեռ մի ամբողջ տարի ուժի մեջ է: Մեկնումնեկը կարող է օգտագործել: Իհարկե, ոչ անպայման Փարիզում, մանավանդ եթե վերցնողը Զայդենբառմի ճարպկությունը չունի: Լուսանկարը հեշտությամբ կարելի է փոխել: Իսկ ծննդյան թիվը շտկելու համար, եթե հանկարծ նորահայտ Արոն Գոլդբերգը շատ երիտասարդ լինի, կարելի է դիմել հատուկ մասնագետների, որոնք առանձնապես մեծ գին չեն պահանջում: Հոգիների վերաբնակեցումը ժամանակակից ձեռվ — մի անձնագիր մի քանի կյանքի համար:

— Արեմն, Զայդենբառումը Գոլգոթի բգ կզանաւ:

— Զայդենբառումը՝ ոչ նա հրաժարվեց: Դա նրա արժանապատվությունից ցածր է: Նա բոլոր անանձնագիր-հետապնդված ների Դոն-Կիխոտն է: Ճակատագրական հանդարտությամբ նա նայում է իր սեփական ապագային և ոչ մի դեպքում որդիշի անոնց չի գնի իր վրա: Իսկ ի՞նչ կլիներ, եթե դու գառնալիր Գոլգոթերգ:

Ռավիկը գլուխն օրորեց:

— Ես նույնպես չեմ ցանկանում: Այդ հարցում լրիվ համաձայն եմ Զայդենբառումի հետ:

Նա վերցրեց իր համպրուկները և աստիճաններով վեր բարձրացավ: Այն հարկի հարթակում, որտեղ Գոլգոթերգների սենյակն էր, նրա հետեւից հասավ. սկս սերթուկը հագին, մորուքը թողած պեյսերով և բիբլիական մարգարեի դեմք ունեցող մի հրեա ծերունի, նա ուստինե ներբաններ ունեցող կոշիկներով առանց աղմուկ հանելու այնպիս էր քայլում, որ թվում էր, թե թեթևորեն ուազառնում է մթին միջանցքով: Ծերունին մոայլ էր և զունատ: Ռավիկը բացեց Գոլգոթերգների դուռը: Կարծես մոմերից տարածվող թույլ կարմրավուն լույսը մի վայրկյան ընկավ միջանցք, և Ռավիկը լսեց մի տարօրինակ, կիսով չափ խեղղված, կիսով չափ վայրի և միևնույն ժամանակ համարյա մելամաղձոտ և միաւարին-որ տնքոցներ: Ողբասաց կանայք են, մտածեց նա: Մի՞թե զրանք գոյություն ունեն մեր ժամանակներում: Թէ՞ այդ ողբասացը հենց ինքը Ռութ Գոլգոթերգն է:

Ռավիկը բացեց իր սենյակի դուռը և տեսավ պատուհանի մոտ նստած ժոանին, որը անսպասելիությունից ցնցվեց:

— Վերջապե՞ս եկար, ի՞նչ է պատահել: Ինչի՞ համար ես համպրուկներդ վերցրել: Չլինի՞ նորից մեկնում ես:

Ռավիկը ճամպրուկները դրեց մահճակալի մոտ:

— Աչինչ չի պատահել: Պարզապիս զգուշության համար էր: Այստեղ մի մարդ էր մահացել: Սպասվում էր, որ ոստիկանությունից կգան, Բայց ամեն ինչ անցավ արդեն:

— Ես քեզ զանգեցի: Մեկը մոտեցավ հեռախոսին և ասաց, որ դու այլնս այստեղ չես բնակվում:

— Բստ երկույթին, հյուրանոցի տիրուհին է եղել Զգուշ է և խելացի,

— Ես խելույն վազեցի... Սենյակդ բաց էր և դատարկ, իրերդ այլես չկային: Կարծեցի... — Նրա ձայնը դողաց:

Թափիկը զռով ժպատց:

— Տեսնո՞ւմ ես, որքան անհուսալի մարդ եմ: Ուրեմն, ինձ վրա առանձնապես հույս դնել չի կարելի:

Դուք ծեծեցին: Ներս մտավ Մորոզովը՝ երկու շեշ ձեռքին:

— Թափիկ, դու քո հանդերձանքը մոռացել ես...

Մթնում նրա աշքը ընկավ ֆոանի վրա, բայց ցույց չտվեց, թէ նկատել է: Թափիկը կասկածում էր — Մորոզովը ճանաշեց ժոանինին թէ չէ: Նա, առանց ներս մտնելու, շշերը տվեց Թափիկին ու վերադարձավ:

Թափիկը կալվադուն ու «վուլուն» գրեց սեղանին: Բաց լուսամուտից նրա ականջին հասավ նորից այն ձայնը, որն ինքը միշտ անցքում էր լսել: Մահվան ողբեն է: Զայնը բարձրանում էր, մեղմանում և դարձյալ հնջում ամբողջ ուժով: Ըստ երկույթին, Գոլդբերգների լուսամուտները տոթ գիշերվա պատճառով բաց էին արկած: Սեր Արոնի ընդարձացած մարմինը, որը դրված էր կարմիր փայտի կահույք ունեցող աենյակում, այժմ արդեն սկսել էր նեխեր:

— Թափիկ, — ասաց Ժոանը, — ես տիրուր եմ: Զդիտեմ ինչու, բայց ամբողջ օրը այդ տիրությունը չի անցնում: Թո՞ղ մնամ քեզ մոտ:

Թափիկը պատասխանեց ոչ անմիշապես: Կարծես անակնկայի եկամ: Նա սպասում էր ուրիշ բան: Մինչդեռ այդ ասված էր շատ ուղղակիորեն:

— Ինչքա՞ն ժամանակ:

— Մինչև առավոտ:

— Դա այնքան էլ շատ չէ:

Ժոանը նստեց մահճակալին:

— Մի՞թե չի կարելի դա մոռանալ:

— Աչ, ժոան, չի մոռացվում:

— Ես ոչինչ չեմ ուզում: Աւզում եմ միայն քո կողքին քնելու համ թող բազմոցին պառկեմ:

— Զի լինի: Ես շուտով գուրս եմ գալու: Թետք է գնամ կլինիկա:

— Ի՞նչ անենք: Ես կսպասեմ քեզ: Չէ՞ որ հաճախ եմ քեզ սպասել:

Խավիկը չպատասխանեց: Նա նույնիսկ զարմանում էր, թե ինքն ինչքան է հանգիստ պահում իրեն: Դեռ փողոցում զգացած տաքությունն ու գրգռվածությունը արդեն լրացել էին:

— Եվ բացի այդ, դու ամեններն էլ կլինիկա շես գնալու:

Խավիկը մի պահ լոեց: Նա գիտեր, որ ինքը կմեռնի, եթե գիշերը պառկի ժոանի հետ: Դա միևնույն էր, թե ստորագրի մի մուրհակ, որը չգիտի ինչով մարել ժոանը նորից կսկսի այցելել իրեն, միշտ օգտագործելով այն, ինչ նվաճել է արդեն, ամեն անգամ պահանջելով նոր զիջումներ, առանց որևէ բան իրենից զիշելու, մինչև որ լրիվ հավաքի իր բուռը և մի գեղեցիկ օր սեփական կրթերին և թուլությանը կուլ գնացած զոհին լքի և հեռանա: Հիմա այդպիս վարդելու մտադրությունն ժոանն, իհարկե, շունի, նման բան նրա մտքով առայժմ չի էլ կարող անցնել, բայց վազ թե ուշ սա այդ վախճանն է ունենալու: Թվում էր, թե այստեղ երկար մտածելու ոշխնչ լկա, մի զիշերն ի՞նչ է, որ ինչ լինի... Բայց արի ու տես, որ հենց յուրաքանչյուր այդպիսի մի զիշերն է, որ կամաց-կամաց թուլացնում է մարդու դիմադրողականությունը, մի բան, որը կյանքի անխախտելի հիմքն է կազմում: Մեղանչում ոգու հանդեպ — աճա թե ինչպես էր կաթոլիկական կատեխիզիսը վախով ու զգուշավորությամբ անվանում այդ, և հենց նույն բոպեին, ի հակադրություն այդ ուսմունքի, ավելացվում էր, որ նման մեղսագործությունները չեն ներվում ոչ այս և ոչ էլ անդրշիրիմյան կյանքում:

— Դա ճիշտ է, — ասաց Խավիկը, — ես կլինիկա շեմ գնալու բայց ես չեմ ուզում, որ դու մնաս այստեղ:

Խավիկն սպասում էր պայմանի: Սակայն ժոանը շատ հանգիստ հարցրեց:

— Ինչո՞ւ չես ուզում:

Արժե՞ր, որ նա բացատրություններ տար ժոանին, Եվ առասարակ ինչպե՞ս պետք է դա բացատրեր:

— Դու այլիս այստեղ անելիք շունես, — ասաց Խավիկը:

— Իմ անելիքն այստեղ է:

— Թէս

— Ինչո՞ւ ոչ

Թավիկը լրում էր: Արքա՞ն է խորամանկ, մտածեց նա: Հասարակ հարցերի միջոցով ուզում է բացատրություններ ստանալ: Իսկ ով բացատրություններ է տալիս, նա պաշտպանվում է:

— Դու գիտես ինչու, — ասաց Թավիկը: — Հիմար հարցեր տալու կարիք չկա:

— Դու այլևս ինձ չե՞ս ուզում:

— Ոչ, — պատասխանեց Թավիկը և իր կամքին հակառակ ավելացրեց: — ոչ թե այդպիս:

Լուսամուտից լսվում էր Գոլգեթերդների սենյակից եկող լացի միապազաղ ձայնը: Աղբում էին հանգուցյալին: Լիբանանի լեռներում տեղի ունեցող հովիվների սուզ Փարիզի խուզ փողոցներից մեկում:

— Թավիկ, — ասաց Ժոանը, — դու պետք է ինձ օգնես:

— Եմ ամենալավ օգնությունը այն կլինի, եթե քեզ թողնեմ մենակ: Նույն արա և դու

Ժոանը շնորու տվեց:

— Դու պետք է ինձ օգնես: Ես կարող էի քեզ խաբել, բայց այլևս այդպիս անել չեմ ուզում: Այսու մեկը կա, որ ինձ հետ մոտիկ է: Բայց նրա հետ նույն հարաբերությունները չեն, ինչ որ քեզ հետ: Եթե այդպիս լիներ, ես ինչո՞ւ պետք է գայի այստեղ:

Թավիկը գրանից մի սիդարետ հանեց, մատներով շոշափելով նրա շոր թուղթը: Ուրեմն, մեկը կա, հիմա ինքն արդեն ամեն ինչ գիտի: Կարծես սառը դանակով մի կտրվածք արին իր վրա, որից նա ցավ լզգաց: Արոշակիությունը երբեք ցավ չի պատճառում: Ցավը լինում է մինչ այդ և գրանից հետո:

— «Նույն հարաբերությունները» երբեք չեն կրկնվում, — ասաց Թավիկը: — Բայց հարաբերությունները միշտ նույն են լինում:

Ինչ էժանագին բաներ եմ ասում, մտածեց Թավիկը: Երազային պարագորս է, Արքա՞ն են ողորմելի դառնում ճշմարտությունները, երբ մարդ բարձրածախ արտասանում է:

Ժոանը տեղում ուզզվեց:

— Թավիկ, — ասաց նա, — քեզ ո՞վ է ասել, որ միայն մի մարդու կարելի է սիրել: Դու գիտես, որ դա ճիշտ չէ: Այս, կան

մարդիկ, որոնք իրենց կյանքում սիրում են միայն մեկին։ Դրանք երշանիկ մարդիկ են։ Բայց կան նաև այնպիսիները, որոնք անընդհատ մեկից մյուսին են անցնում։ Դու գիտես նաև այդ։

Խավիկը վառեց իր սիրաբետը, Առանց ժոանի կողմը նայելու նա արդեն գիտեր, թե ժոանն ինչ տեսք ունի։ Գունատ, աշքերը մի տեսակ մթնած, լուս, կենտրոնացած, աղերսանքներում գրեթե փխրուն, բայց միննույն ժամանակ և անընկելի։ Այդպիսին էր ժոանը նաև այն երեկո, երբ ինքը՝ Ռավիկը զնացել էր նրա ընակարանը, — կանխագուշակ հրեշտակի նման, լեցուն հագատով և թեավոր համոզվածությամբ։ Նա կարծում էր, թե ինքը կփրկի ինձ, մինչդեռ փաստորեն կամաց-կամաց խաչի վրա մեխեց, որպեսզի ես նրանից լինի լինեմ։

— Այո, — ասաց նա, — մենք միշտ այդպես ենք արդարանում։

— Ես չեմ արդարանում։ Իմ ասած մարդիկ շատ դժբախտ են, Դա տեղի է ունենում նրանց կամքից անկախ, և նրանք ոչինչ անել չեն կարող։ Դա ինչ-որ մութ, խճճված, զդաձգումների նման մի բան է... մի բան, որի միջով մարդ պետք է անցնի, փախչել չի կարող։ Այդ դժբախտությունը մարզու հետեւից ընկած գալիս է ու հասնում նրան։ Մարդ ուզում է խուսափել, չի ուզում ենթարկվել այդ զգացումին, բայց այդ զգացմունքը միշտ ավելի ուժեղ է գտնվում։

— Ինչո՞ւ այդքան դատողություններ անելու եթե այդ զգացմունքը քեզանից ուժեղ է, ուրեմն ենթարկվիր նրան։

— Ես այդպես էլ անում եմ։ Ես գիտեմ, որ ուրիշ ճանապարհ կա, Բայց... ժոանի ձայնը փոխվեց։— Ռավիկ, ես չեմ ուզում քեզ կորցնելու։

Ռավիկը լուռ էր, նա ծխում էր առանց զգալու, որ ծովս է զնում իր ներսը։ Դու չես ուզում ինձ կորցնել, մտածեց նա։ Բայց մյուսին կորցնել նույնպես չես ուզում։ Ահա թե բանն ինչումն է։ Եվ կարող էիր այդպես ապրել։ Հենց այդ պատճառով էլ ես պետք է հեռանամ քեզտնից։ Դա միակ հրապուրանքը չէ, եթե միայն զա լիներ, հեշտությամբ կարելի էր մօռանալ։ Քեզ արդարացնելու բոլոր հիմքերը կան։ Բայց դժբախտությունն այն է, որ այդ զգացմունքը քեզ համակել է այնքան ուժեղ, որ զու ազնս ազատվել չես կարողանում։ Ենթադրենք, թե նույնիսկ ազատվեցիր։

Մի՞թե պրանով ամեն ինչին վերջ է լինելու։ Դու նրանից կազմակես, բայց այդ նույնը տեղի կունենա մի ուրիշի հետ, եթ այդպես անվերջ կրկնվելու է։ Ինչո՞ւ Որովհետև դա քո մեջ է, քո արյան մեջ։ Մի ժամանակ ես էլ կարող էի այդպես։ Բայց քեզ հետ չեմ կարող։ Այդ պատճառով էլ ես պետք է հեռանամ քեզանից։ Քանի գեռ ուժ կա այդ անելու Մյուս անգամ...

— Քո կարծիքով, մեզ մոտ ինչ-որ առանձնահատո՞ւկ իրադրություն է, — ասաց Ռավիկը։ — Սա աշխարհի սովորական առօրյան է, ամուսին և սիրեկան։

— Ճիշտ չէ։

— Եատ ճիշտ է։ Այդ իրազրությունը բազմաթիվ վարիանտներ ունի։ Որոնցից մեկն էլ հենց այն է, ինչ դու ինձ առաջարկում ես։

— Ինչպես կարող ես դու ինձ այդպիսի բան ասել, — ասաց Թոանը տեղից վեր ցատկելով։ — Ինչպիսին ուզում ես եղիք, միայն ոչ այդպիսին... Երբեք դու այդպիսին չես եղել, և չես էլ լինի... Մյուսն ավելի շուտ... — Ժոանը սսկվեց։ — Ոչ, նա նույնպես այդպիսին չէ... Ես չեմ կարող քեզ բացատրել։

— Արի պարզ խոսենք. մի կողմից ապահով վստահություն, մյուս կողմից՝ ոռմանտիկա։ Սա ավելի լավ է հնչում։ Բայց նույն բանն է։ Մեկին ունենալ, իսկ մյուսին չկորցնել։

Ժոանը գլուխն օրորեց։

— Ռավիկ, — ասաց նա, և կարծես իրավարից եկող նրա ձախի մեջ լսվեց մի բան, որից Ռավիկի սիրութ ցնցվեց։ — Միենույն բանը կարելի է բնորոշել և լավ և վատ խոսքերով։ Դրանից գործի հությունը չի փոխվում։ Ես սիրում եմ քեզ և սիրելու եմ այնքան ժամանակ, բանի գեռ իմ կյանքը չի ընդհատվել։ Ես այդ գիտեմ և ինձ համար դա պարզ է։ Դու այն հորիզոնն ես, որին հանգում են իմ բոլոր մտքերը, ինչ ուզում է լինի, միննում է, իմ սերը քեզ է պատկանում։ Սրա մեջ ոչ մի սուս չկա։ Այդ սերը քեզանից ոչինչ չի պահանջում։ Դա է պատճառը, որ ես անվերջ ու անընդհատ քեզ մոտ եմ գալիս, դա է պատճառը, որ ես ոչինչ չեմ ափսոսում, որ ես չեմ կարողանում մեղադրել ինձ։

— Զգացմունքների համար մարդու չի կարելի մեղադրել, Ժոան, Ինչպես կարող է քո մտքով այդպիսի բան անցնել։

— Ես երկար եմ մտածել... Անսահման երկար եմ մտածել,

Ծավիկ: Մտածել եմ իմ և քո մասին: Դու երբեք չես ձգտել ինձանից վերցնել այն ամենը, ինչ ես քեզ կարող էի տալ: Գոյց դու ինքդ էլ այդ զգիտես: Ես միշտ կարծես թե դեմ եմ առել ինչ-որ բանի, որից այն կողմը չեմ կարողացել անցնել: Մինչդեռ այնպես եմ ես ես այդ ցանկացել, Այնպես եմ ես ձգտել դրան: Ինձ մոտ այն զգացումն է եղել, թե դու ուզած րոպեին կարող ես ինձ թողնել ու հեռանալ, ես անընդհատ սպասումների և վախի մեջ եմ ապրել: Ճիշտ է, քեզ արտաքսեց ստիկանոթյունը, դու ստիպված էիր հեռանալ... Բայց կարող էր նույն ձեռվ և ուրիշ բան պատահել... Կարող էր լինել այնպես, որ մի գեղեցիկ օր դու ինքդ հեռանալիր քո սեփական կամքով, հեռանալիր, առանց որևէ հետք թողնելու, գնայիր որեւէ մի տեղ.

Ծավիկը խավարի մեջ լարված նայում էր ժոանի դեմքին: Նրա ասածների մեջ, իհարկե, որոշ ճշմարտություններ կային:

— Եվ միշտ այդպես էր,— շարունակեց ժոանը: — Միշտ, Հետո եկավ մեկը, որն ուզեց ինձ հետ լինել, միայն ու միայն ինձ հետ, ամբողջովին և ընթաշտ, պարզորեն, առանց որևէ բարդություններ ստեղծելու ես ծիծաղում էի, չէի ուզում, խաղում էի, այդ ամենի մեջ ես ոչ մի վատնգ չեմ տեսնում, ամեն ինչ այնքան էր թեթև, որ թվում էր, թե ուզած րոպեին կարող եմ մի կողմ նետել: Եվ հանկարծ դա մեծացավ, դարձավ անհաղթահարելի, հանկարծ իմ մեջ նույնպես ինչ-որ բան արթնացավ: Ես սկսեցի դիմադրել, բայց դա ոչ մի օգուտ չտվեց, ես զգում էի, որ իմ արածն այն չէ, ինչ պետք է, զգում էի, որ ամբողջ էռթյամբ չէ, որ ես այդ ուզում եմ, այլ ինչ-որ մի մասնիկով, բայց մի բան ինձ հրում էր գեափի այդ, թվում էր, թե դանդաղ մի փլուզում է սկսվել, որի վրա մարդ սկզբում ծիծաղում է, բայց մեկ էլ հանկարծ զգում է, որ հողը գնաց ոտքերի տակից, որ այլևս ոչինչ չկա, ինչից կարելի է բռնել, որ այլես անհնար է զիմադրել... Սակայն իմ տեղն այնտեղ չէ, Ծավիկը ես պատկանում եմ քեզ:

Ծավիկը սիգարետը լուսամուտից դուրս շպրտեց, որը կայծողիկի նման թոշելով ընկավ բակը:

— Եղածը եղած է, ժոան, — ասաց Ծավիկը, — միննույն է, դա փոխել չենք կարող:

— Ես ոչինչ չեմ ուզում փոխել: Դա կանցնի-կցնա, ես քեզ

եմ պատկանում: Ինչո՞ւ եմ զալիս քեզ մոտ, ինչո՞ւ եմ կանգնում քո դռան առաջ: Ինչո՞ւ եմ այստեղ սպասում քեզ: Դու ինձ դուրս ես անում, իսկ ես նորից եմ վերադառնում քեզ մոտ: Ես պիտեմ, դու ինձ շես հավատում եք կարծում ես, որ ես ուրիշ պատճառներ ունեմ: Բայ ի՞նչ պատճառներ կարող են լինել: Եթե մյուսը ինձ համար ամեն ինչ լիներ, ես ինչո՞ւ պետք է քեզ մոտ զայի: Ես քեզ մոռացության կտայի: Դու ասում ես, որ ես քեզ մոտ ապահովություն եմ փնտրում և հանգիստ: Դա ճիշտ չէ: Ես քեզ մոտ սեր եմ փնտրում:

Խոսքեր են, մտածեց Ռավիկը: Քաղցր խոսքեր են: Քնքուշ, խաբուսիկ բալզամ: Օգնիր ինձ, սիրիր, ինձ պատկանիր, ես կվերադառնամ — բոլորը, բոլորը միայն խոսքեր են, միմիայն խոսքեր: Արքան շատ խոսքեր կան մարդկային երկու մարդիների միմյանց ձգելու այս պարզ, վայրի, զաժան հակման մեջ: Ինչո՞ր տեղ տարածվել է ֆանտազիայի, կեղծիքի, զգացմունքների և ինքնախաբեության վիթխարի ծիածանը: Ահա ինքը կանգնած է հրաժեշտի այս գիշերվա մեջ, կանգնած է հանգիստ, կանգնած է խավարում, իսկ նրա վրա թափվում է քաղցր բառերի անձրևը, որը ոչինչ չի նշանակում, բացի հրաժեշտից, հրաժեշտից, հրաժեշտից: Եթե մարդ այդ մասին է սկսում խոսել, ուրեմն ամեն ինչ արդեն կորած է: Սիրո աստվածը միայն արյունուված ճակատ ուներ: Նա ոչինչ շգիտեր այդ խոսքերի մասին:

— Եսկ հիմա հեռացիր, Ժոան:

Ժոանը տեղից կանգնեց:

— Ես ուզում եմ մնալ քեզ մոտ: Թող մնամ: Միայն մի գիշեր:

Ռավիկը վլուխն օրորեց:

— Դու ինձ ինչի՞ տեղ ես դրել, Ես ավտոմատ չեմ:

Ժոանը սեղմվեց Ռավիկին Ռավիկն զգում էր, թե նա ինչ պես է դողում:

— Ինձ համար միևնույն է: Ես ոչ մի բանի մասին մտածել չեմ ուզում: Թող մնամ այստեղ:

Ռավիկն զգուշորեն մի կողմ հրեց Ժոանին:

— Դու մյուսին մի խարիր, Ժոան, Առանց այն էլ նա ծանր է տանելու այս բոլորը:

— Ես մենակ հիմա չեմ կարող տուն գեալ:

- Դու երկար չես մնա մենակ:
- Ինչպես չեմ մնա: Կմնամ: Արդեն մի քանի օր է, ինչ ևս մենակ եմ: Նա մեկնել է այստեղից: Փարիզում չէ:
- Ահա՝ թե ինչ... — Հանգիստ ասաց Ռավիկը, նայելով Ժոանին: — Գունե անկեղծ ես: Մարդ զիտե, թե ինչպես պետք է իրեն պահի քեզ հետ:
- Ես դրա համար չէ, որ եկել եմ այստեղ:
- Իսկ ով ասաց դրա համար ես եկել:
- Ես կարող էի և ոչինչ շասել:
- Ճիշտ է:
- Ռավիկ, ես չեմ ուզում մենակ տուն գնալ:
- Այդ գեպքում ես քեզ կուղեկցիմ:
- Ժոանը դանդաղորեն քայլը ետ գցեց:
- Դու ինձ այլևս չես սիրում... — ասաց նա կամաց և գրեթե սպասնագին:
- Դու, ի՞նչ է, եկել ես, որ ա՞յդ պարզես:
- Այս, նաև այդ... բայց ոչ միայն այդ:
- Տե՛ր իմ աստված, — ասաց Ռավիկը Համբերությունը կորցրած, — այդ գեպքում դու հենց այս բռպեխս լսեցիր սիրո ամենաանկեղծ խոսապվանություններից մեկը:
- Ժոանը լուս էր: Նա հայացքը բարձրացրեց Ռավիկի վրա:
- Եթե ալդպես լիներ, դու կարծում ես, ես կտառանվեխ՝ քեզ այստեղ թողնել-լթողնելու մեջ, անկախ նրանից, ում հետ ես ապրում, — ասաց Ռավիկը:
- Կամաց-կամաց ժամփը տարածվեց Ժոանի դեմքին, Ասենը, դա ոչ թե ժպիտ էր, այլ նրա մեջից բարձրացող ինչ-որ մի փայլ: Թվում էր, մեկը նրա ներսում ինչ-որ լույս է վառել, և այդ լույսը կամաց-կամաց տարածվում ու բարձրանում է վեր, Հասնելով մինչև ալքերը:
- Ընորհակալ եմ, Ռավիկ, — ասաց նա և փարբ-ինչ հետո զկուց, ալքը Ռավիկի երկսից չհեռացնելով, տվելացրեց: — Դու ինձ չե՞ս լրի:
- Ինչո՞ւ ես դա հարցնում:
- Դու կսպասե՞ս: Դու ինձ չե՞ս լրի:
- Ինձ թվում է, դա այնքան էլ մեծ դժբախտություն չէ: Մանավանդ մեր այս փորձից հետո:

— Շնորհակալ եմ:

Ժուանին արդեն մի տեսակ փոխված էր: Որքան շուտ է ափոփակում, մտածեց Ռավիկը: Իսկ ինչո՞ւ չսփոփիր: Նա արդեն այն կարծիքին է, որ հասել է նպատակին, եթե անգամ գիշերը շմնա էլ այսուեղ:

Նա համբուրեց Ռավիկին:

— Ես գիտեի, որ դու այդպիսին ես լինելու, Ռավիկ: Դու պետք է այդպիսին լինես: Հիմա արդեն ես կարող եմ զնալ: Ինձ ճանապարհ մի դնի: Հիմա արդեն ես կարող եմ ժենակ զնալ:

— Այլիս լգաս, — ասաց Ռավիկը: — Եվ մի մտածիր այդ մասին: Գրանով շես կործանվի:

— Չեմ մտածիր: Բարի գիշեր, Ռավիկ:

— Լույս բարի, Ժուան:

Ռավիկը մոտեցավ պատին և լույսը վառեց: «Դու պետք է այդպիսին լինես», նա թեթևորեն ցնցվեց: Նրանք բոլորը կավից ու ոսկուց են պատրաստված, մտածեց նա: Կեղծիքից ու ցնցումներից, Խաբեռովյունից ու անամոթ ճշմարտությունից: Նա մոտեցավ, նստեց լուսամուտի մոտ: Ներքնից դեռ լսվում էր կամաց ու միալար ողբի ձայնը: Ներքնում մի կին էր, որը խարել էր իր ամուսնուն և հիմա էլ ողբում էր նրա մահը: Գուցե նա այդ անուն է, ինելով իր կրոնի պահանջներից: Ռավիկը զարմացավ, որ ինքը էլ ավելի դժբախտ չի զգում իրեն:

XXIII

— Ահա և ես վերադարձա, Ռավիկ, — ասաց Կետ Հեղստրեմը:

Նա նստել էր «Լանկաստեր» հյուրանոցի իր սենյակում: Առաջվա համեմատությամբ նա բավական նիհարել էր: Այտերը փոս էին ընկել, մկանները կարծես վիրաբուժական գործիքներով դուրս տված լինեին: Դիմագծերը դարձել էին ավելի ցցուն: Մաշկը նմանվում էր մետաքսի, որը թվում էր, թե ուր որ է կպատովիր

— Ես կարծում էի, դուք դեռ Ֆլորենցիայում եք... կամ Կանում... և կամ էլ արդեն Ամերիկա եք մեկնել, — ասաց Ռավիկը:

— Ես ամբողջ ժամանակ Ֆլորենցիայում էի: Ֆիեզոլեում, Հետո այնպես եղավ, որ այլիս չէի կարողանում դիմանալ: Հիշում եք, ես ինչպես էի ձեզ համոզում, որ գաք ինձ հետ Գրքեր, բուխարի, երեկոներ, անդորր: Գրքեր, իշարկե, կային, բուխարի և կրակ՝ նույնպես... բայց անդորր... Պատկերացնո՞ւմ եք, Ռաֆիկ, Ֆրանցիսկուս Ասսիգիացու հայրենիքը նույնիսկ աղմկոտ էր գարձել: Աղմկոտ և անհանգիստ, ինչպես ամբողջ Իտալիան: Այստեղ, որտեղ Ֆրանցիսկուսը հանդես է եկել սիրո քարոզներով, այժմ քայլում են ֆաշիստական համագիետներով շարասյուները, համակված վեհության մոլուցքով, զմայլված դատարկ խոսքերով և կույր ատելությամբ լցված դեպի մյուս ժողովուրդները:

— Զի՞ որ դա միշտ է այդպիս եղել, Կետ:

— Ու, միշտ չի եղել: Ընդամենը մի երկու տարի առաջ իմ տնային կառավարիչը մի հասարակ, վելվետե շալվար ու տնային քոշեր հագած միամիտ մարդ էր: Հիմա նա սապոգներ հագած, սև բլուզով մի հերոս է, վրան կախած ոսկեզօծ զաշույների նա անվերջ զեկուցումներ է ունենում, որոնց մեջ հայտարարում է, որ Միջերկրական ծովը պետք է դառնա իտալական, որ Անգլիային անհրաժեշտ է ոչնչացնել, որ նիցցան: Կորսիկան և Սավոյան պետք է վերադարձի Իտալիային: Ռաֆիկ, այդ սքանչելի ազգը, որը վաղուց է, ինչ պատերազմներում հաղթանակ չի տարել, կարծիս թե խելքը թոցրել է, հատկապես Հարեզստանում ու Խոսկանիայում հաղթանակ տանելուց հետո: Իմ ընկերները, որոնք դեռ մի երեք տարի առաջ խելացի մարդիկ էին, այսօր լրջորեն հավատում են, որ իրենք Անգլիայի հաշիվը մի երեք ամսում կմաքրեն: Ամբողջ երկիրը եռում է: Ի՞նչ է պատահել Ես փախա Վիեննայի դարչնագույն բլուզավորների սանձարձակություններից, իսկ հիմա էլ հարկադրված եմ հեռանալ Իտալիայից, որպեսզի շտեսեմ այնտեղի սև բլուզավորների խելագարությունները: Ասում են, ուրիշ տեղեր կան նաև կանաչ բլուզավորներ: Ամերիկայում, ըստ երեսութիւն, այդ բլուզները արծաթագույն են... Մի՞թե ամբողջ աշխարհը բլուզացավով է բռնված:

— Ինչպես երեսում է: Բայց շուտով ամեն ինչ կփոխվի Միասնական գույնը կդառնա կարմիրը:

— Կարմիրը:

— Այո, արյան նման կարմիրը:

Կետ Հեգստրեմը նայեց դեպի բակը: Մայր մտնող արեի լույսը մեղմ կանաչավուն աղջամուղջի նման թափանցում էր շագանակների սաղարթների միջով:

— Մարդու հավատ չի դալիս,— ասաց Կետը: — Երկու պատերազմ քսան տարում: Դա չափազանց շատ է: Դեռ առաջինից լենք կարողացել սթափվել, ինչպես պետքն է:

— Զեն սթափվել միայն հաղթողները եսկ հաղթվածների՝ տրամադրությունը մարտական է: Հաղթանակը մարդու անհոգ է դարձնում:

— Գուցե: — Կետը հայացքը զցեց Ռավիկի երեսին: — Եվ դա առանձնապես հեռու չէ, ճիշտ է:

— Վախենում եմ, այս:

— Զեր կարծիքով, ես կապրեմ մինչև պատերազմը:

— Եսկ ինչո՞ւ ոչ, — Ռավիկն աշքերը բարձրացրեց: Կետը հայացքը չփախցրեց նրանից: — Դուք պրոֆեսոր Ֆիոլային տես՞ք, — հարցրեց Ռավիկը:

— Այո, մի երկու-երեք անգամ եղա մոտը: Նա այն քշերից մեկն էր, ով չէր վարակվել սկ ժանտախտով:

Ռավիկը լպատասխանեց: Նա սպասում էր, թե Կետն ինչ կավելացնի:

Կետը սեղանի վրայից վերցրեց մարդարիտների շարը և սկըսեց հետը խազալ: Նրա երկար ու բարակի մատների մեջ մարզարիտների շարը կարծես թանկարժեք տերողորմյա լիներ:

— Ես կարծես թափառական հրեան լինեմ, — ասաց Հեգստրեմը, — իսպաղություն եմ փնտրում: Բայց, ինչպես երկում է, դրա համար սխալ ժամանակ եմ ընտրել: Խաղաղություն հիմա ոչ մի տեղ չկա այլեւս: Միայն այստեղ է, որ որոշ չափով մնացել է... Այն էլ շատ բիշ:

Ռավիկը նայում էր Կետի ձեռքի մարդարիտներին, որոնք գոյացել էին գորշ անձեւ մոլլուսկների մեջ, երբ այնտեղ օտար մարմին է թափանցել, թափանցել է ինչոր ավազի հատիկ: Եվ ահա պատահական գրգռումի հետևանքով առաջացել է քնքշորեն առկայծող այդ գեղեցկությունը: Ինչքա՞ն է զարմանալի, մտածեց նա:

— Դուք ուզում եք Ամերիկա մեկնել, Կետ, — ասաց Ռավիկը: — Նա, ով կարող է Եվրոպայից հեռանալ, պետք է այդ անի:

Իսկ բոլոր մնացած բաների համար արդեն չափազանց ուշ է:

— Ի՞նչ է, ինձ դուքս եք անում:

— Ամեննեին: Բայց վերջին անգամ դուք ինքներդ էիք ասում, որ գործերը կարգավորելուց հետո վերադառնալու եք Ամերիկա:

— Այս, ասում էի: Բայց այն չեմ ուզում: Ավելի ճիշտ, զեռ չեմ ուզում: Արոշ ժամանակ ուզում եմ մնալ այստեղ:

— Փարիզում ամառը շող է և շատ տհաճ:

Կետ Հեզստրեմը մարգարիտների շարը մի կողմ դրեց:

— Բայց ոչ այն զեպքում, երբ դա վերջին ամառն է, Ռավիկ:

— Վերջին:

— Այու իմ մեկընդիշտ մեկնելու վերջին ամառը:

Թավիկը լուսց, ի՞նչ գիտի Կետը, ժամածեց նաև Ի՞նչ է ասել նրան Ֆիոլան:

— Ինչպես են «Շեհերազադեում» գործերը, — Հարցրեց նաև:

— Երկար ժամանակ ես այնտեղ չեմ եղել: Մորոզովն ասում է երեկոները լիփ-լեցուն է հաճախորդներով: Ինչպես և բոլոր գիշերային ակումբները:

— Լիփլեցուն է հիմա՝, այս ամառ ժամանակ:

— Այո, հիմա, ամառ ժամանակ, երբ բոլոր զվարճավայրերը մեծամասնապես փակ են: Դա ձեզ զարմանք է պատճառում:

— Այ, ինչո՞ւ պետք է զարմանք պատճառի: Ամեն մարդ աշխատում է կյանքից վերցնել այն, ինչ կարող է, քանի զեռ իր վերը չի եկել:

— Այո, իհարկե, — ասաց Ռավիկը:

— Արեք առիթով դուք ինձ մի անգամ չե՞ք տանի այնտեղ:

— Մեծ ուրախությամբ, Կետ, երբ ցանկանաք: Պարզապես ես կարծում էի, թե դուք այն կողմերը տեսնելու այլևս ոչ մի ցանկություն չունեք:

— Ինքս էլ էի այդպես կարծում: Բայց հիմա կարծիքս փոխել եմ: Ես նույնպես ուզում եմ կյանքից վերցնել այն, ինչ կարող եմ:

Թավիկը կրկին ուշադիր նայեց Կետ Հեզստրեմին:

— Լավ, Կետ, — ասաց նաև: — Ես միշտ պատրաստ եմ, երբ ուզում եք:

Թավիկը տեղից կանգնեց: Կետ Հեզստրեմը նրան ուզեկցեց միեկն գուող, Հետո հենվեց բացած դռանը, նիշար, լոր, ժետաք-

սանման մաշկով, որին, թվում էր, թե եթե ձեռք տաս, կսկսի խշչալու, նրա աշքերը պայծառ էին, և ավելի խոշոր, քան առաջ կետը ձեռքը մեկնեց Ռազիկին։ Ձեռքը տաք էր և չոր։

— Դուք ինչո՞ւ ինձ շատացիք, թե ես ինչով եմ հիվանդ, — ժպտալով այնպես հարցրեց նա, կարծես խոսքը եղանակին էր վերաբերում։

Ռազիկն անխոս նայում էր Կետ Հեգոտրեմին։

— Կարծո՞ւմ էիք չէ՞ի դիմանա, — ավելացրեց նա, փոքրին Հեգնական ժպիտով, որի մեջ, այնուամենայնիվ, հանդիմանության նշույլ անգամ շկար։ — Ճտեսություն, Ռազիկ։

Ստամբուր Հեռացրած մարդը մահացավ։ Երեք օր շարունակ նա տնքում էր Մորֆին համարյա այլես չէր օգնում։ Ռազիկն ու Վերեբը գիտեին, որ նա մեռնելու է։ Նրանք կարող էին այդ երեք օրը ազատել նրան մահվան տառապանքներից։ Բայց շարին, որովհետև գոյություն ունի մի կրոն, որը սեր է քարոզում զեպի մերձակորը և արգելում է կանիել մահվան տանջանքները։ Եվ իս օրենք, որը այդ կրոնին պահապան է կանգնած։

— Հարազատներին հեռագրե՞լ եք, — Հարցրեց Ռազիկը։

— Նա հարազատներ չունի, — ասաց Վերեբը։

— Կամ որևէ ազգականի։

— Ոչ ոք չկա։

— Ոչ մի մա՞րդ։

— Ոչ մեկը։ Միայն իր ապրած տան դռնապանունին է եղել այստեղ, նա երբեք նամակ չէր ստանում, ստացածը միայն ունիվերմագային կատալոգներ էին և ալկոհոլիզմի, տուրերկուրոզի, վեներական հիվանդությունների և նման բաների վերաբերյալ բժշկական բրոցյուրներ։ Ոչ ոք այցելության չէր գալիս։ Վիրահատության և կլինիկայի վարձը ինքն էր վճարել զեռ շորո շաբաթ առաջ։ Այն էլ երկու շաբաթ ավելի շուրջ մահացավ։ Մոտք եկող այդ դռնապան կնոջ ասելով, նա խոստացած է եղել իր սևեցած-շունեցածք տալ նրան՝ ի վարձատրություն այդ կնոջ տարած հոգսերի։ Հիմա դռնապան կինն ուղում է, որ չօգտագործված երեկու շաբաթվա վարձը անպայման իրեն վերադարձնեն։ Այդ կնոջ ասելով, ինքը մոր նման նրա հոգսը տարել է։ Դուք պետք է տես-

նեիք, թե ով էր այդ մարդը։ Ասում էր, որ ինքը նրա վրա քիչ ծախսեր չի արել։ Նույնիսկ բնակարանային վարձն է վճարել, և նրան ասացի, որ այդ մարդը նույնիսկ կլինիկայի համար ինքն է վճարել, և այն էլ նախառես, ուրեմն, ինչպես կարող էր թույլ տալ, որ բնակարանի վարձը անվճար մնա, այդպես ենթադրելու ոչ մի հիմք չկա։ Մի խոսքով, ասացի, այդ բոլորը ոստիկանությունը թող պարզի, դա նրա գործն է։ Իսկ նա դրա դեմ աշխարհի անեծքը իմ գիտին թափեց։

— Փող է, — ասաց Իտավիկը, — ինչե՞րի ասես, որ մարդ չի դիմում փողի համար։

Վերերը ծիծաղեց։

— Մենք պետք է ոստիկանություն հայտնենք։ Թող անեն, ինչպես ուզում են, դա նրանց գործն է։ Թաղումը նույնպես։

Իտավիկը նորից աշքը զցեց ստանոքս ու հարազատներ լուսեցող մարդու վրա։ Նա պառկած էր անշարժ, և նրա դեմքը այդ մի ժամկա մեջ այնպիսի փոփոխություն էր կրել, ինչպիսին չէր կրել իր գոյության երեսունհինգ տարիների ընթացքում։ Նրա դեմքի վերջին շնչում քարացած արտահայտության միջից դանդաղորեն հայտնվում էր մահվան մոայլ կերպարանքը։ Ամենայն պատհականը աստիճանաբար տարրալուծվում էր, մահացման նշանները շնչվում էին, և աղավաղված սովորական դեմքին լոելցան հաստատվում էր հավիտնականության դիմակը։

Իտավիկը դուրս եկավ հիվանդասենյակից։ Միջանցքում նա հանդիպեց հիվանդապահ բուժքորոշը, որը հենց նոր էր եկել։

— Տասներկուերորդ պալատի հիվանդը մահացավ, — ասաց նրան Իտավիկը։ Կես ժամ առաջ։ Դուք գիշերները նրա մոտ նըստելու պարտականությունից ազատված եք։ — Եվ, տեսնելով բուժքոց շփոթահար դեմքը, ավելացրեց։ — Նա ձեզ որեւէ բա՞ն է թողել։

— Ու — պատասխանեց քույրը՝ փոքր-ինչ հապաղելով։ — Նա շատ սարդ և փշոտ մարդ էր։ Իսկ վերջին օրերը համարյա բոլորովին չէր խոսում։

— Այս, վերջին օրերը նրա վիճակը շատ ծանր էր, — ասաց Իտավիկը։

Բուժքույրը գործատեր տնտեսութու նման նայեց Իտավիկին։

— Նա մի շատ գեղիցիկ նեսեսաեր ուներ, ամբողջովին ար-

Ճաթից: Եթե ուզում եք իմանալ, տղամարդու համար նույնիսկ լափազանց շքեղ էր: Ավելի շուտ դա կնոջ կապեր:

— Այդպես էլ իրեն եք ասել:

— Այո, մի անգամ խոսք բացվեց այդ մասին... Երեքշարթի գիշերը... իրեն լավ էր զգում, հանգիստ էր: Բայց նա ասաց, որ արծաթը նաև տղամարդուն է սագում: Իսկ խոզանակները այնքան լավն են: Ասաց, որ հիմա այդպիսի խոզանակ չի էլ ճարգում: Բայց ընդհանրապես քիչ էր խոսում:

— Հիմա այդ բոլորը ոստիկանությունը կվերցնի: Հանգույցը հարազատներ լունի:

Բուժքույրը վշտացած գլխով էր անում:

— Ափսոս: Արծաթը կաեանա: Խոզանակները նույնպես կփրչանան, եթե չգործածվեն, մանավանդ, եթե նոր չեն: Մարդ պետք է դրանք մի լավ լվանար, մաքրեր, հետո պահեր:

— Այո, ճիշտ որ ափսոս է,— ասաց Ռավիկը:— Ավելի լավ կլիներ, եթե դրանք ձեր ձեռքն ընկնեին: Գոնք մի մարդ կդտնվեր, որ կուրախանար դրա համար:

Բուժքույրը շնորհակալությամբ ժպտաց:

— Է՛ս, ինչ լինում է, լինի: Ես դա իմ մտքով չեմ էլ անցկացրել: Մեռնողները հազվագեց են որևէ մեկին բան նվիրում: Այդպիսի բաներ անում են միայն առողջացողները: Մեռնողների մտքով չի էլ անցնում, թե իրենք մեռնում են: Այդ պատճառով էլ չեն նվիրում: Իսկ ոմանք էլ շարությունից շեն տալիս: Դուք չեք պատկերացնում, պարոն բժիշկ, թե մեռնողները մեկ-մեկ ինչըան են նողկալի: Մինչև հոգիները փշելը երբեմն ինչեր ասես, որ գուրս չեն տալիս:

Բուժքորչ մանկական կարմրաթուշ երեսը անկեղծ էր ու պայծառ: Նրա շուրջը տեղի ունեցող ոչ մի բան չէր հուզում նրան, եթե դա չէր առնչվում բուժքորչ փոքրիկ աշխարհի հետ: Մեռնողները նրա համար քառականց կամ անճարակ երեխաներ էին: Մարդ պետք է նրանց հոգսը քաշեր, մինչեւ որ մեռնեին: Հետո հայտնվում էին նոր հիվանդներ, որոնցից ոմանք առողջանում էին և նվերներ տալիս, ոմանք ոչ մի նվեր չէին տալիս, իսկ ոմանք էլ պարզապես մեռնում էին: Ամեն ինչ այդ ձեռվ էր ընթանում: Այնպես որ ոչ ոք չէր հուզում դրա համար: Ծատ ավելի կարեռ էր մի ուրիշ բան. թե արդյոք «Բոմարշե» ունիվերմագում

գները քսանհինդ տոկոսով կիշեցնե՞ն և կամ զարժիկ ժանր Աննա Կուլյուեի հետ կամուսնանա՞ թե ոչ:

Այս դա շատ ավելի կարեոր է, մտածեց Ռավիկը: Փոքրիկ աշխարհը մարդու պատճեշում է քառոսվ բռնկված մեծ աշխարհից: Այլապես ասոված գիտե, թե մեզ ինչեր կարող էն պատահել:

Նա նստել էր «Ճրիումֆ» սրճարանի առաջ, Գունաթափ, ամպամած և տաք գիշեր էր: Հեռվում ինչ-որ տեղ անձախ փայլատակում էին կայծակները: Կյանքը հոսում, գնում էր մայթերի վրայով: Կապույտ ատլասի գլխարկով մի կին մոտեցավ, նստեց սեղանի մոտ:

— Մի «վերմութ» ինձ համար չե՞ս վերցնի, — հարցրեց կինը:

— Կվերցնեմ, թայց ինձ մենակ թող: Ես մարդու եմ սպառում:

— Կարող ենք երկուսով սպասել:

— Խորհուրդ չէի տա: Ես սպասում եմ բռնցքամարտի շեմպիոն մի կնոջ՝ սպորտի պալատից:

Կինը ժպտաց: Նա այնպիսի առատությամբ էր շպարզել, որ ժպիտը զգացվեց միայն շրթունքների անկյուններում, իսկ դեմքը նման էր սպիտակ դիմակի:

— Արի գնանք ինձ մոտ, — ասաց կինը: — Ես հիանալի բնակարան ունեմ: Եվ ինքս էլ վատը չեմ:

Խավիկը գլուխն օրորեց: Հետո սեղանին գնելով հինգֆրան-կանց մի թղթադրամ, տեղից վեր կացավ:

— Ահա, վերցրու: Ողջ լինես:

Կինը վերցրեց փողը և կոլորեց, խրեց գուլպայի կապի տակ:

— Տրամադրությունդ վա՞տ է, — հարցրեց նա:

— Ոչ:

— Թե չէ կարող եմ տրամադրությունդ էլ բուժել: Ես մի շատ հաճելի ընկերունի ունեմ: Երիտասարդ: — Ավելացրեց նա մի փոքր լուելուց հետո: — Կուրծքը էլքելան աշտարակի լա: Փ:

— Թող մնա մյուս անգամ:

— Ինչպես ուզում ես:

Կինք վեր կացավ տեղից և, մոտենալով մի երկու սեղան այն կողմը գտնվող մեկին, նստեց նրա մոտ Հետո մի քանի անգամ ևս նայելով Ռավիկի կողմը, գնեց սպորտային մի լրադիր և սկսեց կարդալ վերջին մրցությունների արգյունքները:

Ռավիկը լարված նայում էր սեղանների միջև անընդհատ այսուայն կողմ շարժվող մարդկային հոսանքին: Նվազախումբը ներսում վիեննական վալս էր նվագում: Կայծակի փայլատակումներն ավելի ուժեղացան: Երիտասարդ հոմոնիքուալիստների մի խումբ, ինչպես թութակների երամբ, կոկետորեն աղմկելով, նըստեց կողքի սեղանի շուրջը: Ըստ վերջին մոդայի, նրանք բոլորն այստորուսներ ունեին, իսկ հազներինը լայն ուսերով և նեղ զոտկատեղերով պիշակներ:

Ինչոր աղջիկ կանգ առավ Ռավիկի սեղանի մոտ և ուշագիր նայեց նրան: Աղջկա դեմքը Ռավիկին ծանոթ թվաց... Բայց նա իր կյանքում հազար ու մի մարդ էր տեսել, ի՞նչ իմանաս ով էր: Աղջիկը նման էր փողոցային վեհերոտ այն պոնկուհիներին, որոնք սիրում են գանգատվել իրենց անպաշտպան և անօգնական վիճակից:

— Ինձ չե՞ք ճանաշում, — հարցրեց նա:

— Իհարկե, ճանաշում եմ, — պատասխանեց Ռավիկը, չնայած գաղափար էլ չուներ, թե նա ով է: — Ինչպե՞ս եք:

— Լավ եմ, շնորհակալ եմ: Բայց դուք, ինչպես տեսնում եմ, այդպիս էլ չե՞ք ճանաշում ինձ:

— Ես անունները լեմ կարողանում հիշել: Բայց դեմքով ձեզ հիշում եմ: Երկա՞ր ժամանակ է, ինչ վերջին անգամ մենք տեսնք-վել ենք:

— Այո, շատ երկար: Հիշո՞ւմ եք, թորոյին ինչպես սարսափեցրիք: — Նա քմծիծաղեց: — Չէ՞ որ դուք իմ կյանքը փրկեցիք, իսկ հիմա չեք ճանաշում:

Մորո... Կյանքը փրկել... Մանկաբարձուհի... Ռավիկը հիմա արդեն հիշեց:

— Հա՞-ա, կյուսիեննան եք, — ասաց նա: — Իհարկե, ինչպես չէ: Այն ժամանակ դուք հիվանդ էիք: Իսկ հիմա առողջ եք: Այդ պատճառով էլ ես ձեզ անմիշապես լճանաշեցի:

Կյուսիեննան փայլեց.

— Իսկապես որ, ճանաշեցիք! Շատ շնորհակալ եմ այն հարցուր ֆրանկի համար, որ դուք, այնուամենայնիվ, պոկեցիք մանկաբարձուհուց:

— Ախ, հա՞-ա... հիշեցի, հիշեցի... — Մաղամ Թուշեի մոտ պարտություն կրելով, Ռավիկը կյուսիեննային հարյուր ֆրանկ էր ուղարկել իր գրանից: — Բայց դժբախտաբար, ես բոլորը ետ ստանալ չկարողացա:

— Դա էլ բավական էր: Ես այդքանի հույսն էլ չունեի: Արդեն կորած փող էի համարում:

— Է, ինչեւ: Զէ՞իք ուզի ինձ հետ որևէ բան խմել, կյուսիեննա:

Աղջիկը գլխով համաձայնության նշան արեց և գգուշորեն նստեց Ռավիկի կողքին:

— Մի բաժակ «չխնդանո» սելտերյան շրով, — ասաց կյուսիեննան:

— Ինչպե՞ս եք ապրում, կյուսիեննա:

— Հիմա շատ լավ եմ:

— Իեռ Բոբոյի հե՞տ եք:

— Այո, իհարկեւ: Բայց նա հիմա բոլորովին փոխվել է: Դեպի լավը:

— Շատ ուրախ եմ:

Ռավիկը շգիտեր, թե էլ ինչ հարցնի: Փոքրիկ մողիստկան հիմա արդեն փոքրիկ պոռնկուհի էր դարձել: Ահա թե ինչու էր Ռավիկը բուժել նրան: Իսկ մյուս հարցերում օգնել էր Թորոն: Նրեխա ունենալուց նա այս շեր վախենում: Վաճառվելու համար մի ավելորդ հիմք էր հայտնվել: Նա զեռ նոր էր այդ կյանքի սկսել, և նրա մեջ պահպանված ինչ-որ երեխալություն շատ հրապուրիչ հանգամանք էր տարիքավոր գիտակների համար — հախճապակուց մի առարկա, որը հաճախակի օգտագործումից դեռ չէր կորցրել իր գույների թարմությունը: Կյուսիեննան խմում էր զգուշորեն, ինչպես թոշունը, բայց աշքերն արդեն թափառում էին շուրջը: Այդ ամենի մեջ ուրախալի ոչինչ չկար, թեև առանձնապես տիրելը նույնպես ոչ մի պատճառ չուներ: Դա սահող, անցնող մի սովորական կյանքի կառը էր:

— Դու գո՞հ ես, — հարցրեց Ռավիկը:

Կյուսիեննան գլխով արեց: Ռավիկը տեսնում էր, որ նա իս-

կապես գոհ է: Աղջկա համար այդ բոլորը սովորական բան էր
ինչո՞ւ զուր տեղը դա ողբերգություն դարձնել:

- Դուք մենա՞կ եք, — հարցրեց Լյուսիեննան:
- Այո, մենակ եմ, — ասաց Ռավիկը:
- Այսպիսի երեկոյին մենա՞կ:
- Պատկերացրեք՝ այս:

Լյուսիեննան անհամարձակ նայեց Ռավիկին ու ժպտաց:

- Ես լեմ շտապում, — ասաց աղջիկը:

Մա ի՞նչ է, մտածեց Ռավիկը: Մի՞թե ես այն աստիճան
քաղցածի տեսք ունեմ, որ պատահած պոռնկուհին ինձ մի կտոր
ծախու սեր է առաջարկում:

— Քեզ մոտ հասնելը հսկայական պատմություն է, Լյուսիեն-
նա, ես այդքան ժամանակ չունեմ:

— Մենք առանց այն էլ չեինք կարող ինձ մոտ գնալ: Բորոն
դա ոչ մի գեպքում չպետք է իմանա:

Ռավիկը նայեց աղջկան:

- Իսկ Բորոն ընդհանրապես դա լգիտի՞:

— Ընդհանրապես ամեն ինչ դիտի, բա ինչպե՞ս: Ինձ նույ-
նիսկ հսկում է: — Լյուսիեննան ժպտաց: — Նա դեռ իսկական երե-
խա է: Կարծում է, թե աշխատած փողերս իրենց կթաքցնեմ: Իսկ
ձեզանից ես հո փող շեմ վերցնի:

- Բորոն զրա համա՞ր չպետք է իմանա:

— Ոչ, զրա համար չէ: Նա ձեզ կխանդի: Իսկ որ խանդեց,
ուղղակի գաղան է դառնում:

- Իսկ ուրիշներին չի՞ խանդում:

Լյուսիեննան զարմանքով աշքերը բարձրացրեց:

— Որիշների՞ն, իհարկե, չի՞ խանդում: Չէ՞ որ դա արդեն փող
աշխատելու միջոց է:

— Ուրեմն, իանդում է այն դեպքում, երբ փո՞ղ լես վերց-
նում:

Լյուսիեննան անմիջապես չպատասխանեց: Նրա այտերը կա-
մաց-կամաց կարմրեցին:

— Ոչ թե այդ պատճառով: Այլ այն, երբ տեսնում է, որ ինձ
համար կարևորը միայն փողը չէ: — Այստեղ նա կրկին խոսքը
ծամեց: — Մի խոսքով, երբ տեսնում է, որ ուրիշ բան էլ եմ
զգում:

Լյուսիեննան աշքերը կախեց: Ռավիկը բռնեց նրա ձեռքը, որ
կորած ու որք ընկած էր սեղանին:

— Լյուսիեննա,— ասաց նա: — Լավ է, որ դու ինձ հիշում ես:
Որ ուզում ես ինձ հետ գալ: Դու սքանչելի ազգիկ ես, և ես քեզ
կտանեի: Բայց ես չեմ կարող պառկել մի կնոջ հետ, որին ինքս
վիրահատել եմ: Հասկանո՞ւմ ես ինձ:

Լյուսիեննան բարձրացրեց իր երկար, սև թարթիչները և
արագ գլխով արեց:

— Հասկանում եմ,— ասաց նա, իսկույն տեղից կանգնե-
լով: — Որ այդպես է, ես գնամ:

— Ցտեսություն, Լյուսիեննա: Հաջողություն եմ ցանկանում
քեզ: Չգույշ եղիք, որ այլևս չհիվանդանաս:

— Ենոքհակալ եմ,— ասաց աղջիկը:

Ռավիկը թղթի վրա ինչ-որ բան գրեց:

— Աշխատիր սրանից գտնել, եթե մինչև հիմա չունես: Սա
լավագույն միջոց է: Եվ փողերդ բոլորը մի տա Բորոյին:

Աղջիկը ժպտալով գլուխն օրորեց: Նա գիտեր, որ, միևնույն
է, տարու է: Դրանում չէր կասկածում նաև Ռավիկը, որը հայաց-
քով ուղեկցեց Լյուսիեննային, մինչև որ նա վերջնականապես
ձուլվեց մարդկային հոսանքին: Հետո կանչեց քելներին:

Կապույտ գլխարկով կինը անցավ նրա կողքով, որը ուշադիր
հետեւ էր այդ տեսարանին: Չեռքի ծալած թերթով հով անելով
իրեն, նա ժպտաց, ցույց տալով զցովի ատամները, որոնցով բե-
րանը լիբն էր:

— Դու կամ իմպոտենտ ես կամ վախկոտ, սիրելիս, — բարե-
կամաքար ասաց նա Ռավիկի կողքով անցնելիս: — Քեզ երշան-
կություններ և սրտադին շնորհակալություն:

Ռավիկը քայլում էր տաք գիշերվա միջով: Տանիքների վրա
դեռ փայլատակում էր կայծակը, բայց օդը անշարժ էր: Լուվրի
մուտքը վառ լուսավորված էր, դռները՝ կրնկի վրա բաց: Ռավի-
կը ներս մտավ:

Դա այն օրերից էր, երբ Լուվրը իր դռները չի փակում նաև
գիշերը: Մրաճների մի մասը լուսավորված էր: Ռավիկն անցավ
եղիպտական արվեստի բաժնով, որը վիթխարի և լուսավորված

դամբարան էր Հիշեցնում: Այստեղ քարացած նստել ու կանգնել էին երեք հազար տարի առաջ ապրած փարավոնները, որոնք անշարժ և գրանիտյա աշխերի սկզբունքն հայտնելով նայում էին այս ու այն կողմ գնացող ուսանողների խմբերին, հնածեն գլխարկներով կանանց և հասակավոր տղամարդկանց, որոնց գեմքերին ձանձրությ էր դրոշմված: Այդ սրտներից փոշու, կանգնած օդի և անմահության հոռ էր գալիս:

Հին հունական բաժնում Միլոսյան Վեներայի առաջ քչփշում էին մի քանի աղջիկներ, որոնք ոչնչով նման էին նրան: Իտավիկը կանգ առաջ Եգիպտական գրանիտից ու կոնաշավուն սիենիտից հետո հույների մարմարյա արձանները մի տեսակ մեղմ ու գեկաղնատական էին թվում: Հեղ և փարթամամարմին Վեներան ինչ-որ բանով ճակատագրից գոհ, լողացող տանտիրություն էր նման: Գեղեցիկ է և անխոհ: Ապոլոնը՝ այդ մողեսասպանը, հոմոսեսուալիստ էր, որին անհրաժեշտ էր ավելի շատ մարմնամարզությամբ զբաղվել, Սակայն այդ հույները դրված էին այնպիսի սրահներում, որտեղ անհրաժեշտ շափով օդ չկար, և զասպանում էր նրանց: Այլ էր եգիպտացիների վիճակը. նրանք ստեղծված էին դամբարանի և տաճարների համար: Խսկ հույներին արե էր պետք, օդ և այլնաշարեր, որոնց միջով կարող էր թափանցել Աթենքի ոսկեղեն լույսը:

Իտավիկը շարժվեց առաջ: Նրա դեմ տարածվեց գեպի վեր տանող աստիճաններով վիթխարի և սառը մի սրահ: Եվ հանկարծ ամեն ինչ թողած ցածում, վերեւում սավառնեց Սամոթրակյան նիկան: Վաղուց էր, ինչ Ռավիկը չէր տեսել նրան: Վերջին անգամ, երբ ինքն այստեղ էր, նիկայի արձանը նրան թվաց անշուր և ողորմելի. թանգարանի պատուհաններից ներս էր թափանցում ձմեռային ամպամած գորշ օրվա կեկտավուն լույսը, և հաղթանակի աստվածուհին կարծես ցրտից կուշ էր եկել ու դողում: Խսկ այժմ նա կանգնած էր աստիճանների վերեւում, կանգնած էր մարմարյա նավի բեկորի վրա, կանգնած էր, ողողված լուսարձակների պայծառ լույսով, կանգնած էր վեհատեսիլ ու շոշափուն, թերեկ այնքան լայնորեն տարածած, որ թվում էր, թե հիմա ուր է կիռչի... և քամուց ծածանվող զգեստները սեղմվել ու կիպ կպել էին գեպի առաջ քայլող նրա մարմնին: Թվում էր, թե նրա

Հետևում աղմկում է Սալտմինի զինեղույն ծովը, որի վրա տարածվել էր սպասումով լեցուն մուդ թափշա երկինքը:

Սամոթրակյան Նիկան բարոյականությունից ոչ մի գաղափար չուներ: Պրոբլեմներ գոյություն չունեին նրա համար: Նրան անձանոթ էին արյան մեջ տեղի ունեցող փոթորիկներն ու նրանց ու հետեանքները: Նա զիտեր միայն հաղթանակ կամ պարտություն, որոնց միջին ոչ մի տարբերություն գրեթե չէր տեսնում: Նա չէր գայթակղում, նա վեհացնում էր: Նա հրապուրանք չէր, այլ անհոգություն: Նա ոչ մի գաղանիք չուներ, բայց հուզում էր ավելի, քան վեներան, որը ծածկել էր իր ամոթը՝ այն ավելի ցայտուն ցույց տալու համար: Նրա հարազատները թաշուններն էին և նավերը, նրա հարազատները քամին էր, ալիքներն էին, հորիղոնն էր: Նա հայրենիք չուներ:

Նա հայրենիք չուներ, մտածեց Խավիկը: Բայց դա պետք է չէր նրան: Բոլոր նավերի վրա նա իրեն տանն էր զգում: Տանն էր զգում արիության ու պայքարի մեջ, և նույնիսկ պարտության ժամանակ: Չէ՞ որ նա երբեք չէր հուսահատվում: Նա ոչ միայն հաղթանակի աստվածուհին էր, այլև աստվածուհին բոլոր ռոմանտիկների և տարադիրների, քանի դեռ նրանք չեն հանձնվել:

Խավիկը նայեց իր շուրջը: Մրահում այլևս ոչ ոք չկար: Աւանդողները և բեղեկերները ձեռքներին մարդիկ նույնպես ցրվել, տուն էին գնացել: Տուն... Ի՞նչ տուն կարող է լինել ամենուրեք հետապնդվող մարդու համար, եթե շաշավենք մի ուրիշի հուզված սիրտը, այն էլ կարճ ժամանակով: Մի՞թե այդ չէր պատճառը, որ սերը, թափանցելով իր՝ անհայրենիք թափառականի սիրտը, ցնցեց այդպես և ամբողջովին տիրացավ նրան: Չէ՞ որ այնտեղ, սիրոց բացի, ուրիշ ոչինչ չէր մնացել: Մի՞թե այդ չէր պատճառը, որ ինքը փորձում էր փախչել այդ սիրոց: Եվ մի՞թե այդ սերը չէր, որ եկավ իր հետեւից, որ հասավ և տապալեց իրեն: Շատ ավելի հեշտ է նորից ոտքի կանգնել հարազատ, արդեն ծանոթ հողի վրա, քան օտարության սայթաքուն սատուցի:

Նրա աշքին ինչ-որ բան ընկալ: Փոքրիկ, թրթոռն, սպիտակ մի բան, Դա թիթեռ էր, ըստ երեսութին, ներս էր թռել բաց դռան միջով, թռել, եկել էր Տյուփլրինի այգու արեից շերմացած ինչ-որ ծաղկաթմբերից, որտեղ վարդերին թառած, քնած էր եղել նրանց բուրմունքի ներքո: Գուցե նա վախեցել էր այնտեղ՝ թափառող

սիրահար մի գույզից և, մոլորված քաղաքի բյուրավոր լույսերից, որոնք անհամար անծանոթ արևների պես կուրացրել են նրան, փորձել է թաքնվել մուտքի լայն դռների հետևում գտնված փրբեկարար խավարի մեջ... Եվ ահա նա այժմ հուսահատ և համարձակ պտտվում է վիթխարի սրահում, որտեղ նրան մահ է սպասում... Նա շուտով հնունի ու կընի կամ քիչի, կամ լուսամուտագոզի և կամ բարձունքում շողջողացող աստվածուհու ուսի վրա թառածի եսկ առավոտյան նա նորից կթուի ծաղիկներ փնտրելու, փնտրելու նեկտար և կյանք: Մակայն ոչինչ չգտնելով, նա ուժառվառ կնսուի հազարամյա մարմարին և կրկին կֆնի, կֆնի այնքան ժամանակ, մինչև որ թուղանան քնքուշ և կառչուն ստիկները և ցած գլորվի վաղահաս աշնան այդ նրբին տերեք:

Անմիտ սենտիմենտալություն է, մտածեց Ռավիկը: Հաղթանակի աստվածուհի և փախստական թիթեռ: Էժանագին սիմվոլ Բայց կյանքում ի՞նչն է ավելի հուզում, եթե ոչ հենց այդ էժանագին հասկացությունները — էժանագին սիմվոլները, էժանագին զգացմունքները, էժանագին սենտիմենտալությունները: Վերջին հաշվով ի՞նչն է դրանք ալղաս էժանագին դարձել: Նրանց անվիճելի ճշմարտությունը: Եթե մարդու կոկորդից բռնում են, սնորիզմից հետք անգամ այլևս չի մնում: Թիթեռը բարձրացավ գմբեթի տակ և անհետացավ այնտեղի կիսախավարում: Ռավիկը գուրս եկավ լուսից: Դրսի շերմ ողը այնպես խփեց նրա դեմքին, կարծես բազմիքում լիներ: Նա կանգ առավ: Էժանագին զգացմունքներ: Իսկ մի թե հենց ինքը չի դարձել ամենաէժանագին զգացմունքների զօնը: Ռավիկը նայեց թանգարանի առջևում գտնվող լայն հրապարակին, որտեղ նստած էին հարյուրամյակների ստվերները, և հանկարծ նրան թվաց, թե բռունցքի հարյուրավոր հարվածներ տեղացին զլիքին: Նա տեղում օրորվեց և հազիվ կարողացավ իրեն պահել, որ լընկնի: Նրա աշքերի առջեվից գեռ չէր հեռանում սպիտակ, թերեք լայնորեն տարածած նիկան, սակայն նրա հետևում ստվերի միջից բարձրանում էր կանացի մի ուրիշ զեմք, էժանագին և անարժեք, որին նայելիս նրա երեսկայտթյունն այնպես էր խճճվում, ինչպես կարող է խճճվել հնդկական շղարշը վարդի փշոտ թփերի մեջ: Նա թափ էր տալիս շղարշը, բայց փշերը, ամուր կառչած նրանից, բաց լէին թողնում: Մետաքսյա և ոսկյա նորք թելերի մեջ խրված, փշերն այն-

պես էին միահյուսվել շղարշի հետ, որ աշքն այլևս չէր կարողանում քոկել, թե որոնք են վարդի փշութ ճյուղերը և որոնք՝ շղարշի կայծկլտող թելերը:

“Ե՞մքը! Դեմքը, իսկ ո՞վ է հարցնում, այդ գեմքը էժանագի՞ն է, թե թանկ Անկրկնելի՞ է, թե հազար անգամ կրկնված, Մարդ կարող է այդ հարցերը տալ նախապես, քանի դեռ ցանցի մեջ չի ընկել, իսկ երբ ընկալվ, այլևս անհնար է դուրս պրծնելլ: Այժմ արդեն մարդուն պահողը սերն է և ոչ թե պատահական կերպով նրա անուն կրողը: Այլևս ո՞վ կարող է դատողություններ անել, եթե կուրացած է երկակայության խաղով: Սերը ոչ շափ է ճանաշում և ոչ էլ դին:

Երկինքը կախվել, իշել էր ցած: Անաղմուկ կայծակները զիշերային խավարից ակնթարթորեն դուրս էին քաշում գորշ ծծրմբագույն ամպերը: Պայթելու պատրաստ ամպրոպը հազարավոր կույր աշշերով և անձև փովել էր տանիքների վրա: Ռավիկը քայլում էր Ռիվոլի փողոցի երկարությամբ: Շածկված մայթերի սյուների հետևում ձգվում էին խանութների լուսավորված ցուցափեղկերը: Մարդկային հոսանքը շարժվում էր նրանց առջևով: Փողոցով, առանց ընդհատվելու, ձգվում էր մեքենաների շղթան: Ահա հազարավոր այսպիսիների մեջ քայլում եմ և ես, մտածեց Ռավիկը: Քայլում եմ ձեռքերս գրպանիս, առանց շտապելու, դանդաղ անցնելով զիշիպիզիքներով ու թանկարժեք իրերով շողշողացող այս ցուցափեղկերի առջևով: Քայլում եմ սովորական իրիկնային զրուանքի գուրս եկած մարդու նման, քայլ արյունը փոթորկվում է իմ մեջ, փոթորկվում է ուղեղ կոշկող ընդամենք երկու բուռ սպիտակավուն գորշ մոլցուսկանման զանգվածի գալարներում: Ահա անտեսանելի մի ճակատամարտ սկսվեց, և հանկարծ իրականը դառնում է անիրական՝ իրական: Ես զգում եմ, թե ինչպես են ինձ արմունկներով հրմշում, ինչպես են քսվելով ու հրելով անցնում իմ կողքից, զգում եմ ինձ վրա դցած ուրիշների հայացքները, իմ ականջին է հասնում մեքենաների շշակների ձայնը, լսում եմ, թե ինչպես են խոսում մարդիկ, զգում եմ իմ շուրջը եռացող սովորական, սարքի ընկած կյանքը, որի կենտրոնում գտնվելով հանդերձ, ավելի հեռու եմ նրանից, քան լուսինը... Ես գտնվում եմ անհայտ մի մոլորակի վրա, ուր ոչ տրամարանություն կա, ոչ անհերքելի փաստեր, և իմ

մեջ ինչ-որ ձայն անվերջ ու անլոելի ճշում է մի անոն։ Ես գիտիմ, որ բանն անունը չէ, սակայն անվերջ լուսով եմ ճշացող այդ ձայնը, որին ինչպես միշտ, որութես պատասխան լուսվունն է լոկ դիմավորում։ Այդ լուսվուն մեջ շատ ճիշեր են խլացել, առանց պատասխան ստանալու թայց ճիշը չի լուել։ Դա սիրո և մահվան գիշերային ճիշն է, ճիշը էքստաղի և կործանման դիտակցության, ճիշը շունգիների և անծայր անապատի, ես կարող եմ հազարավոր պատասխաններ իմանալ, բայց միակ այն պատասխանը, որն ինձ պետք է, ես չգիտեմ, և ինմ էլ իմանա, քանի որ այդ պատասխանը ոչ թե իմ մեջ, այլ ինձանից դուրս է, որին ես երբեք չիմ կարող հասնել...

Սե՞ր Ինչե՞ր ասես, որ չեն թաքնվում այդ բառի տակ։ Դեպի հաճելի ու քնքուշ մարմինն ունեցած տենչից մինչև ոգու հեռավոր փոթորկումները, ընտանիք ունենալու հասարակ ցանկությունից մինչև որևէ մեկի մահվան լուրից ստացած կորսուարեր ցնցումները, ինենթ վավաշուտությունից մինչև Հակոբի մենամարտը հրեշտակի հետ։ Ահա ես քայլում եմ, առաջ ինքն իրեն Ռավիկը, մի մարդ, որի քառասունն արդեն անց է, ես շատ բան եմ սովորել իմ կյանքում, ընկել ու նորից եմ բարձրացել ։ Ես փորձով հարուստ եմ և իմաստնացած, այդ իմաստությունները անցել են տարիների ֆիլտրի միջով, ես զարձել եմ ավելի կոփկած, ամեն ինչին նայում եմ քննադատորեն, ես հիմա ավելի անվրդով եմ և ավելի սառնասիրու... Ես ոչ ուզում էի սիրել և ոչ էլ հավատում էի սիրու, իմ մտքով երբեք չէր անցնում, թե սերը նորից ինձ կայցելի... Թայց նա եկավ, և պարզվեց, որ իմ ամբողջ կենսափորձը անօգուտ դուրս եկավ, իսկ գիտելիքներս այդ ամենը դարձրին ավելի այրող ու ցավալի։ Իսկ ի՞նչն է ավելի լավ այրվում զացմունքի կրակի վրա, եթե ոչ շոր ցինիզմը — մի վասելիք, որ պատրաստել է ճակատագրական ծանր օրերին։

Ռավիկը քայլում ու քայլում էր առաջ, իսկ գիշերն անեղը էր ու զբնգուն։ Նա քայլում էր, առանց ուշադրություն դարձնելու, թե ուր է գնում, և շգիտեր, թե ինչպես է անցնում ժամանակը։ Եղ նա ամեննին էլ չգարմացավ, երբ հանկարծ սթափվելով տեսավ, որ ինքը ավենյու Ռաֆայելի հետեւմ գտնվող զբոսայգում է։

Պասկալ փողոցի վրա կտուցված տուն։ Աղոտ ճերմակությամբ իրար զրա բարձրացող հարկեր, Վերին հարկի սենյակներից մի քանիսը լուսավորված են, նա հայացքով փնտրեց ժուանի լուսամուտը, Այնտեղ նույնպես լույս կար։ Ուրեմն, ժուանը տանն է։ Բայց գուցե և տանը չէ, պարզապես մոռացել է զուրս գնալիս լույսը հանդցնելը։ Զէ՞ որ նա սոսկալի չէր սիրում մանել մութ սենյակ, ինչպես և ինքը՝ Ռավիկը, նա մոտ գնաց։ Տան առաջ կանգնած էին մի քանի մեքենաներ, որոնց միջև մի զեղին «ոռղեստեր», սովորական մի մեքենա, որին մրցարշավի մեքենայի տեսք էր տրված։ Այդ մեքենան կարող էր լինել ժուանի սիրեկանինը, Դերասանի համար ամենահարմար մեքենան է։ Կաշվե կարմիր նստոցներ, պանել՝ պրիբորների համար, ինչպես ինքնաթիւինը, պետք չեկող մասերի կատարյալ առատություն — իհարկե, սա պետք է որ սիրեկանինը լինի։ Չինի՞ խանդում եմ, զարմացած մտածեց նա։ Խանդում եմ մի պատահական մարդու, որից նա կպե՞լ է։ Խանդում եմ ինչ-որ բանի, որն ինձ ամենին չի վերաբերում։ Կարելի է խանդի զգացում ունենալ դեպի այն սերը, որը հրես է դարձրել քեզանից, և ոչ թե դեպի այն առարկան, որին նա ուղղված է։

Ռավիկը վերադարձավ զրոսայգի։ Մթության մեջ տարածվել էր հողի և սառող կանաչների հոտի հետ խառնված ծաղիկների բուրմուճքը։ Այդ բուրմուճքը սուր էր, ինչպես լինում է ամպրոպից առաջ։ Նա նստեց մի նստարանի։ Այդ ես չեմ, մտածեց Ռավիկը, ես չեմ ուշացած այն սիրեկանը, որը նստել է իրեն լքող կնոջ տան առաջ և նայում է նրա լուսամուտին։ Այդ ես չեմ, ես չեմ այն մարդը, որը ցնցվում է ցանկությունից, ընդունակ է հերձման ևնթարկել իր զգացմունքները, բայց և այնպես ի վիճակի չէ իշխել այդ զգացմունքների վրա։ Այդ ես չեմ այն հիմարը, որն ուրախությամբ կտար իր կյանքի տարիները, միայն թե ետ վերադարձներ ժամանակը և այն ոսկեվարս ուժնչը, որը զեռ վերցներս էր իմ ականջին դատարկ ու անմիտ անհեթիթություններ մասիսում։ Այդ ես չեմ, — զրողի ծոցը թող կորչին բոլոր պատճառարանությունները, — ես չեմ այն մարդը, որ նստել է այստեղ՝ լցված այրող խանդով, հուսարեկ ու ողորմելի, ես չեմ այն մարդը, որը հաճույքով այստեղ կտնդնած այդ մեքենան հրդեհի ճարակ կդարձներ։

Նա գրպանից սիգարետ հանեց։ Դանդաղ ու լուս ալլում, Աննշմարելի ծովախ Գիսավոր աստղի նման ցած ընկնող վառված լուցկու հատիկ։ Ինչո՞ւ ինքը շրաբրացավ ժոանի մոտ։ Ի՞նչ կար դրա մեջ։ Չէ՞ որ առանձնապես ուշ չէր նրա լույսը գեռ վառվում էր։ Եվ ինքը կարող էր արժանավայել պահել իրեն։ Ինչո՞ւ չէր կարող ժոանին գուրս կանչել։ Հենց հիմա, երբ ինքն արդեն ամեն ինչ զիտեր Դուրս կանչեր, առանիր իր հետ և այլնս թույլ շտար, որ վերադառնա։

Մավիկը նայում էր խավարի մեջ... բայց ի՞նչ կարող էր դա տալ։ Ի՞նչ օգուտ կարող էր դրանից լինել։ Սի՞թե այդ ձեռվ հնարավոր է այն մլուսին, սիրեկանին, դուրս գցել ժոանի կյանքից։ Երբեք մարդ չի կարող ուրիշից սրաից ոչինչ և ոչ ոքի դուրս նետել... Սի՞թե ինքը չի կարող վերցնել ժոանին այն ժամանակ, երբ նա իր մոտ էր եկել։ Ինչո՞ւ այդ շարեց։

Նա սիգարետը շպրտեց։ Զարեց այդ, որովհետեւ դա բավական չէր։ Աչա թե բանն ինչումն էր։ Ինքն ավելին էր ուղում։ Դա բավական չէր լինի նույնիսկ այն գեպքում, եթե ժոանը նորից վերադառնար, սկսեր նորից հաճախել, եթե ամեն ինչ անհետ կորչեր ու մատնվեր մոռացության... Ինչ-որ տարօրինակ ու սարսափելի օրենքով դա միշտ քիշ է լինելու։ Ինչ-որ բան խախտվել է, երեսակայության լույսը այլնս չէր կարող գտնել այն հայելին, որը առաջ բռնում էր նրան և, կարծես, շիկացնելով, ետ էր շպրտում... Այժմ նա անցնում էր կոսքով ու միրճվում ինչ-որ կույր դատարկության մեջ, և արգեն ոչինչ նրան չէր կարող ետ շպրտել, ոչ որևէ մի, և ոչ էլ նույնիսկ հազարավոր նման հայելիներ։ Նրանք կարող են բռնել միայն այդ լույսից ինչ-որ մասնիկ, բայց ոչ ամբողջ լույսը։ Նա վազուց է արդեն աննպատակ թափառում սիրո ամայացած երկնքներում, ինչպես լուսավորվող մշուշի մեջ, և երբեք այլնս չի կարող ծիածանի շողերով ողողել սիրելի կնոջ դեմքը։ Մոգական շրջանակն արդեն բացվել է, մնացել են միայն տրտունքները, իսկ հույսը փշրվել է ամբողջովին։

Ինչ-որ մեկը դուրս եկավ տանից։ Դա մի տղամարդ էր։ Ռավիկը շտկվեց տեղում։ Հայտնվեց նաև մի կին։ Տղամարդն ու կինը ծիծաղեցին։ Ոչ, նրանք չէին... ոչ ժոանն էր, ոչ իր սիրեկանը։ Նրանք նստեցին մեքենան ու շարժվեցին։ Ռավիկը նորից մի սիգարետ վառեց։ Արդյոք ինքը չէ՞ր կարող պահել նրան։ Չէ՞ր կա-

բաղ կանխել նրա հեռանալը, եթե ուրիշ կերպ վարկիր նրա հետ Պահե՛լ... իսկ ի՞նչ կարող է մարդու պահել, բացի պատրանքներից: Բայց մի՞թե պատրանքը քիչ է, իսկ հնարավո՞ր է պատրանքից ավելին սննենալ: Ո՞վ զիտեհ, թե ինչ է կատարվում կյանքի շրապույտներում, որ խենթորեն փոխորկվում է զիտակցության խոր ընդերքների մեջ: Մեր զգացումներն այդ կոծանքի շաշուները իրեր են դարձնում, դարձնում են սեղան, լապտեր, հայրենիք, դու, սիր: Եվ ով շրջապատված է այդ զարհուրելի կիսախավարով, նրա համար միայն ազոտ կուահումներ են մնում: Բայց մէ՞թե քիչ կուահումներ կան, մի՞թե նրանք բավական չեն:

Ոչ, բավական չեն: Իսկ եթե անգամ բավական են, ապա լոկ այն դեպքում, երբ մարդ հավատում է զրանց: Բայց եթե բյուրեղը շարդվում է կասկածանքի ծանր մուրճի տակ, ամենաշատը մարդ կարող է այն կացնել, ավելին հնարավոր չէ: Կացնել, սակե և նայել, թե ինչպես է այդ բյուրեղը հազիվհազ բեկում լույսը, և ոչ թե շողշողում իր նախկին փայլու: Ոչինչ չի վերադառնում: Չի վերականգնվում ոչինչ: Ոչ մի բան: Եթե անգամ ժոանը վերադառնում է, մինույն է, նա արդեն նախկին ժոանը չի լինի: Նա լինելու է շարդված ու նորից կպցրած բյուրել: Բաց թողնված ժամ: Եվ ոչ ետ բերել այդ ժամը այլևս չի կարող:

Նա մի անտանելի սուր ցավ զգաց: Թվում էր, թե ներսում ինչ-որ բան կտոր-կտոր են անում: Տեր իմ աստված, տեր իմ աստված, մտածում էր նա, մի՞թե հնարավոր է այսպես տառապել: Տառապել սիրուց: Ես հեռվից նայում եմ ինձ, բայց ոչինչ անել չեմ կարող: Ես գիտեմ, որ եթե ժոանը կրկին վերադառնա, մինույն է, ես նորից նրան բաց կթողնեմ, սակայն զրանով իմ ցանկությունը չի մարի: Ես կարող եմ զդացմունքները հերձել, ինչպես դիակարանի սեղանին դրված զիակ, բայց դրանից նրանք հազար անգամ ավելի կենդանի կդառնան: Ես հասկանում եմ, որ մի օր, վերջապես, այս տառապանքները կանցնեն, սակայն զա նույնպես ինձ չի օգնում: Թավիկը ոչինչ լտեսնող ալքերի հայացքը հառեց գիպի ժոանի լուսամւոր, զգալով իրեն սոսկալի ծիծաղելի վիճակում: Բայց դա նույնպես զրությունը ոչնչով չէր փոխում...

Հանկարծ քաղաքի վրա ծանրորեն գոգոացին ամողերը: Անձրեսի խոշոր կաթիլները սկսեցին հարգածել թիւտներին: Թավիկը

տեղից ելագ։ Նա տեսավ, թե փողոցներում ինչպես են թռչկոտում սև արծաթի ցայտքերը։ Անձրևն սկսեց երգել։ Առատ ու շերմ կաթիները հարվածում էին նրա երկսին։ Եվ հանկարծ Ռավիկը զադարեց այլես հանկանալուց, ինքը ծիծաղելի՞ է թե ողորմիլի, տառապում է թե ոչ... նա միայն մի բան զիտիր — ինքն ապրում է։ Այս, ապրում էր, զգում էր իր գոյությունը, կյանքը վերադարձել էր նրա մոտ ու ցնցում էր նրան, Ռավիկն այլես պասսիվ նայող չէր և ոչ էլ կողմնակի դիտորդ։ Ապրելու վեհ զգացումը փոթորկեց նրա երակներում, ինչպես կրակն է փոթորկվում դոժնային վառարաններում։ Եվ նրա համար զրեթե միենույն էր, երջանի՞կ է ինքը թե դժբախտ։ Նա զգում էր, որ ապրում է, ապրում է լիարյուն կյանքով, և դա բավական էր։

Ռավիկը կանգնել էր անձրևի տակ, որն այնպես էր հորդում նրա վրա, կարծես երկնքից թափվող գնդացրային կրակ լիներ։ Նա կանգնել էր հորդող անձրևի տակ և հենց ինքն անձրև էր, և փոթորիկ, և ջուր, և հող... Հեռավոր հորիզոններից եկող կայծակները խալաձեվում էին նրա մեջ։ Նա դարձել էր ալեկոծված տարերքի մի մասնիկը։ Իրերը կորցրել էին իրենց անունները և ծովվել միմյանց, ամեն ինչ նույնն էր — սեր, առատորին թափվող ջուր, տանիքների վրա փայլատակող կայծակների գունատ լույսեր, հող, որ կարծես ուռճացած լիներ, իրերն իրարից բաժանող սահմաններ այլես չկային, այդ բոլորը պատկանում էին նրան, և նա ինքն իր հերթին կարծես դրանց մի մասնիկը լիների երջանկությունն ու դժբախտությունը թվում էին դատարկ պարկումներ, և այդ պարկումները ապրելու և ապրելն զգալու հզոր ցանկությունը մի կողմ էին նետել։

— Իսկ դու, այնտեղ՝ վերեւում, — ասաց Ռավիկը, դիմելով Փոանի լուսավորված պատուհանին, առանց զգալու, որ ինքը ծիծաղում է։ — Դու փոքրիկ ու շողաղուն լույս, ֆատամորգանա, երես, որ այդպիսի հզոր իշխանություն ունիս իմ նկատմամբ, դու, որ հանդիպեցիր ինձ այս մոլորակի վրա, որտեղ հարյուր հազարավորներն են ապրում, ապրում են ավելի լավերը, ավելի սքանչելիները, ավելի խելոքները, բարիները, հավատարիմները, խելամիտները... Դու, պատահականությունն, որին զիշեր ժամանակ հակատագիրը նետեց իմ ճանապարհի վրա, դու, իմ կյանքի մեջ խուժած խենթ և տիրական սեր, որ քնած ժամանակ զաղտագությունը մի կողմ էին նետել։

զի սողացել ու մտել ես իմ մաշկի տակ, գու, որը իմ մասին գրեթե ոչինչ լդիտեր, բայցի նրանից, որ ես իրեն դիմադրում եմ. և որը հենց միայն զրա համար է, որ նետվում է իմ առաջ ես հազիվ էի դադարել դիմադրելուց, և զու անմիջապես ուղեցիր առաջարծվել. Աղջո՞ւն քեզ: Ահա ես կանգնած եմ այստեղ, թեև ինձ թվում էր, որ ես երբեք այլես այսպես չեմ կանգնելու Հորդ անձրելը թափվում ու թրջում է ինձ, անձրեի շիթերը ավելի ջերմ, ավելի զով և ավելի փափուկ են, քան քո ձեռքերը, քան մաշկը քու Ահա ես կանգնած եմ այստեղ, կանգնած եմ որպես մի խըզճուկ, և խանդի ճանկերը ծվատում են իմ ներսը: Ես և ուզում եմ քեզ, և ատում ամբողջ հոգով, հիանում եմ քեզնով և աղոթում աստվածացնելով, քանի որ քո նետած կայծակը Հրդեհել է իմ սիրտը, կայծակ, որ թաքնված է յուրաքանչյուր ընդերքում, քանի որ զու իմ մեջ կյանքի կայծ ես նետել, նետել ես սե այդ կրակը: Ահա ես կանգնած եմ այստեղ, բայց այլես ոչ որպես արծակուրդի մեջ գտնվող դիակ՝ մանր ցինիզմով, սարկազմով և աննշան արիությամբ, ոչ, իմ մեջ չկա այլես ցուրտ անտարբերություն, ես նորից եմ կենդանացել, ու թեե տառապում եմ կրզին, բայց նորից եմ բացված կյանքի փոթորիկների առաջ, նորից է ինձ վրա իշխում կյանքի սովորական իշխանությունը: Օ՛, զու օրհնյալ լինես, անկայուն, խուսափող սրտով մաղոննա, ուսմինական ակցենտով նիկա: Դու, որ երազանք ես, պատրանք, Հայելի, որին ինչ-որ մութ աստվածություն փշուր-փշուր է արել... Ընդունիր իմ շնորհակալությունը, զու, որ այդպես անմեղ ես: Ես երբեք քեզ ոչինչ չեմ ասելու, որովհետեւ զու իսկույն անգիտուն ամեն ինչ կը քայլի, բայց զու ինձ վերադարձրիր այն, ինչ չեին կարող վերադարձնել ո՛չ Պլատոնը և ո՛չ էլ քրիզանթեմները, ո՛չ փախուստը և ո՛չ էլ ազատությունը, ո՛չ ամբողջ աշխարհի պոեզիան, և ո՛չ էլ այդ աշխարհի ամբողջ գթասրտությունը, ո՛չ հուսահատությունը և ոչ էլ ամենաբարձր ու ամենահամբերատր հույսը,— զու ինձ վերադարձրիր կյանքը, հասարակ, ուժեղ կյանքը, որը այս երկու կատաստրոֆաների միջև թվում էր, թե ոճագործություն է: Ընդունիր իմ ողջունները: Եվ շնորհակալություններն իմ ընդունիր: Ես պետք է քեզ կորցնեի՛ կորուստը հասկանալու համար: Աղջույն քեզ:

Անձրկն արծաթյա շողշողուն վարագոյրի նման կախվել էր քաղաքի վրա, Թրջված թփերը հաճելի բույր էին տարածում իրենց շուրջը, Հողից սուր և բարերեր բուրմունք էր բարձրանում, Դիմացի տնից մեկը վազելով դուրս եկավ ու բարձրացրեց գեղին «ոռպատերի» ծածկույթը, Հիմա դա միենուն էր: Ամեն ինչ արթեն մինույն էր, Գիշեր էր, և գիշերը աստղերի վրայից ցնցում էր անձրեր և թափում երկրի վրա: Թափվող շիթերը խսրհսպավորությամբ արգասավորում էին քարե քաղաքը իր ժառուցիներով ու զբոսայգիներով: Միլիոնավոր ծաղիկներ բացում էին անձրենի առաջ իրենց խայտաբղետ արգանդները և ընդունում նրան: Եվ նա իր կենսարար շիթերով նետվում էր այս ու այն կողմ տարածված և փետրավիրված շյուղերի վրա, խրվում էր հողի մեջ՝ միլիոնավոր սպասող արմատների հետ մութ ամուսնության համար: Անձրկ, դիշեր, բնություն, բուսականություն — զրանք բոլորը զոյտվյուն ունեին, բայց նրանց չէր հետաքրքրում ոչ քայլայումը, ոչ մաշը, ոչ ոճագործները, ոչ կեղծ սրբությունները, ոչ հաղթանակը և ոչ էլ պարտությունը, նրանք գոյություն ունեին հիմա, ինչպես եղել էին ամեն տարի: Այս դիշեր Խավիկը նույնպես պատկանում էր նրանց... ձուլվել էր այդ ամենի հետ... Կարծես շարդվել էր ձվի կճեպը, կարծես նորից էր ճեղքում ու դուրս զալիս կյանքը, կյանքը, կյանքը, որ այնքան ցանկալի էր, այնքան օրհնյալ:

Մավիկն արագ-արագ քայլում էր փողոցներով ու զբոսայգիներով: Գնում էր առանց ետ նայելու, քայլում էր անվերջ ու անվերջ առաջ, և Բուլոնյան անտառը նրան դիմավորում էր ինչպես ճանճերի զզզզող վիթխարի մի փեթակ: Անձրեր մտրակում էր ծառերի կատարներին, կատարներն օրորվում ու պատասխանում էին նրան, և Խավիկին թվում էր, թե ինը կրկին երիտասարդ է և առաջին անգամ է գնում ինչ-որ կնոջ մոտ:

XXIV

- Ի՞նչ կուզեիք, — հարցրեց քելները Խավիկին:
- Ինձ համար բերեք...
- Ի՞նչ:

- Ռավիկը չէր պատասխանում:
- Ես ձեղ շհասկացա, մեսյո, — ասաց քելները:
 - Որևէ բան... ինձ համար որևէ բան բերեք:
 - Մի բաժակ պերնո բերե՞մ:
 - Այո...

Ռավիկն աշքերը փակեց: Հետո դանդաղորեն նորից բացեց, Մարդը դեռ նստած էր իր տեղում: Այս անդամ արդեն սխալ լինել չէր կարող:

Հասկեն նստած էր զռան կողքին գտնվող սեղանի մոտ: Նա մենակ էր ճաշում: Նրա առաջ դրված էր արծաթյա ափսեով երկու կեսական լանգուստ և սառուցով դուլի մեջ՝ մի շիշ շամպայն: Քելներներից մեկը հենց այդտեղ՝ սեղանի մոտ կանգնած, պոմիդորից սալաթ էր պատարսում: Ռավիկն այդ բոլորը տեսնում էր այնքան պարզ, կարծես ուղղակի իր աշքի առաջ փորագրված լիներ մոմե թերթիկի վրա: Հասկեն ձեռքը մեկնեց դեպի սառը շամպայնը, և Ռավիկը տեսավ նրա կնիքով մատանին, որի գերբը քանդակված էր կարմիր քարի վրա: Նա իսկույն ճանաշեց և մատանին և Հասկեի սպիտակ մսեղ ձեռքը: Ռավիկը զա տեսել էր գեռ այն ժամանակ, երբ զարհուրելի ու մեթոդիկ կտանքների ենթարկելուց հետո, իրեն ուժասպառված ու անզոր կուրացութիւ լույսով ողողված պատժասեղանի վրայից մի կողմ էին շարրտում: Հետո զիսին դուլով սառը ցուր էին լցնում, և նորից նրա գիտակցությունը տեղն էր գալիս: Հասկեն զգուշորեն ոտքերը ետ էր դնում, որպեսզի հանկարծ չթրչի խնամքով, անթերի արդուկված համազգեստը: Դեպի Ռավիկը մեկնելով իր սպիտակ մսեղ ձեռքը, նա հանգիստ, մեղմ ձայնով ասում էր:

— Սա զեռ սկիզբն է: Այստեղ սարսափելի ոչինչ էկա: Հը, անունները ուզո՞ւմ եք տալ: Թե՞ մի քիչ ավելի՞ հուզ տանք: Մենք հնարավորություններ շատ ունենք: Զեր եղունգները, ինչպես տեսնում եմ, դեռ իրենց տեղում են:

Հասկեն հայացքը բարձրացրեց ու նայեց ուղիղ Ռավիկի աշքերին: Ռավիկը ուժերի վիթխարի լարումով միայն իրեն ստիպեց մնալ տեղում նստած: Նա վերցրեց պերնոյի բաժակը, մի կում խմեց վրայից և հայացքը փոխազրեց սալաթի ափսեի վրա ու այնպես սկսեց նայել, կարծես ուզում էր իմանալ, թե ինչպես

են պատրաստելու նա չգիտեր, Հաակեն իրեն ճանաշեց, թե չէ Քրտինը վայրկենապես պատեց նրա մեջքը:

Փոքր-ինչ հետո Ռավիկը նորից աշքը զցեց Հաակեի սեղանի կողմը: Հաակեն ափսեի վրա կուցած իր լանգուստն էր ուտում: Լույսը արտացոլվում էր նրա ոզորկ ճաղատի վրա, Ռավիկը նայեց շուրջը: Թեսուրանն արդեն լցվել էր մարդկանցով: Որևէ բան անել հնարավոր չէր: Նա իր մոտ ոչ մի զենք չուներ: Բավական է հարձակվեր Հաակեի վրա, մի վայրկյան հետո տասնյակ մարդիկ կխառնվեին ու անմիշապես կբաժանեին նրանց: Երկու րոպե անց սոտիկանությունն արդեն կհայտնվեր: Մնում էր միայն մի բան — սպասել, գնալ Հաակեի հետեւց և անպայման պարզել, թե նա որտեղ է ապրում:

Ռավիկն ստիպեց իրեն մի սիզարետ վառել և հայացքը շրջեց Հաակեի կողմը այնքան ժամանակ, մինչև որ սիզարեար ծխեց, վերջացրեց: Հետո դանդաղ, կարծես ինչ-որ մեկին փնտրելով, աշքերը ման ածնց շուրջը և նոր միայն զգուշորեն նայեց Հաակեին, Հաակեն լանգուստն արդեն կերել-վերջացրել էր և, անձեռոցիկը վերցրած, բերանն էր սրբում: Նա այդ անում էր ոչ թե մեկ, այլ երկու ձեռքով: Անձեռոցիկը փոքր-ինչ ձգած, նա թեթեղորեն այս ու այն կողմ էր տանում նախ վերեկի, ապա ներքինի շրթի վրայով, ինչպես որ այդ անում է շրթներկը շրթունքներից սրբող կինը: Այդ նույն ժամանակ նա նայում էր ուղիղ Ռավիկի աշքերին:

Ռավիկը հայացքը փոխադրեց ուրիշ սեղանի վրա: Նա զգաց, որ Հաակեն շարունակում է իրեն նայել: Հետո գլխի շարժումով մոտ կանչեց քեններին և նորից մի բաժակ պերնո պատվիրեց: Քեններներից մի ուրիշը մոտեցավ Հաակեի սեղանին, հավաքեց լանգուստի մնացորդները և դատարկ բաժակը լցրեց: Հետո գնաց և իսկույն նորից վերադարձավ, մատուցարանի վրա բերիլով պանրի տարրեր տեսակներ, Հաակեն վերցրեց հյուսովի ծղոտի վրա դրած մի բաժին բրի:

Ռավիկը կրկին մի սիզարետ վառեց: Հետո մի պահ սպասելուց հետո, աշքը արագ ոցեց Հաակեի կողմը և զգաց, որ նա հետեւում է իրեն: Պա արդեն պատահական լինել չէր կարող: Ռավիկի մարմինը փշաքաղվեց: Եթե Հաակեն ճանաշել է իրեն, ուրիշը... Ռավիկը մոտ կանչեց կողքից անցնող քելներին:

— Դուք չեի՞ք կարող իմ պերնոն դուրս տանել տերրաս: Ես կուզեի տերրասում նստել Այնտեղ ավելի հոգ է:

Քելները տատանվեց:

— Էալ կլիներ, եթե դուք այստեղ վճարեիք, մեսյու Դրսում ուրիշ քելներ է սպասարկում: Իսկ հետո ես ձեր բաժակը դուրս կրերեմ այնտեղ:

Ռավիկը գլուխը տմբացրեց ու գրանից հանից փողը:

— Որ այդպես է, ես սա այստեղ կխմեմ, իսկ դրսում՝ այնտեղի քելներին կպատվիրեմ: Որպեսզի թյուրիմացություն չլինի:

— Ինչպես կամենում եք, մեսյու Ծնորհակալ եմ, մեսյու

Ռավիկն առանց շտապելու խմեց իր բաժակի պերնոն: Նա գիտեր, որ Հաակեն այս բոլորը լսեց: Երբ ինքը քելների հետ խոսում էր, Հաակեն դադարեցրեց ուտելը և ականջները սրեց: Հիմա նա նորից սկսեց ուտելու Ռավիկը մի քիչ էլ նստեց, աշխատելով որքան կարելի է իրեն հանդիսատ պահել: Եթե Հաակեն ճանաշել է իրեն, ուրեմն, մնում է միայն մի բան — այնպես ծեացնել, որ իրեն թե ինքը չի ճանաշել Հաակեին և, թաքնվելով, հետեւ նրան:

Ռավիկը մի քանի բոպեից հետո վեր կացավ և, առանց շտապելու, դուրս գնաց տերրաս: Տերրասում գրեթե բոլոր սեղանները զբաղեցրած էին, նա այդպես մնաց կանգնած, մինչև որ, զերջապես, դտավ մի տեղ, որտեղից կարող էր աշքի պոշով հետեւ սեստորանի ներսում գտնվող Հաակեի սեղանին: Իրեն Հաակեին նա չէր տեսնում, բայց անպայման կտեսներ, եթե նա տեղից կանգներ՝ գնալու:

Ռավիկը մի բաժակ պերնո պատվիրեց և վճարեց տեղնուտեղը: Նա ուզում էր պատրաստ լինել՝ ուզած բոպեին գնալու համար:

— Ռավիկ... — ձայն տվից ինչ-որ մեկը:

Նա անսպասելիությունից այնպես ցնցվեց, կարծես հանկարծակի հարվածեցին, ժոանը կանգնած էր նրա կողքին: Ռավիկը ապուշ կտրած աշքերով նրան էր նայում:

— Ռավիկ... — կրկնեց Ժոանը: — Դու այլևս ինձ չե՞ս ճանաշում:

— Ինչպես կարող եմ շճանաշել... ի՞նչարկե ճանաշում եմ...

Թավիկի աշքերը Հատկեի սեզանի վրա էին: Քելները Հատկեին սուրճ էր տալիս: Թավիկը հանգիստ շունչ քաշեց: Դեռ ժամանակ կար:

— Ժուն, — դժվարությամբ առաց Թավիկը, — ինչպես ես ընկել այստեղ:

— Դա ի՞նչ հարց է: Փարփղում ո՞վ է, որ «Յուրեալ» լինում:

— Դու մենակ ես:

— Այո!

Թավիկը նոր միայն գլխի ընկավ, որ մինչև հիմա ժուանը կանգնած է, իսկ ինքը նստած նա խորոյն տեղից վեր կացավ, բայց այսպես կանգնեց, որ հնարավոր լինի աշքի պոշով հետեւ Հատկեի սեղանին:

— Ես այստեղ մի քիչ գործ ունեմ, ժուան, — արագ վրա բերեց Թավիկը, առանց նրան նայելու — Ես քեզ չեմ կարող բացարել, թե ինչ է: Բայց դու օգտակար լինել չես կարող: Ինձ պետք է մենակ թողնես:

— Ես կսպասեմ: — Ժուանը նստեց: — Ուզում եմ տեսնել, թե դա ինչպիսի կին է:

— Ի՞նչ կին, — հարցրեց Թավիկը առանց հասկանալու:

— Այն կինը, որին դու սպասում ես:

— Ես ոչ մի կնոջ չեմ սպասում:

— Բա ո՞ւմ ես սպասում:

Թավիկը մոլորված նրան նայեց:

— Դու չես ուզում ինձ ճանաշել, — առաց ժուանը — Ուզում ես ինձանից ազատվել: Մի տեսակ հուզված ես: Ես գիտեմ, որ կնոջ ես սպասում: Եվ ուզում եմ տեսնել, թե ով է նա:

Հինգ րոպե, մտածեց Թավիկը: Գուցե նաև տասը կամ նույնիսկ տասնհինգ րոպե տեի սուրճ խմելը: Երեսի Հատկեն զեռ սիգարետ էլ ծխի: Ըստ երեսոյթին, միայն մի սիգարետ: Ուրեմն, ինքը պետք է այսպես անի, որ մինչև այդ ժուանից գլուխն ազատի:

— Լավ, — ասաց Թավիկը: — Ես քեզ արդեւել չեմ կարող: Բայց, խնդրում եմ, նստես որևէ ուրիշ տեղ:

Ժուանը չպատասխանեց: Նրա աշքերը ավելի պայծառացան, իսկ դեմքը պրկվեց ու կենտրոնացավ:

— Ես ոչ մի կնող չեմ սպասում, ժոան, — նորից ասաց Ռավիկը: — Բայց եթե անգամ սպասեմ էլ, դա քո ի՞նչ գործն է: Քեզ ծիծաղելի մի դարձրու, մի կողմից դերասանիդ հետ ես քարշ գալիս, մյուս կողմից էլ խանդի տեսարաններ ես սարգում:

Ժոանը լուս էր: Նա աշքերը շրջեց Ռավիկի հայացքի ուղղությամբ, փորձելով տեսնել, թե նա ում է նայում:

— Արի վերջ տանք զրան, — ասաց Ռավիկը:

— Հը, ուրիշի հետ է նստած, — Հեգնանքով ասաց ժոանը:

Ռավիկը հանկարծ տեղում նստեց: Հաակեն լսել էր, թե ինքն ինչպես քելներին ասաց, որ ուզում է դուրս գալ տերրասու եթե Հաակեն իրեն ճանաչել է, ուրիմն, զգուշացած կլինի և հիմա արդեն հետեւմ է իրեն: Եթե այդպես է, ավելի բնական կլինի, որ ինքը տերրասում նստի կնոշ հետ և ոչ թե մենակ:

— Լավ, — ասաց Ռավիկը: — Մի զնա, մնա այստեղու իսկ այն, ինչ դու մտածում ես, պարզապես հիմարություն է: Ես կնստեմ քեզ հետ, բայց հանկարծ վեր կկենամ ու կգնամ: Գու ինձ կուղեցես մինչև որևէ տաքսի նստելը, որից հետո ես կգնամ մենակ: Համաձայն ես:

— Սա ի՞նչ խորհրդավորություններ են:

— Այստեղ ոչ մի խորհրդավորություն չկա: Պարզապես կա մեկը, որին ես երկար ժամանակ չեմ տեսել: Ուզում եմ իմանալ, թե նա որտեղ է ապրում: Ուրիշ ոլինչ:

— Դա կի՞ն է:

— Ոչ: Տղամարդ է: Եվ ուրիշ ոլինչ ասել ես քեզ չեմ կարող: Քելները եկավ և կանգնեց նրանց սեղանի մոտ:

— Ի՞նչ ես ուզում խմել, — Հարցը Ռավիկը:

— Կալվադոս:

— Մի բաժակ կալվադոս բերեք:

Քելները քատքատացնելով հեռացավ:

— Իսկ դու կալվադոս լե՞ս խմելու:

— Ոչ, Ես սա եմ խմելու, պերնո, — ասաց Ռավիկը, ցուց տալով առջեկի բաժակը:

Ժոանը զննող հայացքով նայեց նրան:

— Դու շպիտես, թե մեկ-մեկ ես ինչպես եմ քեզ ատում:

— Ինչ կա որ, պատահում է:

Թավիկը աշքը սահեցրեց Համակեի սեղանի վրայով։ Ապակի է, մտածեց նաև Խմլժացող, մի տեսակ հոսուն, թափանցիկ ապակի։ Փողոցը, սեղանները, մարգիկ — բոլորը սուզվեց ապակու զողողոքում ժելլիի մեջ։

— Ինչքա՞ն ես սառը, էգոիսու...»

— Ժոան, — ասաց Ռավիկը։ — Թող մնա, մի ուրիշ անգամ մենք այս մասին կխռուենք։

Ժոանը լոկց, Քելները սեղանին դրեց պատվիրած կալվադոսը, Ռավիկն իսկույն վճարեց։

— Դո՛ւ քաշեցիր ինձ այս ամբողջ պատմության մեջ, — ասաց Ժոանը վրդովված տռնով։

— Գիտեմ...»

Ռավիկը մի վայրկյան աշքը զցեց Համակեին, որի սպիտակ մսեղ ձեռքը շաքար էր վերցնում։

— Դո՛ւ, Միա՞յն ու միայն դո՛ւ Երբեք դու ինձ չես սիրել Պարզապես խաղացել ես ինձ հետ, Եվ տեսնելով, որ ես քեզ սիրում եմ, միշտ արհամարհել ես իմ սերը։

— Այո, դա ճիշտ է։

— Ի՞նչ։

— Դա ճիշտ է, — ասաց Ռավիկը, առանց Ժոանին նայելու։ Բայց հետագայում արգեն ուրիշ կերպ դառնավ։

— Այո, հետագայում, Երբ ամեն ինչ խճճվել էր, Երբ արգեն շափականց ուշ էր... Ամեն ինչի մեղավորը դու ես։

— Գիտեմ։

— Ինըրում եմ ինձ հետ այդպես շխոսես։ — Ժոանի դեմքը զայրույթից սիրթնել էր։ — Դու նույնիսկ շես էլ լսում, թե ես ինչ եմ ասում։

— Ոչ, ես լսում եմ։

Ռավիկը նայեց Ժոանին։ Պետք է խռուել, խռուել որևէ բանի մասին, միայն խռուել, ինչ — դա կարեռը չէ։

— Հը, ի՞նչ է, կովե՞լ ես դերասանիդ հետ։

— Այո, կովել եմ։

— Աշխանչ, հետո կհաշտվեք։

Անկյունից, որտեղ Համակեի սեղանն էր, կապույտ ծուխ բարձրացավ, Քելները նորից էր սուրճ լցնում նրան։ Համակեն, ինչպես երեսմ է, չէր շտապում։

— Ես կարող էի և շխոստովանել քեզւ Կարող էի ասել, որ պատահաբար եմ անցել այստեղ, Բայց ես այդպիսին չեմ, ինչո՞ւ կեղծել, ես փնտրում էի քեզւ Նրանից ուզում եմ հեռանալ:

— Դա նոր պատճառաւրանություն չէ, Միշտ էլ այդպիս են ասել:

— Ես նրանից վախինում եմ, նա սպառնում է ինձ, Ասում է, որ ինձ կսպանի:

— Ի՞նչ,—Հանկարծ աշքերը բարձրացրեց Ռավիկը, — Ի՞նչ ասացիր:

— Ասացի, որ նա ուզում է ինձ սպանի:

— Ո՞վ,—Ժոանի ասածների կեսը նա չէր լսել, Բայց Հետո Հասկացավ: — Հաաա, — ասաց նա և իսկույն ավելացրեց, — Ես չեմ կարծում, թե դու այդ լուրջ ես ընդունում:

— Նա սոսկալի տաքարյուն չէ:

— Հիմարություն է դուրս տալիս: Ով սպառնում է սպանել, նա երբեք մարդ չի սպանում: Համենայն դեպս, գերասանն այդպիսի բան անող չէ:

Ի՞նչ եմ ասում, մտածեց նա, Այս բոլորն ի՞նչ է նշանակում: Ես ի՞նչ եմ անում այստեղ, ինչ-որ ձայն, ինչ-որ դեմք, ինչ-որ աղմուկ ականջներիս մեջ: Ես ի՞նչ գործ ունեմ այստեղ:

— Դու ինչո՞ւ ես այդ բոլորն ինձ պատմում, — Հարցրեց նա Ժոանին:

— Ես ուզում եմ նրանից հեռանալ: Ուզում եմ նորից գալ քեզ մոտ:

Եթե նա Հանկարծ տաքսի բոնի, մտենաքիլը մի քանի վայրկյան կանցնի, մինչև ես նույնպես տաքսի վարձեմ, մտածեց Ռավիկը: Իսկ եթե նրա տաքսին շարժվի, ես արդեն չեմ հասցնի հետկից գնալ, արդեն ուշ կլինի:

Նա տեղից կանգնեց:

— Գու սպասիր այստեղ, ես այս բոպեիս գալիս եմ:

— Ո՞ւր ես գնում...

Ռավիկը շպատասխանեց: Նա դուրս եկավ տերրասից և, անցնելով մայթը, իսկույն մի տաքսի կանգնեցրեց:

— Ահա ձեզ տասը ֆրանկ! Մի քանի բոպե չե՞ք կարող ինձ սպասել այստեղ: Ես սեստորանում մի քիչ գործ ունեմ:

Վարորդը նայեց վողին, հետո՝ Ռավիկին։ Ռավիկն աշքով
արեց վարորդին, վարորդն էլ իր հերթին աշքով արեց և սկսեց
փողի հետ խաղ անել։

— Սա ես ձեզ վճարից դուրս եմ տալիս։ — ասաց Ռավիկը։ —
Դուք, երեխ, արդեն հասկանում եք, բանն ինչու՞ն է...

— Հասկանում եմ, — վարորդը քմծիծաղեց։ — Ետ լավ, ես
ձեզ այստեղ կսպասեմ։

— Միայն թե այնպես կանգնեցրեք, որ ուզած բռպերն
շարժվի։

— Աշքիս վրա, մեսոյու։

Ռավիկն, արագ-արագ ձեղքելով բազմությունը, հասավ իր
սեղանին։ Հանկարծ նրա շունչը քիչ մնաց կտրվեր։ Հատկեն
կանգնած էր դուն շեմին։ Ժոանը նրա հետեւց ինչ-որ շան
ասաց, բայց Ռավիկը չհասկացավ։

— Սպասիր, — ասաց նա Ժոանին։ — Այդտեղ սպասիր, ես
այս բռպեիս գալիս եմ։ Մի վայրկյան միայն։

— Աչ! — Նա տեղից կանգնեց։ — Դու գեռ կփոշմանես։

Ժոանը քիչ էր մնացել հեկեկա։

Ռավիկն իրեն ստիպեց ժապավ և ամուր բռնեց Ժոանի ձեռ-
քից։ Հատկեն դեռ կանգնած էր իր տեղում։

— Նստիր, — ասաց Ռավիկը։ — Մի բռպե սպասիր։

— Ոչ մի վայրկյան։

Ժոանը ճգնում էր ձեռքն ազատել Ռավիկից։ Եվ Ռավիկը
բաց թռղեց։ Նա աշխատում էր ուշադրություն շզրավել։ Ժոանն
արագ-արագ սեղանների արանքով գնաց գեալի ելքը և դուրս եկավ
դոնից։ Հատկեն նայեց նրա հետեւց։ Հետո դանդաղորեն հայաց-
քը նորից սահեցրեց Ռավիկի վրայով ու կրկին դարձրեց այն կող-
մը, ուր Ժոանը գնաց։ Ռավիկը նստեց։ Հանկարծ արյունը խփեց
նրա քունքերին։ Նա գրանից հանեց դրամապանակը և ձեաց-
քից, թե ինչ-որ բան է փնտրում, բայց նկատեց, որ Հատկեն սե-
ղանների արանքով դանդաղորեն դալիս է իր կողմը։ Ռավիկն,
իբրև անտարբերությամբ, հայացքը շրջեց հակառակ ուղղությամբ,
բայց, ըստ երևույթին, դա չէր վրիպել Հատկեի աշքից։

Ռավիկն սպասում էր։ Ժամանակն ընթանում էր անասիկ
գանգաղ։ Հանկարծ նրան համակեց սոսկալի մի սարսափ։ Իսկ
ի՞նչ կլինի, եթե Հատկեն շրջվի։ Նա արագ գլուխը շրջեց ու

նայեց: Հաակեն այլիս չկար: Մի պահ ամեն ինչ գլխին պտտվեց:
— Թույլ տվիք, խնդրեմ, — ասաց նրա կողքին ինչոր մեկը:

Ռավիկը լսեց: Նրա ուշագրությունը դռան կողմն էր: Հաակեն ետ չէր գնացել ոեստորան: Վայրկենապես պետք է դուրս թրոցել, մտածեց նա: Վազել հետեւից, հասնել նրան: Նորից իր հետեւին Ռավիկը ձայն լսեց: Նա անմիջապես շրջվեց ու, հայացքը բարձրացնելով, տեղում քարացավ: Հաակեն անցավ նրա հետեւից ու կանգնեց կողքին:

— Թույլ կտա՞ք, — ասաց Հաակեն, ցույց տալով այն աթոռը, որտեղ մի քանի րոպե տռաջ նստած էր Ժոանը: Այլապես ուրիշ պատ սեղան չկա:

Ռավիկը գլխով արեց: Թվում էր, թե լեզուն բռնվել է, խոսել չէր կարողանում: Նրա մեջ փոթորկվող արյունը հանկարծ ետ հոսեց, աստիճանաբար այնպես ցամաքելով, կարծես սեղանի տակ էր թափվում: Հետո մարմինը կամաց-կամաց սմբեց ու զառավ դատարկ պարկ: Ռավիկն ամուր սեղմվեց աթոռի թիկնատեղին: Նրա տռաջ սեղանին գեռ դրված էր պղտոր կաթնավուն հեղուկով բաժակը: Ռավիկը վերցրեց ու խմեց: Բաժակը մի տեսակ ծանր թվաց: Բայց ձեռքին չէր դողում: Գողը նրա երակների մեջ էր:

Հաակեն կոնյակ պատվիրեց, Մի բաժակ հին կոնյակ: Նա ֆրանսերեն խոսում էր ծանր գերմանական ակցենտով: Ռավիկը դիմի շարժումով մոտ կանչեց լրագրավաճառ տղային:

— «Պարի սուար»:

Լրագրավաճառ տղան աշքը զցեց դեպի ոեստորանի մուտքը: Նա գիտեր, որ պառազ լրագրավաճառն այնտեղ է: Տղան արագ-արագ ծալած լրագիրը մեկնեց Ռավիկին, փողը վերցրեց ու վայրկենապես ծլկեց:

Հաակեն, ըստ երկույթին, ինձ ճանաշել է, մտածեց Ռավիկը: Այլապես ինչո՞ւ պետք է մոտենար ու նստեր: Ինքն այս մոմենտը հաշվի չէր տռել: Հիմա ուզիշովի պետք է նստի և սպասի, թե Հաակեն ինչ է անում, որպեսզի բռտ այնմ հարմարեցնի իր գործողությունները:

Նա լրագիրը բացեց, կարդաց վերնագիրը և նորից ծալեց, գրեց սեղանին: Հաակեն նայեց Ռավիկին:

— Հիանալի երեկո է, — ասաց նա գերմաներեն:

Թավիկը գլխով արեց:

Հասկեն ժպտաց:

— Լավ աշք ունեմ, ճիշտ է:

— Բայ երկույթին:

— Ես ձեզ նկատեցի, երբ դեռ ներսի էիք նստած:

Թավիկն անտարբեր քաղաքավարությամբ գլուխը տմբացրեց: Ներվերը ծայրահեղ լարված էին: Նա չէր կարողանում գրլի ընկնել, թե ինչ է Հասկեի մտադրությունը: Այն, որ Թավիկը անլեզար էր գտնվում Ֆրանսիայում, նա կարող էր չիմանարէ Բայց, ո՞վ գիտե, գուցե գեստապոն այդ մասին նո՞ւնպիս տեղյակ է: Սակայն դրա համար գեռ ժամանակ կար:

— Ես նույնիսկ ձեզ ճանաչեցի, — ասաց Հասկեն:

Թավիկը նայեց նրան:

— Սպիից, — շարունակեց նա, գլխի շարժումով ցույց տալով Թավիկի ճակատը: — Այդպիսի սպիներ միայն կորպորանտներն են ունենում: Նշանակում է, դուք գերմանացի պետք է լինեք: Կամ, ծայրահեղ դեպքում, Գերմանիայում ուսանած:

Հասկեն ծիծաղեց: Թավիկը գեռ նրան էր նայում: Սա անհնարին է, Պարզապիս շափաղանց անհեթեթ, ծիծաղելի բան է: Թավիկը հանկարծ մի թեթևություն զգաց և խոր շունչ քաշեց: Ուրեմն, Հասկեն գաղափար շունի, թե ինքը՝ Թավիկն ով է: Սպին նա համարել է ուսանողական մենամարտից մնացած հետք: Թավիկը ծիծաղեց: Ծիծաղում էր Հասկեի հետ միասին: Նա ստիպված էր բռունցքներն այնպիս սեղմել, որ եղունգները մտնեն մաի մեջ, և այդպիսով միայն հարկադրեց իրեն վերջ տալ ծիծաղին:

— Ճիշտ է, — հարցրեց Հասկեն, հպարտացած իր հայտնագործությունից:

— Միանգամայն ճիշտ է:

Ճակատի սպին, նրա գլուխը շարդել էին գեստապոյում Հենց Հասկեի աշքի առաջ: Արյունը հոսում, լցվում էր աշքերն ու բերանը, իսկ հիմա Հասկեն նստել է նրա դիմաց, դա ուսանողական մենամարտի հետք է համարում: Եվ պարձենում է իր խորաթափանցության համար:

Քելները բերեց Հասկեի պատվիրած կոնյակը: Հասկեն գիտակ մարզու աեսքով հոտոտեց բաժակը:

— Հա՞զ կոնյակ է, — բացատրեց նա, — Այս տեսակը բաները սրանք զիտին ինչպես պատրաստել, Բայց մնացածը... — նա Ռավիկին աշխավ արեց: — Ինչ կա, չկա հոտած է... Ամբողջ Ֆրանսիան, Խանտիեների ժողովուրդ է: Ապահովությունից ու կուշտ կյանքից բացի, ուրիշ ձգտում չըւնեն: Մեր դեմ կորած են:

Ռավիկին թվում էր, թե ինքը խոսել չի կարող: Իսկ եթե հանկարծ լեզուն բացվի, բաժակը շրմիալով կիսի սեղանին, կղարդի, վերցնելով ամենամեծ ու սուր կտորը, կղողի Հաակեի երեսն ու աշքերը նա զգուշորեն, կարծես ճիգ գործադրելով, վերցրեց առջնի բաժակը, խմեց և հանդարտորեն ցած դրեց:

— Այդ ի՞նչ է, — հարցրեց նրան Հաակեն:

— Պերնո: Աբսենտ փոխարինող:

— Ախ, արսե՞նու Ասում են, դրանից ֆրանսիացիները իմպոտենտ են դառնում, չե՞ք լսել — Հաակեն քմծիծաղեց: — Ներեցեք, ի՞նարկե: Ես անձամբ ձեզ նկատի չունեմ:

— Աբսենտը արգելված է, — ասաց Ռավիկը: — Իսկ սկզբոն վնասակարություն չունի: Աբսենտը ամլացնում է և ոչ թե իմպոտենտ դարձնում: Այդ պատճառով էլ արգելված է: Պերնոն անխոսնի օդի է: Համով մատուակի թրմօդի է հիշեցնում:

Ռոբերն, լեզու չի բռնվել, կարողացա խոսելի Եվ խոսեցի եռունիսկ առանց հուզմունքի, մտածեց Ռավիկը: Նա Հաակեին պատասխանում էր առանց գժվարության, սահուն, Եվ միայն իր խորքում ինչ-որ տեղ է, որ սուլում ու պատույտ է տալիս սև մըրբիկը: Իսկ մակերեսը հանդիսա է:

— Փարիզո՞ւմ եք ապրում, — հարցրեց նրան Հաակեն:

— Այո:

— Վաղուցվանի՞ց:

— Միշտ:

— Հասկանում եմ, — ասաց Հաակեն: — Փրանսահպատակ գերմանացի եք: Այստե՞ղ եք ծնվել:

Ռավիկը գլխով արեց:

Հաակեն խմեց իր կոնյակը:

— Մեր լավագույն մարդկանցից շատերը նույնպես ուրիշ երկրներում ապրող գերմանացիներ են: Ֆլուրերի տեղակալը եղիպտոսում է ծնվել: Ռողինբերգը՝ Ռուսաստանում, Գարրեն Արգենտինայից եկած է: Կարենորը աշխարհայացքն է, ճիշտ է:

— Միայն, — ասաց Ռավիկը:

— Ես դիտեի, որ այսպես կուտասիանեք: — Հաակեի դիմաքը գոհունակությամբ էր շնչում: Նա թեթևակեի այնպես խոնարհազեց սեղանի վրա, որ թվաց, թե սեղանի տակ կրունկները շրբակացրեց իրարւ: Ի միջի այլոց, թույլ տվեք ներկայանալ: — Ֆոն Հաակե:

Խավիկն իսկույն կրկնեց նույն արարողությունը:

— Հորն, — ասաց նաև Դա նրա նախկին կեղծանուններից էք:

— Ֆո՞ն Հորն, — հարցրեց Հաակեն:

— Այու:

Հաակեն գումար տմբացրեց: Նա գնալով ավելի ու ավելի էր վստահությամբ լցում դեպի Ռավիկը, որի մեջ նա տեսնում էր իր դասակարգի ներկայացուցչին և համախոհին:

— Դուք, բատ երեսութին, Փարիզը լավ գիտեք, ճի՞շտ է:

— Բավական լավ:

— Ես, իհարկե, նկատի չունեմ թանգարանները: — Հաակեն առամները բացեց ազնվակիրթ մարդու ժպիտով:

— Ես հասկանում եմ, դուք ինչ նկատի ունեք:

Արիական գերմարդը, բատ երեսութին, ուզում է անառակության գնալ, բայց լզիտի որտեղ պարտակի իրեն, մտածեց Ռավիկը: Եթի ինքը կարողանար դրան քարշ տալ քաղաքի խուզ անկյուններից որևէ մեկը, որևէ հեռավոր գինետուն կամ աշքից հեռու ընկած անշուք մի բողանոց..., իսկույն անցավ Ռավիկի մըտքով: Մի խոսքով, որևէ անկյուն, որտեղ ոչ խանդարող լիներ և ոչ էլ արգելող...

— Այստեղ, ձեզ մոտ, երկի, հետաքրքիր ժամանակ անցկացնելու տեղեր շատ կլինեն, ճի՞շտ է, — հարցրեց Հաակեն:

— Դուք նո՞ր եք եկել:

— Ես յուրաքանչյուր երկու շաբաթը մեկ մի երկու-երեք օրով այստեղ եմ լինում: Հսկողության պես մի բան է: Եատ կարենոր գործով, Վերջին տարվա ընթացքում մենք այստեղ շատ բան ենք արել: Ամեն ինչ կարգի է ընկած և լավ էլ գործում է: Ես չեմ կարող մանրամասնությունները ձեզ պատմել, բայց... — Հաակեն ծիծաղեց: — Այստեղ բան չկա, որ մարդ չկարողանա գներ ծատ ծախու ժողովուրդ է: Այն, ինչ մեզ պետք է, համարյա ամեն ինչ գիտենք: Նույնիսկ հետախուզության կարիք չունենք: Ամեն

տեսակի տեղեկություններն իրենք են բերում։ Հայրենիքի զավաճանությունը հայրենասիրության լուրջինակ տեսակներից է։ Դա բազմապարտիական սիստեմի ողղակի հետեանքներից է։ Յուրաքանչյուր պարտիա դավանանում է մյուս պարտիաներին, իսկ միաժամանակ նաև հայրենիքին։ Միայն թե միջից որևէ օգուտ հանին, իսկ մենք, իհարկե, չենք խանդարում, որ այդ օգուտն ունենան։ Այստեղ մենք բազմաթիվ համախռներ ունենք։ Եվ բռնորդ՝ ազգեցիկ ոլորտներում։— Հատկեն բաժակը բաշճրացրեց, նայեց, ինչպես պետքն է, և տեսնելով, որ գատարկ է, նորից դրեց սեղանին։— Նրանք նույնիսկ չեն էլ զինվում։ Կարծում են, որ եթե իրենք զինված չլինեն, մենք ոչինչ չենք պահանջի։ Եթե իմանայիք նրանց ինքնաթիւների և տանկերի թիվը, ծիծաղից կթուլանայիք Պարզապես ինքնասպանության թեկնածուներ են։

Ռամիկը լուս լսում էր նրան, նա վերին աստիճանի կենտրոնացած էր, բայց, չնայած գրան, շուրջը ամեն ինչ լողում էր, կարծես ինչք ինչ-որ երազ է տեսնում և ահա ուր որ է կարթնանաւ Սեղանը, քելներները, կյանքի իրիկնային աշխուժությունը, ավտոմեքենաների սահող շարքերը, տանիքների վրա կախված լուսինը, տների ճակատներին հարմարեցված լուսային պայծառ ռեկլամները... և իր դիմաց խոսքաշատ, բազմաթիվ ոճքագործություններ կատարած մի մարդ, որը կործանել էր իր՝ Ռամիկի կյանքը։

Երկու կին հիանալի կոստյումներ հագած անցան նրանց կողքով ու ժպտացին Ռամիկին, իվետան ու Մարթան էին՝ «Օզիրիսից»։ Այսօր նրանց ազատ օրն էր։

— Մի տես, ինչ շքեղություն է, սատանան տանի, — ասաց Հատկեն։

Արևել նրբանցք մտցնել, մտածեց Ռամիկը։ Նեղ, մուժ փողոցներից մեկնումեկը խրել... Եվ կամ թուլոնյան անտառը։

— Այս երկու դամաները սիրո վաճառքով են ապրում, — ասաց Ռամիկը։

Հատկեն նայեց նրանց հետեւց։

— Լավիկներն են, Դուք, երեխ, սրանց մասին լավ տեղեւկություններ ունեք, ճիշտ է։— Հատկեն մի բաժակ էլ կոնյակ պատվիրեց։— Կարելի՞ է ձեզ մի բաժակ հյուրասիրել։

— Ենորհակալ եմ, իս չէի ուզի պերնոն փոխել։

— Փարիզում պետք է որ լավ հաստատություններ լինեն, Հետաքրքիր կանանցով, բանով...

Հաակեի աշքերը շողջաղում էին Ճիշտ այնպես, ինչպես տարիներ առաջ շողջաղում էին գեստապոյի աղոտ լուսավորված նկուղում:

Ես այդ մասին շպետք է մտածեմ, ասաց ինքն իրեն Ռավիկը: Հիմա դրա ժամանակը չէ:

— Իսկ գուք այդպիսի հաստատություններում ոչ մի անդամ չե՞ք եղել, — Հարցրեց Ռավիկը:

— Որոշ տեղեր, մտել եմ, Թատկերացում ունենալու համար, իհարկե, Աւգեցել եմ տեսնել, թե մի ժողովուրդ ինչ աստիճանի կարող է ցածրանալ: Բայց, իհարկե, իսկական տեղերում չեն եղել, Այդպիսի տեղերում մարդ պետք է իրեն շատ զգուց պահի, Սյալակես սխալ քայլ արիր, իսկույն կվարկարեկվես:

Ռավիկը գլխով արեց:

— Այդ մտահոգության կարիքը չկա: Այնպիսի տեղեր գոյություն ունեն, որ ոչ մի տուրիստ ոտք չի դրել:

— Իսկ գուք գրանց տեղերը գիտե՞ք:

— Իհարկե, գիտեմ: Նույնիսկ շատ լավ:

Հաակեն խմեց իր երկրորդ բաժակը: Նա գնալով գառնուա՛ էր ավելի անկեղծ: Այն կաշկանդվածությունը, որ նա կարող էր ունենալ Գերմանիայում, այսուեղ անհետացել էր: Ռավիկն զգում էր, որ նրա մեջ կասկածները լրիվ բացակայում են:

— Ես հենց այսօր մտադիր էի մի փոքրիկ պատույտ տալ որոշ տեղեր, — ասաց նա Հաակեին:

— Իսկապէ՞ս:

— Այու, ես դա ժամանակ առ ժամանակ անում եմ: Մարդ պետք է ճաշակի այն ամենը, ինչ հնարավոր է:

— Ճիշտ է: Միանգամայն ճիշտ է:

Հաակեն մի ակնթարթ մտացրիվ նայեց Ռավիկի երեսին: Հարբեցնել, մտածեց Ռավիկը: Եթե ուրիշ ոչինչ հնարավոր լինի, խմեցնել ու քարշ տալ որևէ տեղ:

Հաակեի դեմքի արտահայտությունը փոխվեց: Նա հարբած չէր, բայց մտածում էր, թե ինչ անի:

— Ափոս, — ասաց նա վերջապես: — Ես հաճուքով կայի ձեզ հետ:

Թավիկը շպատասխանեց: Նա ուզում էր խոսակցությունն այնպես տանել, որ Հասկեի մեջ ոչ մի կասկած չառաջանա:

— Ես այս գիշեր պետք է մեկնեմ Բեղլին:— Հասկեն նայեց ժամացույցին:— Ժամուկեսից հետո:

Թավիկն անշարժ և հանդիսու նստած էր: Ես պետք է հետը գնամ, մտածեց Թավիկը: Նա, բայ երկույթին, որեւէ հյուրանոցում է ապրում: Եվ ոչ թե մասնավոր տան: Պարզապես հետք կմտնեմ իր համարը և այստեղ հաշիվը կմաքրեմ:

— Ես երկու ծանոթ ունեմ, նրանց եմ սպասում այստեղ,— ասաց Հասկեն:— Հիմի ուր որ է պետք է գան: Ինձ հետ են մեկնելու իրերս արդեն կայարանում են: Մենք այստեղից ուղղակի կայարան ենք գնալու:

Խափանվեց, մտածեց Թավիկը: Թե ինչո՞ւ մոտս ատրճանակ չեմ պահում: Ինչո՞ւ էի ես՝ հիմարս, վերջին ամիսներին անընդհատ ինձ համոզում, թե սխալվել եմ: Ես կարող էի նրան փողոցում փռել ու թաքնվել մետրոյում:

— Ակիսոս,— ասաց Հասկեն:— Բայց գուցե մենք դա մյուս անգամ անեք, հը՝: Ես երկու շաբաթից հետո էլի այստեղ եմ դալու:

Թավիկը թեթևացած շունչ քաշեց:

— Լավ, — ասաց նա:

— Դուք որտե՞ղ եք ապրում: Ես կարող էի ձեզ զանգել:

— «Աւելսի Պրինց» հյուրանոցում: Այստեղից գուրս գալիս՝ փողոցի մյուս կողմը:

Հասկեն հանեց բլոկնոտը և հասցեն գրեց: Թավիկը նայում էր բլոկնոտի կարմիր ու փափուկ կաշվե նրբառես կազմին և բարալիկ ոսկե մատիտին: Հետաքրքիր է, ինչե՞ր կան այդտեղ գրած, մտածեց Թավիկը: Երեք ինչ-որ տեղեկություններ, որոնք ով գիտե ում է տառապանքների ու տանշանքների մատնելու:

Հասկեն բլոկնոտը գրեց գրանը:

— Փառահե՞ղ կին էր... այն, որի հետ քիչ առաջ խոսում էիք, — ասաց Հասկեն:

Թավիկը մի վայրկյան զմխի լընկավ: Հետո հասկանալով, իսկույն վրա բերեց:

— Ախ հա՞... Այո, շատ լավն է...

— Կինողերասամնուհի՝ է:

— Մոտավորապես այդպիսի մի բան է:

— Լա՞վ ծանոթ է:

— Միանգամայն լավ:

Հաակեն մտազրադ ևայում էր իր առջևում հեռու ինչ-որ տեղ:

— Այստեղ ինձ համար այնքան էլ հեշտ չէ որևէ հաճելի կնոջ հետ ծանոթանալու Մի կողմից ժամանակ չկա, մյուս կողմից էլ հուսալի հանդամանքներ...

— Ի՞ս կարելի է կազմակերպել, — ասաց Ռավիկը:

— Ճի՞շտ եք ասում, իսկ դուք չեի՞ք ուզի:

— Ի՞նչ:

Հաակեն շփոթահար ծիծազեց:

— Օրինակ, այն դամալին, որի հետ խոսում էիք:

— Ամեննեին:

— Ստանան տանի, դա վաստ չէր լինի: Ֆրանսուհի՝ է:

— Կարծեմ, իտալուհի: Ավելի ճիշտ, ինչ-որ տարբեր ազգերի խառնուրդ է:

Հաակեն ժպտաց:

— Դատ չէ: Տանն այդպիսի բաները, իհարկե, հնարավոր չեն, Բայց այստեղ մարդ մի տեսակ ինկողնիու է, գոնե նշանակալից շափով:

— Դուք ինկողնիառ՝ եք, — Հարցրեց Ռավիկը:

Հարցը մի վայրկյան Հաակեին մոլորեցրեց: Բայց նա անմիշտապիս ժպտաց:

— Հասկանո՞ւմ եմ: Իհարկե, ինձ ճանաշողների համար ես Հաակե եմ... բայց ընդհանրապես, աշխատում եմ, որ դա դադունի մնա... ի դեպ, դուք որևէ ծանոթություններ լունե՞ք փախառականների հետ:

— Գրեթե ոչ մի, — զգուշորեն ասաց Ռավիկը:

— Եա՞տ ափսոս: Մենք հաճույքով մի քանի տեղեկություններ կուզենայինք զերցնել որոշ մարդկանց մասին... ընդ որում, դրա համար, իհարկե, վճարում ենք... — Հաակեն իսկույն ձեռքութարացրեց, — ինքնըստինքյան հասկանալի է, տվյալ զեպում ալդ մասին խոսք անգամ լինել չի կարող: Այնուամենայնիվ, նույնիսկ ամենափոքրիկ տեղեկությունը...

Իւազիկը նկատեց, որ Հաակեն աշքը չի հեռացնում իր վրայից:

— Դա հնարավոր է, — ասաց Ռազիկը: — Իհարկե, նախապես զժվար է ասել... Բայց մեկ էլ տեսար մի բան դոնվեց:

Հաակեն իր աթոռը մոտ քաշեց սեղանին:

— Իմ խնդիրներից մեկն էլ այդ է: Հայտնաբերել ոչ լեզալ կապեր Գերմանիայի և գրսի միջև, Երբեմն շատ դժվար է որեւէ կոնկրետ բան գտնել: Բայց մենք այստեղ լավ, հուսալի մարդիկ ունենք: — Նա բազմանշանակորեն հոնքերը բարձրացրեց:

— Մեզ մոտ, իհարկե, դա բոլորովին ուրիշ բան է: Պատվի գործ է: Հայրենիքի շահեր են, վերջին հաշվով:

— Ի՞նչ խոսք:

Հաակեն աշքերը բարձրացրեց:

— Ահա, վերջապես, և իմ ծանոթները: — Նախապես իմանալով ինչքան է բռնում, նա մի երկու թղթադրամ զրեց հախճապակյա ափսեի մեջ: — Շատ հարմար է, երբ այսպես գներն անմիջապես գրում ու ափսեի մեջ են թողնում: Սա պետք է նաև մեզ մոտ տարածել: — Նա տեղից կանգնեց և ձեռքը մեկնեց Ռազիկին: — Ցանություն, պարուն ֆոն Հորն: Ինձ համար շատ հաճելի էր ձեզ հետ ծանոթանալը, Ուղիղ տասնշորս օրից հետո ես ձեզ կզանգեմ: — Նա ժպտաց: — Իհարկե, սա խստորեն մեր մեջ է մնում:

— Այդ մասին խոսք լինել չի կարող: Զմոռանաք զանգահարել:

— Ես ոչինչ չեմ մոռանում: Ոչ դեմք, ոչ խոստում: Զեմ կարող ինձ այդպիսի բան թույլ տալ: Այդ է մասնագիտությունս:

Ռազիկը նույնպես կանգնել էր տեղից, նրա մոտ այն զգացումն էր, թե ձեռքով պետք է ծակի իր դեմ բարձրացած ինչ-որ բետոնե մի պատ: Հետո նա իր ափի մեջ զգաց Հաակեի ձեռքը, որը զարմանալիորեն փոքր էր և փափուկ:

Նա մի քանի վայրկյան մնաց այդպես անվճուական կանգնած և նայում էր Հաակեի հետևից: Հետո նստեց: Հանկարծ զգաց, որ դողում է: Մի քանի րոպե անց քեններին վճարեց ու դուրս եկավ: Նա գնում էր հենց այն ուղղությամբ, ուր Հաակեն էր զնացել: Բավական ժամանակ էր անցել, երբ հիշեց, որ Հաակեն ու

իր երկու ուղեկիցները տաքսի նստեցին։ Նրան հետևելի այլս միտք չուներ։ Հյուգանոցից արդեն դուրս էր դրվել։ Եթե հանկարծ Համակեն նրան մի անգամ էլ այսօր որևէ տեղ պատահականորեն հանդիպի, նշանակում է ինքը շատ զգույշ պետք է լինի։ Ռավիկը շուրջ եկավ ու շարժվեց դեպի «Խնտերնացիոնալ»։

Դու քեզ շատ խելացի ես պահել, — ասաց Մորոզովը։
Նրանք նստած էին Ծովեն կաֆեում։

Ռավիկը նայում էր իր աջ ձեռքը։ Նա մի քանի անգամ սպիրտով արդեն մաքրել էր։ Գիտեր, որ դա հիմարություն է, բայց ուրիշ կերպ վարվել չէր կարող։ Մաշկը հիմա այնպես էր շրացել, կարծես մագաղաթ լիներ։

— Դու պետք է խելագարված լինեիր, նրան որևէ բան անելու համար, — ասաց Մորոզովը։ — Լավ է, որ մոտդ ոչ մի զենք չի եղել։

— Ճիշտ ես ասում, — առանց ներքին համոզմունքի պատասխանեց Ռավիկը։

Մորոզովը նայեց նրա աչքերին։

— Հո զու հիմար չես, որ դատարանի առաջ կանդնես որպես մարդասպան կամ մահափորձ կատարող։

Ռավիկը պատասխան չտվեց։

— Ռավիկ... — Մորոզովը շիշը բարձրացրեց ու թխկալով դրեց սեղանին։ Ֆանտազյորություն մի արաւ։

— Ես ֆանտազյորություն չեմ անում։ Բայց հասկացիր, երբ մտաքերում եմ, թե ինչ հնարավորություն եմ բաց թողել ձեռքիցս, քիչ է մնում խելագարվեմ։ Եթե դա մի երկու ժամ շուտ լիներ, ես նրան անպայման քարշ տված կլինեի մի տեղ... Կամ մի ուրիշ բան արած կլինեի...»

Մորոզովը բաժակները լցրեց։

— Խմիր, օղի է, էլի կհանդիպես, ձեռքիցդ չի գնա։

— Ի՞նչ իմանաս։

— Նա դարձյալ գալու է։ Այ, կտեսնես։ Այդպիսի տիպերը սովորաբար էլի վերադառնում են։ Լավ շանգալ ես զցել, հանգիստ մնա։ Կենացդ։

Ռավիկը բաժակը խմեց։

— Ես դեռ կարող եմ հասնել Հյուսիսային կայարանի, Ար-
պեսզի տեսնեմ զնում է, թե չէ:

— Իհարկե, կարող ես Դու կարող ես նաև նրան հենց այն-
տեղ սպանել: Եվ ամենաքիշը քսան տարով տաժանակրության
գնաս:

— Այսու Կարող էի հետեւ — զնո՞ւմ է թե չէ:

— Եվ ընկնել նրա աշբով ու ինչ կա-շկա փշացնել:

— Ես գոնե պետք է հարցրած լինեի, թե սովորաբար ո՞ր
Հյուրանոցում է իջնում:

— Եվ նրա մեջ ամեն տեսակի կասկածներ շարժեիր: — Մո-
րոզովը նորից լցրեց բաժակները: — Լսիր, Թավիկ: Ես քեզ հաս-
կանում եմ, դու հիմա նստել ես և անընդհատ մտածում, թե ամեն
ինչ սխալ ես արել: Զեռք քաշիր այդ մտքերից: Եթե ուզում ես,
որեւ բան խփիր, շարդիր: Մի մեծ բան, բայց ոչ թանկ: Եթե ինձ
ես հարցնում, գնա «հնտերնացիոնալի» «Արմավենու սրահում»
ինչ չկա շարդիր:

— Դա միտք շունի:

— Աւքեմն, խոսիր, Պատմիր քեզ հուզող բաների մասին:
Խոսիր մինչև հալդ կտրվի: Դուրս թափիր, ինչ մեջդ կուտակվել
է, և կհանգստանաս: Դու ուսւ չես, այլապես ինձ կհասկանայիր:
Թավիկը նստած տեղն ուղղվեց:

— Բորիս, — ասաց նա: — Ես գիտեմ, կոհսաներին մարդ
պետք է ուղղակի ոչնչացնի և ոչ թե նրանց հետ կովի մեջ մտնի:
Բայց այդ մասին խոսել ես չեմ կարող: Պետք է մտածեմ, մտա-
ծեմ, թե ինչ կարող եմ անել: Ես դա պետք է նախապարաստեմ,
ինչպես վիրահատությունը: Եթե հնարավոր է առհասարակ նման
մի բան նախապարաստել: Ես պետք է ընտելանամ այդ մտքին:
Դեռ տասնչորս օր ժամանակ ունեմ: Դա շատ լավ է: Ուղղակի
հիանալի է: Ես կովորեմ հանգիստ լինել: Դու իրավացի ես:
Մարդ կարող է խոսելուց, իր մեջ կուտակվածը դուրս թափելուց
հանգստանալ, դառնալ ավելի լրջամիտ: Բայց դա կարելի է անել
նաև անընդհատ միենուն հարցի շուրջը մտածելու միշոցով: Այդ
մտածումների մեջ ատելությունը դառնում է սառը, հետևողական
նպատակ: Ես իմ մտքերում այնքան եմ սպանելու այդ Հապեին,
որ մինչև նրա վերադրձը դա իմ մեջ սովորույթ դարձած լինի:
Հազարերորդ անգամ մարդ ավելի խելամիտ, ավելի հանգիստ

կարող է լինել, բայ առաջին անգամ։ Իսկ Հիմա արի խոսենք թայց ուրիշ բանից։ Թեկուզն այդ սպիտակ վարդերի մասին։ Այս մի նալիր դրանց Այս գիշերվա տոթում կարծես ձյուն լինեն, կարծես զիշերվա անհանդիստ ալեկություններից կուտակված փրփուր լինեն։ Հիմա դու գո՞հ ես։

— Ոչ, — ասաց Մորոզովը։

— Հավի նայիր, օրինակ այս ամռանը, 1939 թվականի այս ամռանը, Մրանից վառողի հոտ է գալիս։ Այս վարդերը նման են այն ձյանը, որը եկող ձմեռ կծածկի եղբայրական գերեզմանները։ Իսկ Փարիզը ուրախությունների մեջ է, Կեցցե շմիջամտելու դարբն Մարդկային քարացած սրտերի՝ դարբն Այս գիշեր շատերն են սպանվելու, Բորիս, Ամեն զիշեր սպանում են մարդկանց։ Շատերին են սպանում։ Այրվում են քաղաքներ, ինչ-որ տեղ փշարերի հետևում տնքում են հրեաները, չեխիերը մեռնում են անտառներում, լինացիներն այրվում են ճապոնական գազոլինով ողողված, համակենտրոնացման ճամբարներում սուլում է մահացան մտրակը, Այս բոլորից հետո մի՛թե մենք պետք է սենտիմենտալ կանանց նման նստենք ու արցունք թափենք, երբ անհրաժեշտ է հճրագործին սպանել։ Մենք պետք է բռնենք նրան ու ոչնչացնենք, ուրիշ ոչինչ, ինչպես հաճախ ենք մեր կամքին հակառակ սպանել միլիոնավոր անմեղ մարդկանց, որոնք մեզանից տարբերվել են լոկ նրանով, որ իրենց համազգեստը մերից չի եղել։

— Այ, ապրես, — ասաց Մորոզովը։ — Դա արդեն ուրիշ բան է, Դու սովորե՞լ ես, թե ինչպես են դանակ բանեցնում։ Դանակն աղմուկ շունի։

— Այսօրվա համար այդքանը բավական է, ինձ հանդիստ թողի Վերջիվերջո ես պետք է քնեմ։ Թեև հանգիստ եմ ձկանում, բայց սատանան գիտե, կարող եմ քնել, թե չէ։ Հասկանո՞ւմ ես։

— Այս, հասկանում եմ։

— Այս գիշեր ես մտովի անընդհատ սպանելու եմ։ Տասնշորթ օրվա մեջ պետք է դառնամ իսկական ավտոմատ։ Հիմա զիսավորը այս երկու շաբաթն անփորձանք ապրելն է։ Այսինքն, հասնել այն օրվան, երբ առաջին անգամ հանդիստ արդեն կարող եմ քնել, Խմելը չի օգնում։ Քնաբերը՝ նույնպես ինձ պետք է միայն

Հոգնածությունը քննեցնիւ Որից հետո հաջորդ օրը ևս արդեն ինձ ամբողջովին առողջ կզգամ, Հասկանո՞ւմ ես:

Մորոզովը սրոշ ժամանակ լուր նստած էր:

— Մի կին ճարիր, — ասաց նա:

— Կո՞չն ինչ եմ անում:

— Մի բան կանես, Կնոջ հետ քնելը միշտ էլ լավ է, Զանգիր ժոհանին, նա կզա:

Ժոհանին Ճիշտ է, Չէ՞ որ ինքը ուստորանում հանդիպեց նրան, ինչ-որ բանի մասին էին խոսում: Բայց ինչի՞, մոռացել է:

— Դա չեմ անի, — ասաց Թալիիկը: — Աւրիշ առաջարկություններ կա՞ն: Միայն՝ հասարակ: Ամենահասարակ տեսակի:

— Տե՛ր աստված: Կյանքը մի բարդացրու Կնոջ հանդեպ ունեցած սիրուց ազատվելու ամենաճիշտ եղանակը ժամանակ առ ժամանակ նրա հետ քնելն է, Երևակայությանը ազատություն չպետք է տալ: Ո՞ւմ է պետք բնական ակտը արհեստականորեն դրամատիկացիայի ենթարկելը:

— Այդ ասա, — վրա բերեց Թավիկը: — Ո՞ւմ է պետք:

— Որ այդպիս է, թող գնամ զանգահարեմ: Մի բան կբարեմ քո օգտին: Հո գո՞ւր չեմ զիշերային դռնապան:

— Աչ մի տեղ մի զնա: Ցոլա կզնանք: Արի խմենք ու այդ վարդերին նայենք: Մեռածների դեմքերը նույնպես լուսնի շողերի տակ այդպիս սպիտակ են լինում: Երկնքից թափվող գնդացրային կրակից հետո: Ծա դա Խսդանիայում եմ տեսել: Երկինքը ֆաշիստների ստեղծագործությունն է, ասաց այն ժամանակ մետաղադրծ բանվոր Պարլո Նոնասոր: Նրա մի ոտք կտրեցինք: Պարլոն դառնացած էր իմ դեմ, որովհետև ես չկարողացա նրա այդ ոտքը կոնսերվացիայի ենթարկել սպիրտի մեջ: Նրա ասելով իր մի քառորդը թաղված էր: Պարլոն շգիտեր, որ իր այդ ոտքը շները տարել էին լավել...

XXV

Վերերը մտավ վիրակապարան և պիսով նշան արեց Թավիկին: Նրանք դուրս եկան միշանցքի:

— Գյուրանն է զանգում: Աւգում է, որ դուք անմիջապես զնաք: Ինչ-որ բարդ դեպք է, հանդամանքները՝ արտակարգ:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Դա նշանակում է, Դյուրանը անհաջող վիրահատություն է արել և հիմա ուզում է, որ ես իրեն դուրս բերեմ այդ վիճակից, ճիշտ է:

— Զգիտեմ, իիստ հուզված էր, ինչպես երևում էր, գլուխը կորցրել է:

Ռավիկը գլուխն օրորեց, Վերերը լուս էր:

— Իսկ առհասարակ նա որտեղից դիտե, որ ես վերադարձել եմ, — Հարցրեց Ռավիկը:

Վերերն ուսերը թոթվեց:

— Գաղափար չունեմ, Երկի որևէ բուժքը ոչիցից:

— Ինչո՞ւ չի զանգահարել Բինոյին, նա շատ լավ վիրաբույժ է:

— Ես դա ասացի, բայց նա բացատրեց, որ խոսքը շատ բարդ գեպքի մասին է: Զեր մասնագիտության գծով:

— Հիմար բան է ասում: Փարիզում ուզածդ մասնագիտության գծով հիանալի բժիշկներ կանու ինչո՞ւ չի դիմում Մարտելին, որը աշխարհի լավագույն վիրաբույժներից մեկն է:

— Դուք լզիտե՞ք, ինչ է:

— Ես գիտեմ: Չի ուզում կոլեղաների առաջ խայտառակվեր Արքի բան է անձնադիր չունեցող փախստական բժիշկը: Նրա լեզուն կարեն է:

Վերերը նայեց Ռավիկին:

— Հիմա ի՞նչ եք ասում, Գնո՞ւմ եք՝ թե չէ: Ուշացնել չի կարելի:

Ռավիկը խալաթի կապերն արձակեց:

— Իհարկե, գնում եմ, — Վրզովված ասաց նա: — Բա ի՞նչ պետք է անեմ, որ չգնամ: Բայց զորք պետք է ինձ հետ գաք:

— Եղավ: Իմ մերենայով կգնանք:

Վերերն ու Ռավիկը աստիճաններով իջան ներքեւ: Վերերի մերենան կլինիկայի առաջ կանգնած փայլվում էր արևի տակ: Նրանք նստեցին մերենան:

— Ես աշխատելու եմ միայն ձեր ներկայությամբ, — ասաց Ռավիկը: — Թէ չէ, ասոված գիտե, մեկ էլ տեսար մեր եղբայրը որեւէ փորձանք բերեց զիխիս:

— Ես չեմ կարծում, թե այս բոպեին նրա մտքով այդպիսի բան կարող է անցնել:

Մեքենան շարժվեց:

— Ես շատ ուրիշ բաներ եմ տեսել,— ասաց Ռավիկը: — Բեռնիում ես գիտեի մի երիտասարդ ասիստենտի, որը բոլոր անհրաժեշտ տվյալներն ուներ լավ վիրաբույժ դառնալու: Մի անգամ նրա պրոֆեսորը կիսահարբած վիճակում վիրահատելով, կտրվածքը կատարել էր սխալ և, առանց որևէ բան տակու, ասիստենտին առաջարկել էր շարունակել: Վերջինս ոչինչ չէր նկատել, իսկ կես ժամից հետո պրոֆեսորը աղմուկ էր բարձրացրել և սխալ կտրվածքը դցել ասիստենտի վրա: Պացիենտը մնաց սեղանին: Երիտասարդը մահացավ մի օր հետո: Խնքնասպան եղավ: Իսկ պրոֆեսորը շարունակում էր խմել ու վիրահատել:

Ավելյու Մարկոյի վրա նրանք կանո առան: Գալիլեյի փողոցով անցնում էր բեռնատար մեքենաների մի շարային: Մեքենայի ապակիների միջով արևն այրում էր: Վերերը սեղմեց գործիքային պանելի կոճակին և մեքենայի զերեածածկը դանդաղորեն սահեց դեպի ետ: Նա հպարտությամբ նայեց Ռավիկին:

— Մի քանի օր է, ինչ պատրաստել եմ տվել: Ելեկտրականությամբ է բարձրանում իշնում: Հոյակապ բան է: Ի՞նչ տես, որ մարդը չի հնարիւմ:

Քամին խուժում էր մեքենայի բացած ծածկի վրայով: Ռավիկը զիսով արեց:

— Այս, հոյակապ է: Ամենավերջին նորովթյունները մագնիսային ականներն են և տորպեզները: Ես դա երեկ ինչ-որ տեղ կարդացի: Եթե այդպիսի տորպեզները հանկարծ նպատակակետից անցնում են, ապա իսկույն պտույտ են տալիս և նորից դնում գեպի նպատակը: Եաւ հարամիտ ժողովուրդ ենք:

Վերերը նրա կողմը շրջեց իր կարմիր երեսը, որտեղ բարեհոգի մի ժպիտ էր շողշողում:

— Հը, Ռավիկ, դուք նորից պատերազմին անդրագարձաք: Պատերազմը մեզանից ավելի է հեռու, քան լուսինը: Բոլոր այդ խոսակցությունները պատերազմի մասին քաղաքական ձնշման միջոցներ են, ուրիշ ոչինչ, հավատացեք ինձ:

Վիրահատվող կնոջ մաշկը սադափի կապտավուն երանգ ուներ, իսկ գեմքը մոխրագույն էր։ Փարթամ շեկլիկ մազերը վիրահատական սեղանի լույսերի տակ կարծես ոսկեղեն բոցեր արձակելիս լինեին։ Մոխրագույն երեսի շուրջը սփռված մազերի այդ հորհրատանքում կանչող ինչ-որ մի բան կար։ Թվում էր, թե կյանքը ամբողջովին հեռացել է այդ մարմնի միջից, և միայն մազերի այդ կայծկլտանքն է, որ դեռ մնացել է կենդանի և օգնության է կանչում։

Վիրահատական սեղանին պառկած կինը անսահման գեղեցիկ էր. սլացիկ, նրբակերտ, իսկ դեմքն այնպիսին էր, որ նույնիսկ ամենաուժեղ ուշագնացությունը ի վիճակի շէր զրկել նրան հմայքից։ Դա մի կին էր՝ ստեղծված պերճությունների և սիրոհամար։

Արևահոսությունը շատ քիչ էր, դրեթե չկար։

— Արգանդը բացե՞լ եք, — հարցրեց Ռավիկը Դյուրանին։

— Այու։

— Հետո՞։

Դյուրանը լուս էր, Ռավիկը հայացքը բարձրացրեց և տեսավ, որ նա իրեն է նայում։

— Լավ, — ասաց Ռավիկը։ — Առայժմ քույրեր մեզ պետք չեն։ Մենք երեք բժիշկ ենք, դա բավական է։

Դյուրանը զլիսով համաձայնություն նշան արեց, քույրերը և ասխատենալ հեռացան։

— Հետո՞։ — նորից հարցրեց Ռավիկը նրանց զնալուց հետո։

— Դուք ինքներդ եք տեսնում, բանն ինչումն է։

— Ոչ, ես չեմ տեսնում։

Ռավիկն, իհարկե, տեսնում էր, թե որն է Դյուրանի սխալը, բայց ուզում էր, որ նա ինքը դա հաստատի Վերերի ներկայությամբ։ Այդպես ավելի ապահով կլիներ։

— Հղիության երրորդ ամիսն է։ Արնահոսություն։ Հարկադրված եղանք քերելու ինչպես երկում է, ներսի պատը վնասվածք է ստացել։

— Հետո՞։ — նորից հարցրեց Ռավիկը։

Նա հայացքը դցեց ուղղակի Դյուրանի աշքերին, որոնք լցված էին անզոր կատաղությամբ։ Հիմա նա ինձ հավիտենապես ատե-

լու է, մտածեց Ռավիկը, թեկուզն այն պատճառով, որ Վեբերը լսում է այս բոլորը:

- Պերֆորացիա է, — ասաց Դյուրանը:
- Գդալո՞վ եք արել:
- Ինարկե, — ասաց Դյուրանը փոքր-ինչ լռելուց հետո:

Բա էլ ինչո՞վ:

Արնահոսությունը լրիվ դադարեց, Ռավիկը լուս շարունակում էր հետազոտությունը: Հետո շտկվեց:

— Դուք պերֆորացիա եք տվել և չեք նկատել այդ: Այնուհետև բացած անցքով ներս եք քաշել մի աղեսլորք: Չեք հասկացել, թե ինչ է կատարվում: Եվ, բայց երկույթին, համարելով, որ այդ աղին պտղաթաղանթն է, սկսել եք քերել և վնասել նրա պատը: Ճի՞շտ է:

Քրափինքը հանկարծ պատեց Դյուրանի ճակատը: Դիմակի տակ մորուքն այնպես էր շարժվում, կարծես նա փորձում էր ինչ-որ բան ծամել և չեք կարողանում:

- Կարող է պատահել:
- Արքա՞ն ժամանակ է, ինչ վիրահատությունն սկսել եք:
- Մինչև ձեր զայն ընդամենը երեք քառորդ ժամ:
- Ներքին արյունազեղում է և բարակ աղիքի վնասվածք:

Սեպիսի ծայրահեղ վտանգ կա: Աղին պետք է կարել և հեռացնել արգանդը: Անհապաղ:

- Ի՞նչ, — հարցրեց Դյուրանը:
- Դուք դա ինքներդ հիանալի գիտեք, — ասաց Ռավիկը: Դյուրանն սկսեց ալքերը արագ թարթել:
- Այո, գիտեմ: Բայց ես ձեզ կանչել եմ, որպեսզի գուք...
- Դա այն ամենն էր, ինչ ես ձեզ կարող էի ասել: Ներս կանչեք բոլորին և շարունակեք աշխատել: Խորհուրդ եմ տալիս շտապել:

Դյուրանի ծնոտը նորից սկսեց շարժվել:

- Ես շափազանց հուզված եմ, Վիրահատությունը արդյոք իմ փոխարեն չէի՞ք անի:
- Ոլ, ինչպես գուք գիտեք, ես գտնվում եմ Ֆրանսիայում ոչ լեզար և վիրահատություններ անելու իրավունք չունեմ:
- Դուք... — սկսեց Դյուրանն ու լեզուն կապ ընկալ:
- Սանիտարները, թերուս ուսանողները, մասաժիստները,

ասիստենտները — դրանք բոլորն այստեղ իրենց գերմանական նշանավոր թժիշկներն են ներկայացնում... — Ռավիկը չը մռացել, թե Դյուրանն ինչ էր ասել Անալին: — Մեսյո Լեալն ինձ որոշ բաներ այդ կապակցությամբ բացատրել է, — ասաց Ռավիկը: — Այստեղից վտարելուց առաջ:

Նա նկատեց, թե ինչպես Վեբերը բարձրացրեց զլուխից: Դյուրանը ոչինչ չպատասխանեց:

— Վիրահատությունը ձեր փոխարեն կարող է անել թժիշկ Վեբերը, — ասաց Ռավիկը:

— Բայց չէ՝ որ գուք հաճախ եք իմ փոխարեն վիրահատություններ արել: Եթե ձեզ հոնորարի հարցն է...

— Հոնորարը ոչ մի գեր խաղալ չի կարող: Ես այլևս չեմ վիրահատում, ինչ վերադարձել եմ: Հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում է այն պացիենտներին, որոնք նախօրոք իրենց համաձայնությունը չեն տվել նման կարգի վիրահատության համար:

Դյուրանը կրկին նայեց Ռավիկին:

— Բայց հո չի՝ կարելի վիրահատվողին նարկոզից հանել՝ նրա կարծիքը հարցնելու համար:

— Ինչո՞ւ չէ, կարելի է: Բայց դա սիսկի հետ է կապված: Որովհետև բանը կարող է սեպսիոնվ վերջանալ:

Դյուրանի գեմքը ամբողջովին թաց էր: Վեբերը նայեց Ռավիկին, Ռավիկը գլխով արեց:

— Ձեր բուժքույրերի վրա կարելի՞ է հույս դնել, — հարցրեց Վեբերը Դյուրանին:

— Այո, միանգամայն...

— Ասիստենտի կարիքը չկա, — ասաց Վեբերը Ռավիկին: — Մենք բավական ենք — երեք թժիշկ, երկու բույր:

— Ռավիկ... — ասաց Դյուրանն ու լեզուն նորից կտպ ընկալ:

— Դուք պետք է Բինոյին կանչեիք, — բացատրեց նրան Ռավիկը: — Կամ Մալոնին, և կամ Մարտելին: Նրանք բոլորն էլ առաջնակարգ վիրաբույժներ են:

Դյուրանը չպատասխանեց:

— Դուք ընդունո՞ւմ եք այստեղ՝ Վեբերի ներկայությամբ, որ թույլ եք տվել արգանդի պերֆորացիա և աղիքային օզակի վնասագծը, համարելով այդ աղիքը որպես պտղաթաղանթ:

Դյուրանը ձգձգում էր պատասխանը:

— Այս, — վերջապես ասաց նա խոպհու ձայնով:

— Դուք վերցնո՞ւմ եք ձեզ վրա վիրահատության և նրա ելքի լրիվ պատասխանատվությունը, ինչպես և պատասխանատվությունը այն հանգամանքի, որ վիրահատությունը արվում է առանց պացիենտի դիտության ու համաձայնության:

— Այս Բա իհարկե, — տնքաց Դյուրանը:

— Եատ լավ, Որ այդպես է, կանչեք բուժքույրերին: Ասիստենտի կարիքը մենք չունենք: Նրան բացատրեք, որ դուք Վերերին և ինձ թույլ եք տվել որևէ բացառիկ դժվար վիրահատության ժամանակ մասնակցել որպես ասիստենտ: Ասացեք, որ դա հին խոստում է կամ նման մի բան: Անեսթեզիայի հետ կապված հարցերը դուք վերցրեք ձեզ վրա: Քույրերը նորից ստերիլիզացիայի պետք է ենթարկվեն, թե ոչ:

— Ոչ, Դրա կարիքը չկատ Այդ հարցերում վստահելի են, նրանք ոչ մի բանի չեն կապել:

— Ավելի լավ:

Արովայնի խոռոշը բաց էր, Ռավիկը ծայրագույն դգուշությամբ փոքր առ փոքր քաշեց ու դուրս բերեց աղեղոլորքը արգանդի մեջ գոյացած անցքից, կամաց կամաց փաթաթելով այն ստերիլ անձեռոցիկների մեջ, որպեսզի կանխի սեպսիսի հնարավոր վտանգը: Հետո նոյն ստերիլ անձեռոցիկներով ամբողջովին ծածկեց արգանդը:

— Արտարգանգային հղիություն է, — փնտփնթալով ասաց նա Վերերին: — Ահա, այստեղ նայեք... պտղի կեսը արգանդում է, կեսը՝ փողի մեջ: Փաստորեն Դյուրանին չի էլ կարելի մեղադրել: Եատ բացառիկ գեալք է: Բայց և այնպես...

— Ի՞նչ, — հարցրեց Դյուրանը վիրաբուժական սեղանի էկրանի հետեւ: — Ինչ ասացի՞ք:

— Ոչինչ:

Ռավիկը սեղմիշներ դրեց աղիքի վրա և կատարեց ուեզեկցիան: Հետո անմիջապես կարեց բացված ծայրերը և կողային անաստոմոզ արեց:

Վիրահատությունը կլանել էր Ռավիկին, նա Դյուրանին մոռացել էր, Կապելով փողերը և նրանց սնող անոթները, Ռավիկը փողի ծայրը կտրեց: Հետո անցավ արդանդի հեռացմանը: Ինչո՞ւ է արյունն այսքան քիչ, մտածեց նա: Ինչո՞ւ արյունն այնպիսի առատությամբ չի հոսում, ինչպես սրտից: Զէ՞ որ ես կտրում եմ կյանքի ամենամեծ հրաշքը, որն ընդունակ է հենց այդ նույն կյանքը շարունակել:

Նրա գեմ պառկած սքանչելի կինը մահացած էր, նա կարող էր գեռ ապրել, բայց փաստորին մեռած է: Սերունդների ծառի չորսած մի ճյուղ է նա: Մաղկող, բայց արդեն կորցրած պաղաքերության զաղտնիքը, Նախնադարյան անանցանելի անտառներում ապրում էին հակայական մարդանման կապիկներ: Նրանք հազարավոր սերունդների գոյության ընթացքում անցել են պայքարի և զարգացման բարդ ճանապարհ: Եգիպտացիները տաճարներ էին կառուցում, ծաղկում էր Հելլադան, անընդմեջ շարունակվել է արյան խորհրդավոր հոսքը, անվերջ ու անընդհատ բարձրանալով դեպի վեր, մինչև որ հայտնվել է ահա այս կինը: Հիմա նա անպուղ է, ինչպես դատարկ հասկը, և այլևս չի կարող շարունակել իրեն, նրա արյունը չի մարմնավորվի ոչ իր տղայի և ոչ էլ աղջկա մեջ: Դյուրանի կոպիտ ձեռքը կտրել է արդեն հաջորդականության հազարամյակներով շարունակվող շղթան: Բայց միթե հենց ինքը Դյուրանը նույնպես հազարավոր սերունդների կյանքի արդյունքը չէ: Միթե նաև Դյուրանի և նրա գարշելի մռութի համար չեն ծաղկել Հելլադան ու Վերածննդի դարաշրջանը:

— Ինչքա՞ն է այս ամենը նողկալի, — ասաց Ռավիկը:

— Ի՞նչ՝ հարցրեց Վերերը,

— Հենց այնպես... ոչինչ:

Ռավիկը շտկվեց:

— Վերջացավ, Վիրահատությունն ավարտված է:

Նա նայեց կնոջ շողողուն մազերով երիզված գունաթափ ու հաճելի դեմքին, նայեց դուզլին, որի մեջ արնաշազախ ընկած էր այն, ինչն այս դեմքն այսքան գեղեցիկ ու հմայիչ էր դարձնում, Հետո նայեց Դյուրանին:

— Վիրահատությունն ավարտված է, — կրկնեց նա:

Դյուրանը դադարեցրեց նարկովը, նա Ռավիկի կողմը չկոնայում, Սպասում էր, մինչև որ քույրերը հիվանդին սահմանվ

դուրս տանեն։ Հետո առանց որևէ բան ասելու, գնաց նրանց հետևից։

— Վաղը նա վիրահատության համար հինգ հազար ֆրանկ ավելի կպահանջի, — ասաց Ռավիկը Վերերին։ — Եվ կրացատրի նաև, որ կնոջ կյանքը փրկել է։

— Հազիվ թե։ Արդեն լրիվ խեղճացած է։

— Մի օրը ահագին ժամանակ է։ Իսկ զղչումը կարող է կարծ տևել։ Մանավանդ եթե շրջես քո օգտին։

Ռավիկը լվացվեց։ Ապակու միջով նա տեսով, որ դիմացի տան լուսամուտի գոգին թաղարներով կարմիր խորդենիներ են դրված։ Ծաղիկների տակ նստած էր մոխրագույն մի կատու։

Գիշերվա ժամը մեկին նա «Ծեհերազաղեից» զանդ տվեց Գյուրանի կլինիկան։ Գիշերային հիվանդապահն ասաց, որ վիրահատված կինը քնած է, որ երկու ժամ առողջ խիստ անհանգիստ էր, բայց Վերերը եկավ և ցավերը հանդստացնող ինչ-որ գեղ տվեց։ Հիմա կարծես թե արդեն լավ է։

Ռավիկը դուրս եկավ հեռախոսային խցիկից, Նրա քիթն ընկալ գույքու շատ սուր մի հոտ։ Ներկած, բայց փոքր-ինչ արդեն խունացած շեկ մազերով մի կին, խշխացնելով շորը, հպարտ ու զրգոիլ տեսքով մտավ կանացի զուգարան։ Այդ կինը, որ Ռավիկի նախկին պացիենտներից էր, հիվանդանոցում եղած ժամանակ բնական ոսկեգույն մազեր ուներ, որոնք փոքր-ինչ կարմըրին էին տալիս ու փայլվիլում։ Ռավիկը մի սիդարետ վառեց ովերագործավ սրահ։ Խուսական նույն և մշտական երգչախումբը նորից էր երգում իր նույն և մշտական «Սև աշերը»։ Արդեն քսան տարի էր, ինչ այդ երգչախումբը «Սև աշերը» կատարում էր ամբողջ աշխարհում։ Քսան տարի շարունակվող ողբերգությունը ծիծաղելի դառնալու վտանգ ունի իր մեջ, մտածեց Ռավիկը։ Իսկական ողբերգությունը պետք է կարճ լինի։

— Ինդրում եմ, ինձ ներեք, — ասաց նա Կետ Հեգստրեմին։ — Ես անպայման պետք է զանգեիր։

— Ամեն ինչ կարգի՞ն է։

— Մինչև հիմո՞ւ այս։

ինչո՞ւ է նա հարցնում այդ,— մի տեսակ շփոթված, մտածեց թավիկը:— Չէ՞ որ իր մոտ որոշակիորեն ամեն ինչ չէ, որ կարգին է:

— Արդեն գո՞չ եք, Զեր ուզածն այստեղ է,— ասաց նա, ցույց տալով օղու գրաֆինը:

— Աչ, գո՞չ չեմ,— պատասխանեց Հեղստրեմը:

— Գո՞չ չե՞ք:

Կետ Հեղստրեմը գլուխն օրորեց:

— Հիմա ամառ է, Թավիկ: Ամառը պետք է ոչ թե գիշերային ակումբում նստել, այլ տերրասում: Եվ այն էլ այնպես, որ կողքիդ գոնե մի քոնձոռոտ ծառ լինի, թեկուզն ցանցով շրջապատված:

Թավիկը հայացքը բարձրացրեց ու հանդիպեց ուղիղ Ժոանի աշխերին: Ըստ երեսովին, նա եկել էր այն ժամանակ, երբ ինքը գնացել էր Հեղստրոսվ զանգելու: Որովհետեւ մինչ այդ նա այստեղ չէր: Ժոանը նստած էր դիմացի անկյունում:

— Ուզո՞ւմ եք գնանք ուրիշ ուստորան, — հարցրեց նա Կետ Հեղստրեմին:

Կետ Հեղստրեմը գլուխն օրորեց:

— Աչ, իսկ դո՞ւք: Ուզում եք, որևէ քոնձոռոտ ծառի մոտ նստել:

— Քոնձոռոտ ծառի տակ օդին մեծ մասամբ նույնպես քոնձոռոտ համ է ունենում: Իսկ այստեղ լավ է:

Թրգչախումբը լոեց: Հիմտ արդեն բարձրացավ նվազախրմբի ձայնը, որն սկսեց բլլուզ նվագելու ժամանք տեղից վեր կացավ և գնաց դեպի պարի հրապարակը: Թավիկը չէր կարողանում տեսնել, թե նա ում հետ է: Միայն այն ժամանակ, երբ լուսարձակի բաց-երկնադույն լույսը սահում էր պարահրապարակի վրայով, Ժոանն ընդամենը մի վայրկյան հայտնվում էր ու նորից սուզվում սրահի կիսախավարի մեջ:

— Դուք այսօր վիրահատո՞ւմ էիք, — հարցրեց Կետ Հեղստրեմը:

— Այս...

— Հետաքրքիր է, մարդ ինչպե՞ս է զգում իրեն, երբ վիրահատությունից հետո գիշերային ակումբ է գալիս: Դա նույնը չէ, երբ մարդ ճակատամարտից հետո որևէ խաղաղ քաղաք է վերա-

դառնում, Կամ էլ, երբ ժանր հիվանդությունից հետո ապաքին-
վում է:

— Ոչ միշտ, երբեմն մարդ իրեն դատարկված է զգում, Բայց
միայն այդքան:

Հուսարձակի պայծառ շողերի տակ ժողովը աշխանի թափան-
ցիկ էին թվում: Նրա հայացքը ուղղված էր Ռավիկի կողմը: Ոչ,
դա սիրտս չէր, որ զգացնել տվեց, սիրտս հանգիստ է, մտածեց
Ռավիկը: Ստամոքս էր: Դա արևային հյուսակին հասցրած հար-
ված էր: Հազարավոր բանաստեղծություններ կան այդ մասին
գրած, Եվ այդ հարվածը դալիս է ոչ թե քեզանից, թեթևակի
քրոնած, գեղեցիկ, պարող մարմնի կտոր, այլ իմ ուղեղի մթին
ծալքերից: Իսկ երբ իմ ներքին ցնցումն ավելի ուժեղ է լինում այն
ժամանակ, երբ ես տեսնում եմ, թե դու ինչպես ես սահում ծա-
ծանվող լույսի տակ, ուրեմն, դա պատահականորեն թուլացած
կոնտակտի հետեւանք է:

— Դա այն կի՞նը չէ, որը մի ժողովականակ այստեղ երգում
էր, — Հարցրեց Կետ Հեղատրեմը:

— Այո:

— Նա այլևս այստեղ լի՞՝ երգում:

— Կարծեմ ոչ:

— Գեղեցիկ կին է:

— Մի՞թե:

— Այո, նույնիսկ ավելի, քան գեղեցիկ: Կյանքը ուղղակի
շողշողում է երեսին:

— Հնարավոր է:

Կետ Հեղատրեմը կկոցած աշքի պոշով նայեց Ռավիկին, նա-
յում էր և ժպտում: Բայց դա այն ժպիտներից էր, որոնք արցուն-
քով են վերջանում:

— Ինձ մի օդի էլ տվեք, ու գնանք այստեղից, — ասաց Կետ
Հեղատրեմը:

Տեղից կանգնելով, Ռավիկն զգաց, որ ժողովն իրեն է նայում:
Նա թեանցուկ արեց Կետին, թեև դրա կարիքը չկար, Կետը կարող
էր նաև առանց նրա օգնության գնալ: Բայց ուղեց, որ ժողովը
տեսնի, Փա նրան չի խանգարի, մտածեց Ռավիկը:

— Դուք բարի չեիք լինի մի բանում ընդառաջել ինձ, —

ասաց Կետ Հեգստրեմը, երբ նրանք արդեն «Հանկաստեր» հյուրանոցի իր սենյակում էին:

— Ինչ խոսք դրանում: Եթե ես կարողանամ:

— Եկեք ինձ հետ գնանք պարահանդես Մոնֆորների մոտ:

— Դա ի՞նչ բան է, Կետ, ես բոլորովին զաղափար չունեմ:

Կետ Հեգստրեմը նստեց բազկաթոռներից մեկին, Բազկաթոռը նրա համար չափազանց մեծ էր, որի մեջ Կետն այնքան նըրբին էր թվում, կարծես շինական պարունու արձանիկ լիներ: Նրա աշքերի վերևում ճակատի մաշկը հիմա ավելի էր պրկված, քան առաջ:

— Փարիզի բարձրաշխարհիկ հասարակության համար Մոնֆորների մոտ տեղի ունեցող պարահանդեսը ամառային սեզոնի դիմավոր իրադարձությունն է,— բացատրեց Կետ Հեգստրեմը:— Այդ պարահանդեսը տեղի է ունենալու եկող ուրբաթ օրը Լուի Մոնֆորի տանը և պարտեզում: Այդ անունը ձեզ որևէ բան չի ասում:

— Ոչ մի բան:

— Դուք ինձ հետ չե՞ք գտ այնտեղ:

— Բայց դա կթույլատրվի՞ ինձ: Չէ որ ինձ ոչ ոք չի հրավիրել:

— Ես ինքս ձեզ համար հրավիրատումս կվերցնեմ:

Թավիկը նայեց Կետ Հեգստրեմին:

— Իսկ ինչո՞ւ, Կետ:

— Ես կուզեի գնալ, բայց ոչ մենակ:

— Մի՞թե մարդ չկա:

— Ես կուզեի ձեզ հետ գնալ: Եվ ոչ թե իմ նախկին ծանոթներից մեկնումեկի հետ: Ես նրանց հիմա տանել չեմ կարողանում: Հասկանո՞ւմ եք:

— Այո, հասկանում եմ:

— Դա ամենազեղիցիկ, բացօթյա տունն է Փարիզում, գուցե և վերջինը: Ես այս շորս տարվա ընթացքում այդ պարահանդեսներից ոչ մեկը բաց չեմ թողել: Կատարե՞ք իմ խնդրանքը:

Թավիկը գիտեր, թե նա ինչու է ուզում անպայման իր հետ գնալ: Թավիկի հետ Կետն իրեն ազատ էր զգում և վստահ: Եվ նա չէր կարող մերժել Կետին:

— Լավ, Կետ,— ասաց նա: — Բայց դուք կարող եք ինձ հա-

մար հատուկ հրավիրատոմս շխնդրել։ Իմ կարծիքով, պարզապես ասեք տանտեղերին, որ դուք մենակ չեք լինելու Այսքանը բավական է։

Կետ Հեգատրեմը զլիով արեց։

— Ինքնըստինքյան հասկանալի է, շնորհակալ եմ, Ռավիկ, ես հենց հիմա կզանդահարեմ Սոֆի Մոնֆորին։

Ռավիկը տեղից կանգնեց։

— Աւեմն, ուրբաթ օրը ես կգամ ձեզ վերցնելու իսկ ի՞նչ եք հագնելու, որոշե՞լ եք արդեն։

Կետ Հեգատրեմը աշքի տակով նայեց Ռավիկին։ Նրա կոկիկ սանրած մազերի վրա արտացոլվում էին լուսի շողերը։ Մողեսի գլուխ է, մտածեց Ռավիկը։ Անպառուզ կատարելիթյան ճկուն, շոր և կոշտ նրբագեղություն, որը բնորոշ չէ առողջ մարդուն։

— Սա հենց այն հարցն է, որի մասին ես մինչև հիմա ձեղ ոչինչ չեմ ասել, — վրա բերեց Կետ Հեգատրեմը, փոքրինչ հապաղելով! — Դա զգեստավորված պարահանդես է, Ռավիկ։ Պարահանդես, որը տեղի է ունենալու Լյուդովիկոս XIV-ի արքունական այգում։

— Աստված իմ, — Ռավիկը նորից նստեց։

Կետ Հեգատրեմը ծիծաղեց։ Դա ինքնարուխ, անկաշկանդ, մանկական ծիծաղ էր։

— Ահա սա հին, լավ կոնյակ է, — ասաց Կետը, — ուզո՞ւմ եք մի բաժակ։

Ռավիկը գլուխն օրորեց։

— Ինչե՞ր ասես, որ մարդիկ չեն հնարում։

— Նրանք ամեն տարի են այսպիսի մի բան կազմակերպում։

— Աւեմն, ես սկսոք է...

— Այդ հոգաբ թողեք ինձ վրա, — ընդհատեց իսկույն Ռավիկին Կետ Հեգատրեմը։ — Մի անհանդատացեր, ես ինքս կգտնեմ այդ կոստյումը։ Արևէ հարմար բան։ Նույնիսկ ձեր վրա փորձելու կարիք էլ չի լինի։ Միայն ձեր շափերը տվեք ինձ։

— Ես կարծում եմ, որ հիմա ինձ մի բաժակ կոնյակ է պետք, — ասաց Ռավիկը։

Կետ Հեգատրեմը նրա կողմը հրեց կոնյակի շիշը։

— Հիմա արդեն չէ շասեք։

Ռավիկը կոնյակը խմեց: Տասներկու օր, մտածեց նա: Տասներկու օր — և Համան կրկին Փարիզում կլինի: Տասներկու օր, որ մի կերպ պետք է անցկացնել: Տասներկու օր, — ահա թե ինչի է հանդում նրա ամրող կյանքը, և նա դրանից դուրս ոչ մի բանի մասին չեր կարողանում մտածել: Տասներկու օր — որոնց հետեւում անդունդի մի երախ կա բացված: Նրա համար միենույն էր, թե ժամանակն ինչպես է անցկացնելու: Զգեստավորված պարահանդեռ... էլ ի՞նչը կարող էր ավելի ծիծաղելի լինել այս անոռոշ ու երերուն երկու շաբաթվա մեջ:

— Լավ, Կետ:

Նա մի անդամ էլ զնաց Դյուրանի կլինիկան: Կարմրին տվող ոսկեգույն մազերով կինը քնած էր: Նրա ճակատին քրտինքի կաթիլներ էին, ծրեսին փոքր-ինչ գույն էր եկել, շուրթերը թեթևակի բացված էին:

— Հերմություն ունի, — Հարցրեց Ռավիկը բուժքոջը:

— Երեսունյոթ և ութի:

— Դա վատ չէ:

Նա կուցավ կնոջ քրտնած դեմքի վրա: Ենշառությունից այլևս էֆիրի հատ չէր գալիս: Դա մաքուր, ծոթորի թարմություն ունեցող շնչառություն էր: Սովոր, հիշեց Ռավիկը: Եռոնային արոտավայր Եվարցվալդում: Եռուց կտրվելով սողում է այրող արկի տակ, ներքնից լսվում են հետապնդողների ձայները — և այդ բոլորի հետ միասին ծոթորի արքեցուցիչ բուրմունքը: Տարօրինակ է, թե որքա՞ն շուտ է ամեն ինչ մոռացվում, բացի հոտից: Սովոր... նույնիսկ քսան տարուց հետո էլ լինի, այդ բուրմունքը նորից է վերակենդանացնելու փախուստի օրվա պատկերը Եվարցվալդում, և հիշողությանս հեռավոր անկյուններից այնպես կհայտընվեն բոլոր մանրամասնությունները, որ կթվա, թե այդ բոլորը երեկ է եղել: Ասենք, ինչո՞ւ քսան տարի հետո, մտածեց Ռավիկը: Տասներկու օրից հետո:

Ռավիկը վերադարձավ Հյուրանոց: Ծոգ էր ժամը մոտ երեքն էր: Աստիճաններով վերև բարձրացված: Սենյակի դռան առջև սպիտակ մի ծրաբ կար: Վերցրեց, կարդաց մակարությունը: Իրեն էր գրված, բայց ծրաբի վրա ոչ փոստանիշ՝ կար և ոչ էլ կնիք:

Երեխ ժոանից է, մտածեց նա և բացեց։ Միշից մի շեկ ընկավ։ Դյուրանն էր, Ռավիկն անտարեր աշք զցեց թվին, հետո նայեց ավելի ուշադիր։ Աշերին հավատաց։ Ոչ թե երկու հարյուր ֆրանկ էր, ինչպես սովորաբար, այլ՝ երկու հազար։ Ըստ երեսլիքին, լավ է վախեցել, մտածեց Ռավիկը։ Երկու հազար ֆրանկ Դյուրանից, այն էլ կամավոր Դա աշխարհի ութերորդ հրաշըն է։

Զեկը խրեկով դրամապանակը, նա մի դարս գիրք վերցրեց և դրեց մահճակալի մոտ գտնվող փոքրիկ սեղանի վրա։ Այդ գրքերը նա գնել էր երկու օր առաջ, որպեսզի անքնությամբ տառապելիս կարդաւ նրա հետ տարօրինակ բան էր կատարվում — դրքերը գնալով ավելի մեծ նշանակություն էին ձեռք բերում նրա համար։ Ճիշտ է, ամեն ինչի չէր, որ նրանք փոխարինում էին, բայց կար իր մեջ գտնվող մի ոլորտ, որտեղ, բացի գրքերից, ուրիշ ոչինչ թափանցել չէր կարող։ Նա ճիշեց, որ օտարության մեջ գտնվելու իր առաջին տարիներին երբեք ձեռքը գիրք չէր վերցնում։ Այն ամենը, ինչ ասվում էր նրանց մեջ, իրականում կատարվածի համեմատությամբ շափառանց անհշան էր։ Իսկ այժմ գրքերը նրա համար կարծիս դարձել էին պաշտպանական պատճեշ, ու թեև նրանք կոնկրետորեն չէին պաշտպանում, բայց և այնպես նրանց մեջ կարելի էր ինչ-որ հենարան գտնել։ Նրանք ապրելու հարցերում չէին օգնում, բայց մի դարաշրջանում, երբ աշխարհը գլորվում էր դեպի խավար անդունդը, փրկում էին հուսարեկությունից։ Եվ այդքան բավական էր։ Մի ժամանակ մարդկանց դլխում այնպիսի մտքեր էին ձնվել, որ այսօր արհամարհվում և ծաղրուժանակի են ենթարկվում, բայց, լնայած դրան, այդ մտքերը ձնվել են և հավիտենապես կմնան, եվ դա բավական է։

Ռավիկը գեռ կարգալը չէր սկսել, երբ հանկարծ հեռախոսը զանգեց։ Նա լսափողը շվերցրեց։ Իսկ հեռախոսը երկար ու երկար զանգահարում էր։ Մի բանի բռպե հետո, երբ զանգերն արդեն դադարել էին, Ռավիկը վերցրեց լսափողը և գոնապանին հարցրեց, թե ո՞վ էր զանգում։

— Մի կին էր, բայց անոնք շասաց, — պատասխանեց դըռնապանը։ Ռավիկը լսում էր, թե նա ինչպես է ուտում։

— Կի՞ն էր։

— Այու։

- Ակցենտով էր խոսում:
- Ես դա չգիտեմ, — ասաց զոնապանը և շարունակեց իր շփշփալով ուսելը:
- Խավիկը խոսեց Վերերի կլինիկայի հետ, Պարզվեց, որ այնուեղից ոչ ոք չի զանգահարել: Զեին զանգահարել նաև Դյուրանի հիվանդանոցից: Մնում էր միայն զանգել «Հանկաստեր» հյուրանոց: Բայց այնտեղից էլ հեռախոսավարուհին ասաց, որ այդ անունով հյուրանոցից զանգ չի եղել Ալբեմ, ֆոանն է: Եվ, ըստ Երևայթին, զանգահարել է «ԵԵԿերազադեից»:

Մի ժամկց հետո հեռախոսը նորից զանգեց: Խավիկը ձեռքի գիրը մի կողմ գրեց, տեղից վեր կացավ, մոտեցավ լուսամուտին և, հենվելով նրա գոգին, սկսեց սպասել: Թիթե քամին ներքից շուշանների բուրմունք էր բերում: Էմիկրանտ Վիզենհովը իր լուսամուտի թառամած մեխանիկը դրանցով էր փոխարինել: Տաք գիշերներին հիմա սենյակից գերեղմանային մատուի կամ վանքի այգու հոտ էր գալիս: Խավիկն այդպես էլ չէր հասկանում, թե ինչու Վիզենհովը մեխանիկից շուշաններին անցավ — հանգուցալ Գոլգրերգի հիշատակը հարգելու համար, թե՝ այն պատճառով, որ տախտակե արկղերի մեջ շուշաններն ավելի լավ են աճում:

Հեռախոսի զանգերը դադարեցին: Այս գիշեր ես երեխ քնեմ, մտածեց Խավիկը և նորից մտավ անկողին:

Փոանը հայտնվեց, երբ Խավիկը քնած էր: Նա իսկույն վառեց առաստաղի լույսը և մնաց շեմքին կանգնած: Խավիկն աշքերը բացեց:

— Դու մենա՞կ ես, — հարցրեց Փոանը:

— Ոչ, Լույսը հանգցրու և գնա:

Փոանը մի պահ ոտքը կախ զցեց: Հետո գնաց գեպի լոգասենյակ և դուռը բացեց:

— Սուտ է, — ասաց նա և ժպտաց:

— Թող ու գնա այստեղից: Հոգնած եմ:

— Հոգնած, ինչի՞ց ես հոգնել:

— Հոգնած եմ, Ցտեսություն:

Փոանը մոտեցավ նրան:

— Դու հենց նոր ես տուն եկել: Ես յուրաքանչյուր տասը բոպեն մի անգամ զանգել եմ:

Թավիկը դիտեր, որ դա սուս է, բայց ոչինչ չասաց։ Շորերը փոխել է, մտածեց նա։ Միրեկանի հետ քնել է, հետո նրան տուն է ուղարկել, իսկ ինքը ափալթափալ իրեն գցել է այստեղ, որպեսզի Կետ Հեղստրեմին բռնացնի ինձ մոտ և ապացուցի. որ ես բողարածի մեկն եմ, որի մոտ գիշերները կանայք ազատ ելումուտ ունեն և որից պետք է զգուշանալ։ Թավիկն ակամայից ժմտաց։ Արքան էլ տարօրինակ թվա, բայց խորամանկ մտածված ինտրիգ-ները նրան հիացմունք էին պատճառում, եթե անդամ դրանք ուղղված էին լինում իր գեմ։

— Ի՞նչ ես ծիծաղում, — բռնկվելով հարցրեց Ժոանը։

— Զի՞ կարելի, ինչ է, կույսը հանգըրու, դու սարսափելի տեսք ունես։ Եվ Հեռացիր։

Ժոանը ուշադրություն շղարձրեց։

— Ո՞վ էր այն պոռնիկը, որի հետ քեզ տեսաւ,

Թավիկը կիսով շափ շտկվեց։

— Դուքս այստեղից, թե չէ ձեռքս ընկածը կիսիեմ զլիսիդ։

— Ահա թե ինչ... — Ժոանը ալքերով շափեց Թավիկին — Ուրեմն, ամեն ինչ այդքան հեռու է զնացել։

Թավիկը մի սիդարետ վերցրեց։

— Գիտե՞ս ինչ... քեզ ծիծաղելի դրության մեջ մի դիր, ինքդ ուրիշի հետ ապրում ես, հետո գալիս ես այստեղ խանդի տեսա-րաներ սարքում։ Գնա քո գերասանի մոտ և ինձ հանգիստ թող։

— Գա բոլորովին ուրիշ բան է, — վրա բերեց Ժոանը։

— Բա իհարկե։

— Այս, ուրիշ բան է, — հանկարծ պոսթկաց Ժոանը։ — Դու ինքդ էլ զիտես, որ դա ուրիշ է։ Դա ինձանից կախված չէ։ Ես ինքս էլ ուրախ չեմ, որ այդպես է։ Պատահել է, ինքս էլ շգիտեմ ինչպես...»

— Այդպիսի բաները միշտ այնպիս են պատահում, որ չես իմանում, ինչպես պատահեց։

Ժոանը նայեց Թավիկի երեսին։

— Իսկ զու... Դու քեզ միշտ ինքնավստահ էիր պահում... Այնքան ինքնավստահ, որ մարդ կարող է խելազարգել եվ ոչինչ չեր կարող քո այդ ինքնավստահությունը կոտրել ես ատում էի քո առավելությունը։ Եթե զու իմանայիր, թե ինչքա՞ն էի ատում։

Ես ուզում էի, որ ինձանով խանդավառվեն: Ուզում էի լիներ մեկը, որ ինձ համար խելքը թոցներ: Ուզում էի, որ այդ մեկը առանց ինձ ապրել չկարողանա: Մինչդեռ դու կարողանում ես ապրել առանց ինձ: Միշտ ես կարողացել: Ես քեզ պետք չեմ: Դու իմ հանդեպ սոսկալի սառն ես, դատարկ: Նույնիսկ չգիտես էլ, թե սերն ինչ է: Դու ինձ համար երբեք էլ գոյություն չես ունեցել: Ես քեզ այն ժամանակ խարում էի, երբ ասացի, որ դա պատահել է, որովհետև դու երկու ամիս բացակայում էիր: Դա միենույն է պետք է լիներ, եթե դու ոչ մի տեղ ոտքը դուրս էլ շղնեիր, եթե անգամ մնայիր այստեղ: Մի՛ ծիծաղիր, ես հիանալի կերպով հասկանում եմ քո և նրա միջն եղած տարբերությունը: Ես ամեն ինչ գիտեմ, գիտեմ, որ այն մյուսը խելացի չէ և բոլորովին այնպիսին չէ, ինչպիսին դու ես, բայց նա կարող է ամեն ինչ գոհել ինձ համար: Աշխարհում ինձանից բացի նրա համար ոչինչ գոյություն չունի: Նա անվերջ իմ մասին է մտածում, նրա ուզածը միայն ես եմ, նա միայն ինձ է ճանաչում: Իսկ ինձ հենց դրանք են պետք:

Ծանր շնչելով, նա կանգնած էր Ռավիկի մահճակալի առաջ: Ռավիկը ձեռքը մեկնեց կալվադոսի շշին:

— Այդ դեպքում ի՞նչ գործ ունես այստեղ,— հարցրեց նրան Ռավիկը:

Ժոանն անմիջապես շպատասխանեց:

— Դու այդ ինքն էլ գիտես, — կամաց ասաց Ժոանը: — Ինչո՞ւ ես հարցնում:

Ռավիկը մի բաժակ լիքը կալվադոս լցրեց ու մեկնեց Ժոանին:

— Ես չեմ ուզում, — ասաց Ժոանը: — Այդ ի՞նչ կին էր քեզ հետ:

— Իմ պացիենտներից էր: — Ռավիկը ստելու տրամադրություն չուներ: — Հիվանդ կին է:

— Ճիշտ չէ: Եթե ստում ես, լավ ստիր: Հիվանդ կինը հիվանդանոցում է լինում: Եվ ոչ թե գիշերային ակումբում:

Ռավիկը բաժակը հա դրեց սեղանին: Որքան հաճախ է ճըշմարտությունը անճշմարիտ թվում, մտածեց Ռավիկը:

— Ճիշտ է, — ասաց Ռավիկը:

— Դու սիրո՞ւմ ես նրան:

— Դա քո ի՞նչ գործն է:
— Սիրո՞ւմ ես նրան։
— Բայց, իսկապես, դա քո ի՞նչ գործն է, ժռան։
— Դա իմ գործն է։ Քանի դու ոչ ոքի չես սիրում... —
Ժռանի լեզուն կապ ընկավ։

— Քիչ առաջ դու այդ կնոջը պոռնիկ անվանեցիր, Ուրեմն,
էլ ինչպե՞ս կարող է սիրո մասին խոսք լինել։
— Ես դա Հենց այնպես ասացի, Ես տեսա, որ նա պոռնիկ
չէ։ Հենց դրա համար էլ եկա, Պոռնիկի համար ես չէի դա։ Սի-
րո՞ւմ ես նրան։

— Հույսը հանգցրու և գնա,
Ժռանը ավելի մոտեցավ։
— Ես այդպես էլ գիտեի, Դա իսկույն երեաց։
— Հեռացիր այստեղից, — ասաց Ռավիկը, — Ես հոգնած եմ։
Հեռացիր քո էժանագին ենթադրություններով, որոնք քեզ մէծ
հայտնագործություններ են թվում։ Մի տեսեք, թե ինչե՞ր է
ուզում... Մեկը սրան պետք է արբեցումների, փոթորկուն սիրո և
կարեկցանքի համար, իսկ մյուսը, որին, ինչպես ինքն է բա-
ցատրում, սիրում է ավելի խոր և բոլորովին ուրիշ տեսակ,
պետք է որպես միջանկյալ ժամանակի նավահանգիստ, Հենց
այնպես, կարիքն զգացվելու դեպքերի համար, եթե, իհարկե, այդ
մեկը համաձայնի էշի դեր կատարել։ Հեռացիր այստեղից, ինչ-
պես տեսնում եմ, քո սիրո տեսակները շափականց շատ են։

— Դա ճիշտ չէ։ Ամեննեին էլ այնպես չէ, ինչպես դու ներկա-
յացրիր, Բոլորովին ուրիշ է։ Այո, ուրիշ է, Ես ուզում եմ վերա-
դառնալ քեզ մոտ։ Ես պետք է վերադառնամ։

Ռավիկը նորից լցրեց իր բաժակը։
— Հնարավոր է, որ ուզում ես վերադառնալ։ Բայց դա ինք-
նախաբեռություն կլինի։ Մի ինքնախաբեռվյուն, որը դու թույլ ես
տալիս, դժբախտաբար, որպեսզի արդարացնես այն մյուսից հե-
ռանալու քո ցանկությունը։ Դու երբեք այլնս ինձ մոտ չես վե-
րադառնա։

— Կվերադառնամ։
— Ու, չես վերադառնա։ Իսկ եթե հանկարծ նույնիսկ վերա-
դառնա էլ, ապա դա կլինի շատ կարճ ժամանակով։ Որովհետեւ
այն ժամանակ էլ մի ուրիշը կհայտնվի, որը ամրող աշխարհում

միայն ու միայն քեզ է սիրելու, միայն ու միայն քեզնով է ապրելու և այդպես շարունակ։ Այնպես որ, ինձ սքանչելի ապագա է սպասում։

— Օ ոչ, ոչ, ես պետք է քեզ հետ մնամ։

Ռավիկը ծիծաղեց։

— Սիրելիս, — ասաց նա գրեթե քնքշորեն։ — Դու ինձ հետ չես մնա։ Զի կարելի բանտարկել քամուն։ Զուրբ նույնպես չի բանտարկվի, իսկ եթե դա նույնիսկ արվի էլ, ապա նրանք կգարշահուսեն։ Բանտարկված քամին կդառնա ծանր, տհաճ շնչելի օդ։ Դու ծնված չես մեկնումեկին սիրելու համար։

— Դու նույնպես այդպիսին չես։

— Ե՞ս։

Ռավիկը խմեց իր բաժակը։ Առավոտյան կարմրին տվող ոսկեգույն մազերով կինը, մտածեց նա, հետո Կետ Հեղուտրեմը՝ մահը որովայնում և մետաքսի նման բարալիկ ու նուրբ մաշկով, և, վերջապես, սա, որ այստեղ է, այս անինա, կյանքի ծարակով լեցուն, դեռ ինքն իրեն օտար, դեռ ինքն իրեն շճանաշած, բայց միկնույն ժամանակ ինքն իրենով այնքան կլանված, որ տղամարդու համար հաջիվ թի հասկանալի լինի, նայիրվ և հրապուրվող, իր ձևով հավատարիմ ու անհավատարիմ, ինչպես իր մայրը՝ բնությունը, հետապնդող ու հետապնդվող, պահելու կրթով լեցուն և լրող միաժամանակ։

— Ե՞ս, — կրկնեց Ռավիկը։ — Դու ինձանից ի՞նչ գիտես Ի՞նչ զիտես մի մարդուց, որի առանց այն էլ անհաստատ ու երերուն կյանքի մեջ հանկարծ սեր է խուժում։ Ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում զրա դեմ քո էժանապին արբեցումներն ու հիացմունքը։ Երբ անվերջան ալի անկումից մարդ հանկարծ կանգ է առնում, երբ վերջ չունեցող «ինչուն» վերջապես դառնում է որոշակի, «դու», երբ լառության անապատում, ինչպես միրաժ, հեռանում է զգացմունքը և, հակառակ քո կամքին, արյան ճարպիկ խաղը մարմնավորվում ու դառնում է սքանչելի բնապատկեր, որի հանդեպ քո բոլոր երազանքները անգույն ու քաղքենիորեն շնչին են թվում... Արծաթյա բնապատկեր, վարդապույն կվարցից նրբակերտ քաղաք, որը շողշողում է ներսից, ինչպես շիկացած արյունը... Դու ի՞նչ գիտես այդ ամենի մասին։ Քեզ թվում է, թե այդ մասին իսկույն ևեթ կարելի է պատմե՞լ։ Դու կարծում ես, թե որևէ ճոռու-

մախոս իսկույն այդ բոլորը կարող է խռաքերի և զգացմունքների պատրաստի կլիշե՞ն դարձնելու Գիտե՞ն, արդյոք, թե ինչպես են բացվում գերեզմանները, թե որքան սարսափելի են անցյալի անգեմ գիշերները։ Այս, գերեզմանները բացվում են, բայց նրանց մեջ այլն կմախքներ չկան, հող է միայն մնացել այդ գերեզմաններում։ Հող, պտղաբեր բողոքներ և արդին առաջին կանացի։ Ի՞նչ գիտես դու դրանց մասին։ Դու սիրում ես արբենալ, սիրում ես հաղթանակ տանել ուրիշի «ես»-ի վրա, որն ուզում է տարրալուծվել քո մեջ, բայց երբեք չի տարրալուծվի, դու սիրում ես արյան փոթորկալից խաղը, բայց քո սիրոց մնում է զատարկ, քանի որ մարդ կարող է պահպանել այն, ինչը իր մեջ է աճում։ Իսկ փոթորկի մեջ քիչ բան կարող է աճել։ Միայնակության դատարկ գիշերներին միայն կարող է մարդու մեջ ինչ-որ բան աճել եթե նա չի սուզվել հուսահատության հատակը։ Թեզ ի՞նչ է հայտնի այդ աճենից։

Իտավիկը խոսում էր դանդաղ, ասանց ժողովին նոյնիւու, թրվում էր, թե նա մոռացել է ժողովի գոյությունը։ Հետո նայեց նրան։

— Այս ինչե՞ր եմ դուրս տալիս,— ասաց նաւ։ — Այս ի՞նչ մաշված հիմարություններ են, Երևի շատ եմ խմել։ Արի, արի մի քիչ էլ դու խմիր ու գնա։

Ժողովը նստեց մահմակալի վրա նրա կողքին և վերցրեց բաժակը։

— Ես բոլորը հասկացա, — ասաց նաւ։

Նրա դեմքի արտահայտությունը փոխվել էր։ Կարծես հայելի լինի, մտածեց Ռավիկը։ Միշտ արտացոլում է այն, ինչ ասկեց իր առաջը։ Հիմա այդ դեմքը կենարոնացած էր և դեղեցիկ։

— Ես բոլորը հասկացա, — կրկնեց ժողովը։ — Երբեմն ես ինքս էլ եմ այդ զգացել, Բայց, Ռավիկ, սիրո և կյանքի հանդեպ ունեցած քո սիրո հետեւում դու ինձ հաճախ մոռացության ես տվել։ Ես թեզ համար լոկ պատրվակ եմ եղել, դու շրջել ես միշտ քո արծաթյա քաղաքներով, գրեթե մոռացության տված ինձ ու շնկատելով։

Ռավիկը երկար նայեց ժողովին։

— Գուցե, — ասաց նաւ։

— Դու այնքան շատ ես զբաղված եղել քեզանով, այնքան շատ հայտնագործություններ ես արել ինքո քո մեջ, որ ես միշտ մնացել եմ քո կյանքի ճանապարհի եղրին ինչ-որ տեղ կանգնած:

— Գուցե դու ճիշտ ես: Բայց մի՛թե կարելի է քեզ հետ միասին ինչ-որ բան ստեղծել, ժոան: Չէ՞ որ դու ինքո էլ գիտես, որ չի կարելի:

— Իսկ դու ուզեցե՞լ ես:

— Աչու — ասաց Ռավիկը փոքր-ինչ մտածելուց հետո և Ժրատաց: — Երբ մարդ վախսուական է, երբ նա հեռացել է իր նախակին կայուն կենցաղից, երբեմն ընկնում է տարօրինակ վիճակների մեջ: Եվ թույլ է տալիս տարօրինակ արարքներ: Իհարեն, ես դա չեմ ուզեցել: Բայց երբ մարդ կյանքում գրեթե ոչինչ չի ունենում, ամեն շնչին բանին սկսում է մեծ կարևորություն տալ:

Եվ պիշերը հանկարծ լցվեց խաղաղությամբ: Նա նորից այն հեռավոր, գրեթե արդեն մոռացված պիշերներից էր, երբ ժոանը պառկած էր նրա կողքին: Քաղաքը միանգամից ետ գնաց, նա-հանջեց հեռու-հեռու ինչ-որ տեղ, միայն անորոշ և խուզ մի աղմուկ էր, որ լսվում էր հեռավոր հորիզոնից, ժամերի շղթան կտրվել էր, և թվում էր, թե ժամանակը համրացած կանգնել, մնացել է իր տեղում: Եվ նորից տեղի ունեցավ այն, ինչ աշխարհում ամենահասարակ և ամենաանրմբունելին է — երկու ժարդ խոսում էին միմյանց հետ, բայց յուրաքանչյուրը խոսում էր իր համար: Եվ խոսքեր կոչվող այդ ձայները նրանցից յուրաքանչյուրի մեջ առաջացնում էին միենույն պատկերներն ու զգացումները, և անբացատրելի պատասխան ուսակցիաներ առաջանող ձայնալարերի պատահական թրթումներից ուզեղային գորշ ծալքերի խորքից նորից հայտնվեց կյանքի երկինքը, որտեղ արտացոլվում էին ամպեր, առվակներ, անցյալ, ծաղկում, թռչնանք և հասունացած փորձ:

— Դու սիրո՞ւմ ես ինձ, Ռավիկ... — ասաց ժոանը, և դա միայն կիսով լափ էր հարց:

— Այու: Բայց ես ամեն ինչ անում եմ, որպեսզի քեզանից պատվեմ, — հանգիստ վրա բերեց Ռավիկը, կարծես դա ամենեվին էլ իրենց լվերաբերող հարց էր:

Ժոանն առանց ուշադրություն դարձնելու նրա ասածին, շարունակեց:

— Ես չեմ կարող պատկերացնել, թե երբեք մենք կարող ենք իրարից բաժանվել: Արոշ ժամանակով դա հնարավոր է: Բայց ոչ ընդմիշտ: Միայն թե ոչ ընդմիշտ: — կրկնեց նա, և մարմինը հանկարծ փշաքաղվեց: — Ընդմիշտը սոսկալի բան է, մասնիկ: Ես չեմ կարող պատկերացնել, որ մենք երբեք այլևս միասին չենք լինելու:

Ռավիկը չպատասխանեց:

— Թույլ տուր: Ես մնամ այստեղ, — ասաց Ժոանը: — Ես չեմ ուզում նորից ետ գնալ, Աչ մի դեպքում:

— Դու վաղն իսկ ետ կգնաս: Ինքդ էլ դա գիտես:

— Ինձ համար սոսկալի է, երբ ես այստեղ եմ, և մտածում եմ, որ դու կարող ես ինձ թույլ շտալ այստեղ մնալու:

— Դա նույն բանն է, Դարձյալ խարում ես քեզ: Դա նույնպես գիտես:

Եվ հանկարծ ընթացող ժամանակի մեջ կարծես մի դատարկություն գոյացավ: Սենյակի վոռքրիկ լուսավորված խցիկը նույնն էր, ինչպես և առաջ: Նորից քեզ մոտ էր այն մարդը, որին սիրում ես, բայց միևնույն ժամանակ նաև չկար այդ մարդը, զու կարող էիր ձեռքդ մեկնել ու բռնել նրան, բայց ձեռք բերել նրան այլևս չէիր կարող:

Ռավիկը ձեռքի բաժակը ցած դրեց:

— Զէ՞ որ դու ինքդ էլ գիտես, որ նորից գնալու ես — զնալու ես վաղը, մյուս օրը, մի օր... — ասաց Ռավիկը:

Ժոանը գլուխը կախեց:

— Այս, դիտեմ:

— Իսկ եթե վերադառնաս, միևնույն է, դարձյալ հեռանալու ես, գարձյալ ու կրկին, ճիշտ է:

— Այու — Ժոանը գլուխը բարձրացրեց: Նրա երեսը ողողված էր արցունքներով: — Սա ի՞նչ է, Ռավիկ, ի՞նչ բան է սա:

— Ես ինքս էլ չգիտեմ, ինչ է: — Վայրկենական մի ժպիտ անցավ նրա երեսով: — Երբեմն սերը նույնպես ուրախություն չի բերում, ճիշտ է:

— Այու — Ժոանը նայեց նրան: — Այս ի՞նչ է պատահել մեզ, Ռավիկ:

Ռավիկը ուսերը թոթվեց:

— Ես ինքս էլ դա չգիտեմ, ժողով հրեայիթին, այսու
ոչինչ չկա, որից մենք կարողանանք կառշելու Առաջներում այդ-
պես չեր, առաջ մարդ վստահ էր իր ուժերի վրա, նա իր ոտքերի
տակ հող էր զգում, նրա մեջ հավատ կար, նա իր առջեռում նպա-
տակ էր տեսնում: Եվ եթե հանկարծ սերը ցնցում էր նրան, դրանք
բոլորը ուժ էին տալիս նրան և դուրս բերում ժանր վիճակից: Իսկ
հիմա մարդ ոչինչ չունի, նրա ունեցածը միայն հուսահատու-
թյունն է, արիության ողորմելի, աննշան մնացորդներ և ամեն
ինչի նկատմամբ օտարացման ներքին և արտաքին զգացողու-
թյուն: Եթե այսօր սերն այցելում է մարդուն, ապա նրան լափում
է, ինչպես կրակն է լափում չոր խոտի գեղը: Որովհետեւ սիրոց
բացի ուրիշ ոչինչ չկա, նա դառնում է արտակարգ կերպով նշա-
նակալից, անսանձ, կործանիլ, ալրող ու մոխրացնող: — Մավիկը
լցրեց իր բաժակը: — Կարիք չկա այդ մասին այդքան մտածելու
Մենք հիմա այն վիճակում չենք, որ դատողություններ անենք:
Այդ մտածունքները զլատում են մեր ուժերը: Մինչդեռ մենք
չենք ուզում կործանվել, ճիշտ է:

Ժողով գլխով արեց:

— Աչ: Չենք ուզում: Ա՞վ է այդ կինը, Խավիկ:

— Իմ հիվանդներից է: Մի անգամ ես նրա հետ արդեն եղել
եմ «Շեհերազադեում»: Այն ժամանակ, երբ դու երգում էիր
այստեղ: Հարյուր տարի սրանից առաջ: Դու հիմա որևէ բան
անո՞ւմ ես:

— Փաքրիկ դերեր եմ կատարում՝ կինոնկարումների համար:
Իմ կարծիքով, դրսնք այնքան էլ հաջող չեն: Առանձնապես մեծ
շնորհը շունեմ: Բայց կարողանում եմ այնքան վաստակել, որ ան-
կախ ապրեմ, և ցանկացած բոպեին կարող եմ գնալ: Իմ մեջ փո-
ռամոլություն չկա:

Ժողովի աշխերն արդեն չորացել էին արցունքներից: Նա խմեց
իր բաժակի կալվադոսը և տեղից կանգնեց: Նա հոգնած տեսր
ուներ:

— Ինչպես կարող է մի մարդու մեջ ամեն ինչ այսքան
խճճված լինել, Խավիկ: Եվ ինչո՞ւ Զէ որ դա մի հիմք պետք է
ունենաւ: Այլապես մենք լինք ձգտի դրա պատճառը գտնել:

Խավիկը տիմուր ժպտաց:

— Դա մարդկության ամենահնագույն հարցերից մեկն է, ժողովն, ինչո՞ւ մի հարց է, որին մինչև հիմա գարենքել ու փշովել է ամբողջ տրամաբանությունը, ամբողջ փիլիսոփայությունը, ամբողջ գիտությունը:

Ժողովը գնում է: Ժողովը գնում է, նա արդեն դռան մոտ է, Ռավիկի մեջ հանկարծ ինչ-որ բան թուավ վեր ժողովը գնում էր. Ռավիկը անկողնու մեջ շտկվեց: Անսպասելիորեն ամեն ինչ դարձավ անհնար, ամեն ինչ դարձավ անտանելի: Միայն մի գիշեր, ես մի գիշեր, դոնե մի անգամ էլ տեսնել նրա քնած գեմքը ուսիս.. Վաղը մարդ կարող էր պայքարել... Գոնե մի անգամ էլ նորեց լսել նրա շնչառությունը կողքիս, մի անգամ էլ զգալ անկման քաղցր պատրանքը, կախարդական, հաճելի խարեկանքը: Մի՛ ո՞ւ, մի՛ գնա այստեղից, մենք մեռնում ենք տառապանքների մեջ և ապրում ենք տառապանքներում: Օ մի՛ գնա, մի՛ գնա... էլ ի՞նչ մնաց ինձ... ինչի՞ս է պետք իմ ամբողջ արիությունը... Այս ո՞ւր ենք մենք գնում... Միայն դու ես իրական, օ՛ լուսավոր երազ! Ախ, ո՞ւր են ասփողելներով պատված մոռացության գաշտերը! Լոկ մի անգամ ես... Գեթ մի անգամ էլ հավիտենականության մի կայծ: Այս ո՞ւմ համար եմ ես պահպանում ինձ... և ինչի՞, ո՞ր անմիտիք ու մութ անհայտության համար: Ես թաղված եմ արդեն գերեզմանում, ես կողած եմ արդեն, ինձ մնացել է ընդամենք տասներկու օրվա կյանք... Տասներկու օր և այս ոչինչ... Տասներկու օր և այս գիշերը... և այս մետաքսյա մաշկը... ինչո՞ւ դու եկար հենց այս գիշեր, հենց այս գիշեր, որ այնքան հեռու է և կարված աստղերից, որ լողում է ամպերով ծածկված, լողում է հին երազների մեջ, ինչո՞ւ ճեղքեցիր իմ ամրոցները հենց այս գիշեր, որի մեջ ոչ ոք չի ապրում, մեզանից բացի: Ալի՛ք չէ արդյոք սա, որ բարձրանում է... որ փլվելու է հիմա ու ինձ թողելու իր տակը:

— Ժողովն, — ասաց Ռավիկը:

Ժողովը շրջվեց: Նրա գեմքը վայրկենապես ծածկվեց վայրի մի շոշափանքով, շոմլը կարծես կտրվում էր: Հազի շորերը հանելով ու մի կողմ շպրտելով, նա նետվեց Ռավիկի մոտ:

Մեքենան կանգ առավ Վոժիրար փողոցի անկյունում:
— Ի՞նչ պատահեց, — հարցրեց Ռավիկը:
— Ցույց է, — պատասխանեց վարորդը, առանց շրջվելու:—
Այս անգամ կուտնիստներն են:

Ռավիկը աշքը զցեց զեպի Կետ Հեգատրեմը, որը, սահմանական ու նորը, նստել էր անկյունում, հազին լուսպովիկոս XIV-ի պալատական օրիորդի զգեստները: Կետ Հեգատրեմի երեսը ծածկող վարդագույն պուղաբայի հաստ շերտը չէր կարողացել քողարկել նրա նիհարած դեմքի գունատությունը:

— Եատ հետաքրքիր է, — ասաց Ռավիկը: — Հիմա 1939 թվի հուլիսն է: Հինգ րոպե առաջ այստեղից անցել են «Հրեխալերի» ֆաշիստական ցուցարարների շարքերը, հիմա անցնում են կոմունիստները... իսկ մենք էլ երկուսով զարդարվել ենք XIV դարի կոստյումներով: Լավ է, չէ՞ Կետ:

— Ուինչ, այսպես էլ կարելի է, — ասաց նա ժպտալով:

Ռավիկը նայեց իր թեթև կոշիկներին, իրաղրությունը, որի մեջ նա զանգում էր, խիստ ծիծաղելի էր: Եթե շնուռնք այն մասին, որ պատահած ոստիկանը կարող էր իսկույն բանտարկել նրան:

— Գույց ուրիշ ճանապարհով գնանք, — հարցրեց Կետ Հեգատրեմին վարորդը:

— Դուք չեք կարող այստեղ մեքենան շրջել, — ասաց Ռավիկը, — մեր հետերց շատ մեքենաներ են կուտակվել:

Ցույցի մասնակիցները հանգիստ շարժվում էին հատող փողոցի երկարությամբ: Նրանք իրենց հետ տանում էին դրաշներ ու տրանսպարանտներ: Ոչ ոք չէր երգում: Բատիկանների հսկայական մի խումբ ուղեկցում էր նրանց շարքերին: Վոժիրար փողոցի անկյունում հավաքվել ու աննկատելի կանգնել էին մի խումբ ուրիշ ոստիկաններ: Նրանք բոլորը հեծանիլներով էին: Նրանցից մեկը փողոցի երկարությամբ այսուայն կողմ էր քայլում, հսկելով փողոցը: Նա մօտեցավ Կետ Հեգատրեմի մեքենային, աշքածեց մեզը և, առանց դեմքի որևէ մկան իսկ շարժելու, շարունակեց ճանապարհը:

Կետ Հեգատրեմի աշքից շվրիպեց Ռավիկի հայացքը:

— Նրա համար մենք նորություն չենք, — ասաց Կետրի — նա տեղյակ է սրան, Աստիկանությունը ամեն ինչ գիտել Մոնֆորների մոտ տեղի ունեցող պարահանդեսը ամառային սեզոնի զիխավոր իրադարձությունն է։ Նրանց տունն ու այդին շրջապատված են լինելու սատիկաններով։

— Դա ինձ վերին աստիճանի հանգստացնում է։

Կետ Հեգատրեմը ժամանակ նա չգիտեր, որ Ռավիկը Ֆրանսիայում անլեզակ է ապրում։

— Փարիզում ոչ մի տեղ այնքան թանկարժեք ակնեղեններ չեն լինում, որքան Մոնֆորների պարահանդեսին։ Իսկական պատմական կոստյումներ և իսկական ակնեղենն։ Աստիկանությունն այսպիսի օրերին չի սիրում որսկի դիմելու Մասնակիցների մեջ իհարկե, կարող են նաև գետեկտիվներ լինել։

— Այդպես զգեստավորված։

— Հնարավոր է։ Իսկ ի՞նչ կա որ։

— Ոչինչ, պարզապես լավ է, որ իմացաւ թե չէ ես մտադրություն ունեի Ռոտշիլդյան զմրուտները թոցնել։

Կետ Հեգատրեմը մեքենայի ապակին փոքր-ինչ իշեցրեց։

— Այս բոլորը ձեզ համար ձանձրալի է, ես դա գիտեմ։ Բայց տվյալ զեպքում ոչինչ ձեզ չի օգնի։ Դուք պետք է մնաք ինձ հետ։

— Ամեննեին էլ ձանձրալի չէ։ Ընդհակառակը։ Ես ուղղակի չզիտեի, թե եթե այս պարահանդեսը լիներ, ինչ պետք է անեի։ Դուք այն ասեք, խմելու բան կա։

— Ես կարծում եմ։ Իսկ եթե նույնիսկ լինի, բավական է մի փոքր զիխով անեմ ավագ սպասավորին, իսկույն հարցը կլուծվի, նա ինձ լավ է ճանաչում։

Դեռ շարունակվում էր սալարկի վրայից լսվել ցույցի մասնակիցների ոտքերի զոխյունը։ Նրանք գնում էին ոչ թե շարքերով, այլ ցաքուցրիվ, ինչպես հոգնած մարդկանց մի բազմություն։

— Դուք ո՞ր դարում կցանկանայիք ապրել, եթե դրա ընտրությունը ձեզ թողնեին, — Հարցրեց Կետ Հեգատրեմը։

— Այսու Այլապես ես վազուց մեռած կլինեի, և հիմա իմ կոստյումով որևէ մի ապուշ կգնար Մոնֆորների պարահանդեւին։

- Ես դա նկատի լուսեմ: Ես ուզում էի իմանալ, թե զորք
ո՞ր դարում կցանկանայիք նորից ապրել ձեր կյանքը:
- Թավիկը աշքը զցեց իր կոստյումի թավշյա թևքին:
- Միննույն է, այս,— ասաց նա, — մեր այս նույն քսանե-
րորդ դարում: Թող որ սա ամենազգվելի, արյունահեղ, ապական-
ված, ամենաանգույն, վախկու և կեղտուտ դարն է — միննույն
է, դարձյալ՝ այս դարում:
- Ես ոչ! — Կետ Հեգստրեմը ձեռքերն այնպիս սեղմեց իրար,
կարծես մրսելիս լիներ: Փափուկ զիպակը ծածկեց նրա բարալիկ
դաստակները — Նորի՞ց ապրել մեր դարում, — ասաց նա: — Ոչ
մի զեպքում: Ավելի լավ է տասնյոթերորդ դարում, կամ նույնիսկ
ավելի առաջ: Մի խոսքով, որ դարում ուզում է լինի, միայն թե ոչ
այս: Ընդամենը մի քանի ամիս է, ինչ ես հանգել եմ այդ եզրա-
կացությանը: Առաջ ես այդ մասին չեի մտածում: — Նա ապակին
ամբողջապես իշեցրեց: — Սոսկալի շոգ է: Եվ տոթ, ուղղակի շնչե-
լու օդ չկա: Դեռ շվերջացա՞վ:
- Վերջանալու վրա է:
- Կամբրոն փողոցի կողմից մի կրակոցի ձայն եկավ: Անկյու-
նում կանգնած ոստիկանները վայրկենապես ցատկեցին հեծա-
նիվների վրա: Ինչոր կին մի ճիշ արձակեց: Բազմության միջով
խուզ մի քրթմնչյուն անցավ: Ամանք սկսեցին վախչել: Ոստիկան-
ները սեղմելով պեղալներին ու թափահարելով իրենց մահակնե-
րը, իրվեցին ցույցի մասնակիցների բազմության մեջ:
- Ի՞նչ պատահեց, — վախեցած հարցրեց Կետ Հեգստրեմը,
- Ոչինչ: Մեքենայի ակը պայթեց:
- Վարորդը շրջվեց: Նրա զեմքի արտահայտությունը փոխված էր:
- Եռն շանորդիք... — զայրութով ասաց նա:
- Քշեք, զնացեք, — ընդհատելով նրան, վրա բերեց Թավի-
կը: — Հիմա արգեն կարելի է գնալ:
- Խաչմերուկն այնպիս էր զատարկվել, կարծես քամին բոլորին
քշած, տարած լիներ:
- Քշեք, քշեք զնանք, — կրկնեց Թավիկը:
- Կամբրոն փողոցի կողմից ճիշերի ձայն էր զալիս: Նորից
կրակոցի ձայն լսվեց: Վարորդը մեքենան շարժեց առաջ:

Նրանք կանգնած էին այսուն նայող տերրասում։ Պարահանդեսի մասնակիցները բռնորդ կոստյոմներ հագած ամբոխվել էին այդտեղ։ Մառերի տակի մութ ստվերներում բացվել էին զարդերը, Վասպող մոմերի ջերմ բոցերը ծածանվում էին բամուց։ Տաղավարներից մեկում մի փոքրիկ նվազախումբ մենուետ էր նվազում։ Աճրողը այդ իրազրությունը Վատոյի նկարի վերակենացած պատկերն էր հիշեցնում։

— Գեղեցիկ է, — Հարցրեց Կետ Հեգութեմը։

— Շատ։

— Իսկապէ՞ս հավանում եք։

— Այո, Կետ, Գոնե եթե հեռվից ես նայում։

— Եկեք այսու միջով մի քիչ քայլենք։

Բարձր, դարավոր ծառերի տակ մի անիրական տեսարան էր բացվել։ Հազարավոր մոմերի ծածանվող լույսերը փողփողում էին արծաթագույն ու ոսկերանգ դիպակների վրա, վարդագույն բիլ և ծովի կանաչությունն ունեցող թանկարժեք թափիշներին։ Լույսերի ցոլքերը ողողում էին պարիկներն ու կանացի մերկ պուդրայած ուսերը, Շրջապատը լցված էր զալթակների քնքու երաժշտությամբ։ Մանրաբարո ետ ու առաջ էին քայլում պարահանդես եկած բազմաթիվ զույգեր ու խմբեր, փայլփլում էին սրերի դաստապանները, շատրվանը բշքում էր, այսու խորքում միին էր տալիս շիմշատե կնտած անտառակը, Ամեն ինչում ընդհանուր ոճը պահպանված էր, Զգեստավորված էին նույնիսկ ծառաներու թափիկը որոշեց, որ դետեկտիվները երեկի նույնպես դիմակահանգեսային զգեստներ ունեն իրենց հագին։ Ամենսին էլ զարմանալի էր լինի, նթե հանկարծ մարդու մոտենար Մոլիերը կամ Ռամինը և բանտարկեր։ Կամ թե չէ պալատական թզուկը։

Թափիկը հայացքը բարձրացրեց, Նրա ձեռքին չը մի մեծ, գոլ կաթիլ ընկալի Կարմրավուն երկինքը մթնղել էր։

— Հիմա անձրև կդա, Կետ, — ասաց Թափիկը։

— Աչ, Դա անհնար է, Տոնակատարությունը լրիվ կիսանգարվի։

— Ի՞նչ կարող ես անել, Այսագ քայլեք։

Թափիկը Ծեանցուկ արեց Կետին և տարավ դեպի տերրասը, Նրանք հագիկ էին տեղ հասել, երբ անձրևը շոռալով թափիվեց երկնքից։ Եվ թափում էր այնքան հորդ և այնպիսի թափով, որ

Ղապտերների մեջ վառվող մոմերը բոլորը հանգան, Մի քանի վայրկյանից հետո զեկորատիվ պաննոները թրչված ու գույնը տրված քրջերի և ման կախվեցին, Խուճապ սկսվեց Մարկիզները, դժբառունիները և պալատական օրիորդները, դիմակե փեշները վեր բաշած, խուժեցին գեպի տերրասը։ Կոմսերը, ֆելդմարշալները և մյուս բոլոր գերազանցությունները ամեն ճիգ գործադրում էին՝ իրենց պարիկները փրկելու համար։ Զալպուտուրիկ, վախվորած հավերի նման նրանք տերրատում հավաքվել էին իրար գլխի, Անձրկի ջուրը թափվում էր նրանց պարիկների վրա, հոսում օձիքներից ու գեկոլտեներից ներս, լվանում պուղաներն ու երեսներին կարմրություն տվող ներկերը։ Փայլատակեց սպիտակին տվող կայծակը։ Այգու մեջ բռնկվեց ու հանգավ աղոտ մի լույս։ Հետո ամպրոպը ճայթեց ու թնդաց ծանրութեն։

Կետ Հեղստրեմը, պինդ կպած Ռավիկին, անշարժ կանգնել էր տեհնտի տակ։

— Այսպիսի բան երբեք չէր եղել, — ասաց նա շփոթահար։ — Ես ամեն տարի եղել եմ այստեղ, ոչ մի պարահանդես բաց չեմ թողել, բայց այսպիսի բան երբեք չէր պատահել։

— Զմրուխտներ թոցնելու ամենափայլուն ժամանակն է, — ասաց Ռավիկը։

— Իսկապես որ... Աստված իմ, ինչ զգելի բան է...

— Պլաշներ հագած և ձեռքներին՝ հովանոցներ, ծառաներն այգում այս ու այն կողմ էին վազվում։ Նրանց մետաքսյա կոշիկները ժամանակակից վերարկուների տակից տարորինակորեն աշք էին ծակում։ Ծառաները գեպի տերրաս էին բերում վերջին մոլորված ու թրչված պալատական օրիորդներին, վնարում էին կորած թիկնոցներն ու մյուս իրերը։ Ծառաներից մեկը իր հսկայական ձեռքին զգուշորեն բռնած մի զույգ նրբազեղ ոսկեգույն կոշիկ բերեց։ Անձրկը շփշփալավ թափվում էր դատարկ սեղաններին և այնպես էր կտկտում պրկված տեսաերի վրա, որ թվում էր, թե երկինքը բյուրեղյա փայտիկներով անծանոթ ինչ-որ արգանվագ է գարկում։

— Եկեք ներս գնանք, — ասաց Կետ Հեղստրեմը։

Տան սենյակները շափազանց փոքր էին այդ թվով հյուրերի համար: Ըստ երեսութին, ոչ ոքի մտքով չէր անցել, թե եղանակը կարող է փշանալ: Սենյակներում գեռ կանգնած էր ամառային օրվա տոթը, որը մարդկային իրարանցման ու թրջված մարմիններից բարձրացած գոլորշու հետևանքով էլ ավելի անտառնելի էր դարձել: Կանոցի լայն կոստյումները նմրթվել էին: Մետաքսյա շորերի փեշերը, ընկնելով ոտքերի տակ, ճղճղվում էին: Բոլորն այնպես էին սեղմվել միմյանց, որ շարժվելու հնարավորություն չկար:

Խեպիկը հետ Հեգստրեմի հետ կանգնած էր դռան կողքին: Նրա դիմաց շնչում էր «մարքիզու՞մի ղե Մոնտեսպանը», որի մազերը թրջվել ու թաղկել էին: Մարքիզումու ծակոտէնն պարանոցին գցած էր տանձանման բրիլյանտներից Ֆի մանչակի նա հիմա նման էր դիմակահանդեսում գտնվող անձրեկի տակ ընկած բանքարեղին վաճառողի: Նրա կողքին խռպոտված հազում էր ճաղատ զլխով, անմորով մի մարդ: Ռավիկը ճանաշեց նրան: Դա Բլանշերն էր, արտաքին գործոց մինիստրության պաշտոնյաներից մեկը, որը հագնվել էր Կոլքերի նման: Նրա մոտ կանգնած էին երկու գեղեցիկ, նրբիրան պալատական օրիորդներ, որոնք պրոֆիլով քերծեների էին նման: Հրեա մի բարոն, որը շատ գեր և բարձր, առև ձայն ունեցող մարդ էր, գլխարկը թանկագին քարերի մեջ կորած, վավաշոտությամբ մաժում էր նրանց ուսերը: Պաժերի նման հագնված մի քանի լատինամերիկացիներ ուշադիր ու զարմանքով նրան էին նայում: Նրանց միջև կանգնած էր մարքիզումի Լավալերին պատկերող, ընկած հրեշտակի ղեմքով կոմսումի Բելլենը, որի վրա բազմաթիվ սուտակներ կային: Ռավիկը հիշեց, որ ուղիղ մի տարի առաջ Դյուրանի դիագնոզի հիման վրա ինքը հեռացրեց նրա ճկարանները: Դրանք բոլորը Դյուրանի ծխից էին: Մի քանի քայլ այն կողմը նա նկատեց երիտասարդ և վերին աստիճանի հարուստ բարոնումի Ռամպլերին: Նա ամուսնացել էր ինչ-որ անգլիացու հետ և, շատ ժամանակ շանցած, Ռավիկիը հեռացրել էր նրա արգանդը: Վիրահատությունը կատարվել էր Դյուրանի սիսալ դիագնոզի հիման վրա, որի համար նա հիսուն հազար ֆրանկ հոնորար էր ստացել: Այդ մասին գաղտնաբար Ռավիկին հաղորդել էր Դյուրանի բարտողարումին: Իսկ իր աշխատանքի համար Ռավիկն ստացել էր ընդամենը երկու

Հարյուր ֆրանկ, Մինչդեռ այդ կինը կորցրել էր իր կյանքից ամենափիլը տասը տարի և երեխա ունենալու հնարավորությունը,

Անձրեկի հոտը, սենյակներում ծանրացած օդը և ամառային շոգից ու գոլորշիացումներից առաջացած տոթը խառնվել էին դուխիների, քրտնքի և թաց մազերի հոտերի հետ. Բոլորի երեսները, որոնց վրայից անձրելը լվացել էր ու տարել ամբողջ գրիմը և կոսմետիկան, մի տեսակ տհաճ, մերկ տեսք ունեին՝ պարիկների տակ, ինավիկը նայեց շորջը Ամենուրեք գիղեցկություն էր, ոգնորություն և սկեպտիկ ինտելեկտ Սակայն նրա փորձված աշքը նկատում էր նաև հիվանդությունների ամենավորքիկ նշանները, և ամենակատարյալ արտաքինը չէր կարող նրան մոլորության մեջ գցել նա գիտեր, որ հասարակության որոշ խավեր բոլոր դարաշրջաններում միևնույն են մնում, անկախ նրանից, թե այդ դարաշրջանն ինչպիսին է — մեծ է թե փոքր Սակայն դրա հետ միասին նա գիտեր նաև թե ինչպիսի հիվանդություններ և նեխման պրոցեսներ գոյություն ունեն, և անսխալ տեսնում էր քայլայման նշանները. Անկանոն և թուլացած սեռական կյանքը, սեփական թուլություններին զիջողություններ անելը, կոփվածություն և ուժ շտվող սպորտը, նրամատություն շունեցող ողին, հանուն սրախոսության արված սրախոսությունը և, վերջապես, հոգնած եռանդը, որ շուայլվում է ծաղրանքների, սիրային մանրմունք ինտրիգների, չնչին ազանություններ դրսեւող ողին, ցուցադրական ֆատալիզմի և տրտում, աննպատակ գոյության վրա. Աշխարհն այստեղից փրկություն ունենալ չի կարող, մտածեց Ինավիկը Ուրեմն, որտեղից ց կարող է:

Նա նայեց Կետ Հեգստրեմին:

— Դժվար թե ձեզ այստեղ խմելու բան բերեն, — ասաց Կետ Հեգստրեմը. — Սպասավորներին չի հաջողվի հասնել այստեղ:

— Ոչինչ:

Նրանց սեղմելով, կամաց-կամաց հասցրին հարեան սենյակը, Շուտով այդ նույն սենյակը բերին սեղաններ, արագ-արագ դասավորեցին պատերի երկարությամբ և ամենուրեք շամպային շենքը:

Ինչոր տեղ մի քանի լույսեր վառվեցին, ժամանակ առ ժամանակ նրանց մեջ լույսի միջով անցնում էր կաթակների զրսից եկող բռնկումները, որոնց վայրկենական փայլի տակ

մարդկային զեմքերի վրա մեռելոյին մի գունատություն էր իշխանում, և ամեն ինչ մի ակնթարթում գւցաբում էր զոյսիլյան ունենալուց: Հետո ճայթում էր ամպրոպը, իր որոտի տակ խլացնելով բոլոր ձայները, իշխում էր ամեն ինչի վրա և սպառնում ամեն ինչին... Հետո նարից հայտնվում էր մեղմ լույսը և նրա հետ նաև կյանքը... և ամառային տոթը:

Մավիկը ցույց տվեց շամպայններով սեղանները:

— Կիսել ք, զնամ, բերեմ,— հարցրեց նա:

— Ոչ, Եաս շող է: Կետ Հեզատրեմք նայեց նրան: Ահա և ձեզ իմ տոնը:

— Երեք շուտով անձրեց կտրվի, — ասաց Մավիկը:

— Չեմ կարծում: Իսկ եթե կտրվի էլ, մինույն է, ամեն ինչ արգեն փշացրեց: Դիտե՞ք ինչ: Եկեք զնանք...

— Եկեք: Սա էլ էի այդ մասին մտածում: Այստեղ, կարծես, ֆրանսիական հեղափոխության նախօրեն լինի: Թվում է, թէ հիմա ուր որ է հայտնվեն սանկյունությունները:

Մինչև նրանք, ճեղքելով մարդկային բազմությունը, հասան ելքին, ահազին ժամսնակ անցավ: Կետ Հեզատրեմի կոստյումն այնպիսի տեսք ուներ, կարծես, ժամեր շարունակ հաղին էր քնելու դրսում անձրեց զեռ նույն ժանր ու հորդ շիթերով երկնքից ցած էր թափվում: Դիմացը գտնվող տների ուրվագծերն այնպես էին տարրալուծվել անձրեց շղարշի հետևանքով, որ թվում էր, թէ մարդ գրանց նայում է ծաղկախանութիւ ցուցափեղկի ջրառղող ապակու միջով: Մերենան մոռեցավ:

— Ո՞ւր եք ուզում, — հարցրեց Մավիկը Կետ Հեզատրեմին, — հյուրանո՞ց:

— Չեռ ոչ: Բայց մինույն է, այս կոստյումներով որևէ տեղ գնալ հնարավոր չէ: Եկեք ուարդապես նստենք, թող մեզ ուղարկու տա քաղաքով:

Մերենան դանդաղ սահում էր իրիկնային Փարիզի փողոցներով: Անձրեց կտկացնում էր մերենայի ծածկը, խլացնելով մնացած բոլոր ձայները: Հոսող արծաթի միջից բարձրաեւում էր Հաղթական կամարի վիթխարի զորշ զանզվածը և նորից անհետանում: Ալիսելան դաշտերում խանութների լուսավորված ցուցա-

Գեղկերը սահում, անցնում էին նրանց կողքով։ Առն Պուենից թարժության ու սաղիկների հոտ չը զալիս — դա երփներանգ բուրումնավետ մի ալիք էր ընդհանուր ծխի և միապաղապության մեջ։ Սովոր պես շնդարձակ, տրիտոններով ու ծովային հրեշներով լցված, նրիկա՞ր չին աղջամուղում փովել էր Համաձայնության հրապարակը, Որպես Վենետիկի հեռավոր ու շողջողուն արձագանք, լողաւոզ մոտեցավ Ռիվոլիի փողոցը՝ իր լուսավորված կամարաշարքերով։ Ահա և գորշ, հավիտենական լուսքը՝ անվերջանալի սրահներով, որոնց պատուհաններից կայծկլտում են լույսերը։ Հետո եկան առախինչա փողոցները՝ մարմանդ ու մթին շրերի վրա կախված կամուրջներով։ Բենանավերը, մի բուքսիր, որի վրա տաքուկ մի լույս է թարթում, և որտեղ բարձած հազարավոր հայրենիքների տարագիրները կարծես սփոփանք են գտնում այդ լույսի խաղաղ շերմությունից։ Սենան, Զրոսայգիներ, ավտորուսներ, աղմուկ, մարդիկ, խանութներ, կյուրիսենբուրգյան պալատի երկաթյա վանդակները և նրանց հետևում գտնվող պարկը, ինչպես Ռիլկենի բանաստեղծությունը։ Մոնպառնաս գերեզմանաւունը, համբ ու լքված։ Հին, նեղինկ, իրար սեղմված փողոցներ, տներ, օնսպասելիորեն հայտնված անազմուկ խաղաղ հրապարակներ, ծառեր, տների մի կողմի վրա ծոված ճակատներ, եկեղեցիներ, ժամանակից բայրքայված հուշարձաններ, անձրեկ տակ օրորվող լապտերներ, պիտուարներ, որոնք գետնի տակից այնպես էին ցցվել, կարծես ամբոցներ լինեն, նրբանցքներ, ժամով տրվող փոքրիկ հյուրանոցներ, և ապա հեռավոր անցյալի նեղինկ քուշաներ, սրոնց վրա գտնվող մաքուր ոռկոկո և բարոկկո ոճերով տները ժպտում էին իրենց ճակատներով, հնամենի, երազկոտ գարբաններ, ինչպես Պրուսի գեղերում։

Կետ Հեգուտրեմը լուս նստել էր անկյունում։ Թագիկը ծխում էր, նա աեսնում էր սիգարետի կրակը, բայց ծուխը չէր զգում։ Թվում էր, թե մերենայի խավարի մեջ սիգարետը կորցրել է իր նյութականությունը, եղ կամաց կամաց ամեն ինչ նրան սկսեց անիրական թվալ — մերենայով կատարդող այդ զրոսանքը, անձրեկ տակ անազմուկ գլորվող այդ մերենան, նրանց կողքով ետ սահող փողոցները, անկյունում լուս նստած այս կինը՝ իր պարահանդիսային զգեստով, նրա զիմքի վրայով սահող լապտերների լույսը, նրա ձեռքերը, որոնց վրա մահն արդեն իր կնիքն էր

դրել, և որոնք անշարժ այնպիս էին ընկած իր զգեստի զիպակի վրա, կարծես երբեք այլևս չէին շարժվելու — դա ցնորական Փարիզի Միջով կատարվող ցնորական մի զբոսանք էր, համակված ինչոր պարզ փոխըմբռնումով և մոտալուս հրաժեշտի շարտահայտված, անհիմն տիրությամբ:

Ռավիկը մտածում էր Հաակեի մասին: Փորձում էր քննության առնել իր անելիքները: Բայց կենտրոնանալ չէր կարողանում, թվում էր, թե մտքերը լուծվում են անձրևի մեջ: Նա մտածում էր կարմրին տվող ոսկեգույն մազերով կնոջ մասին, որին ինքը վիրաւատել էր: Մտածում էր անձրևոտ այն երեկոյի մասին, որ անց էր կացրել Տառերի Ռոթենբուրգում մի կնոջ հետ, որին վաղուց մոռացել է: Հետո հիշեց «Այդեն Շուա» հյուրանոցի և անծանոթ ինչոր լուսամուտից եկող ջութակի մեղեղին: Հիշեց Ռոմբերգին, որին 1917 թվականին Ֆլանդրիայում խաշխաշի գաշտի մեջ ամպրոպի ժամանակ կայծակը խփեց: Այդ ամպրոպը երկակայորեն խառնվեց թնգանոթային փոթորկալից կրակին, կարծես աստված հոգնել էր մարդկանցից և իր բարձրությունից գնդակում էր երկիրը: Հիշեց Հոտհուստը, ծովային հետևակոմծուայող մի զինվորի հիշեց, որը հարմոնով մի զարհուրելի տիսոր, անտանելի կարոտով լեցուն մեղեղի էր նվազում: Հետո Հոռմը հիշեց, թափող անձրևի տակ կանգնած Հոռմը... Հիշեց Ռուան տանող թաց խճուղին... համակենտրոնացման ճամբարը, հիշեց և բարաքները, որոնց տանիքները ծեծում էին նոյեմբերյան անվերջանալի անձրևները, և խսպանական սպանված գյուղացիներին, որոնց բաց բերաններում կուտակվել ու կանգնել էր անձրևի ջուրը... Կլերի խոնավ, պայծառ դեմքը, ճանապարհը զեպի Հայտելքերգի համալսարանը, որ տոգորված էր յանամանի թանձր բույրով... անցյալի կախարդական լապտերը... անցագուած օրերի պատկերների անվերջանալի շարքերը, որ մեքենայի լուսամուտից դուրս սահում և անցնում էն: Թույն և սփոփանք...

Ռավիկը ճզմելով հանգցրեց սիգարետը և շտկվեց: Թավական է, Եատ ետ նայողը կարող է կամ որևէ բանի կողել, համայնքաբեկ ու վայր ընկնել:

Մեքենան բարձրանում էր Մոնմարտրի նեղլիկ փողոցներով: Անձրևն արդեն կտրվել էր: Երկնքում սահում էին ամպերը, ժանր,

շտապողական արծաթազօծ եզրերով — հղի մայրեր, որոնք շտապում էին մի կտոր լուսին ծենդաբերել, Կետ Հեգատրեմը վարորդին խնդրեց մեքենան կանգնեցնել, Նրանք իշան մեքենայից և ոտքով մի քանի նրբանցք բարձրացան վերև ու թերվեցին դեպի անկյուններից մեկը, Հանկարծ նրանց աշխի առաջ ներքեվում փռվեց ամրող Փարիզը, Վիթխարի, առկայծող, թաց Փարիզը, Փարիզը, որտեղ փողոցներ էին, հրապարակներ, որտեղ գիշեր էր, ամպեր էին և լուսին, Զբոսայգիների օղակներ, սպիտակին տվող բըրալանշեր, աշտարակներ, անհամար տանիքներ, լույսի դեմ նետված խավար, Փարիզ, Հորիզոնից եկող քամի, փայլվիլող հարթավայր, կամուրջներ, որոնք կարծես լույսից ու ստվերից են հյուսված, հեռվում Սենայի վրա կախված տեղատարափ անձրև, մեքենաների անհամար լույսեր, Փարիզ, Գիշերվախավարից դուրս եկած քաղաք, կյանքի գգզոցով լեցուն մեղուների վիթխարի փեթակ, որ դրված է ասսենիզատորական միլիոնավոր խողովակների վրա, լույսի ծաղիկ, որ աճել է կեղտերով պարարտացած հողում, քաղցկեղ և Մաննա լիզա... Փարիզ:

— Մի բոտե, Կետ, — ասաց Ռավիկը: — Ես ուզում եմ որեէք բան վերցնել:

Նա մտավ հենց այդտեղ գտնվող գինետունը: Նրա քիթն ընկավ արյան և լյարդի երշիկների տաք բուրմունքը: Ոչ ոք նրա պարահանդիսային կոստյումին ուշադրություն չդարձրեց: Նա միշտ կոնյակ վերցրեց և երկու բաժակ: Գինետան տերը շշի բերնի խցանը հանեց և նորից թեթերեն խրեց տեղը:

Կետ Հեգատրեմը դրսում կանգնած էր նույն տեղում, որտեղ Խավիկը թողել էր նրան: Կանգնած էր նույնակես իր պարահանդիսային զգեստով, այնքան բարալիկ՝ երերուն երկնքի ֆոնի վրա, որ թվում էր, թե նա ոչ թե շլեշպական ծագում ունեցող է Բոստոնում ծնված ամերիկունի է, այլ ինչ-որ ուրիշ մի դարաշրջանի կողմից մոռացության մատնված էակ:

— Ահա, Կետ, Յրտի, անձրէի և ամեն տեսակի հուզմունքների դեմ ամենալավ միջոցը ստ է: Եկեք խմենք ներքեռում՝ մեր դիմացը տարածված քաղաքի կենտրոն:

— Խմենք: — Նա վերցրեց իր համար լցրած բաժակը: — Լավ է, որ բարձրացանք այստեղ, Ռավիկ: Այստեղ ավելի լավ է, քան աշխարհի բոլոր տոնները:

Նա բաժակը խմեց։ Հուսնի շողերն բնինում էին նրա ուսերին, հագուստի վրա և երեսին։

— Կոնյակ է, — ասաց Եւտր։ — Նույնիսկ շատ լավը։

— Ճիշտ է, եվ եթե դուք այդ զուսմ եք, նշանակում է ամենին կարգին է։

— Ինձ մի բաժակ էլ տվեք։ Որից հետո ցած կիշնենք, և կփռին իմ շորերը, իհարկի, դուք նույնպես, ա կդնանք «Շեհերազադե»։ Այստեղ ես կտրվեմ սենտիմենտալիտյան, կիմեմ և, կարեկցանքով լցված ինքս իմ հանդեպ, ցավ կպատճառեմ ինձ, հրաժեշտ կտամ կյանքի բոլոր մակերեսային սրանչելիքներին, իսկ վաղվանից եեթ կսկսեմ կարդալ փիլիսոփաներին, կտակ գրել և առնասարակ պահել ինձ արժանապատվորեն, ինչպես պատշաճ է իմ դրության մարդուն։

Հյուրանոցի աստիճանների վրա Ծավիկը հանդիպեց Հյուրանոցի տիրուհուն։

— Ձեզ կարելի՞ է մի բուենվ, — կանգնեցի կողմէ Ծավիկին, Հարցրեց տիրուհին։

— Իհարկե։

Տիրուհին Ծավիկին տարավ երկրորդ հարկ և իր մոտ եղած երկրորդ բանալիով բացեց համարներից մեկի դուռը Ծավիկը տեսավ, որ սենյակը դեռ զբաղված է։

— Սա ի՞նչ է նշանակում, — հարցրեց Ծավիկը։ — Ինչո՞ւ եք մտնում ուրիշի համար։

— Այստեղ ապրում է Ռողենֆելզը, — ասաց տիրուհին։ — Նա ուզում է դնար։

— Ես իմ սենյակը չեմ ուզում փոխել։

— Նա ուզում է գնալ, բայց վերջին երեք ամիսների վարձը չի վճարել։

— Զէ՞ որ նրա իրերն այստեղ են։ Դուք կարող եք իրերը չտալ։

Տիրուհին ոտքով արհամարհական հրեց մահմակալի մոտ դրված բաց և պլոկված ճամպրուկը։

— Նա ի՞նչ իրեր ունի, որ ես էլ վերցնեմ ու չտամ։ Ունեցածք ահա այս ճամպրուկն է, զարդութված այս ֆիքրե ճամպրուկը՝ մի երկու մաշված վերնաշապիկի հետ... իսկ կոստյումն է։

Հրեն, դուք էլ եք տեսնում, թե ինչ է իրենից ներկայացնում։ Անեցած-շունեցածը երկու կոսայում է... մեկը հագին է, մեկն է դա է... Այդ բոլորը հարյուր ֆրանկ էլ շարժի։

Թավիկն ուսերը թոթվաց։

— Իսկ նա ձեզ ասե՞լ է, որ ուզում է գնալ։

— Ասելը չի ասել, բայց ես դա վաղուց եմ նկատել, Այսօր ուղղակի հարցուի իրեն։ Նա խոստովանեց, ծս բացատրեցի, որ նա պետք է վարձը վճարի հաշված նաև վաղված օրը։ Հո ես չեմ կարող անընդհատ այնպիսի մարդկանց սենյակ տրամադրել, որոնք չեն վճարում։

— Դուք իրավացի եք, թայց ես ինչ գործ ունեմ այստեղ։

— Նկարները, նկարները նույնպես նրանն են։ Նա ինձ ասում էր, որ զրանք արժեքավոր նկարներ են, նրա ասելով, զրանք շատ ավելին արժեն, քան սենյակի վարձն է։ Ես կուզեի, որ դուք մի անգամ նայեիք, տեսնեիք իսկապե՞ս այդպիս է։

Թավիկը մինչ այդ ուշադրություն չէր դարձրել պատերին։ Նա աշքերը բարձրացրեց, նրա առաջ, մահճակալի վերնը, կախված էր Արլի պեյզաժը — Վան-Գոգի ամենալավ շրջանի նկարներից։ Թավիկը ավելի մոտեցավ, Կասկածը վերանում էր, դա իր՝ Վան-Գոգի նկարածն էր։

— Ապա մի նայեք, իսկական խզեցանք է, ճիշտ է, — հարցուց տիրուհին, նայելով Թավիկի կողմը։ — Եվ այդ ժուռտիկ-մուռտիկ խզեցանքները իրենցից ծառե՞ր են ներկայացնում... Բա այս մեկը... ապա մի նայեք...։

Հվացարանի սեղանի վերնը կախված էր Գոգենը։ Մերկ տախտանի աղջիկը տրոպիկական պեյզաժի Փոնի վրա։

— Մի սրա ոտքերին նայեք, — ասաց տիրուհին։ — Կոճերը կարծես փղի կոճեր լինեն։ Բա ապուշալին դեմքը... Մի տեսեք, թե ո՞նց է կանգնել... Մի ուրիշ նկար էլ կա, դա նույնիսկ չի էլ նկարած մինչև վերջը...։

«Մինչև վերջը չնկարածը» Սեղանի ստեղծած «Տիկին Սեղանի» պորտեն էր։

— Հետ սրա ծուռ բերնին նայեք... Բա թշե՞րը, որոնց վրա ներկ էկավ։ Մրանք է ուզում կապել վլուխս... Դուք իմ նկարները տեսել եք... այ ինչ եմ ասել։ Նկարն այդպես կլինի... իսկական բնությունից է նկարած, առանց որևէ ավելորդության։ Հիշո՞ւ».

եք, ճաշասրահում է կախված, ձմեռային պեյզաժն ու եղջերուները, Եվ ոչ թե սրանց նման... Ինձ թվում է, սրանք ինքը նկարած կլինի: Հը՞, ի՞նչ եք կարծում:

— Երեկ... մոտափորապես այսպիսի մի բան է:

— Հենց այդ էի ուզում իմանալ, Դուք կրթված մարդ եք, պետք է որ այդպիսի բաներից գլուխ հանեք... իսկ սրանք նույնիսկ շրջանակներ էլ չունեն:

Այդ երեք նկարն էլ կախված էին առանց շրջանակների: Պատերի կեզտուս պաստառների վրա նրանք թվում էին ուրիշ աշխարհի վրա բացվող լուսավոր պատուհաններ:

— Գոնե ոսկեզօծ շրջանակների մեջ դրած լինեին, Էլի մարդ կարող էր հուսալ, թե մի բան կտան... իսկ այդպիս... Ես այդպիս էլ զիտեի, որ մի զիրիլ գլուխս պետք է կապի... Լավություն անողի օրն էլ սա է:

— Ես ձեզ խորհուրդ չեի տա այդ նկարները վերցնել, — ասաց տիրուհուն Ռավիկը:

— Բա ի՞նչ վերցնեմ:

— Սպասեք, Ռոզենֆելդն ինքը վաճառի, ձեր փողը կտա,

— Ա՞նց թե... ձեր կարծիքով սրանց զին տվող կլինի: — Տիրուհու դեմքն իսկույն փոխվեց, նա շտապ մի հայացք զցեց Ռավիկի վրա: — Ուրեմն, ասում եք առնող կգտնվի, Հայ: Ասենք, հաճախ հենց այսպիսի բաներն են, որ զին են ունենում: — Երեքում էր, թե նրա մտքերն ինչպես են թոփշքներ գործում: — Ես առանց այլևազլության կարող եմ մեկը վերցնել՝ վերշին ամսվա հաշիվը փակելու համար: Չեր կարծիքով ո՞րը վերցնեմ, որ լավ լինի, Այն մեծը շվերցնեմ, որ մահակալի վերեն է կախված:

— Աշ մեկն էլ մի վերցրեք: Սոլասեք, մինչև Ռոզենֆելդը զաւ ես համոզված եմ, որ նա ձեր փողը կը երի:

— Իսկ ես համոզված չեմ: Ես հյուրանոցի տիրուհի եմ:

— Ապա ինչպես եք երեք ամիս սպասել, եթե մի ավելորդ ժամ սպասել չեք կարող:

— Աւզզակի գլուխս տանում էր: Ինչե՞ր ասես, որ չեր ասում: Ասենք, զուք ինքներդ էլ լավ զիտեք այդ փախստականներին:

Հանկարծ Ռոզենֆելդը հայտնվեց զռան շեմին: Նա կարճահասակ, լուս, հանդիսաւ մի մարդ էր: Մինչև տիրուհու բերան բացելը Ռոզենֆելդը զրպանից հանեց փողը:

— Համեցեք... և խնդրում եմ, ստացական տաք:

Հյուրանոցի տիրուհին ապշած նայեց Ռոգենֆելդի մեկնած թղթադրամներին: Այնուհետև աշբը զցեց նկարներին: Հետո նորից զրամին: Տիրուհին, երեսում էր, շատ բան է ուզում ասել, բայց լեզուն չէր պատվում:

— Սա շատ է, ես պետք է ձեզ վերադառնեմ,— վերջապես ասաց տիրուհին:

— Գիտեմ: Կարո՞ղ եք հիմա տալ:

— Այո, իհարկե: Բայց փողը մոտա չէ: Դրամարկղը ներքեւում է: Հիմա ես կգնամ, կմանրեմ:

Տիրուհին խիստ վիրավորված տեսքով հեռացավ: Ռոգենֆելդը նայեց Ռավիկին:

— Ներեցեք ինձ,— ասաց Ռավիկը: — Այդ պառավն ինձ քարշ տվեց այստեղ: Ես գաղափար անգամ շունեի, թե ինչ է նրա ուզածը: Պարզվեց, որ ուզում է իմանալ, թե նկարներն ինչ արժեն:

— Իսկ դուք ասացի՞ք, ինչ արժեն:

— Ոչ:

— Լավ է, որ չեք ասել: — Ռոգենֆելդը տարօդինակ մի քը ժծիծաղով նայեց Ռավիկին:

— Դուք ինչպե՞ս եք այդպիսի նկարներն այստեղ կախել: — Հարցրեց Ռավիկը: — Դրանք ապահովագրված են:

— Ոչ նկարները սովորաբար չեն դողանում: Այդպիսի բանը պատահում է քսան տարին մեկ անգամ, այն էլ որևէ թանգարանից:

— Իսկ եթե հանկարծ այստեղ հըդեհ լինի:

Ռոգենֆելդն ուսերը թոթվեց:

— Պարզապես մարդ ստիպված է ոիսկի դիմել: Ապահովագրելը ինձ վրա շատ թանկ կնսատի:

Ռավիկը նայեց Վան-Գովի պեյզաժին: Դա ամենաքիշը հարյուր միլիոն ֆրանկ արժի: Ռոգենֆելդը հետևում էր Ռավիկի հայցքին:

— Ես գիտեմ, ինչ եք մտածում: Այդպիսի նկարներ ունեցողը նաև պետք է փող ունենա դրանք ապահովագրելու համար: Բայց ես փող չունեմ: Ես այդ նկարներով եմ ապրում: Կամաց-

կամաց դրանք վաճառում եմ, թեև վաճառում եմ մեծ ափսոսանքով:

Սեղանի տակը սեղանի վրա մի սպիրտալրոց էր զրված, մի տուփ սուրճ, մի կտոր հաց, մի աման յուղ և մի քանի փաթեթ, Սննյակը փոքր էր և շատ ազբատիկ, բայց պատերից փայլատակում էին աշխարհի հրաշալիքները:

— Հասկանալի է, — ասաց Խավիկը:

— Ես կարծում էի, թե մի կերպ դուրս կգամ այս վիճակից, — ասաց Ռոգենֆելդը: — Ամեն ինչ արդեն վճարել էի, տոմս էի վերցրել և զնացրի և շոգենավի համար: Մնացել էր միայն հյուրանոցի երեք ամսվա վարձը: Համարյա կիսաքաղց էի ապրում: Բայց ոչինչ շստացվեց: Վիզան շատ երկար տեսց: Եվ ստիպված այսօր Մոնի վաճառեցի: Վեթեյլի պեյզաժը: Կարծում էի, կհաջողվի հետև վերցնել:

— Է, միենույն է, այսուեղ շվաճառեիք, մի ուրիշ տեղ էիք վաճառելու:

— Ճիշտ եք ասում: Բայց գոնե դոլարով կտայի: Երկու անգամ ավելին կստանայի:

— Դուք Ամերիկա՝ եք գնում:

Ռոգենֆելդը գլխով արեց:

— Արդեն այսուեղից հեռանալու ժամանակն է:

Ռավիկը հարցական նայեց նրան:

— Բվեճն արդեն գնում է, — ասաց Ռոգենֆելդը:

— Ի՞նչ բվեճ:

— Դուք Բվեճին չգիտե՞ք... Մարկուս Մեյերին: Մենք նրան Բվեճ ենք ասում: Նա միշտ բոլորից շուտ է հոտ առնում, թե երբ պետք է արանքը ճղկել:

— Մեյեր, — հարցրեց Խավիկը: — Դա այն կարճիկ հազարագլուխն է, որ երբեմն «կատակոմբայում» դաշնամուր է նվազում:

— Նա է, որ կա: Նրա անունը Բվեճ է, ինչ գերմանացիները Պրագա են մտել:

— Լավ անուն է:

— Նրա հոտառությունը խիստ զարգացած է: Հիտլերի իշխանության գլուխն անցնելուց երկու ամիս առաջ նա Գերմանիայից ծկեց: Երեք ամիս անշլյուսից առաջ՝ Վիեննայից: Զեխոսովա-

կիայի բռնագրավումից վեց շաբաթ առաջ՝ Թրագալից ծա միշտ Մեյերսի եմ կողմնորոշվում, միշտ, նա ճիանալի հոտառություն ունի: Նրա շնորհիվ է, որ ես այս նկարները փրկել եմ: Գերմանիայից փող դուրս բերելը անհնար էր — վայուտային արգելք էր սահմանված: Ես մեկ ու կես միլիոն կապիտալ ներդրումներ ունեի: Փորձեցի դրանք կանխիկ դրամ զարձնել, բայց արդեն ուշ էր — նացիստներն իշխանության վլուսի էին անցել: Մեյերն ավելի խելացի էր: Նա իր ունեցվածքի մի մասը զարժնի դուրս բերեց: Իմ զղերը չղիմացան, ես շկարողացաւ Հիմա նա զնում է Ամերիկա: Ես էլ եմ ուզում գնալ: Միայն թե Մոնեն ափսոս էր:

— Դուք կարող եք Մոնեի վաճառքից ստացած փողի մնացորդը վերցնել ձեզ հետ: Զէ որ այսաւեղ՝ Ֆրանսիայում գոլլարային արգելք չկա:

— Այո, շկա: Բայց եթե ես դոլլարով վաճառեի, շատ ավելի երկար կարող էի այդ փողով ապրել: Իսկ Հիմա ես ստիպված կլինեմ, ըստ երկութին, շուտով Գոգենին էլ հրաժեշտ տալ: — Խոգենֆելդն սկսեց մաքրել սպիրտայրոցը: — Մրանք արդեն վերշիններն են, — ասաց նա: — Մնացել են այս երեքը: Մրանցով պետք է ապրեմ: Ինչ աշխատանքին է վերաբերում,՝ դրա վրա հույս չեմ զնում: Հրաշքներ չեն լինում: Միայն այս երեք նկարն է, եթե մեկը պակասում է, նշանակում է նույն շափով էլ իմ կյանքից է պակասում: — Խեղճ ու ազբատ, նա կանգնել էր իր ճամպրուկի առաջ: — Հինգ տարի ես Վիեննայում էի: Այն ժամանակ դեռ այսպիսի թանկություն չկար, բայց, չնայած դրան, հինգ տարին ինձ վրա նստեց երկու Ռենուար և Դեզայի մի պատեր Պրագայում ես մի Սիուեյ և հինգ ուրվանկար կերպ: Ուրվանկարներին ոչ ոք գին չտվեց: Երկու Դեզայ էր, մի Ռենուար և Դելակրուայի երկու սեպիա: Մինչդեռ Ամերիկայում ես դրանցով մի ամբողջ տարի կապրեի: Իսկ Հիմա, — հուսահատ ավելացրեց նա, — ինչպես տեսնում եք, իմ ունեցած-շունեցածը այս երեք նկարն է: Դեռ երեկ չորսն էին: Վիզան ինձ վրա ամենաքիշը երկու տարվա կյանք նստեց: Եթե ոչ երեք:

— Ծատերը կան, որ նկարներ էլ լունեն, որպեսզի վաճառեն ու նրանց փողով ապրեն:

Խոգենֆելդը վեր քաշեց իր նիշար ուսերը:

— Դա ինձ համար միսիթարություն չէ:

- Այս, իհարկե, ես հասկանում եմ, — ասաց Ռավիկը:
- Ես պետք է այդ նկարներով պատերազմն անցկացնեմ:
- Իսկ պատերազմը երկար է տևելու
- Ռավիկը չպատասխանեց:
- Դա Բվեճի կարծիքն է, — ասաց Ռողենֆելդը: — Մանագանդ որ Բվեճը համոզված չէ, թե Ամերիկան հեռու կմնա պատերազմից:
- Այդ դեպքում նա ո՞վ է գնալու, — հարցրեց Ռավիկը: — Այլևս, կարծես, տեղ էլ չկա:
- Այդ նա ինքն էլ դեռ որոշակի լգիտի: Ինչպես երևում է, ուզում է դեպի Հայիթի գնալը նրա կարծիքով փոքրիկ նեղական հանրապետությունը հազիվ թե պատերազմի մեջ մտնի: — Ռողենֆելդը միանգամայն լուրջ էր: — Եվ կամ էլ դեպի Հռնդուրատ Գա հարավամերիկյան փոքրիկ պետություն է: Գուցե նաև Սան-Սալվադոր: Իսկ գուցե և նոր Զելանդիա:
- Նոր-Զելանդիա: Գա շատ հեռո՞ւ չի ընկած:
- Հեռո՞ւ, — ասաց Ռողենֆելդը և մոայլորեն քմծիծաղեց: — Նայած որտեղից:

XXVII

Սովոր հավարի գղրդացող մի ծով, որ կատաղի շրխկոցով զարնվում է մարդու ականջներին: Հետո սուր, ականջ ծակող զանգեր ուռզվող, գոշուն արձակող նավի բոլոր մեկուսամասերում: Նորից զանգի ձայն — և գիշեր: Անհետացող քնի միջից հայտընվում է գունաթափ ծանոթ լուսամուտը... Դարձյալ նույն զանգը... Հեռախոսն է:

Ռավիկը վերցրեց լսափողը,

— Ալլո...

— Ռավիկ...

— Ի՞նչ է պատահել: Ո՞վ է խոսում:

— Ես եմ: Մի՞թե չես ճանաչում:

— Հիմա արդեն ճանաչեցի: Ի՞նչ է պատահել:

— Դու պետք է գասու Առանց ուշանալու: Հենց այս րոպեիս:

— Ի՞նչ է պատահել

— Արի, Ռավիկ! Բան է պատահել:

— Ի՞նչ:

— Ինքս էլ շգիտեմ: Ես գախենում եմ: Արի, մի ուշացնի, Հենց այս բռպեիս արի: Արի օգնիր: Ռավիկ, արի, շուտ արաւ:

Հսափողի մեջ մի բան չխկաց: Ռավիկն սպասում էր Հսփեցին «Հղբաղվածության» ազդանշանները՝ տու, տու ժոանը լաւփողը կախել էր Ռավիկը նույնպես ցած զրեց, հայացքը հառած զիշերվա սպիտակին տվող մթությանը: Երեկոյան պառկելիս նա քնարեր դեղ էր ընդունել, և հիմա գլուխը մի տեսակ տհաճորեն ծանրացած էր: Սկզբում Ռավիկին թվաց, թե զանգահարողը Հաակեն է: Հետո նայելով լուսամուտին, հասկացավ, որ ինքը «Ինտերինացիոնալ» հյուրանոցում է և ոչ թե «Ռևելսի Պրինցում»: Նա նայեց ժամացույցին: Հուսափորվող սլաքները ցույց էին տալիս ժամը շորսն անց քանան բոպե: Հանկարծ Ռավիկին անկողնուց ընդուստ վեր կացավ: Երբ ինքը Հաակեին հանդիպեց ուստորանում, ժոանը նրան վտանգի, սարսափի մասին ինչ-որ բան էր ասել... իսկ եթե... Ամեն ինչ հնարավոր է: Քի՞շ հիմարություններ կան աշխարհում: Ռավիկին արագ-արագ հավաքեց ամենաանհրաժեշտ բաները և հազնվեց:

Փողոցի հաջորդ անկյունում նա մի տաքսի կանգնեցրեց: Վարորդն իր հետ մի փոքրիկ պինչեր ուներ: Շունն այնպես էր պառկել նրա ուսերին, կարծես մորթե օձիք լիներ: Մեքենայի յուրաքանչյուր ցնցումից ցնցվում էր նաև պինչերը: Գա քիչ էր մնացել Ռավիկին խելազարեցնի: Նա հաճույքով շանը կգցեր նստիքի վրա: Սակայն ինքը լավ գիտեր Փարիզի տաքսու վարորդների տարօրինակությունները:

Մեքենան աղմկելով սլանում էր հովհայան զիշերվա տաք խավարի միջով: Զգացվում էր երկշոտորեն շնչող սաղարթների թույլ բուրմունքը: Մոտերքում ինչ-որ տեղ թմրիներ էին ծաղկել:

Բացված հասմիկների նման երկինքը ծածկել էին աստղերը, որոնց միջև, կարմիր ու կանաչ լույսերը թարթելով, մի ինքնաթիւ էր աղմկում, ինչպես լուսատիտիկների պարսի մեջ ընկած ծանը ու սպանագին մի կոյաբնդիու: Բաց-գորշագույն խովարի մեջ ձգվող փողոցներ, սուլող դատարկություն, երկու հարրած մարդ, որոնք ձայները գլուխները ցցած, ինչ-որ երգ են երգում, մառանից եկող ակորդեոնի նվագ... Եվ հանկարծ... Ռավիկն

սկսեց կարկամելու Սարսափը պատեց նրան... շուտ հասնելու դիտակցությունը սկսեց մտրակելու... Եռաւտ... չո՛ւտ... գուցե զեռուց չէ...

Տուն Տաք, քնաբեր մութի Դանդաղորեն ցած սողացող վերելակ: Անշտապ շարժվող, լույս արձակող մի միջատ: Ծավիկն արդեն երկրորդ հարկում էր, երբ սթափվելով, շրջվեց ու նորից իջավ ցած: Չնայած իր դանդաղ սողալուն, այնուամենայնիվ, վերելակն ավելի արագ էր շարժվում, քան ինքը:

Ա՞խ, Փարիզի այս խաղալիքային վերելակները! Վեր ու վար անող այս բանտառենյակը, ճոճուան, խզան, որ և վերից է բաց և կողերից, ընդամենը մի հատակ՝ երկաթյա մի երկու սյուներով, կիսով լափ սեացած, թոթուացող և հազիվհազ լույս տվող էլեկտրական մի լամպ, հետո՝ մի ուրիշը, որ մինչև վերջը չի մտած փամփուշտի մեջ... ահա և վերջին հարկը: Ծավիկը մի կողմ քաշեց գուան երկաթյա վանդակը, զանգը սեղմեց:

Ժուանը գուոր բացեց: Ծավիկը նրան ոտից գլուխ վայրկենապես նայեց: Արյան ոչ մի հետք... դեմքը հանգիստ է... տագնապի ոչ մի նշան:

— Ի՞նչ է պատահել, — հարցրեց նա: — Ո՞ւր է:

— Դու եկար, Ծավիկ:

— Ասա, տեսնեմ, ի՞նչ է... ի՞նչ ես արել:

Ժուանը ետ քաշվեց: Ծավիկը մտավ սենյակ, նայեց շուրջը:

Ու ոք չկար:

— Որտե՞ղ է, ննջասենյակո՞ւմ:

— Ի՞նչը, — հարցրեց Ժուանը:

— Ննջասենյակում մա՞րդ կա: Ո՞վ կա այստեղ:

— Ոչ: Ո՞վ պետք է լինի:

Ծավիկը զարմացած նայեց Ժուանին:

— Մի՞թե ես քեզ կարող էի կանչել, եթե այստեղ մարդ լիներ, — ասաց Ժուանը:

Ծավիկը դեռ շարունակում էր նայել նրա աշքերին: Ժուանը կանգնած էր նրա առաջ ողջ, առողջ և մապում էր:

— Ինչպե՞ս կարող էր այդպիսի բան անցնել քո մաքով! — Ժուանի մափիտը ավելի ու ավելի տարածվեց շուրթերի վրա: — Ծավիկ, — ասաց նա, և Ծավիկին թվաց, թե կարկուտը խփում է երեսին, ուրեմն, նա մտածում է, որ ես խանդում եմ և վայելում

է այդ հաճույքը: Ռավիկի ձեռքի պայուսակը, որի մեջ իր գործիքներն էին, հանկարծ սոսկալի ժանրացավ: Նա մոտեցավ աթուներից մեկին ու պայուսակը ցած դրեց:

— Նողկալի սրիկա, — ասաց Ռավիկը:

— Ի՞նչ: Ի՞նչ պատահեց քեզ:

— Դու նողկալի սրիկա ես, — կրկնեց Ռավիկը: — Եսկ ես Էշի նման ընկել եմ քո խելքին:

Նա նորից ձեռքն առավ պայուսակը և, շրջվելով, շարժվեց դեպի դուռը: Փոանն իսկույն նետվեց նրա մոտ:

— Ի՞նչ պատահեց, Ռավիկ: Մի՛ գնաւ: Խեցրում եմ, մի՛ թողնի ինձ մենակ: Ես չգիտեմ, թե ինչ կարող է ինձ պատահել, եթե ինձ մենակ թողնեաւ:

— Ստախոս, — ասաց Ռավիկը: — Ողորմելի խարերա: Դու խորամանկ խարերա ես, բայց զա զեռ ոչինչ, նողկալին այն է, որ դու ստում ես այդքան էժանագին ձեռվ: Այդպիսի բաների հետ կատակ չե՞ն անում:

Ժոանը գոնից նրան մի կողմ հրեց:

— Ապա մի նայիր, տես ինչ է կատարվել: Տես, և ինքդ կհամոզվես: Նայիր, տես ինչպիս է կատաղած ամեն ինչ իրար զբլիով տվել: Վախենում եմ, նորից զա: Դու չգիտես, թե նա ինչ կարող է անել:

Հատակին ընկած էր շրջված մի աթոս, մի լապտեր, շարդված ապակիների կտորներ:

— Կոշիկներդ հագիր, առանց կոշիկի ման չգաս սենյակում, — ասաց Ռավիկը, — որպեսզի ոտքերդ շնդես: Ահա այն, ինչ ես կարող եմ քեզ խորհուրդ տալ:

Ապակու կտորների մեջ ընկած էր նաև մի լուսանկար: Ռավիկը ոտքով ապակու փշրանքները մի կողմ հրեց ու վերցրեց նկարը:

— Առ, վերցրու... — նա լուսանկարը շպրտեց սեղանին: — Եվ ինձ արդեն հանգիստ թող:

Ժոանը Ռավիկի առաջ կանգնած, ամբողջովին այլայլվել ու անբթիթ նրան էր նայում:

— Ռավիկ, — ասաց նա կամաց ու ձեղված ձայնով: — Ինձ համար միենառն է, թե դու ինչ ես անվանում ինձ: Ես հաճախ եմ խարեկ: Հետազայում նույնպիս պետք է խարեմ: Զեզ այդպիս է

դուր գալիս: — Ժոանը, դառնացած, ձեռքով խփեց լուսանկարին: Նկարը սեղանի վրայից սահեց ու ցած ընկավ երևոն ի վեր: Ռավիկը տեսավ, որ գա այն մարդու նկարը չէ, որին ինքը տեսել էր ժոանի հետ «Կլոշ դ'Օրում»: — Չեր բոլորի ուզածն այդ է, — արհամարհանքով շարունակեց ժոանը: — Մի՛ խարիս, մի՛ խարիս: Միայն ճիշտն ասաւ: Բայց բավական է մարդ ճեզ ճշմարտությունն ասի, զուր արդեն ուժ չեք գտնում՝ այդ ճշմարտությունը տանելու: Ոչ մեկը: Բայց ես քեզ հաճախ չեմ խարել: Քեզ՝ չէ: Ես առհասարակ քեզ խարել չեմ ուզեցել:

— Ինչ որ է, — ասաց Ռավիկը: — Արի այդ հարցին շանրադառնանք: — Հանկարծ նա ինչ-որ առանձնահատուկ ձեռք մի ցավ պատճառող խայթ զգաց: Ինչ-որ բան Ռավիկին խոցեց: Նա վըրդովվեց ինքն իր վրա: Չեր ուզում նորից զգալ այդ ցավը:

— Այս, ես քեզ խարելու կարիքը չունեի, — կրկնեց ժոանը և աղերսանքով նայեց Ռավիկին:

— Ժոան...

— Եվ Հիմա նույնպես քեզ չեմ խարում: Չեմ խարում ոչ մի շափով, Ռավիկ: Այս, ճիշտ է, ես քեզ զանգել եմ, բայց զանգել եմ, որովհետև վախենում էի: Լավ է, որ ես կարողացա նրան դուրս հրել ու փակել դուրը: Դա իմ գլուխը եկած առաջին միտքն էր: Մի՛թե ես վատ եմ արել:

— Դու զարմանալի հանգիստ էիր, երբ ես եկա: Քո մեզ վախի ոչ մի զգացում չկար:

— Չկար, որովհետև նա արդեն հեռացել էր: Եվ մտածում էի, որ զու կգաս, ինձ կօգնես:

— Թող այդպես լինի: Հիմա սմեն ինչ անցած է, ես կարող եմ արդեն զնալ:

— Նա նորից կգա: Սպառնաց, որ գալու է: Հիմա որևէ տեղ նստած, երեխ խմում է, ես դա հաստատ գիտեմ: Իսկ եթե հարբած եկավ... եա քեզ նման չէ... Մարդագարի խմել շգիտի:

— Բավական է, — ասաց Ռավիկը, — Վերջ տուր այդ մասին: Այդ բոլորն ուղղակի հիմարություններ են: Քո սենյակի դուռն ամուր է: Եվ այլևս այդպիսի բաներ չանես:

Ժոանն անշարժ կանգնած էր:

— Բա ի՞նչ անեմ, — հանկարծ զուրս թռավ նրա շուրթերից:

— Ոչ մի բան,

— Ես քեզ զանգում եմ... Երիք, շորս անգամ, դու բոլորովին չես մոտենում հեռախոսին: Իսկ մոտենալիս ասում ես, որ քեզ հանգիստ թողնեմ: Դա ի՞նչ է նշանակում:

— Նույնը, ինչ որ ասել եմ մինչև հիմա, դու ինձ պետք է հանգիստ թողնես:

— Ես քեզ պետք է հանգիստ թողնեմ: Իսկ ինչպես պետք է հանգիստ թողնեմ: Մենք հո ավտոմատներ չենք, որոնց կարելի է լարել ու ցանկացած բոպեին կանգնեցնելու: Մենք մի գիշեր անց ենք կացնում միասին, ամեն ինչ հիմանալի է, լցված ենք սիրով, և հանկարծ... խեղբեմ, ինձ հանգիստ թող:

Տեսնելով Ռավիկի երեսը, Փոանը լոեց:

— Ես այսպես էլ գիտեի, — ցածր ձայնով ասաց Ռավիկը: — Գիտեի, որ մի օր այսպես է լինելու Ար դու աշխատելու ես դա օգտագործել նպատակահարմար ձևով: Ինչքան է դա քեզ սազական: Դու գիտեիր, որ այն ժամանակ մենք հանդիպում ենք վերջին անգամ, գիտեիր, որ հենց դրանով էլ ամեն ինչ պետք է վերջանա: Դու եկար ինձ ֆրու, և որովհետեւ դա վերջին անգամն էր, այդ պատճառով էլ այնքան լավ և հաճելի անցավ հանդիպումը. Մենք հրաժեշտ տվինք միմյանց, մեր հոգիները լցված էին միմյանցով, և այդպես էլ դա մեր հիշողության մեջ կմնար. Բայց դու ավելի լավ ոչինչ չկարողացար անել, բացի այդ փաստն օգտագործելուց և առևտրականի նման սպեկուլյացիայի դիմելուց: Դու ամեն ինչ անում ես, որպեսզի նորից այդ ամենը շրջեմ, նորից ես ուզում մի կերպ, սողալով շարունակել այն, ինչը կյանքում լինում է մի անգամ և այլևս չի կրկնվում: Ել քանի որ ես այդ չեմ ուզում, դու ձեռքդ գցում ես այդ նորկալի տրյուկին, և հիմա նորից այդ բոլորը պետք է սկսենք ծամել, որի մասին հիշելը նույնիսկ արդեն անամոթություն է:

— Ես...

— Դու այդ գիտեիր, — ընդհատեց նրան Ռավիկը: — Նորից մի ստիր: Ես չեմ ուզում կրկնել քո ասածը: Ինձ համար դա ծանր է: Մենք երկուսով էլ դա գիտեինք: Դու գիտեիր, որ այլևս շպետք է գաս:

— Ես չեմ էլ եկել:

Ռավիկը նայեց Փոանի երեսին: Նա հազիվ կարողացավ ցրսպեել իրեն:

- Զես եկել, բայց զանգահարել ես:
 - Զանգահարել եմ, որովհետև վախենում էի:
 - ՏԵՇ ասոված,— ասաց Ռավիկը: — Դա արդեն ամեն ապուշության սահմանն անցնում է: Ես հանձնվում եմ:
 - Փափար աստիճանաբար տարածվեց ժողովի երեսին:
 - Ես էլ եմ հանձնվում, Ռավիկ: Մի՞թե դու չես տեսնում, որ իմ ուզածը հենց այն է, որ դու մնաս այստեղ:
 - Դա հենց այն է, ինչ ես չեմ ուզում:
 - Ինչո՞ւ՝ Հարցրեց Ժողովը, զեռ շարունակելով ժապար:
 - Ռավիկը կարծես զարդված լիներ: Իսկ եթե նորից սկսվեն բացատրությունները, ասոված զիտե, թե ինչով դա կվերջանա:
 - Դա ուղղակի սոսկալի անբարոյականություն է: — ասաց վերջապես Ռավիկը: — Եվ դու ինքդ էլ դա չես հասկանում:
 - Ես հասկանում եմ: — դանդաղ ասաց Ժողովը: — Եվ շատ լավ եմ հասկանում: Բայց, ասա, տեսնեմ, ի՞նչ է փոխվել անցյալ շաբաթվա համեմատությամբ:
 - Ոչինչ էլ չի փոխվել: Նույնն է:
 - Ժողովը լուս նայում էր Ռավիկին:
 - Ինձ չի հետաքրքրում, թե դու ի՞նչ անուն ես տալիս դրան, անբարոյականություն, թե՝ ուրիշ բան: — վերջապես ասաց Ժողովը:
 - Ռավիկը լուս էր: Նա զգում էր, որ Ժողովի առարկությունը խիստ տրամարանված է:
 - Ռավիկ, — ասաց Ժողովը, մոտենալով նրան: — Այո, ճիշտ է, ես այն ժամանակ ասացի, որ մեր միջն ամեն ինչ վերջացած է: Ասացի, որ երբեք այլես իմ մասին ոչինչ չես լսի: Ես այդ ասացի, որովհետեւ դու էիր ուզում: Բայց եթե ես, այնուամենայնիվ, հիմա ուրիշ կերպ եմ վարվում, մի՞թէ դու այդ չես հասկանում:
 - Ժողով նայեց Ռավիկին:
 - Ոչ, — կոպտորեն պատասխանեց Ռավիկը: — Ես հասկանում եմ միայն մի բան, այն, որ դու ուզում ես երկու ամուսնու հետ քննել:
 - Ժողով բոլորովին լշարժվեց:
 - Դա ամենին էլ այդպես չէ: — ասաց Ժողովը: — Իսկ եթե

անգամ ընդունենք, որ հենց այդպես էլ կա, դա բո ի՞նչ գործն է։
Թավիկը զարմացած նրան նայեց։

— Այո, այո, բո ի՞նչ գործն է, — կրկնեց Ժոանը։ — Ես քեզ
սիրում եմ։ Դա բավական չի՝ քեզ համար։

— Աչ։

— Դու խանդելու պատճառ շունես։ Գոնե դու եվ երբեք էլ
չես խանդել…

— Ախ, այդպե՞ս։

— Այո։ Դու նույնիսկ չգիտես էլ, թե խանդի ինչ է։

— Ի՞սարկե, լգիտեմ։ Որովհետեւ եթե իմանալի, ես էլ քեզ
համար թատերական տեսարաններ կսարքեի, ինչպես քո դերա-
սանը…

Ժոանը ժպտաց։

— Թավիկ, — ասաց նա, — Խանդում են նաև օդին, որն ուրիշն
էլ է շնչում։

Թավիկը շպատասխանեց։ Ժոանը կանգնել էր նրա առաջ և
սկսում հայացքով նրան էր նայում։ Նայում էր և լսում։ Օդը, նեղ
միջանցքը, աղոտ լույսը — հանկարծ ամեն ինչ լցվեց Ժոանով։
Լցվեց խելագար մի սպասումով, շունչ կտրվելու շափ քաղցր ու
հրապուրանքով լի մի ձգումով, ինչպես հողն է ձգում, թեթև մի
զլիապտույտ առաջացրած, երբ մարդ կախվում ու ցած է նայում
որևէ աշտարակի բարձունքից։

Թավիկը դա զգում էր, զգում էր և չէր ուզում այլևս թակարդն
ընկնելի նա այլևս չէր մտածում ուղղակի հեռանալու մասին։ Եթե
նա հենց այդպես գնա, ապա Ժոանն իրեն անվերջ հետապնդելու
է։ Իսկ նա չէր ուզում, որ իրեն հետապնդիին։ Ուզում էր ամեն
ինչի մեջ որոշակիություն մտցնի, որ մեկընդմիշտ վերջ տա այս
ամենին։ Վաղը նրան պարզություն էր պետք։

— Խմելու որևէ բան շունե՞ս, — հարցրեց Թավիկը։

— Անեմ։ Ի՞նչ ես ուզում։ Կալվադոս բերե՞մ։

— Կոնյակ, եթե կա։ Ասենք, թող կալվադոս լինի։ Միեւ
նույն է։

Ժոանը մոտեցավ փոքրիկ պահարանին։ Թավիկը նայում էր
նրա հետեւից։ Հիմա նույնիսկ այդ թափանցիկ օգն էլ է ներծծված
հրապուրանքի և գայթակղության անտեսանելի շողերով։ Ու թվում
է, թե տարածայնության ոչ մի նշույլ այլևս… ահա հեեց այստեղ

Ճենք կ՛իմնենք մեր խրճիթը... Զպացմունքինքի ճին, Հովհաննա
կան խարկանքին է... Կարծես սիրար երբեկ կարող է մի զիշերից
ավելի երկար անգարգիցի:

Խանդ, Մի՞թե ինքը լի ունեցել այդ զգացումը! Մի՞թե սիրո
անկատարելիությանը ինըն անսեղյակ է եղեք! Մի՞թե յի զգացել
սիրո պատճառած այն ցույքը, որն այնքան ծանոթ է յուրաքանչ
շուր մարդու Խանջը! Մի՞թե դա լի առաջանում այն դիմակ
ցալիքնից, թե սիրավներից մեկը ողեար է մյուսից ավելի շատ
ժահանա:

Ժոանը բերեց ոչ թե կալվադոս, այլ մի շիշ կոնյակի Աշին։
Ժոանը և Խավիկը, Երբեմն ժոանը որոշ բաներ հասկանում է: Խա-
վիկը հատակին ընկած լուսանկարը ուստով մի կողմ հրեց, որ-
պեսզի սեղանին զնի իր բաժակը։ Հետո կոռացավ ու վերցրեց
նկարը։ Կախարդանքից ազատվելու ամենահեշտ միջոցը փոխա-
րինողին նայելն է։

Դեմքեր հիշելու մեջ ես զարմանալի վատ հիշողություն
ունեմ, — ասաց Խավիկը։ — Ես քո զերասանին բոլորովին ուրիշ
տեսակ էի պատկերացնում։

Ժոանը շիշը գրեց սեղանին։

— Դա ամենեին էլ գերասանը չէ։

— Մի՞թե Արգեն ուրիշն է զտեվել։

— Բա ինարկե... Այս զալմաղալը հենց դրա համար էր։
Խավիկը մի մեծ կում արեց։

— Դու պետք է գիտենաս, որ չի կարելի տղամարդկանց լու-
սանկարներով զարդարել սենյակը, երբ նախկին սիրածը հայտ-
նելվում է։ Եվ առհասարակ չի կարելի ամենուրեք լուսանկար
շարել, դա անճաշակություն է։

— Ոչ մի տեղ էլ լուսանկար չէր դրված։ Նա ինքը փնտրեց,
զտավ, նակ լուսանկարները միշտ չէ պետք է պահել։ Դու այդ շես
հասկանաւ։ Բայց կնոց համար դա հասկանալի է։ Ես բոլորովին
էլ չէի ուզում, որ նա տեսներ այդ։

— Այդ պատճառով էլ կոկվ է եղել։ Դու կախված ես նրա-
նից։

— Ոչ, ես կօնտրակա ունեմ։ Երկու տարվա համար։

— Նա՞ է միշտամսել։

— Թեկուզն, իսկ ի՞նչ կա դրա մեջ! — Ժոհանն անկեզծորեն զարմացած էր: — Դա որևէ բան նշանակո՞ւմ է:

— Ոչ, իհարկեւ թայց այնպիսի մարդիկ կան, որոնց նման բաները վիրավորում են:

Ժոհանն ուսերը վեր քաշեց: Ռտավիկն այդ տեսավ: Եվ նրա մեջ մի հիշողություն, քաղցր մի կարու արթնացավ: Ուսերը... Մի ժամանակ այդ ուսերը իր կողքին էին եղել... կամաց, համաշափ նրանք վեր ու վար էին արել քնի մեջ շնչելիս: Թոշող մի ամպ, թռչունների մի երամ, որոնք փայլվում էին գիշերային կարմրին տվող երկնբռն: Մի՞թե դրանք արդեն հեռավոր անցյալ են դարձել: Խոսակցություններ, հիշողություն, զգացմունքների անտեսանելի հաշվապահ: Գրանք թաղված են, թե վերջին հազիվ նկատելի ցոլքերն են: Է՞՞, ո՞վ կարող է այդ իմանալ:

Հուսամուտները լայն բացված էին: Ինչ-որ թուխ, թրթոռն մի շորի կտոր ներս ընկավ, անվստահ օրորվելով պտույտ տվեց սինյակում և, նստելով լուսամփոփի վրա, փոեց իր ծիրանագույն, լազուր և դարչնին տվող թևերը: Մետաքսյա լուսամփոփից նա կախվել էր ինչպես գիշերվա շքանշան, կախվել էր ով գիտի որտեղից թռած-եկած գիշերային այդ սիրամարդի աշքը: Կամացուկ շնչում էին նրա թագչյա թևիկները, կամացուկ, ինչպես նրա դեմքիմացը կանգնած կնոջ կուրծքը՝ իր թեթև շորի տակ: Այդ ե՞րբ էր արդյոք, որ դարձյալ այսպիս էր... վաղո՞ւց էր դա... Հարյուր տարի առաջ:

Հուվրը: Նիկան... Ոչ, շատ ավելի առաջ: Ինչ-որ հեռո՞ւ հեռավոր ժամանակներում, փոշու և ոսկու աղջամուղջի մեջու Տպագիոնն զոհասեղանի առջև բարձրացող ծովին Հրաբուխների ահագնացող ղղիրդ, ստվերների, տարիանքի և արյան ավելի ու ավելի մթին տվող վարագույր, դեռ շատ փոքր է իմացության մակույյը, անսահման եռուն ու փոթորկուն է ջրապաւույթը, աներեակայելի հուրհրան է լավան, որը սկ մագիլներով սողում է լանջերն ի վար, հեղեղելով ու լափելով կյանքը... Եվ այդ ամենի վերևում կախված է Մեգուզայի հավիտենական ժպիտը, Մեղուզայի, որի համար ողու հուզմունքն ու տագնապները ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ մի քանի թուցիկ հիերոգլիֆներ ժամանակի ավազների վրա:

Թիթեով շարժվեց, սահեց մետաքսյա լուսամփոփի տակ և սկսեց թափահարել թևերը ու զարնվել էլեկտրական տաք լամ-

պիե: Մափվում է մանիշակագույն փոշի: Ռավիկը բռնեց թիթեան և, տանելով դեպի լուսամուտը, նետեց զիշերվա մեջ:

— Նորից կզա,— ասաց Ժոանը:

— Գուցեն չգա:

— Այդ թիթեռները ամեն զիշեր են զալիս: Գալիս են զրոսայ-զիներից: Միևնույն թիթեռներն են: Բայց տարբեր երանդի: Մի երկու շաբաթ առաջ գեղին լիմոնագույն էին: Հիմա էլ սրանցից են:

— Այս Միևնույն թիթեռներն են: Բայց միշտ տարբեր են: Միշտ տարբեր են, բայց միևնույնն են:

Այդ ի՞նչ է ասում: Նրա հետեւին ինչ-որ բան էր խոսում: Խոսում էր Նրա փոխարեն: Զայնի ինչ-որ անդրադարձում էր, արձագանք, որ զալիս էր հեռո՞ւ հեռվից: Վերջին հույսի այն կողմն ընկած սահմանից: Բայց ինչի՞ վրա էր նա հույս գնում: Ի՞նչը հանկարծ այդպես հարվածեց նրան իր այս թույլ ժամին, այդ ի՞նչը հերձադանակի նման խրվեց մարմնի հենց այն տեղը, որը, ինչպես իրեն թվում էր, արդեն սպիացել ու լավացել էր: Մի՞թե նա ինքն իրեն խարելով, դեռ ինչ-որ բան էր սպասում: Մի՞թե այդ հույսը, դառնալով թրթուռ, դառնալով հարսնյակ, ձմեռային քուն մտնելով, զեռ պահպանել էր իր զոյությունը և մնացել կենդանի: Ռավիկը լուսանկարը վերցրեց սեղանից:

— Ինչ-որ զեմք: Ինչ-որ մեկի զեմքը: Միլիոնավոր զեմքերից մեկը:

— Երբվանի՞ց ես սրա հետ,— հարցրեց նա:

— Դեռ նոր է: Միասին ենք աշխատում: Մի քանի օր է, ինչ ժանոթացել ենք: Այն օրից, ինչ «Ճութե» ոեստորանում քեզ հանդիպեցի, հիշո՞ւմ ես, և դու...

Ռավիկը ձեռքը բարձրացրեց:

— Էլ մէ՛ շարունակի: Բավական է: Արդեն հասկանալի է: Ուզում ես ասել, որ իթե ես այն ժամանակ... Դու գիտես, որ դա հիշտ չէ:

Ժոանը մի պահ տատառվեց:

— Ոլ... ճիշտ է... — վրա բերեց նա:

— Դու ինքդ էլ գիտես, որ ճիշտ չէ: Մի ստի: Օթե խսկապես զա քեզ համար կարելոր լիներ, այդքան շուտ շունչդ տեղը չէր ընկնի:

Ի՞նչ էր իր ուզածը: Ինչի՞ համար էր այդ բոլորն ասում: Չի-
նի՞ զեռ ուզում է որևէ կթասիրտ սուս լսել:

— Դա և ճիշտ է և ճիշտ չէ,— ասաց Ժոանը: — Ես ինձ հետ
ոչինչ անել չեմ կարող, Ռավիկ: Կարծես մեկն ինձ ասում է, որ
այդպես անեմ, ինձ թվում է, թե ես ինչ-որ բան ձեռքիցս բաց եմ
թողնում, Եվ ահա ուզում եմ այդ ինչ-որ բանը բռնել, ուզում եմ
այնպես պահել, որ չփախչի այլևս, և պարզվում է, որ այդ բո-
լորը զուր է: Հետո ես կրկին ձեռքս մի նոր բանի եմ զցում: Նա-
խապես գիտեմ, որ դա ես վերջանալու է նույն ձեռվ, բայց ուրիշ
կերպ վարվել չեմ կարող: Կարծես մեկն ինձ զրդում է դրան, նե-
տում է ինչ-որ տեղ, որոշ ժամանակ լցնում է ինչ-որ ցանկու-
թյուններով, իսկ հետո բաց է թողնում, և ես նորից ամայանում
եմ, դատարկվում, կարծես, սովից... Եվ կրկին ամեն ինչ նորից է
սկսվում:

Ես կորցրել եմ սրան, մտածեց Ռավիկը: Կորցրել եմ ամբող-
ջովին և մեկընդմիշտ: Այլևս չի կարելի հուսալ, թե նա մոլորվել
է, սխալ է թույլ տվել, որ նա դեռ կարող է սթափվել և վերադառ-
նալ: Լավ է, երբ մարդ ամեն ինչ իմանում է մինչև վերջը, մանա-
վանդ երբ երեակայության գոլորշիներն սկսում են խավարեցնել
բանականության ոսպնյակները:

Փափուկ, անողոք, անսփոփանք քիմիա... Արյունը, որ մի
անգամ հորդել է ուրիշի մեջ, երբեք այլևս չի կարող ունենալ իր
նախկին ուժը: Այն, ինչը Ժոանին մինչև հիմա պահում էր, դա այն
էր, որ Ռավիկի հոգում ինչ-որ անկյուն նա դեռ չէր թափանցել:
Եթե Ժոանը թափանցած լիներ նաև այդ վերջին անկյունը, ապա
այլևս ոչինչ չէր կարող նրան պահել, նա կհեռանար, և կհեռանար
մեկընդմիշտ: Ա՞վ է դրան սպասելու Ա՞մ է դա բավականություն
պատճառելու: Ա՞վ է հանուն դրա իրեն զոհաբերելու:

— Ես կուզեի, ինքս էլ այնպես ուժեղ լինեի, ինչպես դու ես,
Ռավիկ:

Ռավիկը ծիծաղեց: Միայն դա՝ էր պակաս:

— Դու շատ ավելի ուժեղ ես, քան ես:

— Աչ, դա այդպես չէ: Դու ինքդ էլ ես տեսնում, թե ես ինչ-
պես եմ ման գալիս քո հիտերից:

— Բանն էլ հենց այդ է: Դու կարող ես դա քեզ թույլ տար
իսկ ես՝ լիմ կարող:

Փոանը մի վայրկյան ուշադիր նայեց նրան։ Հետո հանկարծ հանդավագ այն պայծառությունը, որով ողողված էր նրա դեմքը։
— Կո՞ սիրել զգիտես, — ասաց Փոանը։ — Դու երբեք քեզ չես նետի հորձանուտի մեջ։

— Իսկ դու քեզ նետում ես։ Դրա համար է, որ միշտ մեկնումնեկը քեզ փրկում է։

— Դու չե՞ս կարող ինձ հետ խոսելիս լուրջ լինել։

— Ես շատ լուրջ եմ խոսում քեզ հետ։

— Եթե ինձ միշտ մեկնումնեկը փրկում է, այն դեպքում եկը չիմ կարողանում քեզանից հեռանալ։

— Դու հիանալի կարողանում ես ինձանից հեռանալ։

— Երի այդ մասին շխոսենք։ Դու լավ գիտես, որ մեկը մյուսի հետ ոչ մի կապ չունի։ Եթե ես կարողանայի, հետեիցդ քարշի գա։ Արիշներին ես մոռացել եմ։ Բայց քեզ չիմ կարողանում մոռանալ, ինչո՞ւ։

Ռազմիկը մի կում խմեց։

— Երեք այն պատճառով, որ չկարողացար իմ գլխին նստել։ Փոանի արյունը մի վայրկյան խփեց գլուխը։ Բայց իսկույն զսպեց իրեն և հանգիստ գլուխն օրորեց։

— Ես ուրիշների գլխին նույնպես չիմ նստել, ինչպես դու ես արտահայտվում։ Իսկ եղել են դեպքեր, երբ այդ մասին խոսք անգամ լինել չէր կարող։ Բայց, չնայած դրան, ես նրանց մոռացել եմ։ Դժբախտ եմ եղել, բայց մոռացել եմ։

— Ինձ էլ կմոռանամ։

— Ոչ, քեզ չիմ մոռանա։ Ես անընդհատ քո մասին եմ մտածում։ Զեմ մոռանա, երբեք։

— Մարդ ինքը չի էլ պատկերացնում, թե ինչքան շատ բան կարող է մոռանալ, — ասաց Ռազմիկը։ — Դա և մեծ բարիք է, և սոսկալի շարիք։

— Դու մինչև հիմա դեռ ինձ չես ասել, թե ինչո՞ւ ենր մենք այսպիս։

— Դա մեզանից և ոչ մեկը չի կարող բացատրել։ Ինչքան էլ ուզում է խոսենք, միենուին է, իրար չենք հասկանալու։ Կան բաներ, որ մարդ ոչ կարող է հասկանալ և ոչ էլ բացատրել։ Փառք ասածու, որ մեր մեջ դեռ ինչ-որ մի մութ բան կա, մի կտոր քունգ-լի... Իսկ հիմա ես գնում եմ։

Ժոանն արագ տեղից վեր կացավ,
— ինձ մենակ շթողնես:
— Դու, ինչ է, ուզում ես ինձ հետ քնե՞լ
Ժոանը նայեց Ռավիկին, բայց ոչինչ շասաց:
— Հույսով եմ, որ ոչ, — շարունակելով միտքը, ավելացրեց
Ռավիկը:

— Ինչո՞ւ ես դա հարցնում:
— Զվարճության համար, Գնա քնիր, Արդեն լույսը բացվում
է, Աղբերգության համար ժամանակ շկա:
— Դու չե՞ս ուզում մնալ?
— Ոչ, Եվ երբեք այլևս չեմ գա:
Ժոանը անշարժ կանգնած էր:
— Երբե՞ք:
— Երբեք: Դու նույնպես երբեք այլևս ինձ մոտ չգաս:
Ժոանը դանդաղ օրորեց զլուխը: Ապա ցույց տալով սեղանի
գրայի լուսանկարը, հարցրեց.
— Սրա համա՞ր:
— Ոչ:
— Ես քեզ չեմ հասկանում, Զէ՞ որ մենք կարող էինք...
— Ոչ, — իսկույն վրա բերեց Ռավիկը: — Մենք չեինք կարող կիսեմ, ինչ ես ասելու. Մնալ՝ որպես բարեկամ: Բանշարանոց
շինել հանգած զգացմունքների սառած լավայի վրա: Ոչ, դա մենք
չենք կարող: Այդպիսի բաները մեզ համար չեն: Նման բաներն
արվում են մանր-մունք ընդհարումների ժամանակ: Ընդ որում դա
նույնպես միշտ չէ, որ հաջորդում է: Սերը մարդ չպետք է կեղ-
տոտի բարեկամությամբ: Վերջը վերջ է:

— Բայց ինչո՞ւ հենց հիմա:
— Դու իրավացի ես: Սա պետք է շուտ լիներ: Երբ ես վե-
րադարձա Շվեյցարիայից, Բայց ամենազիտ մարդ շկա: Իսկ եր-
բեմն մարդ չի էլ ուզում ամեն ինչ իմանալ: Զէ՞ որ դա... — Նա
հանկարծ կանգ առավ:
— Դա ի՞նչ, ի՞նչ էիր ուզում ասել, Ռավիկ: — Ժոանը կանգ-
նել էր նրա առաջ, կարծես, ինչ-որ բան չհասկանալով, բայց որը
անպայման ուզում էր հասկանալ: Նա ամբողջովին սփրթնել էր,
իսկ աշքերը դարձել էին թափանցիկ:
— Հը, ասա, դա ի՞նչ էր, — շշնչաց Ժոանը:

Նրա թիկունքում գտնվող կիսով շափ լուսավորված միջանցքը, որ կարծես երերում էր աղոտ լույսի միջ, թվում էր, թե ինչ-որ մի հանապարհ է, որ տանում է դեպի հեռու մի հանքահոր, որտեղ խոստումը և ցողազող սերունդներն ու մշտապիս վերածնվող հույսերը լույս են տալիս:

— Սեր... — ասաց Ռավիկը:

— Սե՞ր:

— Այո, սեր, Այդ պատճառով է, որ հիմա ամեն ինչ վերջացած է:

Ռավիկն իր հետեից փակեց դռւոք: Վերելակ, նա սեղմեց կոճակը: Բայց շսպասեց վերելակի վար սողալուն: Վախենում էր, ժուանը հետեից գա: Նա արագ-արագ աստիճաններով ցած իշավ, զարմանալով, որ բացվող դռան ձայն չի լսում: Երկու հարկ ցած իշնելով, նա կանգ առավ և սկսեց ականջ դնել: Ոչ մի շարժում չկար: Նրա հետեից ոչ ոք չէր գալիս:

Տաքսին գեռ կանգնած էր տան առջև: Այդ մասին Ռավիկն արդեն մոռացել էր: Վարորդը երկու մատը մոտեցրեց գլխարկին և մտերմորեն քմծիծաղեց:

— Ինչքա՞ն է, — հարցրեց Ռավիկը:

— Տասնյոթ ու հիսուն:

— Ռավիկը վճարեց:

— Չե՞ք վերադառնալու, — զարմացած հարցրեց վարորդը:

— Վերադառնալու եմ, բայց ոտքով:

— Շատ հեռու է, մեսյու:

— Գիտեմ:

— Այդ գեղքում զուր անեղը ինձ այդքան երկար սպասել տվիք: Չէ՞ որ դա ձեզ վրա տասնմեկ ֆրանկ նստեց:

— Ոչինչ:

Վարորդը փորձեց վառել սիկարետի գեղեած և թաց մնացորդը, որը վերին շրթունքին էր կպել:

— Էհ, հույս ունեմ, որ ժամանակը հետաքրքիր անցկացրած կլինեք:

— Շա՞տ, — ասաց Ռավիկը:

Ալզիները կանգնած էին վաղորդյան ցուլու երկնքի տակ: Թզն

արդեն տաքացել էր, իսկ առավոտյան լույսը դեռ սառն էր: Փռշով ծածկված թփեր, նստարաններ, որոնցից մեկի վրա մի մարդ էր քնել՝ երեսը ծածկած «Պարի սուարի» համարով: Դա հենց այն նստարանն էր, որի վրա այն անձրևոտ դիշերը ինքն էր նստել:

Առաջիկը մոտեցավ, նայեց քեած մարդուն: «Պարի սուարը փոքր-ինչ բարձրացել էր նրա ծածկված զեմքի վրայից, կարծեա այդ ճմրթված թերթի կտորը ինչ-որ կենդանի էակ էր կամ մի թիթեռ, որ հիմա ուր որ է ուզում է թողել ու երկինք հանել վերցին նշանավոր լուրերը: Հանդարտորին շնչում էր ու հաստ տառերով վերնագիրը. «Հիտլերը հայտարարում է, որ բացի Դանցիկի միշանցքից, ուրիշ տերթառյալ պահանջներ չունի»: Իսկ անմիշականորեն զրա տակ. «Լվացարարութին տաք արդուկով սպանում է իր ամուսնուն», Փարթամ կրծքով և կիրակնօրյա զգեստով մի կին լուսանկարից Առաջիկին էր նայում: Նրա կողքից բարձրանում և իջնում էր մի ուրիշ լուսանկար. «Զեմքերլենը համարում է, որ խաղաղությունը կարելի է պահպանել»: Նկարում պատկերված էր հովանոցով մի կլերկ, որը գեմքով երջանիկ ոչխարի էր նման նրա ոտքերի տակ մանր տառերով մի վերնագիր էր խցկված. «Սահմանի վրա հարյուրավոր հերոսներ նն սպանված»:

— Մարդը, որը գիշերային ցողից և առավոտյան լույսից ծածկվել էր «Պարի սուարով», քնած էր խոր և հանգիստ քնովի նրա հոգին հին մաշված պարուսինե կոշիկներ էին, դարչնագույն շալից շալվար և ճնճղված մի պիշակ: Աշխարհի բոլոր այդ իրադարձությունները նրան ամեննեին էլ չէին հետաքրքրում: Նա բարոյակքված էր այն աստիճան, որ այլևս ոչինչ նրան չէր հետաքրքրուում, և նման էր օվկիանոսի խորքերում գտնվող ձկներին, որոնց բոլորովին շեն վերաբերում մակերեսին տեղի ունեցող փոթորիկները:

Առաջիկը վերադարձավ «Ինտերնացիոնալ»: Նրա հոգին թեթև էր և պայծառ: Հիմա նրան այլևս ոչինչ չէր խանգարում, ամեն ինչ արդեն հետևում էր մնացել: Նա այսօր պետք է փոխադրվեր «Ուելսի Պրինց» հյուրանոցու: Ճիշտ է, փոխադրվում էր երկու օր ժամանակից ավելի շուտ: Բայց լավ էր Հաակեին սպասել ժամանակից շուտ, քան ուշացումով:

Երբ Իտավիկն իշավ ներքեւ, «Ուելսի Պրինց» հյուրանոցի նախաօրահը գատարկ էր: Դուռապանը սեղանի մոտ նստած, պորտատիվ ընդունիչը միացրել ու լսում էր: Սրահի անկյուններում մի քանի հավաքարարութիներ ինչ-որ բան էին անում: Իտավիկն արագ և աննկոտ անցավ սրահի միջով: Ելքի մոտ նա աշքը զցեց դռան դեմք գտնվող ժամացույցին: Առավոտյան ժամը հինգն էր:

Իտավիկը Գեորգ Հինգերորդ ավենյուով բարձրացավ վերի դեպի «Ֆուլքե» ռեստորանը: Բայց այստեղ ոչ ոքի շնանդիպնց, ոճատորանը վաղուց արդեն փակ էր: Նա մի րոպե կանգ առավ: Հետո մի տաքսի վարձեց և մեկնեց դեպի «Շեհերազարե»:

Մորոզովը կանգնած էր դռան առջեւ:

— Ոչ մի բան չկա, — ասաց Իտավիկը:

— Ես այդպես էլ գիտեի: Այսօր ուրիշ բան չէր էլ կարելի սպասել:

— Ինչո՞ւ Այսօր արդեն ուղիղ տասնչորս օր է:

— Այդպիսի գործերում չի կարելի ամեն ինչ այդքան ստույգ հաշվել: Դու ամբողջ ժամանակ «Ուելսի Պրինց» հյուրանոցում էիր:

— Այս, առավոտից մինչև հիմա:

— Նա վազը քեզ կզանգահարի, — ասաց Մորոզովը: — Գուցե այսօր զբաղված է եղել: Կամ գուցե մի օր ուշ է դուրս եկել Բեռլինից:

— Վաղն առավոտյան ևս վիրահատություն ունեմ:

— Այդքան շուտ նա չի գանգի:

Իտավիկը ոչինչ շասաց: Մոտեցավ և կանգ առավ մի տաքսի, որի միջից դուրս եկան սպիտակ սմոկինգով մի վարձու պարող և մեծ-մեծ ատամներով մի գունատ կին: Մորոզովը նրանց առաջ բացեց դռւոր, Ամբողջ փողոցը հանկարծ լցվեց «Շանել» գումարություններով: Կինը թեթևակի կաղում էր: Վարձու պարողը վճարելով տսքու վարորդին, ծովորեն քարշ եկավ նրա հետևից, որը դռան մոտ սպասում էր իր պարզներողը: Լապտերների լուսի տակ կնոր աշքերը կանաչ գույն էին ստացել: Իսկ բիբերը փոքրացել էին, դարձել մանրիկ շոշանակներ:

— Կարող ես համոզված լինել, որ այս ժամին նա չի գտնահարի, — ասաց Մորոզովը վերադառնալով:

Ռավիկը շպատասխանեց:

— Եթե դու բանալին ինձ տաս, ես կարող եմ ժամը ութին գալ Հյուրանոց, նստել հեռախոսի կողքին մինչև քո վերադառնալը, — առաջարկեց Մորոզովը:

— Բա ե՞րբ ես քննելու:

— Դա կարեոր չէ: Եթե քննել ուզենամ, քո անկողնում է կարող եմ քննել: Ես գիտեմ, որ ոչ ոք չի զանգահարելու, բայց կզամ, որպեսզի դու հանդիսատ լինես:

— Իմ վիրահատությունը կտեի մինչև ժամը տասնմեկը:

— Հասկանալի է, բանալին տուր ինձ, ես չէի ուզի, որ դու հուզմունքից Ման Ժերմեն արվարձանի տիկնոջ ձվարանները կարես ստամոքսին: Մե չէ նա ինն ամիս հետո երեխա կփախի. Բանալին ճո՞տդ է:

— Մոտս է: Ա՛ռ:

Մորոզովը բանալին վերցրեց, դրեց գրպանը: Հետո հանելով մի տուփ անանուխի Հաբեր՝ առաջարկեց Ռավիկին: Ռավիկը դրսին օրորեց: Մորոզովը մի քանի հատ լցրեց ափի մեջ և զցեց բերանը: Հաբերը իսկույն անհայտացան նրա մորուքի մեջ, ինչպես փոքրիկ, սպիտակ թուզունները անտառում:

— Թարմացնում է, — բացատրեց նա:

— Երբեմ քեզ պատահե՞լ է, որ ամրող օրը թավշապատ սենյակում նստես ու սպասես, — հարցրեց նրան Ռավիկը:

— Ինչո՞ւ չէ, նույնիսկ ավելի երկար եմ սպասել: Իսկ քեզ ի՞ն պատահել:

— Ինձ էլ է պատահել: Բայց ուրիշ բանի եմ սպասել:

— Հետո կարդալու բան չէ՞ր վերցրել:

— Վերցրել էի, բայց ոչ մի տող չկարողացա կարդալ: Դեռ ինչքա՞ն պետք է մնաս այստեղ:

Մորոզովը բացեց տարսու գոնակը: Մերենայից դուրս եկան մի քանի ամերիկացիներ, որոնց նա ներս թողեց «Նեհերազադե»:

— Ամենաքիչը դեռ երկու ժամ կմնամ, — ասաց նա, վերադառնալով: — Ինքոդ էլ ես տեսնում, թե ինչ է կատարվում: Թանի տարի է, այսպիսի խելագար ամառ չի եղել Ժուան Էլ է ներսում:

— Մի՞թե:

— Այս, այսու եվ այն էլ ոչ թի մենակ, եթե դա քեզ հետաքրքրում է:

— Աշ, գա ինձ չի հետաքրքրում, — ասաց Ռավիկը և շրջվեց գնալու — նորեմն, ես քեզ վաղը կտևանեմ:

— Ռավիկ, — ձայն տվեց նրա հետեւ Մորոզովը, երբ նա բավական արդեն հեռացել էր:

Ռավիկը ետ նայեց Մորոզովը գրպանից հանելով նրա տված բանալին, ասաց.

— Բա ինչպես ես սենյակիդ դուռը բացելու Չէ որ վաղը ժամը տասնմեկից շուտ քեզ չեմ տեսնի: Արի բանալին վերցրու իսկ գնալիս դուռը մի փակիր:

— Ես «Ռեւլսի Պրինց» հյուրանոցում չեմ քնում, — ասաց Ռավիկը, վերցնելով Մորոզովից բանալին: — «Ծնտերնացիոնալում» եմ լինում: «Ռեւլսի Պրինց» հյուրանոցում աշխատում եմ որբան կայնլի է քիչ երկալ:

— Դա ճիշտ ես անում, բայց չէ՞ որ դու այնտեղ գոնե պետք է քնես: Թե չէ ինչպես կարելի է մի հյուրանոցում սենյակ վարձել և նույնիսկ չգիշերել այնտեղ: Դա վտանգավոր բան է: Հեշտությամբ կարող ես ոստիկանության ուշադրությունը գրավել:

— Դա, իհարկե, ճիշտ է: Բայց եթե ոստիկանությունը, միևնույն է, հետաքրքրվելու է իմ անձով, ինձ համար ավելի լավ է, եթե ապացուցեմ, որ ես մշտապես ապրել եմ «Ծնտերնացիոնալ» հյուրանոցում: Իսկ «Ռեւլսի Պրինցում» ամեն ինչ արդեն արված է այնպես, ինչպես պետք է — անկողինը խանշորել եմ, իսկ լվացարանը, վաննան և սրբիչները այնպիսի տեսք ունեն, որ թվում է, թե առավ։ այսան են օգտագործվել:

— Եսու լավ: Որ այդպես է բանալին ետ տուր:

Ռավիկը գլուխն օրորեց:

— Ես կարծում եմ, որ ավելի լավ կլինի, եթե քեզ նույնպես այնտեղ ոչ լտեսնի:

— Դա ոչ մի նշանակություն չունի:

— Անի: Թորիս: Արի հիմարություն լանենք: Քո մորուքը իսկույն այրի է զարնում: Բացի զրանից, դու իրավացի ես, ես պետք է այնպես ապրեմ ու պահեմ ինձ, որ երբեք լթվա, թե ինչո՞ր բան է եղան եթե Հասկեն իսկապես առավոտյան ինձ գանգահարի ու տանը չգտնի, նշանակում է, ճաշից հետո նորից կան-

գահարի ես հույսս դրա վրա պետք է զնեմ, եթե ալզպես չարի, մի օրում շաբթից դուրս կդամ, ներվեռու չա՞ւ գիմանու:

— Իսկ դու Հիմա ո՞ւր ես զնում.

— Գնում եմ քնելու: Ես չեմ կարծում, թե նա աշաքան շուա կարող է զանգել:

— Եթե ուզում ես ես կարող եմ ավելի ուշ քեզ որնէ տեղ հանդիպել:

— Ոչ, Բորիս, Մինչև քո այստեղից ազատվելը ես արդեն քնած կլինեմ, իսկ ժամը ութին զնուլու եմ վիրս. հատության:

Մորոզովը կասկածանքով նայեց մեալիկին:

— Լավ, Այդ դեպքում ես վազը ճաշից հետո կդամ քեզ մոտ «Աւելսի Պրինց» հյուրանոցի հեղձուկ համարում: Հիմա նա քայլում էր «Շեհերազարի» հետեւմ ընկած փողոցի երկարությամբ, Չուղունե ցանկապատճի հետեւմ ծառերը կանաչի և անտառի մասին վեհերոտ հիշողություններ էին արտաշնչում կապուրե զիշերվա խավարի մեջ, Թավիկը հանկարծ իրեն սոսկալի հոգնած ու դատարկված զգաց: Նա ոտքերի վրա հազիվ էր կանգնում, «Իսկ չի՞ լինի, եթե ես այս ամենը թողնեմ, — ներքին ինչ-որ ձայն համոզում էր նրան, — թողնեմ ամբողջովին, մոռանամ, զցեմ իմ վրայից, ինչպես օձն է զցում իր շապիկը: Իմ ինչի՞ն է պետք զրեթե մոռացված անցյալի այս ամբողջ մելոդրաման: Ես ի՞նչ գործ ունեմ այդ մտրդու հետ, որը ուրիշի կամբը կատարող փոքր, պատահական կույր զործիք է, հարություն տուած խավար միջնադարի աննշան ու չնշին մի կամակատար, Միջին Եվրոպայի վրա կախված արեի խավարում:

Իսկապես, ի՞նչ գործ ուներ ինքն այդ ամենի հետ: Մի պոռ-ներկունի փորձեց նրան հրապարի դեսի տան մուտքու: Մուտքի խավարում կանգնած, նա իր շրջապահառ բացեց: Երշապահու

այնպես էր կարած, որ բավական է գոտին արձակեր, իսկուն խալաթի նման փեշերը բացվում էին. Մթության մեջ սուսնկունու դռնատ մսերը աղոտ և անհստակ առկայժում էին. Սկ երկար պուլպաներ, սկ ցայլք, սկ, մութ ակնարներ, որտեղ աշքերը չին երևում, լիսկած, կարծես քայքարլող մսեր, որոնք թվում էր, ֆոստորի նման փայլվում են:

Մի սուտենյոր, որի բերանի սիզարետը վերին շրթին էր կպել, հենված ժառերից մեկին, սեեռուն հայացքով մավիկին էր նայում. Նրանց մոտով անցան բանջարեղենի մի քանի սայլեր. Զիերը քայլում էին տմտմբացնելով գլուխներն ու մաշկի տակ պրկելով ոտքերի հզոր մկանները. Մաղաղանոսի և ծաղկակաղամբի հաճելի բորմունք... ծաղկակաղամբ, որի գուխները կարծես կանալ թփերի միջև գտնվող քարացած ուղեղներ լինեին: Կարմիր պոմիդորներ, զլխած զամբյուղներով կանալ լորի, սոխ, նեխուր, բալ:

Ի՞նչ գործ ունի ինքն այս ամենի հետ: Մեկն ավել, մեկը պակաս, ի՞նչ նշանակություն ունի: Չէ որ Հաակեն հարյուր հազարավոր մարդասպաններից մեկն է, մարդասպաններ, որոնք կամ նույնքան ստոր են եղել, որքան Հաակեն ինքը, կամ եղել են նույնիսկ ավելի վատթարը. Մեկով պակաս... Ծավիկը միանգամբց տեղում կանգ առավ: Ահա՝ թե ինչ: Նրա աշքերը վայրիկենապես բացվեցին, գիտակցությունը պայծառացավ: Ահա՝ թե ինչ: Նրանք իրենց կապը կտրեցին հենց այն պատճառով, որ մարդիկ հոգնել էին, որ ոչ ոք ոչինչ իմանալ չեր ուզում, որ մարդ ուզում էր ամեն ինչ մոռանալ, որ ամեն մեկն իր համար մտածում էր. «Ի՞նձ ինչ, թե ինչ են անում»: Ահա թե բանն ինչումն է: Մեկով պակաս: Այո, թող մեկով պակաս լինի: Ես գիտեմ, ուս ոչինչ չի նշանակում, բայց միհնույն ժամանեակ նաև դա ամեն ինչ է նշանակում: Այո, ամեն ինչ, նա դանդաղորեն գրանից մի սիզարետ հանեց և վառեց առանց շտապելու: Եվ երբ վառած լուցկու դեղնավուն բոցը լուսավորեց նրա իրար սեղմած ձեռքերի ափերը, որոնք նման էին ճաքճքած կիրճերով մթին քարանձավի, հանկարծ զգաց, որ Հաակեին սպանելու մտքից իրեն ոչինչ չի կարող ետ պահել: Տարօրինակ կերպով այժմ արդեն ամեն ինչ զալիս ու հենց դրան էր հանգում: Հաակեին սպանելու միտքը ձեռք էր բերել շատ ավելի մեծ նշանակություն, քան անձնական վրիժ-

ինդրությունն է: Խավիկին թվում էր, որ եթե ինքը այդ սպանությունը չկատարի, ապա դրանով գործած կլինի անսահման մեջ մի ոճիր, այնպիսի ոճիր, որի հետևանքով աշխարհը մեկրնդմիշտ կորցրած կլինի շատ կարեռը մի բան: Նա միաժամանակ գիտեր, որ դա ամենեին էլ այդպես չէ, բայց, չնայած դրան, Հակառակ ամեն տեսակի տրամաբանության, նրա արյան մեջ ներծծվել էր այդ բայցը անպայման կատարելու մթին գիտակցությունը — կարծես դրանից ալիքների անտեսանելի շրջանակներ են տարածվելու գեղի հեռուն և, անընդհատ լայնանալով, առս ջացնելու են ավելի մեծ իրադարձություններ: Խավիկը գիտեր, որ Հաւկեն ընդունել սարսափին ծառայող մի փոքրիկ պաշտոնյա է, որ նա որինչ իրենից չի ներկայացնում, բայց նա գիտեր նաև, որ Հաւկեն սպանելը անսահման կարեռը մի գործ է:

Լուսը Խավիկի ձեռքերի ափերով ստեղծած քարանձավում հանգավ: Նա լուցկին շպրտեց: Սառերի սազարթներից կախվեց վաղորդյան աղջամուղջը: Արծաթյա մի սարդոստախն, որ հենվում էր արթնացող ճնճղուկների պիցցիկատոյի վրա, Խավիկը զարմացած նայեց շուրջը: Նրա մեջ ինչ-որ բան էր կատարվել: Տեղի էր ունեցել անտեսանելի մի դատ, կայացվել էր դատավճիռ: Նա բացառիկ հստակությամբ տեսնում էր ծառերը, ինչ-որ տան դեղին պատեր, երկաթյա զորշ վանդակներ, որոնք իր կողքին էին, փողոցը, որ գեռ պարուրված էր կապույտ մշուշով: Թվում էր, թե այդ տեսարանը նա երբեք չի մոռանաւ եկ նա հենց նոյն այդ բոպեին վերջնականապես հասկացավ, որ ինքը պետք է սպանի Հաւկենին, բանի որ դա այսուհետեւ ոչ թե իր անձնական փոքրիկ գործն էր, այլ մի գործ, որ շատ ավելի մեծ էր — ուս սկիզբ էր:

Խավիկն անցնում էր «Օզիրիսի կողքով»: Մի քանի հարբած մարդ օրորվելով զուրս ընկան այնտեղից, նրանց աշքերը կարծես ապակուց լինեին, երեսները կարմրած էր: Մոտակայքում ոչ մի տաքսի չէր երևում: Նրանք մի քանի բոպե կանգ առան փողոցում, հետո բարձր-բարձր հայհոյելով ու ծանրորեն գոփելով հեռացան:

Խավիկն ուզում էր վերադառնալ իր հյուրանոցը: Բայց հիմա մտագրությունը փոխեց: Նա հիշեց, որ մի անգամ Ծոլանեն իրեն ասել էր, թե վերջին ամիսները հաճախ են իրենց մոտ՝ «Օզիրիսում» գերմանացի տուրիստներ լինում: Խավիկը մտավ «Օզիրիս»:

Թողանդեն իր սովորական սև շրջազգեստով՝ կանգնած էր բարում և սառը հայացքով զննում էր շուրջը։ Օրկեստրիսի նվազագից խլացուցիչ ձայներ էին եղնում և զարնվում եղիստական ռճով նկարագարզած պատերին։

— Ռողանդեն, — ասաց Ռավիկը։

Թողանդեն շրջվեց։

— Իտավիկ, Որտե՞ղ էիր այսքան ժամանակ, լէիր երեսմ, լավ է, որ եկել ես։

— Ինչո՞ւ։

Իտավիկը մոտեցավ նրան և, կողքին կանգնելով, նայեց դահլիճին։ Դահլիճը գրեթե դատարկ էր։ Քննում աշքերով սեղանների մոտ նստած հատ ու կենտ մարդիկ էին մնացել։

— Ես գործերս արդեն վերջացնում եմ այստեղ, — ասաց Թողանդեն, — մի շաբաթից հետո մեկնելու եմ։

— Մշտապիկնու։

Նա զլուխը տմբացրեց և, իր շորի վզի կտրվածքնց ձեռքը ներս տանելով, մի հեռագիր հանեց։

— Առ, կարդա։

Իտավիկը կարդաց հեռագիրը և նորից վերադարձեց Թողանդեն։

— Մորաքուցրդ է արդեն մահացել։

— Այո, Վերադառնում եմ տուն։ Տիրուհուն արդեն հայտնել եմ, նա սոսկալի կատաղել է, բայց մյուս կողմից էլ զիտի, որ ուրիշ ելք շկատ ինձ փոխարինելու։ Է ժանետտան։ Նրան եմ ծանոթացնում գործին։ — Թողանդեն ծիծաղեց։ — Խեղճ տիրուհի։ Այս տարի նա ուզում էր Կաննում վիայլել։ Նրա վիլլան արդեն լիքը հյուրեր են։ Գէ՞ որ անցյալ տարի նա կոմսուհի դարձավ։ Ամուսնացավ տուլաւզի ինչ-որ բուրդը տված մի արխոտոկրատի հետ։ Ամիսը հինգ հազար ֆրանկ է վճարում ամուսնուն, միայն թե նա Տուլուզից ոտքը դուրս լդնի... իսկ հիմա ինքը ստիպված է մնալ այստեղ։

— Դու քո սեփական սրճարանն ես բացելու։

— Իհարկե։ Ամբողջ օրը քաղաքում այսուայն կողմ եմ վագում, որպեսզի բոլոր անհրաժեշտ բաները պատվիրեմ։ Փարիզում գրանք ավելի լժան են։ Արդեն կրետոն եմ գնել վարագույրների համար։ Սրանից, գույնի քեզ դո՞ւր է զալիս։

Ռոլանդին շորի վզի կտրվածքից նորից ձեռքը տարավ ու գուրս բերեց կտորի մի ճմրթված նմուշ։ Դեղին ֆոնի վրա ժաղիկ ներ։

— Հիանալի է, — ասաց Ռավիկը։

— Քնից յոթանասուն տոկոս էժան եմ առել։ Անցյալ տարվա էժանացրած ապրանքներից է։ — Ռոլանդի աշքերը չերմությամբ ու քնքշորեն փայլեցին։ — Հենց այս վարագույրների վրա ես երեք հարյուր յոթանասուն ֆրանկ տնտեսեցի։ Լա՞վ է։

— Հիանալի է, — ասաց Ռավիկը։ — Հիմա դու ամուսնանալո՞ւ ես։

— Բա ս՞նց։

— Ինչո՞ւ ես այդպես շտապում։ Ավելի լավ չէ՞ր լինի, եթե մի քիչ սպասեիր, գործերդ կարգի գցեիր, ինչպես նպատակադրված ես, նոր ամուսնանայիր։

Ռոլանդին ծիծաղեց։

— Դու մեր գործը լգիտես, Ռավիկ։ Առանց տղամարդու բան չի լինի։ Գործի մեջ պետք է անպայման տղամարդ լինի, ես գիտեմ, ինչ եմ անում։

Ռոլանդին կանգնել էր հաստատ, հանգիստ և վստահ իր ուժերի վրա։ Նա ամեն ինչ ծանր ու թեթև էր արել արդեն։ Գործի մեջ պետք է անպայման տղամարդ լինի։

— Մի շտապիր փողերը նրա անունով գցել, — ասաց Ռավիկը։ — Սպասիր, թող ամեն ինչ կարգավորվի՝ հետո։

Ռոլանդին նորից ծիծաղեց։

— Ես արգեն զիտեմ, թե ոնց է լինելու Մենք խելացի մարդիկ ենք և գործի համար իրար անհրաժեշտ։ Տղամարդը տղամարդ չի, եթե փողը կնոշ ձեռքն է տալիս ինձ զահել, փալնքու տղա՛ չի պետք, այլ խելքը գլխին տղամարդ, որին ես հարգնմ։ Ես տանել չեմ կարող, որ նա րոպեն մի անգամ մոտենա ու փող ուզի, Մի՛թե դու այդ չես հասկանում։

— Հասկանում եմ, — ասաց Ռավիկը, թեև ամենակին էլ լէր հասկանում։

— Եատ լավ է, որ հասկանում ես, — նա գոհունակությամբ տմբացրեց գլուխը։ — Աւգո՞ւմ ես որևէ բան խմել։

— Ոչ մի բան, ես պետք է զնամ։ Այստեղից անցնում էի, մտա։ Վաղն առավոտը շուտ պետք է զնամ աշխատանքի։

Ռոլանդեն նայեց Ռավիկին:

— Դու բոլորովին խմած չես: Աղջի՞կ ես ուզում:

— Ոչ:

Ռոլանդեն ձեռքի թեթև շարժումով երկու աղջկա կորուպրեց մոտենալ հաճախորդներից մեկին, որը նստարանին նստած քնել էր, Մյուս աղջիկները այս ու այն կողմ էին շրջում: Միայն մի քանի աղջիկներ էին, որ նստել էին սրահի մեջտեղում երկու շարք դրված փափուկ տարուրետների վրա: Մյուսները սահում էին միշտանցքի ողորկ սալիկներին, ինչպես երեխաները ձմեռ ժամանակ սառույցի վրայով: Մեկը պազում էր, իսկ երկուաը նրա ձեռքերից բռնած, վազում էին երկար միշտանցքով ու քարշ տալիս իրենց հետեւից: Նրանց մազերը ժամանվում էին, ցնցվում էին կրծքները, ուսները փայլում էին, մետաքսյա կարճ յուրկաները բարձրանալով, մերկացնում էին նրանց ազգրերը, աղջիկները ծղրտում էին հաճույքից, թվում էր, թե «Օգիրիսը» հանկարծ դարձել է գասական անմեղության մի Արկադիա:

— Ամառ է, ի՞նչ կարող ես անել,— ասաց Ռոլանդեն: — Ուզես-շուզես առավոտները մի քիչ ազատություն պետք է տաս: — Նա նայեց Ռավիկին: — Հինգշաբթի օրը իմ հրաժեշտի երեկոն է: Տիրուհին նաշկերույթ է տալու, կդա՞ս:

— Հինգշաբթի՞:

— Այո:

Հինգշաբթի, մտածեց Ռավիկը: Ցոթ օրից հետո: Ցոթ օր: Դա ինձ համար յոթ տարի է թվալու: Հինգշաբթի... Ամեն ինչ արդեն կատարված, վերջացած կլինի: Հինգշաբթի... Ո՞վ կարող է այդքան հեռու ժամանակի մասին մտածել:

— Այո, իհարկե, — պատասխանեց Ռավիկը: — Կգամ: Որտե՞ղ է լինելու:

— Այստեղ: Ժամը վեցին:

— Եատ լավ: Ես այդ ժամին այստեղ կլինեմ: Բարի գիշեր, Ռոլանդե:

— Բարի գիշեր, Ռավիկ:

Դա կատարվեց ոետրակտորը ներս տանելիս: Կատարվեց արագ, կարծես Խավիկին ողողեց տաք, շշմեցնող մի ալիք: Նա մի վայրկյան տատանվեց: Հենց նույն այդ ռոպեին էր, ինչ ինքը նայում էր կարմիր բաց վերքին, խոնավացած տաք անձեռոցիկներից բարձրացող թափանցիկ գոլորշուն, սեղմիչներ դրած բարձրիկ անոթներից հոսող ալ արյանը,— երբ հանկարծ իր առջևում տեսավ էժենիին, որը հարցական հայացքով իրեն էր նայում, տեսավ Վերերի դեմքը, պայծառ լույսի տակ երևացող այդ խոզոր դեմքը յուրաքանչյուր ծակոտին, բեղերի յուրաքանչյուր մազը... Խավիկը տիրապետելով իրեն, շարունակեց իր աշխատանքը:

Նա սկսեց կարել: Զեռքերը վարպետորեն գործում էին: Վերքը աստիճանաբար փակվում էր: Նա զգում էր, թե ինչպես է առատ քրտինքը թևերի տակից ու ամբողջ մարմնով ցած զլորվում:

- Կարը շէի՞ք վերջացնի, — հարցրեց Խավիկը Վերերին:
- Կվերջացնեմ: Ինչ է, բա՞ն է պատահել:
- Ոչ, ոչինչ չի պատահել: Եատ շոգ է: Եվ գիշերը շեմ քնել Վերերը նկատեց էժենիի հայացքը:
- Դա պատահում է, էժենի, — ասաց Վերերը: — Նույնիսկ սրբակյացներին է պատահում:

Մի վայրկյան վիրահատական սենյակը օրորվեց աշքերի առաջ: Սոսկալի մի հոգնածություն էր: Վերերը շարունակում էր կարը կարի հետևից դնել: Ռագիկն ավտոմատ կերպով օգնում էր նրան: Լեզուն ամբողջովին բերանում ունել էր: Քիմքը թվում էր, թե բամբակից է: Ծնչում էր դժվարությամբ, վերին աստիճանի դանդաղ, կակաչ, անցավ նրա մտքով: Ֆլանգրիայի կակաչ: Բացված կարմիր որովայնի խոռոչ: Կակաչի բացված կարմիր ծաղիկ, կյանքի անամոթ գաղտնիք—ուղղակի թևի տակ խրած դանակի հարզած: Ուսերից դեպի ձեռքերը գնացող ցնցումներ, ինչ-որ հեռավոր տեղից վրա հասած մահ, որը կարծես տեղի է ունեցել կարճ միացման հետևանքով: Ծա այնու վիրահատել շեմ կարող, մտածեց Խավիկը: Զեմ կարող, քանի դեռ այս ամենը չի անցել:

- Վերերը կարի վրա յոդ քսեց:
- Վերջացավ:

Էժենին իշեցրեց վիրահատվածի սուբերը և սայլակը դուրս գլորեց:

— Սիդարետ տա՞մ, — Հարցրեց Վերերը:

— Աչ, չեմ ուզում: Ես պետք է զնամ Կործ ունեմ: Ել ան: յու բան շկա՞:

— Ոչ! — Վերերը զարմացած նայեց Խավիկին: — Ա՞յլ եք ալզակես շտապում: Զեի՞ր ուղի սողայացրով վերմութ կամ որեւ զովացուցիչ բան խմել:

— Աչ մի բան: Պետք է զնամ: Զեի կարծում, թե այսբան ո՞ւ է արդեն, Կարեռը գործ ունեմ: Ցտեսություն, Վերեր:

Խավիկն արագ դուրս եկավ. Տաքսի, մտածեց նա: Ծո և պետք է տաքսի նստեր նա մի սպառոնք տեսավ և իսկույն կան: Նեցրեց, «Ուեկսի Պրինց» հյուրանոցը: Են՛տու:

Ես պետք է Վերերին ասեմ, որ մի բանի օր առանց ինձ յուլա զնա, մտածեց Խավիկը: Այսպէս շարունակվել լի կարող Բավական է վիրահատության ժամանակ հանկարծ ճշշեմ, որ Հաւկեն այդ բռպերին ինձ զանդում է, քիչ է մնում խելք թոցնեմ:

Խավիկը վճարեց տաքսու վարորդին և մտավ հյուրանոցի նախարահը: Նրան անսահման երկար թվաց միեշի վերելակը տեղ հասավ: Հետո քայլեց միշանցքի երկարությամբ, բացեց իր սենյակի դուռը և անմիջապես նետվեց զեպի հեռախոսը: Խավիկը լսափողը այնպէս բարձրացրեց, կարծես ծանր կշռաբար լիներ:

— Սա ֆոն Հորեն է խոսում: Զեիք ասի, ինձ չե՞ն զանգահարել:

— Մի բոպե, մեսյու:

Խավիկն սպասում էր: Նորից լսվեց հեռախոսավարունու ձայնը:

— Աչ ոք չի զանգել, մեսյու:

— Ենորհակալ եմ:

Մորոզովիք հայտնվեց կեսօրից հևառ:

— Դու: արդեն ճաշե՞լ ես, — Հարցրեց նա:

— Գեղ ոչ: Ես քեզ էի սպասում: Կարօղ ենք հիմա հենց իմ ռենյակում ճաշել:

— Դա հիմարություն է: Իսկույն աշքի կընկնի: Փարիզում ոչ
ոք իր համարում չի ճաշում, եթե հիվանդ լի: Դու գնա կեր, արի
ես այստեղ կսպասեմ: Այդ ժամանակամիջոցում, կարծում եմ, ոչ
ոք չի զանգահարի: Հիմա բոլորն են ճաշում: Դա սրբազան սովո-
րույթ է: Իսկ եթե հանկարծ զանգահարի, կասեմ, որ ես քո ծա-
ռան եմ, կվերցնեմ նրա հեռախոսի համարը և կհայտնեմ, որ դու
կես ժամից հետո կվերադառնամ:

Ռավիկը տատանվում էր:

— Լավ, — ասաց նա զերջապես: — Ես քսան բոպեից հետո
կվերադառնամ:

— Հանգիստ կեր, զերջացրու Առանց այն էլ երկար ես
սպասել: Ծվ աշխատիր թիւ ջղայնանալ: Գնում ես «Ֆուքե»-ւ:

— Այո:

— «Վուլբե» կվերցնես, երեսունյոթ թվի պատրաստածից:
Ես հենց նոր դրանից էի խմում: Մի աննմա՞ն բան է:

— Եատ լավ!

Ռավիկը վերելակով ցած իշավ, նա արագ-արագ կտրեց փո-
ղոցը, անցավ ոեստորանի տերրասով և, մտնելով սրահը, աշքա-
ծեց բոլոր անկյունները: Հաակեն չկար, Հետո գնաց նստեց Գեորգ
Հինգերորդ ավենյուի կողմը գտնվող մայթին դրած սեղաններից
մեկի մոտ և պատվիրեց տապակած միս, սալաթ, այծի պանիր և
մի դրաֆին «վուլբե»:

Երբ պատվիրներն արդեն սեղանին էին, Ռավիկն սկսեց
ուտել և ուշադիր զննել շորոջը: Նա համտեսեց նաև զինին, որը
թույլ էր և հաճելի կծպծան: Ռւտում էր զանդաղ, հայացքն ան-
ընդհատ այսույն կողմ հածելով, ժամանակ առ ժամանակ նա-
յելով երկնքին, որ մետաքսյա կապույտ զրոշի նման կախվել էր
Հաղթական կամարի վրա: Թիւ հետո նա պատվիրեց նաև սուրճ,
վայելոց նրա հաճելի դառնավուն համը, ապա մի սիզարետ վա-
ռեց: Այդպիս առանց շտապելու, նա դեռ որոշ ժամանակ նստեց
սեղանի մոտ, ծիսելով ու զննելով անցուղարձ անողներին: Այնու-
հետեւ տեղից վեր կացավ և, մոռանալով ամեն ինչ, շարժվեց դե-
պի «Ռևելսի Պրինց» հյուրանոցը:

— Հը, «վուվրեն» ո՞նց էր, — Հարցրեց Մորոզովը,
— Եատ լավ գինի էր:
Մորոզովը բերեց գրպանի շախմատը:
— Մի պարտիա շիաղա՞նք:
— Խաղանք:

Նրանք ֆիգուրները խրեցին համապատասխան անցքերը:
Մորոզովը նստեց բազկաթոռին, նավիկը՝ բազմոցի վրա:

— Ինձ թվում է, որ ինձ այստեղ առանց անձնագրի երեք
օրից ավելի ապրել չի հաջողվի, — ասաց Ռավիկը:
— Ինչ է, արդեն պահանջե՞լ են:

— Դեռ չէ: Նրանք երբեմն այդ անում են հենց գալու ժա-
մանակ: Այդ հաշվի առնելով, ես գիշերը եկաւ Գիշերային հեր-
թապահը հարցուիրծ շարեց: Ասացի, որ սենյակը վարձում եմ
հինգ օրով:

— Թանկ հյուրանոցներում այդպիսի ճշգրտություններ չկան:
— Բայց իթե նրանք զան և ինձնանից անձնագրի պահանջեն,
ես շատ ծանր դրության մեջ կընկնեմ:

— Նրանք առայժմ դեռ չեն գա: Ես այդ մասին տեղեկացել
եմ նաև «Գեորգ Հինգերորդ» և «Ռից» հյուրանոցներում: Դու որ-
պես ամերիկացի՝ ես գրանցվել:

— Ոչ, Որպես Ռւտրեխտից եկած հոլլանդացի: Ազգանունս
լրիվ չի համապատասխանում գերմանականին: Ես զգուշության
համար մի թեթև փոխել եմ, որպեսզի նմանվի հոլլանդականին.
Փոն Հորնի փոխարեն դարձել եմ Վան Հորն: Հնչում է գրեթե նույն
ձեռք: Եթե Հաակեն հարցնի, տարբերությունը նույնիսկ չի էլ
գդալ:

— Դա ճիշտ է: Ինձ թվում է, որ ամեն ինչ հաջող կանցնի
Քո վարձած սենյակը թանկերից է, հազիվ թե քո անձը կասկած
առաջացնի:

— Ինձ էլ է թվում:

— Ափսոս, որ ազգանունդ Հորն ես ասելի ես մի անբասիր
վկայականի տեղ գիտեի, որի ժամկետը դեռ մի ամբողջ տարի
ուժի մեջ է: Դա իմ ընկերներից մեկինն է, որ յոթ ամիս առաջ
մահացել է: Դիակի զննման ժամանակ մենք հայտարարեցինք
որ նա անձնագրի շունեցող գերմանացի փախստական է: Այդպի-
սով մեզ հաջողվեց փրկել նրա անձնագիրը: Մեռած մարդու հա-

մար ոչ մի նշանակություն չունի, որ ինքը ինչ-որ տեղ թաղված է ծոզեֆ Վայս ազգանունով, Բայց դրա փոխարեն հետագայում երկու էմիգրանտ նրա անձնագրով էին ապրում: Նրա անունը Իվան է, ազգանունը՝ Կլուգե: Ինչպես տեսնում ես, ուստական չէ: Լուսնեկարը լրիվ գունաթափված է, պրոֆիլով, կնիք չկա վրան: Հեշտությամբ կարելի է նկարը փոխել:

— Ավելի լավ է թողնել այն ձևով, ինչպես որ կա, — ասաց Ռավիկը: — Եթե ես այստեղից գնամ, այլևս ոչ Հորն ազգանուն կդառնես և ոչ էլ որևէ տեղեկանք:

— Փաստաթղթերով ավելի ապահով կլինես ոստիկանությունից: Բայց քեզ ասում եմ, որ ոստիկանությունից շեն գա: Նրանք երբեք շեն գալիս այն հյուրանոցները, որտեղ համարների օրեկան վարձը հարյուր ֆրանկից անցնում է: Ես գիտեմ մի փախրստականի, որն արգեն հինգ տարի է, ինչ առանց փաստաթղթերի ապրում է «Մից» հյուրանոցում: Եվ միակ մարդը, որ գիտի այդ մասին, գիշերացին զննապանն է: Իսկ դու որոշե՞լ ես, թե ինչ պետք է անես, եթե հանկարծ, այնուամենայնիվ, ոստիկանությունից մեր եղբայրները հայտնվեն:

— Ինարկե, իմ անձնագիրը գտնվում է արգենտինական դեսպանությունում՝ վիզա ստանալու համար: Կխոստանամ հաջորդ օրը ներկայացնելի Հետո ճամպրուկս կթողնեմ այնտեղ և այլևս շեմ հայտնվի: Մի խոսքով, կկարողանամ գլուխս ազատել: Հարցում անողն սկզբում լինելու է հյուրանոցի ագմինիստրացիան և ոչ թե ոստիկանությունը: Ես հույսս հենց դրա եմ դրել: Միայն թե գրանից հետո «Աւելսի Պրինց» հյուրանոցում իմ մնալն արգեն կբացառվի:

— Մի անհանգստանա, ամեն ինչ հաջող կանցնի:

Նրանք շախմատ խաղացին մինչև ուժն անց կես:

— Դե հիմա գնա ընթրիք, — ասաց Մորոզովը: — Ես դեռ կսպասեմ այստեղ: Իսկ հետո կգնամ ուղիղ «Շեներազադե»:

— Ես ընթրելու եմ այստեղ՝ հյուրանոցի ռեստորանում, բայց ավելի ուշ:

— Դատարկ բաներ մի ասա: Վեր կաց գնա և կեր, ինչպես պետքն է: Արովչետե, եթե հանկարծ քո Համակեն հայտնվի, ուզեսլուզես հետը խմելու ես: Ավելի լավ է խմել, երբ կուշտ կերած եմ Արոշե՞լ ես արդեն, թե ուր ես տանելու:

— Արդեն մտածված է:

— Ես նկատի ունեմ, եթե նա ցանկություն հայտնի որևէ բան տեսնել, զգարձանալ կամ խմել:

— Այո, իհարկե: Ես բավական շատ տեղեր գիտեմ, որտեղ ոչ ոչոքով չի հետաքրքրվում:

— Գե լավ, զնա ընթրելու, Բայց շխմես Աշխատիր սննդավոր, յուղալի բաներ ուտել:

— Հասկանալի է:

Իտավիկը նորից գնաց «Ֆուքե»: Կարծես ամեն ինչ անիրական լիներ: Թվում էր, թե ինչոր գիրք է կարդում կամ նայում մելոդրամատիկ ֆիլմ և կամ պարզապես երազի մեջ է: Նա զարձյալ երկու կողմից շրջանցեց ոեստորանը: Տերրասները լուսավորված էին և մարդաշատ: Իտավիկը հայացքով ստուգեց յուրաքանչյուր սեղան: Հասկեն ոչ մի տեղ չկար:

Նա նստեց դռնից ոչ հեռու զրված մի փոքրիկ սեղանի մոտ, որտեղից կարող էր իր տեսադաշտում պահել ոեստորանի մուտքը և փողոցը: Կողքին երկու կին զրուցում էին «Սկիպարելլի» և «Մենքոչե» խանութների մասին: Նոսր մորուքով մի մարդ, որ նստած էր նրանց մոտ, ոչ մի անգամ բերանը չէր բացում: Մյուս կողքին մի բանի ֆրանսիացի խոսում էին բազարականությունից: Նրանցից մեկը Փաշիստների կողմնակիցն էր, մյուսը՝ կոմունիստների, իսկ մնացածները ձեռ էին առնում երկուսին էլ ու ծիծաղում: Ժամանակ առ ժամանակ նրանք նայում էին երկու գեղեցիկ, ինքնավստահ ամերիկուհիների, որոնք իրենցից բիլ այն կողմը նստած վերմութ էին խմում:

Իտավիկը խմում էր, աշքը պահելով փողոցի վրա: Նա այնքան հիմար չէր, որ չհավատար պատահականությանը: Պատահականություններ չեն լինում միայն լավ գրականության մեջ, իսկ առօրյա կյանքում հանդիպում են յուրաքանչյուր քայլափոխի, և այն էլ ամենահիմար պատահականությունները: Նա մի կես ժամ գեռ մնաց նստած: Հիմա իրեն ավելի հանգիստ էր զգում, քան ճաշին: Վերջապես տեղից ելավ, մի անգամ էլ աշքածեց ոեստորանի տերրասը Ելիսեյան դաշտերի կողմից և շարժվեց ղեպի շուրանոց:

— Ահա քո մեքենալի բանալին,— ասաց Մորոզովը: — Մեքենադ փոխել եմ, վերցրել եմ կապույտ գույնի ստալին:

նստիքները կաշեպատ են, նախկին մեքենայինը կտորից էին զաշին հեղտությամբ լվացվում է: Սա կաբրիոլետ է, կարող եռ բացած և փակած ժամկոցով քշել: Բայց լուսամուտները միշտ բաց թող եթե կրակես ծածկոցը փակած ժամանակ, կրակիր անպայման բաց լուսամուտից, որպեսզի գնդակը ոչ մի հետք լթողնի, ես մեքենան վարձել եմ երկու շաբաթով, Աշ մի զեպքում հիմա անմիջապես զարած շբերես: Առայժմ կանգնած է թերրի փողոցում, ոչանկաց հյուրանոցի դեմ-դիմացը:

— Լավ,— ասաց Ռավիկը, մեքենայի բանալին դնելով հեռախոսի մոտ:

— Իսկ սրանք մեքենային վերաբերող թղթերն են,— ավելացրեց Մորոզովը, Ռավիկին պարզելով մեքենայի դոկումենտացիան: — Միայն վարորդական իրավունք չկարողացա ճարել: Չուզեցի շատ մարդկանց հարցուփորձ անել:

— Ես վարորդական իրավունքի կարիք չունեմ: Անտիքում ամբողջ ժամանակ առանց այդ իրավունքի էի մեքենա վարում:

Ռավիկը վերցրեց Մորոզովի մեկնած թղթերը և դրեց մեքենայի բանալու կողքը:

— Այս զիշեր մեքենան տար կանգնեցրու մի ուրիշ փողոցում: — ասաց Մորոզովը:

Մելադրամա, մտածեց Ռավիկը, վատ կարգի մելոդրամա է:

— Ծնորհակալություն, Թորիս, ես զա կանեմ:

— Ես կուզեի... ես կարող էի քեզ հետ դալ...

— Իսկ ես չի ուզի: Այդպիսի բաները մարդ մենակ է անում:

— Դա ճիշտ է: Միայն թե ուսկդ զուր շանցնի, գործիր, ինչպես պետքն է: Հաշիկը մաքրիր և վերջ:

Ռավիկը ժպտաց:

— Գու հարյուր անգամ զա ինձ արդեն ասել ես:

— Հազար անգամ էլ ասեմ, միենուն է, քիչ է: Սատանան զիսի: Թե վճառկան բոպեներին ինչ մտքեր են զալիս մտնում մարդու զլուխ: Այդպես եղավ 1915 թվին իմ ծանոթներից մեկի՝ Վոլկովսկու հետ, Մոսկվայում: Նրան հանկարծ համակել էին պատվի վերաբերյալ ինչ-որ տարօրինակ զգացումներ: Ինչպես ասենք, որսորդներին է հանկարծ պատահում, երբ ուզզակի ձեռք-

Ները չի զորում որևէ անմեղ կենդանու վրա հրացան ուղղեն։ Ասել էր, ինչպես կարելի է, այդպես սառնարյուն կերպով մարդ սպանել, եզ հենց այդ ժամանակ էլ մի սրիկայի մեկը նրան փռել էր։ Միգարետ ունե՞ս։

— Ունե՞մ, Մի հարյուր հատ կաւ Եվ բացի դրանից, այս-
տեղ ամեն ինչ կարելի է հեռախոսով պատվիրել։

— Եթե դա լինի այնպիսի ժամանակ, որ ես աշխատանքի
մեջ լինեմ, կգաս հյուրանոց և ինձ կարթնացնես։

— Գալը, ինչպես էլ ուզում է լինի, կգամ, անկախ նրանից,
որևէ քան եղել է թե ոչ։

— Որ այգպես է, մնաս բարով, Ռավիկ։

— Գնաս բարով, Բորիս։

Ռավիկը դուռը փակեց Մորոզովի հետևից։ Հանկարծ սեն-
յակում անսահման մի լուստյուն տիրեց։ Նա նստեց բազմոցի
անկյունում և սկսեց նայել պատերի եզրազարդ ունեցող կապույտ
մետաքսյա պաստառներին։ Երկու օրվա ընթացքում նա այդ
պաստառներն ուսումնասիրել էր ավելի լավ, քան այն սենյակ-
ների պաստառները, որտեղ ինքը տարիներով ապրել էր։ Նա
ուսումնասիրել էր նաև հայելին, հատակի մոխրագույն վելյուրն
գորգը՝ սև լաքան լուսամուտի մոտ գտնվող մասում, ուսումնասի-
րել էր սեղանի, մահճակալի յուրաքանչյուր գիծը, բազկաթոռնե-
րի ծածկոցները — այդ ամենը այնքան էր ծանոթ նրան, որ քիչ
էր մեռմ սիրութ խառնի... Միայն հեռախոսն էր, որ մինչև հիմա
նրա համար դեռ անծանոթ էր մեռմ։

XXIX

«Տալբոն» կանգնած էր Բասսանո փողոցում երկու մեքենա-
ցի միջև, որոնցից մեկը «ռենո» էր, մյուսը՝ «մերսեղես-բենց»։
«Մերսեղեսը» իտալական համարանիշով նոր մեքենա էր, Ռավի-
կը «տալբոն» դուրս բերեց մեքենաների արանքից։ Բայց նա այն-
քան էր շտապում, որ անզգուշաբար կպավ «մերսեղեսին» և քեր-
ծեց նրա ձախ թեր։ Առանց կարենություն տալու դրան, նա մե-
քենան արագ քշեց դեպի Օսման զբոսայգին։

Իեավիկը սլանում էր մեծ արագությամբ։ Նրա համար շատ հաճելի էր, որ մեքենան այդպես հնազանդ է իր ձեռքերում, և այդ գիտակցությունից ցրվում էր այն մոռայլ զգացողությունը, որը ցեմենտի նման ճնշում ու ցավ էր պատճառում ստամոքսին։

Առավետյան ժամը չորսն էր։ Նա չպետք է այդպես շտամեր։ Բայց հանկարծ ամեն ինչ նրան անմտություն թվաց։ Հակեն, ըստ երևույթին, վաղուց էր արդեն մոռացել իրենց հանդիպման այդ շեշին էպիզոդը։ Եատ հնարավոր է, որ նա առհասարակ Փարիզ այլևս չի վերադարձել։ Հիմա Գերմանիայում էլ քիչ անելիք ներ չկան։

Մորոզովը կանգնած էր «Շեհերազադեի» դռան առաջ։ Իեավիկը մեքենան տարավ կանգնեցրեց մոտակա անկյուններից մեկում և վերադարձավ։ Մորոզովը նրան հեռվից նկատեց։

— Քեզ ասե՞լ են, որ ես զանգահարել եմ։

— Աչ, իսկ ի՞նչ կա։

— Ես մի հինգ րոպե առաջ քեզ զանգ տվի։ Մեզ մոտ այնտեղ մի խումբ գերմանացիներ են նստած։ Նրանցից մեկը շատ նման է։

— Ո՞ւր են

— Նվագախմբի կողքին։ Այնտեղ միայն մի սեղան կա, որի շուրջը շորս հոգի են նստած։ Դուան մոտից երեսում է։ Հենց մտնես, կտեսնես։

— Լավ։

— Նստիր մուտքի կողքին գտնվող փոքրիկ սեղանի մոտ ես ասել եմ, որ այնտեղ մարդ շթողնեն նստի։

— Լավ, լավ, Բորիս։

Իեավիկը կանգնեց դռան շեմին։ Սրահը մութն էր։ Էռուարձակի լույսը ընկնում էր պարահրապարակի վրա, որտեղ կանգնած էր արծաթին տվող զգեստով երգչուհին։ Էռլուսի կոնածե շողն այնքան էր պայծառ, որ նրանից դուրս ոչ մի բան չէր երևում։ Իեավիկը հայացքն ուղղել էր զեպի նվագախմբի մոտ գտնվող սեղանը։ Բայց ոչինչ չէր կարողանում տեսնել։ Սպիտակ թոթոացող լույսը սեղանը ծածկում էր նրա հայացքից։

Իեավիկը նստեց դռան կողքի սեղանի մոտ։ Քեներներից մեկը մի դրաֆին օդի բերեց։ Նվագախմումը կարծես նվազած լի-

Ների նվազի քաղցրավուն մեղեդու մշուշը խխունջի նման սողում
էր դանդաղ ու տարածվում: «J'attendrai... J'attendrai...».

Երգչուհին գլուխ տվեց: Թնդացին ծափերը Ռափիկը թեք-
վեց դեպի առաջ: Նա սպասում էր, որ լուսարձակի լույսը հանգչի:
Երգչուհին շրջվեց դեպի նվազախումբը: Գեշուն գլխով արեց ու
շութակը ծնոտով սեղմեց ուսին: Ցիմբալները մի քանի ելեկներ
արձակեցին: Սկսվեց երկրորդ երգը. «La chapelle au claire de la
lune»¹. Ռափիկն աշքերը փակեց: Սպասելը դարձել էր գրեթե ան-
տանելի:

Նա նորից շտկվեց, անհամբեր հետևելով երգի վերջանալուն:
Վերջապես երգը դադարեց: Լուսարձակի լույսը հանգավ: Ապակե
սեղանների տակ լույսերը բռյավառվեցին: Առաջին վայրկյաննե-
րին Ռափիկը ոչինչ տեսնել լէր կարողանում, բացի ինչ-որ անորոշ
ուրվագծերից: Լուսարձակի ուժեղ լույսին երկար ժամանակ նա-
յելուց տեսողությունը կարծես կուրացած լիներ: Նա աշքերը մի
անգամ էլ փակեց ու քիչ անց կրկին բացեց: Այս անգամ արդեն
իսկույն դտավ նվազախմբի մոտ գրված սեղանը:

Ռափիկը դանդաղ ետ ընկավ աթոռի թիկնատեղին: Մորոզովի
ասած զերմանացիներից ոչ մեկը Համակեն չէր: Հետո նա երկար
ժամանակ այզպես մնաց նստած: Հանկարծ վրան մի սոսկալի
հոգնություն իջավ: Այդ հոգնությունը նա զգում էր նույնիսկ ակ-
նաբներում: Շուրջը ամեն ինչ օրորվում էր անհամաշափ ալիքնե-
րի նման: Երաժշտությունը, ուժեղացող ու մարող մարդկային
ձայները, հյուրանոցային համարի լուսվյանից և նոր հիասթա-
փությունից հետո «Եւհերազաղեի» խուկ և ուղեղ թմբեցնող աղ-
մուկը: Իվում էր, թե այդ բոլորը քնային կալերդոսկոպ է, զգու-
շորեն արված հիսկող, որը պատել էր մտքերից հյուծված և սպա-
սումներից ուժասպառ ուղեղի բջիջները:

Պարահրապարակի վրա զցած լույսի շրջանակում պարողնե-
րի միջև Ռափիկը հանկարծ նկատեց Ժոանին: Երա գլուխը հըպ-
վում էր իր հետ պարող տղամարդու-ուսին: Անկեղծ, տենչանքով
լցված երևոր ետ էր զցած: Ռափիկը ոչ մի ուսակցիա շտվեց: Ոչ
ոք չի կարող այդքան օտար լինել, որբան այն մարդը, որին մի
ժամանակ սիրել ես, հոգնած մտածեց նա: Այն խորհրդավոր թե-

¹ Մատուր լուսի շրջերի տակ (Փրահո.):

լը. որը նրան կապում է քո երեակայության հետ, կտրվում է Գուցե դեռ ինչ-որ ցոլքեր են պահպանվում նրա և քո միջն, դեռ ինչ-որ բան կայծկլառում է մարող, տեսլային աստղերի նման, բայց զա արդեն կարմիր, հողին ավանդող լույս է: Նա գրգռում է, սակայն բացավառել այլևս չի կարող—զգացմունքների անտեսանելի հոսքը կտրված է: Ռավիկը գլուխը ևտ զցեց նստարանի թիկնատեղին: Մտերմության շնչին մի հատիկ՝ անտակ անդունդի վրա: Ինչպիսի անուններ առնե, որ չի հնարված սեռերի մերձեցման այդ մթին տենչի մեջ: Ծովի վրա կախված աստղային ծաղիկ է զա, որը քաղելու համար բավական է ձեռքդ մեկնես — իսկույն կգլորվես ու կսուզվես այդ նույն ծովի հատակը:

Ռավիկը շտկվեց: Քանի դեռ քունը վերջնականապես չի հաղթել, ինքը պետք է հեռանա այստեղից: Նա գլխի շարժումով քել-ներին իր մոտ կանչեց:

- Ի՞նչ պետք է վճարեմ:
- Աչինչ, — ասաց քելները:
- Ինչպէ՞ս թե ոչինչ:
- Չէ՞ որ գուք ոչինչ չեք պատվիրել:
- Ախ, հաա, իսկապէ՞ս որ:
- Ռավիկը թեյադրամ խրեց քելների բուռն ու հեռացավ:

— Հը, չկա՞ր, — հարցրեց Մորոզովը, երբ Ռավիկը դուրս եկավ:

- Չէ, — պատասխանեց Ռավիկը:

Մորոզովը նայեց նրա երեսին:

— Արդեն բավական է, — ասաց Ռավիկը: — Սա, ես տեսնում եմ, շատ ծիծաղելի և անմիտ խաղ է, Հինգ օր է, ինչ սպասում եմ: Հաակեն ասում էր, ինքը սովորաբար երկու կամ երեք օր է մնում Փարիզում: Նշանակում է, նա դարձյալ վերադարձած կիթնի: Եթե, իհարկե, այստեղ է եղել:

- Դե լավ, գնա քնիր, — ասաց Մորոզովը:

— Թնել չեմ կարողանում: Կգնամ «Ռուսի Պրինց» հյուրանոցը, կվերցնեմ ճամպրուկս և սենյակս կհանձնեմ:

— Գնա, — ասաց Մորոզովը: — Ես գաղը կհսօրին կգամ քեզ մոտ:

- Արտեղ:
- «Աւելսի Պրինց» հյուրանոցը:
- Իտավիկը նայեց նրան:
- Այս, իհարկե, Հիմար բաներ եմ դուրս տալիս: Ասենք,
ի՞նչ իմանամ: Գուցե և հիմար բաներ չեն, և ես ճիշտ եմ:
- Սպասիր մինչեւ վաղը երեկոյան:
- Ճիշտ ես ասում: Դա էլ փորձենք, հետո կորոշենք, ինչ
անել: Բարի գիշեր, Բորիս:
- Լույս բարի, Իտավիկ:

Իտավիկն անցավ «Օզիրիսի» կողքով և մեքենան կանգնեցրեց շենքի անկյունում: Նա «Ինտերնացիոնալի» իր սենյակը վերադառնալու տրամադրություն շուներ: Գուցե կարողանար այստեղ մի երկու ժամ քննել: Այսօր երկուշաբթի է: Պոռնկատան համար դա խաղաղ օր էր համարվում: Դռնապանը մուտքի մոտ չէր: Հստ երկույթին, ներսում ոչ ոք չկար:

Խոլանդեն կանգնած էր զան մոտ, որտեղից երկում էր ամբողջ սրահը: Սրահը գրեթե դատարկ էր, բայց պիանոլան աղմբում էր ամբողջ ձայնով:

— Այսօր, ինչպես երկում է, առանձնապես մարդաշատ չէ, ճիշտ է, — հարցըց Իտավիկը:

— Այս, համարյա մարդ չկա, բացի այդ ձանձրալի արարածից, որից զլուխներս չենք կարողանում ազատել: Կապկի նման վավաշոտ է, բայց չի ուզում վերև բարձրանալ: Գու ժանո՞թ ես այդպիսի տիպերի: Ուզում է, և վախենում: Գերմանացի է, էհ, զինու համար արդեն վճարել է: Միևնույն է, երկար մնալ չի կարող, սկսուք է փակենք:

Իտավիկն անտարբեր նալեց քիչ այն կողմ գտնվող սեղանին: Մարդը, որի մասին նրանք խոսում էին, մեջքով նստած էր զեպի Իտավիկը: «Օզիրիսի» աղջիկներից երկուսը նստած էին նրա հետո երբ մարդը թեքվեց աղջիկներից մեկի կողմը և նրա երկու կուրծքն էլ ձեռքերի մեջ տուալ, Իտավիկը երեսը տեսավ: Հաակեն էր:

Խոլանդեն շարունակում էր խոսել, բայց թվում էր, թե Իտավիկը նրա ձայնը լսում է ինչ-որ հոգմապտույտի միջից: Նա չէր հասկանում Խոլանդի ասածը: Եվ հանկարծ նկատեց, որ ինքը

ետ է գնացել և կանգնել դռան մոտ, որտեղից, առանց երեալու, կարողանում է տեսնել Համակեր սեղանի ծայրը:

— Մի կոնյակ բերե՞մ, — վերջապես հողմապտույտի միջից դուքս պրօճավ Ռոլանդների ձայնը:

Պիանոլայի ռոնոց: Ռավիկը դեռ շարումակում էր այնպես օրորվել տեղում, կարծես նրա արեալին հյուսակին ուժեղ հարված էր իշել: Բռումցքներն այնպես էր սեղմել, որ եղաւզները մտել էին մոխ մեջ: Համակեն նրան այստեղ շպետք է տեսներ: Իսկ Ռոլանդներ շպետք է իմանար, որ նա ճանաչում է Համակերին:

— Աչ, — ականջին հասավ իր սեփական ձայնը: — բավականին արգեն խմել եմ: Ասում ես գերմանացի՝ է: Ճանաչում ես, ով է:

— Պատկերացում էլ չունեմ, — ուսերը վեր քաշելով ասաց Ռոլանդնեն: — Նրանք բոլորը իրար նման են: Իմ կարծիքով, սա առաջին անդամն է այստեղ լինում: Գուցե մի քիչ խմեի՞ր:

— Աչ, ես հենց այնպես, մի րոպեով մտա այստեղ...

Ռոլանդնեն փորձող հայացքով նայեց Ռավիկին: Վերջինս ուժերի լարումով տիրապետեց իրեն:

— Ես պարզապես ուզում էի մի անդամ էլ հշտել, երբ է լինելու քո հրաժեշտի երեկոն, — ասաց Ռավիկը: — Հինգաբթի*, թե՞ ուրրաթ:

— Հինգաբթի, Ռավիկ: Դու կգաս չէ:

— Ի՞նարկե: Ես ուղղակի ստույգ օրն էի մոռացել:

— Հինգաբթի, ժամը վեցին:

— Եատ լավ, Ես կաշխատեմ ձշգրիտ լինել: Միայն այդ էի ուզում իմանալ: Իսկ հիմա պետք է գնամ: Բարի գիշեր, Ռոլանդնեն:

— Լույս բարի, Ռավիկ:

Սպիտակ գիշերը հանկարծ փոթորկվեց: Թվաց, թե չուրչը ոչ թե տներ են, այլ բարե անտառներ, լուսամուտների չունզի: Հանկարծ Ռավիկին պատկերացավ, թե նորից պատերազմ է... դատարկ փողոցով գողեգող շարժվող պարեկ... թաքստոցում գտնը-վող մեքենա... կամացուկ աշխատող մեքենայի աղմուկ... թէամ-մի, որին պետք է հետեւել ու գտնել:

Փոե՞լ տեղնուտեղը հենց որ դուքս գա: Ռավիկը նայեց փո-

զոցի երկարությամբ։ Մի քանի մեքենաւ Դեղին լույսեր։ Մի քանի կատու Հեռվում փողոցային լապտերի տակ ինչ-որ մարդ է կանգնած, որը կարծես ոսարկան լինի։ Սեքենայի համարանիշ... կրակոցի ձայն... Ռոլանդեն, որ թիշ առաջ խոսում էր հետը... Հանկարծ ականջում հնչեց Մորոզովի ձայնը, ինչպես ասաց. «Իիսկի չղիմես... ոչ մի բանով... շարժի այդպիսի բան անել»։

Դռնապան շկաւ Տաքսի հնարավոր չէ գտնելու էլ ի՞նչ է պետք Երկուշարթի օրիբը այս ժամերին թիշ տրանսպորտի միջոցներ կան։ Մինչ նա մտածում էր այդողես, դռանը մոտեցավ մի «սիտրոնն» ու կանգ առավ։ Վարորդը սիզարետ վառելով, բարձրաձայն հորանչեց։ Ռավիկն զգաց, ինչպես մարմինը փշաքաղվեց, բոցց շարունակում էր սպասելու

Նա մտածում էր, թե ինչ անի, ավելի լավ չի լինի, եթե ինքը դուրս գա մեքենայից, գնա «սիտրոնի» վարորդին ասի, որ «Օզիրիսում» այլևս մարդ շկաւ Աչ, զա անհնար է, Շատ ավելի ինելացի կլինի, նրան փող տալ և որևէ հանձնարարությամբ տեղ ուղարկելու Ասենք, Մորոզովի մոտ Ռավիկը բլոկնոտից մի թուղթ պոկեց, գրեց մի քանի խոսք, հետո ճղեց և նորից գրեց, Մորոզովը թող «Շեհերազադեում» իրեն շապասի ծվ գրածի տակ ինչ-որ պատահական անուն գրեց...

Տաքսին հանկարծ գնաց։ Ռավիկը մեքենայի լուսամուտից դուրս նայեց, բայց ոչինչ տեսնել չկարողացավ։ Մի՞թե դա Հասկեն էր, որ նստեց տաքսին ու հեռացավ, մինչ ինքը գրում էր Ռավիկը վայրկենապես սեղմեց ստարտերին, զազ տվեց ու միացրեց արագությունը։ «Տալրոն» տեղից պոկվելով, սլացավ տաքսու հետեից։ Տաքսու հետեի լուսամուտից ոչ ոք չէր երևում։ Գուցե Հասկեն անկյունում է նստած։ Ռավիկը հավասարվեց տաքսուն։ Բայց տաքսու սալոնի մթության մեջ ոչինչ տեսնել հնարավոր չէր։ Նա փոքրինչ ետ ընկավ, հետո, նորից ընթացքն արագացնելով, ընդհուպ մոտեցավ տաքսուն։ Վարորդը շրջվեց Ռավիկի կողմն ու հայրունով բղավեց.

— Էլ, ապուշի մեկը, ո՞ւր ես հույզ տալիս։

— Ընկերու քո մեքենայում է, նրան էի ուզում...

— Հարրած դանդալոշ, չե՞ս տեսնում, որ մեքենան դատարկ է, — մոնշաց տաքսու վարորդը։

Ռավիկն այդ նույն վայրկյանին ինքն էլ նկատեց, որ տաք-

սու հաշվիւր չի միացրած, նա մեքենան անմիջապես շրջեց ու հու ալացակ:

Հաակեն մայթի եզրին կանգնած ձեռքով արեց:

— Է՞ս, տաքսի:

Ռավիկը մոտեցավ նրան ու արգելակեց մեքենան:

— Տաքսի է, — հարցրեց Հաակեն:

— Ալ, — Ռավիկը գլուխը հանեց մեքենայից: — Ալլո, — առաջ

նաև

Հաակեն նայեց Ռավիկին: Նա ալքերը կկոցեց:

— Ի՞նչ է:

— Ինձ թվում է, մենք ծանոթներ ենք, — առաջ Ռավիկը գերմաներեն:

Հաակեն թեքվեց դեպի առաջ: Անվտահովացան պըտպահությունը լքացավ նրա դեմքից:

— Տե՛ր իմ աստված... պարոն ֆոն... ֆոն...

— Հորեն:

— Ճիշտ է: Ճիշտ է: Պարոն ֆոն Հորեն... իհարկե՛: Ա՛յ քեզ պատահականություն: Այ մարդ, այս ո՞ւր էիք այսքան ժամանակ լքացել:

— Ես միշտ Փարիզում եմ եղել: Նստեցեք, նստեցեք: Չդիտեի, որ դուք նորից վերադարձել եք:

— Մի քանի անգամ ես ձեզ նույնիսկ զանգ եմ տվել: Չինի՞ ուրիշ հյուրանոց եք փոխադրվել:

— Ալ, ի՞նչ եք ասում: Միշտ նույն հյուրանոցում եմ: «Ռեզի» սի Պրինցում: — Ռավիկը բացեց մեքենայի դռնակը: — Նստեցեք, ես ձեզ կտանեմ: Սյս ժամերին տաքսի դռնելն այնքան էլ ճեշտ չէ:

Հաակեն ոտքը դրեց կանգնակին: Ռավիկն զգաց երա շունչը Տեսակ նրա քրտնամխած կարմիր դեմքը:

— «Ռեզիսի Պրինցը», — բացականչեց Հաակեն: — Սատանան տանի: Ահա թե ինչ: «Ռեզիսի Պրինցը»... իսկ ես էլ անընդհատ զանգ եմ տվել «Գեորգ Հինգերորդ» հյուրանոցը: — Նա բարձր ծիծաղեց: — Իսկ այստեղ ձեզ ոչ ոք չէր ճանալում: Հիմա արդեն հասկանալի է... «Ռեզիսի Պրինցը»... Այս, իհարկե, նոր հիշեցի... Մի տեսեք, ինչպես եմ մոռացել... Բլոկիուս թողել եմ տանը և ինչ կա, չկա խառնել իրար: Հույս հիշողության վրա դրի:

Իտավիկն աշքը չեր հեռացնում «Օգիրիսի» մուտքից: Դեռ բավական ժամանակ կանցնի. մինչև այստեղից մեկնումնեկը դուրս գա: Դեռ աղջիկները պետք է շորները փոխեն: Բայց, չնայած դրան, ավելի լավ է ինչքան կարելի է շուրջ նրան առնել մեջենայի մեջ:

— Աւզո՞ւմ եք ներս գնալ, — հարցրեց ընկերաբար Հաակեն:

— Ճիշտն ասած, մտքովս այդպիսի բան անցավ, բայց տեսնում եմ, որ շափազանց ուշ է:

Հաակեն աղմկով արտաշնչեց:

— Գուք իրավացի Եք, սիրելի բարեկամս: Ես վերջին մարդն էի, Արդեն փակում են:

— Ոչինչ, Միկնույն է, այնտեղ էլ է ձանձրալի: Կզնանք ուրիշ տեղ, Զե՞ք ուզում:

— Իսկ հիմա ուրիշ տեղերը բա՞ց կլինեն:

— Իհա՞րկե, իսկական տեղերը, եթե ուզում եք իմանալ, հենց այս ժամերին են սկսում աշխատել: «Օգիրիսը» միայն տուրիստների համար է:

— Ի՞նչ եք ասում, ես էլ կարծում էի... Ես ձեզ պետք է ասեմ, որ սա շատ կարգին տեղ է:

— Սա ի՞նչ է որ... այնպիսի հաստատություններ կան, որոնց հետ «Օգիրիսը» չի էլ կարող համեմատվել: Սա սովորական բողանոց է:

Իտավիկը մի բանի անգամ գագ տվեց: Մոտորը մերթ ուժգնութեն ուսնում էր, մերթ դադարում է նա ճիշտ հաշիվներ էր արել Հաակեն անդյուրաշաբորեն խցէլեց մեքենայի դռնակից ներս և բնկավ նստիրին, ուղիղ Ռավիկի կողքը:

— Շատ հաճելի է ձեզ հետ կրկին հանդիպելը, — ասաց Հաակեն: — Ուրախ եմ այս պատահականության համար:

Իտավիկը ձեռքը մեկնեց նրա վրայով և փակեց դնակը, ինչպէս պետք է:

— Ես նույնպես ուրախ եմ:

— Ինչ ուզում եք ասեք, բայց, «Օգիրիսը» հետաքրքիր պոռեկատուն է, Ար կողմը նայես, մերկ աղջիկներ են, ինչպէ՞ս էլ ստիկանությունը թույլ է տալիս: Մանավանդ որ մեծամասնությունը, երկի, վարակված է, ճիշտ է:

— Ծառ հեաբագոր է: Այսպիսի հաստատություններ գեալիս մարդ, իհարկե, հարյուր տոկոսով առաջնովքած լինել չի կարող: Ռավիկը մեքենան քշեց:

— Իսկ այնպիսի տեղեր կա՞ն, որտեղ մարդ հարյուր տոկոսով կարող է իրեն ապահով զգալ: — Հաակեն կծեց սիզարի ծայրը: — Այնքան էլ հաճելի բան չէ տրիպերով տուն գնալը: Բայց մյուս կողմից էլ... մարդ մի անգամ է ապրում:

— Այո, իհարկե, — ասաց Ռավիկը և Հաակեին մեկնեց եկեկտրական վասիլը:

— Մենք ո՞ւր ենք գնում:

— Ուզո՞ւմ եք, սկզբում դնանք, «Maison de Rendez-vous»¹:

— Դա ի՞նչ բան է:

— Տուն է, որտեղ բարձրաշխարհիկ տիկնայք անսպասելի հանդիպումներ են փնտրում:

— Ի՞նչ: Բարձրաշխարհիկ տիկնա՞յք: Չի կարող պատահել:

— Այո, բարձրաշխարհիկ տիկնայք, որոնց ամուսիններն արդեն ծերացած են: Տիկնայք, որոնք ձանձրալի ամուսիններ ունեն: Տիկնայք, որոնց ամուսինները շատ քիչ են վաստակում:

— Բայց ինչպես են անում... Հո դա չի կարելի այդքան հեշտությամբ անել... ինչպե՞ս է դա կազմակերպվում:

— Այդ կանայք գալիս են այդտեղ մեկ կամ մի երկու ժամով: Սաենք, մի բաժակ կոկտեյլ կամ սուրճ խմելու: Ոմանց էլ նախապես հեռախոսով են կանչում: Դա, իհարկե, պոռնկատուն չէ, ինչպես, օրինակ, Մոնմարտի տներն են: Ես այդպիսի մի սքանչելի տան տեղ դիտեմ, ուզդակի Բուլոնյան անտառում է: Հաստատության տիրուհին տեսքով, շարժուձերով այնպիսին է, որ ոչնչով չես տարբերի գրսունուց: Ամեն ինչում բարձր բարեկըրթություն կա և նրանաշակություն: Ամեն ինչում պահպանում է տակտը:

Ռավիկը խոսում էր առանց շտապելու, հանգիստ, շնչառությունը հավասարաշափ էր: Ինքն իր ասածները լսելով, նա իրեն թվում էր գիշերային Փարիզի մի փորձառու էկսկորսավար: Նա ստիպում էր իրեն անընդմեջ խոսել, որպեսզի որքան կարելի է

¹ «Տեսակցությունների տուն» (Փրաես.):

հանգիստ լինի: Նրա թերքի երակները տրոփտրոֆում էին: Իր ամբողջ ուժով նա սեղմում էր մեքենայի զեկը, որպեսզի ձեռքերը լդողան:

— Դուք ուղղակի կապշեք, եթե այդ տան կահավորանքը տեսնեք.— շարունակեց Ռավիկը: — Բարձրաճաշակ կահույք, չին ունի գորգեր ու գործեններ, ընտիր տեսակի դինիներ, բարձրաճաշակ մատուցում... իսկ ինչ կանանց է վերաբերում, այստեղ արդեն բացարձակապես կարող եք վստահ լինել և ապահով:

Հաակեն բաց թողեց իր սիղարի ծուխը և զլուխը շրջեց դեպի Ռավիկը:

— Գիտեք ինչ, սիրելի Փոն Հորն, ձեր ասածներն այնքան սրանչելի են հնչում, որ... Բայց այստեղ մի կարեռ հարց կարստ երեսույթին, այդ հաճույքներն այնքան էլ էժան չեն:

— Պատկերացրեք, ամեն ինչ աներեակայելի էժան է:

Հաակեն, մի տեսակ բաշվիլով, ծիծաղեց:

— Գա կախված է նրանից, թե մարդ այդ էժանության տակ ինչ է հասկանում: Մենք, գերմանացիներս, որ հազիվ ենք կարողանում մի քանի կոպեկ դուրս բերել...

Ռավիկը զլուխը օրորեց:

— Ես շատ լավ եմ ճանաշում այդ տիրուհուն: Նա որոշ բաներով ինձ պարտական է: Մեզ կրնղունի որսես պատվավոր հյուրերի: Եթե դուք դայիս եք ինձ հետ, նշանակում է, իմ բարեկամն եք, և շատ հավանական է, որ ձեզանից առհասարակ ոչինչ լվերցնեն: Զեր ծախսերն այնտեղ ամենաշատը մի քանի կոպեկ թեյադրամ տալը պետք է լինի... Եվ դա շատ ավելի էժան կնսուի ձեզ վրա, քան մի շիշ դինու արժեքը «Թղիրիսում»:

— Մի՞թե:

— Ենքներդ կտեսնեք:

Հաակեն ավելի հարմար նստեց:

— Սատահան տանի: Դա արդեն ուրիշ բան է:

Նրա զեմքով մեկ տարածվեց գոհունակ ժողիտը:

— Դուք, ըստ երեսույթին, այստեղ բոլոր ծակուծուկերը հիանալի զիտեք, — ասաց Հաակեն, շրջվելով դեպի Ռավիկը: — Ենշունեան է, այդ կոնցը դուք մեծ ծառալություն եք ցույց տվեր Ռավիկը նայեց ուղիղ Հաակեի աշբերին:

— Այս կարպի տները պահողները երբեմն իշխանությունների

Հետ տհաճ պատմություններ են ունենում։ Թեթևակի ճնշման փորձերի են ենթարկվում։ Մի խոսքով, գուք հասկանում եք, թե ես ինչ նկատի ունեմ։

— Հա, իհարկե՞... — Հաակեն մի վայրկյան մտքերի մեջ ընկավություն ունեք այստեղ։

— Ոչ առանձնապես մեծ, Պարզապատ մի բանի ընկերներ ունեմ, որոնք ազգեցիկ ոլորտներում են գտնվում։

— Դա արդեն շատ բան է նշանակում։ Զեր ժանությունները, թերեւ, մեզ համար պետքական լինեն։ Մենք չե՞նք կարող մի անգամ այդ մասին խոսել։

— Ռուբախությամբ, ինչո՞ւ չէ։ Ինքա՞ն ժամանակ եք դեռ Փարիզում մնալու։

Հաակեն ծիծաղեց։

— Դժբախտաբար, ես ձեզ միշտ հանդիպում եմ այն ժամանակ, երբ արդեն պետք է մեկնեմ։ Առավոտյան յոթն անց կեսին զուրս եմ զալու այստեղից։ — Հաակեն նայեց մեքենայի ժամացույցին։ — Երկու ժամ ու կես։ Ինքս էի ուզում արդեն ձեզ ասել Ռուբեմն, երկու և կես ժամից հետո ես պետք է Հյուսիսային կայարանում լինեմ։ Կհասցնե՞նք օրեւէ բան անել։

— Շատ հեշտ։ Դուք զեր հյուրանո՞ց ել պետք է զնաք։

— Չէ, ել ի՞նչ Հյուրանոց... իմ իրերն արդեն կայարանում են։ Իսկ Հյուրանոցի վճարները փակել եմ ճաշից հետո, որպեսզի մի օրվա ավելորդ վարձ չվճարեմ։ Թե չէ իմ ունեցած մի բանի վայրություններով... — Հաակեն նորից ծիծաղեց։

Իտակի հանկարծ նկատեց, որ ինքը նույնպես ծիծաղում է։ Նա ձեռքերով ամուր սեղմեց մեքենայի ղեկը։ Դա անհնար է... Ռողակի հավատու չի գալիս... Անպայման մի բան կպատահի, և ամեն ինչ նորից կիսանգարվի... Այսրան երջանիկ պատահանություններ... Ոչ... անհնար է...

Թարժ օդը Հաակեի միշից գուրս բերեց ալկոհոլը, նա թուլացվ, սկսեց խոսել ավելի դանդաղ, դժվարությամբ։ Հարմարուեն թիկնելով մեքենայի անկյունին, նա արդեն ննջում էր։ Ներքին ծնուռը կախվեց, ալքերը փակվեցին։ Մեքենան սուղլեց Բուզոյան անտառի անձայն խովարի մեջ։

Ֆառերի լույսերը համբ ուրվականների նման սլանում էին մեքենայի առջևից, խավարից պոկելով ժառերի ֆանտաստիկ ուրվագեղերը, Մեքենայի բաց լուսամուտներից ներս էր խուժում ակացիաների թարմ բուրմունքը, Ասֆալտի վրայով գլորվող անիվների աղմուկ՝ մեղմ, միալար, անփերջանալի: Գիշերային խոնավ օղում միապազաղորեն լսվող մոտորի խլացած ու տեսական դրոշը, Ինչ-որ փոքրիկ մի լճակի փայլատակում, փեկոնների մթին Փոնի վրա երևացող ուրիների սիլուետներ, սաղաֆագույն եղյամով ծածկված մարգագետիններ: Route de Madrid, ուղե դել Պորտ ս. Լամե, ուղե Նուիլլի¹: Քնի մեջ խորասուզված մի տուն: Զրի բուրմունք: Քարեր:

Խավիկի մեքենան սլանում էր Boulevard de la Seine²-ի երկարությամբ, կուսնի լույսով ողողված գետի միջով դանդաղ սահում էին երկու սև ձկնորսական բարկաս: Նրանցից մեկի վրա, որն ավելի հեռու էր զտեվում, հաշում էր մի շուն: Զրի վրայից մարդկային ձայներ էին գալիս: Առաջին բարկասի ծայրին վառվում էր լույս: Խավիկը մեքենան քշում էր առանց որևէ տեղ կանգ առնելու: Նա սլանում էր Սենայի ափի երկարությամբ, առանց արագությունն իսկ վոխնելու, որպեսզի Հասկեն մեքենայի ցնցումից շարթնանա: Նա ուզեց կանգ առնել: Սակայն դա հնարավոր չէր: Բարկասները շատ մոտ էին կանգնած ափին: Նա թեքվեց դեպի Route de la Fennme և պաշտամ հակառակ ուղղությամբ դեպի Allée de Longchamps, որպեսզի գեշից հեռանա: Եարունակելով այդ ճանապարհը, նա անցավ Allée de la Reine Marguerite և մտավ կողքի նեղ ծառուղիներից մեկը:

Հայացքը դցելով Հասկեի կողմը, Խավիկը տեսավ, որ նա բաց ալքերով իրեն է նայում: Մեքենայի պրիբորների ազոտ լույսի տակ Հասկեի աշքերը փայլում էին ինչպես ապակյա զնդիկներ: Խավիկի համար դա կարծես էլեկտրական հոսանքի հարված իներ:

— Արթեացա՞ք, — հարցրեց Խավիկը:

Հասկեն շպատասխանեց, նա շարունակում էր նայել Խավի-

¹ Ճանապարհների անուններ (ֆրանս.):

² Սենայի գրոսայդի (ֆրանս.):

կին, նա նույնիսկ չէր շարժվում տեղից. Անշարժ էին նաև աշ-
քերը:

- Այս որտե՞ղ ենք մենք,— վերջապես հարցրեց նա;
- Բուզոնյան անտառում, «Կասկադ» ռեստորանի մոտ;
- Ինչքա՞ն ժամանակ է, ինչ գալիս ենք;
- Տաս րոպե;
- Ոչ, ավելի երկար է;
- Հազիվ թե;
- Մինչև քնելս, ես նայեցի ժամացույցին, Կես ժամից ավել
է, ինչ գալիս ենք;
- Մի՞թե, — ասաց Ռավիկը, — ես կարծում էի քիչ կլինի

Մենք շուտով կհասնենք:

Հասկեն աշքը չէր հեռացնում Ռավիկից:

- Ո՞ւրի:
- «Maison de Rendez-vous».
- Հասկեն տեղում շարժվեց:
- Վերադարձեք, — ասաց նա:
- Հիմա՞;
- Այու:

Հասկեն այլևս հարբած չէր, նա սթափիված էր, և միտքը գոր-
ծում էր պայծառ, նրա գեմքն ամբողջովին փոխված էր, նախկին
բարեհոգությունն ու ուրախ տրամադրությունը շքացել էին. Այժմ
Ռավիկը նորից տեսավ այն Հասկեի գեմքը, որին ինքը այնքան
լավ էր ճանաշում և որ մեկընդմիշտ թաղվել էր իր հիշողության
մեջ գեռ գեստապոյի զարհուրելի բանախցից: Հանկարծ Ռավի-
կը թոթափեց շփոթահարությունը, որ նրան ամբողջ ժամանակի
ընթացքում այնպես կաշկանդում էր: Մինչև վերցին րոպեն նրա
մեջ այն զգացումն էր, որ կարծես ինքն ուզում է սպանել մի
օտար, կողմնակի մարդու, որը ոչ մի առնչություն չունի իր հետ:
Նրա մեքենան պարզապես նստել էր մի բարեհոգի գինեսեր մարդ
և ոչ թե մարդասպան: Ռավիկը նայում էր այդ մարդու դեմքին և
իգուր փնտրում այն պատճառները, որոնք գրդում էին իրեն սպա-
նություն կատարել, — պատճառներ, որոնք ամենից առաջ իր զըլ-
իում էին, սեփական երեակայության մեջ: Եվ հանկարծ ահա
նորից այն աշքերը, որոնք իրեն էին նայում այն ժամանակ, երբ
ինքը՝ կտտանքների ցավից հոգիվարքի դուռը հասած, հազիվ էր

սթափվում մահարեր ուղագնացությունից, նույն սառը աշքերը, նույն սառը, կամացուկ, համառ ձախը...

Նրա մեջ վայրկենապես ինչոր բան շրջվեց: Կարծես դա էլեկտրական հոսանք էր, որ փոխեց իր ուղղությունը: Լարվածությունը նույնն էր, բայց առկայժող, ներկային, փոփոխուն զգացումները այժմ լցվում էին մի ընդհանուր հոսանքի մեջ, ձգտում էին գեղի միևնույն նպատակը, և որիշ ոչինչ գոյություն չուներ այլեւ, բացի այդ նպատակից: Տարիները, մոխրացած, վլվիցին, Ռավիկի հայացքի առաջ նորից վերակենդանացավ գորշ պատերով սենյակը, լուսավորված լուսամֆոնի շոնեցող լապտերներով, այն սենյակը, որտեղից արյան, կաշվե դոտիների, քրտինքի, կտտանքների և սարուափի հոտ էր գալիս...

— Ինչո՞ւ, — հարցրեց Ռավիկը:

— Ես պետք է վերադառնամ: Հյուրանոցում ինձ սպասում են:

— Դուք չէի՞ք ասում, որ ձեր իրերն արդեն կայարանում են:

— Այո, իրերս կայարանում են: Բայց ես մի փոքրիկ գործունեի հյուրանոցում: Դա է, որ մոռացել եմ: Վերադարձեք:

— Հավա ինչպես ուզում եք:

Ռավիկը մի շարաթ առաջ եղել էր Բուլոնյան անտառի բոլոր ծակուծուկերում: Նա մեքենայով շրջել էր բոլոր տեղերը և ցերեկը և զիշերը: Հիմա նա ստույգ գիտեր, թե ինքը որտեղ է գըտնվում: Եվս մի բանի բոլոր, նա մեքենան շրջեց զեպի ձախ գնացող մի նեղլիկ ծառուղի:

— Մինք վերադառնո՞ւմ ենք:

— Այո:

Սանր բուրմունք սաղարթների, որոնց միջով ցերեկն անզամ չեն թափանցում արևի շողերը, Մթին, թանձր խավար, Ֆառերի ավելի պայծառ լույս: Ռավիկը մեքնայի հայելու մեջ տեսավ, թե ինչպես Համակեր ձախ ձեռքը կամացուկ սահեց արմնկակալից և զգուշուն ետ ձգվեց զեպի գրանց: Աեկն աշ կողմից է, մտածեց Ռավիկը: Փա՛ռք աստծո, այս «տալրույի» զեկը աշակողմյան է, Հետո մեքենան միանգամից թեքեց մի ուրիշ ծառուղի, ձախ ձեռքով զեկը բռնած, իսկ աշը այնպես ետ քաշելով, իբրև թե մեքենայի ոլորզելու թափից պոկվեց զեկից, և մինչև վերջը սեղմե-

լով գազը, սլացավ առջնք ձգվող ուղիղ ճանապարհով։ Մի քանի վայրկյան անց նա ամբողջ թափով սեղմեց արգելակներին։

Արգելակները ճռնչացին, մեքենան մեխվեց տեղնուածեզր։ Մի ոտքը հենելով պեղալին, իսկ մյուսը թափի առաջի մասին, Թափիկը կարողացավ պահպանել իր հավասարաշղությունը։ Հաակն, որի ոտքերը պատրաստ չէին դիմադրության և ինքն էլ այդպիսի հարգած չէր սպասում, զիսով ընկավ առաջ։ Նա շնացրեց ձեռքը գրպանից հանել և նակուտով զարնվեց մեքենայի պրիբորային պանելին։ Այդ նույն վայրկյանին Թափիկն աչ գրպանից դուրս քաշեց մանեկի դարձակը և ամբողջ թափով խիեց Հաակեր գանգի ծոծրակային մասին։

Հաակեն այլևս ուղղվել չկարողացավ, նստիքից կողքի վրա սահելով, նա գնաց զեպի մեքենայի հատակը և, աչ ուսով զեմ առնելով պոիբորային պանելին, ամբողջ մարմնով սեղմվեց նրան։

Թափիկը մեքենայի դազն ավելացնելով, սլացավ առաջ։ Ծառուղին կտրել-անցնելուց հետո միացրեց բողարկված լույսերը։ Նա սլանում էր և մտածում, թե որևէ մեկը չի լսել արդյոք արգելակների ճռնչողը, թե ավելի լավ չի արդյոք Հաակեին դուրս ցցել մեքենայից և թաքցնել թփուտների մեջ, եթե հանկարծ մեկնումեկը հայտնվի։ Թափիկը մեքենան կանգնեցրեց մի խաշմերուկում, հանգրեց մոտորն ու լույսը, դուրս թռավ մեքենայից, բացեց կապուր և այն կողմի դռնակը, որտեղ Հաակեն էր գտնվում, և ականջները սրեց։ Այստեղից հիանալի երեսում էր և լսվում, թե ինչ է կատարվոած շուրջը, եթե որևէ մեկը հայտնվեր, իսկույն կարող էր նկատել, Հաակեին թաքցնել թփուտներից մեկի տակ և բրդբրզել մոտորը, ձևացնելով, թե խափանվել է։

Հոռովթյունն աղմուկից ավելի խլացուցիլ էր։ Նա վրա հասավ այնքան հանկարծակի, որ թվաց, թե վայրկենապես շուրջը լցվեց նրա ազմուկով։ Թափիկն այնպես սեղմեց բռննցքները, որ ցավ զգաց։ Նա գիտեր, որ աւզպիս տրյունն է աղմկում իր ականջների մեջ։ Նա շնչում էր խոր և գանդաղ։

Այդ աղմուկը աստիճանաբար փոխվեց շրջյունի։ Հետո շրջյունի միջից սկսեց ինչ-որ ձմբաթոց լսվել, որը գնալով ուժեղանում էր, Թափիկը լարգած ականջ դրեց։ Ձմբաթոցն ուժեղանալով, այժմ արդեն մետաղային ինչ-որ ձայն էր ստացել, Հանկարծ Թափիկն

պգաց, որ դա պարզապես ծղրիդների ձայնն է: Երշյունը դադարեց, Ալժմ միայն այդ ճթթոցն էր, որ տարածվել էր արթնացող օրվա խաղաղության մեջ, նեղիկ այդ մարգագետնում, որը իրենից փոքր-ինչ թեք էր ընկած:

Մարգագետնի վրա փովել էր վաղորդյան աղջամուզը: Ռավիկը մեքենայի կապուր փակեց, Պետք էր շտապել: Մինչև լույսի լրիվ բացվելը անհրաժեշտ էր ամեն ինչ վերջացնել: Ռավիկը նայեց շուրջը: Տեղն ընտրված էր վատ: Ընդհանուապես Բուկոնյան անտառում հարմար տեղեր չկային: Սենան գցելու համար արդեն չափազանց լույս էր: Նա հաշվի չէր առել, թե այդ բոլորն այսքան ուշ կկատարվի: Հանկարծ նա ցնցվեց: Ականջին մի խշոց հասավ, լսվեց մի ճանկուոց, հետո տնքոցի ձայն եկավ: Հաշակեի ձեռքը դուրս սահեց բաց դռնակից և սկսեց զղաձգորեն ճանկուել մեքենայի ոտնակը: Ռավիկը նկատեց, որ մանեկի դարձակը դեռ մինչև հիմա ձեռքին է: Նա ձեռքը գցեց Հաշակեի օձիքին, գլուխը դուրս քաշեց մեքենայից և նորից երկու ուժեղ հարված հասցրեց ծոծրակին: Տնքոցներն իսկույն դադարեցին:

Թիսկոցի ձայն լսվեց: Ռավիկը շունչը պահեց: Հետո նկատեց, որ դա ատրճանակն էր, նստիթից սահեց-ընկապ ոտնակին: Հստ երկույթին, մինչև մեքենայի արգելակումը Հաշակեն դա իր ձեռքում էր բռնել, Ռավիկն ատրճանակը դարձյալ գցեց մեքենայի մեջ:

Նա նորից ականջ դրաց: Մղրիդներու Մարգագետին: Երկինք, որ լուսավորվում էր և սահում գեպի ետո: Քիչ հետո արևն արդեն կծագի: Ռավիկը բացեց մեքենայի դռնակը, դուրս քաշեց Հաշակեին, շրջեց մեքենայի տոշենի նստիթը և փորձեց նրա մարմինը խրել թափքի մեջ՝ առջևի և հետեւի նստիթների արանքը: Դա չհաջողվեց: Տեղը չափազանց նեղ էր: Նա մեքենայի կողքով վազեց, բացեց բագաժնոցը և աղատեց ավելորդ գործիքներից, նորից Հաշակեին դուրս բերեց մեքենայից ու քարշ տվեց բագաժնոցի մոտ: Հաշակեն դեռ չէր մահացել: Նա սոսկալի ծանր էր, քրտինքն ամբողջովին ողողել էր Ռավիկի երեսը: Վերջապես նրան հաջողվեց Հաշակեին խոել բագաժնոցը: Ռավիկը նրա ծնկները ծալեց, կպցրեց կզակին, ինչպես երեխայի դիրքն է լինում մոր արգանդի մեջ:

Այնուհետեւ նա գետնից վերցրեց բագաժանոցից դուրս զցած գործիքները՝ բան ու դոմեկրատը, և տեղավորեց մեքենայի թափ-քի առջևի մասում։ Կողքին գտնվող ծառերից մեկի վրա մի թրո-շուն սկսեց ծլվալ, Ծավիկը ցնցվեց, նրան այդ ծլվլոցը թվաց շատ ավելի բարձր, բան մինչ այդ իր լսած բոլոր ձայները, Աշքը զցեց դեպի մարգագետինը։

Լուսն ավելի էր բացվել։

Ծավիկը շէր ուզում ոիսկի դիմել։ Նա մոտեցավ բագաժա-նոցին և կիսով շափ բարձրացրեց կափարիշը։ Հետո ձախ ոտքու դրեց հնտեկի բութերին և ծնկով կափարիշն այնպնս պահեց կիսա-բաց վիճակում, որ հնարավոր լինի ձեռքերը ներս մտցնել ինչոր բան անելու համար։ Եթե որևէ մեկը նույնիսկ տեսնի էլ, կկար-ծի, թե նա անմեղ գործով է զրազված։ Մանավանդ որ կափա-րիշը ուզած բոլեին կարող է փակել։ Նրա առջևում երկար ճանա-պարհ էր ընկած։ Բայց ամենից առաջ պետք էր Հաակեին սպա-նել։

Հաակեի գլուխը խրվել էր բագաժանոցի աջ անկյունը։ Ծա-վիկը զա պարզ տեսնում էր։ Նրա վիզը թուլացած էր, փափուկ, բայց զարկերակները խփում էին։ Ծավիկը ձեռքը զցեց Հաակեի կոկորդին և ամբողջ ուժով սեղմեց։

Թվում էր, թե զա տեսում է հավիտյան։ Բայց ահա Հաակեի գլուխը փորբ-ինչ ցնցվեց, շատ աննշան։ Մարմինը փորձեց ձգվել, Կարծես ուզում էր դուրս պրծնել իրեն կաշկանդող հագուստների միջից։ Բերանը բացվեց։ Նորից լսվեց թոշնակի սուր ծլվլոցը։ Լե-զուն դուրս ընկավ բերանից, հաստ, դեղին, փառակալած։ Եվ հանկարծ Հաակեն բացեց մի աշքը։ Թվում էր, աշքն անընդհատ նայում ու գուրս է պրծնում ակնարնից... Թվում էր գլխից ան-շատվել ու շարժվում է Ծավիկի վրա... բայց մարմինը հանձըն-վեց, թուլացավ։ Ծավիկը որոշ ժամանակ Հաակեի կոկորդը դեռ այդպես սեղմած պահեց։ Վերշացավ։

Բագաժանոցի կափարիշը շրիկալով փակվեց։ Ծավիկը մի քանի քայլ արեց, բայց հանկարծ զգալով, ոչ ծնկները գողում են, ձեռքը դցեց կողքի ծառերից մեկի ընին։ Սիրտն սկսեց խառնել։ Այնպես էր որձկում, կարծես հիմա ուր որ է ստամոքսը բերանից դուրս կգա։ Նա փորձում էր զսպել իրեն։ Բայց անօգուտ,

Հայացքը բարձրացնելով։ Ռավիկը մարգագետնով քայլող մի մարդ տհսալի։ Մարդը նայեց իրեն։ Ռավիկը տեղից շշարժվեց։ Մարդը գալիս էր իր կողմը։ Գալիս էր զանգաղ քայլերով, անուշաղիր։ Հագուստով պարտիզանի կամ բանվորի նման էր։ Նորից նայեց Ռավիկին։ Ռավիկը թքեց և գրպանից հանեց սիգարետի տուփը։ Հետո մեկը վառելով, ծուխը առատորեն ներս քաշեց։ Կծուծուխը այրեց կոկորդը։ Մարդը ծառուղին կտրեց։ անցավ։ Նայեց այնտեղ, որտեղ Ռավիկը սիրտ էր թափել, նայեց մեքենային և ապա՝ նորից Ռավիկին։ Մարդը ոչինչ շասաց, իսկ Ռավիկը ոչինչ չկ սրողացավ կարդալ նրա դեմքին։ Անշտաւկ քայլերով նա անհետացավ խաշմերուկի հետևում։

Ռավիկը մի քանի վայրկյան ևս սպասեց։ Հետո բանալիով փակեց բագաժանոցը և մոտորը գործի գցեց։ Բուկոնյան անտառում նա ոչինչ այնու անել չէր կարող, արդեն լույս էր։ Պետք է գնար Սեն-Ժերմեն։ Այնտեղ անսառները իրեն լավ ծանոթ էին։

XXX

Մի ժամ հետո Ռավիկը մեքենայով կանգ առավ փոքրիկ մի պանդոկի առաջ։ Նա շատ քաղցած էր, գլուխը բթացել էր և զըժում։ Մեքենան կանգնեցրեց շնչերի առջեկի այն ժասում, որտեղ երկու սեղան էր զրված և մի քանի աթոռներ։ Նա սուրճ ու բրիոյ պատվիրեց և գնաց լվացվելու։ Լվացարանի սենյակից գարշելի հոռ էր գալիս, նա մի բաժակ խնդրեց և ողողեց բերանը։ Հետո ձեռքերը լվաց ու վերադարձավ։

Նախաճաշն արգեն սեղանի վրա էր։ Սուրճի բուրմունքը նոյն էր, ինչպես աշխարհի բոլոր սուրճերինը։ Տանիքների վերևում պտույտ էին գալիս ծիծեռնակները, արևն ւրդեն կախում էր իր առաջին ոսկյա գորեկենները տների պատերին, մարդիկ աշխատանքի էին գնում։ Բիստրոյի լուսամուտներից կախած թափանցիկ վարագույրների միջով երեսմ էր, թե ինչպես է աղախինը փեշերը քշտած լվասում հատակի սալիկները։ Դա մի ամառային խաղաղ առավոտ էր, որից Ռավիկը վաղուց էր, ինչ չէր տեսել։

Նա խմեց տաք սուրճը, բայց ուտել սիրտ չէր անում։ Զգվոյն էր ձեռքերով որևէ բան վերցնել։ Ուշադիր զննեց մատները։ Դա-

տարկ բան է, մտածեց նա: Գրողի ծոցը թող կորչի ամսն ինչ, ևս պետք է ուտեմ: Նա մի զավաթ սուրբ էլ խմեց: Հետո մի սիզարնա հանեց և զզուշորեն բերանը դրեց այն ծայրով, որին մտաները շէին կպել: Այսպես շարունակել չի կարելի, պնտք է վերջ տալ սրան, մտածեց Խավիկը: Սակայն, միննոյն է, ձեռքը ոչ մի բանի ոչ կպցնում և ոչ էլ ուտում էր: Ես պետք է նախ և առաջ իմ գործը վերջացնեմ, որոշեց նա և, տեղից կանդելով, վճարեց վերցրածի դիմաց:

Կովերի նախիր: Թիթեսներ, Դաշտերի վրա կախված արեւ Արեւ, որ ընկել է հողմապակու վրա: Մեքենայի ծածկի վրա ընկած արեւ: Եվ արեւ, որը փայլվում է բաղաժանոցի նիկելապատ մասերի վրա, Այդ բագաժանոցում է գտնվում մահացած Հուակեն, նա, որ այդպես էլ չիմացավ, թե ով և ինչ: Համար սպանեց իրեն: Ամեն ինչ պետք է ուրիշ կերպ լիներ: Ուրիշ կերպ...

— Ճանալո՞ւմ ես ինձ, Հաակե, Գիտե՞ս ես ով եմ: Նա իր առջնում տեսնում էր կարմիր մի զեմք:

— Ոչ, չեմ ճանալում, իսկ ի՞նչ կա որ... Գուք ո՞վ եք... Միթե մենք երբեք հանդիպել ենք:

— Այո, հանդիպել ենք:

— Ե՞րբ. Նույնիսկ իրար հետ դուռով ենք խոսել: Գոյց կաղետական կորպուսո՞ւմ ենք եղել: Զեմ կարողանում չիշել:

— Զես Շիշում, Հաակե, Ոչ, կաղետական կորպուսը չէր: Մենք ազելի ուշ ենք հանդիպել:

— Ավելի ո՞չ: Բայց չէ՞ որ զուք միշտ արտասահմանում եք ապրել, իսկ ես ոտքս երբեք Գերմանիայից գուրս շեմ դրել: Միայն այս վերջին երկու տարին է, որ երբեմն Փարիզ եմ գալիս: Գոյց ժենք իմմե՞լ ենք իրար հետ ինչ-որ տեղ...

— Ոչ, մենք իրար հետ շենք խմել: Եվ հանդիպել ենք ոչ թե այստեղ, Փարիզում, Հաակե, այլ Գերմանիայում:

Ըլագրասում: Սրկաթուղային գծերը Փոքրիկ մի պարտեզ, ծածկված վարդերով, ֆլոքսներով ու արևածաղիկներով: Սպասում: Միայնակ սկ մի գնացք վիշտացնում է անսահման առավոտի միջուկ: Մեքենայի հողմապակու մեջ արտացոլվում են բորբոքված ալբերը, Բագաժանոցը բացելիս ալյուրը բան էր ընկել:

— Գերմանիայո՞ւմ: Ախ, հա՞-ա, նացիոնալ-սոցիալիստական պարտիայի համագումարներից մեկի ժամանակ... Նյուրին-

բեգում, Կարծես, արդեն հիշում եմ: «Եյուրնբերդ Հոփ»-ի շենքում:

— Ոչ, Համակե, — դանդաղորեն ասաց Ռավիկը մեքենայի հողմապակու միջով և զգաց, թե ինչպես է իր մեջ ուռմանում տարիների հիշողության ծանր ալիքը: — Եյուրնբերդում չէ: Բեղինում:

— Բեղինո՞ւմ: — Աչքեցի տակ կապտած, ցնցվող զեմքի վրա հանկարծ կատակային անհամբերության մի երանգ հայտնվեց: — Դե ասեք, ասեք, տեսնենք բանն ինչումն է: Սար ու Ճորի մի գցիր, և մի՛ տանջիր այդքան երկար: Ասա, տեսնենք, դա ե՞րբ էր և որտե՞ղ:

Նորից ինչոր ալիք, որ կարծես զետնի տակից էր ենում, թե բոլով վեր բարձրացավ:

— Տանջելու ժամանակ էր, Համակե: Այո, ճիշտ այդպես: Տանջելու ժամանակ: Անորոշ, զգուշավոր մի ժիծաղ:

— Կատակ մի՛ արեք, մարդ աստծու:

— Տանջանքի ժամանակ էր, Համակե, Գիմա արդեն իմացա՞ր, ով եմ:

Նորից անորոշ, զգուշավոր ժիծաղ, որը դառնում էր զրեթե սպառնագին:

— Ինչու պետք է իմանամ: Օս հազարավոր մարդկանց հետ եմ հանդիպել, ոռ չեմ կարող ամեն մեկին հիշել: Իսկ եթե դուք նկատի ունեք պետական գաղտնի ոստիկանությունը...

— Այո, Համակե, օս նկատի ունեմ գեստապոն:

Նա ուսերը թոթվում է: Զգուշանում:

— Եթե երբեք ձեզ այնուղղ հարցաքննել են...

— Այո, հարցաքննել են... Գիմա հիշեցի՞ր...

Նորից նա ուսերը վեր քաշեց:

— Ինչպես պետք է հիշեմ: Մենք հազարավոր մարդկանց ենք հարցաքննում...

— Հարցաքննում: Դուք հազարավոր մարդկանց տանջում էիք, կտտանքների ենթարկում, ձագկում էիք այնպես, որ մարդիկ գիտակցությունը կորցնում էին, շարդում էիք նրանց երիկամները, փշրում էիք ոսկորները, պարկերի նման շպրտում էիք մասնան, քարշ տալով մառանից տանում էիք հարցաքննության, ծվատում, այլանդակում էիք զեմքերը, ճխում էիք ամորդիները... — Դուք այդ բոլորը «հարցաքննություն» եք կոչում: Խուզան

տնքոցները այն դժբախտների, որոնք այլևս ուժ չունեին բզավելու... Դա՝ էր ձեր «Հարցաքննությունը», Խեղգված հեկեկանքներն ու ցավագին ոռնոցները մեկ և մյուս ուշագնացության միջև, փորին հասցրած սապոգի հարվածները, ոհտինե մահակները, դաղող մտրակները... — այդ բոլորը գուք մի անմեղ բառով «Հարցաքննություն» եք անվանում։

Մավիկը հայացքը լարած նայում էր հողմապակու այն կողմը գտնվող Հաակեի անտեսանելի դեմքին, որի միջով անաղմուկ սառում անցնում էր ցորենի ու խաշխաշի արտերով և մասրենութիերով ծածկված գաշտերի բնապատկերը... Մավիկն անքթիթ նայում էր երևակայությամբ իր դեմ կանգնեցրած այդ մարդուն, նրա շրթունքները շարժվում էին, և ասում էր այն ամենը, ինչ ուզում էր, և ինչ վաղ թե ուշ պետք է ասեր։

— Զեռքերդ շշարժես։ Թե չէ վայրկենապես կփռեմ զետին։ Հիշո՞ւմ ես փոքրիկ Մաքս Ռոգենբերգին, որը մառանում խոշտանգված մարմնով ընկած էր ինձ մոտ։ Նա ուզում էր զլուխը խփել ցեմենտե պատին ու փշրել, որպեսզի այլևս «Հարցաքննութին» հնչո՞ւ էին «Հարցաքննում» նրան։ Որովհետև զեմոկրաւա էր, իսկ Վիլմանի՞ն։ Հիշո՞ւմ ես։ Զեր երկժամյա «Հարցաքննությունից» հետո նա բանտախուց վերադարձավ ատամները թափված, առանց մի աշքի և արյուն միզելով։ «Հարցաքննո՞ւմ» էիր, ինչո՞ւ Ռովհետև նա կաթոլիկ էր և չէր հավատում, որ ձեր ֆյուրերը նոր լույս ընկած մեսիա է։ Իսկ Ռիզենֆելդը, Որի զլուխն ու մեշքը հում մսի կտորներ էին հիշեցնում, նա պաղատում էր մեզ, իր երակը ատամներով կտրենք, որպեսզի ազատվի այդ տանջանքներից։ Ինքն այդ անել չէր կարող, որովհետև քո «Հարցաքննությունից» հետո նրա բերանում ոչ մի ատամ չէր մնացել։ Չէ՞ որ նա զեմ էր պատերազմին և չէր հավատում, որ ոռութերն ու հրանետները կուլտուրայի բարձրագույն նվաճումներն են։ «Հարցաքննո՞ւմ» էիր։ Այո, հազարավոր մարդկանց էիր այդ ձեռվ «Հարցաքննում»... Զեռքերդ շշարժես, սրիկա շանորդի։ Վերջապես դու իմ ձեռքն ես ընկել, հիմա մենք այստեղից քիշ հեռանանք, այնտեղ մի տուն կա, հաստ պատերով և զատարկ, հենց այնտեղ էլ ես կսկսեմ քեզ «Հարցաքննել» — կամաց-կամաց, ամբողջ զիշերներն ու ցերեկները, ճիշտ նույն ձեռվ, ինչպես

զու էիր «Հարցաքնում» Ռոգենբերգին, Վիլմանին, Արդւնֆեդին,
իսկ այնուհետև, երբ այդ վերացած կլինը:

Հանկարծ Ռավիկը նկատեց, որ մեքենան սլանում է կատաղի
արագությամբ: Նա գազո պակասեցրեց: Տներ: Գյուղ: Ծներ: Հա-
վեր: Վզները վեր ձգած ու գլուխները կռապաշտուին ետ զցած,
մարգագետնում վազվում էին ձիերը: Կենտավրներ, ուժով լեցուն
կյանք: Սիծաղող մի կին զամբյուղով սպիտակեղեն է տանում:
Պարանելրի վրա փռած գույնզգույն փռխնորդեղեն, որոնք ծա-
ծանվում էին ինչպիս անխախտ երջանկության դրոշների Դուն
առաջ խաղացող երեխաների: Ռավիկն այդ բոլորը տեսնում էր
կարծես ապակյա պատի միջով — ամեն ինչ թվում էր շատ մո-
տիկ և անսահման հեռու Գեղեցկություն, անդորր, անմեղու-
թյուն, որ ցավեցնելու աստիճան հուզում է իր սիրտը, բայց որք
իրենից հեռացավ մեկընդմիշտ լոկ այս զիշերվա պատճառով:
Սակայն կորուստի ափսոսանքը չէր դդում — եղածն արդեն եղած
էր, և ոչինչ այլևս փոխել չէր կարելի:

Պետք է դանդաղ քշել: Այլապես կը մեծ արագությամբ ան-
ցար գյուղերի միջով, իսկույն կրոնեն, ժամացույցը Արգեն մոտ
երկու ժամ է, ինչ ճանապարհ է զալիս: Մի՛ Ծնարավոր բան է:
Բայ ինքը չի էլ նկատել, թե ոնց է անցել ժամանակը: Նա ոչինչ
չի տեսել, բացի իր աշքին երեացող Հասկեի ղեմքից, որին ինքը
աերնդնատ նայում ու խոսում էր:

Սեն-Ժերմեն: Պարկ: Կապույտ երկնրի ֆոնի վրա բարձրացող
երկաթյա ու ցանկապատ, հետեւմ ծառեր: Սառեր: Հետո՝ ծա-
ռուզիներ: Ահա վերջապես այն պարկը, որին ինքն այնքան սպա-
սում էր, ահա ծառերը — անթիվ, անհամար, իսկ նրանց հետե-
գում՝ հանկարծ անտառը:

Գետինը փափուկ էր և ծածկված թփուտներով:
Մինչև խճուղին բավական հեռու էր:
Մեքենան կանգնեցնելով այդտեղ և աչքը
պահելով վրան, Ռավիկը մի քանի հարյուր
մետր խորացավ անտառի մեջ ձեռքն
առավ բահը և սկսեց փռս փորել: Հողը փոր-

վում էր հեշտ, նթե հանկարծ որևէ մեկը հայտնվի և նկատի մեջ ենան, Ռավիկը բահն խսկույն կթաքցնի ու կվերադառնա, ձևացնելով, թե ինքը հենց այնպես, առանց որևէ նպատակի, զրունում է անտառում:

Նա բավական խոր փոս էր փորել, որպեսզի հնարավոր լինի դուրս տված հողով ծածկել դիակը Հետո մեքենան բերեց կանդնեցրեց փոսից ոչ հեռու մի տեղ: Դայիած դիակը ծանր էր, բայց ավելի մոտեցնել չուզեց, որպեսզի փափուկ հողի վրա անիվների հետքերը չերևա, իսկ մեքենայի կանգնած տեղում գետինը պինդ էր:

Դիակը դեռ չէր փայտացել: Քարշ տալով փոսի կողքը, Ռավիկը նրա շորերը ճղճղատեց և լցրեց իրար վրա: Դա շատ ավելի հեշտ էր, քան ինքը կարծում էր: Մերկ դիակը թողնելով այցպես, նա բոլոր շորերը խրեց բազաժանոցը և մեքենան նորից տարավ կանգնեցրեց իր նախկին տեղում: Հետո բանալիով փակեց գոներն ու բազաժանոցի կափարիչը և, հետը մի մուրճ վերցնելով վերադարձավ: Պետք էր վերացնել դիակը ճանաշելու բոլոր հնարավորությունները, եթե ինչ-որ պատահականությամբ հայտնաբերվեր այն:

Խավիկը մեծ դժվարությամբ նորից վերադարձավ դիակի մոտ: Բայց հանկարծ անհաղթահարելի մի ցանկություն զգաց: Դիակը թողնել իր տեղում, նստել մեքենան և հեռանալ առանց ետ նայելու: Հետո կանգ առավ, նայեց շորջը, իրենից ոչ հեռու հացենու բնի վրայով վերուվար էին անում երկու սկյուռու նրանց կարմրաշեկ մորթին շողշողում էր արևի տակ: Ռավիկը շարունակեց ճանապարհը:

Ուսած, կապտած դիակը Ռավիկը Հաակեի երեսին մեքենայի յուղի մեջ թրցած մի քրջի կտոր զցեց և սկսեց մուրճով խփել Բայց հենց առաջին հարվածից հետո կանգ առավ: Խոզ թխկոցը նրան անշափ բարձր թվաց: Հետո նորից շարունակեց գործը, և աչա հարվածը հարվածի հետեւից իշավ Հաակեի երեսին: Քիչ հետո երեսի շորը բարձրացրեց: Դեմքը դարձել էր մն արյունի մակարգուկով ծածկված անճանաշելի մի շաղախ: Կարծես Ռիգեն-ֆելդի գլուխը լինի, մտածեց Ռավիկը: Նա հանկարծ զգաց, որ ատամները սեղմագում են իրար: Ինչո՞ւ Ռիգենֆելդի գլուխը, Ռիգենֆելդինն ավելի սոսկալի էր, մտածեց Ռավիկը: Չէ՞ որ նրա գլուխն այդ վիճակին էր հասցրած դեռ կենդանի ժամանակ:

Մատանին Հաակեի ազ ձեռքին էր, Թավիկը մատից հանեց ու մարմինը հրեց փոսր. Պարզվեց, որ փոսը բավական սավա է, Թավիկն ստիպված եղավ Հաակեի ծնկները ծալել, կպցնել փորին: Հետո սկսեց հողը լցնել վրան: Դա համեմատարար հեշտ էր, և գործը առաջ էր զնում արագ: Երբ փոսն արդեն լցվել էր, նա հողը տրորեց և ծածկեց նախապես այդ նպատակով կտրած կնծղերով: Կնծղերը կիպ կպել էին իրար: Արանքները կարելի էր նկատել միայն այն ժամանակ, երբ մարդ կունար ու հատուկ նպատակով նայեր: Այնուհետև, թփուտներն ուղղելով, Թավիկը մեջքը շտկեց:

Մուրճը, Բահը, Քուրզը: Դրանք բոլորը նա տարավ մերենալի մոտ ու զցեց բազաժանոցը: Հետո մի անգամ էլ վերագարձավ թաղած տեղը, առանց շտապիլու և ուշադիր զննելով, թե հետքեր չկա՞ն արդյոք: Սակայն հետքերը գրեթե չեին երևում: Իսկ ինչ էլ որ գեռ կարելի էր նկատել, մի քանի օրում կվերացնեն անձրեներն ու արագ աճող խոտը:

Տարօրինակ զգացում են առաջացնում մեռած տղամարդու կոշիկները: Գուլպաները: Սպիտակեղենը, Կոստյումն ավելի քիչ է զարմանք պատճառում: Գուլպաները, վերնաշապիկը, սպիտակեղենը արդեն մի տեսակ անիրական էին թվում, խոնացած, կարծես նրանց վրա նույնպես տարածվել էր մահվան շունչը: Արքա՞ն է նողկալի այդ իրերին ձեռք մեկնելը, մոնողրամ կամ ֆիրմային պիտակներ փնտրելը:

Թավիկը դա կատարեց շատ արագ: Բոլորը կտրեց, առանձնացրեց մի կողմ, շրբերը փաթաթեց դրեց մի կապոցի մեջ և Հաակեին թաղած տեղից մի քանի կիլոմետր հեռավորության վրա փոս փորեց ու հորեց մեջը: Դա բավական հեռու էր և կարող էր կանխել դիակի և շորերի միաժամանակ հայտնարերումը:

Այնուհետև Թավիկը նստեց մեքենան և քշեց այնքան ժամանակ մինչև որ պատահեց մի առվակի: Հագուստից կտրած մոնողրամերը նա փաթաթեց մի թղթի մեջ: Հետո ճղճղեց Հաակեի ծոցատերը, դարձրեց փոքրիկ կտորներ, և սկսեց ուսումնասիրել թղթապանակը: Գղթափանակում երկու հատ հաղարփանկանոց թղթադրամ կար, երկաթուղային մի տոմս՝ մինչև թեղին, տասը

մարկ, հասցեներով մի քանի գրություններ և Հաակեի անձնագիրն էր, Ռավիկը երկու հազար ֆրանկը խրեց իր գրպանը: Բացի դրացից, նա Հաակեի գրպաններում ևս մի քանի հինգֆրանկանոց թղթագրամներ գտավ: Այնուհետև մի բոստ զննեց գնացքի տոմսը: «Մինչև թեոլին»: Մի տեսակ տարօրինակ էր կարգալ այդ մակագրությունը. «Մինչև թեոլին»: Ռավիկն այդ տոմսը նույնպես կտոր-կտոր արեց ու դրեց մյուսների հետ: Հաակեի անձնագիրը նա երկար շուռումուռ տվեց: Դա դեռ երեք տարի ուժի մեջ էր: Դժվար էր դիմագրել այդ փաստաթուղթը պահելու և նրա անվան տակ ապրելու գայթակղությանը: Դա շատ սազական էր և շատ հարմար իր այժմյան վիճակին: Եվ հազիվ թե տատանվեր օգտագործելու մտքից, եթե համոզված լիներ անվտանգությանը:

Ռավիկը պատռեց և անձնագիրը և տասմարկանոց գերմանական թղթագրամը: Բանալին, ուսուզերը և ճամպրուկի անդորրագիրը նա դրեց գրպանը: Աւզում էր մտածել, թե ճամպրուկը լըստանա՞ արդյոք, որպեսզի ամբողջովին ջնջի Հաակեի Փարիզում եղած բոլոր հետքերը: Հյուրանոցային սենյակի համար վերցրած հաշիվը Ռավիկը նույնպես պատուից:

Այդ բոլորը միասին նա այրեց: Շորերից պոկած մոկագրամների գլխացավանքն ավելի մեծ էր, քան ինքը ենթադրում էր: Բայց այդտեղ օգնության հասան իր մոտ եղած հին լրագրերը: Ռավիկը դրանք նույնպես ալրեց և մոխիրը լցրեց առուն: Հետո բոլոր կողմերից ուշադիր զննեց մեքենան, թե արյան հետք չի մնացել արդյոք: Բայց մեքենան մաքուր էր: Նա խնամքով լվաց մուրճը, մանեկի դարձակը և դրեց բագաժանոց իրենց տեղը: Այնուհետև ձեռքերը մի լավ լվաց, սրբեց, մի սիզարետ գառեց և, նստելով, սկսեց ծխել:

Բարձրակատար փեկոնների սազարթներից թափանցում էին արևի թեք շողերը: Ռավիկը նստած ծխում էր, նա լրիվ գատարկված էր և ոչնչի մասին այլևս չէր մտածում:

Ամբոց տանող խճուղին գուրս գալուց հետո էր միայն, որ նա մտաքերեց Սիրիլային, Տասնութերորդ դարի հավիտենական երկնքի տակ ամառային արևի շողերի մեջ փայլվլում էր սպիտակ ամբողջը: Նա Սիրիլային հիշեց հանկարծ, և առաջին անգամ բռ-

լոր այդ տարիների ընթացքում չփորձեց գիմաղբել նրա մասին արթնացող իր հիշողություններին, շուզեց վանել իրենից և կամ ճնշել նրանց: Այդ հիշողություններն առանձնապես հեռու չփնացին, նրանք հասան մինչև այն օրը, երբ Համակեն հրամայեց Սիրիլային ներս բերել: Այն, ինչ վերջին անգամ մեխվել էր իր հիշողության մեջ, դա աներեակայելի վախն էր և սոսկալի սարսափը նրա աշքերում: Մնացած ամեն ինչը լուծվում և կորչում էր դրա մեջ: Հետո մտաբերեց նաև, թե ինչպես իրեն հայտնեցին նրա կախվելու մասին: Ինքը երբեք դրան չէր հավատում, թեև ինքնասպանությունը հնարավոր էր, սակայն ո՞վ գիտեր, թե ինչ էր նախորդել այդ ինքնասպանությանը: Խավիկը երբեք չէր կարողանում մտածել Սիրիլայի մասին, առանց ուղեղի սոսկալի սպազմատիկ ցավերին ենթարկվելու, որի ժամանակ նրա մատները կծկվում ու դառնում էին զարհուրելի ճանկեր, կուրծքը սեղմըվում և սկսում էր ցավել, օրեր շարունակ կորցնում էր աշխատելու ունակությունը, գիտակցությունը պատվում էր արնագույն մշուշով, և ինքն ամբողջովին համակվում էր անզոր վրեժի ծառավով:

Խավիկը մտածում էր Սիրիլայի մասին, և հանկարծ սպազմատիկ ցավերն ու մշուշը այլևս չկային: Ինչ-որ բան արդեն լուծվել, անհետացել էր, ինչ-որ պատնեշ չքացել էր մեջտեղից, տարիների հուզմունքն ու հուսահատությունը մարմնավորող անշարժ կերպարը հանկարծ կենդանացել էր, սկսել էր շարժվել, և այլևս այն ամուր սառածը չէր, ինչպես եղել էր բոլոր այս տարիներին: Սղակաղքած շրթունքները հարթվել և փակվել էին, աշքերը կորցրել էին իրենց պաղած քարացածությունը, արյունը առատորեն հոսում էր դեպի կավճագույն սպիտակ դեմքը: Սարսափի մեռյալ, անշարժ դիմակն այլևս չկար, հայտնվել էր նորից կենդանի Սիրիլան, նա, որին ինքը ճանաշում էր, ով ապրել էր իր հետ, ում քննուշ կուրծքը շոյել էր ինքը, նա, ում հետ ապրած իր երկու տարիները նման էին մեղմ գեփյուռով զովացող հունիսյան տաք երեկոների:

Վեր էին հառնում օրերը... Երեկոները... Կարծես ինչ-որ հեռավոր, հորիզոնի այն կողմը գտնվող մոռացության տրված հրա-

Հանից հանկարծ կայծեր թափեցին։ Թեթև ու անազմուկ բացվեց ամուր փակված ու արյան հետքերը վրան դեպի իր տնցյալը տանող գուռը, որի հետևում ծաղկափթիթ այսի էր տարածվում և ոչ թե գեստապոյի զնդանը։

Մի ժամից արդեն ավելի էր, ինչ Ռավիկը սլանում էր իր մեքենայով, նա գեռ Փարիզ չեր վերադառնում։ Մեքենան կանգնեցրեց Սեն-Ժերմենի հետևում զտնվող Սենայի կամրջի վրա և Հաւկեի բանալին ու ունողվերը նետեց ջուրը։ Հետո մեքենայի ծածկը իշեցրեց ու շարունակեց ճանապարհը։

Նրա մեքենան գնում էր Ֆրանսիայի վրա բացվող առավոտվա միջով։ Գիշերը գրեթե մոռացված էր և թվում էր, թե տասնյակ տարիներով թողնված է իր հետևում։ Այն, ինչ ընդունենք մի քանի ժամ առաջ էր տեղի ունեցել, նրա համար դարձել էր անիրական, մշուշապատ, իսկ ինչ գեռ տարիներ առաջ էր սուզվել հիշողության խորքը, ինչ-որ հանելուկային ձևով գուրս էր գալիս տակից, շարժվում ավելի ու ավելի մոտ, և իրենից այլևս բաժանված չէր ոչ մի անգունդով։

Ռավիկը շգիտեր, ինչ է կատարվում իր հետ։ Ամեն ինչ նա սպասում էր — հոգեկան դատարկություն, հոգնածություն, անտարերություն, հուզմունք, կարծում էր իր արածից կնողկա, կսկսի արգարացնել իրեն, խմել և հարբելու ցանկություն կզգա, մի խոսքով, ամեն ինչ սպասում էր, բայց ոչ այս Մտքով չեր անցնում, թե ինքը թեթեության ու ազատության այսպիսի զգացում կարող է ունենալ, թվում էր, թե անցյալին վերաբերող հիշողությունները ինչ-որ ծանրությունից ազատեցին նրան։ Ռավիկը նայեց շուրջը։ Նրա կողքով սահում անցնում էր սքանչելի պեյզաժը։ Ցնծուն բարդիների շարքերը երկինք էին նետել իրենց կանաչ շահերը, անծայրածիր գաշտերում կակաչներ ու տերեփուկներ էին փթթել։ Փոքրիկ գյուղերի փոերից տարածվել էր նոր թխած հացի բուրմունքը։ Դպրոցի շենքից լսվում էր ջութակին ձայնակցող երեխաների երգը։

Ի՞նչ էր մտածում ինքը քիչ առաջ, երբ անցնում էր այստեղից։ Քիչ, ընդունենք մի քանի ժամ առաջ, որ մի ամբողջ հավիտենականություն է թվում։ Ո՞ւր է չքացել ապակյա այն պատը,

որն իրեն պատճեշում էր շրջապատից։ Անհետացավ, ինչպես
մշուշն է անհետանում ծագող արևի շողերի ներքո։ Նա նորից
տեսավ դռների առաջ խաղացող երեխաներին, տեսավ արևի տակ
քնած կատուներին ու շներին, տեսավ արոտատեղերում թափա-
ռող ձիերին, տեսավ արևին փուած գույնզգույն սպիտակեղենը, որ
թոթում էր քամուց և, վերջապես, տեսավ մարգաղետնում կանդ-
նած մի կող, որը սեղմէլները ձեռքին իրար հետեւից վերնաշա-
պիկներ էր կախում։ Նա տեսավ այդ բոլորը և ավելի սուր, քան
տարիներ առաջ, զգաց, որ ինքը այդ ամենի մի ժամանիկն է։ Նրա
ներսում ինչ-որ բան էր հալվում, փափուկ, խոնավ, հալվում էր
ու լցնում կյանքով։ Այրված դաշտը նորից էր ծածկվել կանաչով,
ինչ-որ բան ցնցվեց նրա մեջ և դանաղ ծառ գնաց։ Կորած հա-
վասարակշությունը վերականգնվեց։

Ռավիկն անշարժ նստած էր զեկի հետեւմ։ Նա չէր համար-
ձակվում շարժվել, վախենում էր հուշտ անի ծնված զգացումին։
Մինչդեռ այդ զգացումը աճում և աճում էր, կայծկլտում ու վեր ու
վար էր թոշկոտում հողու մեջ։ Ռավիկը նստել էր լուս, դեռ լրիվ
չպիտակցելով այն, ինչ տեղի է ունենում, բայց արդեն զգում էր
և հասկանում, որ փրկությունը եկել է։ Նա կարծում էր, թե Համ-
կեի ուրվականը անվերջ հետապնդելու է իրեն, նստելու է կողքին
ու նայի ալքերի մեջ, մինչդեռ կողքին նստել էր վերադարձած
կյանքը ու իրեն էր նայում։ Սիրիլայի լայն բացած ալքերը, որ
տարիներ շարունակ լուս և անողոքաբար մեղադրում և պահան-
ջում էին, այժմ փակվեցին, վշտագին կծկված շրթունքներին խա-
զազություն իշավ, սարսափով կարկառած ձեռքերը վերջապես
ցած ընկան։ Հաակեի մահը պոկեց Սիրիլայի դեմքից մահվան
քարացած դիմակը — այդ գեմքը մի վայրկյան կենդանացավ,
հետո նորից աղոտացավ և մշուշվեց։ Սիրիլան այժմ արդեն վեր-
ջապես կիսաղղվի, նրա կերպարը կուղվի անցյալի գիրկը և
այլևս չի վերադառնա։ Թարդիներն ու թմբիները քնքանքով կըն-
դունեն նրան, կթաղեն... իսկ շուրջը գեռ ամառ էր և մեղուների
բզնոց... Եվ ինչ-որ վճիռ, անհաղթահարելի մի այնպիսի հոգնա-
ծություն համակեց նրան, կարծես գիշերներ շարունակ այքը չէր
փակել և հիմա քնելու է երկա՛ր-երկար... և կամ բոլորովին վի-
քնելու այլն։

Խավիկը «տալբոն» կանգնեցրեց Պոնսելի փողոցում։ Երբ մոտորն արդեն հանգավ, և նա դուրս եկավ մեքենայից, նոր միայն զգաց, թե ինքն ինչքան է հոգիած։ Դա այլևս գնալու ժամանակվա այն թուլացած հոգիածությունը չէր, դա մի հոգիածություն էր, նման՝ քնելու անհաղթահարելի, զատարկ, բութ ցանկության Հազիկ ոտքերը քարշ տալով, նա գնաց «Խնտերհացիոնալ» հյուրանոց։ Արեգ գերանի նման ձանրացել էր ծոծրակին։ Հանկարծ նա հիշեց, որ «Ուելսի Պրինց» հյուրանոցում վերցրած համարը պետք է հանձնի։ Մի բոպե մոռացել էր։ Սակայն հոգիածությունն այն աստիճանի էր, որ իսկույն մտածեց, թե ավելի լավ չէ՝, արդյոք, եթե դա թողնի վաղը։ Բայց հաղթահարելով հոգիածությունը, նա տաքսի նստեց ու դնաց «Ուելսի Պրինց» հյուրանոց։ Հաշիկը փակելիս նա քիչ էր մնացել մոռանա իր ճամպրուկը պահանջել։

Խավիկն սպասում էր զով նախասրահում։ Ազ կողմում, բարի կանգնակի մոտ նստած, մի քանի հոգի «մարտինի» էին խմում։ Մինչև բեռնակրի ճամպրուկով հայտնվելը նա համարյա քնել էր։ Հետո սթափիվելով, բեռնակրին թեյադրամ տվեց և դուրս եկավ, նստեց տաքսի։

— Այսելլան կայարան, — ասաց նա վարորդին այնքան բարձրածայն, որ գոնապանն ու բեռնակիրը պարզ կարող էին լսել։

Լա Բոետի փողոցի անկյունում Խավիկը մեքենան կանգնեցրեց։

— Ես մի ամրադշ ժամ սխալվել եմ, — ասաց նա տաքսու վարորդին։ — Դեռ շուտ է կայարան գնալ։ Կանգնեցրեք այս բիստրոյի առաջ։

Խավիկը վճարեց վարորդին, վերցրեց ճամպրուկը և շարժվեց բիստրոյի կողմք, Տարսին իսկույն անհետացավ։ Նա ետեկավ, վարձեց մի ուրիշ տաքսի և կարգադրեց տանել սինտերնացիոնալ» հյուրանոց։

Նախասրահում ոչ ոք չկար, բացի մի պատանուց, որ քնած էր։ Ժամը արդեն ցերեկվա տասներկուսն էր։ Տիրուհին երկի գնացել էր ճաշելու Խավիկը ճամպրուկը ձեռքին բարձրացավ իր սենյակի։ Հետո հանվեց և մտավ զուշի տակ։ Երկար և հանգամանորեն լողացավ, մարմինը շփեց սպիրտով։ Դա թարմացրեց նրան։

Ճամպրուկից հանեց շորերը, սպիտակեղենը փոխեց և, նոր կոստյում հագնելով, ցած գեաց Մորոզովի մոտ:

— Իսկ ես էլ հենց նոր ուզում էի քեզ մոտ բարձրանալ, — ասաց Մորոզովը: — Այսօր իմ ազատ օրն է: Կարող ենք «Ռևելի Պրինց» հյուրանոցը գնալ...

Նա լոեց և ուշադիր նայեց Ռավիկին:

— Այլևս պետք չէ, — ասաց Ռավիկը

Մորոզովի հարցական հայացքը կանգ առավ նրա վրա:

— Ամեն ինչ արված է, — ասաց Ռավիկը: — Այսօր առավոտյան, Ռշինչ մի հարցը թուել եմ ուզում:

— Որևէ բանի կարի՞ք ունես:

— Ոչ մի բանի: Վերջացավ, Բախտս բերեց:

— Մերենան ո՞ւր է:

— Պանսելե փողոցում: Մերենային ոշինչ չի պատահել:

— Այլևս անելու գործ չկա՞:

— Ի՞նչ պետք է լինի: Հանկարծ գլուխս սկսեց ցավել Ռւգում եմ քնել, Ես հետո կիշինմ քեզ մոտ:

— Լավ: Գուցե, էլի՞ ինչ-որ բան կա, որ պետք է արվի:

— Ոչ, — ասաց Ռավիկը: — Ռշինչ չկա, Բորիս: Ամեն ինչ հաշող անցավ:

— Ռշինչ չե՞ս մոռացել:

— Կարծում եմ, ոչ: Միայն թե ես հիմա ոշինչ ասել չեմ կարող: Թող մնա հետո: Հիմա պետք է քնեմ: Հետո կգամ: Տա՞ն ես մնալու:

— Ի՞նարկե:

— Շատ լավ: Ես հետո կգամ:

Ռավիկը վերադարձավ իր սենյակը, Գլուխը սոսկալի ցավում էր: Մի քանի րոպե կանգնեց լուսամուտի առաջ ներքեւում կայծկլուում էին էմիգրանտ Վիզենհոփի շուշաները: Դիմացը բարձրանում էր գատարկ լուսամուտներով գորշ պատը: Ամեն ինչ վերջացավ: Խնքը ճիշտ վարվեց, այդպես էլ պետք է լիներ: Այս, վերջացավ, իսկ հետո: Հենց այդ «հետոն» էր, որ չէր պատկերացնում: Նա ոշինչ այլևս չի սպասում: Վազը իմաստագործ բառ է միայն: Իսկ այս օրը՝ վերջինը:

Նա նորից հանվեց ու լողացավ: Հետո ձեռքերը երկար-երկար սպիրտի մեջ պահելուց հետո հանեց ու այդպես պահեց, որ չ-

րանան։ Մատնահողերի մաշկը պրկվել էր։ Գլուխն այնպես էր ծանրացել, որ հազիվ էր պահում։ Թվում էր, թե ուզեղը զանգի մեջ այս ու այն կողմ է զլորվում։ Ռավիկը վերցրեց շպրիցը և եռացրեց լուսամուտի գողին դրված էլեկտրական եռուցիչի մեջ։ Զուրը բավական ժամանակ բլղրւդում էր։ Դա նրան անտառի առվակը հիշեցրեց։ Միայն առվակը։ Նա երկու ամպուլայի զլուխները շարդեց, շպրիցի մեջ քաշեց նրանց ջրանման վճիռ պարունակությունը, սրսկեց իրեն և պառկեց մահճակալին։ Քիչ հետո վերցրեց գիշերային խալաթը և դցեց վրան։ Նրա մեջ այնպիսի զգացում էր առաջացել, կարծես ինքը տասներկու տարեկան լիներ, և իրեն հոգնած ու միայնակ էր զգում այնպես, ինչպես դա զգում են աձման և երիտասարդական տարիներին։

Ռավիկն արթնացավ, երբ արդեն սկսել էր մթնել։ Տների վրա կախվել էին գունատ վերջալույսի վարդագույն շողերը։ Ներքեն հարկից լսվում էին Վիզենհոփի և ֆրառու Գոլգրերկի ձայները։ Ռավիկը շէր հասկանում, թե ինչի մասին է նրանց խոսակցությունը, և շէր էլ ուզում իմանալ, նրա մեջ զլուխ էր բարձրացրել մի մարդու տրամադրություն, որն առանց սովորության ճաշից հետո պառկել էր քնելու և արթնացել էր երեկոյան այնպիսի մի ծանր զգացմամբ, կարծես պատրաստ էր րոպեի ազդեցության տակ անմիտ ինքնասպանություն գործելու օթե ևս կարողանալի հիմա վիրահատել, մտածեց նա, օթե վիրահատության մի ծանր, գրեթե անհուսալի դեպք լիներ... Նա հիշեց, որ ամբողջ օրը բերանը ուինչ լի դրել եվ հանկարծ մի սուր քաղց զգաց։ Գլխի ցավն արդեն անցել էր, նա հագնվեց և իջավ Մորոզովի մոտ։

Մորոզովը վերնաշապիկի թեփերը քշտած նստել էր սեղանի մոտ և շախմատի խնդիր էր լուծում։ Սենյակը գրեթե դատարկ էր։ Պատերից մեկին կախած էր լիվրեյը։ Անկյուններից մեկում սըրբապատճեր էր դրված, իսկ սրբապատճերի առաջ՝ մի լույս։ Մյուս անկյունում ինքնաեռը վրան մի սեղան էր, երբորդ անկյունում ժամանակակից մի սառնարան կար, որը Մորոզովի միակ պերճանքն էր։ Մառնարանի մեջ Մորոզովը օղի էր դնում, մթերքեր և գարեջուր, որ միշտ սառը մնա։ Հատակին՝ մահճակալի առաջ, դցած էր պարսկական մի գորգ։

Մորոզովն իսկուցն տեղից վեր կացավ և, առանց որևէ բան ասելու, մի շիշ ողի բերեց, երկու բաժակ, և անմիջապես բերներեան լցրեց:

- Զուբրովկա է,— ասաց նա։
- Ռավիկը նստեց սեղանի մոտ։
- Աշխնչ խմել շեմ ուզում, Բորիս, Բայց սոսկալի քաղցած եմ։

— Լավ, Այդ գեպքում արի գնանք ընթրելու — իսկ մինչ այդ... — Մորոզովը սառնարանից մի կտոր ուսւական աշորայի հաց բերեց, վարունգ, կարագ և մի փոքրիկ տուփ խավիար, — նավսդ կոտրիր Խավիարը «Եեհերազագեի» գլխավոր խոհարարի նվերն է։ Հարյուր տոկոսով վստահելի։

— Բորիս, — ասաց Ռավիկը, — արի գերասանություն շանենք, Ես նրան հանդիպեցի «Օզիրիսի» առաջ, սպանեցի Բուլոնյան անտառում և թաղեցի Սեն-Ժերմենում։

- Իրեւ մեկը քեզ տեսե՞լ է — հարցրեց Մորոզովը։
- Աչ, «Օզիրիսի» մոտ նույնպես ոլ ոք չկար։
- Աչ մի տեղ ոլ ոք չի՝ տեսել։
- Բուլոնյան անտառում մարգագետնով ինչ-որ մարդ անցավ։ Բայց ամեն ինչ արդեն վերջացած էր։ Նա մեքենայի մեջ էր դրված։ Կողմնակի մարդը բացի ինձանից ու մեքենայից ուրիշ ոչինչ տեսնել չէր կարող։ Ես սիրու էի թափում։ Բայց դա որևէ բան նշանակել չի կարող... Ես կարող էի խմած լինել և վատ զգալ ինձ։ Այդտեղ արտասովոր բան չկա։

— Իսկ իրերն ի՞նչ ես արել։
— Հորել եմ, Մոնոպամներն ու պիտակներն այրել եմ փաստաթղթերի հետ, ինձ մոտ մնացել է միայն նրա փողը և բազաժի անդարբագիրը, որը Հյուսիսային կայարանում է հանձնված։ Նա հյուրանոցից գուրս էր գրվել զեռ երեկ և մեկնելու էր այսօր առավուայան։

— Սատանան տանի։ Իսկապես որ բախտդ բերել է։ Իսկ արյան հետք-մետք չի՝ մնացել։

— Աչ մի, Արյուն համարյա չկար էլ «Ռւելսի Պրինց» հյուրանոցում ես արդեն հաշիվներս փակել եմ։ Իրերս հիմա ալսուել են, Փարիզում Հաակեի հետ կապված մարդիկ ամենայն հավաականությամբ կմտածեն, որ նա մեկնել է։ Եթե բագաժը վեր-

ցըրպի, նշանակում է Փարիզում այլնս ոչ մի հետք նրանից չփառական է:

— Այդ մասին Բեռլինում գլխի կը նկանեն և հարցում կազեն այստեղ:

— Եթե նրա բազաժն այստեղ Աֆինի, գծվար է իմանալ, թե ուր է մեկնել:

— Իմանալը՝ կիմանան: Զէ՞ որ նրա տեղը գնացքում ազատ է մնալու Տոմսը այրե՞լ ես:

— Այու:

— Ուրեմն, բազաժի անդորրագիրն էլ այրիր:

— Անդորրագիրը կարելի է ուղարկել բազաժային էքսպեդիցիային և Հանձնարարել, որ ճամպրուկները ցպահանջ ուղարկեն Բեռլին կամ որեւէ այլ տեղու:

— Ի՞նչ միտք ունի: Ավելի լավ է այրել Եթե շափից ավելի խորամանկությունների զիմես, կասկածը ավելի կմեծանաւ: Իսկ այդպես շատ ավելի բնական է: Մարդը կորել է, շկա, Փարիզում դա սովորական բան է: Բայց հետաքննություններ սկսելիս հնարավոր է պարզվի, թե վերջին անգամ որտեղ են նրան տեսել: Դու «Օգիրիս» մտնե՞լ ես:

— Մտել եմ, բայց ընդամենը մի բոպեռվ: Ես նրան տեսա, իսկ նա ինձ՝ ոչ սա դուրս եկա և դրսում սպասեցի նրան: Իսկ դրսում մեզ ոչ ոք չի տեսել:

— Կարող են ստուգել, թե այդ ժամին ո՞վ է եղել «Օգիրիս» լիովանդեն, թերևս, ճիշճ, որ դու այնտեղ ես եղել:

— Ես հաճախ եմ լինում այնտեղ: Դա ոչինչ չի նշանակում:

— Լավ է, եթե քեզ հարցաքննության շնոթարկեն: Էմիգրանտ, առանց փաստաթղթերի: Իսկ Ռուսանդեն գիտի՞, դու որտեղ ես ապրում:

— Աչ, զա շզիտի: Բայց զիտի Վերերի հասցեն: Զէ՞ որ նրանց պաշտոնական բժիշկը Վերերն է: Մակայն Ռուսանդեն մի քանի օրից հետո այնտօղից գնում է: Դուրս է զալիս աշխատանքից:

— Դա նշանակություն չունի: Միևնույն է, նրան կգտնեն: — Մորոզովը լցոնեց իր բաժակը: — Ռավիկ, ես կարծում եմ, ավելի լավ կլինի, եթե դու մի քանի շաբաթով անհետանաս:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Ասելը հեշտ է, Բորիս: Բայց ո՞ւր:

— Որեէ տեղ, որտեղ մարդ կա: Գնա Կանն, Պովիլ, Հիմա
այնտեղի անհաթունդ սեզրնն է: Կուոզվես մարդկային ամբոխի
մեջ և աննկատ կապրես: Կամ Անտիք: Այնտեղ ամեն ծակուծուկ
դու գիտես, և ոչ ոք քեզանից անձնագիր չի պահանջի: Իսկ ես
կարող եմ Խոլանդից ու Վերբրից միշտ հետաքրքրվել, իսաւալ,
ոստիկանությունից քեզ հարցը ել են արդյոք որպես վկայի:

Ռավիկը գլուխն օրորեց:

— Ամենալավը իր տեղում մնալն է, և այնպես ապրելը՝ որ
իրեն թե ոչինչ չի պատահել:

— Ոչ, տվյալ դեպքում զա ճիշտ չէ:

Ռավիկը նայեց Մորոզովին:

— Ես այսաեղից գնացողը չեմ: Չեմ ուզում վրախչելու Ռորիշ
կերպ վարվել չեմ կարող: Մի՞թե չես հասկանում:

Մորոզովը ոչինչ շասաց:

— Բոլոր զեպքերում անդորրագիրն այրիր, — ասաց նա:

Ռավիկը դրանքուց հանեց անդորրագիրը, վառեց և գցեց
պղնձյա մոխրամանի մեջ այրվելու երբ այրվեց, վերջացավ, Մո-
րոզովը վերցրեց մոխրամանը և թափ տվեց լուսամուտից:

— Այս այսպիս: Սրա հաշիվն էլ վերջացավ: Էլ ուրիշ ոչինչ
նրանից քեզ մոտ չկա՞:

— Փողն է,

— Ցույց տուր:

Մորոզովը շուռումուն տալով թղթադրամը, ուշադիր գննեց:
Ոչ մի բիծ չկար, սովորական փող էր:

— Միանգամայն ազատ կարելի է ծախսել: Ի՞նչ ես անելու:

— Կուզարկեմ վախստականների օգնության ֆոնդը Անո-
նիմ:

— Մանրացրու վաղը, իսկ կուզարկես երկու շարաթ հետո:

— Լավ:

Ռավիկը փողը դրեց զրպանը, Թղթերը հավաքելիս նա հան-
կարծ հիշեց, որ թիշ առաջ այդ ձեռքերով կերել էր Հայացքը գցեց
ձեռքերին: Զարմանալի բան է: Ինչ ժուբեր ասես, որ այսօր առա-
վոտյան չէին գալիս նրա գլուխը նա ոև թարժ հացից մի կառոր
էլ վերցրեց:

— Ո՞ւր ենք գնալու ընթրիքի, — հարցը ց Մորոզովը:

— Ռոր պատահի:

Մորոզովը նայեց Ռավիկին, Ռավիկը ժամաց: Ամբողջ օրվա մեջ դա նրա առաջին ժամանքն էր:

— Բորիս, — ասաց նա: — Ինձ մի նայիր այսպիս հիվանդապահ քրոջ նման, որին թվում է, թե Հիմա ուր որ է իր հիվանդը կաթվածահար կլինի: Ես ոչնչացրել եմ մի անասունի, որն հազար ու հազար անգամ ավելի վատ ճակատազրի էր արժանի: Ես իմ կյանքում տասնյակ անմեղ մարդկանց եմ սպանել, որոնք ինձ ոչինչ չեն արել, և զրա համար ինձ պարզեներ են տվել, և սպանել եմ նրանց ոչ թե աղնիվ և բաց ճակատամարտում, այլ թարսուցից, կրակել եմ նրանց թիկունքին, երբ նրանք միամիտ են եղել: Բայց դա պատերազմ է կոչվել և սպանությունը դիտվել է որպես պատվի գործ: Իսկ այս գիշեր միակ բանը, որ խեղդում էր կոկորդս, այն էր, որ ես չկարողացաւ նախապես այդ անասունի երեսին ասել այն, ինչ մտածում էի: Այդ իդիոտական ցանկությունն էր, որ ինձ հանգիստ չէր տալիս: Հիմա ամեն ինչ արդեն վերջացել է: Հաակեն ոչ ոքի այլես չի կարող տանջել: Ես հանգիստ քննեցի, և ամեն ինչ ինձանից այնքան հեռացավ, կարծես ինչ-որ ժամանակ ես դա թերթում եմ կարդացել:

— Լավ, — ասաց Մորոզովը, կոճկելով շորը: — Արի գնանք: Ես խմել եմ ուզում:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Դո՞ւ

— Այո, ես, — ասաց Մորոզովը: — Ես, — նա մի վայրկյան հապաղեց: — Այսօր առաջին անգամն է, որ ես ինձ ծերացած եմ գցում:

XXXI

Խոլանդեի հանդիսավոր հրաժեշտը սկսվեց ուղիղ ժամը վեցին և տեսեց մեկ ժամ: Ժամը յոթին «Ծղիրիսը» կրկին պատրաստ էր հաճախորդներ ընդունելու:

Մեղանը դցված էր առանձին սրահում: Պոռնկուհիները քոլորը հագել էին մետախոյա սև շրջազգեսներ: Ռավիկը, որ նրանց միշտ մերկ էր տեսել քժշկական քննություններին կամ թափանցիկ գրեստներով, շատերին զժվարությամբ էր ճանաչում:

Տնօրենը հույժ անհրաժեշտ գեղքերի համար աղջիկներից հինգ-վեց հոգի թողել էր մեծ սրահում։ Սուկայն ժամը յոթին նրանք նույնպես պետք է հագնվեին և գային Ռուլանդեին հրաժեշտ տալու նրանցից ոչ մեկը շեր համաձայնի անպատշաճ զգեստով ներկայանալ հանդեսեն։ Դա ոչ թե նորենի պահանջն էր, այլ աղջիկներն իրենք էին ուզել այդպես Ռավիկն այլ կերպ շեր է սպասում։ Նա գիտեր, որ պոռնկուհիների միջավայրում էթիկետը շատ ավելի խիստ է, քան բարձրաշխարհիկ հասարակության մեջ։

Աղջիկները բոլորը միասին փող էին հավաքել, գնել վեց հյուսածու բաղկաթոռներ և նվիրեցին Ռուլանդեին՝ նրա ապագա սըրճարանի համար։ Տնօրենը մատուցեց դրամարկղային մի ապարատ՝ շեք դարս գրելու համար, Ռավիկը՝ երկու մարմարե սեղան՝ Հյուսածու բաղկաթոռների համար։ Հանդիսավոր արարողությանը մասնակցողների մեջ նա միակ կողմնակի մարդն էր, եվ միակ տղամարդը։

Ճաշկերույթն սկսվեց ժամը վեցն անց հինգ րոպեին։ Արարողությունը նախագահում էր տնօրենը, որը նստած էր սեղանի գլխին։ Նրա աջ կողմից Ռուլանդեն էր, ձախից՝ Ռավիկը։ Հետո գալիս էին՝ նոր վերակացուն, նրա օգնականը և ապա՝ աղջիկները։

Սեղանին գերազանց ուստիստներ էին մատուցված։ Սազի լլարդից ստրասբուգյան ձեռվ պատրաստած պաշտետ, մսով պիրոգ, հին շերբե-բրենդի, Ռավիկի առաջը գրին մի շիշ օղի։ Շերբին նա առում էր։ Հետո մատուցեցին գերազանց պատրաստած ձրկնեղեն, հատկապես ալյուրի։ 1933 թվականի բերքի սպիտակ «մերսովի» հետո, Զուկը պատրաստած էր գրեթե «Մաքսիմի» որակով։ Գինին ոչ թունդ էր և ոչ էլ շատ հին։ Դրանից հետո մատուցվեց դալար, թխիկ ծներեկ, շաքար վրա խորոված հավի թմրլիկ ճուտեր, սքանչելի սալաթ, որից թեթևակիորեն սխտորի հոտ լր գալիս, և «շատո-սենտ-էմիլիոն»։ Սեղանի մյուս ծայրում, որտեղ տնօրենն էր նստած, մի շիշ 1921 թվի ռումանի կոնտի» էին խմել։

— Աղջիկները սա զնահատողը շեն, — ասաց տնօրենը։

Իսկ Ռավիկն, ընդհակառակը, գնահատեց ինչպես պետքն է, և, հրաժարվելով շամպայնից ու բաղցր գինուց, «ռոմենի» երկ-

բորդ շիշն ստացավ։ Նա տեսրենի հետ առանց կարագի սպիռակ հացով մածուցիկ բրի էր ուսումն և վրան զինի խմում

Մեզանի շուրջը տարվող խոսակցությունը ազնվական օրիորդների պանսիոնում տեղի ունեցող զրուց էր Շիշեցնում։ Հյուսածարագալուններով։ Չեկեր զուր զրուց զրամարկղային ապարատը փալլիվում էր, մարմարե և շղաները կաթնադույն ցոլք էին արձակում։ Մրանը համակված էր թեթև մի տիբրությամբ։ Տնօրենը սև զգեստով էր նրա վրա կարծրկտում էին աղամանդները, թեև թվով շատ չեին։ Ընդամենը մի բրոշ էր և մի մատանի, որոնք նրբին, երկնագույն վճիռ քարեր ունեին։

Նա զոհարակուու վարսակալը չեր զրել, թեև արգեն դարձել էր կոմսունի, Տնօրենը նրբաճաշակ կին էր, սիրում էր աղամանդղեններու նա բացատրում էր, որ սուսակն ու զմրուխտը կասկածելի բարեր են, զրանց գնումը ոիսկի հետ է կապված, իսկ աղամանդը ազնիվ է և որոշակի նա անընդհատ շաղակրատում էր մերթ Խոլանդեի, մերթ Խավիկի հետ, և շատ կարգացած կին էր։ Զրուցում էր անկաշկանդ, առանց ճիգերի, հետաքրքիր և սրամիա, մեջբերումներ էր անում Մոնտենից, Շատոբրիանից և Վոլտերից։ Նրա իւելացի, հեզնական զեմքը երիզում էին ներկած սպիտակ շողզողուն մազերը, որոնց նա թեթևակի կապուլտ երան էր տվել։

Ժամը յոթին, սուրճից հետո, բոլոր ազջիկները պանսիոնի դաստիարակված հնաղանդ օրիորդների նման սեղանի մոտից վեր կացան։ Նրանք բազաքավարությամբ շնորհակալություն հայտննցին տնօրենին և հրաժեշտ տվին Խոլանդեին։ Տնօրենը դեռ որոշ ժամանակ մնաց նստած, նա կարգադրեց «արմանյակ» բերեն և հյուրասիրեց Խավիկին, որից նա երբեք չէր խմել։ «Հույժ անհրաժեշտության համար» ներքեւում մնացած ազջիկները մոտեցան սեղանին։ Նրանք բոլորը լվացվել էին, հագել իրիկնային զգաստներ և շպարվել, բայց ոչ այնպես ցայտուն, ինչպես սովորաբար անում էին ժառայության մեջ եղած ժամանակ։ Տնօրենը շնորհացավ այնքան ժամանակ, մինչև որ ազջիկներին տյուքրո մատուցեցին։ Նա յուրաքանչյուրի հետ մի քանի խոսք փոխանակեց և, շնորհակալություն հայտնելով նրանց, որ չմերժեցին այդ

Ժի ժամը զոհաբերել իր համար, նրբորեն խոնարհվելով, հրաժեշտ տվեց:

— Մինչև ձեր մեկնելը, Ռոլանգե, կարծում եմ, որ մենք գեռ կտեսնվենք, — ասաց նա:

— Անպայման, մադամ:

— Ինձ թույլ կտա՞ք «արմանյակը» թողնել ձեզ համար, — հարցրեց նա Ռավիկին:

Խավիկը շնորհակալություն հայտնեց: Տնօրենը հեռացավ, նա ոտից մինչև մազերի ծայրը բարձրաշխարհիկ կին էր:

Վերցնելով «արմանյակի» շիշը, Ռավիկը մոտ նստեց Ռոլանդին:

— Հիմա ե՞րբ ես մեկնելու, — հարցրեց նա:

— Վաղը ճաշից հետո, ժամը չորսն անց յոթ րոպե:

— Եօ կզամ կայարան ճանապարհ դնելու:

— Պետք չէ, Ռավիկ: Չի կարելի, իմ փեսացուն այսօր երեկոյան գալու է: Մենք միասին ենք մեկնելու: Ինքդ էլ ես հասկանում, որ դա միտք չունի: Դա միայն կարող է նրան զարմացնել:

— Հասկանալի է:

— Վաղը առավոտյան մենք պետք է որոշ գնումներ անենք և մինչև մեր գնալը բագաժ հանձնենք: Այսօր ես փոխադրվելու և «Թելֆոր» հյուրանոցը: Հարմար է, էժան և մաքուր:

— Նա՞ էլ է այնտեղ իջևանելու:

— Չէ, ինչ ես ասում, — զարմացած պատասխանեց Ռոլանդին: — Մենք դեռ ամուսնացած չենք:

Ռավիկը գիտեր, որ Ռոլանդին ոչ թե կոտրատվում է, այլ անկեղծ է: Նա իր կայսուն հայացքներն ունեցող քաղքենի կին էր, որի համար միևնույն էր, թե որտեղ է աշխատում — ազնվական օրիորդների պանսիոնում, թե՝ պոռնկատանը: Ուներ որոշակի պարտականություններ և կատարում էր իր այդ պարտականությունները: Հիմա նա աղատվել էր իր դործը կատարելու պարտականություններից և մեկնում էր իր բուրժուական միջավայրը, լրիվ անջատվելով այն աշխարհից, որտեղ ժամանակավորապես ապրել էր: Այդպես էին վարվում նաև պոռնկուհիներից շատերը: Հաճախ նրանք ամուսնանում էին և իրենց ամուսինների համար հիանալի կին էին դառնում: Պոռնկուհու արհեստը նրանք ծանր

գործ էին համարում, բայց ոչ երբեք արտաւությունը նրանց փրկում էր բարոյական դեօրադացիքից:

Ռոլանդեն «արմանյակի» շիշը ձեռքն առավ և նորից լցրեց Ռավիկի բաժակը: Հետո պայուսակից ինչ-որ թուղթ հանեց:

— Եթե դու երբեք Փարիզից ուզենաս դուրս գալ — ահա մեր հասցեն, Աւգուստ Ժամանակ կարող ես գալ, մեր դուռը միշտ բաց է քեզ համար:

Ռավիկը նայեց հասցեին:

— Այստեղ երկու ազգւունուն է գրված, — ասաց Ռոլանդեն: — Առաջին երկու շաբաթը կգրես իմ ազգանունով, իսկ նրանից հետո՝ փեսացուի:

Ռավիկը հասցեն գրեց գրպանը:

— Ընորհակալ եմ, Ռոլանդե! Առայժմ ես դեռ Փարիզից տեղ չեմ գնալու: Եվ, բացի այդ, ի՞նչ կարող է մտածել քո փեսացուն, եթե ես հանկարծ հայտնվեմ ձեր տանը:

— Դու այդ ասում ես, որովհետեւ քեզ ասացի, վաղը կայարան չգա՞ս: Դա բոլորովին ուրիշ է: Ես հասցես քեզ եմ տալիս այն զեպքի համար, եթե դու ստիպված լինես Փարիզից դուրս գալ: Անսպասելի: Դրա համար:

Ռավիկը նայեց նրան:

— Ինչու ի՞նչը նկատի ունես:

— Ռավիկ, — ասաց Ռոլանդեն: — Դու փախստական մարդ ես, իսկ փախստականները հաճախ են նեղ վիճակի մեջ ընկնում, լավ է, երբ մարդ նախապես գիտի, թե որտեղ կարող է պատրսպարզել, առանց ոստիկանությունից վախենալու:

— Դու որտեղից գիտես, որ ես փախստական եմ:

— Գիտեմ: Բայց ես ոչ ոքի դա չեմ ասել: Եվ ո՞ւմ ինչ գործն է, իսկ եթե պետք լինի, արի առանց անհարմար զգալու Մեզ մոտ ոչ ոք ոչինչ լի հարցնի:

— Հագ, Ռոլանդե, շնորհակալություն:

— Մի երկու օր սրանից առաջ մեզ մոտ՝ «Օգիրիս», ոստիկանությունից մի մարդ էր եկել: Ինչ-որ գերմանացու էր հարցնում, Աւգում էր իմանալ, նա այստեղ եղել է թե չէ:

— Հա՞ — զգուշանալով հարցրեց Ռավիկը:

— Այու, Երբ դու վերջին անգամ «Օգիրիս» եկար, այստեղ իսկապես մի գերմանացի կար: Երեկի մոռացել ես: Հաստ, հազար

գլխով մարդ էր: Իվոննայի ու Կըրի հետ էր նստած: Աստիկանը հարցնում էր, թե որևէ գերմանացի չի՝ եղել արդյոք «Օգիրիսում», և այդ նույն ժամանակ ուրիշ է՝ ով է եղել:

— Գաղափար շոնեմ,— ասաց Ռազիկը:

— Դու երեկի նրա վրա ուշադրություն շես դարձրել ես, ի՞արկե, շասացի, որ այդ նույն իրիկունը դու մի բռպեռվ մտար մեզ մոտ ու գուրս եկար:

Ռազիկը գլխով արեց:

— Այդպես ավելի լավ է,— բացատրեց Ռոլանդեն:— Մարդ ույդ ոստիկանական լրտեսներին առիթ չպետք է տա, որ անմեղ մարդկանց այսուայն կողմ քաշըշեն ու անձնագրերը ստուգեն...

— Ի՞նչ խոսք: Իսկ ոստիկանը շասաց ինչ է պատահել:

Ռոլանդեն ուսերը թոթվեց:

— Բան շասաց: Էօ, մեր ի՞նչ գործն է, թե ինչ է պատահել: Ես ասացի, որ այստեղ ոչ ոք չի եղել: Մեզ մոտ ընդունված հին կանոն գոյություն ունի: Երբեք ոչինչ լգիտենք: Ամենալավը դա է: Ասենք, նա ինքն էլ առանձնապես մեծ հետաքրքրություն չէր շուշարերում:

— Մի՞թե:

Ռոլանդեն ժպտաց:

— Ռազիկ, ֆունսիացիների շատ պետք չէ, թե ինչ կարող է պատահել մի տուրիստ գերմանացու: Մենք ինքներս էլ քիչ հոգսեր շունենք:— Ռոլանդեն տեղից կանգնեց:— Ես արդեն պետք է գնամ: Էօ, ցտեսություն, Ռազիկ:

— Տտեսություն, Ռոլանդեն: Առանց քնն այստեղ, ի՞արկե, այն չի լինի, ինչ առաջ էր: Տխուր կլինի:

Ռոլանդեն նորից ժպտաց:

— Գուցե, սկզբնական շրջանում: Բայց կամաց-կամաց սովորական կդառնա:

Ռոլանդեն գնաց աղջիկներին հրաժեշտ տալու: Անցնելիս նա մի անգամ էլ աշքը զցեց շեկ գուրս գրող դրամարկղային ապարատին, հյուսածո բազկաթոռներին և սեղաններին: Դրանք բոլորն էլ գործնական նվերներ էին: Ռոլանդեն մտովի պատկերացրեց, թե ինչպես են դրանք դրված իր ապագա սրճարանում: Հատկապես դրամարկղային ապարատը, որը եկամուտ էր մարմնավորում, ընտանեկան ապահովություն, հարմարավետություն և

բարեհաջողություն։ Խոլանդեն ոտքը մի բռպէ կախ գցեց, ապա, վերագառնալով դեպի դրամարկղային ապարատը, պայուսակից ինչոր փող հանեց, դրեց փայլվլող դրամարկղի մոտ և սեղմեց կոճակները։ Ապարատը զրթմրթաց, և հաշվիչը ցուց տվեց երկու ֆրանկ հիսուն սանտիմ, Խոլանդեն երջանիկ մանկան նման ժըստաց և դրամը դրեց արկղը, որ փաստորսն ինքն իրենից էր ստացել։

Սղցիկները հետաքրքրված շրջապատեցին դրամարկղը։ Խոլանդեն նորից սեղմեց ապարատի կոճակները։ Մեկ ֆրանկ յոթանասունհինգ սանտիմ։

— Իսկ ի՞նչ կարելի է ստանալ ձեզ մոտ մի ֆրանկ յոթանասունհինգ սանտիմով, — հարցրեց Մարգարիտան, որի մականունը Զի էր։

Խոլանդեն մի բռպէ մտածեց։

— Մի բաժակ «զյուբոնե» և երկու պերնու։

— Իսկ ի՞նչ արժե մի բաժակ «ամերիկոնը» և մի գավաթ գարեջուրը։

— Յոթանասուն սանտիմ։

Դրամարկղը զրթմրթաց։ Զրո ֆրանկ, յոթանասուն սանտիմ։

— Էժան է, — ասաց Զին։

— Մեզ մոտ ամեն ինչ շատ ավելի էժան պետք է լինի, քան Փարիզում, — բացատրեց Խոլանդեն։

Սղցիկները ետ հրեցին մարմարե սեղանների մոտ դրված հյուսածո բազկաթոռները և գգուշորեն նստեցին նոանց մեջ։ Ռողդելով և հարցարելով իրենց իրիկնային զգեստները, նրանք հանկարծ վերափոխվեցին ու դադան Խոլանդի ապագա սրճարանի հաճախորդներ։

— Մադամ Խոլանդե, մեզ տվեք, խնդրեմ, էրեք բաժակ թեյ՝ անգլիական բիսկվիտի հետ, — ասաց Դեզին, նուրբ, խարտիշահեր մի աղջիկ, որը հատկապես դուր էր գալիս ամուսնացած տղամարդկանց։

— Յոթ ֆրանկ տասնութ սանտիմ, — Խոլանդեն սեղմեց դրամարկղի կոճակները։ Մերենան զրթմրթաց, — Բայց, դժբախտաբար, անգլիական բիսկվիտը շատ թանկ է։

Զի կոչվող Մարգարիտան նստած էր կողքի սեղանի մոտ։

Հարված մտածելուց հետո նա գլուխը բարձրացրեց դիպի Ռուլանդի կողմը:

— Երկու շիշ ուղամմերին, — հանդիսավորությամբ պատվիրեց նա, Մարգարիտան սիրում էր Ռուլանդին և ուզում էր որևէ հաճելի բան անել նրա համար:

— Իննսուն ֆրանկ: Հիանալի «ալոմմերի» է:

— Եվ չորս կոնյակ, — փնչացրեց Զին: — Այսօր իմ ծննդյան օրն է:

— Չորս ֆրանկ քառասուն:

Դրամարկղը դրթմրթաց:

— Եվ չորս սուրճ՝ բեզեի հետ:

— Երեք ֆրանկ վաթսուն:

Զին զմայլված նայեց Ռուլանդին: Այլևս շղիտեր ինչ ասեր: Աղջիկները խմբվեցին դրամարկղի շուրջը:

— Քանի՞ ֆրանկի առևտուր արիք, մադամ Ռուլանդե: Ռուլանդեն ցույց տվեց չեկը:

— Հարյուր հինգ ֆրանկ, ութսուն սանտիմի:

— Իսկ մաքուր օդուտն ինչքա՞ն է:

— Մոտավորապես երեսուն ֆրանկ: Եվ դա Հիմնականում շամպայնի հաշվին: Ամենամեծ օգուտը դրանից է գալիս:

— Շատ լավ է, — ասաց Զին: — Թող միշտ այսպիսի հաջողության մեջ լինեք, ինչպես այսօր:

Ռուլանդեն վերադարձավ Ռավիկի մոտ: Նրա աշքերը շողշողում էին, ինչպես կարող են շողշողալ սիրեկանների և հաջողակ առևտրականների աշքերը:

— Էհ, մնաս բարով, Ռավիկ: Ասածս շմոռանաս:

— Չեմ մոռանա, Ռուլանդե: Գնաս բարով:

Ռուլանդեն գնաց: Նա գնում էր հաստատ քայլերով, կեցվածքը ուղիղ, վստահ: Ապագան նրան չէր սարսափեցնում, իսկ կյանքը հրաշալի էր:

Բավիկը Մորոզովի հետ նստած էր «Ֆուքե» ռեստորանի առաջ: Երեկոյան ժամը ինն էր: Տերրասը լեփ-լեցուն էր հաճախորդներով: Հեռվում, Հաղթական կամարից այն կողմ, սպիտակ սառը լույսով երկու լապտեր էին վառվում:

— Կոխսաները Փարիզից ժկում են, — ասաց Մորոզովը: — «Ինտերնացիոնալում» երեք սենյակ արդեն դատարկ են: 1933 թվականից այս կողմը այդպիսի բան չէր եղել:

— Ուրիշ էմիգրանտներ կգան, կլցվեն:

— Ի՞նչ էմիգրանտներ: Խուսներ կան, իտալացիներ, լեհեր, իսպանացիներ, գերմանացիներ կան... Էլ որտեղից պետք է գան:

— Ֆրանսիայից, — ասաց Ռավիկը: — Սահմանամերձ շրջաններից, ինչպես վերջին պատերազմի ժամանակ:

Մորոզովը բարձրացրեց իր բաժակը և տեսավ, որ դատարկ է: Նա գլխի շարժումով քելներին մոտ կանչեց:

— Մի գրաֆին «պուլի» էլ բերեք... Քո օրն ի՞նչ է լինելու, Ռավիկ... — ասաց Մորոզովը:

— Որպես կոխսա:

— Ճիշտ գլխի ընկար:

— Հիմա կոխսաներին նույնպես անձնագիր ու վիզ է պետք:

Մորոզովը հանդիմանանքով նայեց Ռավիկին:

— Իսկ մինչև հիմա ունեցե՞լ ես: Բայց, չնայած դրան, ապրել ես Վիեննայում, Ցյուրիխում, իսպանիայում և Փարիզում: Իսկ հիմա ծլկելու ժամանակն է, պետք է գնաս:

— Այս, — հարցրեց Ռավիկը: Նա վերցրեց քելների բերած գրաֆինը և սառը, քրտնած բաժակը դիմի լցրեց: Գուցե ասես Իտալիա: Այնտեղ հենց սահմանում ինձ գետապն է սպասում: Իսպանիա: Այնտեղ էլ ֆալանգիստներ են:

— Եվելյարիա:

— Եվելյարիան շափագանց փոքր է: Ես երեք անգամ արդեն եղել եմ այնտեղ: Եվ յուրաքանչյուր անգամ ուղիղ մի շաբաթից հետո ոստիկանությունը բռնել է և նորից ետ ուղարկել Ֆրանսիա:

— Այդ դեսքում զնա Անգլիա: Բելգիայից կարող ես անցնել որպես գաղտնի ուղևոր:

— Դա էլ է բացառված: Նավահանգստում իսկույն օճիքից կրոնեն ու նորից ետ կուղարկեն Բելգիա: Իսկ Բելգիան էմիգրանտների տեղ չէ:

— Ամերիկա, իհարկե, չես կարող, իսկ եթե Մեքսիկա:

— Այնտեղ փախուտականներով լիփ-լեցուն է: Էլ չեմ ասում

այն, որ Մեքսիկա ընկնելու համար դոնե որևէ փաստաթուղթ պետք է ունենաս:

— Իսկ դու առհասարակ որևէ փաստաթուղթ չունե՞ս:

— Այն բանտերում, որտեղ ես տարրեր ազգանուններով նստած եմ եղել սահմանը գաղտնի անցնելու համար, բաց թողելիս տալիս էին տեղեկանքներ, Բայց ինքդ էլ ես հասկանում, որ դրանք այնքան էլ հաճելի փաստաթուղթեր չեին, և ես իսկուն եթ ոչնչացնում էի:

Մորոզովը ոշինչ շասաց:

Փախուստով փրկվելը վաղ թե ուշ մի օր դառնում է անհնար:

— Այլևս փախչելու տեղ չկա, ծերուկ, — ասաց Ռավիկը:

— Իսկ դու դիտե՞ս, թե քո վիճակն այստեղ ինչ է լինելու, եթե հանկարծ պատերազմ սկսվի:

— Իհարկե, գիտեմ: Ֆրանսիական համակենտրոնացման ճամբար, Եվ կարելի է պատկերացնել, թե դրանք ինչ զարհուրելի բաներ են լինելու: Չէ՞ որ այդ բոլորը լինելու է հանպատրաստից:

— Հետո՞ւ:

Թափիկն ուսերը վեր քաշեց:

— Ժամանակից շուտ այդ մասին մտածելու կարիք չկա:

— Լավ: Բայց դու մտածե՞լ ես, թե ինչ կլինի, եթե ամեն ինչ այստեղ խառնվի իրար և դու էլ հսկակենտրոնացման ճամբարում լինես: Ամենից առաջ դու կարող ես գերմանացիների ճանկնելլ:

— Ոչ միայն ես, այլև շատ-շատերը: Դա հնարավոր բան է Բայց ո՞վ գիտի, մեկ էլ տեսար ժամանակից շուտ բաց թողին:

— Իսկ դրանից հետո՞ւ:

Թափիկը գրողանից մի սիզարետ հսկեց:

— Արի այդ մասին շխոսենք, Թորիս: Ես չեմ կարող Ֆրանսիայից դուրս գնալու Մնացած բոլոր տեղերը իմ ապրելու համար կամ վտանգավոր է, կամ բոլորովին անհնար: Եվ, վերջապես, ես ինքու էլ չեմ ուզում այլևս որևէ տեղ փախչել:

— Չես ուզում գնա՞լ:

— Ոչ! Ես շատ եմ մտածել այդ մասին: Չեմ կարող դա քեզ բացատրել: Բացատրելու բան չէ: Պարզապես չեմ ուզում այս տեղից հեռանալ:

Մորոզովը լուս էր: Նա հայացքը զցել էր շուրջը նստած մարդկային բազմության վրա:

— Ժոանն այնտեղ նստած է, — ասաց նա Ռավիկին:

Ժոանը իրենցից բավական հեռու նստած էր մի տղամարդու հետ Գեորգ Հինգերորդի ավենյուին հայող տերրասում:

— Հետի տղամարդուն ճանաշո՞ւմ ես, — հարցրեց Մորոզովը Ռավիկին:

Ռավիկը հայացքը լարեց նրանց կողմբ:

— Ոչ,

— Ինչպես երեսմ է, նա տղամարդկանց շուտ-շուտ է փոխում, — նկատեց Մորոզովը:

— Շոապու՞ է ապրել, — անտարձերությամբ ասաց Ռավիկը: — Ինչպես մեղանից շատերը: Ծնչակտուր են լինում, վախենալով, չինի թե որևէ բան բաց թողնեն:

— Կարելի է նաև ուրիշ կերպ բացատրել:

— Կարելի է, իհարկե, Բայց էությունը դրանից չի փոխվի: Հոգու անհանգստություն է, ծերուկ: Դա մարդկության վերջին քսանհինգ տարիների հիվանդությունն է: Ոչ ոք այլևս չի հավատում, թե ինքը կարող է խաղաղ պայմաններում ապրել իր խնայողություններով ու հասնել ծերության: Յուրաքանչյուրն այրվածի հոտ է զգում և աշխատում է կյանքից պոկել այն ամենը, ինչ կարող է: Իհարկե, դա քեզ չի վերաբերում: Դու փիլիսոփիա ես: Դու հասարակ հաճույքների կողմնակից ես:

Մորոզովը ոչինչ շպատասխանեց:

— Ժոանը գլխարկներից բան չի հասկանում, — ասաց Ռավիկը: — Մի տես, թե ի՞նչ է խրել զբուխը: Նա առհասարակ վատ ճաշակ ունի: Եզր ուժը հենց դրա մեջ է: Կուլտուրան մարդուն թուլացնում է: Վերջին հաշվով ամեն ինչ հանգում է ամենապրիմիտիվ կենսական պահանջների բավարարմանը: Դու ինքդ դրա փայլուն օրինակն ես:

Մորոզովը քմծիծաղ տվեց:

— Խնդրում եմ, իմ անազնիվ հաճույքները ինձ թողնես, բարձունքներում թափառող բարեկամ: Անքմաճաշակ մարդուն գոհացնելը հեշտ է: Նա երբեք անզործ չի մնում: Ով վաթուն տարեկան հասակում սիրո հետեւից է ընկնում, նու պարզապես ապուշ է, և ուզում է տանել մի խաղում, որտեղ բոլորը նշան

արած թղթերով են խաղում։ Հավ բորդելը մարդուն հոգեկան ան-
դորր է տալիս։ Այն տանը, պրտեղ ես հաճախ լինում եմ, տասնը-
վեց երիտասարդ կին կա։ Աննշան փողերով ես ինձ այնտեղ փա-
շա եմ զգում։ Քնքանքները, որ ես ստանում եմ այնտեղ, շատ
ավելի անկեղծ են, քան այն կանանց քնքանքները, ում համար
սիրո որոշ ստրուկներ կարուտից մեռնում են։ Կրկնում եմ։ Սիրո
ստրուկ։

— Հասկացա, Բորիս!

— Դե լավ։ Որ այզուես է, արի խմենք այս թույլ սառը գինին
ու շնչենք Փարիզի արժաթյա օդը, քանի դեռ չեն թունավորել։

— Արի խմենք։ Դու նկատել ես այս տարի շագանակենինե-
րը երկրորդ անգամ են ծաղկում։

Մորոզովը գլխով արեց։ Հետո նայելով դեպի երկինքը, ցույց
տվեց մութ տանիքների վրա առկայծող կարմրավուն մեծ աստ-
ըք, Մարս մոլորակը։

— Այս, նկատել եմ։ Իսկ Մարսը տեսնո՞ւմ ես, ասում են,
նա երբեք երկրին այնքան մոտ չի գտնվել, ինչքան այս տարի։—
Մորոզովը բրդաց։— Եռտով թերթերում կկարդանք, որ ինչ-որ
տեղ մի երեխա է ծնվել, որի վրայի խալը սրի է նման։ Եվ կամ
թե չէ արյան անձրեւ է տեղացել։ Ուղղակի միջնադարյան խոր-
հըրդավոր գիսաստղն է պակասում, որպեսզի կանխազուշակու-
թյունները լրիվ լինեն։

— Գիսաստղ էլ կա։ Ահա, նայիր, — Ռավիկը ցույց տվեց
թերթի խմբագրության շենքի վերևում վազող լուսային բառերը,
որոնք թվում էին, թե իրար հետեւից են ընկել։ Իսկ ներքեռում մար-
դիկ հավաքվել էին ու, գլուխները ետ գցած, լուս նայում էին լու-
սային այդ հոսքին։

Նրանք որոշ ժամանակ լուս նստած էին սեղանի շուրջը։ Փո-
ղցային մի ակորդիոնիստ կանգնել էր մայթի եզրին և նվագում
էր «Պալոման»¹։ Հետո ապրանքը ուսներին դրած հայտնվեցին մե-
տաքսյա գորգեր վաճառող առևտրականները։ Փոքրիկ մի տղա,
սեղանների միջև այս ու այն կողմ գնալով, պիստակ էր առաջար-
կում, Ամեն ինչ շարժվում էր իր սովորական ընթացքով, քանի
դեռ չէին հայտնվել լրագրավաճառները։ Թարմ լրագրերը իսկույն

¹ «Ազավեխ» — հանրածանոթ երգը։

ձեսքից ձեռք անցան, և մի բուդե անգ տերրասը բոլոր կողմերում
բացած թերթերի տակ այնպիսի տեսք ստացավ, կարծես վրան
փոլված լիներ վիթխարի, սպիտակ, անարյուն թիթեռների հսկա-
յական մի պարս, որոնք, կամացուկ թափահարելով իրենց թե-
րը, ազահորեն նստում էին զոհի վրա.

- Ահա, Ժոանը զեռմ է,— ասաց Մորոզովը:
- Ո՞ւր է:
- Նայիր դիմացդ:

Ժոանը շեղակի անցնում էր փողոցը, գնալով դեպի կանաչ
գույնի ծածկը բացած մի մեքենա, որը կանգնած էր Ելիսեյան
դաշտերում։ Խավիկին նա չէր տեսել Ժոանի հետ քայլող տղա-
մարդը, որ առանց շլյապայի էր և բավական երիտասարդ, շրջան-
ցեց մեքենան և նստեց դեկի մոտ։ Հետո հմտորեն այս ու այն
կողմը պտտելով դեկը, սպորտային տիպի «դելաե» մեքենան
դուրս բերեց մյուսների արանքից։

- Գեղեցիկ մեքենա է, — նկատեց Ռավիկը։

— Գուցե նաև ասես, որ ակները նույնպես գեղեցիկ են, —
վրա բերեց Մորոզովը և հայնոյցից։ — Քաջ, երկաթյա Ռավիկ, —
զայրացած ավելացրեց նա։ — Բարեկիթ արևմտաեվրոպացի։ Եթե
կեղտոտ սրիկա ասեիր, ես կհասկանայի, թե չէ՝ գեղեցիկ մեքե-
նա՞ է...

Ռավիկը ժպտաց։

— Դա ի՞նչ նշանակություն ունի, նողկալի է թե սուրբ, Ամեն
ինչ կախված է նրանից, թե ինչպես է մարդ ինքը վերաբերվում
դրան։ Դու՝ բորդեների խաղաղասեր հաճախորդ, որ տասնվեց
կանանց փաղաքանքներ ես վայելում, — դու չես հասկանա։ Սերն
առնտրական չէ, որ ձգաի իր ներդրած գումարի օգուտներն ստա-
նալուն։ Խսկ երեակայության համար բավական է մի քանի մեխ,
որպեսզի կարողանա նրանցից իր ծածկոցները կամել, Ընդ
որում, բոլորովին կարենր չէ, թե զրանք ինչ մեխեր են — ուկո՞ւց
են, երկաթի՞ց, ժանդուա՞ծ են... Որտեղ վիճակված է, այնտեղ
էլ կխճճվի, Աւզածդ թուփը — լինի դա մասրենու թե վարդի —
«Հազար ու մեկ գիշերի» հրաշքն է դառնում, եթե նրա վրա ցցն
լուսնի շողերից հյուսած ու մարգարիտներով զարդարած ծածկոց։

Մորոզովը բաժակից մի կում խմեց։

— Դու շափազանց շատ ես խոսում, — ասաց նա: — Դրան
ավելացրած այն, որ քո ասածները ճիշտ չեն:

— Ես դա գիտեմ, բայց համատարած խավարում թափառող
լույսը նույնպես լույս է, Բորիս:

Էտուալ հրապարակից արծաթյա ոտքերով մի զովություն
ևկավ: Խավիկը ձեռքը դրեց սառը գինուց քրտնած բաժակի բե-
րանին: Նա սառնությունը ձեռքով զգաց: Սիրոց նույնպես սառն
էր: Գիշերվա խոր շունչն էր բերում այդ սառնությունը, որի հետ
գալիս էր նաև խոր մի անտարբերություն դեպի սեփական ճա-
կատագիրը: Ճակատագիր և ապագա: Այդ ե՞րբ էր, որ ինքը նման
մի բան զգաց: Հա, Անտիբում էր, հիշեց: Երբ կոահեց, որ Ժոա-
նը լքելու է իրեն: Այն ժամանակ համակվել էր ինչ-որ մի ան-
տարբերությամբ, որը կամաց-կամաց փոխվեց, դարձավ սառը
հանգստություն: Ճիշտ այնպես, ինչպես այժմյան վճիռը — լիե-
ռանալ Փարիզից: Եվ առհասարակ այլևս ոչ խուսափել և ոչ էլ
փախչել: Այդ բոլորը մեկը մյուսի հետ կապված բաներ են: Նա
և՛ վրեժ ճաշակեց և՛ սեր: Արդեն բավական է: Իհարկե, դա այն
ամենը չէ, ինչ տղամարդը կարող է պահանջել կյանքից, սակայն
զա նույնպես բավական է: Զէ որ ինքը հույսը լրիվ կտրել էր թե՛
մեկից և թե մյուսից: Նա Հաակեին սպանեց, և մնաց Փարիզում:
Եվ կմնա, ոտքը այլևս գուրս լի դնի Փարիզից: Այդպես էլ պետք
է լիներ: Որևէ բան շահողը կարող է նաև տարիվել: Ոչ, դա մտած-
ված ինքնահրաժարում չէր կյանքից: Դա տրամաբանության հա-
կառակ կայացրած վճռի դրսեորված հանգստությունն է: Վերջա-
ցան թափառումները, հասել է զերջապես այն հանգրվանը, որ-
տեղ պետք է կանգ առնել: Ինչ-որ բան կարգավորվեց, ընկավ իր
տեղը: Պետք է սպասել, կենտրոնանալ, ուշադիր նայել շուրջը
կարծես ինչ-որ միստիկական վստահություն է հայտնվել, ներ-
կայացել է մի դադար, երբ պետք է գոտեպնդվել, հավաքել ամ-
բողջ ուժերը: Ոչինչ այլևս կարեւը չէր: Բոլոր գետերը կանգ էին
տաել: Գիշերվա խավարում զոյացել էր մի լիճ, որը գնալով տա-
րածվում և ուժանում էր... Առավոտը միայն ցույց կտա, թե ուր
են հոսելու այդ շրերը:

— Ես գնամ, — ասաց Մորոզովը, նայելով ժամացույցին:

— Գնա, Բորիս: Ես դեռ մի բիլ կմնամ:

— Զլինի՞ ուզում ես աստվածների կործանումից առաջ գայթել վերջին երեկոների հմայքը:

— Այս, այս ամենը այլիս չի կրկնվի:

— Իսկ մի՞թե դա վատ է:

— Ու, ինչո՞ւ է վատ: Չէ որ մենք նույնպես շենք կրկնվելու Անցած օրը կորած է, ոչ արցունքը և ոչ աղերսանքը այլիս ետ չի բերի:

— Դու շափազանց շատ ես խոսում, — Մորոզովը տեղից ելավ: — Շնորհակալ հղիր, որ քեզ վիճակվել է սեփական աշքերով տեսնել դարի վերջը: Սա վատ դար էր:

— Վատ էր թե լավ, մերն էր: Իսկ դու շափազանց քիչ ես խոսում, Բորիս:

Մորոզովն իր բաժակի մեջ մնացածը խմեց ոտքի վրա: Հետո շատ զգուշորեն բաժակը գրեց սեղանին, կարծես դա դինամիակ գլանիկ լիներ, և սրբեց մորուքը: Թաղաքացիական ամենօրյա կոստյումով նա կանգնել էր Ռավիկի առաջ հզոր և վիթխարի:

— Զկարծես, թե չեմ հասկանում, դու ինչու չես ուզում գնալ, — ասաց նա դանդաղորեն: — Ես դա շատ լավ եմ հասկանում, ֆատալիստ-սնդի:

Ռավիկը շուտ վերադարձավ հյուրանոց: Նոխասրահում նա տեսավ մի փոքրիկ միայնակ կերպարանք, որը նստած էր բազմոցի վրա: Ռավիկի հայտնվելուն պես անծանոթը տեղից վեր ցատկեց ու տարօրինակ կերպով թափահարեց ձեռքերը: Ռավիկը նկատեց, որ նա մի ոտք շոնի: Ռտքի փոխարեն շալվարի թայի միջից ցցվել էր մի կեղտոտ, չոր փայտի կտոր:

— Բժի՛շկ, բժի՛շկ:

Ռավիկն ուշադիր նայեց անծանոթին: Նոխասրահի աղոտ լույսի տակ նա ճանաշեց ամբողջ գեմքով ժպտացող տղային:

— Ժաննո՞ւ, — բացականչեց զարմացած Ռավիկը: — Իհարկե՞, Ժաննո՞ն է:

— Ճիշտ եք ճանաշեր, ես ամբողջ երեկոն այստեղ նստած ձեզ եմ սպասում: Այսօր ճաշից հետո եմ իմացել որտեղ եք ապրում: Մի քանի անգամ փորձել եմ կլինիկայի ավագ քրողից ձեր

Հասցեն իմանալ, բայց այդ վհուկը միշտ ասում էր, որ դուք այնա
Փարիզում չեք լինում:

— Մի ժամանակ ես իսկապես էլ Փարիզում չեի:

— Այսօր վերջապես ճաշից հետո ասաց, որ դուք այստեղ եք
ապրում, ես էլ, ինչպես տեսնում եք, իսկույն թռա եկա: — Ժա-
նոն ցնծում էր:

— Հը՛, պինի՝ ոտքիդ որևէ բան է եղել, — Հարցրեց Խավիկը:

— Չէ, ի՞նչ բան լինել... — Ժաննոն ձեռքով այնպես թրփ-
թրփացրեց փայտե ոտքը, կարծես իր հավատարիմ շան մեջքը շո-
յելիս լիներ: — Բոլորովին ոչինչ չի եղել: Անթերի ծառայում է:

Խավիկն աշքը գցեց փայտե ոտքին:

— Ինչպես տեսնում եմ, քո ուզածն էլ վերցրել ես: Ինչպե՞ս
գործը վերջացավ ապահովագրական կոմպանիայի հետ:

— Վատ չվերջացավ: Նրանք վճարեցին մեխանիկական պրո-
թեզի համար, իսկ խանութը փողը վճարեց ինձ, պահելով միայն
տասնհինգ տոկոսը: Պրծավ գնաց:

— Իսկ կաթնամթերային խանո՞ւթու:

— Ես հենց դրա համար եմ եկել: Մենք արդեն կաթնամթե-
րային խանութ ենք բացել: Ճիշտ է, փորր է, բայց յուլա է տա-
նում: Մաման հաճախորդներին է սպասարկում, իսկ ես ապրանք-
ներ եմ գնում և հաշիվները պահում: Առած ապրանքներս շատ
լավն են: Ուղղակի գուղից է:

Ժաննոն կազին տալով ետ գնաց դեպի հնամաշ բազմոցը և
վերցրեց նրա վրա դրած ամուր-ամուր փաթաթած ու կապած
դարչնագույն փաթեթը:

— Բժիշկ, սա ձեզ համար է, ես եմ բերել: Առանձնապես մի
մեծ բան չի, բայց բոլորը մեր սեփական խանութից է — մի քիլ
հաց է, կարագ, պանիր, ձուլու գնալու տրամադրություն
շունենաք, շատ լավ կարող եք ընթրել, ճիշտ չե:

Ժաննոն նվիրվածությամբ նայեց Խավիկի աշքերին:

— Աւոք էր մարդ միշտ այսպիսի ընթրիք ունենար, — ասաց
Խավիկը:

Ժաննոն գոհունակությամբ զլուխը տմբացրեց.

— Ես հույս ունեմ, որ պանիրը ձեզ դուր կգա: Բրի է և մի
քիլ պոն լ'էվեք!

— Դրանք հենց իմ սիրած բաներն են:

— Հիանա՞լի է, — ցնծությունից բացականչեց ժաննոն և ձեռքի ամբողջ ուժով խփեց կտրած ոտքի մնացորդին: — Պոն Շէվերը մաման է ձեզ ուղարկել, իսկ ես կարծում էի, թե ձեզ բրին ավելի շատ գուր կդաւ Բրին ավելի շատ տղամարդու պանիր է:

— Երկուսն էլ շատ լավն են: Ավելի լավ բան չէիք էլ զըտնի, — Իւավիկը վերցրեց փաթեթը: — Շատ շնորհակալ եմ, ժաննու Պացիենտները հազվադեպ են հիշում բժիշկներին: Մեծ մասամբ նրանք գալիս են հոնորաբ սակարկելու համար, որպեսզի ինչքան կարելի է քիչ տան:

— Այդպիսի բաները հարուստներն են անում, ճիշտ է: — Ժաննոն արհամարհանքով տմբտմբացրեց զլուխը: — Չէ, մենք այդպիսին չենք: Չէ որ մենք ձեզ ենք արաւական: Եթե իմ ոտքը մնար փայտացած, շծալվեր, մենք ոչինչ չէինք ստանա:

Իւավիկը նայեց ժաննոյին: Մի՞թե ժաննոն կարծում էր, թե ես իր ոտքը սիրալիրությունից եմ կտրել, — մտածեց նա:

— Խըրիշ ելք չկար, ժաննո, մենք ուզեինք-շուզեինք ոտքդ պետք է կտրեինք, — ասաց Իւավիկը:

— Իհարկե՞... զիտեմ, — զլխով արեց ժաննոն: — Դա պարզ բան է: — Նա զլխարկն ավելի խոր քաշեց ճակատին: — Ես արդեն զնամ, Մայրս հիմա սպասում է: Շուտվանից եմ տանից դուրս եկել: Մի մարդ կա, նրա հետ էլ պետք է խոսեմ՝ ոռքֆորի մի նոր տեսակի մասին: Էհ, ցտեսություն, բժիշկ: Շույսով եմ, մեծ ախորժակով կուտեք:

— Ցտեսություն, ժաննո, Շատ շնորհակալություն: Եվ հաշողություն եմ ցանկանում:

— Հաջողություն արգեն կլինի:

Ժաննոն գլխով արեց ու, գոհունակ ժպիտը երեսին, կաղին տալով շարժվեց գեղի ելքը:

Բարձրանալով իր սենյակը, Իւավիկը ժաննոյի բերած փաթեթը բացեց, հետո ման եկավ, զտավ իր հին սպիրտայրոցը, որը վաղուց ի վեր չեր օգտագործել, զտավ տուփով ինչ ող տեղ պահպանված լոր սպիրտը և թաշան: Այնուհետև վերցնելով երկու կտոր լոր սպիրտ, դրեց սպիրտայրոցի վրա և վառեց: Բարակ

կապտավուն բոցը սկսեց ծածանվել Նա թավայի մեջ մի կտոր կարագ զցեց և երկու ձու ջարդեց վրան։ Հետո թարմ սպիտակ ու կոկուծ հացը կոտորեց բարակ-բարակ, սեղանի վրա մի քանի թերթ փռեց, թավան դրեց վրան, բացեց բրին, մի շիշ «վուլու» բերեց և սկսեց ուտել Երկար ժամանակ էր, ինչ ինքն իր ձեռքով ոչինչ չէր պատրաստել Եվ որոշեց, որ հենց վազը մի քանի տուփ լոր սպիրտ զնի։ Սպիրտայրոցը դժվար չէր լինի ճամբար տանեւ մանավանդ որ ծալովի էր։

Իւազիկն ուտում էր առանց շտապելու Նա վերցրեց նաև մի կտոր պոն լ'էլեք՝ համը տեսնելու համար։ Ժաննոն իրավացի էր — իսկապես որ հիանալի ընթրիք է։

XXXII

Մեկնում Եղիպտոսից, — առաց բանասիրության և փիլիսոփայության դոկտոր Զայդենբաումը, դիմելով Իւազիկն ու Մորովիչներին — Սակայն առանց Մոլսեսի

Զայդենբաումը նիհար ու դեղին կանգնած էր «Էնտերնացիոնալ» հյուրանոցի դռան մոտ, Դրսում Շտեն, Վագներ ընտանիքները և ամուրի Շտոլցը իրենց իրերը բարձում էին կահույքատար մի մեքենայի, որ լինկերով էին վարձել։

Հոկայական քանակությամբ կահույք էին գորս բերել ու շարել փողոցում՝ օգոստոսյան հետկեսօրյա արևի տակ։ Օրյուսնյան կտորով երեսպատված ոսկեզօծ մի քաղմաց, մի քանի բազկաթոռ և օրյուսնյան միանդամայն նոր մի զորգ Այս բոլորը Շտենն ամուսինների սեփականությունն էր։ Հետո բնոնակիրները զորս բերին կարմիր փայտից մի վիթխարի սեղան, Սելմա Շտեննը, որ թառամած երեսով ու թավշյա աշքերով մի կին էր, այնպես էր պահպանում սեղանը, ինչպես թուխսը իր ճուտերին։
— Կամաց... երեսը կբներծե՛ք. . զգույշ եղեք, ի սեր տատօն, զգույշ եղեք։

Կարմիր փայտից ողորկած այդ սեղանը այնպես էր փայլեցրած, որ շողչողում էր, Դա այն սրբություններից էր, որի համար անային տնտեսութինները հոգի են տալիս։ Սելմա Շտեննը անրեգ-հատ պատվում էր սեղանի շորբը, որը բնոնակիրները հյուրանո-

շից դուրս բերին ու դրին մայթին, առանց ուշադրություն դարձնելու տիրոջ տագնապներին:

Սրեկից փայլիլում էր սեղանի մակերեսը: Սելման շորը ձեռքին կռացել էր սեղանի վրա և զղային շարժումներով սեղանի կողերն էր սրբում: Սեղանի մակերեսը, ինչպես մութ հայելի, արտացոլում էր նրա գունատ գեմքը, և թվում էր, թե ժամանակների հայելու միջից հարցական հայացքով նրան է նայում հազարամյա մի նախամայր:

Իեռնակիրները նորից հայտնվեցին, դուրս բերելով այս անգամ կարմիր փայտից մի բուֆետ, որը նույնպես ողորկված էր և փայլեցրած: Նրանցից մեկը դռնից դուրս գալիս ժամանակից շուռ պտտվեց, և բուֆետի կողը զարնվելով «ինտերնացիոնալ» հյուրանոցի դռան կողին, բերծվեց:

Սելմա Շտեռնը ճիշ արձակեց: Նա տեղում անշարժացավ, ձեռքը փոքր-ինչ վեր բարձրացրած, բռում սեղմած սրբելու շորը և բերանը կիսարաց: Թվում էր, նա ուզեցել է շորը բերանը խրել և հենց այդպես էլ քարացել է:

Ցողեֆ Շտեռնը, նրա ամուսինը, որն ակնոցն աշքերին, կարճահասակ, ներքենի շուրթը կախ մի մարդ էր, մոտեցավ կնոջը:

— Սելմիկ, սիրելիս...

Սելման չէր տեսնում ամուսնուն, նրա հայացքը մեխված էր դատարկության մեջ,

— Բուֆետը...

— Սելմիկ, անուշիկս... ոչինչ... քերծվել է՝ քերծվել: Մինք արդեն վիզա ունենք...

— Դա իմ մոր բուֆետն էր... իմ ծնողների բուֆետը...

— Դե լավ, Սելմիկ: Ի՞նչ մեծ բան է մի քերծվածքը: Արժի՞ մի փոքրիկ քերծվածքի համար այդպես տանշվել: Չէ՞ որ մենք արդեն վիզա ունենք...

— Բայց բուֆետը մնալու է: Մնալու է մեկընդիշու:

— Մադամ,— ասաց բեռնակիրը, որը գերմաներեն չէր հասկանում, բայց լավ գիտի էր ընկնում, թե խոսքն ինչի մասին է: — Եղ դեպքում ինքներդ բարձեիք խառախօսաները... Հոես շեմ դուռը նեղ արել:

— Կեղտոտ բոշեր,— մոթմոթաց մյուս բեռնակիրը:

Ցողեֆ Շտեռնը աշխուժացավ:

— Մենք բոշեր չենք, — վրա թերեց նա: — Մենք էմիզրանտ-ներ ենք:

— Կեղտոտ փախստականներ, — փնթինթաց բեռնակիրը:

— Տեսնո՞ւմ ես, Սելմիկ, — ասաց Շտեռնը: — Տեսնո՞ւմ ես ինչեր ես անում: Հիմա ի՞նչ ենք անելու ինչեր ասես, որ մեր գլուխը չի եկել քո կարմիր փայտից կահույքի պատճառով: Կոր-լենցից դուրս եկանք շորս ամիս ուշացումով, որովհետև դու զրանցից բաժանվել չեիր կարողանում: Ծայիսից դրա դուրս բե-րելը մեզ վրա տասնութ հազար մարկ հարկ նստեց: Իսկ հիմա էլ կանգնել ենք ու մնացել փողոցում, առանց մտածելու, որ շողե-նավը մեզ չի սպասելու:

Շտեռնը գլուխը թերեց ուսին և մտահոգ Մորոզովին նայեց:

— Հը, ի՞նչ է պետք անել, — հարցրեց նա: — Կեղտոտ բո-շե՞ր, Կեղտոտ փախստականնե՞ր: Եթե իմանա, որ մենք հրեա ենք, անմիջապես մեզ էլ կեղտոտ հրեա կասի, և ամեն ինչ կվեր-ջանա:

— Փող տվեք դրան, — ասաց Մորոզովը:

— Փո՞ք: Նա զիխովս կտա այդ փողը:

— Երբեք չկարծեք, — մեջ մտավ Ծայնյող մար-դուն հեշտությամբ կարելի է գնել, նրանք ծախու են:

— Դա իմ բնավորությանը դեմ բան է: Վիրավորանքներ ստանալ և հետո էլ վճարել այդ վիրավորանքների դիմաց:

— Վիրավորանքն այն ժամանակ է, երբ դա ուղղված է ձեր անձին, — բացատրեց Մորոզովը: — Իսկ դա ընդհանուր վիրավո-րանք էր: Դուք էլ վիրավորեք իրեն՝ թեյադրամ տվեք:

Շտեռնի աշքերում ժայխոր կալծկլաց:

— Լավ, — ասաց նա Մորոզովին: — Շատ լավ:

Նա զրապանից մի քանի թղթադրամ հանեց և տվեց բեռնա-կիրներին, նրանք երկուսով էլ փողը արհամարհանքով վերցրին ու իրեցին զրպանները: Շտեռնը նույնպես արհամարհանքով դրա-մապանակը նորից դրեց զրպանը: Բեռնակիրները նայեցին իրենց շուրջը և սկսեցին մեքենան բարձել օրյուսոնյան բազկաթուուերը: Թուֆետը նրանք դիտավորյալ կերպով մեքենա դրին ամենավեր-ջում և այնպես թեքեցին, որ աչ կողմը կապավ մեքենայի նզրին: Սելմա Շտեռնը ցնցվեց, բայց ոչինչ լասաց: Իսկ Յոզեֆ Շտեռնը

ամենին զրան ուշադրություն չդարձրեց: Նա անընդհատ վիզան ու փաստաթղթերն էր ստուգում:

— Այսինչ այնքան ողորմելի տեսք չունի, ինչքան փողոցում դրված կահույքը, — ասաց Մորոզովը:

Հիմա արդեն մնացել էր բարձել Վագներների իրերը: Դա մի քանի աթոռներ էր, մի մահճակալ, որը մի տեսակ անամոթ ու տիսուր տեսք ուներ փողոցում, երկու ճամպրուկ, որոնցից մեկի վրա «Գրանդ հոթել Գարդոն», Վիարեջո» մակագրությամբ թուղթ էր կպցրած, մյուսի վրա՝ «Ադրոն, Բեռլին»: Հետո ոսկեզօծ շրջանակի մեջ դրված պտտվող մի հայելի, որի մեջ արտացոլվում էր փողոցը: Խոհանոցային սպասր: Մարդ չէր հասկանում, թե ինչո՞ւ են այդ բոլորը Ամերիկա տանում:

— Ազգականները, — ասաց Լեռնի Վագները, — այս բոլորը մեր Չիկագոյի ազգականներն են դրատելի նրանք են մեզ և փող ուղարկել և վիզա: Ընդամենը տուրիստական վիզա: Հետո ստիպված ենք լինելու մեկնել Մեքսիկա: Ազգականները, մեր ազգականներն են այս արել:

Ֆրառ Վագները կարծես ամաշում ու ճնշվում էր: Մնացողների հայացքների տակ նա իրեն դասալիքի նման էր զգում, և այդ պատճառով ամեն կերպ աշխատում էր շուտ հեռանալ, նա նույնիսկ օգնում էր բեռնակիրներին, որ որքան կարելի է շուտ բարձեն: Միայն թե շուտ թեքվեն փողոցի հենց առաջին անկյունը, որից հետո նա կարող է ազատ շունչ քաշել: Սակայն այդ ժամանակ էլ վախը գլուխ կբարձրացնի: Իսկապես շոգենավը կգնաւ Կթողնե՞ն, որ իրենք ափ դուրս գան: Թե՞ նորից ետ կուղարկեն Եվրոպա: Ահա այսպիս մի վախը փոխարինում էր մյուսին: Եվ այսպիս տարիներ շարունակ:

Ամուրի Շտոլցը, որ մի կուզիկ, շիկաներ և լուակյաց մարդ էր, գրքերից բացի, ուրիշ ոչինչ շուներ: Հագուստեղենի մի ճամպրուկ էր և մի ամբողջ գրադարան — ինկունարուկաներ, հին հրատարակություններ և նոր լուսու տեսած գրքեր:

Մնացող էմիգրանտները կամաց-կամաց խմբվում էին հյուրանոցի մոտ և մուտքի առաջ, նրանց մեծամասնությունը լուս եայում էր բարձվող իրերին և կահույքատար մեքենային:

— Էհ, ցտեսություն, — ներվայնացած ասաց ֆրառ Լեռնի Վագները, — երբ ամեն ինչ արձակած էր — Կամ՝ գուդ

բայ, նա շփոթահար ծիծաղեց: — Կամ՝ աղյու Հիմա ամեն ինչ
այնպիս է խառնվել իրար, որ մարդ չգիտի էլ ինչպես ասի:

Ֆրառն Եռոնին սկսեց հարկանների և ծանոթների ձեռքերը
սեղմել:

— Մեր ազգականների այնտեղ են, -- ասաց նա: — Այս բոլո-
րը նրանք են գլուխ բերել, թե չէ մենք, որ հազար տարր էլ մնար,
բան չէինք կարող անել...

Եռոնին շփոթահար լոեց: Դոկտոր Էռնստ Զայդենբաումը,
թփթփացնելով նրա ուսը, ասաց:

— Աշխան, ոչինչ, Ռողակի ոմանց բախտը բերում է, իսկ
ոմանցն էլ չի բերում:

— Մեծամասնությանը չի բերում, — ասաց Էմիգրանտ Վի-
զենհոփը: — Աշխան, ուշադրություն մի դարձրեք: Բարի ճանա-
պարհ:

Ցողեֆ Շտեռնը մնաս բարով արեց Ռավիկի, Մորոզովի և
ուրիշ մի քանիսի հժոտ, նա այնպիս էր ժպտում, կարծես հենց նոր
բանկի շեկ էր կեղծել:

— Ո՞վ զիտի այս բոլորն ինչով է վերջանաւու: Մեկ էլ տե-
սար գեռ երանի տվինք մեր այս «Ինտերնացիոնալ» հյուրանո-
ցին:

Սելմա Շտեռնը արգեն բարձրացել, նստել էր կահույքատար
մերենային: Ամուրի Շտոլցը ոչ ոքի հրաժեշտ շտվեց: Նա Ամե-
րիկա չեր մեկնում, նրա վիզան մինչև Պորտուգալիա էր: Իսկ դա
նրա կարծիքով այնքան նշանակալից բան չէր, որ գեռ հանդիսա-
վոր կերպով էլ սրա-նրա ձեռքը սեղմի: Եվ երբ մեքենան շարժ-
վեց, նա բավարարվեց միայն ձեռքի թեթեակի թափահարումով:

Մնացած Էմիգրանտները նման էին անձրեի տակ կանգնած
հավերի:

— Գնանք, — ասաց Մորոզովը Ռավիկին: — Գնանք ռկատա-
կոմբառ: Առանց կարիքադոսի սա չի տարվի:

Նրանք գեռ չեին նստել, երբ ներս մտան նաև մյուսները:
Ներս մտան բամու պոկած և քամուց քշված տերների նման:
Պողողացող մորուներով երկու գունատ սաբրի, Վիզենհոփը,
Ռութ Գոլդբերգը, շախմատիստ-ավտոմատ Ֆինկենշտայնը, ֆա-
տալիստ Զայդենբաումը, մի քանի ամուսնական զույգեր, մի վեց-
յաթ երեխա, իմպրեսիսնետների սեփականատեր Ռոզենֆելդը:

որին այդպես էլ չէր հաջողվել մեկնել, մի քանի կիսաշափառհամակերաններ և ինչ-որ ծերունիներ:

Ընթրիքի ժամանակը դեռ չէր եկել, բայց նրանցից ոչ մեկը չէր ուզում վերագրանալ Հյուրանոցային իր համարի աւաղտուկ մենությունը, Նրանք բոլորը հավաքվել էին իրար զիփի, յուսումունք և զրեթե հնագանդված ճակատակրին: Նրանցից յուրաքանչյուրն այնքան դժբախտություններ էր տեսել, որ ապագայի հանդեպ բոլորովին անսարքեր էր:

— Արիստոկրատիան մեկնեց, — ասաց Զայդենբաումը: — Հիմա այստեղ մնացել են միայն ցմահ կալանքի և մահվան զատապարտութեները: Ըստրյալ ժողովորդ է: Բոլորը Եհովայի սիրեցյալներն են: Հատուկ ջառդի համար նախատեսվածները, Կեցցի՝ կյանքը:

— Աչինչ, գեռ հսպանիա կա, — ասաց Ֆինկենշտայնը: Նրա առաջ զրված էր շախմատի տախտակը և «մատեն» լրագիրը՝ իր շախմատային խնդիրներով:

— Իսպանիա, Ինչպես չէ: Ֆաշիստներն ուղղակի կարոտել են հրեաներին, ոտքները սահմանից ներս շղրած փաթաթվում ու պաշպառ են:

Գեր, բայց ձեզ ու արագաշարժ մատուցողունին կալվադոսը բերեց: Զայդենբաումը պենսնեն դրեց քթին:

— Մեզանից ոչ մեկը նույնիսկ խմել շգիտի ինչպես պետքն է, — բացատրեց նա: — Հանգամանալից: Արպեսզի զոնե մի զիշեր մոռանա բոլոր այս թշվառությունները: Ահասփերի հետնորդները: Մեր օգերում նույնիսկ ինքն այդ ծեր թափառականը կարող էր հռւսահատվել: առողջ փաստաթղթերի նրան թույլ չէին տա նույնիսկ ոտքը ոտքի առաջը ցցել:

— Մի բաժակ խմել մեզ հետ, — ասաց Մորոզովը: — Էավ կալվադոս է Տիրուհին, փառք ասածո, գեռ այդ շգիտի: Թե չէ զինն իսկուն կրարձրացնի:

Զայդենբաումը զլուխն օրորեց:

— Ես չեմ խմում:

Իտալիկի աշխն ընկալ վաղաց շամփրված մի մարզու վրա, որն անընդհատ զբաղանից մի հայելի էր հանում և նայում իրեն:

— Այդ ո՞վ է, — հարցրեց նա Զայդենբաումին, — Ես դրան այստեղ երեք շեմ տեսել:

Զայդենբաումը քմծիծաղեց:

- Սա նորահայտ Ահարոն Գոլգոթերգն է:
- Ինչպես թե: Նրա կինն այդքան շուտ ամուսնացե՞լ է:
- ԱՀ: Նա սրան վաճառել է հանգուցյալ Գոլգոթերգի անձնագիրը, երկու հազար ֆրանկով: Մերունի Գոլգոթերգը ալեհեր մորուք ուներ, այդ պատճառով էլ այս մեկը ստիպված է մորուք անձնեցնել: Անձնագրի լուսանկարի համաձայն: Ապա տեսեք ինչպես է անընդհատ մորուքը ձգում: Միդու շի անում անձնագիրը օդտաղործել այնքան ժամանակ, քանի դեռ նախորդի նման մորուք շի աճեցրել: Աշխատում է ժամանակից առաջ ընկնել:

Խավիկը նորից նայեց շատիրված մարդուն, որը մի գլուխ ձգձգում էր մորուքն ու նայում հայելուն:

— Հակառակ դեպքում նա կարող է ասել, որ մորուքն այրվել է:

— Դա լավ իդեա է: Ես գլխի կցցեմ նրան: — Զայդենբաումը պենսնեն քթից վերցրեց և սկսեց ձեռքի վրա շղթայով այս ու այն կողմ օրորել: — Մի տեսեք, թե ինչ զզվելի պատմություն է, — ժամանով ասաց նա: — Ընդամենը երկու շաբաթ առաջ դա մարուր առևտրական գործարք էր: Իսկ Հիմա Վիզենհոֆն արդեն խանդում է, իսկ Ռութ Գոլգենբերգն էլ քաշվում է մի տեսակ: Փաստաթղթի դիվային ազդեցություն, չէ՞ որ անձնագրով այդ մարդը Ռութի ամուսինն է:

Զայդենբաումը վեր կացավ ու գնաց դեպի նոր Ահարոն Գոլգենբերգը:

— Փաստաթղթի դիվային ազդեցություն... Դուք եկավ ինձ, — զիմեց Մորողովը Խավիկին: — Այսօր դու ի՞նչ ես անելու:

— Կետ Հետարեմք «Նորմանդիայով» այսօր երեկոյան մեկնում է: Պետք է նրան Եւրուր տանեմ: Նա մեքենա ունի: Հետո մեքենան ետ եմ բերելու, հանձնեմ զարածի տիրոզը: Կետք մեքենան նրան է վաճառել:

— Նա կարո՞ղ է մեքենայով այդքան ճանապարհը գնալ:

— Իհարկե: Հիմա ոչ մի նշանակություն չունի, թե ինչ է անում: Նախում շատ լավ բժիշկ կա: Իսկ նյու-Յորքում... — Խավիկը թոթվեց ուսերն ու խմեց իր կալվադոսի բաժակը:

«Կատակոմբայի» օդը կանգնած էր և ծանր: Ճաշարանը լուսամուտներ լուսեր: Փոշոտ, արհեստական արմավենու տակ երկու

ծեր ամուսիններ էին նստած, Նրանք սուզվել էին թախծի մեջ, որը պատի նման շրջապատել էր նրանց, նստել էին անշարժ, իբրաք ձեռք բռնած, և թվում էր, թե այլևս վեր կենալ չեն կարող:

Ռավիկին հանկարծ թվաց, թե աշխարհի վիշտը կուտակվել է գետնի տակ գտնվող այս ճաշարանում, որտեղ արեկի լույսը ներս չի թափանցում: Առաստաղից կախված դեղին, խունացած էլեկտրական լապտերները ինչ-որ հիվանդազին լույսով էին լըցնում պատերի ներս և մթնոլորտը դարձնում ավելի անմիտիթարական: Լուսիլունը, հազիվ լսելի շնչացները, փողերի և հազար անգամ թերթած ու շուռումուռ տված փաստաթղթերի խշխշոցը, լուսումունց նստելը, այս բոլորի վերջը տեսնելու անզոր սպասումները, ջղաձիգ արիության աննշան դրսերումները, հազար անգամ ստորացված կյանքը, որն այժմ արգեն անկյուն է խրվել ու ճրգմբվում, հուսահատ, անօգնական... նա մտովի տեսավ այդ բոլորը, զգաց այդ կյանքի հոտը, հոտը սարսափի, վերջին անընդգրկելի, համրացած սարսափի հոտը... նա զգում էր այդ հոտը և գիտեր որտեղից է գալիս... Համակենտրոնացման ճամբարից... երբ մարդկանց բռնոտում էին փողոցներում, դուրս էին քաշում անկողիններից, լցնում էին բարաքներն ու փակում դռները... և նրանք փակված դռների հետևում սրտի դողով սպասում էին, թե ինչ են անելու իրենց:

Նրա կողքին գտնվող սեղանի մոտ երկու մարդ էին նստած. մի կին, մազերը առջեցից երկու մասի բաժանած, կոկիկ սանրվածքով, և նրա ամուսինը: Նրանց առջեւմ կանգնած էր մոտ ութ տարեկան մի տղա: Քիչ առաջ նա շրջում էր սեղանների միջև, լսում խոսակցությունները, իսկ հիմա վերագրածել էր ժնողների մոտ:

— Ինչո՞ւ ենք մենք հրեա, — հարցրեց նա մորը:

Մայրը շպատասխանեց:

Ռավիկը նայեց Մորոզովին:

— Ես պետք է գնամ, — ասաց Ռավիկը: — Կինիկայում գործունեմ:

— Ես էլ եմ գնում, — ասաց Մորոզովը:

Նրանք սանդուղքով վեր բարձրացան:

— Գիտես, Ռավիկ, շափն արդեն անցնում է, — ասաց Մորոզովը: — Եվ դա բեզ ասում եմ ես, նախկին անտիսեմիտու:

«Նատակոմքայից» հետո կլինիկան թվում էր բավական հաճելի մի տեղ, Այստեղ նույնպես տառապանք կար, կար հիվանդություն և վիշտ, բայց դրա հետ միասին այստեղ այդ ամենը տրամաբանորեն իմաստավորված էր: Մարդ հասկանում էր, թե որն է այստեղի տառապանքների պատճառը, և ինչ կարելի է անել կամ շանել: Այստեղ որոշակի փաստեր կային, որ կարելի էր տեսնել, շոշափել, զգալ ինչով կարելի է երևոյթների առաջն առնել:

Վերերը նստել էր իր առանձնասենյակում և թերթ էր կարդում: Խավիկը նրա ուսի վրայով նայեց վերնագրերին:

— Եատ զարմանալի է, ճիշտ է, — հարցրեց նա:

Վերերը թերթը զպրտեց հատակին:

— Մախուների շայկա՝: Ես մեր քաղաքագետների հիսուն տոկոսին կկախեի:

— Ինչո՞ւ հիսուն, իննսուն տոկոսին, — ճշտեց Խավիկը: — Որևէ տեղեկություն չունե՞ք Դյուրանի կլինիկայի հիվանդ կնոջից:

— Նրա վիճակը լավ է, — Վերերը ձեռքի զղային շարժումով մի սիգար վերցրեց: — Զեզ համար այս բոլորը հեշտ է, Խավիկ, բայց ես ֆրանսիացի եմ:

— Դուք ֆրանսիացի եք, իսկ ես ոչ ոք եմ: Ես կուզեի, Գերմանիայի թերությունը միայն նրա ծախվածությունը լիներ:

Վերերը նայեց Խավիկին:

— Ես հիմարություններ եմ դուրս տալիս: Խնդրում եմ, ինձ ներեք: — Նա մոռացել էր սիգարը վառել: — Պատերազմ լինել չի կարող, Խավիկ: Դա բացառված է, Այդ բոլորը հալոցներ և սպառնալիքներ են, Ամենավերջին վայրկյանին էլ լինի, միևնույն է, մի բան կկատարվի: — Նու մի քիչ լուեց: Նրա նախկին ինքնավստահությունից հետք անդամ չկար: — Վերջապես մենք գեռ Մաժինոյի գիծ ունենք, — զրկելի աղերսագին ասաց նա:

— Իհարկե, — ասաց Խավիկը առանց ներքին համոզվածության, Հազար անգամ նու այդ նույն բանը լսել էր: Համարյա բոլոր տեսակի խոսակցությունները ֆրանսիացիների հետ դրանով էր վերջանում:

Վերերը ճակատը սրբեց:

— Դյուրան իր կասիտալը փոխադրել է Ամերիկա: Դա նրա քարտուղարութին ինձ ասաց:

— Եատ բնորոշ է:

Վերերը գրգոված աչքերով նայեց Ռավիկին:

— Նա միակը չէ: Իմ աները ֆրանսիական ակցիաները փռխել է ամերիկյանի հետ: Գաստոն Ներեն իր բոլոր զրամները դարձրել է դոլլար և պահում է սեյֆում: Իսկ Դյուպոն, ըստ լուրերի, իր պարտեզում մի քանի պարկ ուսկի է հորել: — Վերերը տեղից կանգնեց: — Ես շեմ կարողանում այդ մասին խոսել: Ռւզակի հրաժարվում եմ: Դա հնարավոր բան չէ: Անհնար է դավաճանել և վաճառել Ֆրանսիան: Եթե վտանգը զա, բոլորը կմիավորվեն: Բոլորը:

— Բոլորը, — առանց ժպտալու ասաց Ռավիկը: — Նույն թվում՝ արդյունաբերողներն ու քաղաքագետները նույնպես, որոնք հիմա արդեն Գիրմանիայի հետ զեշեֆտների մեջ են մտել:

Վերերը հավաքեց իրեն:

— Ռավիկ, եկեք... եկեք այդ մասին այլևս չխոսենք: Խռսեք ուրիշ բաներից:

— Շատ լավ: Ես Կետ Հեգատրեմին պետք է տանեմ Շերբուր: Գիշերվա կեսին կվերադառնամ:

— Լավ! — Հուզմունքից Վերերի շնչառությունն արագացած էր: — Իսկ դո՞ւք, Ռավիկ... Դուք ի՞նչ եք նախապատրաստվում անել:

— Ոչ մի բան: Ես կընկնեմ ֆրանսիական որևէ համակենտրոնացման ճամբար: Հույս ունեմ զա շատ ավելի լավ կլինի, քան գերմանականը:

— Դա բացառված է, Ֆրանսիան փախստականներին չի կալանավորի:

— Սպասենք, կտեսնենք: Եթե ուզում եք իմանալ, դա հենց այն դեպքն է, որի դեմ մարդ առարկել չի կարող:

— Ռավիկ...

— Լավ: Կահսնենք: Տա աստված, որ դուք ճիշտ լինեք: Իսկ չե՞ք լսել, որ Լուվրը էվակուացվում է: Լավագույն նկարներն ուղարկում են Միջին Ֆրանսիա:

— Ոչ, չեմ լսել: Չեզ ո՞վ է ասել:

— Ես այսօր այնտեղ էի: Շարորի տաճարի կապույտ վիտրաժները նույնպես արդեն փաթեթավորված են: Եթեկ ես այնտեղ էի: Սենտիմենտալ ճանապարհորդություն էր: Ռւզում էի մի անգամ էլ տեսնել: Բայց արդեն տարել էին: Զէ որ օդանավակայա-

նը հենց կողքին է, եվ արդեն նոր լուսամուտներ էին դրել, Ինչպես
անցյալ տարի Մյունխենի խորհրդակցության ժամանակ:

— Տեսնո՞ւմ եք! — Վերերին իսկույն կպավ այդ փաստար-
կից! — Չէ՞ որ այն ժամանակ նույնպես որևէ բան չպատճեց:
Մեծ հոգումներ եղան, բայց հետո Զեմբեալենը եկավ խաղաղու-
թյան իր հովանոցով:

— Այու Խաղաղության հովանոցը մինչև Հիմա Լոնդոնում է
գտնվում... իսկ Հաղթանակի աստվածութին դեռ Լուվրում է...
թեև առանց գլխի, Նա կմնա Փարիզում, Զափազանց ժանր է և
մեծ՝ տեղափոխելու համար: Դե լավ, ես պետք է գնամ: Կետ
Հեզոտրեմը ինձ է ապասում:

«Նորմանդիան» սպիտակ և հազարավոր լույսերով ողողված
գիշերային խավարում կանգնած էր նավամատուցի մոտ: Մո-
վից ազարույր ու զով քամի էր փշում: Կետ Հեզոտրեմն ամուր
փաթաթվեց վերարկուի մեջ, Նա սոսկալի նիշարել էր: Երեսին
կաշուց ու ոսկորներից բացի ոչինչ չէր մնացել: Միայն խոշոր աշ-
քերն էին, որ մթին լճակների նման ահազդու փայլվում էին:

— Ավելի լավ կլիներ, ես մնայի այստեղ, — ասաց Կետ
Հեզոտրեմը: — Հանկարծ, շգիտեմ ինչու, մեկնելը սոսկալի ժանր
թվաց ինձ:

Առաջիկն ուշադիր նայեց Կետ Հեզոտրեմին: Ահա կանգնած
է այս հզոր նավը՝ այսինքն լուսավորված տրավով, մարգկային
հոսանքը հոսում լցովում է ներս, շատերն այնպես են շտապում,
կարծես զեռ վախենում են ուշանալ ու ետ ընկնել նավից: Ահա
կանգնած է շողողուն այս պալատը: որն այլևս ոչ թե ռնորման-
դիա» է կոչվում, այլ Ազատագրում, փախուստ, փրկություն: Նա
եղել է Եվրոպայի հազարավոր բաղաքներում ու ամենացածր
կարգի կեղտուտ հյուրանոցներում, եղել է անշուր սենյակներում
ու տների ներքնահարկերում, որտեղ տասնյակ հազարավոր
մարդկանց: Համար այս նավը կյանքի անհասանելի միքած է
թվում: Իսկ այստեղ նրա կողքին կանգնած այս կինը, որի ներ-
սը մահը լափում է, բարայիկ ու հաճելի ձայնով ասում է: «Ավե-
լի լավ կլիներ, ես մնայի այստեղ:

Ամեն ինչ կորցրել է իմաստը: «Ինտերնացիոնալ» հյուրանոցի էմիգրանտների, ինչպես և ծվրոպայում ցրված հազարավոր սխնդրնացիներում ապրողների համար, բոլոր հալածվածների, տանջվածների, դեռ փախուստով փրկվողների կամ արդեն բռնվածների համար այս նավը թվում էր իսկական ավետյաց երկիր: Եթե հանկարծ նրանց ձեռքն բնկներ այս «Նորմանդիա» նավի տոմսը, երշանկությունից նրանք խելքները կթոցնեին, կհեկեկային ու կհամբուրեին նավի տրապը, կսկսեին հավատալ, որ աշխարհում հրաշքներ կան... Մինչդեռ Կետ Հեգութեմը, որ առանց այն էլ դեպի մահ էր գնում, կանգնել է նրա կողքին, հոգնած ձեռքին բռնել է քամուց թոթուացող տոմսը և ասում է: «Ավելի լավ կլիներ ես մնալի այստեղ»:

Եկան մի խումբ ամերիկացիներ, նրանք քայլում էին դանդաղ, հանգիստ, և սրտագին ու բարձրաձայն զրուցում էին միմյանց հետ: Թվում էր, թե աշխարհի ժամանակը նրանց տրամադրության տակ է: Նրանք մեկնում էին դեսպանության հարկադրությամբ և հենց այդ հարցն էլ քննարկում էին: Իհարկե, ափսոս, որ գնում են, Հետաքրքիր կլիներ տեսնել, թե իրադարձություններն այստեղ ինչ ընթացք կտանան: Միենույն է, իրենց՝ ամերիկացիներին, ոչինչ պատահել չէր կարող: Զէ՛ որ նրանք այստեղ իրենց դեսպանությունն ունեն: Միացյալ Նահանգները չեղոք երկիր է: Մի խոսքով, շատ ափսոս, որ գնում են:

Գումարիների բուրմունք: Թանգաղին զարդեր: Աղամանզների կայծկլտանք: Ընդամենը մի քանի ժամ առաջ նրանք «Մաքսիմում» նստած ուսում էին: Գները դոլլարով ծիծաղելի էժան էին: Իսկ ընթրիքի վերջում մատուցած 1929 թվականի «կորտոն»-ը, և կամ թե չէ 1928 թվականի «պոլ ոռժեն»: Հիմա էլ «Նորմանդիա» նաև: Կգնան բար, կնսուեն, տրիկ-տրակ կխաղան, մի քանի բաժակ վիսկի կխմեն... իսկ հյուպատոսությունների առաջ հուսատ մարդկանց երկար, անվերջանալի շարքեր, որոնց վրա սկ թուփերի նման կախվել է մահվան սարսափը: Ընդունարաններում հյուպատոսության մի քանի գերհօնած աշխատակիցներ: Աննշան քարտուղարի զինվորական դաշտային դատ, քարտուղար, որն անքնդհատ զլուխն օրորում է և ասում: «Ռ'չ: Ա՛չ մի վիզա: Ռ'չ: Դա անհնար էս: Լուսթյան դատապարտված անմեղ մարդկանց վրա լուսթյամբ կայացրած մահվան դատավճիռ: Ռավիկը

լարված նայում էր նազին, որը հանկարծ փոխվեց ու դարձավ տապան, թեթև մի տապան, որ ջուրն իշնելով սկսել էր լողալ ջրհեղեղից փրկվելու համար։ Մի անգամ ջրհեղեղից արդեն փրկվել էր, իսկ այժմ նրա ալիքները նորից հասնում էին իրեն...

- Զեր գնալու ժամանակն է արդեն, Կետ։
- Արդե՞ն, Է՛ս, մնաս բարով, Ռավիկ։
- Գնաս բարով, Կետ։
- Մենք իրար խարելու կարիք չունեինք, Ճի՞շո է, Ռավիկ։
- Իհարկե, Կետ։
- Շուտ եկեք Ամերիկա...
- Անպայման կդամ, Կետ... շուտով...
- Մնաս բարով, Ռավիկ։ Ամեն, ամեն ինչի համար շնորհակալ եմ։ Իսկ հիմա կգնամ։ Կրաքարանամ վերսի տախտակամածը և ձեռքով հրաժեշտի նշան կանեմ։ Մի՛ հեռացնեք, քանի դեռ նավը չի շարժվել, և գուք նույնպես ձեռքով արեք։
- Շատ լավ, Կետ։

Փոքր-ինչ օրորվելով, Կետը տրապով վեր բարձրացավ, Նրա նրբին, բայց նիհարած կազմվածքը այնպիս էր տարբերվում մյուսներից, որ թվում էր, թե մկանային շերտը բացակայում է։ Նրա մեջ անխուսափելի մահվան մի սկ նրբագեղություն կար։ Դեմքը համարձակ էր, գլուխը կարծես եգիպտական բրոնզե կատվի գլուխ լինեք — պահպանվում էին միայն դիմագծերը, շունչը և աշքերը։

Վերջին ուղարկները։ Քրտինքի մեջ ողողված ինչ-որ մի հրեա՝ թեին գցած մորթե վերարկուով։ Նա հիստերիկի նման զուգողում է և վազում, հետեւ գցած երկու բեռնակիրների։ Վերջին ամերիկացիներն են։ Հետո գանդաղ գետնից կորվելով բարձրանում է տրապը։ Տարօրինակ մի զգացում։ Թվում է, թե տրապը բարձրանում է հավիտենապես։ Կարծես ամեն ինչ արդեն վերջացավ։ Զրի մի նեղլիկ շերտ։ Ընդամենը երկու մետր լայնությամբ։ Բայց զա սահմանն է։ Սահմանը, որ ընկած է Ամերիկայի և Եվրոպայի միջև։ Սահմանը փրկության և կորստի։

Ռավիկն աշքերով փնտրեց Կետ Հեգոտրեմին։ Եվ շուտով գտավ։ Կետը ֆալշրուտի մոտ կանգնած, ձեռքը թափահարում էր։ Ռավիկը նույնպես թափահարեց։

Թվում էր, թե սպիտակ նավը տեղից շարժվեց։ Թվում էր, ափը ետ նահանջեց։ Թիշ Հոգիվ նկատելի։ Ծգ հանկարծ «նորմանդիան» ազատվեց ու հեռացավ։ Խավար երկնքի ֆոնի վրա նա անհասանելի սավառնում էր մթին ջրերի վրայով։ Ուղևորների բազմության մեջ Ռավիկն այլևս չէր կարողանում տարրերել Կետ Հեգատրեմին։ Ափում նստածները լուս նայում էին իրար երեսի՝ շփոթահար և կամ էլ շինծու ուրախությամբ։ Ումանք հեռանում էին անմիջապես, իսկ ոմանք էլ առանց շտապելու և դժկամորեն։

Իրիկում էր Մեքենան ետ էր սլանում դեպի Փարիզ։ Նորմանդիայի կենդանի ցանկապատերն ու պտղատու ծառերի այգիները թոշում էին նրա կողքով։ Մառախչապատ երկնքից կախվել էր մեծ և օվալաձև լուսինը։ Ռավիկն արդեն մոռացել էր նավի մասին։ Նրան փոխարինել էր սքանչելի պեյզաժը, չոր խոտի և հասած խնձորների բուրմունքը, չորությունն ու խորին անդորրը, այն ամենը, ինչ անփոփոխ է մնում։

Մեքենան գնում էր գրեթե անձայն։ Նա այնպես էր գնում, կարծես, ծանրության ուժը ոչ մի զորություն չուներ նրա վրա։ Կողքով ետ էին շահում տները, եկեղեցիները, ծառերը, գինետերը և բիստրոների ոսկեգույն թերը, փայլվող գետը, ջրացացը, և ապա նորից գաշտավայրի հարթ ուրվագեծերը, որի վրա տարածված երկնակամարը ներսի կողմից նման էր վիթխարի խեցու, ուր կաթնագույն սաղափի մեջ առկայծում է լուսնի մարգարիտը։

Ամեն ինչ վերջացել էր, հասել իր ավարտին։ Ռավիկը դա մի քանի անգամ արդեն զզացել էր նախկինում։ Բայց հիմա այդ նույն զզացումն ավելի լրիվ էր և ավելի ուժեղ։ Այդ զզացումից ազատվել չէր կարելի, նա թափանցում էր հոգու խորքը, և ոչինչ այլևս չէր դիմադրում նրան։

Ամեն ինչ գառել էր անկշիռ և լողում էր տարածության մեջ։ Ապագան ու անցյալը հանգիպել էին իրար, և երկուսն էլ ոչ ցանկություն ունեին, ոչ ցավ։ Ապագան և անցյալը հավասարապես կարեռ էին թվում և նշանակալից։ Հորիզոնները հավասարվել էին, և ինչ-որ տարօրինակ մի ակնթարթում գոյության նժամերը կանգնեցին նույն դժի վրա։ Ճակատագիրը երբեք չի կարող լինել նրան հակադրվող հանգիստ արիությունից ավելի ուժեղ։ Իսկ եթե

այդ հակադրվելը ուժերից արդեն վեր է, կարելի է ինքնասպան լինել և ավ է, եթե մարդ դա գիտակցում է, բայց շատ ավելի լավ է, եթե նա գիտակցում է նաև, որ քանի դեռ մարդ ապրում է, ոչինչ վերջնականապես կորած չէ:

Իտավիկը գիտեր, ինչ է նշանակում վտանգ, գիտեր, որտեղից կարող է լինել այդ վտանգը, գիտեր, որ վազը ինքը հարկադրված է լինելու պաշտպանվել... Բայց այս գիշեր, կորած Արարատի ափերից վերադառնալու այս ժամին, եթե նա գնում էր դեպի այն տեղը, որտեղից վերահաս կատաստրոֆայի դղրդյունն էր լսված և զգացգում արյան հոտը, ամեն ինչ հանկարծ դարձավ բռլորովին արտասովոր և զրկվեց իր անունից ու իմաստից: Վտանգը մնում էր վտանգ, բայց և դադարել էր վտանգ լինելուց: Ճակատագիրը զոհ էր և աստվածություն, որին միևնույն ժամանակ զոհ են մատուցում: Իսկ վաղվա օրը անհայտ մի աշխարհ էր:

Ամեն ինչ լավ էր: Եվ այն, ինչ տեղի էր ունեցել, և այն, ինչ լինելու էր: Բավական էր և դաս թթե նույնիսկ դա վերջինն էր լինելու, թող լիներ, Մեկին սիրել էր և կորցրել այդ մեկին: Մի ուրիշին ատել էր և սպանել նրան: Նրկուսն էլ ազատել էին իրեն: Մեկը կործանել էր նրա զգացմունքը, մյուսը հանգըրել էր անցյալի մասին հիշողությունները: Ոչինչ անավարտ չէր մնացել: Ոչ մի ցանկություն այլևս չկար: Ոչ ատելության, ոչ տրտունչի: Եթե վիճակված է, որ որեւէ բան նորից պետք է լինի, թող լինի: Առանց սպասումների և հուսադրության, նրանց կործանումը վիշտ է բերում իր հետ: Հիմա ինքը փորձված է: Այդ փորձը ոչ թե նրան թուլացրել, այլ ընդհակառակը, ուժեղացրել է: Մոխիրն արգեն մաքրված է, մարմնի խոցված մասերը նորից կենդանություն են ստացել, ցինիզմը ոչ թե թուլացնում, այլ զարձնում է ավելի ուժեղ: Եվ դա շատ լավ էր:

Կանն անցնելուց հետո նրանք ձիերի հանդիպեցին: Գիշերային մթության մեջ ձգված ձիերի անվերջանալի շարքեր, որոնք լուսնի շողերի տակ կարծես ուրվականներ լինեին: Հետո հայտնվեցին շորս-շորս կանգնած մարդկային շարքերը: Տղամարդիկ ձեռքերին տանում էին կապոցներ, ստվարաթղթե արկղներ, փաթեթներ: Մոքիլիզացիան սկսված էր:

Նրանք շարժվում էին առանց աղմուկ հանելու, Աշոք շէր երգում, Աշոք մի խոսակցություն չկար, Գիշերային իրավարի միջով ստվերների այդ շաղքերը քայլում էին ճանապարհի աջակողմյան եղրով, որպեսզի տեղ թողնեն մեքենաների երթեւեկության համար:

Թավիկը մեկը մյուսի հետևից անցնում էր այդ շարքերի կողքով, Զիեր, մտածեց նա, Զիեր՝ ինչպես 1914 թվին, Տանկեր շկան, Միայն ձիեր նն:

Նա կանգ առավ բենզինի սյունակի մոտ, որպեսզի մեքենայի համար բենզին վեցնի, Փոքրիկ գյուղի տների լուսամուտներում զեռ լույսեր կային, առաջին գյուղից ոչ մի ձայն չէր լսվում, թվում էր, թե բոլորը համրացել են, Գյուղի միջով անցավ շարասյուներից մեկը Մարդիկ նախում էին նրա հետևից, Աշոք ձեռքով չարեց:

— Վաղն ինձ էլ նն տանելու, — ասաց բենզինի սյունակի մոտի մարդը, Նա գյուղացու պարզ, արկից սևացած զեմք ուներ, — Հայրս սպանվել է անցյալ պատերազմում, պապս՝ 1871 թվի պատերազմում, Իսկ ես Էլ վաղն եմ դնալու Նույն հին պատմությունն է, որ գարերով շարունակվում է, Ուզում ենք թե լենք ուզում, միենույն է, պետք է գնանք, թեև մեջը ոչ մի օգուտ չկա:

Նա հայացքը գցեց բենզինի խղճուկ պոմպին, փոքրիկ տնակին և կողքին լուս կանգնած կնոջը:

— Քսանութ ֆրանկ երեսուն սանտիմ, մեսյո:

Նորից ընդհատվեց պեյզաժը, Լուսին, Մորիլիզացվածների շարքեր, Զիեր, Լուսիթյուն, Թավիկը կանգ առավ մի փոքրիկ ուստորանի առաջ, Դրսում երկու սեղան կար դրված, Ռեստորանի տիրուհին բացատրեց, որ ընթրիքը վերջացել է, այնու ուտելու ոչինչ շունի, Բայց, ինչպես էլ ուզում է լինի, Թավիկն ուզում էր որևէ բան ուտեր Իսկ Ֆրանսիայում պանրով ձվածեղը ընթրիք չէր համարվում, Վերջապես նրան հաջողվեց տիրուհուն համոզել, ձվածեղին ավելացնի նաև սալաթ, սուրճ և մի գրաֆին գինի:

Թավիկը մենակ նստել էր վարդագույն շենքի առաջ և ուտում էր, Մարգարետիների վրա փովել էր մառախուզը, Լովեց գորտերի կոկոռը, Անսահման լուսիթյուն էր, Միայն շենքի վերին հարկից էր, որ բարձրախոսի ձայն էր գալիս, Հաղորդավարի ձայնն էր — հանգստացնող, վատահ, առաջն միենույն ժամա-

նակ անսփոփ ու ամբողջովին ավելորդ: Բոլորն էլ լոռմ էին, բայց ոչ ոք չէր հավատում նրան:

Ռավիկը վճարեց:

— Փարիզի լույսերը քողարկված են,— ասաց տիրուհին: — Հենց նոր ռադիոն հայտնեց:

— Մի՞թե:

— Այու, Թղաքին հարձակումից ապահով լինելու համար: Իտագիոն ասաց, որ դա արվում է նախազգուշական նպատակով: Այմի պատերազմ, ասում են, չի լինելու: Հիմա բանակցություններ են վարում: Գուք ի՞նչ կարծիքի եք:

— Ես չեմ կարծողմ, թե արդեն պատերազմ է: — Ռավիկը չգիտեր, ինչ պատասխանի:

— Աստված տա այդպես լինի: Թե չէ ի՞նչ օգուտ: Գերմանացիք էեհաստանը կզավթեն, հետո էլ էլզաս-լոթարինգիան կպահանջեն: Դրանից հետո էլ՝ գաղութները: Հետո էլ մի ուրիշ բան, եվ այդպես պահանջները գնալով այնքան կոկոի ավելացնել, որ մենք ստիպված կլինենք կամ լրիվ հանձնվել, կամ էլ պատերազմ հայտարարել: Ավելի լավ է, ինչ լինելու է, միանգամբ լինի:

Մեստորանի տիրուհին դանդաղ տուն գնաց: Ճանապարհով նորից մի շարասյուն էր անցնում:

Հորիզոնում երևում էր Փարիզի կարմիր հրացոլքը: Լուսաբողարկում է... Փարիզի լույսերը քողարկված են: Զարմանալու ոշինչ շկար: Զէ՞ որ վազը մյուս օրը պատերազմ կհայտարարվի Բայց չնայած դրան, ննշում էր տարօրինակ: Փարիզում լուսաբողարկում է: Փարիզո՞ւմ: Թվում էր, թե աշխարհի լույսը խավարել է:

Արդեն արվարձաններն են: Սենան: Փոքրիկ փողոցների եռուղերը, Ահա լարի պես ուղիղ ավենյուն, որ գնում է զեսի Հաղթական կամարը: Գուհատ ու զեռ լույսերով ողողված, նա զեր էր խոյանում էտուալ հրապարակի միգաշղախ լույսերի մեջ: Խոկ կամարի հետևում Ելիսեյան դաշտերն էին, որ նույնպես դեռ շողցողում էին փայլվող լույսերի ծովում:

Ռավիկը թեթևացած շունչ քաշեց: Նրա մեքենան սլանում էր առաջ, սլանում էր քաղաքի միջով, և հանկարծ նա տեսավ, որ Փարիզն արդեն սկսել է ծածկվել խավարով: Փայլվելուն մաշկի վրա երևացող քոսկեղի նման այստեղ ու այնտեղ հայտնվում էին խավարի հիվանդադին լաքաները: Էռւային ոեկլամների խայտարդեա խաղը որոշ տեղերում կարծես կերած լինեին այն երկար սավերները, որոնք սպառնագին կերպով թաքնվել էին սակավաթիվ և վեհերոտ կարմիր, սպիտակ, կապույտ և կանաչ լույսերի միջև: Առանձին փողոցներ արդեն կուրացել էին, թվում էր, թե այդ փողոցների միջով հսկայական ու որդեր են սողացել և ճըգմել ու ոչնչացրել ամեն տեսակի փայլ: Գեորգ Հինգերորդի ավենյուն ամբողջովին խավար էր: Մոնտենի ավենյունում հենց նոր հանգան վերջին լապտերները: Այն շենքերը, որոնցից գիշերները լույսերի կասկադներ էին հորդում դեպի աստղերը, այժմ սեեռված դեպի խավարն էին նայում իրենց մերկ, գորշ ֆասադներով: Վիկտոր Էմանուել Օբրորդի ավենյուն խավար էր կիսով շափու Մյուս կեսը դեռ լուսավորված էր: Կարծես կաթվածահար և հոգեվարքի մեջ գտնվող մարմին լինի, որի կեսն արդեն մահացել է, իսկ մյուս կեսը զեռ կենդանի է, մտածեց Ռավիկը: Հիվանդությունը թափանցում է ամենուրեք, իսկ երբ Ռավիկը վերադարձավ Համաձայնության հրապարակը, նրա վիթխարի շրջանակը նույնպես արդեն մահացած էր:

Դունատ և ամբողջովին գունաթափ կանգնած էին մինիստրությունների շենքերը: Էռւայսերի շղթաներն անհետացան: Տրիտոնները և Ներայիդները, որոնք ամեն գիշեր պարում էին լույսերի ճերմակ փրփուրների մեջ, այժմ անձև, գորշ քարերի նման անշարժացել էին իրենց գելթինների վրա: Շատրվաններն ամայացել էին, սկիզ էր տալիս նրանց միշից հորդող զուրը: Երթեմնի փայլատակող էութուրյան կոթողը, որպես հավիտենականության ահեղ կապարյա մատ, նետվել է դեպի միջին երկինքը: Մանրէնների նման ամենուրեք սողում էին հակաօդային պաշտպանության գունատ-կապտագուն լապտերիկների հազիվ նշմարելի շղթաները և, նեխածորեն առկայծելով, տարածվում էին լուսիցամբ կործանվող քաղաքի փողոցներով, որը կարծես վարակված լիներ ինչ-որ տիեզերական տուրերկուով:

Իւալիկը մեքենան հանձնեց գարաժին։ Հետո տաքսի նստեց և մեկնեց «Ինտերնացիոնալ»։ Հյուրանոցի մուտքի առաջ տիրուհու տղան սանդուղքը էր դրել և, վրան կանդնած, կապույտ լապտեր էր զնում փամփուշտի մեջ։ Մուտքի լուսավորությունը միշտ էլ այնքան էր եղել, որ հազիվ էր կարգացվում հյուրանոցի ցուցանակը։ Իսկ այժմ աղոտ կապույտ լուսի տակ երկում էր ցուցանակի աջ մասը միայն «...նացիոնալ»... և այն էլ մեծ գմբարությամբ։

— Էավ է, որ եկաք,— ասաց հյուրանոցի տիրուհին։ — Այստեղ մեզ մոտ մի կին խելազարվել է։ Ցողերորդ համարում։ Հսա երեսութին, լուզ կլինի, որ նա այստեղից գնա։ Ես չեմ կարող խելազարված կնոջը պահել իմ հյուրանոցում։

— Գուցե նա ոչ թե խելազարվել, այլ զղային նոպայի մեջ է։

— Դա միևնույնն է։ Այդպիսիներին հոգեբուժարան են ուղարկում, ես արդեն դա ասել եմ նրա ամուսնուն։ Նա, իհարկե, այդ մասին լսել անզամ չի ուզում։ Իսկ ես այդ պատճառով միայն զիխացավանք կարող եմ ունենալ։ Եթե նա իրեն հանգիստ շպահի, ես ստիպված կլինեմ վտարել այստեղից։ Ուրիշ կերպ հնարավոր չէ։ Մյուսները պետք է կարողանա՞ն բնել թե՝ չեւ

— Վերջերս մեկն էլ «Ռից» հյուրանոցում էր խելազարվել, — ասաց Իւալիկը։ — Ինչ-որ պրինց։ Հետո բոլոր ամերիկացիները ուզում էին նրա սենյակը վերցնել։

— Դա ուրիշ բան է, նա խելազարվել է իր տարօրինակություններից։ Դա նույնիսկ էլեգանտություն է։ Իսկ այս կինը վըշտից է խելազարվել։

Իւալիկը նայեց տիրուհուն։

— Դուք կյանքը լավ եք հասկանում, մադամ։

— Պարտավոր եմ հասկանալ։ Ես վատ մարդ չեմ։ Փախստականներին ես եմ տեղ տվել։ Բոլորին։ Ասենք թե ես զրանով փող եմ վաստակում։ Այն էլ շատ լափավոր։ Բայց հո ես չեմ կարող խելազար կնոջը պահել այստեղ, որն անընդհատ ծղրտում է։ Դա արդեն շափը անցնում է, եթե չհանդարտվի, պետք է թողնի զնու

Խելազարվածն այն կինն էր, որի փոքրիկ տղան հարցնում էր, թե ինքն ինչու է հրեա։ Նա անկյունը մտած նստել էր մահակային և ձեռքերով ծածկել երեսը։ Սենյակը վառ լուսավորված

Էր, վառվում էին բոլոր լապտերները, ավելացրած նաև վառած
մոմերը վրան՝ երկու աշտանակ, որոնք դրված էին սեղանին:

— Տարականները,— մոթմոթում էր կինը, — տարականները:
Սկ, հաստ, փայլուն տարականները: Ահա, այնտեղ են, անկյու-
նում: Հազարներով են... Անթիվ են, անհամար... Լույսը վառեք,
շուտ վառեք լույսը, թե չէ հիմա բոլորը վրա կտան... Լույսը վա-
ռեք... Գալիս են... վրա են տալիս...

Նա ծղրտաց և սեղմիլեց անկյունի պատին... կուչ եկավ,
ժնկները վեր քաշեց գեպի կզակը, չուծ մատներով ձեռքերը սար-
սափով մնկնեց առաջ, ապակյա աշքերը չուց... Ամուսինն աշխա-
տում էր նրա ձեռքերը բռնել:

— Այստեղ ոչինչ չկա, մամ... անկյուններում ոչինչ չկա...

— Լույսը... լույսը վառեք... գալիս են... տարականները գա-
լիս են...

— Մեր լույսն արդեն վառած է, մամա: Չե՞ս տեսնում, որ
վառած է... նայիր, տես, նույնիսկ սեղանի վրայի մոմերն էլ են
վառած, — նա հանեց գրպանի լապտերը և նրա լույսն ուղղեց
պայծառորեն լուսավորված սենյակի լուսաղող անկյունին:

— Ահա, տես որ անկյուններում ոչինչ չկա, նայիր, ես լույ-
սը գցել եմ անկյունին... ոչ մի բան չկա...

— Տարականները... Տարականները գալիս են... Տարական-
ներից ամեն ինչ սեացել է... Բոլոր անկյուններից վրա են տա-
լիս... Լույսը... լույսը վառեք... պատերով սողում են վեր... ար-
դեն առաստաղից ցած են թափվում...

Կինը խոխոացրեց և ձեռքերը վեր պարզեց գլխի վրա:

— Ինչքա՞ն ժամանակ է, որ այդպես է, — հարցրեց Ռավի-
կը ամուսնուն:

— Մուքն ընկնելուց հետու ես տանը չեմ եղել: Գնացել էի...
ինձ խորհուրդ էին տվել մի անգամ էլ դիմել Հախտիի հյուպատո-
սին... ես նրա մոտ էի գնացել... Հետո վերցրել էի նաև տղա-
յիս... իհարկե, ոչինչ դուրս չեկագ... էլի չհաջողվեց... իսկ երբ
վերադարձանք, անկյունում նստել էր մահճակալին ու ծլում էր...

Ռավիկն արդեն շպրիցը պատրաստել էր:

— Անքնությամբ լէ՞ր տառապում:

Ամուսինը անօգնական նայեց իտավիկին:

— Զեմ կարծում, Սովորաբար հանգիստ բնավորություն ուներ, Մենք փող չունենք բուժարան տանելու համար, Մենք նաև... մի խոսքով, մեր ունեցած փաստաթղթերով նրան չենք կարող որևէ տեղ ընդունել տաք... Գոնե ձայնը կարեր... Մամա, մենք բոլորս այստեղ ենք, քո կողքին — ես եմ, Զիգֆրիդն է, բժիշկն է... այստեղ ոչ մի տարական չկա...

— Տարականնե՞րը, — ընդհատեց նրան կինը, — բոլոր կողմերից տարականներ են գալիս... վրա տված գալիս են... բոլոր կողմերից...

Ռավիկը սրսկեց:

— Երբեք այսպիսի բան ունեցե՞լ է, թե՝ առաջին անգամն է:

— Առաջին անգամն է: Չեմ հասկանում, թե սա ինչի՞ց է: Զդիտես, ինչո՞ւ է անընդհատ կրկնում...

Ռավիկը վեր բարձրացրեց ձեռքը:

— Մի հիշեցրեք այդ մասին: Մի քանի բոպեից հետո նա կքնի: Հնարավոր է, որ դա նա երազում տեսած լինի, որի ժամանակ սարսափել է և արթնացել: Կարող է պատահի, որ վաղն արթնանա ամեն ինչ մոռացած: Աշխատեք ոչինչ լիշեցնել: Իբրև թե ոչինչ չի էլ պատահել:

— Տարականնե՞րը, — նղղվելով շնչում էր կինը, — շաղիկ, մեծ-մեծ...

— Չեր ինչի՞ն է պետք այսքան լույսերը վառել եք:

— Մեզ պետք չէ... Բայց քանի որ ինքն անընդհատ լույս էր պահանջում, վառեցինք...

— Առաստաղի ջահի լույսերը հանդցրեք: Մյուսները թողեք մնա, մինչև ինքը քնի: Հիմա նա քնելու է: Ես բավական մեծ դուզա եմ տվել: Ես վաղն էլ մի անգամ կանցնեմ, առավոտյան տասնմեկին:

— Ընորհակալ եմ, — ասաց կնոջ ամուսինը: — Դուք չեք կարող պատեկերացնել...

— Կարող եմ: Այդպիսի բաներ հիմա հաճախի են լինում: Այս մի քանի օրը նրա հետ մի քիչ զգույշ եղեք, ամեն կերպ աշխատեք ձեր հուզմունքը ցրւյց լուսաւ...

Ասելը հեշտ է, մտածեց Ռավիկը, բարձրանալով իր սենյակը: Նա լույսը վառեց: Մահճակալի կողքին դրված էին իր զբերքը: Սենեկա, Շոպեհնհասւեր, Պլատոն, Ռիլկե, Լաո-ցզի, Այ

-բո, Պասկալ, Հերակլիտ, Աստվածաշունչ... Այսնամուայլ և ամենաքնրուշ գրականությունը, Բոլոր այդ գրքերը մեծ մասամբ փողք ֆորմատի էին, տպագրված բարակ թղթի վրա և հարմար այն մարդկանց համար, ովքեր ճամփորդության մեջ են և քիչ բան կարող են հետները վերցնել: Ռավիկն առանձնացրեց այն ամենը, ինչ հետեւ ուզում էր տանելի Հետո շոկեց մյուս իրերը: Ոչնչացնելու քիչ բան կար, նա միշտ սպասողական վիճակում էր ապրել, անընդհատ մտածելով, որ հանկարծ հիմա կզան ու կտանեն իրեն: Ունեցածը հին աղյալն էր, խալաթը, որոնք իրեն կօգնեին, որպես փորձված բարեկամներ: Հետո թույնն էր, որ պահպաժ էր մեջը զատարկ մեղալի ներսում: Դա միշտ Ռավիկի մոտ էր լինում, նույնիսկ գերմանական համակենտրոնացման ճամբարում: Այն գիտակցությունը, որ ինքը թույն ունի և ուզած բոպեին կարող է վերջ տալ իր կյանքին, օգնել էր նրան դժվարություններին ավելի հեշտ դիմանալու: Նա մեղալը թաքցրեց, Սա մարդ պետք է միշտ իր հետ պահի: Դա հանգստություն է տալիս: Ո՞վ գիտե, թե վաղն ինչ է լինելու: Մեկ էլ տեսար նորից գեստապոյում հայտնվեցիր: Սեղանին մի կիսատ շիշ կալվադոս կար, Ռավիկը մի բաժակ խմեց: Ֆրանսիա, մտածեց նա: Անհանդիստ կյանքի հինգ տարիներ: Բանտարկության երեք ամիս, դադանի ապրել, շորս արտաքսում ու նույնքան վերադարձ: Կյանքի հինգ տարիներ: Բավական լավ է անցկացրել:

XXXIII

Հեռախոսը զանգեց: Քնաթաթախ նա վերցրեց լսափողը:

— Ռավիկ... — ասաց ինչ-որ մեկը:

— Կում եմ...

Դա ժողանն էր:

— Եռու արի ինձ մոտ, — ասաց նա: — Ժողանը խոսում էր դանդաղ ու շատ կամաց: — Հենց այս բոպեին արի, Ռավիկ...

— Ոչ, Չեմ ուզում:

— Պետք է զամ...

— Ոչ մի դեպքում: Ինձ հանդիստ թող, ես մենակ չեմ: Չեմ գա:

- Օգնիր ինձ...
- Ես քեզ չեմ կարող օգնել...
- Բան է պատահել... — Ժոանի ձայնը մնշված էր: — Դու պետք է գաս... առանց ուշացնելու...

— Ժոան, — Համբերությունը կորցրած վրա քերեց Ռավիկը: — Ներկայացում տալու ժամանակ չէ: Մի անգամ դա քեզ հաջողվել է: Բայց երկրորդ անգամ ինձ այլևս չես համոզի: Ես դա լավ եմ հասկանում: Ինձ հանգիստ թող: Այդ խաղերը փորձիր ուրիշի հետ խաղալ:

Առանց պատասխանի սպասելու նա լսափողը ցած դրեց ու փորձեց նորից քնել: Բայց դա իրեն չհաջողվեց: Հեռախոսը նորից զանգեց: Ռավիկը լսափողը չէր վերցնում: Հեռախոսը զրնգընդում էր գիշերային գորշ, ամայի խավարում: Ռավիկը վերցրեց բարձը և դրեց հեռախոսի վրա: Խացած զանգերը որոշ ժամանակ դեռ շարունակվում էին, հետո լուծվին:

Ռավիկն սպասում էր Շուրջը լուսթյուն էր տիրում: Նա տեղից վեր կացավ, մի սիզարետ վառեց. Համբ գուր շեկավ: Սիզարետը ճզմեց մոխրամանի մեջ: Կալվադոսի մնացորդով շիշը դեռ սեղանին էր: Նա մի կում արեց ու մի կողմ հրեց շիշը: Այ եթե հիմա սուրճ լիներ, մտածեց նա: Տաք սուրճ: Եվ կարագով թարմ բուլկի: Ռավիկը մի բիստրոյի տեղ գիտեր, որ ամբողջ գիշերը բաց է լինում:

Նայեց ժամացույցին: Ընդամենը երկու ժամ էր քնել, բայց հոգնածություն չէր զում: Թողորովին միտք շուներ նորից ծանր քուն մտնել և առավոտյան վեր կենալ ամբողջովին շարդոտված: Նա մտավ լոգասենյակ, զուրք բացեց ու կանգնեց ցնցուղի տակ:

Ինչոր աղմուկի ձայն եկավ: Նորից հեռախոսն է: Ռավիկը շուրջը կտրեց, թիշելթիխկոցի ձայն հասավ ականջին: Դուռը բարում էին, նա խալաթը գցեց վրան: Դուն ձայնն ուժեղացավ: Սա ժամը լինել չի կարող: Նա ուղղակի ներս կմտներ: Դուռը փակած չէր: Ռավիկը մոտեցավ դռանը և մինչև բացելը մի վայրկյան ականջը սրեց: Գլխի ոստիկանությունից է:

Ռավիկը գուրը բացեց: Միշանցքում կանգնած էր մի մարդ որին ինքը չէր ճանալում, բայց շատ աղոտ հիշեցնում էր ինչոր մեկին: Երա հագին սմոկինգ էր:

— Բժիշկ Ռավիկն է:

Ռավիկը շպատասխանեց: Նա սպասողական նայում էր անձանոթին:

— Ի՞նչ եք ցանկանում, — հարցրեց նա: — Դուք բժիշկ Ռավիկն եք: — Ավելի լավ է ասեք, ի՞նչ եք ուզում: — Եթև դուք բժիշկ Ռավիկն եք, ապա անմիջապես պետք է գնաք Ժոան Մաղուի մոտ:

— Ահա՝ թե ինչ: — Նրան դժբախտություն է պատահել: — Ի՞նչ դժբախտություն, — թերահավատ քմծիծաղեց Ռավիկը:

— Նրա վրա կրակել են, — ասաց անծանոթը, — Ժոանը վիրավորված է...

— Վիրավորված է, — կրկնեց Ռավիկը, նույն թերահավատ քմծիծաղը դեմքին, Երևի, ձևացրել է, թե ինքնասպանություն է ուզեցել գործի՝ որպեսզի խեղճիս վախեցնի, մտածեց նա:

— Տե՛ր իմ աստված, ես ձեզ ասում եմ, Ժոանը մահանում է, — շնչաց անծանոթը: — Ի՞նչ եք կանգնել, շուտ եկեք գնանք: Նա մահանում է, ինքս եմ կրակել նրա վրա:

— Ի՞նչ:

— Այո... Ինքս...

Ռավիկը մի կողմ նետեց վրայի խալաթը և արագ-արագ սկսեց հագնվել:

— Դուք տաքսի՞ով եք:

— Իմ մեքենայով եմ:

— Սատանան տանի... — Ռավիկը նորից խալաթը դցեց վրան, ճանկեց պայուսակը, կոշիկները, վերնաշապիկը և կոստյումը: — Սրանք մեքենայում կհագնեմ... Գնացինք... շուտ:

Մեքենան թռչում էր գիշերային կաթնագույն խավարի միջով: Քաղաքը ամբողջովին լուսաբողարկման մեջ էր: Այլևս փողոցներ շկային — կար միայն հոսում, մասախլապատ՝ մի ֆառատան, որի մեջ անսպասելիորեն առկայիքում էին կորած կապույտ լուսները: Թվում էր, թե մեքենան ծովի հատակով է պահում:

Ռավիկը վրան դցած խալաթը խրեց նստիքի արանքը և սկսեց

կողիկներն ու շորերը հագնելի նա ոչ գովաներն էր վերցրել և ոչ էլ փողկապը. Անհանգիստ հայացքը մեխել էր զիշերալին իւավարի մեջ, նպատակ չուներ մեքենան վարող անծանոթին հարցուփորձ անել, նա ամբողջովին կենտրոնացած վարում էր մեքենան և լարված ուշադրությամբ հետևում ճանապարհին: Խոսելու համար ժամանակ չուներ: Նա միայն մտահոգված էր, որ հանկարծ մեքենան լիսի ուրիշ մեքենայի, ճանապարհից լշեղվի անսովոր խավարում: Տասնհինգ րոպե կորած է, մտածեց Ռավիկը: Ամենաքիշը տասնհինգ րոպե:

— Քշեք որքան կարելի է արագ... — ասաց նա:

— Չեմ կարող... ֆառերը միացված չեն... լուսաբողարկում է... հակաօդային պաշտպանություն...

— Ուրեմն, ֆառերը միացրեք, ինչ լինում է, լինի:

Անծանոթը միացրեց հեռահար լույսը: Փողոցի անկյունից միքանի ոստիկաններ ինչ-որ բան գոռացին նրանց հետեւից: Դիմացից եկող մի «ռենո», լույսից կուրացած, քիչ մնաց խրվեր նրանց մեքենայի մեջ:

— Ծուտ արեք... արագացրեք ինչքան կարող եք...

Մերենան թափով կանգ առավ տան առաջ: Վերելակի խցիկը ներքեում էր, դուռը բաց, վերեկի հարկից ինչ-որ մեկը զայրացած անքնդհատ սեղմում էր «կանչի» կոճակը, զանգը առանց զադարի զնդզնում էր: Հատ երեսութին, ժոանի ծանոթը վերելակի խցիկից դուրս գալիս մոռացել էր շրխկացնել ու փակել դուռը: Սա շատ լավ է, մտածեց Ռավիկը, մի քանի րոպե կտնտեսենք:

Խցիկը սողաց զեպի վեր: Մի անգամ ինքը բարձրացել էր արդեն այդ խցիկում: Այն ժամանակ ոչինչ չէր պատահել: Զի պատահի նաև այս անգամ... Վերելակը հանկարծ կանգ առավ: Ինչ-որ մեկը նրա ապակուց ներս նայեց և բացեց դուռը:

— Ի՞նչ է նշանակում խցիկն այսքան երկար ներքեում պահել:

Դա հենց այն մարդն էր, որն անընդհատ զանգ էր տալիս: Ռավիկը նրան ետ հրեց և շրպապանվ փակեց դուռը.

— Սպասեք: Մենք բարձրանանք հետո:

Վերելակը նորից վեր սողաց: Չորրորդ հարկի մարդը հայտնեց ու սկսեց կատաղած նորից զանգ տալ: Վերելակը կանգ առավ: Ռավիկը նույն վայրկյանին թափով բացեց դուռը, որպես-

զի շորրորդ հարկի մարդը շնասցնի կատաղությունից սեղմել ռկանչի կոճակը ու նրանց նորից ցած բերի:

Ժոանը պառկած էր մահճակալին, նրա հաղինը իրիկնային մի շոր էր, ամուր կոճկված մինչև կոկորդը Արծաթագույն այդ շորի վրա ամենուրեք արյան բծեր էին: Արյունոտված էր նաև հատակը, Հենց այդտեղ էտ նա ընկել էր, իսկ այդ ապուշը վերցրել և դրել էր մահճակալին:

— Հանգիստ եղիր,— ասաց Ռավիկը: — Հանգիստ! Ամեն ինչ լավ կլինի: Մարսափելի ոչինչ չկա:

Իտավիկը շորի ուսերը կտրեց և զգուշորեն ներքն քաշեց: Կործքը չէր վնասվել, զնդակը կպել էր զգին: Կոկորդն, ըստ երեսոյթին, նույնպես վիրավորված չէր, այլապես ժոանը չէր կարող հեռախոսով խոսել նրա հետ: Անվնաս էր նաև զարկերակը:

— Յավո՞ւմ է, — հարցրեց Ռավիկը:

— Այո:

— Շա՞տ:

— Այո...

— Հիմա ցավերը կանցեն:

Իտավիկը շպրիզը լցրեց ու նայեց ժոանի աշքերին:

— Ուրիշ բան չէ: Միայն ցավերը հանգստացնելու համար է: Հիմա կհանգստանաս: — Ռավիկը սրսկեց: — Արդեն վերջացավ: — Նա շրջվեց գեպի իրեն բերող տղամարդը: — Զանգահարեք Պասսի 2741. Շտապ օգնություն կանչեք և երկու սանիտար: Շուտ:

— Ի՞նչս է, — հազիվ բառերն արտասանելով, հարցրեց ժոանը:

— Պասսի 2741, — կրկնեց Ռավիկը: — Այս բոպեիս: Առանց մի վայրկան հապաղելու: Շուտ: Հեռախոսի համարը գրեք:

— Ի՞նչ է եղել... Ռավիկ:

— Վոտանգավոր ոչինչ չկա, Բայց այստեղ ինձ համար դըժվար է որոշել, թե ինչ է: Թեզ պետք է հիվանդանոց տանել:

Ժոանը նայեց Ռավիկին: Նրա դեմքի կոսմետիկան խառնվել էր իրար, տուշը թարթիչներից հոսել էր ցած, շրթունքների ներկը բավել էր երեսին: Դեմքի մի կողմը նման էր էժանագին կրկեսի ծաղրածուի, իսկ մյուս կողմը, որտեղ տուշը լողվել էր աշքի տակը, — հոգեած, մաշված պոռնիկի: Միայն մազերն էին, որ դեռ շարունակում էին շողշողալ:

- Ես չեմ ուզում, որ ինձ վիրահատեն, — շշնչաց ժոանը:
 — Դեռ կտեսնենք: Գուցե դրա կարիքը Ալինի:
 — Վտանգավո՞ր է... — Հարցրեց նա ու լկարողացավ շարունակել:
 — Ոչ: — Ասաց Ռավիկը: — Անհանգստանալու կարիք չկա:
 Ես պարզապես հետո ոչ մի գործիք չունեմ:
 — Գործի՞ք...
 — Մտուզման համար, Ես պետք է հիմա... Մի՛ վախենա, չիմ
 ցավեցնի...
- Սրսկումն իր գործը տեսավ: Ժոանի աշքերից լքացավ սար-
 սափի արտահայտությունը, Ռավիկն սկսեց զգուշորեն գննել վեր-
 քը, Տղամարդը վերադարձավ:
 — Ծտապ օգնությունը հիմա ուր որ է կգա:
 — Զանգահարեք Օտեյ 1357: Դա կլինիկա է, Ես ուզում եմ
 խոսել նրանց հետ:
 — Տղամարդը հնազանդորեն լքացավ:
 — Դու ինքդ ես ինձ օգնելու, — շշնչաց ժոանը:
 — Ի՞նչարկե:
 — Միայն թե ոչ մի ցավ չզդամ:
 — Ոչ մի ցավ չես զգա:
 — Ես չեմ կարող... Ես չեմ կարողանա ցավերը տանել... —
 Ժոանը նվաղեց... Նրա ձայնը կամաց-կամաց խլացավ: — Ես
 պարզապես չեմ գիմանում ցավերին...
- Ռավիկը նայում էր գնդակի բացած անցքին: Արյան խոշոր
 անոթները անվնաս են մնացել: Գնդակի դուրս գալու անցքը չկա:
 Նա ոչինչ շասաց: Կոմպրեսային վիրակապ դրեց, ժոանին առանց
 հայտնելու, թե ինքն ինչց է վախենում:
 — Քեզ ո՞վ է զրել մահակալին, — Հարցրեց Ռավիկը: — Դու
 ի՞նքդ ես բարձրացել...
 — Ոչ, նա է դրել
 — Դու... Դու կարողանո՞ւմ էիր քայլել...
 Ժոանի պղասորգած, լճակների նման մեծ-մեծ աշքերում նո-
 րից սարսափ հայտնվեց:
 — Ինչ... Ես... ասո՞ւմ... Ես... ոչ... սաքս լէի կարողանում
 շարժել... Ոտքս ի՞նչ է եղել, Ռավիկ:

— Ու մի բան, ես այդպես էլ ննթագրում էի: Ամեն ինչ
կանցնի:

Տղամարդը վերադարձավ:

— Կլինիկան է...

Ռավիկն արագ մոտեցավ հեռախոսին:

— Ո՞վ է խոսում, էժենի՞: Մի հիվանդասենյակ... այս... և
կանչեք Վեբերին: — Ռավիկը աշքը գցեց ննջարսնի կողմը և կա-
մացուկ ավելացրեց: — Ամեն ինչ շտապ պատրաստեց: Անմիջա-
պես պետք է վիրահատել, ես շտապ օգնություն եմ կանչել, Այս-
տեղ դժբախտություն է պատահել... Այս... այս... ճիշտ է... այս,
տասը բոպեից հետ...

— Ռավիկը լսափողը ցած դրեց և մի պահ այդպես մնաց տե-
ղում կանգնած: Սեղան, Մի շիշ անանուխի թրմօզի: Դարշելի այդ
խմիլը: Հմպանակներ, Վարդաթերթերից պատրաստած սիգա-
րեններ, Եվ, վերջապես, զգվելի մի ֆիլմ: գորգի վրա ընկած
ուղղվեր և հենց նույն տեղում թափված արյուն... Այդ բոլորը
ճիշտ չեն, Ինչո՞ւ եմ ևս այդպես մտածում... Ու... բոլորը ճիշտ
չեն: Հիմա արդեն նա գիտեր, թե ով է իրեն մեքենայով այսամեղ
բերող այդ մարդը: Աւզիդ ուսերով կռւսյում, յուզած և խոզա-
նակով հանգամանորեն սղալած մազեր, «Շնվալիկ կ'Օրսե» դու-
խու թեթե բուրմունք, որը նրան ամբողջ ճանապարհի ընթաց-
քում գրգռում էր, մատներին շարած մատանիներ... Դա հենց այն
գերասանն է, որի սպառնալիքների վրա ինքն այնպես ծիծաղում
էր, և ավ է նշան բռնել, մտածեց Ռավիկը: Ասենք, ամեննին էլ
նշան չի բռնել, Այսքան ճիշտ նշան վերցնելը հնարավոր չէ: Այդ-
քան ստույգ կարելի է կպչել միայն այն ժամանակ, եթե մարդ
կրակում է անուշադիր և կպչել չի ցանկանում:

Ռավիկը վերադարձավ ննջարան: Դերասանը ծնկի էր եկել
մահճակալի առաջ: Այդ էր պակաս ծնկի շգար: Աւրիշ ի՞նչ կերպ
կարող էր վարվել, խոսում էր, տրանզում, նորից էր խոսում, և
խոսքերը գլուխով թափվում էին նրա միջից...

— Վեր կացեք, — ասաց Ռավիկը:

Դերասանը հնագանդորեն տեղից կանգնեց և մեքենայորեն
թափ տվեց ծնկների փոշին: Ռավիկը նայեց նրա երեսին: Ար-
ցո՞մք, Ինչպէ՞ս չէ:

— Ես չէի ուզում, մեսյու երդվում եմ ձեզ, Ես չէի ուզում, որ

գնդակը կպչի նրան... Սա պատահականություն է... կույր և դժու-
բախտ պատահականություն:

Իտավիկի սիրտը խառնեց: Կույր, դժբախտ պատահականու-
թյուն: Հիմա նույնիսկ կսկսի յամբերով խոսել:

— Ես դա զիտեմ: Դնացեք ներքեն և սպասեք շտապ օգնու-
թյանը:

Դերասանը ուզեց ինչ-որ բան ասել:

— Դնացեք,— ասաց Իտավիկը— Եվ այդ անհծյալ վերելակի
խցիկը պատրաստ պահեք: Աստված զիտե, թե մենք ինչպես ենք
պատզարակը դրա մեջ խրելու:

— Դու ինձ կօդնես, Իտավիկ,— ասաց Ժոանը քնկոտ ձայնով:

— Անպայման,— ասաց նա, առանց որևէ հույս ունենալու:

— Դու ինձ հետ ես: Ես միշտ հանգիստ եմ զգում, երբ դու
ինձ հետ ես լինում:

Ներկերից կեղտուված երեսը ժպտաց: Մաղրածուն քմծիծա-
ղեց, պոռնկուհին ժպտալու ճիգեր արեց:

— Բերե, ես դա չէի ուզում...— ասաց դռան շեմին կանգնած
դերասանը:

— Դուրս, բղավեց Իտավիկը— Դուրս այստեղից, գրողը ձեզ
տանի:

Որոշ ժամանակ Ժոանը հանգիստ պառկած էր: Հետո աշքերը
բացեց:

— Դա ապուշի մեկն է,— ասաց Ժոանը զարմանալի պարզ:—
Եհարկե, նա այդպես չէր ուզում, այդ անճարակ ողորմելին...
իրեն ուզում էր մեծավարի պահել:— Ժոանի աշքերում հանկարծ
հայտնվեց տարօրինակ, գրեթե խորամանկ մի արտահայտու-
թյուն:— Ես ինքս էլ չեի դրան հավատում... և գրգռում էի...

— Դու չպետք է խոսես, չի կարելի:

— Այո, գրգռում էի...— Ժոանի աշքերը գրեթե փակվել
էին:— Եվ ահա թե ինչով դա վերջացավ, Իտավիկ... իմ կյանքը...
նա չէր ուզում ինձ խփել... բայց խփեց... և ահա...

Ժոանի աշքերը լրիվ փակվեցին: Ժպիտը հանգավ, Իտավիկը
ականջը սրեց դեպի դռան կողմը:

Մենք չենք կարող պատզարակը վերելակի խցիկը մտցնել:
Նեղ է: Մայրահեղ դեպքում պետք է թեք դրվի, կիսականգնած:

— Իսկ սանդուղքի հարթակներում կարո՞ղ էք շրջվել:

Սանիտարը դուրս եկավ սանդղահարթակները տեսնելու:

— Երեք կարողանանք, — ասաց նա վերադառնալով: — Պառլայտներին պետք է վեր բարձրացրած տանենք: Միայն թէ ավելի լավ կլինի հիվանդին կապել:

Սանիտարները ժոանին կապեցին պատգարակին: Նա կիսառշագնաց վիճակում էր: Ժամանակ առ ժամանակ տնքում էր միայն: Պատգարակը սենյակից դուրս բերին:

— Զեզ մոտ բանալի կա՞ — Հարցրեց Ռավիկը դերասանին:

— Ինձ մո՞տ... ոչ... ինչո՞ւ...

— Դուքը փակելու համար:

— Ոչ... ինձ մոտ չկա... բայց բանալին պետք է որ այստեղ լինի:

— Արեմն, գտեք և փակեք դուռը: — Սանիտարներն արդեն հաջորդ հարկում պատգարակը բարձրացրած պտտում էին: — Վերցրեք ուղղվերը: Դրսում կշպրտեք:

— Ես... ես... ինքս կզնամ, կներկայանամ սատիկանություն: Վերքը վտանգավո՞ր է:

— Այո:

Գերասանն սկսեց քրտնել: Քրտինքը հանկարծ բոլոր ծակուիներից այնպես ողղողեց նրան, որ թվում էր, թե մաշկի տակ դրից բացի ուրիշ ոչինչ չկա: Նա վերադառնավ բնակարան:

Խավիկը գնում էր պատգարակը սանիտարների հետեւ: Սանդուղքը լուսավորված էր էլեկտրական լույսով, որը երեք րոպեից հետո ավտոմատիկ կերպով հանգչում էր: Ցուրաքանչյուր հարկում մի կոճակ կար, որը սեղմելիս լույսը նորից էր վառվում: Սանիտարները սանդղաքն իջնում էին բավական արագ և հեշտ: Միայն պառլայտների ժամանակ էր, որ գործը դժվարանում էր, Պատգարակը պետք է բազրիներից ու գիխներից վեր բարձրացնեին, որպեսզի հնարավորություն լիներ պտտվել: Վիթիսարի ստվերները պատերի վրայով այս ու այն կողմ էին օրորվում: Ե՞րբ է արդյոք այս բոլորը եղել, — մտածեց Ռավիկը: Բայց ինչ-որ տեղ մի ժամանակ ճիշտ այսպիսի մի բան է եղել... Եվ նա հիշեց Ռաշինսկուն, որի մարմինը ճիշտ այս ձեռվ դուրս էին տանում: Դա ժոանի հետ ծանոթանալու սկզբնական շրջանում էր:

Պառլայտներին պատգարակի ժայրերը կպչում էին պատերին:

տեղ-տեղ ծեփերը թափվում: Սանիտարները բարձրաձայն խոսում էին միմյանց հետ: Սանդղահարթակներին կիսով չափ բացվում էին դռները: Մարդիկ հետաքրքրությամբ գլուխները դուրս էին հանում ճեղքերից, թե ինչ է պատահել, հետաքրքրասեր գեմքեր, խոփիվ տված մազեր, պիժամաներ, խալաթներ — ծիրաննեգույն, թունավոր — կանաչ, տրոպիկական ծաղիկներով...

Սանդուղքի լույսը նորից հանգավ: Սանիտարները ինչ-որ բան փնթինթացին մթում և կանգ առան:

— Լույսը վառեք:

Թափիկը խավարում սկսեց փնտրել լույսի կոճակը և մատը սեղմեց ինչ-որ մեկի կրծքին: Հանկարծ նրա քթին խփեց գարշահոտ մի շունչ... Ծունկը կպավ փափուկ ինչ-որ բանի: Լույսը նորից վառվեց: Թափիկի առաջ կանգնած էր դեղին մազերով մի կին և ուղիղ նրան էր նայում: Կնոջ շաղ ծալք-ծալք դեմքը ծածկված էր գողդկրեմի հաստ շերտով ու շողշողում էր: Նա ձեռքով բռնել էր հաղարավոր փոթերով զարդարված կրեպիդինե խալաթի փեշը և նման էր ժանեկազարդ վերմակի մեջ փաթաթված շաղմբիկ բուզդոգի:

— Մեռե՞լ, — հարցրեց նա, փայլեցնելով աշքերը:

— Ոչ,

Թափիկը շարունակեց իր ճանապարհը: Ինչ-որ բան ֆշացրեց, հետո սկսեց ֆրտկացնել ու հտեւտ ցատկել: Կատու էր:

— Ֆիֆի! — Կինը կռացավ, լայն դնելով իր ծանր ծնկները: — Աստված իմ, ֆիֆի, թաթիկդ տրորեցի՞ն:

Թափիկը շարունակում էր սանդուղքով ցած իշնել: Նրանից քիչ ներքեւ օրորվում էր պատգարակը: Նա տեսավ ժոանի գլուխը, որը սանիտարների քայլքին համընթաց օրորվում էր: Սակայն ժոանի աշքերը նա տեսնել չկարողացավ:

Սանդուղքի վերջին հատվածը: Լույսը նորից հանգավ: Թափիկն աստիճաններով ետ գնաց, որպեսզի նորից սեղմի լույսի կոճակը: Հենց նույն այդ րոպեին ճռնշաց վերելակը և, կարծես երկնքից, խավարում հայտնվեց վերելակի լուսավորված խցիկը, որի մեջ կանգնած էր դերասանը: Անձախ ու առանց կանգ առնելու, նա թափիկի և սանիտարների կողքով ուրվականի նման սահեց ներքեւ: Դերասանը, վերելակի խցիկը վերևում տեսնելով,

օպովել էր առիթից, որպեսզի շուտ համնի պատգարակին: Դա խելամիտ էր, բայց թվում էր անիրական և զարժանալիորեն ծփծաղելի:

Իտավիկն աշքերը բարձրացրեց: Զեռքերն այլիս ոչ գողում էին ոչ էլ քրտոնում ոետինե ձեռնոցների մեջ, որոնք երկու անդամ արդեն փոխել էր:

Վերերը կանգնած էր նրա դիմաց:

— Իտավիկ, եթե ուզում եք, եկեք Մարտոյին կանչենք: Ամենաշատը տասնհինգ րոպեից հետո նա այսուհետ կլինի: Թող նա վիրահատի, իսկ ասիստենտը դուք կլինեք:

— Պետք չէ, շափազանց ուշ է: Բացի այդ, ես չէի կարող կանգնել ու հեռվից նայել: Ավելի լավ է ինքս անեմ:

Իտավիկը խոր շոնչ քաշեց: Հիմա արդեն հանգիստ էր: Նա սկսեց աշխատել: Սպիտակ մաշկ, Սովորական մաշկ է, ինչպես շատ-շատերինը, ասաց նա ինքն իրեն: Ժոանի մաշկը նույնպիսի մաշկ է, ինչպես և ուրիշներինը:

Արյուն, ժոանի արյունը, Սովորական արյուն է: Վիրախծուծ Սվատված մկաններ, Վիրախծուծ, Զգույշ, Շարունակիր, Արծաթագույն դիպակի մի լաթ, Թել, Շարունակիր: Վերքի անցքը: Թեկոր: Շարունակիր: Գնդակի անցքը, որ տանում է... տանում է...

Իտավիկը ճակատի հետեւում մի դատարկություն զգաց: Նա դանդաղորեն շտկվեց:

— Ահա, նայեք... Յոթերորդ ողն է...

Վերերը կուցավ վերքի վրա:

— Վատ բան է երկում:

— Ոչ միայն վատ: Այլև անհուսալի: Այնչ այլիս օգնել լի կարող:

Իտավիկը նայեց իր ձեռքերին, որոնք ոետինե ձեռնոցների մեջ շարժվում էին: Ուժեղ ձեռքեր են: Լավ ձեռքեր են: Հազարավոր մարմիններ են կարել ու նորից կարել: Շատ հաճախ այս ձեռքերի բախտը բերել է, իսկ մեկ-մեկ էլ պատահել է, որ բախտ չեն ունեցել: Սակայն երբեմն էլ այնպես է եղել, որ գրեթե հրաշքներ են գործել, անհնարը դարձնելով հնարավոր... Բայց այժմ, իր մահն ինչ այդ ձեռքերից է կախված, նրանք բոլորովին անզոր զտնվեցին:

Նա ոչինչ անել չէր կարող: Այստեղ ոչ ոք չէր կարող արդեն
որեւ բան անել: Վիրահատելն այլևս ոչ մի իմաստ չուներ: Ռավի-
կը կանգնել ու նայում էր վերքի կարմիր բացվածքին: Նա կարող
էր Մարտոյին կանչել, բայց զրությունը դա ոչնչով չէր կարող փո-
խել: Այդ նույնը ասելու էր նաև Մարտոն:

— Աչինչ հնարավո՞ր չէ անել,— հարցրեց Վերերը:

— Ոչ մի բան: Միջամտությունը կարող է միայն վախճանն
արագացնել: Տեսնո՞ւմ եք, գնդակը որտեղ է նստած: Սա չի կա-
րելի նույնիսկ հեռացնել:

— Զարկերակը թոթուցող է, արագանում է... Հարյուր երե-
սուն... — ասաց էժենին էկրանի հետևից:

Վերքը գորշավուն երանգ էր ստացել, թվում էր, թե մահվան
շունչը արդեն հպվել է նրան: Ռավիկը կոֆեինով լի շպրիզը ձեռ-
քին, պատրաստ կանգնած էր:

— Կորամի՞ն: Եռ'ատ: Նարկոզը դադարեցնել: — Նա երկրորդ
ասեղը սրսկեց: — Հը, ինչպե՞ս է հիմա:

— Անփոփոխ է:

— Արյան վրա դեռ պահպանվում է կապարային երանգը:

— Պատրաստ պահեք աղբենալինով շպրիզը և թթվածնով
ապարատը:

Արյունը մգանում էր: Թվում էր, երկնքով սուրացող ամպե-
րից ստվեր է ընկել վրան: Թվում էր մեկը կանգնել է լուսամու-
տի առաջ և քաշել վարագույրները:

— Արյուն, — հուսահատ ասաց Ռավիկը: — Պետք է արյուն
ներարկել: Բայց ես շգիտեմ նրա արյան խումբը:

Յպարատը նորից գործի դրվեց:

— Հը, ինչպե՞ս է: Զարկերակը:

— Զարկերակն ընկնում է: Հարյուր քսան: Մղումը՝ շատ
թուլլ:

Կյանքը ետ էր գալիս:

— Իսկ հիմա՞: Լա՞վ է:

— Նույն է:

Ռավիկը մի քիչ սպասեց:

— Հիմա՞: Գլավացա՞վ:

Լավացավ: Համաշափ է:

Ստվերներն անհետացան: Վերքի գորշացող եղբերը սկսեցին

ալ գույն ստանալ: Արյունը նորից նմանվեց արյան: Արյունը դեռ
արյուն էր, Ապարատն աշխատում էր:

— Կոպերը շարժվեցին, — ասաց էժենին:

— Ոչինչ! Հիմա կարող է արթնանալ:

Ռավիկը վիրակապ դրեց:

— Զարկերա՞կը:

— Համաշափ է:

— Մի քիչ շուտ եղավ, — ասաց Վերերը, — եթե մի բոպե էլ
դիմանար...

Ռավիկն զգաց, որ կոպերը ծանրացան: Դա քրտինքից էր:
Քրտինքի առատ, ծանը կաթիլներից, նա շտկվեց: Ապարատը
դժուամ էր:

— Մի անշատեք, թող աշխատի:

Ռավիկը պտտվեց սեղանի շուրջը և մի բոպե կանգ առափ:
Նա ոչինչ չէր մտածում, Միայն ապարատին էր նայում և ֆոանի
դեմքին, որը թեթեակի ցնցվում էր: Նա դեռ չէր մահացել:

— Եռկ է, — ասաց Ռավիկը Վերերին: — Ահա արյան նմուշը:
Պետք է ուղարկել անալիզի: Ռոտեղից կարող ենք արյուն ստա-
նալ:

— Ամերիկյան հոսպիտալից:

— Լավ, Կոորդենք, Ճիշտ է, վերջին հաշվով դա չի օգնի:
Միայն վախճանը ինչոր շափով կերկարացնի: — Ռավիկը նայեց
ապարատին: — Մենք ոստիկանություն պե՞տք է հայտնենք:

— Այո, — ասաց Վերերը: — Ես դա պետք է արած լինեի:
Բայց այն ժամանակ իսկույն կհայտնվեն ոստիկանության երկու
ներկայացուցիչներ և կական ձեզ հարցաքննել: Դուք դա կուզե՞ք:

— Ոչ:

— Լավ, Մենք կեսօրին մի անգամ էլ կանգրադառնանք այդ
հարցին:

— Ապարատը կարելի է անշատել, էժենի, — ասաց Ռավիկը:

Փոանի քներակների գույնը նորից տեղը եկավ: Դեմքի գոր-
շագույն սպիտակի վրա վարդագույն երանգ հայտնվեց: Զարկե-
րակը խփում էր համաշափ, թույլ և հստակ:

— Արդեն կարող ենք տանել հիվանդասնյակ: Ես մնարու
եմ կլինիկայում:

Ժոանը շարժվեց: Ավելի ճիշտ շարժվեց նրա մի ձեռքը, աչը, Զախի ձեռքն անշարժ էր:

- Ռավիկ,— ասաց Ժոանը:
- Հում եմ, Ժոան...
- Ինձ վիրահատե՞լ եմ:
- Ոչ, Ժոան, Քրա անհրաժեշտությունը չկար: Մենք միայն վերքը մաքրեցինք:
- Դու այստե՞ղ ես մնալու:
- Այո,

Ժոանը փակեց աշքերը և նորից քնեց: Ռավիկը մոտեցավ դունքի:

- Ինձ մի քիչ սուրճ բերեք,— ասաց նա բուժքոջը:
- Սուրճ և բուլկի՞:
- Ոչ, Միայն սուրճ:

Ռավիկը վերադարձավ հիվանդասենյակ և բացեց լուսամուտը, Քաղաքի տանիքների վրա տարածվել էր մաքուր և շողշողուն առավոտը: Ճնճղուկները ծլվլում էին, Ռավիկը նստեց լուսամուտի գոգին, վառեց սիգարետը և սկսեց ծխել ու զուրս փշել ծուխը:

Բուժքոյը սուրճը բերեց: Ռավիկը վերցրեց նրանից սուրճի գավաթը, դրեց իր մոտ սպատուհանի դոգին և, ծխելով, կամաց-կամաց սկսեց խմել սուրճը և նայել դեպի զուրս: Երբ դրսի պայծառ լույսին սովորած աշքերը շրջում էր սենյակի կողմը, սենյակը նրան բոլորովին մութ էր թվում: Ռավիկը տեղից ելավ և նայեց Ժոանին: Նա քնած էր, ծրեսը մաքուր լվացած էր և շատ գունատ: Երթունքները հազիվ էին երևում:

Ռավիկը վերցրեց սրճամանով ու սուրճի գավաթով փոքրիկ մատուցարանը և զուրս տարավ միջանցք, դրեց այնտեղի սեղանին: Միջանցքից մաստիկայի և թարախի հոտ էր զալիս: Բուժքոյը նրա մոտով տարավ օգտագործված բինտերի դույլը: Ինչոր տեղ բժվում էր փոշեծծիչը:

Ժոանը տեղում անհանգիստ շարժվեց: Հիմա որ է կարթ-նանա, Կարթնանա և նորից կսկսի ցավեր զգալ: Ցավերը կուժեցանան: Նա զեռ մի քանի ժամ կամ մի քանի օր կարող է ապրել Այդ ցավերն այնպես կուժեղանան, որ սրսկումներն այնու ոչ մի աղդեցություն ունենալ չեն կարող:

Ռավիկը գնաց շպրից ու աճպուկաներ բերելու: Երբ նա վե-

բագարձավ, ժոանն աշքերը բացեց: Ինձիկը հայացքը շրջեց նրա կողմը:

— Գլուխս ցավոամ է,— շշնչաց ժոանը:

Ինձիկն սպասում էր: Ժոանը փորձեց դլուխը շարժել թվում էր նրա կոպերը սոսկալի ծանրացել են, և մեծ ճիգեր են պետք, որպեսզի կարողանա աշքերը շրջի Ինձիկի կողմը:

— Գլուխս կարծես կապարից լինի... — նրա հայացքը պար- գեց: — Ես շեմ կարող այս բոլորին դիմանալ...

— Ինձիկը սրսկեց:

— Հիմա ամեն ինչ կանցնի...

— Առաջ այսպիս չէր ցավում... — Ժոանը մի փոքր գլուխը թեքեց: — Ինձիկ, — շշնչաց նա, — ես տանջվել շեմ ուզում, Ես... խոստացիր ինձ, որ ես շեմ տառապելու... իմ տատը... ես տեսել եմ նրան... այդպես ապրել շեմ ուզում... Տատիս ոչինչ չէր օգ- նում... խոստացիր ինձ...

— Ես խոստանում եմ քեզ, ժոան: Դու շատ ցավեր շես ունե- նա: Համարյա ոչ մի ցավ չի լինի...

Նա ատամները սեղմեց իրար:

— Թեղը շո՞ւտ կօգնի:

— Այո... շատ շուտ... Մի երկու ըսպեից...

— Իսկ թես ի՞նչ է եղել...

— Ոչինչ չի եղել: Դու պարզապես հիմա շես կարող շարժ- ելու Բայց շուտով դա կանցնի:

— Իսկ ո՞տքս... աշ ոտքս...

Նա փորձեց ոտքը ցույց տալ: Բայց շարժել չկարողացավ:

— Նույնը և ոտքը է, ժոան: Դրա համար մի անհանգստա- նա: Դա նույնպես կանցնի:

Ժոանը հազիվ նկատելի գլուխը շարժեց:

— Իսկ ես... պատրաստվում էի... ուրիշ կերպ ապրել... — շշնչաց նա:

Ինձիկը լուռ էր: Դրան պատասխանելու բան չկարու Գուցե դա ճշմարիտ էր... Ո՞վ է, որ չի ուզում միշտ ուրիշ կերպ ապ- րել...

Ժոանը նորից գլուխը անհանգիստ շարժումով մի կողմից մյուսը թեքեց: Միապաղաղ, տանջված ձայն:

— Հավ էր... որ դու... եկար, Առանց քեզ ի՞նչ էր լինելու
— Այդ մասին մտածելու կարիք չկա, ժողով:

Լավ էր, որ եկա... կարծես թե առանց ինձ նույնը չէր լի-
նելու, հուսահատ մտածեց Ռավիկը: Ոչինչ չէր փոխվի, առանց
ինձ էլ նույնն էր լինելու: Ռոզածդ փինալին ինձանից վատ չէր
գլուխ հանի: Ռոզածդ փինալին: Միակ անգամն էր, որ ես այն-
քա՞ն էի զգում իմ փորձի և գիտելիքների կարիքը, և այդ բոլորը
զուր անցավ: Ամենասովորական հեքիմն էլ կարող էր անել այն,
ինչ ես եմ անում: Ի՞նչ է իմ արածը... ոչինչ:

Կեսօրվա մոտ ժողով ամեն ինչ հասկացավ: Ռավիկը նրան
ոշինչ շասաց: Բայց հանկարծ նա ամեն ինչ ինքը հասկացավ:

— Ես չեմ ուզում հաշմանդամ դառնալ, Ռավիկ... ի՞նչ է
պատահել իմ ոտքերին... ոտքերս էլ չեն...

— Ոչ մի բան քո ոտքերին չի եղել... Երբ ապաքինվես, նո-
րից կանգնես ոտքի, կքայլես նույն ձևով, ինչպես մինչև հիմա ես
քայլել:

— Երբ ես... նորից... ոտքի կանգնեմ... ինչո՞ւ ես ստում,
Ռավիկ: Թո ինչի՞ն է... այդ սուսր պետք...

— Ես չեմ ստում, ժողով:

— Ստում ես... դու պարտավոր ես ստել... Միայն թե ինձ
լինողնես, որ երկար պառկած մնամ... Եթե ինձ ցավերից բացի,
ուրիշ ոչինչ չի մնում... խոստացիր ինձ այդ...

— Խոստանում եմ:

— Եթե ցավերս շատ խիստ լինեն, դու ինձ որևէ բան պետք
է տաս: Իմ տատր... հինգ օր պառկեց... և անցնդատ բղավում
էր: Ես դա չեմ ուզում, Ռավիկ:

— Դու չես բղավի, Այդպիսի ցավեր դու չես ունենա, ժողով:

— Ուժեղ ցավերի դեպքում... այնպիսի դոզա կտաս... որ
խսկույն վերջանա... մեկընդմիշտ... Դու պետք է այդ անես...
Եթե անգամ շուտիմ... կամ գիտակցությունս կորցրած լինեմ...
Անում ես այնպիս, ինչ ես քեզ հիմա ասում եմ... Անկախ նրա-
նից, թե հետո ինչ եմ ասելու... Դա իմ վերջին խոսքն է... խոսք
տուր, որ կանես:

— Ես քեզ խոսք եմ տալիս: Բայց զրա կարիքը չի լինի:

Սարսափի արտահայտությունը ժողովի աշխարհց շքացավ։ Նա իսկույն խաղաղզեց։

— Դու իրավունք ունես այդպես վարվելու, մավիկ, շշնչաց ժողովը։ — Զէ՞ որ առանց քեզ ես հիմա... միենույն է, արդեն կենդանի չէի լինի։

— Անմիտ բաներ մի՛ ասա, Ինչո՞ւ կենդանի շպետք է լինելիր...։

— Ոչ, Զէի լինի... Ես այն ժամանակ ուզում էի... Հիշո՞ւմ ես... երբ առաջին անգամ ինձ հանդիպեցիր... ուզում էի վերջ տալ կյանքիս... այլևս ելք չէի գտնում... Այս մի տարին դու ես նվիրել ինձ... Սա քո նվերն է... Քո նվիրած ժամանակը։ — Ժողովը գանգաղ գլուխը շրջեց Ռավիկի կողմը... — ինչո՞ւ ես քեզ մոտ շմնացի...։

— Դա իմ մեղքով էր, ժողով։

— Ոչ, Դա... Ես ինքս էլ չգիտեմ, թե ինչ էր...։

Լուսամուտից այն կողմ ոսկյա կեսօր էր։ Վարագույրները քաշած էին, բայց կողքերից լույսը ներս էր թափանցում։ Ժողովը թմրեցնող դեղերի ազդեցությունից կիսաքնային վիճակի մեջ էր։ Նրանից քիչ բան էր մնացել։ Կարծես ընդամենը այդ մի քանի ժամը գայլեր դառած լափել էին նրան։ Թվում էր, թե մարմինը վերմակի տակ հալվել է, դիմադրող ուժերը շրացել են։ Նա ընկած էր կիսաքնային ու կիսաթուն վիճակում։ Երբեմն գիտակցությունը լրիվ կորցնում էր, իսկ երբեմն էլ սթափվում էր ու միտքը պայծառանում։ Ցավերը սաստկացան, ժողովն սկսեց տնքալ։ Ռավիկը նորից մի ասեղ սրսկեց։

— Գլուխս... — Հազիվ լսելի ասաց նա։ — Գլուխս պայմում է...։

Մի քանի բոպե հետո ժողովը նորից սկսեց խոսել։

— Լույսը... լույսը շատ է... այրում է...։

Ռավիկը մոտեցավ լուսամուտին, իջեցրեց գալարավարագույրը և կողքերից ամուր փակեց, որպեսզի ոչ մի տեղից լույս լընկնի։ Սենյակն ամբողջովին մթնեց։ Ռավիկը գնաց և նստեց մահճակալի մոտ։

— Ինչքա՞ն երկար է տեսման... այլևս ոչինչ չի օգնում, Ռավիկ...։

— Մի քանի բոպեից հետո կանցնի։

Ժոանը պառկել էր անշարժ։ Վերմակի երեսին լնկած էին նրա
մեռելալին ձեռքերը։

— Ես քեզ... շատ բան... ունեմ ասելո՞ւ...

— Հետո կասես, ժոան...

— Ոչ, Հիմա պետք է ասեմ... Այլևս սպասելու... ժամանակ
չկա... Շատ բան ունեմ... բացատրելու...

— Ես դրանք գիտեմ մեծ մասամբ, ժոան։

— Գիտե՞ս,

— Կարծում եմ, որ գիտեմ։

Սկսվեց շղածգումների ալիքը, Խավիկը տեսնում էր, թե ինչ-
պես են այդ ալիքները անցնում ժոանի մարմնով։ Նրա ստքերն
արդեն կաթվածահար էին։ Ջեռքերը նույնպես Կենդանի մնացել
էր միայն կուրծքը, որը դեռ շարունակում էր բարձրանալ ու իշ-
նել։

— Դու գիտես... ես միշտ քեզ հետ եմ եղել միայն։

— Գիտեմ, ժոան...

— Իսկ մնացածները... միայն անհանդստություն են եղել...

— Այս, գիտեմ...

Նա մի պահ լուր պառկած էր։ Շնչում էր ծանր ու դժվարու-
թյամբ։

— Տարօրինակ է, — նորից սկսեց նա հազիվ լսելի ձայնով։ —
Տարօրինակ է... որ մարդը կարող է մեռնել... երբ սիրում է...

Խավիկը խոնարհվեց ժոանի վրա։ Այնուեղ միայն մթություն
էր և ժոանի դեմքը։

— Ես լավը շնոր... քեզ համար, — շշնչաց ժոանը։

— Դու իմ կյանքն ես...

— Ես կարող եմ... ես ուզում եմ... քո կյանքը լինել... բայց...
ձեռքերս... երբեք այլևս չեն կարող քեզ գրկել...

Խավիկը տեսավ, թե նա ինչպես է լարվում՝ ձեռքերը բարձ-
րացնելու համար։

— Դու իմ գրկում ես, — ասաց Խավիկը ժոանին, — իսկ ես՝
քո գրկում։

Մի վայրկյան ժոանը դադարեց շնչելուց, նա աշքերը բացեց։
Բիբերը անսահման մեծացած էին։ Խավիկը շգփտեր, ժոանն իրեն
տեսնո՞ւմ է թե ոչ։

— Ti amo¹, — շշիշաց ժողովը:

Ժողովն այդ ասաց իր մանկության լեզվով: Նա սոսկալի հոգնած էր ուրիշ լեզվով ասելու համար: Ռավիկը բռնեց նրա անկյանք ձեռքերը: Նրա մեջ ինչ-որ բան կարգեց:

— Դու ինձ կյանք տվիր, Ժողով, — ասաց Ռավիկը, սկսոված նայելով Ժողովի անշարժ աշբերին: — Դու կյանք տվիր ինձ: Ես ընդամենը մի մեռած քարի կտոր էի: Դու եկար, և ես նորից կենդանություն ստացա...»

— Mi ami?².

Այդպես հարցնում է Հոգնած երեխան, երբ ուզում է իրեն պառկեցնեն քնելու: Դա բոլոր Հոգնածությունների վերջին Հոգնածությունն էր:

— Ժողով, — ասաց Ռավիկը: — Սերե այստեղ այն բառը չէ: Այդ բառի տարրողությունը շափազանց փոքր է: Դա ընդամենը մի աննշան մասնիկ է, ամբողջական գետից վերցրած մի կաթիլ, մի տերև՝ ծառի վրա: Այս ամենը շատ ավելի մեծ է...

— Sono stata... Sempre con te³...

Ռավիկը իր ձեռքերից գեռ բաց լեր թողել Ժողովի ձեռքերը, որոնք արդեն կորցրել էին իրենց զգացողությունը:

— Դու միշտ ինձ հետ ես եղել, — ասաց Ռավիկը, լզգալով, որ Հանկարծ սկսեց գերմաններեն խոսել: — Դու միշտ ինձ հետ ես եղել, անկախ նրանից — սիրել եմ քեզ, ատել եմ, թե անտարբեր եմ թվացել... Դրանից ոչինչ չի փոխվել: Դու միշտ ինձ հետ ես եղել, միշտ եղել ես իմ մեջ...

Նրանք միմյանց հետ միշտ խոսում էին փոխ վերցրած մի լեզվով: Իսկ այժմ, առաջին անգամ, առանց այդ նկատելու յուրաքանչյուրն իր լեզվով խոսեց: Բառերի պատճենները փլացեցին, և նրանք միմյանց հասկանում էին ավելի լավ, քան երբեք:

— Baciamoti⁴...

Ռավիկը համբուրից Ժողովի տաք, բոր շրթունքները:

— Դու միշտ ինձ հետ ես եղել, Ժողով... միշտ...

1 Ես քեզ սիրում եմ (իտ.):

2 Դու սիրո՞ւմ ես ինձ (իտ.):

3 Ես միշտ քեզ հետ եմ եղել (իտ.):

4 Համբուրիր ինձ (իտ.):

— Sono stata... perduta... Senza di te!.

— O n^o, aյդ ևս էի, որ առանց քեզ կորած մարդ էի: Թո մեզ էր ամփոփված ամբողջ լույսը, կյանքի ամբողջ քաղցրությունը և դառնությունը ամբողջ... Դու ցնցեցիր ինձ, սթափեցրիր, դու վերադարձրիր ինձ իմ սեփական անձը, և քեզ նվիրեցիր դու ինձ: Դու վերադարձրիր ինձ կյանքը:

Ժոանը մի քանի րոպե լուս պառկած էր: Զեր խոսում նաև Ռավիկը, ուշաղիր, կենտրոնացած նայում էր նրան: Ժոանի ձեռքերն ու ոտքերը մահացած էին, մահացած էր ամբողջ մարմինը: Միայն աչքերն ու շրթունքներն էին, որոնց մեջ դեռ կյանքը տրոփում էր: Ժոանը գեռ շնչում էր, բայց Ռավիկը դիտեր, որ շնչողական մկանները արդեն աստիճանաբար կաթվածի են ենթարկվում: Նա գրեթե այլևս չէր կարողանում խոսել, սկսել էր արդեն շնչառեղձ լինել, ատամնները կրծտում էին, դեմքը համարյա ծամածովել էր: Ժոանի և մահվան միջև պայքար էր գնում: Վիզը շղածվել էր: Նա ճգնում էր ինչ-որ բան ասել, շրթունքները գողում էին: Սկսեց խոխոալ: Խոր և զարհուրելի խոխոոց էր դա... և վերջապես մի ճիշ դուրս թուավ.

— Ռավիկ... օգնի՞ր... օգնի՞ր ինձ... հիմա...

Եպրիցը նախապես պատրաստված էր: Ռավիկը իսկույն վերցրեց և ասեղը վայրկենապես խրեց ժոանի մաշկի տակ: Ռավիկը շեր ուզում, որ նա մահանա դանդաղ ու տանջանքներով լեցուն շնչառեղձությունից: Զեր ուզում, որ նա անմիտ կերպով տառապի: Նրա առևտում, զարհուրելի ցավերից բացի, ուրիշ ոչինչ շկար: Անտանելի ցավեր, որոնք գուցեն երկար ժամեր տևեին...

Ժոանի կողերն սկսեցին թաթուալ: Հետո նա հանդարսվեց: Եւրթերը փակվեցին... Ենշառությունը կանգ առավ: Ռավիկը զալարավարագույրները բարձրացրեց, ևս տարավ վարագույրները: Հետո մոտեցավ մահակալին: Ժոանի սառը և անշարժ դեմքը օտարացել էր:

Նա բացեց դուռը և գնաց ընդունարան: Էժենին, սեղանի մոտ նստած, դասավորում էր թղթապանակի մեջ եղած հիվանդությունների պատմությունները:

— Տասներկուերորդ սենյակի հիվանդը մահացավ, — ասաց Ռավիկը:

Էժենին զլառվ արեց, առանց աշքերը վեր բարձրացնելու

— Բժիշկ Վերերն իր սենյակում է:

— Կարծեմ:

Ռավիկը քայլեց միշտացքի երկարությամբ: Դուներից մի քանիսը բաց էին: Նա գնաց Վերերի առանձնասենյակի կողմբ:

— Տասներկուերորդը մահացավ, Վերեր: Կարսղ եք ոստիկանությանը հայտնել:

Վերերը գլուխը լրարձրացրեց:

— Ոստիկանությունն հիմա ժամանակ չունի դրա համար: Այսի՞նքն:

Վերերը ցույց տվեց «Մատեն» լրագրի արտակարգ համարը Գերմանական զորքերը խուժել էին Լեռաստան:

— Ես մինիստրությունից տեղեկություններ ունեմ: Հենց այսօր պատերազմ է հայտարարվելու:

Ռավիկը թերթը ետ դրեց սեղանին:

— Տեսա՞ր այս բոլորն ինչով վերջացավ, Վերեր:

— Այու Սա արդեն վերջն է: Խեղճ Ֆրանսիա:

Ռավիկը որոշ ժամանակ լուս էր: Նրան թվում էր, թե շուրջը մի տեսակ դատարկվեց ու ամայացավ:

— Դա ավելին է, քան Ֆրանսիան, Վերեր, — վերջապես ասաց նա:

Վերերը նայեց Ռավիկին:

— Ինձ համար զա Ֆրանսիան է: Մի՞թե զա բավական չէ:

Ռավիկը շպատասխանեց:

— Ի՞նչ եք անելու, — փոքր լուսթյունից հետո հարցրեց նա:

— Զգիտեմ, Երևի պետք է ներկայանամ իմ գունդը: Իսկ սա... — Նա ձեռքով անորոշ մի շարժում արեց: — Ըստ երեսթին, պետք է հանձնել ուրիշի:

— Դուք կլինիկան բաց մի թողեք: Պատերազմի ժամանակ կլինիկաները պետք են: Զեզ այստեղ կթողնեն, Փարիզում:

— Ես չեմ ուզում մնալ այստեղ:

Ռավիկը նայեց շուրջը:

— Այսօր իմ այստեղ լինելու վերջին օրն է: Ինձ թվում է, ամեն ինչ այստեղ նորմալ ընթացքի մեջ է: Արդանդի վերահա-

տությունը բարեհաջող է: Հեղապարկով հիվանդը ապաքինվում է: Քաղցկեղի բուժման վրա ոչ մի հույս զնել է կարելի: Սրկորդ անգամ նրան վիրահատելը ոչ մի նպատակ չունի: Առա բոլորը:

— Իսկ ինչո՞ւ, — հոգնած հարցրեց Վերերը: — Ինչո՞ւ է այսօր ձեր այստեղ լինելու վերջին օրը:

— Արովհներև հենց պատերազմ հայտարարվեց, մեզ բոլորին կձերբակալին այստեղ: — Ռավիկը տեսավ, որ Վերերը ինչ-որ բան է ուզում տանը, բայց, առանց այդ հնարավորությունը նրան տալու, ինքը շարունակեց: — Արի այդ մասին չվիճենք: Դա անխուսափելի է, և կանեն:

Վերերը նստեց իր աթոռին:

— Ես այլևս ոչինչ չեմ հասկանում: Շատ հնարավոր է, որ այդպիս լինի: Գուցե մերոնք նույնիսկ շկովին էլ: Հենց այնպիս երկիրը հանձնեն: Ոչ ոք լգիտի, թե ինչ կարող է լինել:

Ռավիկը տեղից կանգնեց:

— Եթե ձերբակալված լինեմ, երեկոյան մի անգամ էլ կդամ: Ժամը ութի մոտերքը:

— Լավ:

Ռավիկը դուրս եկավ: Ընդունարանում նա հանդիպեց դերասանին: Ռավիկը նրան բոլորովին մոռացել էր: Դերասանը տեղից գեր ցատկեց:

— Ի՞նչ եղավ ֆոանը:

— Մահացավ:

Դերասանը բարացավ տեղում:

— Մահացա՞վ:

Նա ողբերգական մի շարժումով ձեռքը գցեց սրտին և օրորվեց: Աղորմելի կոմեղիանու, մտածեց Ռավիկը: Երեխ բեմում նման մի բան է խաղացել, իսկ երբ այժմ այդ նույնը իրեն կյանքում է պատահել, իսկույն սերտած դեղ ընկավ: Բայց գուցե և անկեղծ ցավ է զգում, և պրոֆեսիոնալ սովորույթի ազդեցության տակ չի կարողանում առանց դերասանական ժեստերի յուլա գնալ:

— Ես կարո՞ղ եմ նրան տեսնել:

— Ինչո՞ւ եք ուզում տեսնել:

— Ես պետք է ֆոանին մի անգամ էլ տեսնեմ: — Զեռքերը, որնցով բռնել էր իր մետաքսյա ժապավենով բաց գարշնագույն ըլլապահ, նա սեղմեց կրծքին: — Հասկացեք ինձ, ես պետք է...

Նրա աշքերը լցվեցին։
— Կոկ, — Համբեմությունը կորցրած տաաց Ռավիկը, — Ազելի լավ է, կորեք այստեղից Այդ կինը մեռել է և ոչինչ այլն հնարավոր չէ փոխել։ Գնացեք ձեր գործերը լուծեք ինքննրդ ձեզ հետ Կորեք այստեղից գրողի ծոցը։ Ոչ ոքի չի հետաքրքրում, թե ձեզ ինչ կանեն, մի տարի բանտարկություն կտան, թե՞ դրամատիկ դրացմունքներով լցված ազատ կարձակին։ Մի երկու տարի էլ չի անցնի, դուք կակսեք պարծենալ ձեր քաջագործությամբ, ուրիշ կանանց առաջ ձեր գինը բարձրացնելու և նրանց նվաճելու համար... Կորեք այստեղից, խեղկատակ ապիշ։

Ռավիկը գրեց նրան գեպի գուտը։ Դերասանը մի պահ ուզում էր դիմադրելու Բայց չհաջողվեց։ Դռան շեմին շրջվելով դեպի Ռավիկը, նետեց.

— Անզգա անասուն, Կեղոսոտ բոշ։

Փողոցներում լիքը ժողովուրդ էր, Խոսմբ-խոսմբ հավաքված իրար զլիի, նրանք հետեւմ էին լուսային լրագրի արագավազ տառերին։ Ռավիկը մեկնեց Լուսաներուրդի զբոսայդին։ Նա ուզում էր մինչև ձերբակալվելը մի քանի ժամ մենակ լինել։

Այգին դատարկ էր։ Ամենուրեք զգացվում էր ուշ ամռան իրիկնային հաճելի շերմությունը։ Մոտեցող աշնան շունը հավել էր ծառերին, բայց զա ոչ թե թոշնանք բերող շունը էր, այլ հասունացում։ Լույսը կարծես ոսկուց և կապույտից հյուսված լիներ, որ թվում էր, թե ամռան հրաժեշտի մետաքսյա դրոշն է։

Ռավիկն այգում նստեց երկար, նա նայում էր, թե ինչպես է փոփոխվում լույսը, ինչպես են ստվերները երկարում։ Նա գիտեր, որ դա ազատության մեջ գտնվելու իր վերջին ժամերն են։ Եթե պատերազմ հայտարարվի, «Ինտերնացիոնալ» հյուրանոցի տիրուհին այլևս չի կարող ոչ մի էմիգրանտի թաքցնել։ Ռավիկը հիշեց Առլանդեին, հիշեց նրա հրավերը։ Բայց հիմա Առլանդեն նույնպես չէր կարող օգնել։ Հիմա ոչ չի կարող իսկ եթե փախուստի դիմես, իսկույն կրոնեն որպես լրտեսի։

Նա այդպես նստեց մինչև երեկու նրա մեջ տիրության ոչ մի զգացում չկար, Միայն դեմքեր էին, որ անվերջ հայտնվում

էին հիշողության մեջ և անցնում մեկը մյուսի հետեւց: Դեմքեր և տարիներ, Եվ ապա վերջին անշարժացած դեմքը:

Ժամը յոթին Ռավիկն այգուց դուրս եկավ, նա գիտեր, որ Հեռանալով արդեն մթով պարուրվող այդ զրոսայգուց, ինքը լքում է խաղաղ կյանքի վերջին մնացորդը: Փողոցում դեռ մի քանի քայլ չարած, նա խոկույն գնեց լրագրի արտակարգ համարը: Պատերազմն արդեն հայտարարված էր:

Ռավիկը մտավ մոտակա բիստրոներից մեկը և նստեց Բիստրոյում ռադիո լկար: Որոշ ժամանակ անց նա վեր կտցավ և շարժվեց դեպի կլինիկան: Վերերը Ռավիկին ընդառաջ եկավ:

— Գուք չե՞ք կարող արդյոք մի կեսարյան հատում անել: Հենց նոր մեղ մոտ այդպիսի մի հիվանդ բերին:

— Ռավիկն խոկույն գնաց շորերը փոխելու Միջանցքում նա հանդիպեց Էժենիին, որն իրեն կլինիկայում տեսնելով, խիստ զարմացավ:

— Դուք, ըստ երևույթին, ինձ այլևս այստեղ չէք սպասում:

— Այո, չի սպասում,— ասաց Էժենիին, տարօրինակորեն Ռավիկին նայեց և արագ-արագ հեռացավ:

Կեսարյան հատումը այնքան էլ բարդ գործ չէր: Ռավիկը դա կատարում էր համարյա մեքենայորեն: Նա մի քանի անգամ իր վրա բռնեց Էժենիի հայացքը: Եվ զարմանում էր, թե ինչ է պատճել նրան:

Երեխան ճշում էր: Նրան լվացին և մաքրեցին, ինչպես պետքն էր: Ռավիկը նայում էր երեխայի ճշացող, կարմիր գեմքին և փոքրիկ-փոքրիկ մատիկներին: Մենք երեք ժամիտով աշխարհ շենք գալիս, մտածեց նա և մանկանը հանձնեց սանիտարուհուն: Նորածինը տղա էր:

— Ա՞վ գիտի, թե ինչ պատերազմի համար է ծնվել,— ասաց Ռավիկը:

Այնուհետև գնաց ձեռքերը լվանալու նրա կողքի լվացարանում ձեռքերը լվանում էր նաև Վերերը:

— Եթե ձեզ իսկապես ձերբակալեն, Ռավիկ, անմիջապես ինձ տեղեկացրեք, որտեղ եք գտնվում:

— Ինչո՞ւ եք ուզում ձեզ ծանր կացության մեջ դնել, Վերերը: Հիմա ավելի լավ է իմ կարգի մարդկանց հետ ծանոթություն լունենալ:

— Իսկ ինչո՞ւ Արովհետե զուք գերմանացի՝ եթի Զէ՞ որ դուք փախստական եք:

Ռավիկը մռայլորեն ժպտաց:

— Մի՞թե դուք շղիտեք, ինչ աշքով են մեզ՝ փախստականներիս, ամեն տեղ նայում: Հայրենիքում մեզ դավաճաններ են համարում, իսկ ուրիշ երկրներում — օտարերկրյա հպատակներ:

— Դա ինձ համար ոչ մի նշանակովթյուն չունի, ծս ուզում եմ, որ դուք, որքան կարելի է, շուտ դուրս գաք այնտեղից: Զէ՞ք ուզի ինձ վկայակոչել: Ես կերպաշխավորեմ ձեզ համար:

— Շատ լավ, եթե գեմ չեք: — Ռավիկը գիտեր, որ, միևնույն է, ինքն այդ շի անելու: — Բժշկի համար ամեն տեղ էլ գործ կգտնվի: — Նա ձեռքերը սրբեց: — Ես ձեզ կարո՞ղ եմ մի բան խնդրել, Վերեր: Դուք չե՞իք հոգա ժոան Մազուի թաղման համար: Ես, երկի, այսն զա շնասնեմ անել:

— Ի՞նարկե, անպայման: Իսկ ուրիշ ոչինչ պետք չէ: Ասենք, ժառանգության հարցի կարգավորում և այլն:

— Այդ հոգու կարելի է թողնել սատիկանությանը: Ես շփոտեմ, նա որևէ տեղ հարազատներ ունի՝ թե չէ: Եվ դա արդեն նշանակովթյուն էլ չունի:

Ռավիկը հագնվեց:

— Է՞հ, մնաք բարով, Վերեր: Շատ հաճելի էր ձեզ հետ աշխատելլ:

— Գնաք բարով, Ռավիկի: Մենք գեռ ձեզ պետք է հոնորար վճարենք զերցին վիրահատության դիմաց, կեսարյան համան:

— Դա թող մնա թաղման ծախսերի համար: Ի՞նարկե, թաղումն ավելի թանկ կնստի, բայց դրա համար փող կթողնեմ:

— Զեր մտքով էլ շանցկացնեք այդպիսի բաներ: Դա բացառված է, Ռավիկ, Արտե՞ղ կուգեիք, որ նա թաղվեր:

— Զգիտեմ: Որևէ գերեզմանատան: Ես այսուղ կթողնեմ նրա անուն ու հասցեն:

Ռավիկը վերցրեց կլինիկայի բլանկներից մեկը, գրեց ինչ որ պետք էր, և մեկնեց Վերերին: Վերերը վերցրեց հասցեն և դրեց ոչխարի արծաթյա արձանիկով զարդարված բյուրեղապակյա պրեսուլատիեի տակ:

— Շատ լավ, Ռավիկ: Ես կարծում եմ, որ մի բանի օրից

Հետո ես նույնպես այստեղ չեմ լինի: Առանց ձեզ մենք հազիվ թե
կարողանանք այստեղ նույնպիսի հաշողությամբ վիրահատու-
թյուններ կատարել:

Վերերը նրա հետ դուրս եկավ իր առանձնասենյակից:

— Մնաք բարով, էժենի, — ասաց Ռավիկը:

— Գնաք բարով, մեսյո Ռավիկը — էժենին նայեց նրան: —

Հյուրանոց եք գնում:

— Այո, Ինչո՞ւ:

— Օ, ոչինչ..., ես կարծում էի...

Արդեն մթնել էր Հյուրանոցի առաջ կանգնած էր բեռնառար
մի մեքենա:

— Ռավիկ, — լսվեց Մորոզովի ձայնը ինչոր տան մուտքից:

— Բորիս, — Ռավիկը կանգ առավ:

— Ռստիկանությունը ներսում է:

— Այդպես էլ գիտեի:

— Ես իվան Կլուզեի անձնական վկայականն եմ բերել: Հիշ-
շո՞ւմ ես այն մահացած ոռւսին, որի մասին ես քեզ պատմում էի: Դեռ մեկ ու կես տարի ուժի մեջ է: Արի գնանք ռԵեհերազարդեա: Այնտեղ լուսանկարը կփոխենք, հետո կփոխադրվես ուրիշ հյու-
րանոց և կդառնաս ոռւս էմիգրանտ:

Ռավիկը գլուխն օրորեց:

— Շատ վտանգավոր է, Բորիս: Պատերազմի ժամանակ կեղծ փաստաթուղթ ունենալը վտանգավոր գործ է: Ավելի լավ է բոլո-
րովին շունենալ:

— Բա ի՞նչ ես անելու:

— Գնալու եմ հյուրանոց:

— Լա՞վ ես ժտածել, Ռավիկ, — հարցրեց Մորոզովը:

— Բա էլ ի՞նչ պետք է անեմ:

— Սատանան պիտե, եթե ճանկներն ընկար, ուր կարող են
Քշել:

— Բոլոր դեպքերում Գերմանիա չեն քշի: Դրանից ես վա-
խնենալու բան չունեմ: Եվ ոչ էլ կըշեն Շվեյցարիա: — Ռավիկը
Ժպտաց: — Յոթ տարվա ընթացքում առաջին անգամն է, որ ոս-
տիկանությունը մեզ ուզում է պահել, Բորիս: Մի ամբողջ պատե-
րազմ էր պետք, որպեսզի մեզ այդքան բարձր գնահատեն:

— Ասում են, կոնշանում համակենտրոնացման ճամբար են պատրաստում: — Մորոզովն սկսեց մորուքը ձգմղել: — Բանից պարզվում է, որ գերմանական ճամբարից դու փախել ես, որպեսզի ընկնես ֆրանսիականը:

— Ո՞վ գիտե, մեկ էլ տեսար շուտով բաց թողին:

Մորոզովը չպատասխանեց:

— Բորիս, — ասաց Իտավիկը: — Ինձ համար մի մտահոգվիրո Թատերազմում ժժիշկներ միշտ էլ պետք են:

— Զերբարկալության ժամանակ դու քեզ ի՞նչ անուն ես տալու:

— Իմ սեփականը ես այդ անունը ոստիկանությանն այստեղ տվել եմ միայն մի անգամ, այն էլ հինգ տարի առաջ: — Իտավիկը փոքր-ինչ լոեց: — Բորիս, — ասաց նա վերջապես, — Ժունը մահացավ: Սպանեցին: Մեկը կար, ունովերով կրակեց վրան: Հիմա դիմում Վերերի կլինիկայում է: Նրան պետք է թաղել Վերերը խոսք տվեց, որ զա կանի, բայց վախենում եմ իրեն ավելի շուտ մորիլիացիայի ենթարկին: Դու չե՞ս կարող այդ հոգսը քեզ վրա վերցնել: Ինձ ոչինչ մի հարցրու, ուղղակի ասա «կարող եմ» և ուրիշ ոչինչ:

— Կարող եմ, — ասաց Մորոզովը:

— Ուրեմն, մնաս բարով, Բորիս: Իմ իրերից վերցրու այն, ինչ քեզ կարող է պետք գալ: Փոխադրվիր իմ որշը, չէ՞ որ վես նիշտ ուղում էիր լոգասենյակ ունենալ: Ես գնում եմ, մնաս բարով:

— Սմեն ինչ կեղառութվեց, — ասաց Մորոզովը:

— Ինչ որ է: Ես քեզ կհանդիպեմ պատերազմից հետո «Ֆուքենամ»:

— Ո՞ր կողմում: Ելիսեյան դաշտերի թե՞ Գեորգ Հինգերորդի ավենյուի:

— Գեորգ Հինգերորդի ավենյուի: Ի՞նչ հիմար մարդ ենք Ես ու դու: Ուղղակի երկուսս էլ փունքուտ հերոսական իդիոտներ ենք: Է՛ս, Բորիս, մնաս բարով:

— Այս, գործը կեղառամեջ եղավ, — նորից ասաց Մորոզովը: — Նույնիսկ ամաշում ենք ինչպես պետքն է հրաժեշտ տակ իրար, Ասլա մի մոտ արի, մոտ արի, մի տեսնեմ, հիմար-հիմարի զլուխ:

Սորոգովը համբուրեց Ռավիկի այտերը, Ռավիկն զգաց նրա մորուքի ծակծկոցն ու ծխախոտի հոտը, Դա մի սիսակ տհաճ էր Ռավիկը շարժվեց դեպի Հյուրանոց։

Էմիգրանտները հավաքվել էին «կատակոմբան»։ Կարծես առաջին քրիստոնյաները լինեն, մտածեց Ռավիկը։ Առաջին եվրոպացիները։ Արհեստական արձավենու տակ, գրասեղանի մոտ նստած էր քաղաքացիական զգեստով մի մարդ և հարցաթերթիկներ էր լցնում։ Երկու սստիկան պահպանում էին դուռը, որտեղից ոչ մտադրություն շուներ փախչելու։

— Անձնագիր ունե՞ք, — հարցրեց սստիկանական պաշտոնյան Ռավիկին։

— Ու,

— Իսկ ուրիշ փաստաթղթե՞ր,

— Նույնպես չկան։

— Անկեզա՞լ եք ապրում այստեղ։

— Այո։

— Ի՞նչ պատճառով։

— Փախել եմ Գերմանիայից։ Փաստաթղթեր ստանալու հնարավորությունից զրկված եմ։

— Ազգանո՞ւնը։

— Ֆրեզենբուրգ։

— Անունը։

— Լյուդվիգ։

— Հրեա՞ եք։

— Ու,

— Մասնագիտությո՞ւնը։

— Բժիշկ։

Սստիկանական պաշտոնյան բոլորը գրեցի։

— Բժիշկ, — հարցրեց նա կրկին ու թերթիկը մոտեցրեց աշքերին։ — Դուք Ռավիկ անունով բժշկի այստեղ չե՞ք ճանաչում։

— Ու,

— Նա պետք է ոք հենց այստեղ բնակվի։ Մենք տեղեկություններ ունենք։

Առ Ռավիկը նայեց պաշտոնյային։ Էժենիի գործերն են, մտածեց Բավիկը։ Նա հարցրեց, ես հյուրանո՞ց եմ գնում թէ՞ ոչ իսկ մինչ այդ վերին աստիճանի զարմացած էր, որ ես դեռ ազատության մեջ եմ։

— Բա ես լասացի՞՝, որ այդպիսի ազգանունով մո՞տ այստեղ չի ապրում, — հայտարարեց հյուրանոցի տիրութիւն, որ կանգնած էր խոհանոցի դռան մոտ։

— Դուք ձեզ հանգիստ պահեք, — դժգոհությամբ վրա բերեց ոստիկանական պաշտոնյան, — ձեզ առանց այն էլ տուգանելու են՝ այսքան մարդկանց, առանց ոստիկանություն հայտնելու, այստեղ պահելու համար։

— Ես դրա համար կարող եմ միայն հպարտանալու եթե մարդկայնության համար տուգանում են, թող տուգանեն, ինչքան ուզում են։

Ոստիկանական պաշտոնյան ուզում էր պատասխան տալ հյուրանոցի տիրություն, բայց ձեռքը արհամարհանքով թափ տվեց ու լռեց։ Տիրութիւն կռվելու տրամադրությամբ նայեց պաշտոնյային։ Նա վերեներում թիկունք ուներ և ոչ մի բանից չէր վախենում։

— Հավաքեք ձեր իրերը, — ասաց պաշտոնյան Ռավիկին։ Փոխնորդ վերցրեք և մի օրվա ուտելիք։ Աղյալ նույնպես, եթե ոմեք։

Ոստիկաններից մեկը նրա հետ բարձրացավ վերև Սենյակներից շատերի դռները բաց էին։ Ռավիկը վերցրեց ճամպրուկը, որը դեռ վաղուց էր նախապատրաստել, և իր աղյալը։

— Էլ ուրիշ ոչի՞նչ, — հարցրեց ոստիկանը։

— Ուրիշ ոչի՞նչ։

— Այս մյուս բաները թողնում եք այստե՞ղ։

— Այո։

— Սա նույնպե՞ս, — ոստիկանը ցույց տվեց մահմակալի կողքի ոչ մեծ սեղանին դրված փայտի փոքրիկ մաղոննան։ Դա նրան ժողոված էր ռինտերնացիոնալու ուղարկել իրենց ծանոթության դեռ սկզբում։

— Դա նույնպես։

Նրանք իշան՝ ներքև Կրարիասոան՝ էլզասցի մատուցողութիւն,

Ծավիկին մի փաթեթ տվեց: Ծավիկը տեսավ, որ նույն փաթեթ ներից ունեն նաև մյուսները:

— Աւտելիք է,— բացատրեց տիրուչին: — Որպեսզի սոված շմեաք: Ես համոզված եմ, ձեզ այնպիսի տեղ են տանելու, որտեղ ոչինչ նախապատրաստված չէ:

Նա խիստ մի հայացքով նայեց քաղաքացիական զգեստ հագած ոստիկանական պաշտոնյային:

— Քիլ խոսեք,— վրդովված ասաց ոստիկանական պաշտոնյան: — Պատերազմը ես չեմ հայտարարել:

— Սրանք նույնպիս չեն հայտարարել:

— Ինձ հանգիստ թողեք: — Պաշտոնյան նայեց մյուս ոստիկանին: — Վերջացրի՞ք: Տարեք սրանց:

Մարդկային մթին զանգվածը շարժվեց: Ծավիկը տեսավ այն մարդուն ու իր կնոջը, որի աշքին տարականներ էին երկում: Ամուսինը ձեռքով բռնել էր կնոջը, մյուս ձեռքով՝ համպրուկներից մեկը: Այդ նույն թեկ տակ, մարմնին սեղմած, նա պահել էր երկրորդ համպրուկը: Մի ճամպրուկ էլ քարշ էր տալիս նրանց փոքրիկ տղան: Տղամարդը աղերսական հայացքով նայեց Ծավիկին: Ծավիկը գլխով արեց:

— Ես ինձ հետ գործիքներ ու դեղեր ունեմ, — ասաց նա: — Մի վախեցեք:

Նրանք բարձրացան բեռնատար մեքենան: Մոտորն սկսեց գողուալ Մեքենան շարժվեց: Հյուրանոցի տիրուչին դռան մոտ կանգնած, որպիս հրաժեշտի նշան, ձեռքը թափահարում էր:

— Այս ո՞ւր ենք գնում, — հարցրեց ինչ-որ մեկը ոստիկանին:

— Զգիտեմ:

Ծավիկը կանգնած էր Ռողենֆելդի և կեղծ ԱՀարոն Գոլդբերգի կողքին: Ռողենֆելդի թեկ տակ մի ոռողն կար, որի մեջ Մեղանն էր և Գոգենը: Նա լարված ինչ-որ բան էր մտածում:

— Իսպանական վիզա է, — ասաց նա: — Ժամկետն ավելի շուտ լրացավ, քան թե ես... — Նա ընդհատեց: — Իսկ թուն ծրեկեց, — ավելացրեց նա, — Մարկուս Մեյերը: Երեկ փախավ Ամերիկա:

Մեքենան ցնցվում էր ճանապարհին: Բոլորն իրար սեղմված, կանգնած էին թափքի մեջ: Ոչ ոք չէր խոսում: Մեքենան թեքվեց

անկյուններից մեկը, Ռավիկը նայեց ֆատալիստ Ջալդենբառմին,

որը սեղմազել էր թափքի անկյունին:

— Ահա և մենք նորից ճանապարհ ընկանք,— ասաց նա:

Ռավիկը գրպաններում ծխախոտ փնտրեց, բայց չգտավ: Հետո հիշեց, որ բոլորը ճամսկրուկի մեջ է գրել:

— Այսպիսի բաներ,— ասաց նա:— Մարդը շատ բան կարող է տանել:

Մեքենան անցնելով՝ Վագրամ ավենյուն, թեքվեց ու գուրս եկավ Էտուալ հրապարակը: Ամենուրեք լույսերը հանգած էին: Հրապարակը սուզված էր խավարի մեջ: Մութն այնքան աև էր, որ պլիս լէր երկում նույնիսկ Հաղթական կամարը:

Վ Ե Ր Զ

«ՀԱՂԹԱԿԱՆ ԿԱՄԱՐ» ՎԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մեր ընթերցողները ժամոթացան է. Մ. Ռեմարկի մի վեպին ևս, «Կորած մերնդին» պատկանող մի զբողի, որի ստեղծագործությունը կյանքի է կոչել առաջին համաշխարհային պատկերագմբ:

Ռեմարկի ստեղծագործությունները իրենց շատ կողմերով են գրավում սովորական ընթերցողներին. Սյդ են վկայում նրա «Արևմտյան հակառակ» անփոփոխ է», «Մեռնելու ժամանակը և ապրելու ժամանակը», «Երեք ընկեր» գիտքը, մեր թատրոնների խաղացանկը մտած «Վերջին կանգառը» պիեսը, «Մեռլուզայուն» վեպը, պարբերականներում հրապարակված արձագանքները այդ հրատարակությունների առթիվ:

Ինչո՞ւմ է Ռեմարկի տաղանդի և մասնավորապես էմիգրացիայում գրած նրա ստեղծագործությունների գործական ուժը (էմիգրացիա, որտեղից նա այդպես էլ վերադարձավ Գերմանիա): Ինչո՞ւմ է զրոյի գաղափարա-էսթետիկական դիրքերի թուլությունը, ինչո՞ւ ենք մենք այդ հումանիստ-արգեստագնությունը ստեղծագործության մեջ հանդիպում խոր մոլորությունների, որոնք երբեմն նրան հնուացնում են պատմության նշանառությունից, կյանքի նշանառությունից, սահման են զուում նրա և շատ խոշորագույն գերմանական գրողների, քննադատական ռեալիզմի վարպետների միջին — այնպիսի վարպետների, ինչպիսիք են Հայրիկի և Բոնիս Մանները, ինչպիսին է Առնոլդ Ցվարցը:

Ռեմարկը պատկանում է այն գրողների թվին, որոնք ժամանակի տևականությունը որոշակի տարածություն են պահպանում պատկերվող իրազարձությունների նկատմամբ: «Հաղթական համար» վեպի գործողությունը (վեպ, որը գրվել է 1946 թվին, Հիտլերյան Գերմանիայի շախատակումից անմիջապես հետո), ժամանմում է Փարիզում 1938—1939 թվերին և վերջանում է երկրորդ համաշխարհային պատերազմի առաջին օրերին: Բայց վեպը կարգալով, մենք չենք զգում, որ Ռեմարկի համար գերմանական ֆաշիզմի պարտությունը պատմության շրջադարձային կիս է, մի իրազարձություն, որը մարդկան առաջ նոր հետանկարներ է բացում: «Հաղթական կամարի» հեղինակը պիտակցորեն իրեն զուրս թողնելով մարդկային կուկախիվներից, որոնք ակտիվորեն կողում են սոցիալական շարիքի դիմ, նրա ամենանզգվելի զրոհորման ֆաշիզմի դիմ, այդ պարբերում գրավել է հումանիստ միայնակի դիրքը: Նա ատելությամբ է լույս դրականը և մերկացնում է նրան, բայց խույս է տալիս հետեղական եղանակը:

բակացություններից: Ահմարկը բարոյական մեծ հոգնածություն է զգում ար պատճառով, որ ինքը, պատահեկության տարիներին անցնելով՝ խրամատային կյանքի սարսափները, նորից է վկա դառնում մի աղետի, որը կործանիլ պատերազմի հետևաներով, երկրորդ անդամ է թափում մարդկության գլուխն: Այլապես դժվար է բացատրել այն դառը և անհուսալի սկիստիցիզմը, որը թափանցում է ամբողջ վեպի մեջ, նրա հերոսների այն տիտուր, անուրախ միայնակությունը, որը ուզեկցում է մելամազնուա ահկորդներով — Փարիզի քաղաքային պելզամներով ու մշուշուա մշտապես հայտնվող Հաղթական կամարի պատկերով, որը ինչպես անողոք ճակատագիր ամբողջ գորի ընթացքում ուղեկցում է վեպի գլխավոր պերսոնաժների տրուում ու փոփոխական կյանքին:

Փարիզի նոյեմբերյան մի ցուրտ ու խօսավ գիշեր, հոգնած, հուսարեկ և կյանքից հիմասիթակված, պատահաբար ծանոթանում ևս Ռավիկն ու Ժունը, որին այդ հանդիպումը փրկում է ինքնասուպանությունից: Եվ, իհարկե, ինչպիս արդեն սովորական բան է դարձել նեմարկի մոտ, նրանց առաջին ցանկությունը որևէ բան խմելն է: Նրանք գնում են մուտակա վիշերային մի դինետուն, իսկ ոչեալ վում անձրևուտ երկնքի ֆոնի վրա հայտնվեց Հաղթական կամարի ազդու ու միթի վիթխարի զանգվածը: Եվ վեպում ինչպիսի՞ տրտմություն և անհուսություն է զգացվում, որը գալիս է Փարիզի փողոցներից և հրապարակներից, որոնց ֆոնի վրա ծագալվում է նրա հերոսների կյանքը. Նրանք դուրս եկան հուսալ հրապարակը, որը նրանց առջևում, գորշ մառախուզի մեջ, տարածվել էր վեճատեսիլ և անսահման: Մշուշը խոտացել էր, և արևի ճառագայթների պիս բռնոր կողմերի վրա զնացող փողոցները այլևս չեն երևում: Երևում էր միայն ընդարձակ հրապարակը՝ լապտերների ցարուցրիվ լուսիններով և Հաղթական կամարի քարակերտ պատերով, որնք վիթխարի և վեճատեսիլ կորչում էին գորշ մառախուզի մեջ: Թվում էր, թե այդ կամարը հենվել ու վեր է բարձրացրել թափծուա երկինը և պաշտպանում է Անհայտ զինվորի գերեզմանի որրացած գունատ բռցը, զերեզման, որը նման էր վիշերում և միայնության մեջ կորած մարդկության վերջին գերեզմանին:

Խազիկն ու Ժունն առաջին անգամ զպացին և հասկացան, որ իրենք սիրում են միմյանց, և նորից — նրանց համար այդ խոր և նշանակալից ակնթարթին — Ռավիկի և Ժունի հմանուան նորից հայտնվում է կամարի շրապագակութին անբառ պատկերը:

Այդ պատկերը անտեսանելիորեն ներկա է նաև վեպի անհույս ֆինալում: Խազիկն և պատերազմն սկսվելու կապակցությամբ ձերբակալված մյուս էմիգրատուատ բանտարկյալներին տանում են պատերազմական ժամանակի խավարով պարուրված Փարիզի փողոցներով. «Մեքենան անցավ Վադրամ ավելյուն» և դրա եկագ հուսալ հրապարակը Ոչ մի տեղ լույս չէր երկում: Հրապարակը սուզված էր խավարի մեջ: Անթափանց միթ մեջ անհնար էր տեսնել նոյնիսկ Հաղթական կամարը: Այս խոսքերով է վերջանում վիրը:

Կրիք բազմաթիվ էշերուած համար և աննահնը կերպով ներկա է նաև մի ուրիշ պատկեր — որն առաջին հայտացրից որքան էլ ուզում է պարագանալ թվաւ եռցեպիս անում է ու հասնում մինչև սիմվոլիկ հնելղության, — դա կարվագուն

է, խնձորի օդին, «բուրումնալից» ու համոզու ծվ, իհարկե, կալվադոսը բազմաթիվ ուղևեկիցներ ունի—աարքը տեսակի կոնյակներից մինչև ոռուական օդին, որը վեպի և բուռները ունենալազեն վերամբարձ անոնսվ ոռուական զիշերային զինետանը խմում են գրտֆիներով:

Ծառ բան է մեզ համար բացահայտում Ռեմարկի այդ տարիների ստեղծագործական էվոլյուցիայուն «Հաղթական կամարի» կենտրոնական հերոսի կերպարը: Դեռ իր նախարդ՝ «Սիրիք մերձավորին քոյ վեպում, որը նույնպես պատմում է զերժանական էմիգրանտների ճակատազրերի մասին, Հանգես է զալիս Ռեմարկի համար նոր հերոս — դա հակաֆաշիստ Շտայներն է, որը փախել է զերժանական համակենտրոնացման ճամբարից: Ճիշտ է, մենք ոյինչ շդիտենք նրա նախկին գործունեության մասին, իսկ ամրոց վեսի ընթացքում նա փառարեն զանում է քաղաքական պայքարից դուրս: Բայց ընդհանրապես դա գործունյա, ակտիվ մարդ է, որին մահվան տեսարանը նույնիսկ որոշ հերոսական փառք է տալիս: Քաղտնի վերադառնալով Կերմանիւ, որպեսզի տեսնի իր շերմորեն սիրած, մահամերձ կնողը, նա ընկեռում է իրեն բռնկու համար դարան մտած փաշխաների ճանկը, և այդ ժամանակ Շտայները իրեն նետում է Հինգերորդ Հարդի լուսամուտից, հետեւ քաշելով այն ևսական Շտայնբրեներին, որի կազմից ինքը այնքան կտառանքների էր ենթարկվել: Չնայած Շտայների ճակատագրական սղբարգությանը, Ռեմարկն աշխատում է օպտիմիստական վերջ գոնել այդ վեպի համար: Բժշկական ինստիտուտի ուսանող դրեգեների լուսպիք Կերեց և նրա սիրած աղջիկը՝ Ռութ Հոլլանդը, նույնպես գերմանական ուսանող, անցնելով էմիգրանտական կյանքի բոլոր տառապանքների միջով, առանց փառաթղթերի, առանց որևէ քաղաքացիական իրավունքների, որոնց հովանավորում է ուժեղ կամքի տեր Շտայները, վերջիվերջո, Մեգալիա գնալու վիզա են սաւանում՝ այնուղ ապրելու և աշխատելու երաշխիքով: Այդ վեպը բավական կցկուուր է, նրա մեջ չկա կերպարների հոգեբանական այնպիսի խոր և նորը մշակվածություն, ինչպես «Հաղթական կամարում», իսկ Ռեմարկի հումանիզմը շատ բաներով նրա մեջ սահմանափակվում է զեպի մերձավորն ունեցած բրիստոնեական սիրո զաղափարով (այսուղից էլ՝ վեպի վերնադիրը), ասկայն նա, այնուամենայնիվ, ընթերցողի մեջ չի հանդցնում լովագույն ապագայի հանդեպ ունեցած հույսը:

Այրիշ են «Հաղթական կամարի» հերոսների ճակատագրերը: Ռեմարկը նրանց օժտել է բնավորության ուրիշ գծերով: «Երեք ընկերների» նման դա նույնպես վեպ է սիրո մասին, բայց անհույս և անուրախ սիրո: Որքա՞ն են այս տեղ ուժեղացել այն ժողով ինտոնացիաները, որոնք քիչ չեն նաև «Երեք ընկերու վեպում: Սիրո շինչ և մարուր զգացումը, որը, չնայած իր ուղերդական ֆինանին, խնդություն ու երշանկություն է բերում նորերու և կամացին և Պատրիգիա Հոլմանին, Խավիերի և Ժոանի մեջ թունավորված է կասկածանքների, կեղծիքի և խաբեության թույնով: Ժոանը շարժի այն խոր, թեն թերահավատությամբ լիցան սիրում, որը Խավիերը տածում է զեպի նա, և որի մեջ հենց ինքն էլ կսկիծով համոզվում է: Պատահական չէ, որ զերմանական էմիգրացիայի մասին այդ երկրորդ վեպում ամրողովին բացահայտում է ծիծաղը, առողջ կայծկալող հումորը,

որեւ, այնքան հաջողությամբ Ռեմարկը միահյուսում է ծանր, նույնիսկ ողբերգա, կան իրադրությունների ժամանակ իր «Սիրիք մերձավորին բռո զեպում, թալ Ռեմարկի որ զեպին էլ ուզում է դիմի բնիքը ողբերցողը, ամենուրեք նա կտևսնի, թե զրոյն ինչպես է ժամանուրն ազում դատապարտել բաղարական պայքարը, ինչպես է ուզում զնալ ինչ-որ սերորդ ճանապարհով» — միայնակ ինտելիգենտի խարսափկ ճանապարհով:

Այդ զիբքը նկատվում է դեռ նրա առաջին ստեղծագործություն մեջ — «Արևմտյան ճակատում անփոփոխ է» (1929):

Այսուղի, չհայած իր առանձին փորձերին, որոնցով Ռեմարկն ուզում է դրսում պրօճնել պացիֆիստական հումանիզմի գաղափարների փակված շրջանակ-ներից, նա չի կարողանում ելք գտնել, չի կարողանում տալ այն մարդկանց անոնմները, որոնց մեջով իր սերնդի պատանիներին գպրոցական նստարանի վրայից նետել էին պատերազմի արյունահետ մասղացի մեր:

Մույլ, անելանելի ողբերգությամբ է ներծծված խոր պեսիմիստական «Վերաբարձր վեպը» (1931), որը պատմում է գերմանական այն պատանիների ճակատագրությամբն, որոնք Կերմանիայի պարտությունից հետո վերադարձան իրենց հարազատ վայրերը: Ռեմարկի նախկին ճակատագրիները ուղղմական ավերում-ներից տակնուրա եղած երկրում դառնում են հասարակական-քաղաքական կյանքի փոթորկալից իրադարձությունների միայն պասսիվ գկաները, նրանք, ատելությամբ լցված դիմի կայսերական Գերմանիայի բուրժուական-միլիտարիստական ուժիմի կեղծիքը, այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ չեն համարում բացերաց խանճվել քաղաքական պալքարին:

Ռեմարկն այդ վեպում արդեն փորձ է անում ճակերպել տիրանշակ տերորը ճանապարհի իր սպական ծրագրերը: Այդ վեպի հերոսներից մեկը՝ Վիլին, դանալով զյուղական ուսուցիչ, Ռեմարկի կարծիքով կյանքում դանում էր իր տեղն ու նպատակը: Բայց Վիլին ինչ է ճակաղրում գերմանական ֆաշիստացող միլիտարիզմին: «...Ես շատ-շատ եմ մատել, — ասում է նա, — ե եկել եմ այն եղրակացության, որ ամեն մարդ կարող է ինչ-որ բան անել, եթե անզամ նրա գիտի փախարին դդում է... Ես ուզում եմ իմ աշակերտուներին սովորեցնել, թե ինչ է երանց հայրենիքը իրականում: Ես նրանց հայրենիքը գլուխ է, ցանքար, հողք, և ոչ թե այս կամ այն քաղաքական կուսակցությունը: Իսկ նրանց հայրենիքը գլուխ է, ցանքար, հողք, և ոչ թե բարձրագույն լուղունքները: Բնական է, որ գաղափարական այդպիսի զենքով հարազոր չեր լինի հաղթանակ տանել: Փաշիզի դիմ տարվող պալքարում, ֆաշիզմ, որի գտանքը հիանալի տեսնում էին հեղինակն ու նրա հերոսները:

Սակայն միևնույն ժամանակ այդ վեպը և Ռեմարկի մյուս ստեղծագործությունները, որոնք պատմում են միայնակ հումանիստի ողբերգական ճակատագրի մասին, որի կյանքը ճգմել են ժամանակակից բուրժուական հասարակարգի հակառակնեստական նորմաները, չին առաջացնի մեր մեջ այն կարեկցանքը ու հատաքրությունը, եթե նրանց ողբերգական պեսիմիզմի, իսկ երբեմն էլ չկ-

Ֆիկ թերահավատության հետևում չինսեր ֆաշիզմի դեմ ուղղված նրա խկանքն առելությունը և դեպի հոգանիստական իդեալները տանող նրա ձգությունները:

Դեռ այն ժամանակ Հիտլերականները հիանալի հասկացան, որ Անգլարկը իրենց թշնամին է, և իշխանության դլուխն անցնելուն պես նրա գրքերը իսկույն գրի հանձնեցին, ինչպես և Գերմանիայի մյուս լավագույն գրողների գրքերը:

Դառնալով կմիզրանոտ, հետևնաւով հայրենիքից, Անգլարկը բաղաքական կասակցությունների նկատմամբ չփափեց իր գերաբերմունքը, նա մի կողմ մնաց այն ակտիվ պայքարից, որի մեջ ներգրավվեցին Գերմանիայի տաշագոր խոշորագույն դրողները, և չնայած իրենց քաղաքական համոզութերին ու էսթետիկական դիրքերի տարբերությանը, համախմբվեցին հակաֆաշիստական լայն ձականի շուրջու:

Գերմանիայում ֆաշիստների իշխանության դլուխն անցնելուց հետո, Անգլարկի համառ ձգությունը՝ լավաքական պայքարի մեջ, ինարկե, իր բացառական ազդեցությունը թողեց Անգլարկ-արքիստագետի էվոլյուցիայի վրա: «Երադարձ» վեպի ավարտից հետո ընկած տասը տարում Անգլարկն ընդամենց մի առեղծագործություն գրեց, որ «Երեք ընկերու վեպն է», (1938), որի մասին արդեն հիշատակեցինք: Կարծում ենք, որ կարիք չկա հերքելու այն ընդհանուր տոմամբ դրական գնահատականը, որն այդ վեպը ստացավ մեր մամուլում: Բայց, և այնպես կուղենայինք առարկել որոշ քննադատների, որոնք գետել են աշխարհու պատիմիստական փայլ առաջ երեք ճակատային ընկերների այդ տիսուր պատմությանը, նրանցից մեկի սիրո ողբերգական պատմությանը: Եվ ամենենին զուր է քննադատներից մեկը համոզում ընթերցողին, որ արդ վեպի հերոսներին տանչում է ժամարդկությանը ծառայելու բուռն ցանկությունը: Անգլարկը լարված սկրիպտական ինտոնացիայի գրող է, ինտոնացիա, որն իշխում է նրա բոլոր սահմանադրություններում, թեև, այնուամենայնիվ, որ ի՞ բացառում նրա որոշ գրքերում գուրս ժամբօղ օպտիմիստական հեթանուքուրը: Սակայն այդ ենթատեքստը շուկատք է փետրել «Երեք ընկերու վեպում»: Թերևս այդ վեպի ամենախոհական գնահատականը մենք հանդիպում ենք Վ. Դնեկորովի «Ժամանակակից քննադատական ուսալիքմը և նորարարության պրոբլեմը»¹ հոդվածի մեջ՝ նրա ժամանակակից արված առանձին դիտողություններում, որտեղ հեղինակը շնչելով ստեղծագործության արժանիքները, ճիշտ է նշում նաև նրա հերոսների սահմանափակությունը, և նրա ընդհանուր պեսիմիստական կոնցեպցիան: «Երեք ընկերու վեպը վկայում է այն ժամանին, որ Անգլարկը, գործելով պարփակվել իր վերացական ինդիվիդուալիստական հումանիզմով, դրա հետևանքով կտրվեց լայն հակաֆաշիստական շարժումից և շփոթի մատուցեց Հիտլերյան ուայսի ամբարտագույղ պարագուիթների ավելի ու ավելի մեծ հաջողությունների տալու: Այդ վեպում մեզ հրապուրամ է այսպես կոչված սիրո և մտերմության հավիտենական թեմաների շատ զուսպ (չնայած երբեմն իր միտումնավոր արտաքին կոպտությանը), բայց մինեոյն ժամանակ խոր լիրիկական բացահայտումը:

¹ «Новый мир» № 11, 1958 г., стр. 258.

² «Вопросы литературы», № 2, 1959 г.

հչաքէկե, այդ թեմայով վեպերում նեմարկը ձգտել է հակագրել իր հումանիստական իդեալը՝ Փաշիզմին, որը վնալով ավելի բացիրաց է ցուց տալիս իր գաղանային դեմքը: Բայց այդ վիճակը այդքան բարձր գահանի վրա հանողների մեջ կուգեինք Հիշեցնել, որ գերմանացի էմիգրանտ գրողների մեջ մասց այն ժամանակ սփեշնչվում էր ավելի վեհ իդեալներով, բայց նեմարկը Պատահական է, որ հետո ենթիք ընկերութեացից է սկիզբ առնում Անդմարկի առեղծազորդութան մեջ «Նարբած ոռմանտիկան», ծանր զինուցած սկեպտիցիզմը, կոնյակավկամ օդիով լեցուն շիշը դառնում է նրա հերոսների մշտական ունեկիցը:

Մեզ համար համարելի են երեք հակատային ընկերների սիրո և բարեկամության իդեալները հաստատելու և պահպանելու ձգտությունները, բայց դրա հետում մենք լինենք կարող լուսնել, թե որքան նեղ է նրանց հետաքրքրությունների շրջանակը, որքան քիչ են նրանք մտածում, իսկ երբ մտածում են, այս հանգում են, ինչպես Ռոբերտ Լոկամպը, դառը և անհույս եղրակացությունների:

Մենք պարզ տեսնում ենք Անդմարկի հոգեհարազատությունը, նրա նախորդների հետ, գրողի սկզբնական շրջանի գրքերի հերոսների հետ: «Հազարին կենուրունական հերոսի բնավորությունը մեզ բացատրում է, թե որ հակաֆաշիստներն են ավելի մոտիկ և հասկանալի Անդմարկին, Անդմարկը առշանգավոր վիրաբույժ է: Նրա անցյալին վերաբերող Ժլատ տեղեկություններից մենք իմանում ենք, որ Ժլատը էմիգրացիան նա Գերմանիայում եղել է խոշոր Հիմնադրությունից վկիալու վիրաբույժ: Մասնակցել է առաջին համաշխարհային պատերազմին, 1933 թվին նրան բանտարկել են զիստապոյի կողմից հետապնդված երկու ընկերոջ թաքցնելու և փախուստում նրանց օգնելու համար: Ֆաշիզմական զնդանի տանջանքները լին կոտրել Անդմարկի կամքը — նա չի մտանել իր ընկերներին, թեև զա արժեցել է իր սիրելի կնոջ կյանքը: Որոշ ժամանակի անց նրան հաջազիլ է արտասահման փախել այն հիվանդանուցից, ուր նա ընկել էր համակենտրոնացման համբարից հետու Մեզ հայունի չել, թե ինչ հանապարհներ են նրան բերում Խոպանիայի հանրապետականների մոտ, բայց որպես բժիշկ նա եղել է նրանց բանակում, որը կովել է Փրանկոյականների և իտալա-գերմանական ինտերվնիտների դեմ: Նա հաճախ է հիշում իր կյանքի այդ շրջանը և, դատելով այդ հիշողություններից, նա արիաբար կատարել է իր պարագը:

Մեզնդմիշտ Անդմարկի հիշողության մեջ են մնացել զեստապոյի զնդաներում ճաշակած կտտանքները և իրեն այդ տանջանքներին ենթարկողի՝ Էսէտական Հաակի գնմքը: Հուսուպ և արտաքնապես հանդիսու, Անդմարկին այրող առելության հորդացում է զգում, երբ մտացերում է իրեն տանջողին, երբ մտածում է գերմանական ֆաշիստների մասին: Ժամանակ առ ժամանակ զիշերային մրգավանշի պահերին, նրան այնպես է թվում, թե «ինքը նորից է Գերմանիայում, որպատճ, հետապնդված, հալածական այն ուժիմի արյունաբրու գահինների կողմից, որը մարդասպանությունն օրինականացրել է...»:

Հիտլերականների կողմից գատապարտվելով անտոն թափառաշրիկության, ճաշակելով ֆաշիստական բանտերի և համակենտրոնացման ճամբարների սարսափները, իր համագմանքներով դեմոկրատ Անդմարկն, այնուամենայնիվ,

մի կողմ է կանգնում ամեն տեսակի բաղաքական գործունեությունից: Չի կարելի առել, թե Ռավիկի ատարած փարձությունները կուրի են երան, բայց դրանք սպանել են երա մեջ պայծառ ապագայի հույսը: Խոր թերահավատությամբ և սառց հուսունատությամբ է նայում Ռավիկին իրեն շրջապատող կյանքին: Նեմարակի այդ հերոսին բնորոշ են տերորած սերնդին հիասթափված, ապագային հավատացող մարդկանց շատ զծիր, որոնց Ռեմարկը մի անգամ էլ, որ նկարագրել է իր նախորդ ստեղծագործություններում:

«Երբանկություն, — ասաց Ռավիկը, — որտեղից է այն սկսվում և որտեղ վերջանում:

Նա ոտքով հրեց բրիգանթեմները: Երշանկություն, մտածեց նա: Պատահ նեկության երկնագույն հորիզոնները Կյանքի սկիզբեն ներդաշնակություն: Երաշանկություն: Ծեր իմ աստված, որտեղ են այդ ամենցու:

Եվ այն պերսոնաժները, որոնք շրջապատում են Ռավիկին, միայն ավելի շատ են ընդգծում երա անհուսությունն ու հուսարեկությունը, երա պեսիմիստական աշխարհում, որը անխոսափելիորեն շարժվում է ուստի բաղաքական կատարության:

Գեղեցիկ ժոանը, որ դատարկ և եսասեր մի կին է, զուրկ հոգեկան պահանջներից, փշրում է Ռավիկի մեջ բոնկված վերշին սիրո հույսը, որի մեջ Ռավիկը ձգում է ինչ-որ ապաստան գտնել իր համար այդ անապաստան աշխարհում, որը անխոսափելիորեն շարժվում է ուստի բաղաքական կատարության:

Մոտիկ և բարեկամական հարաբերություններ են ստեղծվել Ռավիկի և երա հետ միևնույն հյուրանոցում ապրող ուսւ էմիգրանտի, ցարական բանակի նախկին փոխնախապետ Բորիս Մորոզովի հետ, որը հիմա գիշերային «Եներազագեցին» գինետան դռնապահն է:

Մորոզովը նույնպիսի հիմասթափված սկնապտիկ և ինդիվիդուալիստ է, ինչպես և Ռավիկը: Տցանկանալով և վարողանալով կատարել իրագարաւությունների հետևողական սոցիալական անալիզ, մտածված կերպով ձգտելով մարդկային քնարություններն ու հասարակական-քաղաքական պայքարը դիտել վերացական-հումանիստական տեսակետից, հեղինակին հանգեցնում են այն բանին, որ նա կարծես թն հավատարապես բաժանում է իր զգացմունքը հակաֆաշիստ Ռավիկի և սպիտակ էմիգրանտ Մորոզովի միջև: Սյուտեղ առանձնատուկ պարզությամբ է երեսմ Ռեմարկի զիրքի մուգությունը:

Մորոզովի և Ռավիկի — այդ թշուառ միամնակների հոգեկան աշխարհները լցված են դառց ինտելեկտուալ իրունիայով և մասյ սկեպտիցիզմով:

«Մի նայիր, թե մենք ինչ ենք դառել, — ասում է Մորոզովը Ռավիկին: — Այքան ինձ հաւանի է, միայն հին հույսներն ունեն զինու և ուրախության աստվածեները. Բաքուր և Դիոնիսը: Իսկ մենք երանց փոխարեն Ֆրեյդ ունենք, անլիարժեքության կոմպեքտներ և պսիխոանալիզ, սիրո մեջ վախենում ենք միծ խօսքերից և շափականց մեծ խոսքեր ենք գործածում բաղաքականության մեջ: Տիսուր սերունդ է, Ֆեշչար է... Լցրու... Հետո լուս կնոտենք, կնայենք աշխարհի ամենագեղեցիկ արև փողոցին, կփառարանենք մեղմ երեկոն և սառնարյունությունը կթքենք հուսահատության սֆաթին:»

Ահա մենք ծանոթանում ենք Կետ Հեղստրեմի, Ռավիկի մստիկ բարեկամունք հետ, որը շվեդական ծագումով հարուստ ամերիկուհի է, առելությամբ լցված դեպի եացիքատները և հետ այդ պատճառով բաժանված իր շտորմֆյուրեր զարձած ամուսնուց Նրա ճակատազդի պատմությունը ուժեղացնում է խորտակված և շրականացված հույսերի մոտիվները:

Կետ Հեղստրեմի՝ առանձնության և անզորքի մասին ունեցած երազանքները գալում են երկայական խարկանք: Խտալիայից վերագանալով Փարիզ, նա գալուությամբ Ռավիկին ասում է, օսի ամբողջ ժամանակ Ֆլորենցիայում էի և Ֆիեզուեմ: Հետո անտանելի դարձավ, Հիշո՞ւմ եք, ես անընդհատ ձեզ համոզում էի, որ զայիք ինձ հետ: Դրեք, բուխարի, խաղաղ երեկոներ, չանգիստ, Գրքեր կային, բուխարում կրակ կար... Բայց հանգիստ, Ռավիկ, նոյնիսկ Ֆրանցիսկու Ալուիզիացու քաղաքն է դարձել աղմկոտ Աղմկոտ ու անհանգիստ, ինչպես և ամբողջ Բուխան: Այստեղ, որտեղ նա սիր մասին քարոզ էր կարդում թոշուներին, այժմ քալում են փաշիստների համազգեստ հազած շարասյունները: Նրանք արրած են վեհության մոլուցքով, գատարի խոռքը ու ունիմն ատելությամբ»:

Եվ Ռավիկը, և Մորոզովը, և Կետը, որոնք խղճում են դժբախտության մեջ գտնվող ժառդկանց և օգնում նրանց իրենց հնարավորությունների սահմաներում, իրենց գիւսվոր թշնամու, ազրեսիվ ֆաշիզմի նկատմամբ մնում են որպես պասիվ-անբարյացակամ դիտորդներ: Անմարկի սկզբունք հետաքրքրությունը գեափ այդ կարգի մարդկի, գեափ այն մարդիկ, որոնք ուզում են մոռակաց իրենց անցյալը, որոնք թերահավատ անտարբերությամբ են նայում ներկային և ապագայից ոչինչ չեն սպասում, իհարկե, իր վրա կրում է Արևմուտքի ժամանակակից ժողովներստական գեափ դեկադենտական տեսնեցների նշանագր կնիքը:

Անմարկի պեսիմիստական-հայեցողական վերաբերմունքը ֆաշիզմի, բուրժուական կարգերի արատների դեմ տարվող ակտով պայքարի նկատմամբ, աղաղակող հակասության մեջ է գտնվում գեափ հումանիստական որաթոսի հետ: Յույց տալով ֆաշիզմի զարանային դեմքը, նկարագրելով քայլայվող բուրժուական Ֆրանչիսկան, Անմարկը ձգում է, այնուամենայնիվ, մնալ կողմնակի դժուարի դիրքում:

Սովորական ընթերցուք տեղյակ լինելով, թե ինչպես է զարգացել պատմությունը, թե ինչի հասցըին նվրոպային ֆաշիզմն ու խաղաղության տիրահրաշակ քաղաքականությունը, խոր անբարարվածության զգացումով կրնդումի գեափի ներուի զիրքի ամրաց անհետակարությունը:

Ամենաշատը, ինչին ընդունակ է Ռավիկը նացիստների հանդեպ ունեցած իր առելության մեջ, դա գետականույական Հասկեի սպանությունն է: Ու թե, Նախապատրաստելով այդ սպանությունը, նա աշխատում է դա իր աշխատ բարձրացնել, հասցնելով ֆաշիզմի դեմ բողոքի ընդհանրագեն, այնուամենայնիվ, դա ապելի շուրջ մնում է որպես Ռավիկի անձնական վրեժիսորություն, որպես հա-

առուցում իր տանջանքների: Վեպում կարևոր տեղ գրավող այդ էպիզոդում մի մարին իրեն բացահայտել է որպես խոր հոգեբան, որը կարողացել է շատ գուստ, լակոնիկ ձեռվ նկարագրել ոչ միայն իրադրությունը, որի պայմաններում տեղի է ունենաւ Հասկեին հետեւու և նրան լուսաբացին Բուլոնյան անտառում սպանելու լարված գրամատիզմով լիցուն տեսաբաները, այլև բացահայտել զգացումների և մտքերի այն բարդ կոմպլեքսը, որն այդ ժամանակ համակած է եղել Ռավիկին: Դետալների ճշգրտությունն ու լակոնիզմը, որոնք բնորոշ են ամբողջ վեպին ընդհանրապես, թույլ են տվել Ռեմարկին միևնույն ժամանակ խուսափել այսուհեղ նատուրալիստական ցցան մաերաժամանություններից:

Հետագա ստեղծագործություններում Ռեմարկը բուրժուական հումանիստի կոմունիստական գաղափարախոսության նկատմամբ ունեցած իր անբարյացակամությամբ հանգերձ շկարողացավ շդիմել կոմունիստների կերպարներին:

Այսպես, մեծ հարգանքով ու համակրանքով է Ռեմարկը գրում իր լավագույն վեպերից մեկում («Մեծներու ժամանակը և ապրելու ժամանակը») (1954) զինվոր-կոմունիստի՝ Խմելքանի մասին: Կոմունիստների կերպարներ են հանգելո զալիս նաև նրա նախորդ վեպում՝ «Կյանքի կայձը» (1952): Ռեմարկն այստեղ նույնպես չի կարող պատշաճը շմատուցել համակենտրոնացման համբար ընկած կոմունիստների արիությանն ու խիզախությանը, նա ընդգծում է, որ հատկապես կոմունիստներն էին ճամբարային ընդհատակի կազմակերպիչներն ու զեկավարները: Սակայն հենց այդտեղ, հակառակ իսկական օրիեկտիվության և կյանքի ճշմարտության, նա աշխատում է պատկերել նրանց որպես նեղծակատ կուսակցական ֆանատիկոսների: Պատահական չէ, որ այդ վեպի գլխավոր հերոսը սոցիալ-դեմոկրատ Կուերն է, որը մինչև բանտարկությունը խոշոր թերթերից մեկի խմբագիր էր, որը կովում էր ինչպես ֆաշիստների, այնպես էլ կոմունիստների դեմ:

«Հաղթական կամար» վեպում՝ սովետական մարզու օպտիմիստական աշխարհայցողությանը խորթ իր բոլոր տենգենցներով հանգերձ, մեծք, այնուամենայնիվ, կոտոնենք նաև ուրիշ կողմեր, որոնք մեր մեջ անկեղծ կարեկցանք են առաջացնում:

Հազիվ թե Ռեմարկին հաջողվեր պահպանել ընթերցողների սրտերը նվազող իր տաղանքը, եթե նա հանգես գար որպես անհույս թերահավատության և պեսիմիզմի սոսկական բարդ: Այս վեպում, ինչպես և մյուս ստեղծագործությունների մեջ, չնայած իր գաղափարական դիրքերի սահմանափակությանը, որոզը ցույց է տալիս անմարդկայնությունն ու կեղծիքը այն հասարակական հիմքերի, որոնց վրա հննվում է ժամանակակից բուրժուական հասարակարգը: Որպես բուրժուական պետական տպարատի սառը անսրտության մարմարում, վեպում հանգես է գալիս ֆրանսիական չինովերի Լիալը, որը էմիգրանտների գործերն է զարում: Նա հակաֆաշիստ-էմիգրանտներին գուրս է ջշում երկրից և բանտերը նետում նրանց: Իսկ այդ նոյն ժամանակ գերմանական նացիստները, որոնցով լցված է նախապատերազմական Ֆրանսիան, օգտվում են իշխանության բարյացակամ հովանավորությունից ու պաշտպանությունից:

Ցակատագրի ծաղրով հենց Ռալիկն է, որ վիրահատում է Հեալին՝ բարձրաշխարհիկ ողբուների համար մոդայիկ, բայց փարիզյան անտաղանդ վիրարուսը Դյուրանի կլինիկայում, հեռացնելով նրա լիդապարկը։ Սկալպիկի շարժման մի փոքրագույն անձատություն — և Հեալն ալես կենդանի չըր լինի։ Բայց Ռալիկն այդ բանը չի անում, որովհետև հավատացած է, որ Հեալի տեղը, միևնույն է, հՀայտնի մի ուրիշ, զուցեա ամենաքաղաքանիկ եղ ահա, երբ Ռալիկը սրտի թելագրանքով և պրոֆեսիոնալ պարտքի զավացումից մզված փրկութ է պառավ ու խեղճ աշխատավոր կնոջ կյանքը, որը փողոցում գժրախոտ պատահարի պատճառով վնասվել է, երկար ու բարակ բյուրոկրատական պրոցեդուրաներից հետո նրան բանտարկում են սստիկանական տեղամասում որպես էմբուդրանութիւն, որը ոչ փաստաթուղթ ունի և ոչ ել բժշկական պրակտիկայի իրավունք, եզ հենց այդ նույն Հեալն է, որի մոտ բերաւ են Ռալիկին, որ հրամայում է նրան դուրս քշել Ֆրանսիայի սահմաններից։ Եզ հանգամանքների այդ բերման մեջ չկա բոլվարային երկրորդ կարգի զրականության ոչ մի արհեստական դիտավորություն, Ինալիսու Ինեմարկի մոտ տեղի շնեցող պատահականությունները այնպիսի պատահականություններ են, որոնք զյանքում հանդիպում են ամեն քայլափախի, թզուր չէ, որ Մորոզովի հետ ունեցած խսանկարչյան ժամանակ, որը վերաբերդում է Տակայական Փարիզում Համբեկին գտնելու տևեկանություններին, Ռալիկը նույր իրոնիայով նկատում է, որ պատահականությունները չեն լինում միայն լավ գեղարվեստական գրականության մեջ։

Ինեմարկին անսամբան հետու է լալիկան կարեկցանքից ու ֆիլանտրոպիկ խվեահարությունից, երբ պատմում է Ռալիկի գժրախոտությունների, էմիգրանտների տանջանքների ու տառապանքների մասին, որոնք երբեմն վերջանում են ինքնասպանությամբ։ Անսպասելիորեն նոր ձևով է հնչում մեզ համար փարիզյան փոքրիկ մոդիստկայի՝ Լյուսիեննայի, թվում է, թե բավական բանալ պատմությունը, պատմությունը այն աղջկա, որն իրեն անպատուզ գարձնող զաղտնի արօրտից հետո զառնում է փողոցային պոռնկուցի Զգվանքով ու ատելությամբ է գատապարտում Ինեմարկը էգոխտական, սեփականատիրական այն բարոցականությունը, որն այնպիսի գարզելի և ցինիկի գործածուների է ծնում, ինչպիսիք են զաղտնի արորտարիայի տիրուհի մաղամ Բուզեն, շահամայ Դյուրանը՝ պատկառազգու արտաքինով այն վիրաբուզը, որը կործանում ու հաշմանդամ է դարձնում իր պատիկներին, նողկալի բռու Բորոն՝ Լյուսիեննայի սիրած տղան Բայց սեփականատիրական հոգեբանությունը ալլասերում է նաև լավ, ընդհանուր առմամբ բարի մարդկանց, այնպիսիներին, ինչպիսիք են անուրախ կիսաբազզ գոյությամբ ճնշված փոքրիկ ժամանոն, բյոշիկ Վերերի կլինիկայում աշխատող սիրունատես բուժքույրը, որը սիրում էր Հրվանդներից նվերներ ստանալ (նա հույնիկ նկատել է, որ անհույս հիմնաները ժլատ են լինում, իսկ առողջապողները առատաձեռն են)։ Այդպիսին է փաստորեն նաև Ռուանդին, Ռալիկի բարեկամը, որը վերակացու է աշխատում Փարիզի մոդայիկ հասարակաց մի տան՝ օթիքի բիունամուս, և երազում է ամուսնահալ ու իր հայրինի բաղաքում։ Տորում բացել սեփական սրճարան։

Թափիկի շուրթերով Ռեմարկը ձգտում է հանգուրժողականություն հասաւատել դեպի այլամտածողները։ Հավատացյալ ֆանտիզմուունի վիրաբուժական բույր էծինիքն, այդ սառը և անսիրտ կեղծ բարեպաշտին, որը թափիկին հանդիմանում է անաստվածության համար, Թափիկը առարկում է սպանիլ սարկազմով։ Շավատը հեշտությամբ տանում է դեպի ֆանտիզմություն։ Աչա թի ինչու է հանուն կրոնի այնքան արյուն հեղինել— Թափիկը քմծիծաղեց, շթաբցնելով իր ծաղրը— Հանգուրժողնը կասկածի գուստըն է, էծինի։ ԶԷ՞ որ ձեր աճրող հավատացյալությամբ հանդիրծ, գուր շատ պիկի ագրեսիվ եք և թշնամարար տրամադրված իմ դեմ, քան ես՝ անուղղելի անաստվածս, ձեր նկատմամբ։

Իհարկե, ընդումին շպետք է մոռանալ, որ հենց հանգուրժողության քարոզն է հաճախ Ռեմարկի հերոսներին բերում դեպի տիրահոչակ «երրորդ հանապարհ»։

Սակայն Թափիկի քարոզած հանգուրժողականությունը ոչ միայն ընդհանուր լոյնի քրիստոնեական ամենաներողության հետ (նա ատելությամբ է լցված դեպի ֆաշիստները և իրեն տանջանքների ենթարկող Հատկեի սպանությունը համարում է արդար հատուցում), այլև չի խանգարում նրան մասնակցություն ունենալ խապանական իրադարձությունների մեջ որպես Հանրապետական-ների կողմենակից։ Ընդումին Թափիկը, թեև մի կողմ է կանգնած քաղաքական պայքարից, համակրանքի խոր զգացում է պահպանում դեպի իրավանական դեմոկրատները։ Միևնույն ժամանակ չի կարելի չնկատել, թե ինչպիսի արհամարհական սարկազմով է Ռեմարկը նկարագրում ֆրանկոյական զոռող վիճակներին, եվ այսուղ ենք մենք տեսնում, թե ինչպես է գրող-ուսակցության մեջ կարող լուսավորության մեջ կյանքի ճշմարտությունը հետին պլան քշում կեղծ ապղիտիկ կոնցեպցիաները, ինչպես են թեկուզ և ժամանակավորապես, բայց անշեղորեն հաստատում իրենց իսկական հումանիստական գաղափարները։

Այս գիեպում հումանիստ Ռեմարկը չէր կարող իր բացասական վերաբերմունքը ցույց շտալ պատերազմի նկատմամբ։ Անողոքարար մոտեցող ուզմական կատարարությունի տագնապալի սպասումը մշտապես ճնշում է վեպի Ռեմարկին հումարկություններին— Թափիկին, Կետ Հեգուրեմին, Մորոզովին, որոնք ժանր նախազգացումով են կարդում միջազգային քաղաքականության արենալից եկող հաղորդագրությունները։ Եերբուրգից Փարիզ վերադառնալով, որտեղ նա Կետին Ամերիկա մեկնող շոգենավ էր նստեցրել, Թափիկը տեսնում է զօրակոչվածների հանապարհով գնացող անվերջանալի շարասյուններց։ Պատերազմը ոկազել է։ Եվ ինչպիսի ցավագին դատապարտմամբ է դիմավորում այդ նոր կոտորածը ֆրանսիական շարքային աշխատավորը, բենզոյան տերը, որտեղ Թափիկը վառելայիտք է լցնում իր մեքենան։ Եթե վաղին եմ գնում... Հորս սպանեցին անցյալ պատերազմում։ Պապիս՝ 1871 թվին, ես էլ վաղին եմ գնում։ Միշտ նույն բանն է։ Արդեն մի քանի հարյուրամյակ է, ինչ մենք այդ անում ենք։ Եվ ոչ մի կերպ սրբի տեսակ չի լինում — միշտ պետք է գեալ ու նորից գնալու։

Այդ հումանիստական և հակամիլիտարիստական սկիզբը, որը վարպետություն գեղարվեստական մարմնավորում է ստանում, մեզ թույլ է տալիս այս վեպը հայարել Մեմարկի ամենանշանակալից ստեղծագործություններից մեկը։ Եվ ինչքան էլ ուզում է լուրջ լինեն այդ տաղանդավոր արվեստագետի գաղափարական մոլորությունները, սովետական ընթերցողը կկարողանա որոշել, թե ինչումն է Մեմարկի ստեղծագործության ուժն ու արժեքը, և որոնք նև նրա թույլ կողմերը։

Ա. Դմիտրին

Երիխո Մարիա Անմարկ

Հաղթական կամար

Խմբագիր՝ Վ. Հ. Թարյան, նկարիչ՝
Ռ. Պ. Նանուշյան, գեղ. խմբագիր՝ Ա. Լ.
Գասպարյան, տեխ., խմբագիր՝ Կ. Գ.
Սարգսյան, վերստուգող սրբագրի՝ Բ. Բ.
Մահմադյան

Հանձնված է արտադրության 27/III 1972 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 18/III 1973 թ.:

Թուղթ՝ տպագրական Մ 2, $60 \times 84^{1/16}$, տպագր.

38,0 մամ. = 35,3 պայմ. մամ., հրատ. 30,0

մամ., Պատվեր 31, տպաքանակ 30000,

գինը 1 լ. 60 կ.:

ՀՍՍՀ Մինիստրների սովետի հրատարակությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտությունների պետական կոմիտեի Հակոբ Մեղապարտի անվան պոլիգրաֆիոմերինատ, Երևան, Տերյան 91: